

Tomasz Zarycki
Rafał Smoczyński
Maria Jadwiga Minakowska
Piotr Koryś
Szymon Talaga

Przedsiębiorcy Królestwa Polskiego na początku XX wieku

WYDAWNICTWA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO
WUW

Przedsiębiorcy Królestwa Polskiego na początku XX wieku

Tomasz Zarycki
Rafał Smoczyński
Maria Jadwiga Minakowska
Piotr Koryś
Szymon Talaga

Przedsiębiorcy Królestwa Polskiego na początku XX wieku

WYDAWNICTWA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO
WUW

Recenzenci
Tomasz Olejniczak
Andrzej Pieczewski

Redaktor prowadzący
Jakub Ozimek

Redakcja i korekta
Jolanta Rudzińska

Indeks
Tomasz Zarycki, Rafał Smoczyński, Maria Jadwiga Minakowska, Piotr Koryś, Szymon Talaga

Projekt okładki i stron tytułowych
Anna Gogolewska

Ilustracja na okładce
Kazimierz Pochwalski, Portret Hipolita Wawelberga, olej na płótnie, ok. 1893 r.,
ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, domena publiczna

Skład i łamanie
Dariusz Górski

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski

© Copyright by Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2026

Tomasz Zarycki, Uniwersytet Warszawski, ORCID 0000-0003-2330-4499
Rafał Smoczyński, Polska Akademia Nauk, ORCID 0000-0003-3094-9148
Maria Jadwiga Minakowska, Dr Minakowska Publikacje Elektroniczne,
ORCID 0000-0001-5677-9277
Piotr Koryś, Uniwersytet Warszawski, ORCID 0000-0003-4976-0505
Szymon Talaga, Uniwersytet Warszawski, ORCID 0000-0003-2699-2856

ISBN 978-83-235-7217-6 (druk)
ISBN 978-83-235-7219-0 (pdf online) ISBN 978-83-235-7218-3 (e-pub)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7
e-mail: wuw@uw.edu.pl
księgarnia internetowa: www.wuw.pl

Wydanie 1, Warszawa 2026

Druk i oprawa
Totem.com.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp 7

CZĘŚĆ 1
Konteksty badań nad burżuazją polską początku XX w. . . . 9

1.1. Wprowadzenie 9
1.2. Szerszy kontekst teoretyczny 13
1.3. Dwa paradygmaty w badaniu roli burżuazji i zmienność jej obrazów 16
1.4. Dorobek badań nad historią polskiej burżuazji 22
1.5. Burżuazyjna dobroczynność oraz mecenat kultury i sztuki 33
1.6. Zapomniany projekt liberalny i jego burżuazyjni promotorzy 37
1.7. Kontekst imperialny 47
1.8. Spór o gospodarkę Królestwa Polskiego i jego szersze znaczenie . . . 53
1.8.1. Pesymistyczna wizja historii gospodarczej Królestwa Polskiego 55
1.8.2. Optymistyczna wizja historii gospodarczej Królestwa Polskiego 58

CZĘŚĆ 2
Burżuazja przez pryzmat ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim 67

2.1. Charakterystyka bazy danych 67
2.2. Dane o firmach 70
2.3. Dane o przedsiębiorcach 86
2.4. Analiza bazy danych i zestawu biogramów 97
2.4.1. Analiza ilościowa 100
2.4.2. Analiza jakościowa 119
2.5. Załączniki (dostępne w sieci) 129

CZĘŚĆ 3
Biogramy wybranych przedsiębiorców z elity ekonomicznej burżuazji przemysłowej Królestwa Polskiego początku XX w. 130

CZĘŚĆ 4
Lista członków elity ekonomicznej przedsiębiorców przemysłowych opracowana na bazie danych z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim 395

Spis skrótów 501

Spis tabel i rycin 503

Literatura 504

Indeks osób 517

WSTĘP

Książka, którą otrzymują Państwo do ręki, składa się z czterech części. Pierwsza z nich jest próbą wprowadzenia w tematykę studiów nad burżuazją, zarysowania ich teoretycznego kontekstu, ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy socjologicznej i historycznej, a także wyjaśnienia głównych motywów podjęcia przez nas danego tematu. W części tej omówiono również dotychczasowe badania nad burżuazją polską, zwłaszcza przełomu XIX i XX w. Przedstawiono też konteksty, w jakich ujmować współcześnie można interesującą nas historię burżuazji Królestwa Polskiego. Część ta stanowi też propozycję ponownego wprowadzenia tematyki burżuazyjnej do głównego nurtu refleksji socjologicznej i szerzej – polskich nauk społecznych. Druga część jest omówieniem głównych danych empirycznych, które prezentowane są w książce, a więc bazy przygotowanej na podstawie ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim. Rozdział ten przedstawia metodologię przygotowania bazy danych o firmach i przedsiębiorcach na podstawie tego źródła, a następnie ich analizę. Jest to po pierwsze analiza danych ilościowych, dotyczących w szczególności elity danej grupy przedsiębiorców, a po drugie – analiza jakościowa bazująca na interpretacji biogramów wybranych przedsiębiorców z ekonomicznego establishmentu burżuazji przemysłowej Królestwa Polskiego początku XX w. Pomieszczono je w części trzeciej, zawierającej 123 szczegółowe biogramy przedsiębiorców wraz z – na ile to możliwe – także informacjami o ich rodzinach, działalności społecznej i biznesowej, z podaniem szczegółowej listy przedsiębiorstw, w których byli wymienieni, i ich danymi. Czwarta część prezentuje alfabetyczny spis podstawowych danych 1297 przedsiębiorców z naszej bazy, których przypisana im przez nas szacowana roczna wartość produkcji wszystkich przedsiębiorstw, gdzie pełnili oni funkcje kierownicze (z uwzględnieniem ich średniego w nich udziału), wyniosła 60 tys. rubli lub więcej. Jest to nasza próba wyłonienia elity ekonomicznej przedsiębiorców przemysłowych Królestwa w danym okresie. Pełna lista przedsiębiorców uwzględnionych w naszej bazie dostępna jest w Internecie pod adresami podanymi na końcu części drugiej.

Poszczególne elementy niniejszego opracowania powstały w wyniku współpracy autorów o zróżnicowanych kompetencjach badawczych. Baza danych, która została wykorzystana w analizach (w tym digitalizacja, integracja danych źródłowych oraz ich wstępne opracowanie), została przygotowana przez Marię Jadwigę Minakowską. Ostateczną obróbkę oraz interpolację danych i dostosowanie bazy do potrzeb projektu wykonał Szymon Talaga. Pozostałe elementy pracy, w tym opracowanie koncepcji teoretycznej, analizy oraz interpretacje, stanowiły efekt pracy zespołowej autorów.

W tym miejscu chcieliśmy bardzo podziękować recenzentom książki – prof. Andrzejowi Pieczewskiemu z Uniwersytetu Łódzkiego oraz prof. Tomaszowi Olejniczakowi z Akademii Leona Koźmińskiego. Oczywiście za wszystkie słabości naszej publikacji odpowiadają wyłącznie autorzy. Książka przedstawia badania wykonane w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (NCN) pt. „Polska burżuazja i jej symboliczni spadkobiercy. Genealogiczne korzenie polskiej i żydowskiej elity ekonomicznej oraz ich spuścizna ideologiczna we współczesnej przestrzeni społecznej inteligencji", nr 2020/39/B/HS6/00211, a jej wydanie zostało sfinansowane z programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza" IDUB Uniwersytetu Warszawskiego.

CZĘŚĆ 1

Konteksty badań nad burżuazją polską początku XX w.

1.1. Wprowadzenie

Nasza książka powstała z przekonania, że polska socjologia historyczna wymaga ponownego przyjrzenia się kwestii burżuazyjnej. W ostatnich latach obserwujemy wzmożone zainteresowanie – także w obrębie nauk historycznych i ekonomicznych – innymi grupami społecznymi, w szczególności klasami ludowymi, na czele z chłopstwem (Gospodarczyk 2024; Leszczyński 2020; Rauszer 2021), ale również robotnikami (Marzec 2013; Zysiak 2021), ziemiaństwem i arystokracją (Epsztein 2010; Smoczyński, Zarycki 2017; Wylegała 2021). W tym kontekście znamienne jest bardzo ograniczone zainteresowanie, a wręcz słaba świadomość społeczno-politycznego znaczenia burżuazji w nowoczesnej historii Polski.

Ta niewielka świadomość roli polskiej burżuazji ma wiele przyczyn, do których w dalszej części książki będziemy się odnosić. W naszym przekonaniu nie stanowią one jednak wystarczającego uzasadnienia dla marginalizacji tej tematyki we współczesnej refleksji socjologicznej i historiograficznej nad społeczeństwem polskim. Nawet bowiem pełne zrozumienie losów klas zdominowanych nie jest możliwe bez uzyskania wglądu w naturę i genezę klas, które można określić mianem dominujących.

Wśród powodów takiej sytuacji wymienić należy przede wszystkim kruchość samej burżuazji jako klasy społecznej, która w swojej względnie ukształtowanej postaci funkcjonowała na ziemiach polskich od końca pierwszej połowy XIX w. do 1945 r. W najbardziej wyrazistej formie, jako zwarte środowisko społeczne dysponujące znaczącymi kapitałami, istniała przede wszystkim w Królestwie Polskim (zaborze rosyjskim) do wybuchu I wojny światowej. Następnie zaczęła gwałtownie tracić zasoby i wpływy. Poważnymi ciosami dla burżuazyjnej elity Królestwa Kongresowego były zarówno zniszczenia materialne spowodowane I wojną światową, jak i rewolucja bolszewicka, która pozbawiła ją zasobów finansowych powiązanych z rosyjskim systemem ekonomicznym oraz nieruchomości na terenie powstającej wówczas Rosji Radzieckiej. W dłuższej perspektywie oznaczało to także utratę dostępu do rosyjskich rynków zbytu.

Co zastanawiające, burżuazja niemal całkowicie zniknęła również z polskiej pamięci społecznej – zarówno kulturowej, jak i politycznej. Jej potomkowie rozproszyli się w społeczeństwie, w znacznej mierze wśród szeroko rozumianej warstwy inteligencji. Wyjątek od tej reguły stanowią dwie klasyczne polskie powieści: *Ziemia obiecana* Reymonta i *Lalka* Prusa, poprzez które do szerszej świadomości społecznej przenikają fragmentaryczne obrazy dynamicznego rozwoju gospodarczego oraz burżuazyjnego splendoru Warszawy i Łodzi przełomu XIX i XX w.

Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na intrygujący kontrast pomiędzy historyczną burżuazją a środowiskiem dawnych elit ziemiańsko-arystokratycznych, które do dziś są reprezentowane w polskiej przestrzeni społecznej przez swoich zaradnych spadkobierców. Jak opisali Rafał Smoczyński i Tomasz Zarycki, część ich potomków tworzy żywą do dziś sieć społeczną łączącą rodziny wywodzące się z dawnej „frakcji ziemskiej" (odróżnianej od „frakcji przedsiębiorczej") przedwojennej elity ekonomicznej (Smoczyński, Zarycki 2021). Co znamienne, środowisko to kultywuje pamięć o swoich korzeniach, przekazuje skrupulatnie wiedzę genealogiczną oraz informacje o utraconych majątkach, które – mimo że od dawna nie stanowią ich prawnej własności – pozostają istotnym kapitałem kulturowym rodzin. Sieć ta, choć współcześnie może być uznawana za część szeroko rozumianej inteligencji, zachowuje zadziwiającą spójność i autonomię, także w zakresie własnej pamięci historycznej, znacząco odmiennej od dominujących kanonów pamięci narodowej.

Pamięć o nawet najważniejszych polskich rodzinach burżuazyjnych jest dziś bardzo słaba – zarówno w wymiarze publicznym, jak i prywatnym. Na poziomie społecznym burżuazja, w przeciwieństwie do ziemiaństwa, arystokracji czy szerzej – szlachty, prawie nie weszła do kanonu narodowej historii. Nazwiska wielkich przemysłowców i bankierów rzadko pojawiają się w podręcznikach szkolnych, nieczęsto też spotkać można ich pomniki, rzadko są patronami ulic i placów polskich miast. Burżuazja słabo pamiętana jest również w sferach, do których niegdyś wnosiła znaczący, przede wszystkim materialny, wkład – zwłaszcza w obszarze sztuki i nauki.

Głównej przyczyny tej nieobecności w świadomości społecznej należy upatrywać w polskiej historii politycznej. Burżuazja przegrała bowiem walkę o dominację w elitach już na początku XX w. W wymiarze instytucjonalnym punktem zwrotnym tej porażki była rewolucja 1905 r. – moment wielkiej mobilizacji politycznej mas społecznych, odbywającej się jednak przede wszystkim pod przywództwem inteligenckim. Po jednej stronie znaleźli się działacze lewicowi, od radykalnych rewolucjonistów po umiarkowaną lewicę narodową spod znaku PPS, po drugiej – prawicowe środowiska skupione wokół Narodowej Demokracji. W tym samym czasie na znaczeniu tracą partie liberalne wspierane przez burżuazję, na czele ze Stronnictwem Polityki Realnej. Wcześniej wygasła już popularność ideologii pozytywizmu i pracy organicznej, które stanowiły fundament burżuazyjnej wizji modernizacji.

W 1918 r., w momencie powstawania II Rzeczypospolitej, liberałowie związani z burżuazyjnymi interesami znaleźli się w pozycji jednoznacznie zdominowanej na scenie politycznej – i nigdy już do realnych wpływów nie powrócili. Odrodzona Polska ukształtowała się jako swoista republika inteligencka, w której zarówno realna władza, jak i ideologia państwowa zostały podporządkowane modelowi obywatela-inteligenta. To właśnie inteligent – przedstawiany jako prawomocny dziedzic szlacheckich i arystokratycznych tradycji idealizowanej I Rzeczypospolitej – stał się centralną figurą narodowej wyobraźni (Nałęcz 1994; Zarycki, Smoczyński, Warczok 2022).

Można więc argumentować, że polska polityka i kultura pozostają do dziś zdominowane przez to, co określać można mianem „hegemonii inteligenckiej" (Zarycki, Warczok 2014). Hegemonia ta była okresowo podważana – przez komunistyczną nomenklaturę z jej etatystycznym projektem wspieranym przez ZSRR czy też przez globalne korporacje i organizacje międzynarodowe ograniczające swobodę działania polskich elit. Jednak od 1918 r. poważnym przeciwnikiem tego porządku nie była już rodzima burżuazja, pozbawiona dobrze zorganizowanych interesów politycznych i własnego liberalnego projektu ideowego.

Dla kontrastu warto zauważyć, że elementy takiego właśnie projektu – w Polsce utraconego już w 1918 r. – w klasycznej formie przetrwały w wielu krajach zachodnich. Wyrazistym przykładem może być niemiecka Partia Wolnych Demokratów (FDP, Freie Demokratische Partei), wraz z jej aktywną na całym świecie fundacją, noszącą imię jednego z czołowych ideologów niemieckiego liberalizmu, Friedricha Naumanna (1860–1919), autora znanej książki *Mitteleuropa*.

Polskim inteligentom – co zrozumiałe – bardziej niż opowieść burżuazyjna potrzebna jest opowieść inteligencko-centryczna o historii Polski. Narracja ta obejmuje, zwłaszcza w swoich wariantach konserwatywnych, wątki szlacheckie, ponieważ to ideały szlacheckiej demokracji, a nie tradycje burżuazyjne, legły u podstaw nowoczesnego polskiego modelu obywatelskiego, a szerzej – polskiej wizji nowoczesności. Burżuazja pozostaje więc dla polskich inteligentów mało atrakcyjna, i to z wielu powodów.

Dla odradzającej się polskiej lewicy, zwłaszcza dla intelektualistów aspirujących do jej reprezentowania, burżuazja stanowi oczywistego aktora negatywnego. Nie wydaje się zasługiwać nawet na takie zainteresowanie, jakim cieszy się często – mimo niejednoznacznych ocen – ziemiaństwo i arystokracja, którym poświęca się liczne opracowania naukowe i publicystyczne. Kluczowe jest tu to, że polska lewica, a w szczególności jej nowe, intelektualne nurty, upatrują głównych historycznych punktów odniesienia dla polskich aspiracji do nowoczesności w tradycjach ruchów robotniczych i chłopskich, w tym rewolucyjnych. Burżuazyjne dążenie do nowoczesności, które do dziś stanowi rdzeń zachodniego rozumienia modernizacji, a nawet nowoczesnego człowieczeństwa (Wróbel 2022), pozostaje dla większości polskich intelektualistów zjawiskiem niezauważonym – przynajmniej w jego rodzimym wydaniu. Domyślnym ideałem

nowoczesności może być więc zachodni przedsiębiorca czy globalny kapitalista, historyczny bądź współczesny, ale już nie jego polski odpowiednik.

Równie obojętna wobec burżuazyjnych tradycji wydaje się polska prawica. Poza podobnym jak w przypadku lewicy przytłoczeniem przez klasyczne ideały inteligenckie, ogranicza ją także wąsko pojmowana polskość, definiowana przede wszystkim w kategoriach kulturowych – zwłaszcza w jej wymiarze przywódczym i wzorcotwórczym. Tymczasem, jak będziemy przypominać na kartach tej książki, istotna część polskiej burżuazji przełomu XIX i XX w. nie wywodziła się z rodzin katolickich o szlacheckim pochodzeniu, których potomkowie do dziś dominują w panteonie polskich elit historycznych. Co więcej, część ówczesnej elity gospodarczej związana była z polskością tylko w ograniczonym zakresie – niekiedy jedynie w określonym czasie lub przez część rodziny – łącząc się równocześnie z innymi kulturami, a nierzadko deklarując otwarcie kosmopolityczną tożsamość. Zjawisko to wiązało się z dominującym do 1918 r. imperialnym porządkiem politycznym.

W konserwatywno-inteligenckim rozumieniu, w którym polskość jawi się przede wszystkim jako projekt kulturowy, następnie polityczny, a dopiero w dalszej kolejności gospodarczy, taka warunkowa i pragmatyczna relacja z narodem mogła dyskwalifikować potencjalnych kandydatów do narodowego panteonu. Co jednak interesujące, nawet krytyczni wobec prawicy przedstawiciele polskiej inteligencji – ci, którzy dążą do dowartościowania w polskiej tradycji wątków mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych – nie zawsze są zainteresowani pamięcią o przedstawicielach burżuazji.

Dotyczy to zwłaszcza środowisk, dla których centralnym elementem refleksji historycznej jest pamięć o polskich Żydach. Często unikają one jednak akcentowania roli wielkich kapitalistów żydowskiego pochodzenia. Motywacje takiej postawy są zrozumiałe. Po pierwsze, wynika ona z obawy przed wzmacnianiem antysemickich stereotypów dotyczących żydowskich elit ekonomicznych. Po drugie, z wątpliwości, na ile bogaty polski Żyd pozostawał jeszcze „żydem" w sensie kulturowym i religijnym, skoro właśnie ta część społeczności żydowskiej stanowiła awangardę procesów asymilacji i konwersji na chrześcijaństwo. Trudno więc przedstawiać ją dziś jako wzorzec dla środowisk dążących do odrodzenia żydowskiej tożsamości w Polsce.

Można zatem symbolicznie powiedzieć, że problem polskich kapitalistów pochodzenia żydowskiego stanowi skrajny przypadek szerszego zjawiska – nieatrakcyjności spuścizny burżuazyjnej dla większości współczesnych frakcji polskich elit. W innej postaci problem ten dotyczy również pozostałych części historycznej elity kapitalistycznej, która z dzisiejszej perspektywy jawi się zarazem jako „zbyt mało polska", jak i „zbyt mało progresywna" czy „zbyt mało zachodnia". Warto przypomnieć, że znaczna część burżuazji Królestwa Polskiego pozostawała lojalnymi obywatelami Imperium Rosyjskiego i swoje sukcesy biznesowe zawdzięczała zarówno dobrym relacjom z jego instytucjami państwowymi, jak i nieformalnym kontaktom z elitami, zwłaszcza w Petersburgu (Chwalba 1999).

Problem ten dotyczył również znacznie słabszych, lecz aktywnych elit gospodarczych zaboru austriackiego, które – jak pokazuje Przemysław Zarubin (2025: 349) – także nie mogły funkcjonować bez utrzymywania poprawnych stosunków z elitami państwowymi.

1.2. Szerszy kontekst teoretyczny

Burżuazją można zajmować się z bardzo różnych perspektyw. Nasza książka odnosi się przede wszystkim do podejścia socjologii historycznej, jednak ze swej natury ma charakter interdyscyplinarny. Czerpie bowiem z dorobku historii społecznej, historii gospodarczej, a także z ekonomii – w szczególności jej nurtu zajmującego się dziejami gospodarki. W polskiej socjologii problematyka burżuazji pozostawała dotąd na marginesie, dlatego też jej badaniem zajmowali się głównie historycy i ekonomiści. Opracowania, do których się odwołujemy, nie były jednak tworzone w duchu refleksyjności właściwej socjologii, a zatem są w znacznym stopniu uwikłane w zestaw normatywnych i teoretycznych założeń, które ich autorzy w znacznej mierze zinternalizowali. Ramy te determinują zarówno przyjmowane wobec burżuazji postawy, jak i sposoby jej interpretacji.

Można wyróżnić kilka wymiarów tych postaw. Pierwszym z nich jest wymiar emocjonalno-normatywny. Rozciąga się on od skrajnie krytycznego stosunku, widzącego w burżuazji siłę negatywną – źródło dominacji ekonomicznej, politycznej, a także „opresji" i „wyzysku", po podejście skrajnie afirmatywne, w którym burżuazja postrzegana jest jako aktor pozytywny, główny motor postępu cywilizacyjnego, czynnik racjonalizujący społeczeństwa i dobroczynny twórca ładu nowoczesnego. Pomiędzy tymi biegunami mieści się postawa umiarkowana, uznająca burżuazję za grupę o niejednoznacznym statusie, której ocena wymaga historycznego zróżnicowania.

Drugim wymiarem jest waga przypisywana burżuazji w analizach społeczno-historycznych. W tym ujęciu rozpiętość postaw przebiega od przekonania, że burżuazja stanowi kluczowy element funkcjonowania współczesnego świata – bez zrozumienia którego nie sposób wyjaśnić dynamiki nowoczesnych społeczeństw – po stanowisko, że jest ona kategorią analityczną raczej sztuczną, trudną do precyzyjnego zdefiniowania, a więc niewartą szczególnej uwagi. W niniejszym opracowaniu sytuujemy się bliżej stanowiska zakładającego, że zrozumienie roli burżuazji jest niezbędne dla rekonstrukcji zarówno historii nowoczesności, jak i współczesnych mechanizmów społecznych. Jak już wskazaliśmy wcześniej, dominujące nurty polskiej humanistyki i nauk społecznych wciąż nie doceniają roli oraz spuścizny tej klasy.

W wymiarze emocjonalno-normatywnym przyjmujemy pozycję możliwie neutralną – unikając zarówno idealizacji, jak i demonizacji burżuazji. Jesteśmy jednak przekonani o jej kluczowej roli w procesach kształtowania nowoczesnych społeczeństw. Nasze opracowanie zakorzenione jest zatem w tradycji

teorii społecznych i historiograficznych, które przypisują burżuazji centralne miejsce w dziejach nowoczesności.

Przygotowanie tej książki wynika z przekonania, że niezależnie od ocen roli burżuazji w historii Polski oraz współczesnych orientacji politycznych, pełniejsze poznanie tej klasy jest warunkiem zrozumienia – mówiąc nieco patetycznie – samych siebie, a także miejsca Polski w świecie. Dla badacza o wrażliwości lewicowej wiedza o burżuazji może stanowić punkt wyjścia do analizy klasowego charakteru polskiego społeczeństwa i jego strukturalnych nierówności. Z kolei dla badacza o orientacji konserwatywnej może być kluczem do zrozumienia jej wkładu w budowę instytucji, które stały się filarami narodowej kultury i państwowości. Niezależnie od miejsca na ideologicznym spektrum, pogłębiona refleksja nad historią i dziedzictwem polskiej burżuazji pozostaje niezbędna, by zrozumieć zarówno polskie sukcesy, jak i niepowodzenia w drodze do nowoczesności.

W literaturze socjologicznej dość powszechnie spotkać można – wyrażane wprost lub jedynie implikowane – przekonanie, że to właśnie burżuazja stanowi główny motor procesów modernizacyjnych co najmniej od XVII w., gdy zaczęła sięgać po hegemonię w wielu krajach Europy Zachodniej. Dotyczy to zarówno sfery politycznej, jak i ekonomicznej.

W wymiarze politycznym punktem odniesienia pozostaje rewolucja francuska, często określana mianem pierwszej rewolucji burżuazyjnej, nawet jeśli – jak zauważa Neil Davidson (2012) – była ona raczej politycznym potwierdzeniem wcześniej zdobytej pozycji tej klasy. W tym ujęciu proces demokratyzacji państw zachodnich w XIX i XX w. interpretowany bywa jako bezpośrednia konsekwencja rewolucji burżuazyjnej, a zarazem jako etap zastępowania dawnych elit feudalnych przez nową elitę kapitału i przedsiębiorczości.

W wymiarze ekonomicznym kluczowym procesem była bezprecedensowa akumulacja kapitału, zwłaszcza finansowego, osiągnięta przez elity burżuazyjne. W tym zakresie szeroko rozumiana inspiracja marksistowska pozostaje dominującym sposobem teoretyzowania efektów koncentracji kapitału. Centralne założenie tego sposobu myślenia przyjmuje, że długotrwała, wielopokoleniowa akumulacja zasobów w rękach określonych podmiotów – rodzin, korporacji, instytucji – umożliwia im przekształcanie świata w sposób systemowy, wywołując przemiany o charakterze strukturalnym i cywilizacyjnym.

W zachodniej literaturze przedmiotu znaleźć można liczne studia poświęcone takim wielopokoleniowym procesom akumulacji – zarówno na poziomie zbiorowym (Korom, Lutter, Beckert 2015; Lubinski, Fear, Fernández Pérez 2013), jak i w odniesieniu do poszczególnych rodów burżuazyjnych. Harold James (2006, 2012) porównuje np. rolę rodzin Krupp, Wendel, Haniel czy Falck w dziejach Francji i Niemiec. Jeszcze liczniejsze są, także w Polsce dostępne, popularne opracowania dotyczące historii wielkich dynastii burżuazyjnych, jak choćby Rothschildów (Ferguson 2016a, 2016b).

W idealnych modelach socjologicznych procesów modernizacji burżuazja – dzięki skupieniu w swych rękach kapitału i zasobów – zyskuje zdolność narzucania

nowych reguł relacji społecznych. Oznacza to postępującą racjonalizację i odpersonalizowanie więzi, a w konsekwencji – wyłanianie się społeczeństwa nowoczesnego. Proces ten, opisywany przez klasyków socjologii, jak Ferdinand Tönnies czy Max Weber, ujmowany był jako przejście od wspólnoty do społeczeństwa (*Gemeinschaft – Gesellschaft*). W tym sensie pełna modernizacja wymaga istnienia rozwiniętego systemu kapitalistycznego i silnej burżuazji, zdolnej do nadawania społeczeństwu racjonalnych kierunków rozwoju, to przejście jest zaś niepełne w społeczeństwach, w których nie wykształcił się dojrzały system kapitalistyczny, a więc nie powstała w nich też silna i zasobna burżuazja.

Kwestia tego, czy w Polsce ukształtowała się burżuazja w znaczeniu strukturalnym i kulturowym, wiąże się zatem z fundamentalnym pytaniem o nowoczesność polskiego społeczeństwa. W tym kluczu można interpretować również przyczyny, dla których Polska nie zawsze – i nie przez wszystkich – uznawana jest za społeczeństwo w pełni nowoczesne. Można twierdzić, że owo nieuznawanie pełnej nowoczesności Polski, szczególnie w zachodniej literaturze teoretycznej, pozostaje w związku z niedostrzeganiem istnienia polskiej burżuazji, zarówno współczesnej, jak i historycznej. To samo zjawisko braku dostrzegania i uznania burżuazji występuje również w Polsce, co – jak można argumentować – przyczynia się do utrwalania w zbiorowej wyobraźni obrazu Polski jako narodu trwale „nienowoczesnego" (Szumski, Zarycki 2026). Można bowiem twierdzić, że o ile nowoczesność historycznie ukształtowała się jako wytwór burżuazyjny, o tyle dominujące dziś na Zachodzie jej rozumienie milcząco zakłada, że społeczeństwo w pełni nowoczesne musi w centrum swojej struktury mieć silną i dominującą warstwę burżuazyjną. To właśnie jej hegemoniczna pozycja ma racjonalizować organizm społeczny, czyniąc go w pełni nowoczesnym. Z tej perspektywy społeczeństwa, w których burżuazja nie odgrywa roli dominującej, jawią się jako nie w pełni racjonalne, a tym samym jako niedojrzałe. Polska – w której strukturze społecznej rzadko dostrzega się istnienie rozwiniętej burżuazji, mimo że jej obecność jest przedmiotem analiz podejmowanych w niniejszej książce – staje się w konsekwencji częstym obiektem wykluczenia z pełnoprawnej przynależności do Zachodu, a szerzej mówiąc, podlega procesom orientalizacji.

Oprócz perspektywy klasycznie klasowej (hierarchicznej) chcemy wprowadzić tu perspektywę relacyjnego badania elit. Odwołujemy się w szczególności do inspirowanej podejściem francuskiego socjologa Pierre'a Bourdieu analizy relacji pomiędzy różnymi frakcjami elit (Cousin, Khan, Mears 2018; Denord, Palme, Réau 2020). Kluczowe znaczenie w tym podejściu ma pojęcie **pola władzy**, które można rozumieć jako sposób operacjonalizacji badań nad elitami czy też szerzej – nad klasą wyższą (Bourdieu, Wacquant 1993).

Podstawowym założeniem analizy pola władzy jest różnorodność elit oraz istnienie w ich obrębie wewnętrznych konfliktów, które można w pierwszej kolejności wyjaśniać odmiennością typów zasobów stanowiących podstawę statusu poszczególnych frakcji. Klasycznym podziałem, do którego często

odwoływał się Bourdieu, jest napięcie między elitami kapitału ekonomicznego a elitami kapitału kulturowego. W jego badaniach nad społeczeństwem powojennej Francji, prowadzonych w kolejnych dekadach jego pracy, podział ten znajdował odzwierciedlenie w wielu polach elitarnych – w systemie edukacji, w sztuce, ale przede wszystkim w polityce. Elity ekonomiczne częściej wiązały się tam z partiami konserwatywnymi, podczas gdy elity kulturowe skłaniały się ku partiom lewicowym.

W polskim przypadku wyniki badań Bourdieu mogą inspirować analizę napięć między burżuazją a inteligencją, ale także między burżuazją a ziemiaństwem czy elitami administracyjnymi. Takie ujęcie, uwzględniające wewnętrzne podziały elit, pozwala dostrzec również różnice interpretacyjne – zarówno w sposobach postrzegania przez elity własnej roli, jak i w tym, jak kształtuje się historiografia społeczna. W naszym przypadku oznacza to, że historię polskiej burżuazji można analizować przede wszystkim z perspektywy inteligenckiej, ale także ziemiańskiej, arystokratycznej czy państwowej.

Możliwe jest również spojrzenie z wnętrza samej elity ekonomicznej, zróżnicowanej według branż, narodowości czy skali posiadanego kapitału – od wielkiej finansjery po drobnomieszczaństwo. W kategoriach napięć w polu władzy można też interpretować spory o historyczną rolę burżuazji, jakie powracały w kolejnych epokach, a których wybrane przykłady przedstawimy w dalszej części książki.

1.3. Dwa paradygmaty w badaniu roli burżuazji i zmienność jej obrazów

Niezależnie od różnych ujęć socjologicznych, które tu przywołujemy, istotne są także różnice występujące w naukach ekonomicznych. Badając elity gospodarcze, nieuchronnie odwołujemy się bowiem do pola ekonomii. W tym kontekście warto zauważyć, że interpretacja rozwoju gospodarczego w dużym stopniu zależy od przyjętej perspektywy teoretycznej.

We współczesnej ekonomii można wyróżnić dwa zasadnicze podejścia. Pierwsze reprezentuje główny nurt, zwłaszcza w jego odmianie neoklasycznej. Postrzega on gospodarkę jako system służący jak najefektywniejszej alokacji ograniczonych zasobów w celu maksymalizacji produkcji dóbr i usług, co w rezultacie prowadzi do wzrostu przeciętnego dobrobytu. Sukces państwa czy regionu mierzony jest w tym ujęciu zdolnością do generowania trwałego wzrostu gospodarczego, a podstawowymi wskaźnikami są PKB i PKB *per capita*, tempo wzrostu produktywności, inflacja, bezrobocie oraz bilans handlowy. Kapitał traktowany jest tu jako jeden z czynników produkcji – obok pracy – a zasadnicze pytanie brzmi: jak sprawić, by gospodarka działała sprawniej, była bardziej innowacyjna i szybciej rosła? Do tego nurtu należy w szczególności nowa ekonomia instytucjonalna (np. Daron Acemoglu, Douglass C. North), podkreślająca rolę instytucji w obniżaniu kosztów transakcyjnych i zwiększaniu efektywności.

Drugie podejście reprezentuje ekonomia strukturalna i krytyczna, zaliczana do nurtów heterodoksyjnych. Spogląda ona na gospodarkę w perspektywie historycznej, uznając długotrwałą akumulację kapitału za centralny mechanizm napędzający kapitalizm. Akumulacja rozumiana jest tu nie tylko jako proces ekonomiczny, lecz przede wszystkim społeczny i polityczny, który tworzy oraz utrwala hierarchie władzy. W tym ujęciu wzrost PKB, poziom życia czy innowacje mają charakter wtórny wobec logiki akumulacji. Podstawowymi wskaźnikami analizy są stopy zysku, poziom koncentracji kapitału i nierówności majątkowe, które wskazują, kto kontroluje zasoby i czerpie z nich korzyści. Ważnym elementem tego podejścia jest również analiza relacji centrum–peryferie oraz przepływów kapitału między krajami rozwiniętymi a rozwijającymi się. Kapitał traktowany jest tu jako stosunek społeczny – źródło dochodu, ale także instrument kontroli nad produkcją i polityką. Inspiracją jest tu marksizm, który widzi w akumulacji centralne „prawo ruchu" kapitalizmu, prowadzące do koncentracji i kryzysów. Podejście to rozwija m.in. teoria systemu-świata Immanuela Wallersteina oraz postkeynesizm, badający wpływ podziału dochodów między płace i zyski na akumulację i popyt. Najbardziej znanym współczesnym przedstawicielem tak szeroko rozumianego nurtu krytycznego jest Thomas Piketty, analizujący historyczną rolę odziedziczonego bogactwa w reprodukcji nierówności.

Analogiczny podział można dostrzec również w socjologii. Z jednej strony socjologia klasyczna koncentruje się na problematyce integracji społecznej, zaufania i powszechnego dostępu do zasobów materialnych oraz symbolicznych (np. kapitału społecznego), traktowanych jako dobra wspólne. Z drugiej strony model konfliktu społecznego, szczególnie często przyjmowany w tzw. socjologii krytycznej, skupia się na badaniu nierówności i hierarchii społecznych, widząc w zasobach – w tym także w kapitale społecznym – raczej wymiary nierówności niż czynniki integracji.

Warto jednocześnie zauważyć, że zarówno ekonomiści nurtu neoklasycznego, jak i przedstawiciele podejść heterodoksyjnych (marksistowskich, instytucjonalnych, teorii systemu-świata) zgadzają się co do tego, że burżuazja była kluczowym aktorem procesu narodzin nowoczesnego kapitalizmu. Fakt ten potwierdza istnienie dość szerokiego konsensusu w naukach społecznych co do wagi studiów nad tą klasą społeczną i dodatkowo uzasadnia potrzebę powrotu do badań nad jej korzeniami w Polsce, co proponujemy w niniejszej książce. Oczywiście oba podejścia różnią się zasadniczo w interpretacji przyczyn i znaczenia tej roli.

Dla teoretyków ekonomii neoklasycznej rola burżuazji ma charakter pozytywny i twórczy. Uosabia ona etos kulturowy i intelektualny nowoczesności – innowacyjność, racjonalność działania oraz szacunek dla przedsiębiorczości, które umożliwiły rozwój i dynamikę kapitalizmu. Dla myślicieli nurtów heterodoksyjnych centralność burżuazji ma natomiast wymiar strukturalny i konfliktowy. W ich ujęciu była to klasa, która stopniowo przejęła kontrolę nad gospodarką i podporządkowała sobie państwa, reorganizując społeczeństwo

wokół logiki akumulacji kapitału, pracy najemnej i własności prywatnej. Jej rola historyczna była przełomowa, choć niekoniecznie moralnie czy społecznie godna pochwały. W każdym razie to właśnie burżuazja ustanowiła kluczowe hierarchie i sprzeczności kapitalizmu. Obie tradycje postrzegają więc burżuazję jako głównego aktora historycznego – dla jednej jest ona symbolem wyzwolenia poprzez innowację, dla drugiej zaś uosobieniem dominacji poprzez wyzysk. Łączy je jednak przekonanie, że bez burżuazji nie byłoby nowoczesności, rozumianej – mimo różnic interpretacyjnych – jako wartość pozytywna.

Warto też zauważyć, że Ernest Gellner zwracał uwagę na pewien paradoks: jego zdaniem marksizm w istocie naturalizował kluczowe ideały burżuazyjne, w szczególności indywidualizm i kult produktywności (Gellner 2018). Co więcej, według Gellnera marksizm zawierał w sobie swoistą apoteozę burżuazyjnej wizji życia, w tym przekonanie o wyższości pokojowego rozwoju gospodarczego nad brutalnym drapieżnictwem – wizji, która w marksizmie została podniesiona do rangi uniwersalnej zasady przemian historycznych.

W tym kontekście warto przypomnieć, jak niektórzy z czołowych ekonomistów neoklasycznych interpretowali rolę burżuazji. David S. Landes w swojej klasycznej pracy *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są tak bogaci, a inni tak ubodzy* (2000) podkreślał znaczenie „cnót burżuazyjnych": oszczędności, dyscypliny, racjonalności i innowacyjności. W tym sensie podążał za klasyczną myślą Maxa Webera o kulturowych, a nawet religijnych źródłach kapitalizmu (Weber 1994). Deirdre McCloskey z kolei argumentowała, że to właśnie burżuazja – wraz z jej kulturą i tożsamością – w największym stopniu przyczyniła się do wzrostu dobrobytu, który jej zdaniem stanowi zjawisko bezprecedensowe w historii świata (McCloskey 2017).

W swojej książce *Burżuazyjna godność. Dlaczego ekonomia nie potrafi wyjaśnić współczesnego świata* McCloskey wpisuje się w nurt badaczy, którzy wskazują na oświecenie jako kluczowy czynnik napędzający rewolucję przemysłową. Można jednak zauważyć, że stanowiska Landesa i McCloskey różnią się zarówno zakresem, jak i teoretycznym ujęciem. Landes postrzega kulturę burżuazyjną jako zestaw cech behawioralnych i kulturowych, które tłumaczą, dlaczego niektóre społeczeństwa się uprzemysłowiły, podczas gdy McCloskey przesuwa akcent na retorykę i godność burżuazyjną. W jej przekonaniu kapitalizm odniósł tak spektakularny sukces w skali globalnej, ponieważ wartości burżuazyjne upowszechniły się, a ich nosiciele zaczęli pełnić funkcję swoistej elity moralnej.

Można więc powiedzieć, że Landes traktuje kulturę burżuazyjną jako źródło produktywności, McCloskey zaś jako źródło kreatywności. Oboje przedstawiają burżuazję jako kluczowego promotora nowoczesnego, hiperefektywnego kapitalizmu, przy czym argument McCloskey ma bardziej ideologiczny i moralny charakter, natomiast ujęcie Landesa jest porównawczo-historyczne i behawioralne.

Innym wpływowym ekonomistą, który zajmuje się problematyką burżuazji, jest Joel Mokyr. W swoich pracach podkreśla on, że przemiany intelektualne i kulturowe epoki oświecenia – zwłaszcza dowartościowanie użytecznej wiedzy,

postępu i racjonalności – umożliwiły zuniwersalizowanie wartości burżuazyjnych (Mokyr 2010). Burżuazja jawi się u niego nie tylko jako aktor ekonomiczny, lecz także jako nośnik swoistej ideologii nieustannego doskonalenia – zarówno technologii, jak i organizacji produkcji – która stała się podstawą rewolucji przemysłowej w Wielkiej Brytanii.

Mokyr jest zwolennikiem poglądu o kluczowym znaczeniu upowszechnienia etosu innowacyjności oraz innych wartości burżuazyjnych. Twierdzi, że przyspieszenie wzrostu gospodarczego, wygenerowane przez nowoczesny kapitalizm, wynikało przede wszystkim z instytucjonalizacji użytecznej wiedzy – zwłaszcza kultury naukowej oświecenia – która sprzyjała postępowi technologicznemu. Idee, jego zdaniem, miały znaczenie kluczowe, ponieważ zwiększały zasób wiedzy, a tym samym umożliwiały innowatorom i przedsiębiorcom rozwijanie coraz bardziej efektywnych sposobów gospodarowania.

Podejście Mokyra różni się jednak od ujęcia McCloskey, która koncentruje się na przemianie kulturowego i moralnego statusu samej burżuazji. W jej interpretacji w północnozachodniej Europie zmienił się nie tyle system instytucji czy organizacji nauki, ile symboliczny status klasy burżuazyjnej. Zaczęto powszechnie postrzegać jej członków jako ludzi godnych szacunku i zaufania, co – według McCloskey – odblokowało twórczą energię współczesnego świata.

Choć zarówno Mokyr, jak i McCloskey piszą z perspektywy ekonomii neoklasycznej, Mokyr pozostaje bliższy podejściu instytucjonalno-ewolucyjnemu, zakorzenionemu w teorii wzrostu. W tym sensie jego stanowisko zbliża się do ujęcia Douglassa C. Northa, którego teoria instytucjonalna tłumaczy rozwój kapitalizmu przede wszystkim poprzez ewolucję praw własności i mechanizmów egzekwowania kontraktów (North 1990). Jest to więc podejście akcentujące rolę instytucji i racjonalnych interesów, często wiązanych z etosem burżuazyjnym, choć sam North ujmuje je raczej w kategoriach instytucjonalnych niż klasowych. To instytucjonalne ujęcie sytuowałoby go jednak po części w pobliżu perspektyw bardziej krytyczno-materialistycznych, podkreślających strukturalny charakter relacji między kapitałem a władzą.

W nurcie heterodoksyjnej ekonomii, zwłaszcza w tradycjach marksistowskich i postkeynesowskich, obraz burżuazji różni się zasadniczo od ujęć neoklasycznych. Burżuazja nie jawi się tu jako nośnik postępu czy cnót mieszczańskich, lecz jako historycznie ukształtowana klasa dominująca, której władza organizuje produkcję, dystrybucję i ideologię. W marksistowskim ujęciu stanowi ona centralny podmiot kapitalistycznego sposobu produkcji – klasę zawłaszczającą wartość dodatkową i podporządkowującą życie społeczne logice zysku. O ile w klasycznym marksizmie główną ofiarą burżuazyjnego wyzysku pozostaje proletariat, o tyle kolejne reinterpretacje tej tradycji wypracowały szersze i bardziej zniuansowane perspektywy, uwzględniające m.in. kulturowy i ideologiczny wymiar dominacji.

W tym kontekście szczególne znaczenie ma koncepcja hegemonii Antonia Gramsciego, który wskazywał, że burżuazja utrzymuje swoją pozycję nie tylko

dzięki kontroli nad środkami produkcji, lecz także poprzez dominację w sferze intelektualnej i moralnej, czyli kontrolę nad kluczowymi obiegami wiedzy w społeczeństwie (Gramsci 1961). Hegemonia burżuazji zapewnia jej więc zdolność kształtowania społecznego konsensusu wokół własnych interesów. Podobnie neomarksiści tacy jak Erik Olin Wright (1982) czy Nicos Poulantzas (1978) rozwijali refleksję nad wewnętrznymi sprzecznościami burżuazji, wskazując, że łączy ona w sobie zarówno role produktywne, jak i eksploatujące. Poulantzas, idąc dalej, podkreślał względną autonomię aparatu państwowego, który choć strukturalnie służy reprodukcji dominacji klasowej, nie jest jej prostym narzędziem.

Inne ważne nurty heterodoksyjne – zwłaszcza teoria systemu-świata Immanuela Wallersteina oraz instytucjonalizm Karla Polanyiego – przesuwają analizę burżuazji w stronę globalnych hierarchii elit oraz ich zakorzenienia w strukturach państwowych. Burżuazja nie jest tu postrzegana jako nosicielka wartości postępu, lecz jako centralny element systemu kapitalistycznej dominacji. W tej perspektywie elity burżuazyjne jawią się jako klasa transnarodowa, instrumentalnie wykorzystująca państwo narodowe do legitymizacji i ochrony swoich interesów. Wallerstein konsekwentnie odrzucał wizję burżuazji jako klasy narodowej, argumentując, że od XVI w. rozwijała się ona w ramach globalnego systemu-świata, którego logika była ponadpaństwowa. To właśnie burżuazja – kontrolując handel dalekosiężny, akumulację kapitału i organizację produkcji – stała się siłą napędową przejścia od feudalizmu do kapitalistycznej gospodarki-świata, opartej na hierarchicznym podziale pracy między centrum, półperyferie i peryferie (Wallerstein 2007). W okresach hegemonii – holenderskiej w XVII w., brytyjskiej w XIX i amerykańskiej w XX stuleciu – burżuazja państw dominujących kontrolowała globalne przepływy handlowe, finansowe i kulturowe, ustanawiając światową strukturę władzy. Doskonałe empiryczne potwierdzenie tych mechanizmów w kontekście historycznym przynosi praca Susie J. Pak *Gentlemen Bankers* (2013), która na przykładzie domu bankowego J.P. Morgana analizuje, jak ekskluzywne sieci społeczne i kulturowe (tzw. *gentlemanly capitalism*) służyły jako narzędzia zamykania dostępu do rynku i reprodukcji dominacji klasy finansowej. Pak dowodzi, że kapitał nie funkcjonował w próżni instytucjonalnej, lecz był głęboko osadzony w nieformalnych strukturach władzy, które definiowały granice XIX-wiecznego kapitalizmu. Z kolei Guido Alfani (2025), badając długie trwanie elit majątkowych, wskazał na proces „ubóstwienia" najbogatszych grup, które z biegiem czasu wyemancypowały się z dawnych zobowiązań wobec wspólnoty, czyniąc z akumulacji proces niemal autoteliczny.

Jednocześnie, jak zauważa Poulantzas, nawet w ramach tego globalnego systemu należy dostrzegać względną autonomię instytucji państwowych, które nie zawsze działają jako proste emanacje interesów burżuazji. Współczesne debaty w ekonomii heterodoksyjnej toczą się więc wokół pytania o stopień zależności państwa od interesów kapitału oraz o charakter współczesnych elit

gospodarczych – w tym o to, na ile można je postrzegać jako globalną ponadnarodową sieć (Cousin, Chauvin 2021).

Coraz większe znaczenie w badaniach krytycznych nad burżuazją zyskują także analizy podkreślające rolę systemu kolonialnego w jej historycznym ukształtowaniu. Zwraca się uwagę na znaczenie korporacji kolonialnych, które akumulowały ogromne kapitały, obsługując imperialne operacje handlowe, a z czasem zautonomizowały się jako prywatne podmioty gospodarcze, często zachowując ciągłość instytucjonalną aż po współczesność (Stern 2023). W tym kontekście rozwija się nurt badań nad długim trwaniem burżuazji i wielopokoleniową akumulacją kapitału. Jens Beckert (2007) wskazuje na kluczową rolę dziedziczenia w reprodukcji elit ekonomicznych, podkreślając, że nowoczesne państwa kapitalistyczne w różnym stopniu chronią mechanizmy międzypokoleniowego transferu majątku. Thomas Piketty (2015) z kolei dowodzi, że w ostatnich dekadach, podobnie jak pod koniec XIX w., rośnie znaczenie dziedziczonego kapitału jako składnika dochodu elit finansowych, co prowadzi do strukturalnego oddzielenia wąskich grup właścicieli kapitału od reszty społeczeństwa. Na ten sam problem wcześniej zwracał uwagę Wallerstein (1988), pisząc, że każdy kapitalista podlega presji przekształcania zysku w rentę, co czyni dążenie do arystokratyzacji – strukturalnego zabezpieczenia pozycji ekonomicznej – nieuniknioną cechą burżuazyjnej egzystencji.

Klasyczną syntezę tych procesów, łączącą strukturalną logikę akumulacji z kulturowym i politycznym triumfem burżuazji, przedstawił Eric Hobsbawm w swojej fundamentalnej pracy *Wiek kapitału: 1848–1875* (2014). Hobsbawm ukazuje w niej burżuazję tego okresu nie tylko jako agenta rozwoju gospodarczego, ale przede wszystkim jako siłę hegemoniczną w gramsciańskim sensie, która po klęsce rewolucji 1848 r. zdołała narzucić światu własny model nowoczesności, oparty na bezprecedensowej globalnej ekspansji kapitału. Pokazuje on też, jak długie trwanie struktur kapitalistycznych, o których piszą Wallerstein czy Braudel, zyskało w trzeciej ćwierci XIX w. swoją ostateczną, burżuazyjną formę instytucjonalną i kulturową. W ujęciu Hobsbawma sukces tej klasy był nierozerwalnie związany z jej zdolnością do zaprzęgnięcia państw narodowych w służbę globalnego rynku oraz do legitymizacji nierówności poprzez ideologię postępu i nauki. Można więc uznać, że jego analiza stanowi istotne ogniwo łączące marksistowską teorię konfliktu z socjologicznym badaniem struktur dominacji. Hobsbawm czyni to, stawiając tezę, że narodziny nowoczesnego kapitalizmu były procesem angażującym w równym stopniu przepływy finansowe, co transformacje tożsamości klasowej. Wszystkie te ujęcia, mimo różnic w skali analizy, sytuują burżuazję nie jako neutralny czynnik wzrostu, lecz jako centralny podmiot strukturalnego konfliktu o kontrolę nad przyszłością społeczeństw.

1.4. Dorobek badań nad historią polskiej burżuazji

Omówione powyżej dwa główne paradygmaty – neoklasyczny i heterodoksyjny – znajdują swoje odzwierciedlenie również w analizach rozwoju gospodarczego Królestwa Polskiego oraz jego burżuazji. Część badaczy interpretuje dzieje gospodarcze Królestwa w duchu klasycznej ekonomii i socjologii, koncentrując się na wskaźnikach wydajności i dochodu w przeliczeniu na mieszkańca. Inni – bliżsi nurtom ekonomii strukturalnej i socjologii krytycznej – analizują procesy akumulacji kapitału, wzory nierówności i stopień podmiotowości elit. W dalszej części omówienia przywołamy przedstawicieli obu tych podejść, wskazując na zasadnicze różnice ich interpretacji.

Warto jednak podkreślić, że popularność poszczególnych podejść teoretycznych w badaniach nad burżuazją zmieniała się w czasie, odzwierciedlając szersze przemiany w sposobach ujmowania jej roli społecznej i historycznej. Taką cykliczność można szczególnie wyraźnie zaobserwować w powojennej historii polskiej nauki. Bezpośrednio po 1945 r., w okresie stalinizmu, narzucono ortodoksyjne ujęcie marksizmu, w którym burżuazja była definiowana jednoznacznie negatywnie – jako klasa wyzyskująca i wsteczna. Sam przymiotnik „burżuazyjny" miał w ówczesnym dyskursie naukowym pejoratywne znaczenie. Przykładem takiego podejścia może być praca Ireneusza Ihnatowicza, który przedstawiał kapitał przede wszystkim jako instrument wyzysku, znajdujący się dodatkowo w rękach fabrykantów obcych narodowo (Ihnatowicz 1956).

Rok 1956 przyniósł jednak tzw. odwilż, która otworzyła w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej możliwość prowadzenia badań historycznych i gospodarczych z większą swobodą interpretacyjną. Choć wciąż musiały się one odwoływać do marksizmu, mogły czynić to w sposób bardziej otwarty, nierzadko krytyczny wobec doktrynalnych uproszczeń. Powstała wówczas rewizjonistyczna tradycja badawcza, która łączyła inspiracje marksistowskie z rzetelnym warsztatem empirycznym i dążeniem do reinterpretacji historii Polski poza schematami partyjnej ideologii. W efekcie okres popaździernikowy stał się czasem wyjątkowo intensywnych badań nad dziejami polskiej burżuazji – paradoksalnie najbardziej dynamicznych właśnie w ramach socjalistycznego państwa (Behr 2021).

Nieortodoksyjny marksizm, który rozwinął się wówczas w historiografii, ekonomii i innych dziedzinach humanistyki, sprzyjał powstawaniu oryginalnych analiz procesów kapitalistycznych w Polsce. Choć działalność badawcza w tym zakresie korzystała z instytucjonalnego wsparcia władz – co wiązało się z oficjalną interpretacją kapitalizmu jako niezbędnego etapu na drodze do socjalizmu i komunizmu – nie sprowadzała się ona do legitymizowania systemu. Wręcz przeciwnie, wielu polskich historyków i ekonomistów pracujących w duchu rewizjonizmu przedstawiało burżuazję jako klasę ambiwalentną. Z jednej strony wskazywano na społeczne nierówności i procesy akumulacji bogactwa, szczególnie nasilone pod koniec XIX w., z drugiej zaś starano się ukazać rolę tej grupy w modernizacji gospodarki, rozwoju kultury i nauki,

a nawet w szeroko rozumianej „sprawie polskiej". Takie podejście pozwalało wydobyć z marksistowskiej tradycji analitycznej elementy bardziej zniuansowane, łączące krytykę strukturalnych nierówności z uznaniem wkładu burżuazji w rozwój społeczny.

Badaczom pracującym w duchu rewizjonizmu marksistowskiego, zwłaszcza w latach 60. i 70., zawdzięczamy większość kluczowej wiedzy o polskiej burżuazji, która do dziś stanowi podstawę dalszych analiz. Po tym okresie, w „schyłkowych" dekadach PRL, badania nad tą grupą społeczną stopniowo traciły dynamikę. Paradoksalnie, po transformacji ustrojowej i powrocie Polski do kapitalizmu studia nad burżuazją nie zyskały nowego impetu. Pozostały one raczej niszowe, prowadzone głównie w ramach inicjatyw regionalnych. Warto zauważyć, że mimo ogólnego osłabienia zainteresowania tą tematyką, badania te kontynuowano w pewnych ośrodkach, zwłaszcza w Łodzi, gdzie tradycja studiów nad przemysłem i klasą przedsiębiorców zachowała szczególną żywotność.

Charakterystyczną cechą ujęć badawczych burżuazji rozwijanych od czasów odwilży było przedstawianie jej jako elity częściowo „narodowej", a częściowo „postępowej" – grupy, która mimo klasowego uprzywilejowania miała swój udział w modernizacji gospodarczej i społecznej kraju. Od tego momentu obrazy burżuazji w polskiej nauce stawały się coraz bardziej zniuansowane, co utrzymało się aż do końca epoki PRL. Dobrym przykładem tego podejścia jest ocena przedstawiona w 1974 r. przez Ryszarda Kołodziejczyka i Ryszarda Gradowskiego. Autorzy ci zaliczali do narodowych bohaterów również „twórców nowoczesnej gospodarki, pionierów uprzemysłowienia i postępu" – takich jak Stanisław Staszic, Rajmund Rembieliński, Piotr Steinkeller, Hipolit Cegielski, August Cieszkowski czy Stanisław Szczepanowski. Doceniali ich zarówno za wsparcie dla pozytywistycznych i modernizacyjnych przedsięwzięć, jak i za udział w ruchach narodowych. Postulowali przy tym, aby w historii polskiego kapitalizmu „dojrzeć jego pozytywy, jak i negatywy, w tym również to, co wnosił on nowego i postępowego do szerokiej sfery życia umysłowego" (Kołodziejczyk, Gradowski 1974: 112).

Ciekawych obserwacji dotyczących zmiany sposobu przedstawiania burżuazji dostarczają także Filip Dankiewicz i Marcin Mochocki (2025), którzy porównali jej ujęcia w podręcznikach historii dla szkół średnich z trzech okresów: stalinowskiego, przełomu lat 60. i 70. oraz współczesnego. Analizując podręcznik Gryzeldy Missalowej i Janiny Schoenbrenner (Missalowa, Schoenbrenner 1952), zauważyli, że jest on – zgodnie z duchem epoki – bardzo krytyczny wobec burżuazji, akcentując jej rolę jako klasy wyzyskującej. Zainteresowanie budzi jednak sposób przedstawienia burżuazji w kontekście globalnym: autorki ukazywały ją jako część międzynarodowej sieci przedsiębiorstw kapitalistycznych, powiązanej z imperialistyczną polityką państw zachodnich (zwłaszcza USA i Wielkiej Brytanii). Jak podkreślają Dankiewicz i Mochocki, pokazanie burżuazji i ruchu robotniczego na ziemiach Królestwa jako odłamu szerszej tendencji – międzynarodowej sieci przedsiębiorstw kapitalistycznych oraz międzynarodowego ruchu

robotniczego – koresponduje z współczesnymi podejściami globalnej socjologii historycznej (np. Dejung, Motadel, Osterhammel 2019a).

W podręczniku Stefana Kieniewicza z 1971 r. burżuazja pojawia się z kolei w sposób bardziej ambiwalentny. Autor krytykuje ją za „zaprzaństwo jednostek jawnie wysługujących się rządom zaborczym" (Kieniewicz 1971: 127), co stanowi przykład inteligenckiej narracji opartej na moralnej ocenie lojalizmu i zdrady narodowej. Jednocześnie Kieniewicz prezentuje podejście wyjątkowo rzeczowe: poświęca burżuazji sporo miejsca, wymieniając konkretne nazwiska przedsiębiorców i bankierów, opisując kierownictwo Banku Polskiego oraz analizując rozwój przemysłu w poszczególnych regionach Królestwa Polskiego. Omawia również mechanizmy akumulacji kapitału, relacje między burżuazją a arystokracją oraz projekty polityczne burżuazji, w tym liberalne (Kieniewicz 1971).

Natomiast w najnowszym podręczniku analizowanym przez Dankiewicza i Mochockiego, z lat 20. XXI w. (Krzemiński, Niewęgłowska 2021), burżuazja niemal całkowicie znika z narracji. Nie występuje już jako podmiot zbiorowy, a jedynie jako tło dla wydarzeń politycznych. Wspomniana zostaje m.in. postać Leopolda Kronenberga, jednak jego biografia służy raczej zilustrowaniu kontekstu powstania styczniowego niż analizie roli burżuazji w gospodarce. Charakterystyczne jest całkowite zniknięcie języka klasowego oraz przesunięcie akcentu sprawczości na inteligencję jako głównego aktora procesów politycznych i modernizacyjnych. Zestawione przez Dankiewicza i Mochockiego przykłady dobrze ilustrują ewolucję paradygmatów obecnych również w polskich naukach społecznych: od analizy klasowej i strukturalnej ku narracjom zindywidualizowanym, w których burżuazja stopniowo traci status podmiotowy.

Pamięć o burżuazji pozostaje wyraźniejsza przede wszystkim w bardziej zniuansowanych podręcznikach akademickich. Warto jednak zauważyć – na co zwrócił nam w szczególności uwagę Tomasz Olejniczak – że w okresie po upadku PRL nastąpiła istotna zmiana terminologii używanej do opisywania elit ekonomicznych. Odchodzi się mianowicie od socjologicznego pojęcia „burżuazji", niosącego potencjalne implikacje klasowe, a nawet krytyczne, na rzecz potocznych i normatywnie neutralizujących określeń, takich jak „przedsiębiorcy", „biznesmeni" czy „ludzie interesu". Dobrym przykładem tej tendencji są popularne opracowania wydane w ostatnich latach, poświęcone głośnym przedstawicielom historycznych elit ekonomicznych (Barbasiewicz 2013; Rosołowski, Krajewski, Bińczyk, Kwilecki 2018; Małkowska-Bieniek 2019).

W dalszej części spróbujemy pokrótce zrekapitulować najważniejsze ustalenia badaczy zajmujących się dziejami burżuazji Królestwa Polskiego od lat 60. XX w. po czasy współczesne. Szczególne zasługi w tym obszarze należy przypisać Ryszardowi Kołodziejczykowi, autorowi najbardziej rozbudowanej pracy syntetycznej poświęconej temu tematowi (Kołodziejczyk 1979a). Już wcześniej publikował on m.in. opracowania dotyczące procesu kształtowania się burżuazji w Królestwie Polskim (Kołodziejczyk 1957) oraz pionierów polskiego

kapitalizmu (Kołodziejczyk 1961). Był również inicjatorem i koordynatorem szeroko zakrojonego programu badań nad dziejami polskiej burżuazji na przełomie lat 70. i 80., którego zapleczem instytucjonalnym była Pracownia Dziejów Klas Posiadających w Instytucie Historii PAN (Kołodziejczyk 1979b).

W ramach tego przedsięwzięcia ukazały się trzy tomy serii Dzieje Burżuazji w Polsce (Kołodziejczyk 1974; 1980; 1983a), która miała stanowić syntezę badań nad genezą i przemianami tej grupy społecznej, lecz została przerwana. Do najistotniejszych osiągnięć Kołodziejczyka należy zarysowanie głównych kontekstów historycznych rozwoju polskiej burżuazji, a zwłaszcza opis relacji konkurencyjnych i komplementarnych między nią a innymi frakcjami elit społecznych. Jak wskazywał, kluczowym punktem odniesienia – zarazem rywalem, jak i partnerem w rozmaitych układach gospodarczych – były dla burżuazji sfery ziemiańsko-arystokratyczne oraz drobnomieszczaństwo. Choć arystokracja i ziemiaństwo traciły w końcu XIX w. na znaczeniu ekonomicznym i politycznym, w okresie II Rzeczypospolitej odzyskały przewagę w sferze politycznej, przewyższającą ich realną pozycję ekonomiczną.

Z perspektywy długiego trwania można więc postawić tezę, że na ziemiach polskich w XIX w. zachodził proces, w ramach którego do I wojny światowej – a co najmniej do 1905 r. – obserwowano wzrost znaczenia elit ekonomicznych, przede wszystkim burżuazji, kosztem elit stanowych, zwłaszcza arystokracji. Już w końcu XVIII w., a więc w schyłkowym okresie I Rzeczypospolitej, coraz częstsze stawały się nobilitacje zamożnych mieszczan. Równolegle ograniczano prawa polityczne szlachty pozbawionej ziemi (tzw. gołoty), co wpisywało się w szerszy proces przekształcania hierarchii społecznych. Choć proces ten przebiegał wolniej niż w krajach Europy Zachodniej, zwłaszcza we Francji, postępował konsekwentnie.

Ireneusz Ihnatowicz (1972) zwracał uwagę, że jednym z jego przejawów było przechodzenie warszawskich pałaców w ręce burżuazji oraz stopniowe wypieranie pałacu przez bogatą kamienicę – zarówno jako prestiżowej rezydencji, jak i źródła dochodu oraz formy lokaty kapitału. Ryszard Kołodziejczyk w tym kontekście proponował ciekawe porównanie między systemem heraldycznym a systemem notarialnym. Choć w Polsce przedrozbiorowej brak było urzędu heroldii (wprowadził go dopiero carat, pogłębiając różnice stanowe), w XIX w. – jak zauważał Kołodziejczyk – następowało stopniowe przejście od tytułów szlacheckich do tytułów własności. Notariat stawał się więc nową instytucją odnotowującą status społeczny i symboliczny nowej arystokracji, czyli burżuazji (Kołodziejczyk 1979a: 28).

Na dokumentach notarialnych z drugiej połowy XIX w. oparła swoje badania także Joanna Hensel, autorka jednej z najbardziej systematycznych i do dziś wpływowych prac poświęconych burżuazji. Jej rozprawa (Hensel 1979) łączy bardzo solidną bazę empiryczną z istotnymi wnioskami o charakterze ogólnym, stanowiąc jeden z punktów odniesienia dla późniejszych badań nad społeczną strukturą i kapitałem ekonomicznym elit Królestwa Polskiego.

Przekrojowe studium burżuazji warszawskiej opublikował Ireneusz Ihnatowicz (1972). Pewne wglądy w historię tej grupy społecznej pojawiały się już wcześniej w pracach badaczy skupiających się przede wszystkim na analizie rozwoju przemysłu i struktury społecznej w okręgu warszawskim (Eisenbach 1965; Pruss 1977) oraz łódzkim (Ihnatowicz 1965; Badziak 1979). Badania te były później uzupełniane o kolejne opracowania (Puś 2013; Koryś, Tymiński 2018).

Mariola Siennicka poświęciła obszerną pracę rodzinie warszawskiej burżuazji i jej obyczajom (Siennicka 1998). W literaturze można również wymienić opracowania dotyczące konkretnych rodzin czy postaci, jak Leopolda Kronenberga (Żor 2011) czy Jana Gotlieba Blocha (Kołodziejczyk 1983b; Leśniewska 2020; Pieczewski 2019), a także warszawskich instytucji finansowych, w tym Banku Handlowego (Landau, Tomaszewski 1995).

Równolegle do badań nad burżuazją warszawską rozwijały się studia poświęcone drugiemu kluczowemu ośrodkowi przemysłowemu Królestwa – Łodzi. Najbardziej obszerne i syntetyczne opracowanie poświęcone łódzkiej burżuazji opublikował Stefan Pytlas (1994). Historia fabrykanckiej Łodzi jest przedmiotem wielu dalszych badań, prowadzonych głównie na Uniwersytecie Łódzkim. Ich efektem są zarówno książki (Missalowa 1975), jak i artykuły monograficzne poświęcone poszczególnym przedsiębiorstwom, ich właścicielom oraz instytucjom finansowym (Badziak 1977), w tym Bankowi Handlowemu w Łodzi (Kita 2015).

Szczególną uwagę poświęcono także badaniom nad rodzinami elit łódzkiej burżuazji, w tym Scheiblerów (Bartczak 1999), Poznańskich (Badziak 1991) czy Kruschów (Steinhagen 2003), a także mniej znaczącym, lecz lokalnie istotnym polskim rodzinom, np. Arkuszewskim (Klemantowicz 1998). Nie brak też opracowań popularnonaukowych, np. poświęconych rodzinie Herbstów (Berbelska, Michalska-Szałacka 2019) czy przeglądowych analiz „wielkich rodów" łódzkich (Stefański 2014; Budziarek 2000).

Odrębną kategorię stanowią opracowania dotyczące żydowskich przedsiębiorców łódzkich. Wśród nich wyróżnia się książkę Wiesława Pusia (2001) oraz prace zbiorowe poświęcone podobnej problematyce (Puś, Liszewski 1991; Skodlarski, Pieczewski 2014).

Wyjątkową pozycję wśród opracowań łódzkich stanowi monografia autorstwa Agaty Zysiak, Kamila Śmiechowskiego, Kamila Piskały, Wiktora Marca, Kai Kaźmierskiej i Jacka Burskiego (2018). Choć nie koncentruje się ona *stricte* na burżuazji, centralnym punktem jest historia industrializacji Łodzi, ukazana jako kluczowy wymiar procesu modernizacji. Autorzy, w szczególności Agata Zysiak, Kamil Śmiechowski i Wiktor Marzec, w rozdziale poświęconym okresowi przed I wojną światową analizują związki procesów industrializacji z napięciami klasowymi, narodowymi i kulturowymi, osadzając je w szerszej ramie politycznych sporów i dylematów peryferyjnego rozwoju. W ich pracy mamy więc unikalną próbę socjologicznego spojrzenia na przeszłość kluczowego ośrodka polskiej burżuazji. Autorom udało się relacyjnie powiązać strategie i położenie

różnych warstw społecznych, co wcześniej w literaturze polskiej czyniono jedynie fragmentarycznie.

Z wymienionej literatury wyłania się kilka ważnych wątków ogólnych. Po pierwsze – zróżnicowanie regionalne, w tym wyraźna różnica, a wręcz opozycja między okręgiem warszawskim a łódzkim. Na poziomie branżowym Warszawa była zorientowana przede wszystkim na przemysł metalowy oraz działalność handlową i finansową (banki), natomiast region łódzki cechowała wyraźna dominacja przemysłu włókienniczego. Trzecim co do wielkości ośrodkiem przemysłowym Królestwa było uformowane po 1864 r. Zagłębie Dąbrowskie, z przewagą kopalń i hut.

Kołodziejczyk (1979a: 127) w swojej analizie zarysował dychotomię w funkcjonowaniu gospodarczym tych ośrodków, akcentując odmienne profile kapitałowe burżuazji warszawskiej i łódzkiej. Warszawa – jako centrum administracyjne Królestwa – była siedzibą kadry zarządzającej ogólnokrajowymi spółkami kapitalistycznymi. Działały w niej zarządy towarzystw kolejowych oraz istotnych konglomeratów przemysłowych, takich jak Warszawskie Towarzystwo Fabryk Cukru czy Warszawskie Towarzystwo Kopalni Węgla i Zakładów Hutniczych. Wielka burżuazja przemysłowa, reprezentowana m.in. przez takie potężne firmy z branży metalurgicznej jak Lilpop, Rau, Loewenstein, Rudzkiego czy Orthweina, stanowiła ważny element lokalnej sceny gospodarczej. Niektórym z tych przedsiębiorstw aglomeracji warszawskiej poświęcono oddzielne monografie. Ukazały się nie tak dawno np. prace na temat Domu Towarowego Braci Jabłkowskich (Jabłkowski 2005), Fabryki Ołówków Majewskiego w Pruszkowie (Majewska, Majewska-Luft, Zaborski 2016), a wcześniej firmy Pluton (Tarasiewicz 1971). Można więc mówić nawet o specyficznym gatunku literatury historycznej, jakim są monografie przedsiębiorstw (Olejniczak, Pikos, Staszek vel Staszewski 2024).

Warszawskie środowisko biznesowe charakteryzowało się także gotowością do tworzenia spółek kapitałowych z udziałem ziemiaństwa, które aktywnie włączało się w procesy gospodarcze, szczególnie po 1864 r. Mimo tej aktywności, w ujęciu ogólnym prymat pod względem wielkości kapitału w sektorze przemysłowym należał do burżuazji łódzkiej, na czele z jej lokalnymi magnatami – Scheiblerem i Poznańskim. Podczas gdy burżuazja łódzka dominowała w przemyśle wytwórczym, warszawskie przedsiębiorstwa koncentrowały się przede wszystkim na bankowości i handlu.

Kołodziejczyk (1979a: 225) zwracał również uwagę na unikalność Warszawy jako jedynego ośrodka na ziemiach polskich, w którym zaczęła kształtować się relatywnie inkluzyjna klasa wyższa. Jej cechą była otwartość na zasobne lub dynamiczne jednostki wywodzące się zarówno z arystokracji, jak i środowisk przemysłowych, finansowych oraz sfery nauki, sztuki, medycyny i prawa. Powstawała elita integrująca osoby różnych narodowości i wyznań w kulturę polską.

W tym kontekście Kołodziejczyk kontrastuje Warszawę z tradycjonalistycznymi miastami galicyjskimi, takimi jak Kraków czy Lwów, gdzie elity towarzyskie pozostawały zdominowane przez arystokrację i ziemiaństwo. Łódź natomiast

miała trudności z wytworzeniem ponadzawodowej elity miejskiej, co wiązało się przede wszystkim ze słabością instytucji i środowisk naukowych, artystycznych oraz fachowych. Nawet w dziedzinie finansów, a tym bardziej w architekturze czy sztuce, Łódź pozostawała zależna od instytucji i elit warszawskich. W efekcie elity ekonomiczne Łodzi pozostawały stosunkowo izolowane od innych frakcji społecznych, a rodziny czy środowiska związane z określonymi kulturami i wyznaniami integrowały się w ograniczonym stopniu, nie zawsze podlegając silnej polskiej kulturze.

Najbardziej systematyczne studium elity przemysłowej w okresie zaborczym przedstawił Stefan Pytlas (1992; 1994). Skupił się on jednak wyłącznie na Łodzi i, podobnie jak my, analizował jedynie burżuazję przemysłową, choć uczynił to systematycznie. Według Pytlasa wielkoprzemysłowa burżuazja łódzka, która ukształtowała się głównie dzięki procesowi akumulacji kapitału na przełomie XIX i XX w., osiągnęła pozycję dominującą wśród całej miejscowej elity – zarówno przemysłowej, jak i handlowej. To ona stworzyła podstawy kapitału bankowego i finansowego, kształtowała gospodarkę miasta oraz wykazywała tendencje monopolistyczne, ograniczając możliwości awansu innych grup burżuazji i czyniąc środowisko stosunkowo zamkniętym.

Pytlas definiował „wielką burżuazję" przez kryterium zatrudniania co najmniej 5 tys. robotników. W latach 70. XIX w. w Łodzi znajdowało się zaledwie kilku przedstawicieli tej grupy – m.in. Karol Scheibler, Izrael Poznański, Ludwik Meyer i Juliusz Heinzel. W kolejnej dekadzie liczba takich rodzin wzrosła do ośmiu, a w 1911 r. Pytlas naliczył ich już 76, co wraz z członkami rodzin dawało ponad 300 osób. Od połowy lat 80. XIX w. zaczęły wyłaniać się dynastie przemysłowe, często powiązane więzami rodzinnymi, które ukształtowały gospodarczy krajobraz Łodzi, a z czasem całego Królestwa Polskiego.

Najsilniejszą pozycję uzyskali Scheiblerowie i Herbstowie, tworzący wiodący ośrodek włókienniczy Imperium Rosyjskiego i inwestujący kapitał w liczne przedsięwzięcia hutnicze, górnicze, kolejowe oraz włókiennicze w Królestwie Polskim i w Rosji. Obok nich wyróżniali się Poznańscy, właściciele drugiego co do wielkości kombinatu bawełnianego, a także Heinzlowie, kontrolujący m.in. Widzewską Manufakturę, Łódzką Fabrykę Nici i Towarzystwo „Saturn". W końcu XIX w. do establishmentu powrócili Geyerowie, posiadający znaczące przedsiębiorstwa włókiennicze, udziały w towarzystwach akcyjnych działających w Królestwie oraz własny bank kupiecki. Istotną rolę odgrywali także Silbersteinowie, Grohmanowie i Rosenblattowie, którzy rozbudowywali zakłady tekstylne i uczestniczyli w inwestycjach komunikacyjnych, takich jak kolej elektryczna miejska i podmiejska. Schweikertowie i Eisertowie, których znaczenie wzrosło tuż przed I wojną światową, dywersyfikowali działalność, lokując kapitał w przemyśle chemicznym oraz spółkach tkackich w innych ośrodkach Królestwa Polskiego. Mniejsze znaczenie mieli Jarocińscy, Bennichowie i Steigertowie, a pewną rolę odgrywali także inwestorzy zagraniczni, np. francuski przemysłowiec Leon Allart czy Włoch Giuseppe Tanfani.

Według Pytlasa około 10–15 rodzin faktycznie kształtowało oblicze miasta i przesądzało o jego dynamice rozwojowej. Ich zaplecze społeczne było zróżnicowane: Żydzi częściej wywodzili się z handlu, a Niemcy z rzemiosła, przy czym przez długie lata przeważali przedstawiciele tego drugiego środowiska. Dopiero w ostatnich dekadach XIX w., wraz z napływem Żydów z Litwy i Cesarstwa Rosyjskiego, zwanych Litwakami, równowaga zaczęła się przesuwać. Polacy stanowili jedynie niewielki odsetek elity gospodarczej miasta – około 6%. Struktura narodowościowa wielkoprzemysłowej burżuazji łódzkiej była więc przede wszystkim niemiecko-żydowska, z niewielkim udziałem innych grup.

Niemcy rekrutowali się zarówno z krajów niemieckich, jak i z Czech, często przyjmując obywatelstwo rosyjskie; nieliczni pozostawali poddanymi innych państw (np. pruskimi czy belgijskimi). W latach 80. XIX w. sześciu z ośmiu największych fabrykantów łódzkich było Niemcami, a dwóch Żydami; podobne proporcje utrzymywały się w kolejnych latach. Na początku XX w., mimo rosnącej roli kapitału żydowskiego, przewaga niemiecka pozostawała wyraźna – potwierdzał to spis prezydenta Władysława Pieńkowskiego z 1903 r., gdzie 60% czołowych fabrykantów określało się jako Niemcy, a około 30% jako Żydzi (częściowo zgermanizowani). Proporcje te, z niewielkimi wahaniami, utrzymywały się do 1911 r. Różnice dotyczyły również religii: wśród Niemców dominowali protestanci, choć byli też katolicy, natomiast niemal wszyscy Żydzi pozostali przy religii mojżeszowej. Do wybuchu I wojny światowej struktura tej elity pozostawała, według Pytlasa, zasadniczo stabilna.

Tymczasem w Warszawie następował dynamiczny proces asymilacji elit pochodzenia innego niż polskie do nowoczesnej kultury polskiej. Dotyczył on zarówno przybywających do miasta przedsiębiorców, np. żydowskich kupców z głębi Rosji, jak i urzędników, którzy w wielu przypadkach stawali się Polakami. Przede wszystkim jednak przedstawiciele względnie zasiedziałych elit ekonomicznych, niezależnie od pochodzenia, w dominującej większości przyjmowali jednoznaczną tożsamość polską i często stawali się aktywnymi współtwórcami polskiej kultury, nauki oraz nowoczesnej polityki. Obecność w Warszawie polskich instytucji politycznych, a także mediów, w tym gazet i wydawnictw, sprzyjała dalszej integracji polityczno-kulturowej elit warszawskich.

Wśród kluczowych ustaleń Joanny Hensel warto wskazać główne cykle rozwoju elity warszawskiej w drugiej połowie XIX w. Podczas gdy w połowie stulecia najliczniejszą grupę burżuazji warszawskiej pod względem narodowym stanowili Niemcy, w 1860 r. dominowali Polacy, a w latach poprzedzających 1890 r. – Żydzi. Hensel zauważa, że „przechodzenie do kapitalistycznych form produkcji w dużym stopniu zbiegało się z napływem osób innych narodowości. Bankowość i nowocześniejsze formy przemysłu wprowadzali głównie Żydzi i Niemcy. Polacy wycofywali się po przewrocie technicznym w dużym stopniu z przemysłu, w którym uczestniczyli aktywnie, opierając się na rodzimym rzemiośle. Utrzymali w swych rękach mniej nowoczesne formy gospodarowania.

O sile liczebnej Żydów decydowali przedstawiciele kapitału kupieckiego, wykazujący największą prężność" (Hensel 1979: 163).

Można zatem mówić o zamykaniu się przedstawicieli burżuazji warszawskiej obcego pochodzenia we własnym kręgu narodowościowym w latach 40. i 80. XIX w., podczas gdy w latach 60. i 70. obserwowano wzrost otwartości, w szczególności większą różnorodność małżeństw między osobami odmiennych narodowości. Hensel potwierdza tym samym tezy o asymilacji narodowej w okresie największego rozwoju liczebnego warszawskiej burżuazji, jednocześnie wskazując, że na początku formowania się klasy i u progu epoki kapitalizmu wolnokonkurencyjnego pojawiały się oznaki zahamowania tego procesu.

Jak ustaliła wspomniana badaczka (Hensel 1979: 178–180), w latach 40. XIX w. w Warszawie dominował kapitał kupiecki, podczas gdy w latach 60. i 70. Królestwo Polskie przeżywało okres dynamicznej industrializacji i koniunktury gospodarczej. Następowały przełomy technologiczne, a w przemyśle i handlu coraz wyraźniej widoczna była koncentracja kapitału i produkcji. Wzrastała liczba spółek akcyjnych, co zmieniało strukturę własnościową i umacniało podstawy nowoczesnego życia gospodarczego. W tym czasie warszawska burżuazja osiągnęła największą liczebność, rekrutując się zarówno z rzemiosła i inteligencji, jak i z ziemiaństwa. Ważnym czynnikiem był również zwiększony udział Żydów w gospodarce po 1861 r., co równocześnie zmniejszało proporcjonalny udział pozostałych grup.

Ten etap cechował się silnym zróżnicowaniem wewnętrznym – od drobnych kupców i kamieniczników po elity finansowe – co prowadziło do znacznego rozwarstwienia w obrębie burżuazji. Od lat 80. sytuacja zmieniła się zasadniczo: procesy koncentracji kapitału pogłębiły się, a burżuazja jako grupa społeczna została już ukształtowana. Napływ nowych członków z innych klas osłabł, a inwestycje finansowe na dużą skalę podejmowali już głównie najbogatsi ziemianie i arystokracja. Na czoło wysunął się kapitał bankowy, dominujący nad innymi formami działalności.

Coraz szersze były też powiązania warszawskiej burżuazji z ośrodkami zagranicznymi, zwłaszcza w sferze finansów, co odróżniało ją od bardziej izolowanej średniej i drobnej burżuazji. Napływ ludności żydowskiej, wymuszony represjami caratu, wzmocnił tę grupę w strukturze miejskiej, ale jednocześnie przyspieszył izolację wyższych i niższych warstw burżuazji. Czynnikiem zwiększającym tę izolację towarzyską była również kartelizacja dużych firm. W końcu wieku liczebność klasy burżuazyjnej zaczęła spadać – o jej sile decydowały już głównie stabilne, choć mniej liczne grupy finansistów i przemysłowców, podczas gdy drobna burżuazja stopniowo deklasowała się, przechodząc w szeregi drobnomieszczaństwa.

Wyraźnie rysowało się wewnętrzne rozwarstwienie: średnia burżuazja różniła się od elit finansowych, które poszukiwały powiązań międzynarodowych. Burżuazja warszawska końca XIX w. była zatem pełnoprawną, dojrzałą klasą społeczną, obejmującą szerokie spektrum zawodów i form gospodarowania,

lecz obciążoną cechami wynikającymi ze specyfiki jej formowania się w drugiej połowie stulecia. Etap ten stanowił przygotowanie do epoki kapitalizmu monopolistycznego, w której klasa ta miała odgrywać zasadniczą rolę.

Pod koniec XIX w. w Warszawie wyłoniła się wąska elita najbogatszych przedsiębiorców i bankierów (Hensel 1979: 180), która zaczęła inwestować w strategiczne sojusze małżeńskie między kluczowymi rodzinami burżuazyjnymi – głównie pochodzenia żydowskiego i niemieckiego – a najbogatszą polską arystokracją. Najbardziej znanym przykładem jest wielopoziomowy sojusz rodziny Kronenbergów z Zamoyskimi, obejmujący objęcie zarządu Banku Handlowego przez Józefa Zamoyskiego i małżeństwo Marii Róży Kronenberg z Karolem Zamoyskim. Druga córka Kronenberga, Rozalia, wyszła za Aleksandra Orsettiego. Podobnie Jan Bloch łączył swoje dzieci z rodzinami arystokratycznymi.

Irena Kostrowicka, Zbigniew Landau i Jerzy Tomaszewski (1984) wskazują, że głównie w Królestwie Polskim właściciele wielkiej własności ziemskiej współdziałali z polskimi bankierami, np. Kronenbergiem, i przemysłowcami, np. Natansonami. W Galicji arystokracja, np. Sapiehowie, opierała się na kapitale austriackim, natomiast w zaborze pruskim korzystała częściowo z instytucji finansowych niemieckich, a częściowo z nielicznych polskich. Szczególną sytuację stanowił Górny Śląsk, gdzie dominowali niemieccy posiadacze ziemscy w górnictwie i hutnictwie. Pod koniec XIX w. ich majątki przemysłowe przekształcono stopniowo w spółki akcyjne, wspierane przez największe banki niemieckie, a część udziałów znalazła się w rękach niemieckiego przemysłu. W rezultacie kapitał ziemiański Śląska wszedł w skład niemieckiego kapitału finansowego.

Jeśli chodzi o rolę ziemian i arystokracji w rozwoju gospodarczym oraz ich zdolność do integracji z elitą burżuazyjną, oceny skali tego udziału są zróżnicowane. Z jednej strony spotykamy opinie sceptyczne, które uznają go za niski i przypisują winę grupom ziemiańsko-arystokratycznym, nacechowanym według tych autorów specyficzną, antykapitalistyczną mentalnością, zniechęcającą do inwestycji w nowoczesne gałęzie gospodarki (Sowa 2011). Z drugiej strony pojawiają się oceny bardziej optymistyczne. Ryszard Kołodziejczyk (1979b) podkreślał, że polska burżuazja nie składała się wyłącznie z kupców i rzemieślników – znaczący odsetek tej klasy stanowili także przedstawiciele arystokracji i szlachty, którzy angażowali się w prowadzenie wspólnych przedsięwzięć przemysłowo-handlowych, jak w przypadku Konstantego Wolickiego, Zamoyskich czy Łubieńskich.

Co więcej, zwłaszcza po powstaniu styczniowym i w późniejszych latach, pod koniec XIX w., do burżuazji według Kołodziejczyka coraz silniej dołączali właściciele majątków ziemskich zarządzanych na zasadach kapitalistycznych. Polska burżuazja była zatem klasą złożoną nie tylko z typowych przedsiębiorców, ale również z części elity ziemskiej – arystokracji i szlachty – która aktywnie uczestniczyła w działalności gospodarczej. Z czasem do tej grupy dołączali także właściciele folwarków przekształconych w nowoczesne, kapitalistyczne przedsiębiorstwa rolne (Kołodziejczyk 1979b: 150).

Ciekawym aspektem zbliżenia burżuazji – w tym pochodzenia żydowskiego i niemieckiego – z arystokracją było nabywanie przez tę pierwszą majątków ziemiańskich i częściowe wchodzenie w rolę ziemian (Gąsowski 1999). Ziemiaństwo stawało się zatem w XIX w. kategorią coraz bardziej hybrydową, coraz mniej definiowaną przez pochodzenie szlacheckie, a coraz bardziej przez samo posiadanie majątku ziemskiego, który często pełnił funkcję lokaty kapitału oraz symbolu statusu społecznego. Wiązało się to również z siłą symboliczną polskiej arystokracji, do której elitarności aspirowała część burżuazji.

„Nowi ziemianie", którzy wchodzili w posiadanie majątków poprzez zakup, stanowili jednak mniejszość. Większa część dawnego ziemiaństwa, szczególnie w drugiej połowie XIX w., ulegała stopniowej pauperyzacji. Część z nich próbowała ratować swoją pozycję materialną, inwestując w przemysł. Powstającym wówczas przedsiębiorstwom ziemiańskim przyglądał się systematycznie Wiesław Puś (2010; 2018). Jak pokazał, były one zwykle mniej wydajne od średniej krajowej. Na przykład w przemyśle metalowym firmy ziemiańskie stanowiły około 10% ogólnej liczby zakładów w branży, lecz w globalnej wartości produkcji osiągały jedynie 4,8%, a w zatrudnieniu 4,6%.

Ziemianie zasadniczo mało inwestowali w przemysł w XIX w., co wynikało nie tyle z rzekomych barier kulturowych, jak sugerowali niektórzy, lecz przede wszystkim z braku kapitału. Wzrost inwestycji przemysłowych w majątkach ziemiańskich nastąpił szczególnie po uwłaszczeniu chłopów. Jednak po 1900 r. ich liczba znacząco się zmniejszyła, gdyż ziemianom coraz trudniej było konkurować z konsolidującym się wielkim kapitałem. Najpopularniejszą formą aktywności przemysłowej ziemian pozostawały od XVII w. gorzelnie, które nie wymagały dużych nakładów, a zapewniały stabilne dochody (Puś 2018: 164).

Dość zdawkowo omawianą kwestią w cytowanych opracowaniach są relacje burżuazji z Rosjanami, szczególnie z rosyjskimi elitami państwowymi, gospodarczymi i społeczno-politycznymi. Tymczasem kontakty te wydają się jednym z kluczowych warunków odniesienia znaczącego sukcesu biznesowego w omawianym okresie. W biografiach wielkich przedsiębiorców można znaleźć liczne przykłady roli koncesji i zamówień państwowych: monopolu tabacznego, który stanowił podstawę fortuny Kronenberga, koncesji na budowę linii kolejowych dla Blocha czy zamówień wojskowych na broń i wagony kolejowe, które wspierały rozwój fabryk Lilpopa.

Przywileje te były często efektem podtrzymywania bliskich i intensywnych relacji z rosyjskimi elitami, a szerzej – elitami imperialnymi. Typowym zwyczajem w środowiskach burżuazji Królestwa Polskiego, a także w części innych frakcji elit, zwłaszcza ziemiaństwa, było utrzymywanie stałych rezydencji w Petersburgu, a czasem również w Moskwie (Bazylow 1984). Prowadzono tam intensywne życie towarzyskie, które z perspektywy socjologicznej można traktować jako inwestycję w kapitał społeczny, w tym polityczny, w stolicy Imperium.

Po tej aktywności Polaków i elit ziem polskich w Petersburgu zachowało się stosunkowo niewiele śladów, a jeszcze mniej jest obecnie świadomości

społecznej na ten temat. Wynika to, przynajmniej od 1918 r., z nieprzystawalności pamięci o znaczeniu relacji z rosyjską socjetą dla rozwoju elit Królestwa Polskiego. Nawet w okresie PRL temat ten nie był łatwy do poruszenia, m.in. z powodu możliwych skojarzeń z rolą kontaktów pezetpeerelowskiego establishmentu z elitami radzieckimi. W efekcie o tych powiązaniach wiemy niewiele; głównym źródłem pozostają wspomnienia i pamiętniki. Warto jednak zauważyć, że niedawna monografia niemieckiego historyka Malte Rolfa dotycząca rządów rosyjskich w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX w. przedstawia w polskiej literaturze rzadko akceptowany, a jednocześnie pragmatyczny obraz relacji między burżuazją i mieszczaństwem Królestwa Polskiego a rosyjską administracją (Rolf 2016).

1.5. Burżuazyjna dobroczynność oraz mecenat kultury i sztuki

Ważnym aspektem działalności burżuazji, z naszego punktu widzenia, jest jej aktywność społeczno-kulturalna. Obejmuje ona zarówno działalność dobroczynną, jak i kulturalną, w tym kolekcjonerską. Tej ostatniej poświęcona jest niedawno wydana, monumentalna monografia Mileny Woźniak-Koch dotycząca kolekcjonerów pochodzenia żydowskiego (Woźniak-Koch 2024). Wcześniej ukazały się prace takie jak książka Dariusza Kacprzaka o kolekcjonerach łódzkich (Kacprzak 2015) czy przekrojowa monografia Grzegorza P. Bąbiaka (2010). Mniejsze opracowania poświęciła temu zagadnieniu również Joanna Hensel, analizując aktywność kolekcjonerską i wsparcie wielkiej burżuazji dla sztuk plastycznych (Hensel 1974).

Ważną pozycją jest także książka Antoniego Szrama omawiająca główne projekty budowlane Izraela Poznańskiego (Szram 1998). Do dyspozycji badaczy są również studia dotyczące relacji poszczególnych artystów ze środowiskami burżuazyjnymi, jak np. analiza kontaktów Wojciecha Kossaka z jego klientami i sponsorami (Klemantowicz 2009). Obszerniejsze omówienia aktywności burżuazji w dziedzinie kultury i sztuki zawierają także monografie dotyczące burżuazji warszawskiej Ireneusza Ihnatowicza (1972) oraz łódzkiej Stefana Pytlasa (1994).

Pytlas wskazuje na stosunkowo niewielkie, szczególnie w porównaniu do metropolii zachodnich, zaangażowanie burżuazji łódzkiej we wsparcie instytucji kultury i sztuki. Uzasadnia je jednak względnie słabszą kondycją finansową i późniejszym ugruntowaniem pozycji ekonomicznej tej grupy (Pytlas 1992: 266). Z kolei Ihnatowicz podkreśla społeczne znaczenie salonów warszawskich, których integralną częścią byli artyści i twórcy kultury. Równolegle omawia rolę instytucji kulturalnych, takich jak teatry czy sale koncertowe, w procesie integracji elit (Ihnatowicz 1972: 128–163). Szczególne znaczenie przypisuje galeriom, m.in. Towarzystwu Popierania Sztuk Plastycznych „Zachęta", a także instytucjom wspierającym naukę i organizującym życie społeczne, jak Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk czy Kasa Mianowskiego, oraz z czasem instytucjom

edukacyjnym, takim jak Szkoła Inżynierska im. Hipolita Wawelberga i Stanisława Rotwanda. Warto podkreślić skalę niektórych z omawianych przedsięwzięć, czego znakomitym przykładem jest Kasa Mianowskiego. W 1904 r. jej fundusz został znacząco zasilony przez zapis Witolda Zglenickiego, który przekazał Kasie dochody z dzierżawionego przez siebie pola naftowego w okolicach Baku. Przyniosły one ponad 1,7 mln rubli, co stanowiło aż 63% wszystkich środków zgromadzonych przez Kasę w latach 1881–1918. Warto zauważyć, że po przeliczeniu na współczesną wartość pieniądza suma ta przewyższałaby dziś możliwości finansowe jakiejkolwiek polskiej prywatnej instytucji wspierającej naukę. Można tu też wspomnieć o szeroko pojętych paternalistycznych i dobroczynnych działaniach ówczesnej burżuazji, skierowanych przede wszystkim wobec własnych pracowników, ich rodzin, a czasem całych miejscowości, w których poszczególni przedsiębiorcy posiadali fabryki. Obejmowały one w szczególności inwestycje szpitalne, edukacyjne i mieszkaniowe. Wiele konkretnych przykładów takich zakrojonych nierzadko na dużą skalę przedsięwzięć znajdziemy w części trzeciej naszej książki, opisującej dokonania wybranych rodzin burżuazyjnych. Jak zwrócił nam uwagę w swojej recenzji Tomasz Olejniczak, przejęcie po 1918 r. przez inteligencję oraz państwo polskie roli głównego „opiekuna" klasy robotniczej mogło być jednym z ważnych powodów utraty przez burżuazję jej wcześniejszego kapitału symbolicznego i zapomnienia pierwotnych fundatorów wielu ważnych społecznie inwestycji. Charytatywne działania burżuazji warszawskiej i funkcjonowanie kluczowych instytucji dobroczynnych, jak Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności, w literaturze przedmiotu omawiał najbardziej systematycznie Ireneusz Ihnatowicz (1972: 128–163). Analizował również społeczną funkcję zaangażowania burżuazji w elitarne aktywności sportowe, np. w Towarzystwie Cyklistów czy Warszawskim Towarzystwie Wioślarskim lub Łyżwiarskim.

Można też przytoczyć liczne przykłady roli burżuazji i najbogatszej szlachty ziemskiej w odrodzeniu polskiej kultury w drugiej połowie XIX w. W tym kontekście warto wspomnieć o powieściach Henryka Sienkiewicza, które stały się fundamentem nowego kanonu świadomości narodowej. Ich zasięg i popularność były możliwe m.in. dzięki wsparciu burżuazji – np. masowe wydanie *Ogniem i mieczem* sfinansował bankier Hipolit Wawelberg w 1896 r. Innym wymownym przykładem jest historia Pomnika Adama Mickiewicza odsłoniętego w 1898 r. przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie. Jego budowę uzgodniono w czasie wizyty cara Mikołaja II w Warszawie w 1897 r., a jego komitet inicjacyjny i nadzorczy tworzyli przywódcy liberalnej elity politycznej i gospodarczej: członkowie inteligencji, finansiści oraz właściciele ziemscy. Wśród nich znaleźli się m.in. Wojciech Gerson, Karol Bennich, Leopold Julian Kronenberg, Kazimierz Natanson, Władysław Marconi, Maciej Radziwiłł oraz przedstawiciele inteligencji, w tym Henryk Sienkiewicz.

Pomnik odsłonięto w 1898 r., jednak władze carskie obawiały się, że uroczystość stanie się okazją do patriotycznej manifestacji. Dlatego ograniczono liczbę widzów i zakazano publicznych przemówień. Środki te przyniosły efekt

odwrotny – uroczystość przekształciła się w antyrosyjską demonstrację. Można to interpretować jako rezultat napięć między konserwatywnymi a liberalnymi frakcjami rządzącymi Imperium Rosyjskim, a zarazem jako odzwierciedlenie podziałów w polskiej elicie między ugrupowaniami liberalnymi, nastawionymi na współpracę w ramach imperium, a bardziej nacjonalistycznymi, opartymi na mobilizacji antyrosyjskiej (Dzierzbicka 2018).

W tym kontekście warto podkreślić rolę burżuazji w rozwoju polskiego narodowego liberalizmu jako doktryny politycznej. Liczne dzieła sztuki, nauki i kultury powstałe dzięki wsparciu burżuazji tworzyły na przełomie XIX i XX w. odnowiony kanon kultury polskiej, którego dominującą ramą ideologiczną był pozytywizm (Jaszczuk 1993; Skarga 1964). Dzieła te pozostają do dziś istotne – ich autorzy, naukowcy, malarze, rzeźbiarze i pisarze są obecni w programach nauczania i historii Polski.

Tymczasem przemysłowcy i bankierzy, którzy finansowali te projekty, wraz ze swoimi firmami i inicjatywami politycznymi, zostali niemal całkowicie zapomniani. Można mówić o radykalnej nieciągłości, zarówno materialnej, jak i symbolicznej, obejmującej tak krajowy, jak i międzynarodowy kontekst. Warto pamiętać, że pod koniec XIX w. wyższa burżuazja była jednym z kluczowych podmiotów zmian społecznych i gospodarczych w całej Europie (Hobsbawm 1992). Fakt, że jej znacząca rola w historii Polski pozostaje w dużej mierze pomijana w narracjach historycznych, zarówno polskich, jak i zagranicznych, wpływa na współczesne postrzeganie Polski i jej miejsca w świecie. W szczególności prowadzi to do utrwalania wizerunku Polski jako kraju nie w pełni nowoczesnego, a nawet nie w pełni zachodniego (Zarycki 2014).

Książki Kacprzaka i Woźniak-Koch imponują rozmachem w przedstawieniu pola burżuazyjnego mecenatu, jednak ze względu na wykształcenie autorów w obszarze historii sztuki – a zapewne także ich inteligencką tożsamość – ich ujęcie cechuje pewna jednostronność. Skupiają się głównie na inwestycjach w kulturę i sztukę jako narzędziach budowy prestiżu i manifestowania statusu społecznego, poświęcając mniej uwagi głębszym, metapolitycznym funkcjom mecenatu burżuazyjnego.

Można argumentować, że mecenat ten stanowił istotną formę legitymizacji społecznej nowych elit ekonomicznych. Elity te nie tylko odczuwały brak pełnego uznania ze strony „starych" grup uprzywilejowanych, zwłaszcza arystokracji, ale także obawiały się narastających napięć społeczno-politycznych pod koniec XIX w., w tym rosnącej siły ruchów masowych o wyraźnie antyelitarnym i antykapitalistycznym charakterze. W całej Europie burżuazja postrzegała te ruchy jako zagrożenie, szczególnie w kontekście pogłębiających się nierówności społecznych generowanych przez system gospodarczy. Jedną z odpowiedzi na te zagrożenia było wsparcie ruchów narodowych, które z czasem doprowadziły do powstania nowoczesnych państw narodowych (Blackbourn, Eley 1984). W tym kontekście mecenat nad kulturą narodową można rozumieć jako instrument legitymizowania uprzywilejowanej pozycji burżuazji oraz jej własności.

Kultura narodowa stała się zaś fundamentem ideologii państw narodowych, stąd naturalna tendencja burżuazji dla jej wsparcia.

W przypadku polskiej burżuazji przełomu XIX i XX w. wsparcie to koncentrowało się na klasycznej kulturze i sztuce narodowej. Jak zauważa Woźniak-Koch, odróżniało to polską burżuazję od niemieckiej, która inwestowała znacznie częściej w awangardę i secesję. Pozycja niemieckiej burżuazji w polu sztuki była typowa dla zachodniej Europy (Kay 2002; Mayer 1981): w Niemczech klasyczna sztuka narodowa była wspierana głównie przez cesarski dwór, konserwatywną arystokrację i partie nacjonalistyczne, podczas gdy awangarda i secesja rozwijały się dzięki liberalno-postępowej burżuazji. Podobnie w Rosji, konserwatywne elity wokół caratu wspierały monumentalny klasycyzm i akademizm, a awangarda rozwijała się dzięki liberalnej burżuazji kupieckiej i przemysłowej.

Na ziemiach polskich rolę „państwowych" sponsorów sztuki przejęły burżuazja i ziemiaństwo, widząc w sztuce narzędzie umacniania polskiej tożsamości narodowej w warunkach braku państwowości. Awangarda i modernizm były wspierane raczej przez środowiska inteligenckie, a jedynie częściowo przez „postępową" burżuazję, co wskazuje na aspiracje do dominacji symbolicznej poprzez nowoczesność i postęp. Polska burżuazja znalazła się zatem paradoksalnie w pozycji dominującej ekonomicznie, lecz tracącej kapitał symboliczny – szczególnie w zakresie legitymizacji jako głównej siły modernizacyjnej. Można spekulować, że jej pozycja w polskim polu sztuki zapowiadała późniejszą degradację w polu politycznym.

W takim układzie polska burżuazja jawić się może jako siła względnie dominująca i konserwatywna w krajowym układzie odniesienia – czyli w polskim „proto-polu" władzy, mówiąc językiem Bourdieu – zarówno w stosunku do polskiej inteligencji, jak i wobec burżuazji niemieckiej czy rosyjskiej. Mamy tu do czynienia z ciekawym zjawiskiem z perspektywy klasycznej teorii społecznej: w ramach większego imperium powstaje dynamika rozwoju wysokiej kultury narodowej mniejszościowego, bezpaństwowego narodu, w którą inwestuje miejscowa elita ekonomiczna. Status i atrakcyjność tej kultury rosną, a przy braku wyraźnej konkurencji ze strony kultur dominujących imperiów zachodnich czy rosyjskiego następuje efekt skali – proces asymilacji elit ekonomicznych do kultury polskiej oraz integracji z nią przybywających dopiero środowisk o pochodzeniu niepolskim staje się stosunkowo powszechny. Zjawisko to jest wyraźne przede wszystkim w Warszawie, znacznie mniej w Łodzi.

Paradoks ujawnia się w porównaniu tego trendu przed I wojną światową z tendencjami po jej zakończeniu. Najwyraźniej dotyczy on aspirujących do awansu społecznego środowisk żydowskich, które polski projekt kulturowy przyciągał znacznie silniej w okresie do Wielkiej Wojny niż po jej zakończeniu, w nowo powstałej II Rzeczypospolitej. Dominujące interpretacje wskazują na rozczarowanie Żydów i innych mniejszości narodowych charakterem i politykami narodowymi nowego państwa, które okazały się dla wielu z nich tak nacjonalistyczne i wykluczające, że zaczęły odstręczać od kultury polskiej (Landau-Czajka 2006).

Nie sposób zaprzeczyć znaczeniu tego czynnika, jednak równolegle należy uwzględnić wyjaśnienie ekonomiczne. Okres po I wojnie światowej cechował się relatywnie słabszym rozwojem gospodarczym niż ostatnie dekady istnienia Królestwa Polskiego. Jednocześnie dawne elity ekonomiczne, w szczególności w zaborze rosyjskim, utraciły znaczną część swoich zasobów, ograniczając zdolność do inwestowania w kulturę i sztukę. Zjawisko masowej asymilacji do polskości przed I wojną światową oraz atrakcyjność kultury polskiej pomimo braku państwowości stanowi poważny argument za ekonomicznym wytłumaczeniem jej renesansu w końcu XIX w. Wzorce tego procesu przychodziły z zewnątrz – moda na kultury narodowe jako narzędzia emancypacji i wyznacznik nowoczesności była zjawiskiem kontynentalnym. Jednak bezprecedensowa dynamika rozwoju kultury polskiej w tym okresie wydaje się nie do wytłumaczenia bez uwzględnienia efektu akumulacji kapitału, który nastąpił na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX w.

Taka perspektywa wnosi istotny nowy wgląd do standardowych teorii nacjonalizmu, które zwykle silnie akcentują rolę państwa i jego instytucji w kształtowaniu procesu narodotwórczego. Nawet jeśli dostrzegają one znaczenie burżuazji, państwo traktowane jest jako jej kluczowe narzędzie, stanowiące podstawową ramę wytwarzania nowoczesnego ładu społecznego (Bourdieu 2012). Proponowane ujęcie różni się również od klasycznych, inteligenckich interpretacji, które można określić mianem kulturalistycznych, w których głównym czynnikiem atrakcyjności kultury polskiej dla Niemców czy Żydów polonizujących się w drugiej połowie XIX w. była przede wszystkim jej wartość artystyczna, piękno i oryginalność.

1.6. Zapomniany projekt liberalny i jego burżuazyjni promotorzy

Z perspektywy współczesnej wiadomo już, że burżuazja, choć była kluczowym promotorem procesu modernizacji kultury polskiej, stopniowo przegrywała walkę o dominację, a ostatecznie utraciła podmiotowe znaczenie. Dominujące pozycje w polskim polu władzy zajęła inteligencja, która przejęła „pod swoją opiekę" system odrodzonej kultury polskiej, w znacznym stopniu wcześniej sfinansowany przez elity ekonomiczne końca XIX w. Można zatem mówić o przejęciu projektu pierwotnie w dużej mierze inicjowanego przez burżuazję przez elity kulturowe, które początkowo były jego twórcami, ale niekoniecznie głównymi politycznymi beneficjentami.

Tezę tę można rozumieć w ten sposób, że przejęcie projektu, możliwe dzięki porażkom ekonomicznym i politycznym burżuazji, wywołało w inteligencji nieświadomą potrzebę zatarcia jego śladów. Napięcie między burżuazją a inteligencją, a szerzej między elitami ekonomicznymi i kulturowymi, było obecne od momentu wyodrębnienia się obu warstw. W Królestwie Polskim dynamika tego napięcia wzrosła pod koniec XIX w., szczególnie gdy inteligencja okazała

się dysponować większymi możliwościami mobilizacji mas o rosnącym znaczeniu politycznym. Wówczas aspiracje inteligencji do bycia głównym dysponentem kultury narodowej – a nie tylko jej podwykonawcą czy zależnym od elit ekonomicznych zarządcą – stawały się coraz wyraźniejsze.

Z tego punktu widzenia w inteligenckiej perspektywie historii Polski można dostrzec słabo uświadomioną, ale strukturalnie zakorzenioną potrzebę deprecjacji, a czasem wręcz demonizacji roli burżuazji w rozwoju kultury polskiej i szerzej – kraju czy narodu. Można tak tłumaczyć m.in. krytykę łódzkiej burżuazji ze strony inteligencji od początku dynamicznego rozwoju miasta, dotyczącą jej gustu czy rzekomego braku oryginalności, a zjawisko to powraca w literaturze i dyskursie publicznym do dziś. W podobny sposób można interpretować przypadki podważania polskości i patriotyzmu burżuazji, obserwowane od końca XIX w. po współczesność.

W literaturze przedmiotu, której dobrym przykładem jest praca Mileny Woźniak-Koch, główny motyw deprecjonowania roli przedsiębiorców żydowskiego pochodzenia widziany jest w kategoriach antysemityzmu, a szerzej – polskiego nacjonalizmu. Autorka sugeruje, że część współczesnych krytyków polskiej burżuazji kieruje się tym właśnie motywem. W szczególności zauważa, że ignorowanie wkładu Żydów w rozwój kultury polskiej, zarówno w przeszłości, jak i współcześnie, można traktować jako przejaw „ideowego bankructwa" osób, które formalnie były Żydami, a dla części krytyków wciąż nie stały się pełnoprawnymi Polakami (Woźniak-Koch 2024: 11).

Nie można oczywiście wykluczyć znaczenia tego typu motywów w analizie konkretnych osób czy sporów historycznych. Jednak wyjaśnienie materialistyczne, które zostało przedstawione powyżej, wydaje się z nim komplementarne, nadając procesom kulturowym również wymiar ekonomiczny i strukturalny.

Ciekawym, bardziej szczegółowym przykładem takiej interpretacji jest analiza Wojciecha Morawskiego dotycząca tzw. wojny perkalowej między Moskwą a Łodzią, czyli konfliktu głównych fabrykantów włókienniczych dwóch kluczowych ośrodków przemysłowych Imperium Rosyjskiego. Po reformie celnej z 1860 r. Królestwo Polskie uzyskało szeroki dostęp do rynku rosyjskiego, z którego skorzystały przede wszystkim łódzkie przedsiębiorstwa. Moskiewscy przemysłowcy rozpoczęli wówczas kampanię polityczną, domagając się od władz podniesienia ceł i ograniczenia dostępu tkanin z Królestwa Polskiego do rynku rosyjskiego.

Kulminacja tzw. wojny celnej nastąpiła w 1891 r., gdy eksport łódzki do Rosji na kilka lat uległ poważnemu załamaniu. Łódzcy fabrykanci odpowiedzieli reorganizacją produkcji: część z nich zakładała filie w głębi Rosji, inni inwestowali w rynek wewnętrzny Królestwa i w nowe segmenty produkcji. Stopniowo, po liberalizacji taryf w 1894 r., Łódź odzyskała część utraconych rynków, choć jej wcześniejsza dominacja w Rosji już nie powróciła. Morawski podkreśla, że kontekst tej sytuacji stanowił sojusz polityczno-ekonomiczny Rosji z Francją, który sprzyjał wielkim inwestycjom francuskim w przemysł centralnej Rosji, w tym w regionie moskiewskim i Donbasie (Morawski 2010: 135).

W efekcie tych procesów polski przemysł zaczął tracić rynki rosyjskie, a szczególnie Łódź okazała się stroną wyraźnie przegraną. Morawski podkreśla, że ta porażka ekonomiczna osłabiła również projekt polskich pozytywistów, którego ukrytą siłą była perspektywa podboju gospodarczego całej Rosji przez przemysł Królestwa Polskiego.

Jednak po 1900 r. nastąpił kryzys deflacyjny, a polskie przedsiębiorstwa coraz częściej wchodziły w skład ogólnorosyjskich karteli, często otrzymując dopłaty postojowe za wstrzymanie produkcji (Morawski 2010: 137). Mamy tu zatem przykład ekonomicznej „wojny" wewnątrzimperialnej, której logika wykracza znacznie poza dominujące w polskiej historiografii schematy, według których dynamika polskiego ruchu narodowego była w całości efektem inteligenckiego – a więc głównie kulturowego – oporu przeciwko imperialnej opresji.

W tym ujęciu ruch narodowy można również odczytać jako przejaw pojawienia się wewnątrz Imperium konkurencyjnego bieguna akumulacji ekonomicznej, który swoją strategię legitymizacyjną opierał na inwestycjach w miejscową kulturę narodową. To paradoksalne położenie Królestwa Polskiego Jacek Kochanowicz określił mianem „peryferii jako lidera", używając tego tytułu w swojej analizie (Kochanowicz 2006b).

Biorąc pod uwagę tę nieoczywistą dynamikę, Polska może być postrzegana, mimo braku państwowości w omawianym okresie, jako społeczeństwo znacznie bardziej zbliżone do zachodniego, niż mogłoby się wydawać. Nowoczesny, późno XIX-wieczny polski ruch narodowy można bowiem interpretować jako produkt burżuazji w sensie zbliżonym do tego, w jakim tradycja marksistowska postrzegała burżuazję w głównych krajach zachodnich.

W bardziej szczegółowym ujęciu warto odnieść się do Keitha Harta, który zauważył, że na przełomie lat 60. i 70. XIX w. w krajach doświadczających dynamicznego rozwoju przemysłowego, sprzyjającego powstaniu nowoczesnej burżuazji, dochodziło do serii rewolucji politycznych (Hart 2022). Hart wskazuje na wydarzenia takie jak wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych, Risorgimento we Włoszech, restauracja Meiji w Japonii, zjednoczenie Niemiec oraz zniesienie pańszczyzny w Rosji. Rewolucje te opierały się na wyraźnym sojuszu między kapitalistami a właścicielami ziemskimi, umożliwiającym utworzenie państw zdolnych do organizacji przemysłowej siły roboczej. W efekcie powstała synteza kapitalizmu przemysłowego i wczesnych struktur państwa narodowego, a jednocześnie wykształciła się nowoczesna idea narodu, która w istocie obowiązuje do dziś.

Tę wizję przemian politycznych drugiej połowy XIX w. można powiązać z rozważaniami Neila Davidsona, który podkreślał, że „rewolucje burżuazyjne" miały raczej charakter ewolucyjny, ze szczególnym uwzględnieniem kooptacji dawnych kręgów arystokratycznych przez nowe elity oraz stopniowego podporządkowania ich w wyłaniających się państwach narodowych (Davidson 2012). Elementem tych przemian było także zacieśnianie więzi między elitami burżuazyjnymi a arystokratycznymi, w tym poprzez sojusze małżeńskie i wypracowywanie

wspólnych stylów życia, co w dużym stopniu oznaczało przejmowanie przez burżuazję stylu arystokratycznego – w tym posiadanie pałaców i dworów (Clark 1984; Dejung, Motadel, Osterhammel 2019b). Christophe Charle badał podobne procesy we Francji, pokazując, jak w XIX w. kształtowały się strategie matrymonialne burżuazji i w jaki sposób pozwalały one podporządkowywać sobie kolejne pola państw narodowych, w szczególności w celu legitymizacji przywileju ekonomicznego (Charle 1994). Szczególną rolę w tym procesie odgrywały instytucje naukowe, administracja państwowa oraz pole sztuki, w tym prywatne kolekcje burżuazji.

Można argumentować, że podobny proces miał miejsce w niektórych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, zwłaszcza w Polsce i na Węgrzech. Polskie i węgierskie elity gospodarcze były w dużej mierze zintegrowane z imperiami, które kontrolowały ich terytoria – przede wszystkim z austro-węgierskim i rosyjskim. Mechanizmy opisane powyżej nie ograniczały się więc do jednego regionu imperium; elity, które je inicjowały, działały równocześnie na dwóch poziomach: były częścią imperialnych struktur władzy, a jednocześnie funkcjonowały na poziomie regionalnym, reprezentując interesy mniejszych narodów w ramach imperium.

Elity te dostrzegały możliwość legitymizacji swoich interesów poprzez federalizację imperiów, co w konsekwencji mogło prowadzić do zwiększonej autonomii Polski i Węgier. W tym drugim przypadku projekt okazał się stosunkowo udany, w efekcie powstała monarchia dualistyczna, spełniająca wiele oczekiwań węgierskiej burżuazji. Proces ten wpisuje się w szersze liberalne projekty o zasięgu imperialnym, zakładające koalicję różnych grup w elitach imperium, w tym mniejszości narodowych i liberalnych inteligentów w metropoliach.

Dla finansowej i przemysłowej elity Królestwa Polskiego projekt liberalnego nacjonalizmu polskiego stanowił przede wszystkim instrument legitymizacji wobec rosnącej siły ruchów socjalistycznych i radykalnych nacjonalistycznych. W szczególności dla rodzin pochodzenia żydowskiego lub niemieckiego był to sposób na zapewnienie integracji z nowo definiowanym, nowoczesnym narodem polskim. Projekt ten był w pewnym stopniu zsynchronizowany z rosyjskim projektem liberalnym, w tym z wizją Partii Kadetów (Konstytucyjnych Demokratów), która postulowała federalizację Imperium i liberalizację jego systemu politycznego (Sernyonov 2012). Postacią ucieleśniającą porozumienie polskich i rosyjskich elit ekonomicznych była Aleksander Lednicki (Zarycki 2013).

Z tej perspektywy, szczególnie w Królestwie Polskim, a zwłaszcza w jego rosyjskiej części, możemy mówić o sojuszu analogicznym do tego obserwowanego w innych uprzemysłowionych krajach – mianowicie o koalicji wschodzącej burżuazji z najbardziej dynamicznymi i zamożnymi rodzinami starszej elity feudalnej oraz elity ziemiańskiej. Łącząc siły gospodarcze i polityczne, już wkrótce po upadku powstania styczniowego rozpoczęli projekt modernizacji polskiego ruchu narodowego, odpowiadający koncepcji nowoczesnego polskiego nacjonalizmu w sensie zachodnioeuropejskim.

Znacząca część polskiej inteligencji została oczywiście zaangażowana w realizację tego programu i chętnie przyjęła oferowaną rolę w rozwoju liberalnego nacjonalizmu. Jednak tylko część szerszego grona inteligencji zaakceptowała polityczny wymiar projektu, który można określić mianem liberalnego nacjonalizmu osadzonego w lojalistycznych ramach imperium. Politycznymi przedstawicielami tego środowiska były nieliczne, raczej elitarne partie, których wpływ był jednak znaczący szczególnie do wybuchu rewolucji 1905 r. Należały do nich Polskie Zjednoczenie Postępowe (PZP, 1907–1917), Polska Partia Postępowa (PPP, 1909–1919) oraz przede wszystkim Stronnictwo Polityki Realnej (SPR, 1905–1923). Partie te wyznawały ideologię liberalną, którą można interpretować jako projekt legitymizujący interesy ekonomiczne burżuazji – świadczył o tym zarówno ich wyraźnie prokapitalistyczny charakter, jak i inkluzywna definicja narodu polskiego, stanowiąca podstawę wspomnianego wcześniej liberalnego programu polskiego nacjonalizmu.

Bezpośrednie lub pośrednie wsparcie dla tych sił koncentrowało się przede wszystkim w Warszawie oraz w kręgach polskiej burżuazji funkcjonującej w Rosji właściwej. Burżuazja łódzka w dużej mierze pozostawała niezaangażowana w bezpośrednie życie polityczne Królestwa Polskiego i Imperium Rosyjskiego, mimo że dysponowała zarówno środkami, jak i teoretycznie wymiernymi interesami, które mogłaby w tym zakresie realizować, podobnie jak czyniła to burżuazja rosyjska (Hofmann 2004).

Warto odnotować, że w Łodzi w 1906 r. pojawiła się niewielka Niemiecka Partia Konstytucyjno-Liberalna, której kierownictwo deklarowało potrzebę ścisłej współpracy z ludnością polską oraz poparcie dla autonomii Królestwa Polskiego w ramach Rosji. Partia ta, przedstawiająca się jako reprezentująca „Polaków mówiących po niemiecku", weszła w skład koalicji Centralnego Komitetu Wyborczego (CKW) Zjednoczenia Stronnictw Narodowych wraz z Polską Partią Postępową (Pytlas 1994: 158–159). Z jej ramienia miejsce w II Dumie uzyskał Aleksander Babicki, prawnik pochodzący z Piotrkowa, pełniący w Łodzi funkcję prezesa Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu (Brzoza, Stepan 2001).

Warto zauważyć, że oprócz Królestwa Polskiego ze stolicą w Warszawie istotnym ośrodkiem rozwoju polskiej myśli liberalnej był również Sankt Petersburg, stolica Imperium, gdzie mieszkała lub przebywała znaczna część polskiej elity gospodarczej. Najważniejsze czasopismo tej społeczności, „Kraj", było wydawane właśnie nad Newą, korzystając z relatywnie bardziej liberalnej polityki cenzury obowiązującej w stolicy Imperium w porównaniu do ziem polskich, gdzie od powstania 1863 r. formalnie utrzymywano stan wojenny. Pismo to było także wspierane i czytane przez zamożną polską szlachtę ziemską oraz wyższą inteligencję, która do 1918 r. stanowiła istotną część elit na terytoriach dzisiejszej Białorusi, Litwy i Ukrainy, a także była rozproszona w innych ośrodkach miejskich całego Imperium.

W wymiarze politycznym partie liberalne pozostawały raczej pragmatyczne wobec władz imperialnych, lecz nie opierały się na bezpośrednim porozumieniu

z rządzącymi w Rosji sferami, w przeciwieństwie do coraz bardziej nacjonalistycznych narodowych demokratów. Naturalnym partnerem politycznym polskich liberałów była częściowo opozycyjna wobec konserwatywnych kręgów caratu liberalna elita Imperium Rosyjskiego (Jaszczuk 1993). Klęska tej ostatniej w 1918 r. oznaczała równocześnie upadek polskich liberałów.

Zarówno dla polskich, jak i innych liberałów Cesarstwo Rosyjskie stanowiło nie tylko instytucjonalny kontekst ich działalności politycznej, ale także ramy wyznaczające przestrzeń możliwości gospodarczych. Polskiej burżuazji gwarantowało dostęp do rynków i ochronę celną oraz polityczne zabezpieczenia praw własności. Wraz z upadkiem Imperium część polskiej burżuazji, która znalazła się w II Rzeczypospolitej, przetrwała, ale utraciła znaczną część swojego majątku; najbogatsi właściciele ziemscy stracili zarówno kluczowe rynki, jak i większość aktywów, które przejęli nie tylko bolszewicy w Rosji Sowieckiej, lecz także nowo powstałe państwa narodowe, takie jak Litwa.

Ten wielowymiarowy kryzys dawnej elity ekonomicznej nigdy nie doczekał się systematycznej analizy w studiach nad polskimi elitami. Choć opublikowano kilka prac poświęconych kręgom politycznym związanym z ówczesną burżuazją (np. Markwart 2012; Janowski 1998; Szwarc 1996), większość z nich została napisana w paradygmacie historii idei, koncentrując się głównie na kwestiach programowych i kulturowych, a nie na materialnym wymiarze historii elit, które tworzyły i wspierały te partie oraz ich kręgi intelektualne.

Jednocześnie należy podkreślić, że ówczesna inteligencja była wyraźnie podzielona w stosunku do projektu liberalnego. Część jej członków nadal pozostawała zorientowana na idee romantyczne. W kontekście polskim jednym z kluczowych punktów spornych było dziedzictwo powstania styczniowego. Liberalni pozytywiści uznawali nieudany zryw za zasadniczy błąd popełniony przez polskie elity i proponowali ideologię pracy organicznej jako alternatywę wobec ideologii powstańczej (Porter-Szűcs 2011; Surman 2018; Jaszczuk 1993).

Program liberalno-pozytywistyczny cieszył się największą popularnością wśród inteligencji w latach 60. XIX w. Jednak już na początku lat 80. zaczęto odchodzić od pozytywizmu. Proces ten przebiegał w dwóch głównych kierunkach wyznaczonych przez elity inteligenckie. Pierwszym z nich była endecja, drugim – szeroki nurt ideologii lewicowych, w tym socjalistycznych i komunistycznych. Oba kierunki były antyimperialistyczne, jednak endecja zawarła sojusz polityczny z rosyjską klasą rządzącą na warunkach pragmatycznych. Było to możliwe również dlatego, że konserwatywna elita imperialna w Petersburgu uznawała ją za realną siłę polityczną, zdolną pełnić funkcję przeciwwagi wobec lewicy, w przeciwieństwie do słabnących liberałów. Ponadto administracja carska postrzegała endecję jako partnera mogącego konkurować z najbardziej niebezpiecznymi ruchami lewicowymi i hamować ich wpływ.

Charakter konfiguracji polskiej sceny politycznej na początku XX w. z punktu widzenia rdzenia projektu liberalnego ilustruje programowa książka Erazma Plitza

(1851–1929), jednego z intelektualnych przywódców obozu liberalno-nacjonalistycznego (Markwart 2019). Dzieło, opublikowane w 1903 r. pod pseudonimem „Scriptor", nosi wymowny tytuł: *Nasze stronnictwa skrajne*.

W książce tej Plitz krytykuje tych, których uważał za „radykałów" swoich czasów, samemu starając się umiejscowić w „racjonalnym centrum", definiując „rozsądny" punkt środkowy między tym, co postrzegał jako „skrajności" nacjonalizmu i socjalizmu. Z jednej strony uosabiali je narodowi demokraci, których Plitz krytykował jako niebezpiecznych nacjonalistów, a przy tym antysemitów. Z drugiej strony ostro piętnował lewicę, postrzeganą przez niego jako siła kosmopolityczna. Twierdził, że jej poparcie dla „sprawy polskiej" ma charakter wyłącznie taktyczny i ostrzegał, że w dłuższej perspektywie może zdradzić interesy narodu polskiego na rzecz globalnego ruchu lewicowego. W ten sposób Plitz wyrażał istotę programu liberalnego, który definiował jako racjonalny i otwarty patriotyzm, unikający plemiennych emocji i klerykalizmu radykalnych nacjonalizmów.

Interesujący jest również ekonomiczny wymiar sporu liberałów ze „stronnictwami skrajnymi". Te ostatnie postrzegały ekonomiczną dynamikę związaną z ideą liberalną – w szczególności zorientowaną na integrację gospodarczą z Rosją – jako potencjalnie niestabilną i skazaną na załamanie. Jerzy Jedlicki zauważa, że „pisarze konserwatywni i socjalistyczni prorokowali rychłe zamknięcie się rynków wschodnich i krach sztucznie pod protekcją celną nasadzonego przemysłu" (Jedlicki 1988: 408). Proroctwo to okazało się trafne: w 1887 r. wprowadzono podwyższone taryfy celne między Królestwem Polskim a Rosją właściwą, które uderzyły w łódzkich producentów. Jednocześnie osłabienie miejscowych przemysłowców wiązało się ze względnym wzmocnieniem pozycji inwestorów zagranicznych, co zmusiło warszawskich i łódzkich przedsiębiorców do poszukiwania wsparcia u urzędników rosyjskich (Jedlicki 1988).

W efekcie część wcześniej proliberalnej inteligencji zaczęła postrzegać przedsiębiorców jako mało patriotycznych, wbrew ideałom wolnego rynku poszukujących państwowej protekcji i ogólnie asekuracyjnych w biznesie. Ich wizerunek jako odważnych pionierów polskiej ekspansji gospodarczej uległ osłabieniu. Był to jednak tylko jeden z powodów porażki liberalizmu w Polsce. Kluczową przyczyną pozostawała ich niezdolność do mobilizacji społecznej i zdobycia masowego poparcia wyborczego, które stawało się coraz ważniejsze w miarę demokratyzacji polityki w Europie. W Polsce punktem zwrotnym była rewolucja 1905 r., a późniejsze wydarzenia – rewolucja bolszewicka oraz powstanie nowych państw narodowych w Europie Środkowej – okazały się katastrofą dla liberalnego projektu.

Upadek Imperium Rosyjskiego oznaczał klęskę głównego partnera polskich liberałów, rosyjskiej Partii Kadetów, oraz jej sojuszników. W międzywojennej Polsce pozycja gospodarcza i polityczna burżuazji była już słaba, co praktycznie doprowadziło do zaniku reprezentującego jej interesy liberalnego centrum. Scena polityczna II Rzeczypospolitej została zdominowana przez dwa główne

nurty inteligenckie: nacjonalistów pod przewodnictwem endecji oraz lewicę, podzieloną na liczne frakcje, od narodowych po internacjonalistyczne.

Twierdzimy więc, że głównej przyczyny zaniku polskiego liberalnego nacjonalizmu przełomu XIX i XX w. oraz utraty pamięci o nim należy upatrywać w nieodwracalnym upadku polskiej burżuazji, który rozpoczął się wraz z wybuchem I wojny światowej. Zwrotnie zanik sił liberalnych na scenie politycznej przyczynił się do osłabienia widoczności burżuazji jako niezależnej siły politycznej i społecznej.

Patrząc jednak na okres do 1918 r., dziedzictwo polskiego liberalizmu i jego rolę w tworzeniu fundamentów pod polskie państwo narodowe można uznać za historycznie bardziej nowoczesne, niż powszechnie się uważa. Ogólnie źródła ruchów narodowych w Europie Środkowej i Wschodniej upatruje się zazwyczaj w tradycyjnej kulturze i działalności konserwatywnej inteligencji, która dążyła do przekształcenia chłopów w obywateli odrodzonych państw narodowych. Rzeczywiście, inteligencja stworzyła kluczowe, mityczne obrazy narodów dążących do emancypacji politycznej przynajmniej od końca XIX w.

Jednak do 1914 r. za inteligencją stał istotny sojusz kapitalistów, właścicieli ziemskich i części elity arystokratycznej – analogiczny do tego obserwowanego w krajach zachodnich. Rola tych sojuszy w rozwoju nowoczesnych ruchów narodowych w Europie Środkowej i Wschodniej jest zwykle pomijana w historii globalnej, a także w historiografii polskiej, która ma tendencję do przypisywania głównej sprawczości w tym okresie inteligencji.

Historia zapomnianych korzeni nowoczesnego nacjonalizmu w Europie Środkowej jest jednocześnie historią zapomnianego liberalizmu. Analiza omawianych tu procesów pozwala lepiej zrozumieć źródła słabości polskiego, a szerzej – wschodnioeuropejskiego liberalizmu. Można argumentować, że tradycje liberalne w tym regionie nie tyle są świeże, jak często się przyjmuje, lecz po prostu zapoznane, głównie wskutek porażki elit burżuazyjnych i ziemiańskich oraz przejęcia przez inteligencję ich projektu odnowy narodowej.

Po przejęciu władzy inteligencja zastąpiła wcześniejszą ideologię liberalną własnymi koncepcjami, w tym dość radykalnymi programami nacjonalizmu, socjalizmu i komunizmu, skierowanymi przede wszystkim do chłopstwa, robotników i drobnomieszczaństwa. Jednocześnie ekonomiczny wymiar rozwoju współczesnego polskiego liberalizmu pozostaje w literaturze marginalizowany.

Istnieje również szerszy problem prezentyzmu, czyli interpretacji i oceny logiki wydarzeń historycznych w kategoriach współczesnych ram poznawczych i normatywnych. Jeśli główny nurt narodowej historiografii w ogóle dostrzega liberalny obóz wspierany przez burżuazyjną szlachtę ziemską, przedstawia go w dużej mierze jako marginalny i lojalistyczny. Wynika to zarówno z jego bliskich powiązań z rosyjską elitą, jak i krytycznego stosunku do powstania styczniowego 1863 r. Ponadto współcześni polscy historycy mają tendencję do ukazywania liberalnego projektu tego okresu jako pozbawionego realnych szans na realizację, a jego przywódców – jako co najmniej naiwnych.

Polską burżuazję i jej liberalny program polityczny można zatem określić, zgodnie z propozycją Andrzeja Jaszczuka (1999), mianem „liberalnej Atlantydy". Choć upadek komunizmu w 1989 r. wywołał pewien popyt na idee liberalne, niewielu interesowało się historycznym dziedzictwem ideologicznym omawianym w niniejszej analizie. Po 1989 r. idee liberalne czerpano niemal wyłącznie z Zachodu, przyjmując powszechnie założenie, że w historii Polski nie istniały tradycje liberalne o realnym zastosowaniu.

Najlepszym przykładem jest książka jednego z najwybitniejszych polskich socjologów końca XX w., Jerzego Szackiego. Jego popularna praca, o znamiennym tytule *Liberalizm po komunizmie*, została opublikowana po polsku w 1994 r., a rok później w języku angielskim. Autor nie dostrzegał w niej wspomnianych wyżej tradycji liberalnych. Utrzymywał wręcz, że w historii Polski nie istniała ideologia liberalna, a jej brak wynikał przede wszystkim z zacofania gospodarczego ziem polskich (Szacki 1994: 51). Wskazywał również inne, głównie kulturowe przyczyny rzekomego braku liberalizmu w polskiej historii politycznej i intelektualnej. Do najważniejszych należały według niego tradycyjny polski konserwatyzm, w którym istotną rolę odgrywał Kościół katolicki, oraz brak państwowości w XIX w., który – jego zdaniem – wymuszał skupienie polskiej elity na walce o niepodległość, ograniczając rozwój nowoczesnej myśli liberalnej.

Godnym uwagi, paradoksalnym wydarzeniem wczesnych lat postkomunistycznych było opublikowanie tomiku materiałów konferencyjnych poświęconych tradycjom liberalnym w Polsce przez wspominaną już we wstępie niemiecką Fundację Friedricha Naumanna (Kołodziejczyk, Benedykciuk 1993), która wsparła wówczas również inne podobne publikacje (Kołodziejczyk 1993). We wstępie do książki niemiecki szef polskiego oddziału fundacji zaznaczył, że tomik stanowił próbę pomocy powstającym polskim ruchom liberalnym w odnalezieniu ich rodzimych ideologicznych korzeni. Jak wyjaśnił, zawierał on referaty z konferencji zorganizowanej w 1992 r. pod Warszawą, której celem było odkrycie tradycji pozwalających nowym polskim kręgom liberalnym zakorzenić się w rodzimej historii.

Jednocześnie autor wstępu wyraził swoje zaskoczenie i rozczarowanie, że inicjatywa nie spotkała się z większym zainteresowaniem. W szczególności napisał, że można „odnieść wrażenie, iż wielu [polskich] liberałów zaniechało wręcz poszukiwania liberalnych śladów w [polskiej] historii z obawy, że zbyt często napotykaliby na kwestie związane z polsko-żydowskimi liberałami lub polsko-żydowskim mieszczaństwem, dotykając tym samym jednej z dotychczas nie w pełni jednoznacznie określonych kwestii, a mianowicie relacji między Polakami i Żydami" (Fleck 1993: I).

Zjawisko to można interpretować zarówno w kategoriach kulturalistycznych, jak i w kontekście strukturalnym – związanym z brakiem silnej polskiej burżuazji w Polsce początku lat 90. To ona hipotetycznie mogłaby poszukiwać rodzimych idei liberalnych w celu legitymizacji swoich interesów w ramach historycznie ugruntowanej narodowej ideologii liberalnej, jednocześnie podkreślając

dążenie do partnerstwa z zachodnią burżuazją i dystansując się od radykalnego, wykluczającego nacjonalizmu. Kolejni autorzy zauważający zapomnienie tradycji liberalnych w późniejszych latach również interpretują je w dużej mierze w kategoriach kulturowych (np. Warchała 2017).

Porównajmy tymczasem sytuację w tym samym okresie w większości krajów zachodnich. Tam, mimo że burżuazja i jej liberalni ideolodzy musieli zmierzyć się z konkurentami, a często także wrogami zarówno po prawej, jak i po lewej stronie sceny politycznej, wyszła zwycięsko z okresu konfrontacji. Szczególnie istotne jest, że rewolucja komunistyczna nie dotarła do Niemiec ani dalej, a burżuazja zachowała większość swoich zasobów gospodarczych, zapewniając ciągłość reprodukcji w kolejnych pokoleniach. Rzadko udawało jej się utrzymać dominującą pozycję polityczną po 1918 r., ale siły liberalne nie zniknęły ze sceny politycznej w większości krajów zachodnich.

Co więcej, ideologia liberalna stała się trwałym fundamentem nie tylko tożsamości odnowionych państw narodowych, lecz także ich teorii społecznej, z której w dużej mierze korzystamy do dziś. Najbardziej uderzającym przykładem jest Max Weber, pozostający jednym z najczęściej cytowanych socjologów na świecie (Korom 2020). Jako teoretyk był również jednym z kluczowych ideologów powstającego nowoczesnego liberalizmu niemieckiego. Co istotne, definiował on Polaków jako naród chłopski, z elitą szlachecką i dominującą rolą Kościoła katolickiego, który postrzegał jako zacofany (Abraham 1991). Podobnie jak większość innych ideologów i teoretyków społecznych, całkowicie pominął polską burżuazję, skutecznie wykluczając tym samym Polskę z narracji o nowoczesności.

Również inni kluczowi teoretycy społeczni przełomu XIX i XX w., w tym Émile Durkheim, mogą być postrzegani jako przedstawiciele liberalnego projektu narodowego, stanowiącego istotną legitymizację interesów burżuazji. Ich prace trwale zdefiniowały kontury nowoczesności liberalnej, które pośrednio służyły utrwalaniu pozycji reprodukującej się burżuazji poprzez stabilizację liberalnego państwa narodowego. Z perspektywy tych teorii kraje Europy Środkowej i Wschodniej pozostawały „zacofane", znacznie mniej liberalne i pozbawione własnych uznanych teoretyków społecznych.

Historia polskiej burżuazji, jej liberalny projekt i upadek pokazują, że ta powszechnie znaturalizowana perspektywa wobec regionu ma nie tylko kulturowe, ale przede wszystkim ekonomiczne źródła. Utrata ciągłości burżuazji w Europie Środkowej i Wschodniej oznaczała też utratę miejscowych liberalnych projektów oraz ich reprezentacji w paneuropejskiej teorii społecznej, problem dotyczący w zasadzie całego tego regionu.

Nawet potężna niegdyś burżuazja przedrewolucyjnej Rosji jest rzadko uwzględniana jako istotny aktor społeczny, który pozostawił trwałe piętno nie tylko na kulturze rosyjskiej, ale również na wielu krajach dawnego Imperium. Burżuazja ta jest niemal całkowicie pomijana w zachodnich badaniach nad historią biznesu i gospodarki. Jak zauważają Christof Dejung, David Motadel

i Jürgen Osterhammel, literatura historyczna nadal nie uznaje istnienia pełnoprawnej burżuazji w Imperium Rosyjskim, a w omawianych przez nich pracach nie pojawia się nawet odniesienie do innych narodowych burżuazji, takich jak gruzińska, ormiańska czy polska (Dejung, Motadel, Osterhammel 2019b).

Tymczasem, jak już wspomniano, burżuazja stanowiła kluczowy motor zmian społecznych i główną siłę napędową modernizacji, zwłaszcza od drugiej połowy XIX w. Z tego powodu nasze badania mają znaczenie wykraczające poza kontekst polski i mogą przyczynić się do lepszego zrozumienia dynamiki rozwoju gospodarki i społeczeństw europejskich w omawianym okresie. Jednocześnie zebrane dane i przygotowane wnioski mogą okazać się istotne także dla analizy gospodarki samego Imperium Rosyjskiego.

W obecnych zachodnich debatach akademickich, zwłaszcza dotyczących ogólnego rozwoju kapitalizmu i burżuazji w okresie pierwszej globalizacji (1870–1914), Rosja jest często traktowana marginalnie. Jak zauważyli Volodymyr Kulikov i Martin Kragh, wypełnienie tej luki jest istotne, zważywszy, że gospodarka rosyjska w tym okresie była znacząca w skali globalnej i miała dobre powiązania z Zachodem. Można zatem argumentować, że pełne zrozumienie dynamiki rozwoju Europy w tym czasie jest niemożliwe bez uwzględnienia zmian w gospodarce rosyjskiej (Kulikov, Kragh 2019). Z polskiego punktu widzenia istotne jest również ukazanie stanu i pozycji gospodarki rosyjskiej jako kluczowego kontekstu dla wszelkich analiz dotyczących Królestwa Kongresowego.

1.7. Kontekst imperialny

Rozwój gospodarczy Królestwa Polskiego można analizować w różnych kontekstach, zarówno czasowych, jak i przestrzennych. W pierwszej kolejności warto wprowadzić kontekst imperialny, a w szczególności ukazać miejsce Królestwa Polskiego w gospodarce Imperium Rosyjskiego. Królestwo Polskie było w tym układzie regionem dość wyjątkowym.

W skali ogromnego Cesarstwa Rosyjskiego Królestwo stanowiło zaledwie niewielką część terytorium – około 0,56% całkowitej jego powierzchni. Z kolei pod względem liczby ludności było bardziej znaczące: przy szacowanej liczbie mieszkańców wynoszącej 12,8 mln w Kongresówce i 170 mln w całym państwie stanowiło około 7,5% ludności Imperium. Wynikało to z tego, że gęstość zaludnienia w Kongresówce była wyraźnie wyższa niż średnia Cesarstwa.

Wysoka koncentracja ludności sprzyjała rozwojowi miast, z których Warszawa wyrosła na jedno z największych w Imperium, ustępując pod względem liczby mieszkańców jedynie Sankt Petersburgowi i Moskwie. Miasto miało zróżnicowany profil gospodarczy oraz silny sektor usługowy. W 1914 r. Łódź, określana mianem „Manchesteru Wschodu", była głównym ośrodkiem przemysłu tekstylnego Imperium Rosyjskiego. Równie istotne znaczenie miało Zagłębie Dąbrowskie, które było kluczowym regionem wydobycia węgla i miejscem funkcjonowania licznych przedsiębiorstw metalurgicznych.

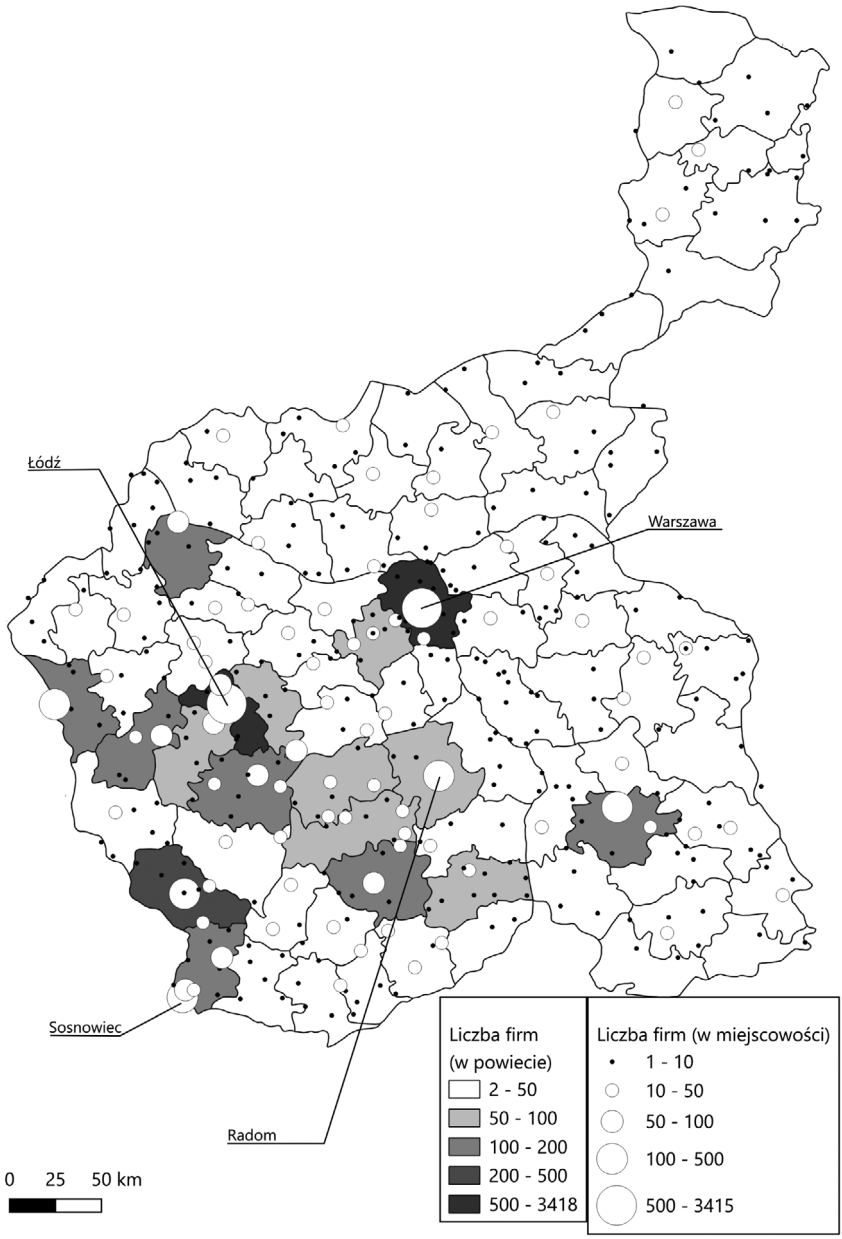

Ryc. 1. Bezwzględna liczba firm z określonymi adresami pocztowymi wymienionych w *Księgach adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem* (1904–1911)

Uwaga: dane na mapie przedstawiono dwoma metodami: a) z pomocą skali szarości do pokazania liczby firm w powiecie, b) z pomocą sygnatur o wielkości proporcjonalnej do liczby firm w danej miejscowości.

Źródło: Jeziorański (1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1910, 1911a, 1911b), baza danych KINGPOL_INDUSTRY, oprac. własne.

Ocena bilansu rozwoju gospodarczego Królestwa Polskiego nie jest zadaniem prostym. W latach 1870–1913 liczba pracowników przemysłowych w Kongresówce wzrosła z około 75 tys. do ponad 400 tys. (Koryś, Tymiński 2021, dane oficjalne). Dla porównania, w całym Imperium Rosyjskim liczba pracowników przemysłowych w 1914 r. wynosiła około 3 mln (Gregory 2004). Szacuje się, że Królestwo Polskie odpowiadało za około 15% całkowitej wartości produkcji przemysłowej Imperium, a według Korysia i Tymińskiego (2021) produkcja przemysłowa regionu w cenach stałych z 1913 r. przekraczała 700 mln rubli. Dane pochodzące z naszej bazy przedsiębiorstw przemysłowych wskazują nawet wyższą wartość – około 900 mln rubli w cenach bieżących z 1911 r., co najprawdopodobniej wynika z częściowych przeszacowań i błędów w sprawozdaniach firm.

Rozwój przemysłu w drugiej połowie XIX w. miał charakter raczej spontaniczny i skoncentrowany geograficznie. Dominował przemysł lekki, przede wszystkim tekstylny, skoncentrowany w Łodzi, Sosnowcu i okolicach oraz w Żyrardowie, gdzie działała jedna z największych fabryk lnu w Europie. Od lat 70. XIX w. przemysł tekstylny stanowił ponad 40% wartości produkcji przemysłowej i utrzymywał tę pozycję aż do wybuchu I wojny światowej. Ważnym, choć stopniowo marginalizowanym sektorem był przemysł rolno-spożywczy. Na przełomie XIX i XX w. jego udział w produkcji przemysłowej spadł z ponad 30% w latach 80. XIX w. do około 15–18% w pierwszej dekadzie następnego stulecia. Odwrotna tendencja występowała w hutnictwie żelaza i metali, którego udział w produkcji przemysłowej wzrósł w tym samym czasie z 10 do ponad 20%. Znaczenie pozostałych branż, w tym górnictwa, było stosunkowo niewielkie.

Pozycję Królestwa Polskiego względem innych regionów Imperium ilustrują dane przedstawione przez Kulikova (2017). Królestwo zajmowało piątą pozycję pod względem liczby największych przedsiębiorstw, z siedmioma spośród stu największych firm. Pod względem liczby pracowników dużych przedsiębiorstw stanowiło nieco ponad 5% całkowitej liczby w Imperium, plasując region na siódmym miejscu spośród jedenastu jednostek administracyjnych.

Tabela 1 przedstawia udziały regionów Imperium Rosyjskiego pod względem liczby pracowników w największych przedsiębiorstwach w poszczególnych obszarach działalności gospodarczej. Usługi i transport oraz przedsiębiorstwa działające w tych sektorach zostały wyłączone ze statystyk, ponieważ nasze dane nie obejmują tych branż.

Tabela 1 została oparta na danych przestawionych przez Kulikova (2017) dotyczących 125 największych przedsiębiorstw w Rosji, z których po usunięciu przedsiębiorstw transportowych i usługowych pozostało 98. Dane dotyczące rosyjskiej części Królestwa Polskiego pochodzą z naszego źródła omówionego poniżej, na podstawie którego dodano dwie firmy, a jedną wykluczono z listy Kulikova, ponieważ zgodnie z naszymi danymi nie przekroczyła ona ustalonego przez niego minimum 4444 pracowników. W sumie uwzględniono dane dotyczące 100 firm. Według tych danych Królestwo Polskie miało największy udział, sięgający

Tabela 1. Zatrudnienie w największych przedsiębiorstwach według branż – udział poszczególnych regionów (z wyłączeniem transportu i usług, pominięto regiony bez przedsiębiorstw w wybranych branżach); źródło: obliczenia własne na podstawie Kulikov 2017

AKTYWNOŚĆ	REGION							%	Zatrudnienie w liczbach
	Centrum	Południe	Wołga-Ural	Północ	Polska	Bałtycki	Kaukaz		
Tekstylia	76,3	0,0	0,0	3,4	13,8	6,6	0,0	100	355 746
Metale i górnictwo	3,6	52,7	38,2	0,0	5,6	0,0	0,0	100	312 184
Inżynieria mechaniczna	38,9	0,0	23,3	37,8	0,0	0,0	0,0	100	76 075
Budowa statków	0,0	15,2	0,0	84,8	0,0	0,0	0,0	100	37 546
Cegła, ceramika, szkło	77,4	22,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100	21 955
Żywność i napoje	56,7	43,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100	14 455
Rafinacja ropy naftowej	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100	12 500
Guma	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100	11 100
Skóra	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100	7 000
Zatrudnienie w liczbach	337 205	181 310	143 902	83 645	66 599	23 400	12 500	100	848 561

prawie 14%, w przemyśle tekstylnym Imperium. Kongresówka jawi się zatem jako drugi co do wielkości ośrodek przemysłu tekstylnego po Rosji Centralnej, silnie dominujący nad wszystkimi innymi regionami Imperium pod względem zatrudnienia na dużą skalę w tym sektorze. Kolejne miejsce zajmował przemysł metalowy i górniczy, w którym zatrudnienie w Królestwie Polskim stanowiło 5,6% zatrudnienia w największych przedsiębiorstwach Imperium. W tym czasie liderem w tej branży była południowa Rosja (obejmująca Donbas – około 53% zatrudnienia). W pozostałych analizowanych przez nas sektorach nie ma przedsiębiorstw w Królestwie, które można by uznać za duże według kryteriów Kulikova.

Jak wspomniano, w ostatnich dziesięcioleciach swojego istnienia, podobnie jak kilka innych regionów Imperium Rosyjskiego, Królestwo Polskie doświadczało okresu dynamicznego rozwoju gospodarczego (Kochanowicz 2006a; Koryś 2025;

Puś 1997). Ze względu na stosunkowo krótki czas trwania oraz przestrzenną koncentrację tego wzrostu jego interpretacja pozostaje trudna. W literaturze przedmiotu, zarówno polskiej, jak i zagranicznej, od dawna toczą się spory, których znaczenie wykracza poza historię gospodarczą samej Polski. Zjawisko to należy więc rozpatrywać także w szerszym kontekście międzynarodowym danego okresu.

Królestwo Polskie, będąc integralną częścią ogromnej gospodarki Imperium Rosyjskiego, przyciągało znaczący napływ kapitału zagranicznego. Warto zauważyć, że kwestia rozwoju gospodarczego ziem polskich wpisywała się w szersze debaty międzynarodowe, zwłaszcza dotyczące teorii zależności i interpretacji niższego poziomu rozwoju europejskich peryferii oraz ich uwarunkowań strukturalnych (Berend 2003; Sosnowska 2004). Jacek Kochanowicz określił okres najbardziej intensywnych dyskusji akademickich na ten temat – zwłaszcza w latach 60. i 70. XX w. – jako paradoksalny efekt symbolicznego renesansu polskiej myśli intelektualnej. Jego artykuł poświęcony tym zmianom nosił znamienny tytuł „Peryferia w centrum uwagi: historia gospodarcza Polski" (Kochanowicz 2016).

Zrozumienie charakteru i źródeł rozwoju gospodarczego na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX w. pozostaje istotne nie tylko dla badań nad gospodarką Imperium Rosyjskiego, lecz także dla analizy historycznych uwarunkowań rozwoju ekonomicznego w całej Europie Środkowej.

Znaczna część badań nad gospodarką Imperium Rosyjskiego prowadzona była w paradygmacie ekonomii klasycznej i instytucjonalnej, w którym – jak wspomniano – głównym wymiarem analizy są kwestie wydajności, produktywności oraz względnej nowoczesności poszczególnych gospodarek i okręgów przemysłowych. W tej perspektywie gospodarka rosyjska oceniana jest zwykle surowo, jawi się jako zacofana lub z trudem doganiająca gospodarki zachodnie, traktowane jako punkt odniesienia (Goldsmith 1961).

Na przykład w niedawnym artykule Ekaterina Zhuravskaya, Sergei Guriev i Andrei Markevich stwierdzają, że: „Imperium Rosyjskie nie dogoniło Stanów Zjednoczonych ani zaawansowanych gospodarek europejskich. W rzeczywistości pozostało w tyle" (Zhuravskaya, Guriev, Markevich 2024, cyt. w tłum. autorów). Za przyczynę rzekomego zacofania Rosji uznaje się zazwyczaj słabe instytucje (Gerschenkron 1962; Pipes 2022), ich nienowoczesność i niesprawność. Przekładało się to na ograniczoną mobilność chłopów (Gerschenkron 1965), nieefektywną biurokrację (Kahan 1967) oraz słabą ochronę praw własności (Pipes 2022).

W tym kontekście można jednak wskazać na pewną przewagę Królestwa Polskiego jako względnie autonomicznej prowincji Imperium. Po 1864 r. sytuacja w Kongresówce okazała się nieco lepsza dzięki specyficznym rozwiązaniom instytucjonalnym, które zapewniały lepszą ochronę praw własności oraz łatwiejszy dostęp do siły roboczej. Było to związane przede wszystkim z tym, że w prawie cywilnym i handlowym Królestwa zachowały się ślady kodeksów

napoleońskich (Koryś 2018). Niektórzy autorzy próbują co prawda wskazywać również na pewne mocne strony rosyjskiej gospodarki imperialnej, lecz w literaturze dominują interpretacje podkreślające jej opóźnienie względem Zachodu.

Na przykład Amanda Gregg wskazuje, że rosyjskie przedsiębiorstwa, choć ograniczone archaicznym prawem korporacyjnym, opracowały strategie organizacyjne i finansowe pozwalające im rozwijać się stosunkowo dynamicznie w ramach tych ograniczeń, a nawet czerpać z nich pewne korzyści (Gregg 2020). Już w latach 60. XX w. Alexander Gerschenkron zauważał, że zacofanie Imperium Rosyjskiego mogło przynosić swoistą „rentę zacofania" (Gerschenkron 1962; Gregory 2004). Polegało to na tym, że brakujące instytucje rynkowe zastępowało państwo i wielkie banki, umożliwiając korzystanie z nowoczesnych technologii oraz mobilizację ideologiczną i polityczną w celu przyspieszonej industrializacji. W rezultacie Rosja rozwijała się w sposób bardziej skokowy i scentralizowany niż wcześniejsze gospodarki kapitalistyczne.

Większość badań prowadzonych w kolejnych dekadach nie dostarczała jednak jednoznacznych dowodów potwierdzających tę tezę. Kulikov i Kragh (2019) stwierdzają, że ogólna wydajność dużych przedsiębiorstw w Rosji była nieco niższa niż na Zachodzie, podczas gdy Lychakov, Saprykin i Vanteeva (2022) oraz Lychakov (2024) wskazują, że w niektórych przypadkach wydajność rosyjskich firm nie odbiegała znacząco od standardów europejskich. Głównym problemem rosyjskiej gospodarki była wysoka liczba bardzo nieefektywnych przedsiębiorstw rolniczych oraz małych zakładów produkcyjnych, które obniżały średnie wskaźniki wydajności. Jednocześnie badacze ci podkreślają, że wielkie przedsiębiorstwa w Rosji były stosunkowo wydajne i nie ustępowały wielkością ani efektywnością wielu dużym firmom europejskim.

Z drugiej strony Kulikov pokazuje, że rosyjskie duże przedsiębiorstwa były porównywalne pod względem wielkości z zachodnimi (Kulikov 2017: 753). Jednocześnie, ze względu na znaczne bariery biurokratyczne utrudniające wejście na rynek, liczba korporacji w Rosji pozostawała znacznie niższa niż w porównywalnych gospodarkach zachodnich (Shepelev 1973; Zhuravskaya, Guriev, Markevich 2024). Nasze dane potwierdzają ustalenia Kulikova, wskazując, że większość dużych pracodawców w Rosji stanowiły przedsiębiorstwa kapitałochłonne, takie jak koleje, producenci podstawowych metali i wyrobów metalowych oraz maszyn.

Kulikov zwraca uwagę, że choć Niemcy i Wielka Brytania wykazują bardzo podobny wzorzec pod względem kapitałochłonności, znacznie różnią się proporcjami między gałęziami przemysłu. W Rosji aż jedna trzecia dużych pracodawców to pracochłonne fabryki tekstylne, co jest szczególnie uderzające w kontekście porównawczym: na listach największych pracodawców w Wielkiej Brytanii znalazło się tylko osiem przedsiębiorstw tekstylnych, a w Niemczech – tylko jedno (Kulikov 2017: 753).

1.8. Spór o gospodarkę Królestwa Polskiego i jego szersze znaczenie

Warto podkreślić, że kwestia rozwoju gospodarczego Królestwa Polskiego jest powiązana z szerszymi sporami we współczesnych naukach społecznych, które wykraczają poza kontekst lokalny. Polemiki te nadal się toczą i dotyczą fundamentalnych zagadnień, takich jak źródła rozwoju europejskich regionów peryferyjnych. O gospodarce Królestwa Polskiego pisali głównie polscy badacze w języku polskim, ale temat ten obecny jest również w literaturze światowej dzięki Róży Luksemburg i jej słynnej pracy doktorskiej pt. „Rozwój przemysłowy Polski" (Luxemburg 1898), napisanej w języku niemieckim i obronionej w 1897 r. na Uniwersytecie w Zurychu. Praca ta pozostaje punktem odniesienia dla akademickich debat dotyczących rozwoju gospodarczego, zależności ekonomicznych oraz politycznych implikacji globalnej integracji gospodarczej.

Luksemburg wysunęła tezę, że rozwój przemysłowy Polski był w istocie zależny od rynku rosyjskiego. Argumentowała, że gospodarki Polski nie można rozpatrywać w oderwaniu od szerszego kontekstu regionalnej i globalnej integracji gospodarczej. Perspektywa ta podważała dominujące narodowe ramy analizy ekonomicznej i wyprzedzała późniejsze teorie zależności w ekonomii rozwoju. Luksemburg zwróciła uwagę, że procesy industrializacji w regionach peryferyjnych zasadniczo różnią się od tych obserwowanych w gospodarkach centralnych, tworząc wzór do analizy nierównomiernego rozwoju w gospodarce światowej. Jej nacisk na znaczenie struktur gospodarczych wykraczających poza granice państwowe pozostaje istotny dla zrozumienia współczesnej globalnej integracji gospodarczej i jej konsekwencji politycznych.

Z drugiej strony praca ta była krytykowana przez wielu, także lewicowych intelektualistów i naukowców. W pierwszej kolejności zarzucano jej fundamentalistyczne podejście komunistyczne do kwestii narodowej, które skutkowało sceptycyzmem wobec idei odrodzenia polskiego państwa narodowego, a nawet wobec instytucjonalnej autonomii polskiego ruchu socjalistycznego względem lewicowych partii działających w ówczesnych imperiach (Siermiński 2015). Z perspektywy szeroko rozumianej teorii zależności można również argumentować, że – podobnie jak większość marksistów swoich czasów – Luksemburg nie w pełni uwzględniała struktury systemu światowego, w których państwo narodowe odgrywa istotną rolę w hierarchiach kapitalistycznych, a jednocześnie przeceniała stopień zależności kapitałowej Królestwa Polskiego od Zachodu (Magnin, Nenovsky 2022).

Uogólniając, można argumentować, że Królestwo Polskie w szerszej perspektywie geoekonomicznej funkcjonowało jako „peryferie stykowe" (*interface peripheries*) (Rokkan 1980), czyli obszar peryferyjny czerpiący korzyści z podwójnej peryferyjności, obejmującej zarówno wymierne, jak i mniej namacalne skutki. Ich głównym źródłem była konkurencja między dwoma lub więcej zewnętrznymi biegunami rozwoju i ośrodkami władzy. W przypadku Królestwa była to przede

wszystkim rywalizacja między Rosją a Niemcami, obejmująca nie tylko kontrolę nad ziemiami polskimi, lecz także szersze dążenia Niemiec, Francji i innych zachodnich stolic do wykorzystania potencjału rozwijającego się rynku rosyjskiego, chronionego barierą celną.

Rozwój przemysłu Królestwa był ściśle powiązany z jego położeniem, atrakcyjnym dla zachodnich inwestorów zainteresowanych rynkiem Imperium Rosyjskiego – dostępem do taniej siły roboczej, wysoką, w porównaniu z guberniami Rosji właściwej, gęstością zaludnienia, stosunkowo wysokim poziomem urbanizacji oraz pewnymi różnicami prawnymi. Region czerpał korzyści z inwestycji pochodzących głównie z Europy Zachodniej, podczas gdy znaczna część produkcji, zwłaszcza w przemyśle tekstylnym i metalurgicznym, trafiała na rynek całego Imperium. Integracja gospodarcza i polityczna z Rosją, wymuszona po powstaniu styczniowym, stała się impulsem do intensywnej industrializacji ziem polskich pod zaborem rosyjskim, zwłaszcza w jego zachodnich częściach. Kluczowe znaczenie miała zmiana polityki rosyjskiej w końcu lat 50. XIX w. oraz włączenie Królestwa w struktury gospodarcze i polityczne Imperium.

Bliskość zachodnich rynków i kapitału sprzyjała tworzeniu korzystnych warunków dla rozwoju przemysłu. Pod koniec XIX i na początku XX w. gubernie warszawska i piotrkowska osiągnęły, a miejscami przewyższyły, poziom rozwoju Wielkopolski, wykazując wysokie tempo wzrostu, industrializacji i urbanizacji. W regionie warszawskim rozwijały się przemysły maszynowy, metalowy, tekstylny i spożywczy, w regionie łódzkim dominował przemysł włókienniczy, głównie bawełniany, w Zagłębiu Dąbrowskim rozwijały się górnictwo, hutnictwo oraz przetwórstwo wełny, natomiast w regionie kieleckim, tracącym znaczenie, funkcjonowały huty i zakłady metalowe. Przemysł chemiczny rozwijał się przede wszystkim w Warszawie i Zagłębiu, a w mniejszym stopniu w rejonie Radomia, w pobliżu dawnego okręgu staropolskiego (Ajnenkiel, Dunin-Wąsowicz, Ciunowicz, Mączak 1981; Misztal 1970; Pietrzak-Pawłowska 1967; Grochulska, Pruss 1983; Koryś 2018).

Co istotne, choć panuje ogólna zgoda co do pozytywnego wpływu „stykowego" położenia Królestwa Polskiego na jego rozwój gospodarczy, interpretacje tej dynamiki na poziomie szczegółowym pozostają od końca XIX w. do dziś bardzo zróżnicowane. Nadal toczy się dyskusja, czy Królestwo Polskie w tym okresie było bardziej związane z gospodarką zachodnioeuropejską, czy rosyjską. Z pewnością zarówno rola kapitału zachodniego, jak i znaczenie rynku rosyjskiego były kluczowe, jednak po 1870 r. zauważalny jest szybki rozwój gospodarczy oraz akumulacja kapitału w regionie, co sprawiło, że stopniowo to kapitał miejscowy, a nie zachodni, stał się głównym kołem zamachowym gospodarki Królestwa. Poniżej przyglądamy się różnym interpretacjom tego okresu.

1.8.1. Pesymistyczna wizja historii gospodarczej Królestwa Polskiego

W tej perspektywie Królestwo postrzegane jest jako kolonia gospodarcza Zachodu i równocześnie kolonia polityczna Rosji. Nawet gdy dochodzi do wzrostu gospodarczego, nie jest on postrzegany jako rozwój „polskiej gospodarki", lecz interesów kosmopolitycznej grupy pragmatycznych przedsiębiorców, traktujących region ekstrakcyjnie i oportunistycznie. Bardzo negatywnie oceniana jest w tej narracji rola państwa rosyjskiego. Wskazuje się m.in. na niską jakość kapitału ludzkiego – utrzymujący się wysoki poziom analfabetyzmu, zwłaszcza na wsi, wynikający głównie z polityki edukacyjnej Rosji na ziemiach polskich.

Aktywna polityka przemysłowa państwa zakończyła się wraz z upadkiem instytucji autonomii po powstaniu listopadowym. Od tego czasu rozwój gospodarczy Królestwa przebiegał głównie spontanicznie i w tej perspektywie nie zawdzięczał wiele Rosji jako państwu. Istotną barierą rozwoju pozostawało powolne tempo rozbudowy infrastruktury transportowej. Wisła, niegdyś główna arteria komunikacyjna, stopniowo traciła znaczenie wskutek podziału jej biegu granicami celnymi – najpierw między Austrią i Rosją, a później między Rosją i Prusami. Sieć drogowa rozwijała się powoli, a budowa linii kolejowych, zwłaszcza w kierunku wschód–zachód, przecinających Wisłę, była ograniczana z przyczyn strategicznych przez władze rosyjskie, obawiające się niemieckiej inwazji (Koryś, Wroński 2025).

Od 1870 r. coraz większe znaczenie zyskiwała regulacja państwowa, przede wszystkim w formie koncesji, a także rola zamówień publicznych. Według Jerzego Jedlickiego grupy kapitałowe, które potrafiły się zorganizować we wpływowe lobby, miały możliwość zajmowania kolejnych nisz gospodarczych, co w szczególności umożliwiało kapitałowi obcemu ekspansję na rynku Królestwa Polskiego (Jedlicki 1988). W tym kontekście Jedlicki mówił o „na poły kolonialnym" charakterze rozwoju Królestwa Polskiego. Nagły napływ kapitału zagranicznego wywołał według niego reakcje nacjonalistyczne, z wyraźnym wektorem antyniemieckim i elementami antysemityzmu. Jak konkludował: „ostatecznie przewrotu przemysłowego w Królestwie dokonał obcy kapitał z obcymi inżynierami, pod protekcją obcego państwa i produkując w znacznej mierze na rynek rosyjski" (Jedlicki 1988: 407).

Obok sceptycyzmu wobec endogenicznej natury modernizacji w Królestwie Polskim, krytycy podkreślali od zawsze wyspowy charakter tego rozwoju oraz gigantyczne nierówności społeczne, które generował. Współczesne analizy oparte na danych historycznych potwierdzają te obserwacje i wskazują na znacznie większą skalę nierówności w rosyjskiej części ziem polskich w porównaniu z innymi zaborami (Bukowski, Novokmet 2021; Wroński 2022). Wpływ tych różnic rozwojowych między zaborami jest widoczny do dziś w regionalnych statystykach gospodarczych i społeczno-politycznych. W szczególności wskaźniki rozwoju infrastruktury czy kapitału ludzkiego pokazują, że obszar byłego

zaboru rosyjskiego wciąż pozostaje najsłabiej rozwinięty w porównaniu z pozostałymi regionami (Grosfeld, Zhuravskaya 2015).

W dziedzinie porównań historycznych danych statystycznych dotyczących rozwoju gospodarczego przeprowadzono już szereg badań, w szczególności dotyczących dynamiki PKB (Bukowski, Koryś, Leszczyńska, Tymiński, Wolf 2018; Bukowski, Koryś, Leszczyńska, Tymiński, Wolf 2019; Good, Ma 1999; Koryś, Tymiński 2021; Wolf 2008). Analizy te pokazują, że na przełomie XIX i XX w. dynamika rozwoju w rosyjskiej części Kongresówki była najwyższa spośród trzech zaborów, lecz koncentrowała się niemal wyłącznie w trzech regionach: metropolitalnych obszarach Warszawy i Łodzi oraz w Zagłębiu Dąbrowskim. Pozostała część Królestwa Polskiego pozostawała słabo rozwinięta gospodarczo, zaniedbana społecznie i infrastrukturalnie, ustępując niektórym peryferyjnym obszarom austriackiej i pruskiej części Polski. W tych ostatnich, z wyjątkiem Górnego Śląska, rozwój przemysłu i ośrodków miejskich był stosunkowo ograniczony.

Porównując wskaźniki PKB na mieszkańca dla poszczególnych części współczesnego terytorium Polski (w granicach po II wojnie światowej), najwyższe poziomy obserwuje się w regionach, które przed 1914 r. należały do Prus (Bukowski, Koryś, Leszczyńska, Tymiński, Wolf 2019). Warto również zauważyć, że nowoczesny przemysł małych i średnich przedsiębiorstw rozwijał się znacznie wolniej niż duże zakłady Królestwa i koncentrował głównie w większych miastach. Uzupełniało go mało nowoczesne rzemiosło. W efekcie dualna struktura przemysłowa utrzymywała się aż do wybuchu I wojny światowej, choć znaczenie tradycyjnego rzemiosła stopniowo malało w zakresie zatrudnienia (Pietrzak-Pawłowska 1967; Grochulska i Pruss 1983; Puś 2001).

Wśród głosów krytycznych dotyczących względnego poziomu rozwoju Królestwa Polskiego często podkreśla się jego opóźnienie wobec Zachodu. Podczas gdy w Europie Zachodniej w drugiej połowie XIX w. zaczynały dominować monopole, a kapitalizm wolnokonkurencyjny stopniowo zanikał, na ziemiach polskich dopiero zakończono proces uwłaszczenia chłopów i rozpoczęto erę kapitalizmu. Kapitał zagraniczny, lokowany głównie w największych zakładach, umożliwiał ich rozbudowę i przekształcanie w spółki akcyjne, w efekcie czego powstała grupa przedsiębiorstw porównywalnych do gigantów zachodnich, co potwierdzają źródła. Jednocześnie nie towarzyszyła temu w takim samym stopniu likwidacja średnich i małych zakładów, co skutkowało współistnieniem koncentracji kapitału i produkcji z rozdrobnieniem.

Jak wskazują autorzy, którzy dostrzegają względne przewagi Królestwa, tacy jak Kostrowicka, Landau i Tomaszewski (1984), ziemie te weszły w epokę kapitalizmu monopolistycznego z jednej strony wyposażone w wielkie zakłady i struktury monopolistyczne, a z drugiej – obciążone spuścizną feudalną i dużą liczbą drobnych przedsiębiorstw rzemieślniczych i handlowych. Zjawisko to nie było specyficzne wyłącznie dla ziem polskich – podobne procesy obserwowano także w innych krajach peryferyjnych.

Warto zwrócić uwagę na szczególną rolę, jaką odegrał sposób likwidacji feudalizmu w rolnictwie. W Prusach doprowadził on do utrzymania się klasy wielkich właścicieli ziemskich, którzy modernizowali swoje gospodarstwa, wprowadzając metody kapitalistyczne. Najbogatsi z nich dysponowali znacznymi zasobami finansowymi, umożliwiającymi inwestycje w przemysł, przede wszystkim w zakłady przetwórcze, takie jak cukrownie czy gorzelnie. W konsekwencji kapitał obszarniczy w Prusach stał się istotnym elementem kształtującego się na przełomie XIX i XX w. kapitału finansowego, podczas gdy w Królestwie Polskim taką pozycję udało się osiągnąć jedynie kilku najzamożniejszym rodzinom.

Warto również zauważyć, że opisany efekt wpisuje się w mechanizmy generujące nierówności gospodarcze w Europie, w szczególności te wynikające ze zmian strukturalnych, które są głównymi czynnikami różnic regionalnych. Za ich ewolucję odpowiada przede wszystkim przejście od gospodarki rolniczej do przemysłowej. Jak wykazali Díez-Minguela i współautorzy, pojawienie się lokalnych wstrząsów technologicznych, zapoczątkowanych wraz z industrializacją, a następnie transformacja struktury gospodarczej, stanowią kluczowe czynniki wyjaśniające mechanizmy powstawania nierówności regionalnych (Díez-Minguela, González-Val, Martinez-Galarraga, Sanchis, Tirado 2020).

Nasze dane potwierdzają również, że wzrost gospodarczy był bardziej intensywny w regionach o największej gęstości zaludnienia, co odpowiada efektom obserwowanym w Europie Południowej. Istotne jest przy tym, że rozwój ten opierał się głównie na obfitej podaży siły roboczej, wynikającej ze zniesienia poddaństwa chłopów, oraz na gałęziach przemysłu o niskim stopniu innowacyjności technologicznej, takich jak przemysł tekstylny. W efekcie industrializacji nie towarzyszył znaczący transfer nowych technologii. Ponadto niski popyt na wykwalifikowaną siłę roboczą ograniczał bodźce rynkowe do modernizacji systemu edukacji (Koryś 2025).

Wiesław Puś obliczył współczynnik opóźnienia w wykorzystaniu energii parowej w Królestwie Polskim względem pięciu krajów europejskich. W latach 1893–1913 dystans wobec Anglii zmniejszył się z 79 do 46 lat, a wobec Niemiec początkowo spadł z 33 do 31 lat (1893–1900), by w 1913 r. wzrosnąć do 34 lat. W porównaniu z Francją różnica zmalała z 24 do 12 lat, po czym wzrosła do 17, a wobec Czech spadła z 23 do 16 lat, by ponownie wzrosnąć do 23. Najmniejszy dystans dzielił Królestwo Polskie od Austrii. Dane te wskazują, że na początku XX w. w rosyjskim przemyśle wielkoprzemysłowym następowała szybka koncentracja produkcji i zatrudnienia, co spowolniło rozwój przemysłu Królestwa Polskiego pod presją konkurencji rosyjskiej, zwłaszcza w sektorach górniczo-hutniczym, metalowym i włókienniczym (Puś 1997: 368).

Puś podkreśla, że w latach 1870–1913 przemysł Królestwa rozwijał się dynamicznie, szczególnie w górnictwie, hutnictwie i włókiennictwie. Choć jego szacunki tempa wzrostu mogą być nieco zawyżone, trudno podważyć znaczenie tej pozytywnej dynamiki. Mimo to w porównaniach międzynarodowych Królestwo

Polskie wciąż pozostawało w tyle – zarówno w zakresie wydobycia surowców, produkcji metali, jak i wskaźników na mieszkańca ustępowało nie tylko czołowym krajom Europy Zachodniej, lecz także Czechom czy Austrii, wyprzedzając zazwyczaj jedynie Rosję. Wyjątkiem był przemysł bawełniany, w którym osiągnięto poziom zbliżony do Francji i Niemiec, kontrastujący z wyraźnym opóźnieniem w pozostałych gałęziach przemysłu.

Równocześnie modernizacja przemysłu prowadziła do głębokich zmian w strukturze własności i organizacji produkcji – coraz większe znaczenie zyskiwały wielkie przedsiębiorstwa zatrudniające po kilkuset robotników i dominujące w kluczowych sektorach, które na przełomie XIX i XX w. często przekształcały się w spółki akcyjne. Procesy te pokazują, że choć Królestwo nadrabiało część dystansu technologicznego, jego rozwój był wciąż silnie ograniczany zarówno przez konkurencję bardziej zaawansowanych gospodarek, jak i przez wewnętrzne bariery strukturalne (Puś 1997: 229).

Na podstawie danych pozyskanych z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim udało się potwierdzić, że największe przedsiębiorstwa Kongresówki, w których dominował przemysł tekstylny, osiągały wydajność porównywalną ze średnią europejską, choć pozostawały mniej nowoczesne niż liderzy przemysłu w Europie Zachodniej. Relatywna siła gospodarki Królestwa Polskiego jest szczególnie widoczna w zestawieniu z ówczesną gospodarką południowych Włoch. W tym kontekście Królestwo Polskie cechowała znacznie wyższa wydajność niż Mezzogiorno i większy udział dużych przedsiębiorstw, co przybliżało je do rdzenia Europy Zachodniej. Jednocześnie głównym wyróżnikiem rosyjskiej części ziem polskich pozostawał brak najbardziej zaawansowanych technologii, dostępnych w tym samym okresie w czołowych regionach Zachodu (Felice 2011).

1.8.2. Optymistyczna wizja historii gospodarczej Królestwa Polskiego

Jak zauważyli Kulikov i Kragh, ich ustalenia dotyczące dynamicznego rozwoju gospodarki rosyjskiej na przełomie XIX i XX w. kłócą się z tradycyjnym obrazem Rosji jako kraju „zacofanego" lub „peryferyjnego" w porównaniu z innymi dużymi państwami europejskimi – zależy to jednak od przyjętej perspektywy (Kulikov, Kragh 2019: 312). W jeszcze większym stopniu wniosek ten odnosi się do Królestwa Polskiego, którego rozwój w analizowanym okresie był pełen sprzeczności i paradoksów, zwłaszcza w kontekście porównań międzynarodowych i międzyregionalnych.

Obok pesymistycznego obrazu Królestwa Polskiego jako regionu zależnego od kapitału zagranicznego pojawiają się interpretacje wskazujące, że akumulował ono kapitał, który można uznać za „polski", a rozwój gospodarczy był względnie trwały i przynosił istotne efekty społeczne oraz modernizacyjne. Nawet interpretacje tych samych zbiorów danych mogą się różnić w zależności

od perspektywy analitycznej. Przykładowo, w ujęciu strukturalno-krytycznym statystyki PKB często obejmują nie tylko Wielkopolskę – region etnicznie polski, lecz także Dolny Śląsk, Prusy Wschodnie i Pomorze, które do 1945 r. były w większości niemieckie. Uwzględnianie ich w „ziemiach polskich" jest więc arbitralnym, prezentystycznym zabiegiem statystycznym, który zawyża wskaźniki dla niemieckiej części ziem polskich.

Perspektywa zmienia się jednak, jeśli zamiast PKB *per capita* weźmiemy pod uwagę bezwzględne PKB i wyłączymy Śląsk, analizując jedynie ziemie z etniczną większością polską, które należały do Polski przed 1795 r. Wówczas w 1910 r. bezwzględny PKB w zaborze rosyjskim wynosił 22 200 mln dolarów, podczas gdy w zaborze austriackim – 4800 mln, a w pruskim – 8600 mln (Bukowski, Koryś, Leszczyńska, Tymiński 2017: 193). Innymi słowy, całkowite PKB zaboru rosyjskiego (które nie obejmowało Ziem Zabranych) było dwukrotnie wyższe niż pozostałych części dawnej Rzeczypospolitej łącznie (tj. zaborów austriackiego i pruskiego łącznie), co wynikało m.in. z relatywnie dużej liczby ludności.

Dodatkowo w zaborze rosyjskim Warszawa i Łódź osiągnęły status metropolii europejskich – w 1914 r. zamieszkiwało je odpowiednio około 900 tys. i 450 tys. osób, podczas gdy populacja Krakowa i Poznania wynosiła zaledwie około 150–160 tys. mieszkańców. Koncentracja rozwoju w kilku kluczowych regionach Królestwa, choć generowała pewne nierówności, pozwalała jednocześnie osiągać efekty skali i znacząco wzmacniała tempo industrializacji oraz wzrost gospodarczy zachodniej części Królestwa Polskiego.

Wśród autorów podkreślających względne przewagi zaboru rosyjskiego nad austriackim i pruskim, szczególnie w zakresie akumulacji kapitału, wyróżnić można Irenę Kostrowicką, Zbigniewa Landaua i Jerzego Tomaszewskiego. Już od początku lat 60. publikowali oni w różnych wariantach obszerną, przeglądową historię gospodarczą Polski stuleci XIX i XX (Kostrowicka, Landau, Tomaszewski 1964; 1984), pisaną z perspektywy charakterystycznej dla krytycznego marksizmu tamtego okresu.

Autorzy ci zwracali uwagę, że choć w zaborze pruskim poziom rozwoju gospodarczego, mierzony zwłaszcza dochodem narodowym *per capita*, był najwyższy, sam proces akumulacji kapitału przebiegał w ograniczonym zakresie. Wynikało to przede wszystkim z silnego uzależnienia większych inwestycji gospodarczych od berlińskich instytucji bankowych. Jedynym znaczącym bankiem o charakterze polskim był Bank Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu, powiązany z rozwojem polskiej spółdzielczości, lecz jednocześnie uzależniony od kredytów udzielanych przez berlińskie banki. Pozostałe duże banki pruskiego zaboru funkcjonowały jako oddziały instytucji niemieckich lub pozostawały od nich silnie zależne.

W przemyśle wielkopolskim istotną pozycję zajmował kapitał niemiecki, szczególnie w sektorze spożywczym, którego znaczną część kontrolowały niemieckie towarzystwa akcyjne i właściciele ziemscy. Polacy sprawowali kontrolę głównie nad mniejszymi i średnimi zakładami, a jedyną dużą firmą o polskiej

własności były Zakłady H. Cegielskiego, które w 1899 r. przekształcono w spółkę akcyjną przy udziale Banku Związku Spółek Zarobkowych. W efekcie, w warunkach narastającej monopolizacji i tworzenia się kapitału finansowego, ziemie polskie w zaborze pruskim zostały włączone w orbitę wpływów niemieckich monopoli, a polski kapitał nie odgrywał w tym procesie roli samodzielnej.

Analogiczne zjawiska można zaobserwować w Galicji. Jak wskazują Kostrowicka, Landau i Tomaszewski, gospodarka tego regionu była w dużym stopniu podporządkowana kapitałowi austriackiemu. Banki prywatne, które powstały dopiero w pierwszej dekadzie XX w., pozostawały silnie uzależnione od banków wiedeńskich (m.in. Allgemeine Creditanstalt, Länderbank, Niederösterreichische Discontogesellschaft) oraz czeskich (np. Živnostenská banka), obok których działały oddziały największych banków austriackich. Wraz z postępującą transformacją przedsiębiorstw przemysłowych w spółki akcyjne niezbędny kapitał pochodził głównie z Austrii, co prowadziło do utraty samodzielności zakładów tworzonych przez polskich przedsiębiorców. Kapitał ukraiński, szczególnie w Galicji Wschodniej, nie odgrywał większej roli, podczas gdy ekspansję prowadzili inwestorzy austriaccy – zarówno poprzez kredyty i działalność bankową, jak i inwestycje bezpośrednie. Obok nich obecny był także kapitał niemiecki (szczególnie w przemyśle naftowym, hutnictwie i górnictwie) oraz brytyjski (głównie w sektorze naftowym).

Zdaniem cytowanych autorów w obu zaborach – pruskim i austriackim – na początku XX w. dominujące pozycje gospodarcze zajmował kapitał, który z perspektywy polskiego społeczeństwa miał charakter obcy, choć formalnie był kapitałem krajowym. W efekcie brakowało zarówno polskich monopoli, jak i rodzimego kapitału finansowego zdolnego konkurować z niemieckim czy austriackim.

Odmiennie według Kostrowickiej, Landaua i Tomaszewskiego przedstawiała się sytuacja w Królestwie Polskim. W przeciwieństwie do Galicji i Wielkopolski, w Kongresówce w XIX w. wykształciła się relatywnie silna warstwa rodzimej burżuazji, zdolna skutecznie rywalizować z przedsiębiorcami z innych części Imperium. Choć rozwój przemysłu i bankowości rozpoczął się tu później niż w Europie Zachodniej, nie odbiegał znacząco od dynamiki całej Rosji. W efekcie na przełomie XIX i XX w. ukształtował się w Królestwie kapitał finansowy, który można określać jako polski. Kapitał ten, choć powiązany z rosyjskim systemem finansowym, funkcjonował jako jego równoprawny partner, stając się integralną częścią finansowego obiegu Imperium.

Rozwój Królestwa, a zwłaszcza Warszawy, stymulował aktywność sektora bankowego, przedsiębiorców przemysłowych oraz inwestorów kapitałowych (Leszczyńska 2023). Nowe banki powstawały przede wszystkim w Warszawie, często w oparciu o majątki skumulowane w poprzednich dekadach, a także w Łodzi, gdzie dynamiczny rozwój przemysłu generował rosnące zapotrzebowanie na usługi finansowe (Morawski 1998). Do czołowych polskich finansistów epoki należał Leopold Kronenberg, którego majątek powstał na bazie działalności

bankowej ojca, a następnie został znacznie powiększony dzięki dzierżawie monopolu tytoniowego w Królestwie przed powstaniem styczniowym. Kronenberg inwestował w przemysł i kolejnictwo oraz założył największy prywatny bank na ziemiach polskich – Bank Handlowy – posiadający liczne oddziały, zarówno w Królestwie, jak i w Rosji. Był również właścicielem rozległych majątków ziemskich i aktywnie promował modernizację rolnictwa (Żor 2011).

Podsumowując, według Kostrowickiej, Landaua i Tomaszewskiego (1984) w zaborze pruskim i austriackim nie można mówić o znaczącej akumulacji kapitału polskiego – ziemie polskie stanowiły tam przede wszystkim teren lokowania kapitału obcego. Wyjątek stanowiło Królestwo Polskie, gdzie kapitał polski miał relatywnie silniejszą pozycję i podejmował, choć w ograniczonym zakresie, ekspansję w obrębie Cesarstwa Rosyjskiego. Na przełomie XIX i XX w. polskie banki i przedsiębiorstwa – w tym przede wszystkim Bank Handlowy w Warszawie – inwestowały w przemysł i infrastrukturę na terenie Rosji, sięgając nawet Syberii i Dalekiego Wschodu. Największe wpływy polski kapitał zdobył jednak na Ukrainie, gdzie liczne majątki ziemskie i zakłady rolno-przemysłowe pozostawały w polskich rękach. Była to jednak ekspansja podporządkowana logice Imperium Rosyjskiego, która nie zwiększała niezależności gospodarczej kapitału polskiego, lecz wręcz pogłębiała jego powiązania z rynkiem rosyjskim. Naturalną konsekwencją braku własnego państwa było to, że burżuazja polska nie mogła prowadzić autonomicznej polityki gospodarczej na skalę międzynarodową; jej udział w porozumieniach gospodarczych odbywał się zazwyczaj za pośrednictwem karteli i związków monopolistycznych obejmujących całe terytoria państw zaborczych.

Wielu autorów zajmujących się rozwojem gospodarczym i elitami Królestwa Polskiego skłania się ku tezie, że następował tam jednak istotny proces akumulacji kapitału, który uruchamiał mechanizmy znane z zachodniego kapitalizmu. Choć miały one mniejszą skalę niż w największych metropoliach europejskich i można je traktować jako nieco „opóźnione", to na poziomie jakościowym były zbliżone. Obejmowały zarówno istotne mechanizmy ekonomiczne, takie jak eksport kapitału, jak i działania o charakterze społeczno-politycznym, w tym inwestycje w kulturę narodową czy sferę polityki.

Wiesław Puś polemizował w szczególności z autorami, którzy sugerowali, że dynamiczny rozwój Królestwa Polskiego był w głównej mierze efektem kapitału zagranicznego. Krytykował m.in. Różę Luksemburg za – jego zdaniem – przecenianie roli kapitału obcego (Puś 1984). Poddał też krytyce prace Stanisława Koszutskiego (Koszutski 1905), który przy klasyfikacji przedsiębiorstw jako „krajowe" lub „cudzoziemskie" kierował się pochodzeniem narodowym właścicieli, obywatelstwem lub brzmieniem nazwiska. W ten sposób do kapitału zagranicznego zaliczał m.in. wszystkie łódzkie przedsiębiorstwa tekstylne założone przez niemieckich imigrantów przybyłych do Królestwa w latach 20.–50. XIX w.

Podobnie Ireneusz Ihnatowicz podkreślał, że teza o napływie kapitałów obcych w okresie przewrotu przemysłowego oraz wcześniejszych stadiach

produkcji fabrycznej była przesadzona. Według niego w Królestwie dominował kapitał nagromadzony wewnętrznie – poprzez przejście od handlu do przemysłu oraz w drodze akumulacji przemysłowej (Ihnatowicz 1956).

Według Andrzeja Jezierskiego dynamiczna akumulacja kapitału w Królestwie Polskim w latach 1885–1913 była ściśle związana z jego pozycją wobec rozwijających się surowcowych regionów Imperium Rosyjskiego. Gdyby utrzymany został model z czasów rewolucji przemysłowej, w którym rozwój przemysłu opierał się głównie na rynku wewnętrznym, tempo rozwoju gospodarczego byłoby wolniejsze, choć bardziej zrównoważone. Jezierski podkreśla, że zasadnicze przemiany w handlu zagranicznym przypadły właśnie na okres rewolucji przemysłowej: w latach 1880–1885 nastąpiła istotna zmiana kierunków i struktury handlu, polegająca przede wszystkim na przewadze importu surowców i eksportu wyrobów gotowych (Jezierski 1967).

Stefan Pytlas uzupełnia ten obraz, wskazując, że po okresie depresji, od 1904 r. przemysłowcy łódzcy poszukiwali rynków zbytu w Persji, Mandżurii i Chinach, penetrowali także Bałkany i Turcję, a ich prefabrykaty trafiały również do Austrii i Niemiec. Niemniej głównym rynkiem pozostawało Imperium Rosyjskie (Pytlas 1994: 94).

Jak zauważyła Gryzelda Missalowa (1975), większość niemieckich osadników przybywających do Królestwa Polskiego nie dysponowała znaczącym kapitałem inwestycyjnym. Rozwój przedsiębiorstw włókienniczych rodzin takich jak Geyerowie, Grohmanowie czy Scheiblerowie był w dużej mierze możliwy dzięki wsparciu kredytowemu ze strony władz i Banku Polskiego. Dopiero w dalszej perspektywie generowane zyski produkcyjne pozwalały na akumulację własnych środków.

Pytlas (1994) szczegółowo udokumentował, że proces awansu przedsiębiorców do grona wielkiej burżuazji – z wyjątkiem przypadków bezpośredniego napływu kapitału zagranicznego do wybranych segmentów łódzkiego przemysłu włókienniczego – miał charakter powolny i rozciągał się zazwyczaj na kilka pokoleń. Nieliczne były przypadki, w których już pierwsze pokolenie przedsiębiorców osiągało status największych potentatów przemysłowych. Wyraźne wyodrębnienie się elity fabrykanckiej w Łodzi nastąpiło dopiero na przełomie XIX i XX w. i było efektem kilkudziesięcioletniego procesu.

Typowe ścieżki awansu obejmowały stopniową transformację bogatych warsztatów rzemieślniczych w manufaktury, a następnie w fabryki (np. Heinzlowie, Eisertowie, Schweikertowie), bądź też lokowanie kapitału handlowego w produkcję przemysłową (np. Izrael Poznański, Markus Silberstein, Zygmunt Jarociński, Jakub Wojdysławski). Istotną rolę w procesie akumulacji majątku odgrywały także strategie rodzinne, w tym korzystne mariaże zamożnych przedsiębiorców (np. Ludwik Meyer, Juliusz Kunitzer, Edward Herbst).

Pytlas podkreśla również, że według jego oceny większość przedsiębiorców przybywających z Niemiec czy Czech nie dysponowała znacznymi kapitałami finansowymi. Ich kluczowym zasobem był raczej kapitał umiejętności zawodowych

oraz kultura pracy i systematyczność, które potrafili przekazywać kolejnym pokoleniom swoich rodzin.

Ciekawym wątkiem z historii łódzkiej burżuazji, który omawia Pytlas, są przykłady napięć i konkurencji pomiędzy wpływowymi grupami łódzkich przedsiębiorców, często pochodzenia niemieckiego, a kapitałem niemieckim z Niemiec (Pytlas 1994: 73–75). Dobrym przykładem jest długotrwała batalia pomiędzy łódzkimi przedsiębiorcami a koncernem Siemens-Halske o uzyskanie koncesji na budowę sieci tramwajowej czy walka o budowę i eksploatację łódzkiej elektrowni, wokół której połączyły siły największe rodziny łódzkie. Te często dramatyczne starcia, w których kluczową rolę odgrywały regulacje władz rosyjskich, dobitnie ilustrują znaczenie tzw. ośrodka dyspozycji kapitału, pojęcia wprowadzonego przez Witolda Kulę (1955).

Zgodnie z interpretacją Kuli to nie narodowość właścicieli decyduje o rodzimości lub obcości kapitału, lecz miejsce, w którym jest zarządzany. Do tej sugestii odwoływało się wielu autorów, którzy zazwyczaj wskazywali, że większość kapitału Królestwa Polskiego miała swoje ośrodki w jego obrębie, co przynosiło pozytywne efekty dla lokalnej gospodarki (Jezierski, Leszczyńska 2003: 168).

Nie oznacza to jednak, że Królestwo Polskie było wolne od obecności kapitałów zagranicznych. Całe Cesarstwo Rosyjskie stanowiło wówczas obszar recepcji inwestycji z krajów bardziej rozwiniętych. Pytanie o udział inwestorów zagranicznych w Królestwie Polskim jest zatem częścią szerszej debaty dotyczącej inwestycji zagranicznych w Rosji (McKay 2015). Według szacunków Kulikova i Kragha „co najmniej 75% największych przedsiębiorstw zarejestrowanych w Rosji (z wyłączeniem kolei) w pewnym stopniu opierało się na inwestycjach zagranicznych oraz *know-how* w zakresie zarządzania. Co najmniej 25% można scharakteryzować jako quasirosyjskie, ponieważ dominowali w nich inwestorzy zagraniczni i kierownictwo" (Kulikov, Kragh 2019: 311, cyt. w tłum. autorów).

Na ziemie polskie napływał kapitał francuski – udzielający kredytów bankom i przemysłowi, niemiecki – aktywny zwłaszcza w górnictwie i hutnictwie, austriacki – którego wpływy utrzymywały się w części banków, a także – w mniejszym stopniu – włoski i belgijski. Różnica polegała jednak na tym, że w odróżnieniu od zaboru pruskiego i austriackiego decydująca kontrola nad gospodarką pozostawała w rękach kapitału miejscowego. Napływ zagranicznych środków, nasilony pod koniec XIX i na początku XX w., wywarł istotny wpływ na kształt procesów koncentracji i centralizacji kapitału w Królestwie Polskim.

Jak wskazywał Wiesław Puś, kapitał francuski zdobył pozycję monopolistyczną jedynie w wybranych branżach – przede wszystkim w górnictwie węgla kamiennego, w przemyśle metalowym dominował kapitał krajowy. Jednocześnie w latach 1900–1913 zagraniczne inwestycje, mimo relatywnie niewielkiego udziału w ogólnej liczbie przedsiębiorstw, koncentrowały około jednej piątej globalnej produkcji przemysłowej i zatrudnienia oraz blisko 30% mocy maszyn napędowych, co świadczyło o nowoczesnym charakterze tych zakładów (Puś 1997: 31).

Szczególne znaczenie miała aktywność banków zachodnich, takich jak Crédit Lyonnais, Francusko-Włoski Bank z Lyonu czy Société du Crédit Industriel et Commercial, a także głównych instytucji niemieckich – Deutsche Bank i Dresdner Bank – finansujących przedsięwzięcia kapitału niemieckiego w Królestwie Polskim. Puś podkreślał równocześnie (1997: 107), że współpraca tych instytucji z bankami akcyjnymi w Warszawie i Łodzi (m.in. Bankiem Handlowym w Warszawie, Bankiem Dyskontowym i Bankiem Handlowym Łódzkim) była często przedstawiana w przesadnie negatywnym świetle, jako forma podporządkowania kapitału krajowego kapitałowi obcemu. W rzeczywistości była to typowa dla przełomu XIX i XX w. praktyka kredytowania zakupów surowców czy maszyn.

Puś wskazywał także, że w przypadku wielkich zakładów włókienniczych w Łodzi kredyty krótkoterminowe i średnioterminowe, pozyskiwane w bankach angielskich lub niemieckich, umożliwiały regularny import nowoczesnych technologii, nie prowadząc jednak do faktycznej zależności finansowej przedsiębiorstw Scheiblera, Poznańskiego i innych. Podobną ocenę przedstawili Zbigniew Landau i Jerzy Tomaszewski, podkreślając, że kredyty zagraniczne przed 1914 r. nie musiały implikować trwałej zależności ekonomicznej dłużnika od wierzyciela, pełniąc przede wszystkim funkcję płynnego finansowania działalności przemysłowej (Landau, Tomaszewski 1968).

Ocena roli kapitału obcego w przemyśle Królestwa Polskiego przed 1914 r. według Wiesława Pusia musi uwzględniać zarówno jego wymiar ilościowy, jak i jakościowy. Udział zagranicznych inwestycji – na poziomie około 20% produkcji przemysłowej i zatrudnienia – był istotny, lecz poza sektorem górniczym i hutniczym nie dominował. Kluczowe znaczenie miały natomiast aspekty jakościowe: inwestycje zachodnioeuropejskie wprowadzały nowoczesną technikę, rozwiązania organizacyjne i technologie produkcji. Jak podkreślał Puś (1984), kapitał zagraniczny lokowany był przede wszystkim ze względu na możliwość osiągania wysokich zysków, wynikających z taniej siły roboczej oraz szerokiego dostępu do rynków rosyjskich. Proces ten nie tylko zapewniał rentowność inwestorom, lecz również przyczyniał się do modernizacji przemysłu w Królestwie Polskim.

Interesującym aspektem tej debaty była tzw. wojna perkalowa pomiędzy moskiewskim i łódzkim okręgiem włókienniczym. Moskiewscy przemysłowcy, domagając się wprowadzenia ceł na łódzkie tekstylia, argumentowali, że sukces przemysłu Królestwa wynikał głównie z napływu kapitału zagranicznego, przede wszystkim niemieckiego, a zatem „nie powstał drogą naturalnego rozwoju" (Pytlas 1994: 90). Z kolei łódzka burżuazja postrzegała w tym zagrożenie dla słowiańskości oraz niemiecką próbę wywołania konfliktów między Polakami a Rosjanami (Jezierski, Leszczyńska 2003: 183). W praktyce rosyjscy urzędnicy w Łodzi często sprzyjali Niemcom i ich interesom.

Argumenty moskiewskich przemysłowców dotyczyły także tańszego dostępu do surowców, kosztów transportu i pracy. Łodzianie odpierali je, podkreślając przewagę swojego kapitału ludzkiego – fachową wiedzę właścicieli i robotników,

często przekazywaną w wielopokoleniowych tradycjach rodzinnych. Przedstawiciele łódzkiej burżuazji, w tym Scheibler, Poznański i Kunitzer, złożyli na ręce rosyjskiego ministra finansów memoriał, w którym zapewniali, że przemysł łódzki nie stanowi zagrożenia dla rosyjskiej gospodarki centralnej, a jego upadek przyniósłby straty samej Rosji. Podkreślali również swoją lojalność wobec Rosji, zapewniając, że kontakty z Niemcami nie mają charakteru politycznego i nie wspierają niemieckich planów wielkomocarstwowych (Pytlas 1994: 92). Choć ich zabiegi były nieskuteczne, wprowadzone cła obowiązywały tylko przez ograniczony czas.

Innym ciekawym przykładem sporu politycznego z początku XX w. jest opisana przez Wiktora Marca, Kamila Śmiechowskiego i Agatę Zysiak debata społeczno-polityczna w Łodzi. Wyłania się z niej wyraźne napięcie między lewicą – reprezentowaną przez PPS – a prawicą – pod znakiem Narodowej Demokracji. Obie strony dostrzegały w „niewystarczająco polskim" charakterze miejskich elit burżuazyjnych istotny problem, którego rozwiązanie uważano za wyzwanie przyszłości. Jednak endecja była mniej radykalna w krytyce przedsiębiorców niemieckich i żydowskich, dostrzegając w ich działalności wkład w rozwój ekonomiczny kraju. Lewica natomiast nie ograniczała się ani do wezwań do polonizacji, ani do haseł antyburżuazyjnych. W zniszczeniu postrzeganej jako obcej burżuazji widziała szansę na wyrównanie nierówności społecznych i realizację ideałów polonizacyjnych. Obcą burżuazję obwiniano za wszystkie patologie związane z modernizacją Łodzi, a – jak zauważają Marzec, Śmiechowski i Zysiak – czasem dopuszczano w tej retoryce pogląd, że spowolnienie rozwoju gospodarczego regionu może być „ceną wartą zapłacenia" dla osiągnięcia wyższych celów społecznych i narodowych (Zysiak, Śmiechowski, Piskała, Marzec, Kaźmierska, Burski 2018: 88–92).

Przykład ten pokazuje, że spór o charakter rozwoju przemysłu Królestwa był silnie uwikłany w realne interesy ekonomiczne, polityczne i geopolityczne. Ich pełne oddzielenie od interpretacji historycznych wydaje się niemożliwe, nawet po ponad wieku od upadku Imperium Rosyjskiego. Po pierwsze, sama natura tego okresu była złożona i niejednoznaczna – można ją postrzegać jako „szklankę w połowie pełną i w połowie pustą". Po drugie, różne interpretacje wciąż powstają w związku z trwającymi debatami teoretycznymi w socjologii oraz napięciami związanymi z dominacją środowisk inteligenckich w Polsce. Po trzecie, kontekst geopolityczny pozostaje nadal istotny: historyczne odwołania do zysków i strat wynikających z dostępu do rosyjskich rynków oraz roli kapitału obcego w rozwoju lokalnej gospodarki mogą być dziś odczytywane także jako argumenty w bieżących debatach politycznych.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę, że w literaturze przedmiotu często podkreśla się wyraźny kontrast między mechanizmami akumulacji kapitału w Królestwie Polskim przed 1914 r. a warunkami rozwoju gospodarczego II Rzeczypospolitej po 1918 r. Zbigniew Landau zaznaczał, że prywatny kapitał w Polsce międzywojennej był wyjątkowo słaby, co znalazło odzwierciedlenie

w ograniczonym potencjale rodzimej oligarchii finansowej (Landau 1971). Dane z 1929 r. wskazują, że akumulacja kapitału prywatnego stanowiła zaledwie 14,2% ogółu, podczas gdy kapitał zagraniczny osiągał 19%, a sektor publiczny aż 66,7%. Oznaczało to, że burżuazja polska dysponowała jedynie jedną siódmą całkowitej akumulacji, wyraźnie ustępując nie tylko sektorowi państwowemu, lecz także kapitałowi obcemu.

Na podstawie takich danych Landau i Tomaszewski (1968) sugerowali, że gospodarka II Rzeczypospolitej pozostawała w dużym stopniu zależna od kapitałów zachodnich, zwłaszcza amerykańskich i francuskich, których przedstawiciele w istotnym stopniu wpływali na kierunek rozwoju ekonomicznego państwa. W tej perspektywie okres I wojny światowej jawi się jako cezura, która przerwała trwający przed wojną proces intensywnej akumulacji kapitału na ziemiach polskich i pozbawiła go znacznej części ówczesnej burżuazji.

CZĘŚĆ 2

Burżuazja przez pryzmat ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim

2.1. Charakterystyka bazy danych

Nasza książka opiera się na opracowanej przez nas kompleksowej bazie danych dotyczącej przemysłu fabrycznego Królestwa Polskiego. Zbiór ten obejmuje rejestr niemal wszystkich przedsiębiorstw produkcyjnych Kongresówki w pierwszych latach XX w. oraz – w przypadku większych firm – szczegółowe informacje dotyczące ich produkcji, zatrudnienia i struktury zarządzania. Nadaliśmy mu techniczną nazwę w języku angielskim: KINGPOL_INDUSTRY.

Baza danych stanowi nowatorskie połączenie rejestru przedsiębiorstw z bazą prozopograficzną – zestawienia danych o osobach, które zazwyczaj tworzone są oddzielnie. Dzięki temu możliwa jest systematyczna analiza prozopograficzna, będąca już uznaną metodologią w badaniach nad historią przedsiębiorczości i rozwojem gospodarczym (np. Fellman 2014; Koryś, Grabski 2024), połączona jednocześnie z analizą rozwoju gospodarczego z perspektywy branżowej i regionalnej.

Jednym z głównych celów stworzenia tej bazy jest również innowacja metodologiczna – wytyczenie nowych sposobów gromadzenia i przetwarzania informacji zarówno o przedsiębiorstwach, jak i osobach za nimi stojących. Dzięki temu możliwe staje się tworzenie spójnych analiz powiązań między kapitałem, strukturą własnościową, zarządzaniem i dynamiką rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim.

Nasza baza została opracowana na podstawie wykazów przedsiębiorstw działających w Królestwie Polskim – głównie w sektorze przemysłowym – publikowanych w Warszawie w latach 1904–1911 pt. *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok...* (Jeziorański 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1910, 1911a, 1911b). Było to prywatne przedsięwzięcie koordynowane i redagowane przez Leona Jeziorańskiego, wydane jednak pod patronatem Stowarzyszenia Techników w Warszawie, powstałego w 1898 r. – jednej z polskich organizacji pozarządowych, które, podobnie jak wiele innych stowarzyszeń w tym okresie, wypełniały funkcje instytucji państwowych w nieistniejącym

polskim państwie narodowym w zaborze rosyjskim. Innym przykładem podobnej instytucji było Biuro Statystyczne, założone w 1878 r. przez Jana Gottlieba Blocha, które pełniło *de facto* funkcje polskiego urzędu statystycznego (Pieczewski 2019). Instytucje te działały równolegle do rosyjskich urzędów państwowych, publikujących coroczne oficjalne statystyki. I tak np. urzędy gubernialne przygotowywały tzw. obzory (raporty statystyczne dla władz w Sankt Petersburgu), które jednak zawierały jedynie wybrane zagregowane dane statystyczne dotyczące działalności gospodarczej według sektorów i regionów, a nie profile poszczególnych przedsiębiorstw. Można też twierdzić, że w przeciwieństwie do oficjalnych spisów ministerialnych lub statutów cesarskich, takich jak *Połnoje sobranie zakonow*, księgi adresowe był dowodem istnienia autonomicznej sfery informacyjnej w Królestwie Polskim i stanowiły bazę danych wyprzedzającą swoje czasy pod względem szczegółowości zebranych informacji. Dzięki dokumentowaniu zarówno danych finansowych, nazwisk członków zarządu, adresów biur, rodzajów produktów, jak i specyfikacji technicznych, takich jak moc i liczba maszyn, księgi stanowią niewyczerpane źródło wiedzy o gospodarce Królestwa Polskiego w apogeum jej rozwoju. Warto zauważyć, że źródło to było dotychczas bardzo rzadko wykorzystywane w badaniach naukowych, a jeśli już, to tylko w bardzo ograniczonym zakresie pod względem treści. Wykorzystywano je albo do tworzenia bardzo ogólnych statystyk dotyczących wielkości produkcji na poziomie prowincji (Puś 2013), albo w monografiach dotyczących wybranych przedsiębiorstw i rodzin (Dietz 2016).

Księgi adresowe ukazały się w ośmiu tomach: w latach 1904–1908, 1910 oraz dwukrotnie w 1911 r., kiedy oddzielnie opublikowano wykazy przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych. Każde wolumin zawierał listę przedsiębiorstw w Królestwie, podzielonych według branż, a w ramach nich według guberni. W zależności od wielkości przedsiębiorstwa i woli jego kierownictwa publikowano różny zakres danych – od podstawowych informacji o nazwie, adresie i branży, po zatrudnienie, wartość finansową produkcji (wyrażoną w rublach rosyjskich) oraz wielkość produkcji materialnej, którą następnie przeliczano na wartość finansową przy użyciu cen towarów z danego okresu. W przypadkach, gdy dostępne były zarówno dane o zatrudnieniu, jak i wartości produkcji, możliwe było obliczenie wydajności przedsiębiorstw.

Co istotne, zgłoszone dane obejmowały również informacje o właścicielach, prezesach, członkach zarządu i innych współpracownikach – zarówno osobach fizycznych, jak i prawnych. Pozwalało to na agregację głównych wskaźników liczbowych, takich jak zatrudnienie czy wartość produkcji, oraz na rekonstrukcję dwuczęściowych (dwumodalnych) sieci powiązań między podmiotami a osobami. W rezultacie możliwa była identyfikacja klastrów powiązanych podmiotów gospodarczych i osób fizycznych, co stanowiło istotny krok w kierunku analizy prozopograficznej i strukturalnej przemysłu Królestwa Polskiego.

Zdigitalizowaliśmy pełną zawartość ośmiu tomów ksiąg adresowych. Dane zostały uporządkowane według firm oraz podmiotów – zarówno osób fizycznych,

jak i prawnych, takich jak spółki akcyjne – występujących w księgach. Tam, gdzie możliwe było zidentyfikowanie tych samych firm i osób w kolejnych tomach, podstawowe informacje zostały połączone w jeden rekord. Dane z poszczególnych lat pozostają jednak dostępne oddzielnie dla każdego przedsiębiorstwa – czasami w pełnej serii ośmiu lat, czasami tylko w jednym tomie.

Aby umożliwić pełną analizę czasową, roczne zapisy dla każdego podmiotu, począwszy od pierwszego zgłoszonego raportu aż do roku publikacji ostatniej księgi (1911), zostały uzupełnione w przypadku brakujących lat na podstawie dostępnych wcześniejszych raportów. W przypadku firm, dla których znany był rok założenia, brakujące dane zostały również rekonstruowane wstecznie, aż do roku powstania przedsiębiorstwa lub publikacji pierwszego tomu księgi (1904).

Należy zaznaczyć, że w bazie występują istotne luki, wynikające z dobrowolnego charakteru sprawozdawczości oraz prywatnego charakteru projektu publikacji. Mimo to rekonstruowana baza umożliwia elastyczne i precyzyjne agregowanie danych na poziomie przedsiębiorstw, generowanie statystyk dla poszczególnych lat, a także tworzenie średnich dla dłuższych okresów. W dalszej części książki przedstawione statystyki odnoszą się do 1911 r., jednak baza umożliwia również uzyskanie wartości dla innych lat w przedziale 1904–1911, w tym średnich dla wielu lat.

Wszystkie osoby uwzględnione w naszej bazie są powiązane z firmami, w których pełniły funkcje wskazane w opisach przedsiębiorstw. Dołożono starań, aby zidentyfikować i połączyć zduplikowane rekordy osób oraz określić, które rekordy dotyczą osób fizycznych, a które podmiotów prawnych. W wielu przypadkach jeden podmiot może pełnić funkcję zarówno osoby fizycznej, jak i prawnej, np. gdy spółka akcyjna była w części kontrolowana przez osobę fizyczną i nosiła jej imię, przy czym osoba ta była aktywna w momencie sporządzania sprawozdania.

Najważniejszym aspektem bazy jest wyraźne powiązanie osób z przedsiębiorstwami, co umożliwia agregację danych przemysłowych na poziomie zarówno osób fizycznych, jak i podmiotów prawnych. Dzięki temu możliwe jest uzyskanie szczegółowych szacunków, nawet jeśli o ograniczonej dokładności, dotyczących majątku osobistego kluczowych członków burżuazji przemysłowej Królestwa Polskiego na początku XX w.

Baza danych ma charakter relacyjny i składa się z wielu tabel połączonych za pomocą kolumn kluczowych z unikalnymi identyfikatorami rekordów ksiąg adresowych, przedsiębiorstw i podmiotów. Struktura poszczególnych tabel została szczegółowo opisana w kodeksie (załącznik 1), a dodatkowe uwagi techniczne i instrukcje użytkowania znajdują się w instrukcji obsługi bazy danych (załącznik 2). Kod w języku Python, implementujący wszystkie transformacje nieustrukturalizowanych danych surowych uzyskanych ze skanów dokumentów w finalne tabele bazy danych, jest udostępniony w repozytorium GitHub. Wszystkie pliki danych, kod i dokumentacja są dostępne w repozytorium danych Uniwersytetu Warszawskiego.

2.2. Dane o firmach

W ośmiu tomach ksiąg adresowych zidentyfikowano łącznie 41 478 rekordów odnoszących się do 14 148 firm. Po usunięciu niekompletnych rekordów, w których brakowało nawet podstawowych informacji, takich jak nazwa przedsiębiorstwa, pozostało 39 875 rekordów odpowiadających 13 468 unikalnym firmom.

Ponieważ dane w księgach adresowych były zgłaszane nieregularnie, a niekiedy powielane w kolejnym tomie, w następnym kroku utworzono unikalne rekordy roczne dla każdej firmy, agregując dostępne informacje według roku. Na tym etapie ograniczono zbiór danych wyłącznie do sektora przemysłowego, ze względu na znacznie niższą sprawozdawczość i kompletność danych w innych sektorach, oraz usunięto wartości odstające, o nieuzasadnienie wysokich poziomach produktywności.

Brakujące dane roczne uzupełniono, wykorzystując wcześniejsze sprawozdania danego przedsiębiorstwa do 1911 r. W przypadku firm o znanych latach założenia brakujące informacje uzupełniono także wstecznie, aż do 1904 r. lub roku powstania przedsiębiorstwa. Tak przygotowane roczne zapisy umożliwiają tworzenie statystyk zagregowanych zarówno dla pojedynczych lat, jak i dla dłuższych okresów. W niniejszym opracowaniu prezentujemy jedynie statystyki za 1911 r., jednak struktura bazy pozwala na elastyczne agregacje dla innych lat oraz warianty średnich wieloletnich.

W miarę możliwości oszacowaliśmy wartość produkcji przedsiębiorstw w rublach rosyjskich. W niektórych przypadkach dokładne wartości były podane bezpośrednio w księdze adresowej. Częściej jednak podawano jedynie wielkość produkcji w postaci surowców, wyrażoną w różnych jednostkach miary. W takich przypadkach wartość finansową produkcji materiałowej (np. ton węgla kamiennego czy buszli kamienia) obliczano na podstawie historycznych cen, co często wymagało skomplikowanych przeliczeń między jednostkami masy i objętości.

Dla przedsiębiorstw, gdzie znana była liczba zatrudnionych, wykorzystano wartości produkcji do oszacowania wydajności pracy. Uzyskane dane posłużyły następnie do identyfikacji i usunięcia przypadków o nieuzasadnienie wysokiej lub niskiej wydajności obliczonej dla danego zakładu (szczegóły procedury przedstawiono w załączniku 2).

Tabele 2 i 3 zawierają obszerne informacje na temat wielkości i kompletności danych dotyczących przedsiębiorstw. Więcej szczegółów znajduje się w załącznikach 1 i 2.

Nasza baza danych będzie nadal udoskonalana i poprawiana. Chociaż udało się wyeliminować większość zduplikowanych rekordów dotyczących osób i przedsiębiorstw, w bazie wciąż mogą występować pewne powtórzenia, a niektóre dane wymagają korekty – niedociągnięcia te dotyczą jednak głównie mniejszych firm. Poprawki wyników prezentowanych w tej książce są możliwe także poprzez porównanie bazy danych z danymi oficjalnymi, zwykle prezentowanymi na poziomie powiatu. Znajdują się one w publikacjach Warszawskiego

Tabela 2. Wielkość i kompletność danych w rejestrach księgi adresowej; źródło: Jeziorański (1904–1911), baza KINGPOL_INDUSTRY, oprac. własne

Lp.	Rok	Liczba/ %	Rekordy	Prawidłowe	Bez wartości odstających	Z zatrudnieniem	Z wartością	Z obydwoma
1.	1904	n	3650	3561	2902	3016	2775	2740
		%	100,00	97,56	79,51	82,63	76,03	75,07
2.	1905	n	4628	4479	3841	3586	3259	3142
		%	100,00	96,78	82,99	77,48	70,42	67,89
3.	1906	n	4876	4676	4032	3688	3315	3194
		%	100,00	95,90	82,69	75,64	67,99	65,50
4.	1907	n	4907	4752	4153	3614	3174	3049
		%	100,00	96,84	84,63	73,65	64,68	62,14
5.	1908	n	5016	4869	4297	3637	3222	3056
		%	100,00	97,07	85,67	72,51	64,23	60,93
6.	1910	n	6340	6163	5250	4155	3500	3311
		%	100,00	97,21	82,81	65,54	55,21	52,22
7.	1911	n	7870	7438	6786	4271	2789	2490
		%	100,00	94,51	86,23	54,27	35,44	31,64
8.	1911	n	4191	3937	2	1	9	0
		%	100,00	93,94	0,05	0,02	0,21	0,00

Tabela 3. Wielkość i kompletność danych w rocznych sprawozdaniach przedsiębiorstw; źródło zob. tab. 2

Rok	Liczba/%	Dokumentacja	Z zatrudnieniem	Z wartością	Z obydwoma
1904	n	8087	5039	3763	3478
	%	100,00	62,31	46,53	43,01
1905	n	8215	5182	3920	3612
	%	100,00	63,08	47,72	43,97
1906	n	8327	5287	3997	3679
	%	100,00	63,49	48,00	44,18

Rok	Liczba/%	Dokumentacja	Z zatrudnieniem	Z wartością	Z obydwoma
1907	n	8460	5373	4014	3688
	%	100,00	63,51	47,45	43,59
1908	n	8654	5512	4110	3764
	%	100,00	63,69	47,49	43,49
1909	n	8776	5597	4142	3794
	%	100,00	63,78	47,20	43,23
1910	n	8853	5665	4147	3805
	%	100,00	63,99	46,84	42,98
1911	n	8856	5235	3553	3189
	%	100,00	59,11	40,12	36,01

Komitetu Statystycznego, tzw. obzorach, wydawanych corocznie przez wojewodów, oraz w *Roczniku statystycznym*, publikowanym tuż przed I wojną światową i w jej trakcie przez polskich statystyków, takich jak Stanisław Grabski, Edward Strasburger, Adam Krzyżanowski i Kazimierz Kumaniecki.

Jednym z kluczowych zastosowań naszej bazy danych jest możliwość sporządzenia rankingu największych przedsiębiorstw Kongresówki oraz przeprowadzenia analizy głównych cech przemysłu Królestwa na podstawie zgromadzonych danych. W tym celu przygotowaliśmy ranking największych przedsiębiorstw Królestwa Polskiego pod względem zatrudnienia, który pozwala m.in. na porównanie z rankingiem korporacji całego Imperium Rosyjskiego opracowanym przez Kulikova.

W tabeli 5 przedstawiono 14 największych przedsiębiorstw Królestwa Polskiego w 1911 r., które zatrudniały co najmniej 3 tys. pracowników. W ostatniej kolumnie podano pozycję danego przedsiębiorstwa w rankingu 100 największych pracodawców Imperium Rosyjskiego opracowanym przez Kulikova oraz odpowiadające dane o zatrudnieniu. Zgodność naszych danych z zaprezentowanymi przez tego badacza jest wysoka. Najważniejsza różnica polega na tym, że nasza baza nie obejmuje przedsiębiorstw państwowych, w szczególności kolei, które w rankingu Kulikova dysponowały największą liczbą pracowników zarówno w skali Imperium, jak i Królestwa. Do takich przedsiębiorstw należały Kolej Nadwiślańska z 31 597 pracownikami (12. miejsce w rankingu Kulikova) oraz Kolej Warszawsko-Wiedeńska z 18 888 pracownikami (26. miejsce).

Analiza innych różnic między bazami danych pokazuje, że w zestawieniu Kulikova brakuje co najmniej sześciu przedsiębiorstw, które ze względu na liczbę zatrudnionych powinny znaleźć się w ogólnorosyjskim rankingu (szczegóły

w tabeli 4). Po uwzględnieniu tych brakujących przedsiębiorstw udział firm z Królestwa Polskiego w pierwszej setce największych przedsiębiorstw Imperium Rosyjskiego wyniósłby co najmniej około 10%.

Tabela 4. 14 przedsiębiorstw zatrudniających najwięcej pracowników (3000 lub więcej) w Królestwie Polskim w 1911 r.; źródło: Jeziorański (1911a, 1911b), oprac. własne

Lp.	Nazwa	Zatrudnienie	Wartość	Gubernia	Branża	Sektor	(Miejsce) i zatrudnienie na liście Kulikova
1.	Hielle i Dittrich	8 750	9 500 000	Warszawa	tekstylia	przemysł lekki	(63) 9 130
2.	Scheibler Karol	7 500	21 000 000	Piotrków	tekstylia	przemysł lekki	(70) 7 500
3.	Poznański I. K.	7 000	12 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki	(75) 7 035
4.	Sosnowieckie Towarzystwo kopalń węgla i zakładów hutniczych (Sosnowieckie Towarzystwo kopalń węgla i zakładów hutniczych)	6 978	27 103 165,6	Piotrków	górnictwo i hutnictwo	przemysł ciężki	(88) 6 088
5.	„Zawiercie”	6 050	8 000 000	Piotrków	tekstylia	przemysł lekki	(89) 6 050
6.	„Huta Bankowa”	5 521	11 562 975,78	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki	brak
7.	Ostrowieckie Tow. Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Hutniczych (Ostrowieckie Towarzystwo Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Hutniczych)	5 000	5 026 870,625	Radom	górnictwo i hutnictwo	przemysł ciężki	brak
8.	Krusche i Ender	4 600	10 000 000	Piotrków	tekstylia	przemysł lekki	(120) 4 500
9.	Hantke B. firma „Huta Częstochowa”	4 254	18 241 673,8	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki	brak
10.	Geyer Ludwik	4 000	6 500 000	Piotrków	tekstylia	przemysł lekki	(121) 4 500

Lp.	Nazwa	Zatrudnienie	Wartość	Gubernia	Branża	Sektor	(Miejsce) i zatrudnienie na liście Kulikova
11.	„La Czenstochovienne”	3 700	7 500 000	Piotrków	tekstylia	przemysł lekki	(115) 4 670
12.	„Kazimierz”	3 210	5 875 600	Piotrków	górnictwo i hutnictwo	przemysł ciężki	brak
13.	Heinzel i Kunitzer	3 200	6 500 000	Piotrków	tekstylia	przemysł lekki	brak
14.	Sosnowieckie Fabryki Rur i Żelaza (Sosnowieckie Zakłady Rurowe i Żelazne)	3 000	16 247 569,5	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki	(114) 4 680

Aby wyciągnąć wnioski z naszej bazy danych, skoncentrowaliśmy się na analizie cech charakterystycznych największych przedsiębiorstw oraz porównaniu ich z całym zbiorem danych (także w aspekcie różnic). Do grupy tej zaliczyliśmy przedsiębiorstwa spełniające przynajmniej jedno z dwóch kryteriów: zatrudniające co najmniej 500 pracowników lub posiadające szacowaną wartość produkcji równą co najmniej 1 mln rubli. Łącznie spełniło je 142 przedsiębiorstwa; ich zestawienie według wielkości przedstawiono w tabeli 7. Szczegółowa analiza statystyczna rozkładu próby, obejmująca porównanie grupy największych przedsiębiorstw z całą bazą, została zaprezentowana w tabelach 4 i 5.

Tabela 5. Zatrudnienie, wartość produkcji i koncentracja według branż; źródło: Jeziorański (1904–1911), wartości z najpóźniejszego roku sprawozdawanego przez firmę, w większości 1910–1911, oprac. własne

Podzbiór	Branża	n	%	Zatrudnienie			Wartość		
				suma	%	gini	suma	%	gini
wszystkie	tekstylia	1 208	13,64	167 660	38,32	0,77	355 596 744,00	37,3	0,78
	metal	1 466	16,55	73 559	16,81	0,77	133 263 047,51	14,0	0,83
	górnictwo i hutnictwo	425	4,80	64 011	14,63	0,84	135 589 418,66	14,2	0,87
	żywność, napoje, tytoń	1 912	21,59	32 216	7,36	0,74	169 275 310,05	17,7	0,70
	minerały	581	6,56	22 739	5,20	0,62	20 004 655,14	2,10	0,67
	drewno	893	10,08	22 720	5,19	0,68	25 439 430,00	2,67	0,69

Podzbiór	Branża	n	%	Zatrudnienie			Wartość		
				suma	%	gini	suma	%	gini
	odzież	940	10,61	19 611	4,48	0,62	26 809 500,00	2,82	0,58
	papier i druk	316	3,57	10 912	2,49	0,68	18 802 650,00	1,98	0,75
	chemiczny	296	3,34	9 740	2,23	0,69	31 887 492,00	3,35	0,64
	usługi techniczne	620	7,00	8 266	1,89	0,73	11 792 700,00	1,24	0,61
	produkty pochodzenia zwierzęcego	199	2,25	6 053	1,38	0,56	23 291 400,00	2,45	0,71
	ogółem	8 856	100	437 484	100,00	0,78	951 752 347,37	100	0,80
duży	tekstylia	64	45,07	99 862	50,21	0,47	215 755 242,00	50,3	0,44
	metal	30	21,13	33 552	16,87	0,40	79 528 397,51	18,5	0,63
	górnictwo i metalurgia	24	16,90	45 245	22,75	0,38	100 238 850,70	23,4	0,46
	żywność, napoje, tytoń	6	4,23	4 008	2,02	0,11	9 631 375,00	2,25	0,29
	minerały	5	3,52	2 913	1,46	0,08	2 811 900,00	0,66	0,17
	drewno	5	3,52	5 830	2,93	0,16	5 875 000,00	1,37	0,28
	papier i druk	4	2,82	3 105	1,56	0,23	6 000 000,00	1,40	0,28
	chemiczny	1	0,70	2 050	1,03		3 500 000,00	0,82	
	usługi techniczne	2	1,41	1 750	0,88	0,21	0,00	0,00	
	produkty pochodzenia zwierzęcego	1	0,70	570	0,29		5 000 000,00	1,17	
	ogółem	142	100	198 885	100,00	0,78	428 340 765,21	100	0,80
główny (%)	tekstylia	5,30		59,56			60,67		
	metal	2,05		45,61			59,68		
	górnictwo i metalurgia	5,65		70,68			73,93		
	żywność, napoje, tytoń	0,31		12,44			5,69		
	minerały	0,86		12,81			14,06		

Podzbiór	Branża	n	%	Zatrudnienie			Wartość		
				suma	%	gini	suma	%	gini
	drewno	0,56		25,66			23,09		
	papier i druk	1,27		28,45			31,91		
	chemia	0,34		21,05			10,98		
	usługi techniczne	0,32		21,17			0,00		
	produkty pochodzenia zwierzęcego	0,50		9,42			21,47		
	ogółem	1,60		45,46			45,01		

Analiza sektorowa (tabela 5) pokazuje, że pod względem zatrudnienia zdecydowanie dominował sektor tekstylny. Jego przewaga jest jeszcze bardziej widoczna w grupie największych przedsiębiorstw niż w całej próbie. Drugie miejsce pod względem zatrudnienia w grupie dużych przedsiębiorstw zajmowały przedsiębiorstwa górnicze i metalurgiczne, podczas gdy w całej próbie ustępowały jedynie przedsiębiorstwom branży inżynierii mechanicznej. Tabela 6 ilustruje również, jaka część siły roboczej poszczególnych sektorów była skoncentrowana w grupie największych przedsiębiorstw. Szczególnie wysoki udział odnotowano w przypadku dużych przedsiębiorstw górniczych i hutniczych, gdzie ponad 70% wszystkich pracowników sektora było zatrudnionych w czołowych firmach.

Tabela 6. Zatrudnienie, wartość produkcji i koncentracja według guberni; źródło zob. tab. 5

Podzbiór	Gubernia	n	%	Zatrudnienie			Wartość		
				suma	%	gini	suma	%	gini
wszystkie	Piotrków	2 561	28,92	248 649	56,84	0,79	558 085 182,75	58,64	0,82
	Warszawa	4 031	45,52	120 116	27,46	0,74	240 689 534,40	25,29	0,74
	Radom	415	4,69	23 937	5,47	0,75	39 957 967,12	4,20	0,71
	Kalisz	510	5,76	14 971	3,42	0,71	27 596 105,75	2,90	0,73
	Lublin	374	4,22	10 548	2,41	0,72	22 391 745,23	2,35	0,75
	Kielce	339	3,83	8 700	1,99	0,73	15 803 550,85	1,66	0,77
	Siedlce	213	2,41	3 787	0,87	0,66	26 814 711,18	2,82	0,63
	Płock	145	1,64	3 107	0,71	0,65	12 989 301,20	1,36	0,68

Podzbiór	Gubernia	n	%	Zatrudnienie			Wartość		
				suma	%	gini	suma	%	gini
	Łomża	146	1,65	2 376	0,54	0,53	5 237 398,90	0,55	0,65
	Suwałki	121	1,37	1 295	0,30	0,46	2 186 850,00	0,23	0,55
	ogółem	8 855	100	437 484	100	0,78	951 752 347,37	100	0,80
duży	Piotrków	91	64,08	146 304	73,56	0,43	342 976 426,87	80,07	0,49
	Warszawa	32	22,54	35 545	17,87	0,40	59 482 838,00	13,89	0,40
	Radom	10	7,04	10 258	5,16	0,43	12 900 767,47	3,01	0,52
	Kalisz	2	1,41	2 600	1,31	0,04	7 000 000,00	1,63	0,21
	Lublin	3	2,11	1 878	0,94	0,13	2 131 737,00	0,50	0,16
	Kielce	3	2,11	1 750	0,88	0,07	2 818 995,88	0,66	0,23
	Płock	1	0,70	550	0,28		1 030 000,00	0,24	
	ogółem	142	100	198 885	100	0,78	428 340 765,21	100	0,80
duży (%)	Piotrków	3,55		58,84			61,46		
	Warszawa	0,79		29,59			24,71		
	Radom	2,41		42,85			32,29		
	Kalisz	0,39		17,37			25,37		
	Lublin	0,80		17,81			9,52		
	Kielce	0,88		20,11			17,84		
	Płock	0,69		17,70			7,93		
	ogólnie	1,60		45,46			45,01		

Tabela 7. 142 przedsiębiorstwa zatrudniające najwięcej pracowników w Królestwie Polskim w 1911 r.; źródło zob. tab. 2

Lp.	Nazwa	Zatrud-nienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
1.	Hielle i Dittrich	8 750	9 500 000	Warszawa	tekstylny	przemysł lekki
2.	Scheibler Karol	7 500	21 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
3.	Poznański I. K.	7 000	12 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki

Lp.	Nazwa	Zatrudnienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
4.	Sosnowieckie Towarzystwo kopalń węgla i zakładów hutniczych	6 978	27 103 165,6	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
5.	„Zawiercie”	6 050	8 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
6.	„Huta Bankowa”	5 521	11 562 975,78	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
7.	Ostrowieckie Tow. Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Hutniczych.	5 000	5 026 870,625	Radom	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
8.	Krusche i Ender	4 600	10 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
9.	Hantke B. firma „Huta Częstochowa”	4 254	18 241 673,8	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
10.	Geyer Ludwik	4 000	6 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
11.	„La Czenstochovienne”	3 700	7 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
12.	„Kazimierz”	3 210	5 875 600	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
13.	Heinzel i Kunitzer	3 200	6 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
14.	Sosnowieckie Fabryki Rur i Żelaza	3 000	16 247 569,5	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
15.	„Milowice”	2 743	6 558 763,677	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
16.	Rosenblatt S.	2 600	6 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
17.	„Paryż i Koszelew”	2 537	4 303 531,885	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
18.	„Hrabia Renard” i „Wilhelmina”	2 300	4 796 070,188	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
19.	„Saturn”	2 256	5 766 362,421	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
20.	Gazowe Zakłady Warszawskie	2 050	3 500 000	Warszawa	chemiczny	budownictwo

Lp.	Nazwa	Zatrud-nienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
21.	„Jerzy”	2 035	3 839 710,329	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
22.	Motte, Meillassou, Caulliez & Delaoutre	2 000	3 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
23.	Kindler R.	2 000	3 250 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
24.	Allart, Rousseau i Spółka, dawniej Leon Allart i Spółka	2 000	7 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
25.	„Niwka”	1 881	4 400 165,952	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
26.	„Katarzyna”	1 849	5 347 368,18	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
27.	Fitzner W. i Gamper K.	1 800	5 500 000	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
28.	Martens Fr. i Daab Adolf	1 800	2 550 000	Warszawa	drzewny	przemysł lekki
29.	„Ignacy”	1 800	2 873 265,525	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
30.	Heinzel Juljusz	1 800	6 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
31.	Société Anonyme de l’Industrie Textile	1 800	3 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
32.	Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim	1 770	2 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
33.	Briggs E. Bracia i Spółka	1 750	2 383 200	Warszawa	tekstylny	przemysł lekki
34.	Grohmann L.	1 700	4 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
35.	„Mortimer”	1 662	2 259 742,52	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
36.	„Flora”	1 640	2 279 313,393	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki

Lp.	Nazwa	Zatrudnienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
37.	„Czeladź”	1 575	4 232 459,018	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
38.	„Grodziec I”	1 570	416 169,246	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
39.	Mirkowska fabryka papieru	1 405	3 000 000	Warszawa	papiernictwo i poligrafia	przemysł lekki
40.	Steinert Karol	1 400	2 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
41.	Silberstein M.	1 400	4 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
42.	Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni Tow. Akc.	1 400	2 000 000	Kalisz	tekstylny	przemysł lekki
43.	Ender Teodor	1 350	1 800 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
44.	„Wojciechów”	1 300	1 000 000	Piotrków	drzewny	przemysł lekki
45.	„Wulkan”	1 300	1 500 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
46.	Knopiński i Kraski	1 250		Warszawa	usługi techniczne	budownictwo
47.	„Warta”	1 250	2 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
48.	Rudzki K. i Spółka	1 200	3 500 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
49.	Bormann, Szwede i Spółka	1 200	2 000 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
50.	Wiener M. A.	1 200	5 000 000	Kalisz	tekstylny	przemysł lekki
51.	Richter Józef	1 200	3 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
52.	Dietel Henryk	1 200	4 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
53.	Bennich Karol	1 200	4 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki

Lp.	Nazwa	Zatrud-nienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
54.	Schweikert F. Wilhelm	1 200	6 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
55.	„Lilpop, Rau & Loewen-stein”	1 200	4 000 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
56.	Biederman K.	1 044	1 109 700	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
57.	Leonhardt, Woelker i Girbardt	1 000	3 750 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
58.	„Poręba”	1 000	1 000 000	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
59.	Orgelbranda S. synowie	1 000	1 700 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
60.	„Praca”	1 000	1 200 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
61.	Kohn Markus	1 000	3 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
62.	Biedermann R.	1 000	2 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
63.	Thonet Bracia	980	875 000	Piotrków	drzewny	przemysł lekki
64.	Kohn Jakub i Józef	950	850 000	Piotrków	drzewny	przemysł lekki
65.	Eisert Karol	925	6 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
66.	„Wiktor”	911	2 161 040,778	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
67.	„Antoni”	886	934 969,7487	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
68.	„Strzyżów”	858	1 011 737	Lublina	żywnościo-wy i tyto-niowy	przemysł lekki
69.	„Ulisses”	853	2 442 940,27	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
70.	Łódzkiej Manufaktury Nici Tow. Akc.	850	2 700 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki

Lp.	Nazwa	Zatrudnienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
71.	Piesch Moritz	800	1 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
72.	Kohn Johann i Co.	800	600 000	Radom	drzewny	przemysł lekki
73.	Stolaroff W.	800	2 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
74.	„Niechcice”	800	3 300 000	Piotrków	żywnościowy i tytoniowy	przemysł lekki
75.	Grodzieckie Towarzystwo kopalni węgla i zakładów przemysłowych	775	1 000 000	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
76.	„Desurmont Paul, Motte & Co.”	760	2 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
77.	Gostyński Wł. i Spółka	750	1 000 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
78.	Gampe i Albrecht	750	1 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
79.	„Stąporków”	700	798 178,43	Radom	metalowy	przemysł ciężki
80.	Feinkind M. S.	700	1 000 000	Warszawa	tekstylny	przemysł lekki
81.	Landsberg H.	700	2 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
82.	Polakiewicz Bracia	700	2 000 000	Warszawa	żywnościowy i tytoniowy	przemysł lekki
83.	„Gerlach i Pulst”	700	700 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
84.	Wojdysławski Jakub	700	2 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
85.	Dziewulski i Lange	700	800 000	Radom	mineralny	przemysł ciężki
86.	Barciński S. i Spółka	700	1 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki

Lp.	Nazwa	Zatrud-nienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
87.	Moes C. A.	700	1 200 000	Piotrków	papierniczy i poligra-ficzny	przemysł lekki
88.	Gorbow S. M.	690	1 500 000	Warszawa	tekstylny	przemysł lekki
89.	Reich S. i Spółka	680	700 000	Piotrków	mineralny	przemysł ciężki
90.	Suchedniowska Fabryka Odlewów Tow. Akc.	675	650 000	Kielce	metalowy	przemysł ciężki
91.	Richter Bracia	669	956 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
92.	„Reden”	667	1 747 651,458	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
93.	Kinderman Fr.	650	2 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
94.	Przemysłu Metalurgiczne-go w Rosji Tow. Akc.	650	–	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
95.	„Hrabia Renard”	647	–	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
96.	Winkler, Gaertner i Borman	635	1 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
97.	Wever Ernest	602	791 842	Piotrków	przemysł	przemysł lekki
98.	Stiller i Bielszowski	600	1 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
99.	Lorentz i Krusche	600	1 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
100.	Warszawskich Fabryk Śrub i Drutu, dawniej M. Wolanowski, Tow. Akc.	600	1 500 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
101.	Lnianej i Jutowej Manu-faktury Tow. Akc.	600	1 427 000	Warszawa	tekstylny	przemysł lekki
102.	„Norblin, Bracia Buch i T. Werner”	600	1 558 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
103.	John J. Tow. Akc.	600	1 000 000	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki

Lp.	Nazwa	Zatrudnienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
104.	„Sanniki”	600	1 639 638	Warszawa	żywnościowy i tytoniowy	przemysł lekki
105.	Hirszberg Jakub i Wilczyński	600	2 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
106.	Kestenberg Jakub	582	1 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
107.	Drezdeńskiej Manufaktury firanek, tiulu i koronek Tow. Akc.	580	1 000 000	Warszawa	tekstylny	przemysł lekki
108.	Lange i Szmulowicz	575	2 200 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
109.	Uliska	575	1 568 995,882	Kielce	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
110.	Pfeiffer Bracia i Temler	570	5 000 000	Warszawa	produktów pochodzenia zwierzęcego	przemysł lekki
111.	„Blachownia”	560	–	Piotrków	metalowy	przemysł ciężki
112.	„Krasiniec”	550	1 030 000	Płock	żywnościowy i tytoniowy	przemysł lekki
113.	Schmelzer August	550	1 200 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
114.	Borst A. G.	550	1 800 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
115.	Bracia Brünner, Hugo Schneider i R. Ditmar	550	1 200 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
116.	Landau i Weile	550	1 512 500	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
117.	Baruch Bracia	540	–	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
118.	Grohmann H.	540	1 400 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
119.	„Juljusz”	538	1 348 471,933	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki

Lp.	Nazwa	Zatrud-nienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
120.	Radomska huta szklana, Tow. Akc.	533	311 900	Radom	mineralny	przemysł ciężki
121.	„Jan Witwicki", „Kamienna"	525	500 000	Radom	metalowy	przemysł ciężki
122.	Hess Wilhelm	520	620 000	Lublina	metalowy	przemysł ciężki
123.	„Bolesław"	504	642 403,665	Piotrków	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
124.	Ramisz Franciszek	500	1 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
125.	„Bliżyn"	500	250 000	Radom	metalowy	przemysł ciężki
126.	„Soczewka"	500	900 000	Warszawa	papierniczy i poligra-ficzny	przemysł lekki
127.	Starachowickie Zakłady Górnicze	500	3 313 818,41	Radom	górniczy i hutniczy	przemysł ciężki
128.	Wachs B.	500	1 000 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
129.	„Włochy"	500	600 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
130.	„Marywil"	500	500 000	Radom	mineralny	przemysł ciężki
131.	Sygał U.	500	500 000	Lublina	mineralny	przemysł ciężki
132.	Warszawskie Ziemiańskie Towarzystwo Meljoracyjne	500	–	Warszawa	usługi techniczne	budow-nictwo
133.	„Czersk"	500	650 000	Warszawa	żywnościo-wy i tyto-niowy	przemysł lekki
134.	Eisert Emil i Spółka, dawniej Rudolf Keller	500	1 200 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
135.	Cassirer I. i M.	500	900 000	Warszawa	papierniczy i poligra-ficzny	przemysł lekki

Lp.	Nazwa	Zatrudnienie	Wartość	Gubernia	Przemysł	Sektor
136.	Front Naftal firma „Cyklop”	500	500 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki
137.	Heiman Edward i Kernbaum Maks firma „Wola”	500	775 000	Warszawa	tekstylny	przemysł lekki
138.	„Westen”	500	600 000	Kielce	metalowy	przemysł ciężki
139.	Kindermann Juljusz	500	1 500 000	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
140.	Steigert Bracia	500	–	Piotrków	tekstylny	przemysł lekki
141.	„Bodzechów”	500	800 000	Radom	metalowy	przemysł ciężki
142.	Konrad, Jarnuszkiewicz i Spółka	500	800 000	Warszawa	metalowy	przemysł ciężki

W tabeli 6 przedstawiono rozkład przedsiębiorstw według guberni, zarówno dla grupy dużych przedsiębiorstw, jak i dla całej próby. Wyraźnie widać dominację guberni piotrkowskiej, obejmującej Łódź i Zagłębie Dąbrowskie. Koncentracja zatrudnienia w tej guberni w przypadku dużych przedsiębiorstw była jeszcze wyższa niż w całej próbie. W przeciwieństwie do tego, w guberni warszawskiej duże przedsiębiorstwa odgrywały mniejszą rolę w zatrudnieniu w porównaniu z całym zbiorem przedsiębiorstw w bazie danych. Podsumowując, gubernia piotrkowska charakteryzowała się wyraźnie wyższą koncentracją siły roboczej wśród największych firm niż wynikałoby to z analizy całej próby.

Nawet wstępne dane wskazują na potencjał do analiz regionalnego rozwoju gospodarczego, które wcześniej były utrudnione lub niemożliwe. Wynika to nie tylko z możliwości identyfikacji koncentracji i polaryzacji regionalnej, ale także z szansy przeprowadzenia analiz na niskim poziomie regionalnym wskaźników takich jak nierówności między przedsiębiorstwami, zarówno pod względem ich wielkości, jak i produkcji.

2.3. Dane o przedsiębiorcach

Nasza baza danych obejmuje 21 182 podmioty (osoby fizyczne i prawne) występujące w księgach adresowych i powiązane z co najmniej jedną z firm ujętych w raportach. Pełna lista tych podmiotów jest dostępna w pliku kingpol_podmioty_lista_pl.pdf udostępnionym online w Repozytorium Danych Badawczych UW (szczegóły na końcu rozdziału). Łącznie zidentyfikowaliśmy 16 499 powiązań między podmiotami a spółkami (obejmujących 15 442 unikalne podmioty),

w ramach których dany podmiot pełnił funkcję właściciela, imiennika lub prezesa spółki. W niniejszej analizie skupiamy się wyłącznie na tej grupie ról, gdyż wiążą się one z relatywnie wysokim poziomem kontroli nad przedsiębiorstwem. Należy jednak podkreślić, że bazę danych można z łatwością rekonfigurować, przyjmując odmienne założenia analityczne.

Na potrzeby szczegółowej analizy opracowaliśmy ranking obejmujący 6168 podmiotów (osób), dla których udało się ustalić poziom zatrudnienia lub wartość produkcji przedsiębiorstw, z którymi są powiązane. Dodatkowo rekordy osób zostały połączone z największą polską bazą danych genealogicznych wielcy.pl (Minakowski 2019), założoną i utrzymywaną przez Marię Jadwigę Minakowską (publikującą wcześniej jako Marek J. Minakowski). Baza ta umożliwia identyfikację konkretnych osób, a także oferuje bogate informacje dotyczące ich biografii i powiązań rodzinnych. Na poziomie technicznym każdej osobie w naszej bazie przypisano unikalny identyfikator, który odsyła do odpowiedniego rekordu w bazie wielcy.pl, dostępnej publicznie online.

Jednym z możliwych zastosowań naszej bazy danych jest identyfikacja osób, które mogły być powiązane z posiadaniem największych aktywów gospodarczych w Królestwie Polskim. Zadanie to nie jest jednak proste, ponieważ księgi adresowe zawierają jedynie listy osób pełniących różne funkcje związane z przedsiębiorstwami, bez informacji o posiadanych przez nie udziałach czy o wartości samych firm – znamy jedynie wartość ich produkcji.

Świadomi tych ograniczeń, opracowaliśmy mimo to listę elity przemysłowej epoki. Zidentyfikowaliśmy osoby fizyczne, które były pełnoletnie i żyły (choćby przez jakiś okres) w latach 1904–1911, a ponadto można je było jednoznacznie powiązać z konkretnymi przedsiębiorstwami. Uwzględniliśmy osoby pełniące funkcje dyrektorów generalnych, imienników lub właścicieli spółek wymienionych w naszej bazie. Dla każdej z tych osób zsumowaliśmy wartość produkcji i zatrudnienie w powiązanych przedsiębiorstwach, proporcjonalnie do przybliżonych szacunków ich udziałów. Szacunki te oparto na liczbie wzmianek o danej osobie w różnych rolach w rejestrach ksiąg adresowych dotyczących poszczególnych spółek.

W tabeli 8 przedstawiono sto najbogatszych osób zidentyfikowanych w opisany powyżej sposób, uszeregowanych według wartości produkcji przedsiębiorstw, z którymi były powiązane. Warto przypomnieć, że nasza baza danych nie obejmuje sektorów usług ani finansów, koncentrując się na burżuazji przemysłowej Królestwa Polskiego. Nie oznacza to jednak, że nie pojawiają się w niej przedstawiciele elity finansowej. Ich obecność jest w tym przypadku warunkowana powiązaniami z przedsiębiorstwami produkcyjnymi. Z tego względu ich pozycja w naszej bazie nie odzwierciedla pełnej skali zasobów finansowych, lecz raczej wskazuje na stopień ich zaangażowania w sektor przemysłowy.

Podobną uwagę można odnieść do właścicieli ziemskich i producentów rolnych, których majątki nie są ujęte w naszej bazie, choć nazwiska wielu z nich pojawiają się w niej z racji posiadania udziałów w przedsiębiorstwach przemysłowych.

Tabela 8. Lista 100 przemysłowców posiadających firmy o najwyższych dochodach, wartości dla 1911 lub ostatniego roku sprawozdawanego; źródło zob. tab. 2

Lp.	Nazwisko	Imię	Rok urodzenia	Rok śmierci	Wartość (w rublach)	Zatrudnienie (osób)
1.	Scheibler	Karol	1862	1935	13 138 150	7638
2.	Herbst	Edward	1844	1921	10 915 025	17981
3.	Rosenblatt	Szaja	1841	1921	6 500 000	2600
4.	Heinzel	Juljusz	1861	1922	6 000 000	1800
5.	Kunitzer	Juljusz	1843	1905	5 679 167	4050
6.	Allart	Leon	1837	1906	5 156 250	2000
7.	Ender	Karol	1840	1914	5 000 000	4600
8.	Krusche	Bruno	1872	1939	5 000 000	4600
9.	Grohmann	Leon	1878	1937	4 500 000	1700
10.	Bennich	Karol	1842	1905	4 000 000	1200
11.	Diettel	Henryk	1839	1911	4 000 000	1200
12.	Dittrich	Karol	1854	1918	3 468 750	8880
13.	Tołłoczko	Juljan	1864	1922	3 393 466	668
14.	Kościelski	Józef	1845	1911	3 000 000	–
15.	Poznański	Ignacy	1852	1908	3 000 000	7000
16.	Hertz	Jakub	1846	1929	3 000 000	7000
17.	Kohn	Markus	1837	1921	3 000 000	1010
18.	Temler	Aleksander	1825	1917	2 870 833	870
19.	Wellisch	Wilhelm	1863	1911	2 617 708	3973
20.	Silberstein	Mieczysław	1876	1907	2 583 333	1400
21.	Kinderman	Franciszek	1837	1915	2 500 000	650
22.	Osser	Adam	1863	1932	2 500 000	–
23.	Geyer	Emil	1848	1910	2 437 500	4000
24.	Briggs	E. Alfred	1856	1925	2 383 200	1750
25.	Eisert	Karol	1865	1938	2 266 667	1375
26.	Nowca	Władysław	1846	1924	2 000 000	375
27.	Heinzel	Ludwik	1863	1925	1 895 833	3200

Lp.	Nazwisko	Imię	Rok urodzenia	Rok śmierci	Wartość (w rublach)	Zatrudnienie (osób)
28.	Kronenberg	Leopold	1849	1937	1 875 000	403
29.	Ender	Teodor	1860	1921	1 847 500	1403
30.	Jarociński	Zygmunt	1824	1909	1 812 500	665
31.	Pfeiffer	Stanisław	1856	1929	1 770 833	570
32.	Ostrowska (z d. Kuczyńska)	Ludwika	1839	1906	1 658 778	13
33.	Markusfeld	Henryk	1853	1921	1 645 313	2259
34.	Fitzner	Wilhelm	1833	1905	1 546 875	1800
35.	Kindermann	Juljusz	1866	1932	1 500 000	500
36.	Bloch	Henryk	1866	1938	1 500 000	–
37.	Szlenker	Jan	1848	1910	1 458 333	570
38.	Grohmann	Henryk	1862	1939	1 400 000	540
39.	Broel-Plater	Konstanty	1872	1927	1 392 515	335
40.	Wertheim	Piotr	1850	1922	1 383 143	1100
41.	Tąkiel	Stefan	1868	1944	1 362 938	–
42.	Steigert	Teodor	1849	1914	1 312 500	1800
43.	Horn	Albert	1870	1905	1 275 000	250
44.	Leonhardt	Ernest	1840	1917	1 250 000	1000
45.	Kiślański	Władysław Marian	1868	1924	1 200 000	350
46.	Daab	Adolf	1872	1924	1 195 313	1800
47.	Szwejcer	Michał	1843	1919	1 130 956	60
48.	Zamoyski	August	1856	1917	1 108 427	–
49.	Bersohn	Jan	1829	1913	1 092 339	500
50.	Zamoyski	Maurycy	1871	1939	1 084 276	457
51.	Bormann	Maurycy	1845	1913	1 000 000	1200
52.	Szwede	Aleksander	1849	1920	1 000 000	1200
53.	Kiślański	Władysław Teodor	1841	1926	1 000 000	1200
54.	Piesch	Moritz	1849	1908	1 000 000	800

Lp.	Nazwisko	Imię	Rok urodzenia	Rok śmierci	Wartość (w rublach)	Zatrudnienie (osób)
55.	Gostyński	Władysław	1849	1935	1 000 000	750
56.	Daube	Adolf	1867	1937	1 000 000	400
57.	Szyffer	Maksym	1858	1935	1 000 000	350
58.	Machlejd	Karol	1837	1906	1 000 000	160
59.	Kropiwnicki	Alfons Stanisław	1837	1909	1 000 000	100
60.	Fux	Henryk	1857	1922	1 000 000	350
61.	Czetwertyńska-Światopełk (z d. Uruska)	Maria	1853	1931	960 101	–
62.	Zieliński	Władysław	1860	1929	947 346	48
63.	Epstein	Mieczysław	1833	1914	940 000	6415
64.	Gerlicz	Aleksander	1837	1907	921 666	150
65.	Rosenblum	Gustaw	1866	1928	900 000	500
66.	Radziwiłłowa (z d. Korwin-Krasińska)	Jadwiga	1842	1913	893 915	–
67.	Wielopolski	Władysław	1860	1928	890 625	14800
68.	Kleniewski	Jan	1845	1918	891 500	396
69.	Budny	Ignacy	1818	1917	875 000	190
70.	Ramisch	Franciszek	1856	1932	875 000	500
71.	Biedermann	Alfred	1866	1936	855 333	1006
72.	Rulikowski	Władysław	1867	1936	843 165	–
73.	Bartke	Karol	1851	1921	800 000	200
74.	Łubieński	Stanisław	1852	1930	790 995	163
75.	Humnicki	Ignacy	1861	1951	773 424	–
76.	Landau	Stanisław	1862	1932	772 917	600
77.	Radziwiłł	Maciej	1873	1920	765 956	558
78.	Kuszell	Wacław	1870	1944	753 301	–
79.	Krusche	Juljan	1865	1926	750 000	600

Lp.	Nazwisko	Imię	Rok urodzenia	Rok śmierci	Wartość (w rublach)	Zatrudnienie (osób)
80.	Lorentz	Stanisław	1870	1920	750 000	600
81.	Fürstenwald	Oskar	1858	1913	750 000	400
82.	Gampe	Józef	1835	1912	750 000	750
83.	Albrecht	Ludwik	1854	1919	750 000	750
84.	Iżycka (z d. Dachowska)	Leonia	1862	1929	749 857	–
85.	Kernbaum	Maks	1857	1936	741 667	850
86.	Grobicki	Aleksander	1858	1931	734 851	–
87.	Czetwertyński--Światopełk	Seweryn	1873	1945	703 437	22
88.	Oppenheim	Ber	1852	1922	703 125	1770
89.	Wolff	Antoni	1869	1939	701 198	–
90.	Bevensee	Karol	1847	1914	700 000	400
91.	Kosiński	Edward	1859	1924	700 000	–
92.	Ronikier	Adam	1881	1952	678 841	354
93.	Czamański	Samuel	1829	1910	665 000	245
94.	Zachert	Henryk	1854	1907	659 400	436
95.	Jackowska	Jadwiga	1877	1925	650 953	–
96.	Plater-Zyberk	Tadeusz	1843	1918	650 572	–
97.	Hoffrichter	Karol	1866	1933	650 000	400
98.	Wulfsohn	Hugon	1837	1905	645 833	350
99.	Łoskowski	Wincenty	1849	1926	626 562	–
100.	Oderfeld	Bronisław	1864	1914	625 000	1770

Strategia zastosowana przy opracowywaniu naszego rankingu jest zbliżona do tej, którą wykorzystał Zbigniew Landau przy tworzeniu zestawienia elity finansowej międzywojennej Polski (Landau 1971). Każdemu z udziałowców największych spółek przypisał sumę wartości przedsiębiorstw, w których byli oni notowani.

W przypadku naszej bazy danych początkowo przygotowaliśmy rankingi osób na dwa sposoby w odniesieniu do spółek, w których występowało więcej

niż jedno powiązane z nimi nazwisko. Po pierwsze, wartości zatrudnienia i produkcji zostały podzielone pomiędzy wszystkie osoby przypisane do danej spółki w określonym roku proporcjonalnie do liczby pełnionych przez nie istotnych funkcji. Oznacza to, że osoba wymieniona zarówno jako dyrektor generalny, jak i właściciel otrzymywała dwukrotnie większy udział niż osoba wskazana tylko w jednej z tych ról. Algorytm ten opierał się na założeniu, że przy braku szczegółowych informacji o strukturze własności proporcjonalny podział jest rozwiązaniem najmniej stronniczym.

Po drugie, wychodząc z założenia, że pierwsza strategia może zaniżać znaczenie dominujących akcjonariuszy, opracowaliśmy alternatywny wariant, w którym każdej osobie przypisano pełne wartości zatrudnienia i produkcji danego przedsiębiorstwa. W obu przypadkach wartości te następnie sumowano dla wszystkich firm, z którymi dana osoba była powiązana. W efekcie w pierwszym wariancie wartości są relatywnie niższe, natomiast w drugim – istotnie wyższe. Pierwsza strategia ogranicza widoczność potencjalnych właścicieli kontrolujących całe przedsiębiorstwa, druga zaś może prowadzić do przeszacowania znaczenia osób posiadających *de facto* niewielkie udziały, co stanowi problem szczególnie w przypadku dużych spółek.

W rankingu zaprezentowanym w tabeli 8 zastosowaliśmy jednak pierwszą strategię, opartą na proporcjonalnym podziale udziałów.

Ponadto, ze względu na nieregularny charakter raportowania, szacunki udziałów zostały uzupełnione od momentu ostatniej obserwacji do najbliższego roku, w którym dana spółka zgłosiła jakiekolwiek dane. W przyszłych badaniach planujemy jednak opracować bardziej złożone rankingi, oparte na statystycznie optymalnych kombinacjach kilku prostszych wskaźników, takich jak wartość produkcji czy poziom zatrudnienia.

Ze względu na swoją elastyczność oraz zakres, w jakim umożliwia łączenie informacji o osobach fizycznych, osobach prawnych i spółkach, nasza baza danych ma charakter wyjątkowy. Jednocześnie wykazuje pewne podobieństwa do bazy RUSCORP, obejmującej dane o korporacjach Imperium Rosyjskiego oraz ich właścicielach i kadrze kierowniczej (Owen 2006). Co istotne, bazy RUSCORP i KINGPOL_INDUSTRY częściowo się pokrywają, ponieważ część przedsiębiorstw działających w Królestwie Polskim była również oficjalnie zarejestrowana w strukturach Imperium Rosyjskiego.

To częściowe nakładanie się zbiorów otwiera perspektywę ich wzajemnej weryfikacji i integracji – pozwalając na wykorzystanie jednej bazy jako uzupełnienia drugiej. Efektem mogłoby być stworzenie jeszcze bardziej kompletnego zbioru danych o przedsiębiorstwach i elitach gospodarczych regionu. Jednocześnie charakter obu baz danych zasadniczo się różni. Choć baza RUSCORP stanowi podstawowe narzędzie do analizy ewolucji rosyjskiego systemu korporacyjnego i obejmuje bardzo szeroki zakres historyczny, jej poznawcze możliwości są z natury ograniczone, ponieważ opiera się ona przede wszystkim na danych prawnych oraz centralnych rejestrach administracyjnych. Przedstawiona w niniejszej

książce baza danych odzwierciedla natomiast rzeczywistą sytuację operacyjną sektora przemysłowego. Dzięki powiązaniu danych dotyczących przedsiębiorstw z danymi osobowymi ludzi z nimi związanych umożliwia ona szczegółową rekonstrukcję sieci przemysłowych oraz kapitału społecznego w Królestwie Polskim – zmiennych w dużej mierze pomijanych w makroekonomicznym ujęciu RUSCORP. O ile RUSCORP skrupulatnie kataloguje prawne i finansowe informacje o korporacjach imperialnych, zapewniając nieoceniony, syntetyczny obraz prawa korporacyjnego i procesów akumulacji kapitału, o tyle z konieczności odzwierciedla on jedynie biurokratyczną perspektywę centralnej administracji carskiej. Nasza baza zawiera natomiast szczegółowe dane dotyczące faktycznie funkcjonujących przedsiębiorstw, w tym informacje o wartości ich produkcji – całkowicie nieobecne w zasobach RUSCORP.

Nasz ranking, podobnie jak cała opracowana lista, ma oczywiście swoje ograniczenia. Uważamy jednak, że w warunkach znacznych luk poznawczych i niepełnych danych przyjęta przez nas strategia stanowi rozwiązanie optymalne spośród dostępnych możliwości. Należy przypomnieć, że uzyskanie wiarygodnych danych o majątku rzeczywiście posiadanym przez poszczególnych przedsiębiorców, a nawet obywateli, jest zadaniem niezwykle trudnym – także we współczesnych badaniach. Problemy te są szeroko omawiane zarówno w literaturze dotyczącej elit ekonomicznych, jak i w studiach przekrojowych opartych na dużych próbach, zazwyczaj w tonie dość pesymistycznym (Jasiecki 2010; Tisch, Ischinsky 2023).

Nie będziemy tu szczegółowo omawiać wszystkich powodów, dla których nawet przybliżone szacunki majątku przedsiębiorców są obarczone znaczną niepewnością – a tym bardziej, dlaczego ich rekonstrukcja jest wyjątkowo trudna w odniesieniu do przeszłości. Warto jednak zwrócić uwagę na kluczową rolę spółki akcyjnej, której struktura własnościowa stanowi szczególne wyzwanie dla badacza. Ustalenie udziałów poszczególnych właścicieli jest w tym przypadku często niemożliwe, zarówno z uwagi na niepubliczny charakter informacji, jak i złożone łańcuchy zależności pomiędzy spółkami, które niejednokrotnie występują jako wzajemni akcjonariusze.

Tymczasem właśnie ta forma własności stawała się pod koniec XIX w. coraz powszechniejsza w Królestwie Polskim. Spółki akcyjne tworzono zarówno dla budowy nowych zakładów, jak i dla realizacji przedsięwzięć w branżach powiązanych z grupą założycielską – przykładem mogą być inwestycje kapitału górnośląskiego i łódzkiego w Zagłębiu Dąbrowskim czy udział kapitału belgijskiego i szwajcarskiego w przemyśle Królestwa. Jak zauważa Wiesław Puś (1997: 322), do głównych przyczyn zakładania takich spółek należały: uproszczenie operacji kredytowych, możliwość pozyskania kredytu długoterminowego poprzez emisję obligacji (niedostępnego na lokalnym rynku), ułatwienie podziałów spadkowych oraz możliwość ukrywania części zysków dzięki funduszom rezerwowym i amortyzacyjnym.

W efekcie, w latach 1880–1912 liczba spółek akcyjnych w przemyśle Królestwa wzrosła ponad dziesięciokrotnie – z 19 do 194, przyczyniając się też

do przyspieszenia trudnego dziś do odtworzenia obiegu papierów wartościowych (Dziuba 2006). Zjawisko to stanowi dziś jedno z głównych wyzwań dla oceny indywidualnych majątków i struktury własności w analizowanym okresie. Prowadzone są obecnie próby rekonstrukcji wiedzy o historycznych spółkach akcyjnych (Koziorowski 2017), jednak kwestia ustalania ich akcjonariatu w poszczególnych okresach pozostaje dużym wyzwaniem.

Tak więc na naszej liście najbogatszych przedsiębiorców pojawiają się nazwiska osób, których rzeczywisty status majątkowy pozostaje bardzo trudny do ustalenia. Z jednej strony są to osoby o nazwiskach niepolskich – zwłaszcza o brzmieniu romańskim lub rosyjskim – wobec których dostępne dane są fragmentaryczne, a w niektórych przypadkach uniemożliwiają jednoznaczną identyfikację. Część z tych osób została więc usunięta z wersji rankingu przedstawionej w tabelach, choć pozostały one w pełnej liście zamieszczonej w załączniku internetowym.

Z drugiej strony znajdują się wśród nich przedstawiciele polskiej arystokracji i zamożnego ziemiaństwa, włączani do organów spółek głównie ze względu na swoją pozycję społeczną, która nadawała przedsiębiorstwom prestiż i rozpoznawalność, a nierzadko wiązała się także z użytecznymi koneksjami towarzyskimi i politycznymi – zwłaszcza w Petersburgu.

Wreszcie na liście pojawiają się również osoby mniej znane, które prawdopodobnie nie należały do faktycznych właścicieli największych przedsiębiorstw, lecz pełniły funkcje ich przedstawicieli prawnych. W tym kontekście uzasadnione wydaje się położenie nacisku na słowa „prawdopodobnie" i „raczej". Stopień pewności co do rzeczywistych praw własnościowych – zwłaszcza poza ścisłą czołówką kilkunastu pierwszych osób na liście – jest bowiem ograniczony. Role osób obecnych w zestawieniu jako właścicieli, zarządców, reprezentantów kapitału krajowego lub zagranicznego, a także prawników, musiały się w wielu przypadkach przenikać, choć w zakresie trudnym dziś do dokładnego określenia.

A zatem nawet osoby zajmujące się głównie reprezentacją interesów prawnych rzeczywistych dysponentów majątku nie były – na poziomie tak dużych przedsiębiorstw – osobami pozbawionymi własnych zasobów finansowych. Zdarzały się też sytuacje odwrotne: w niektórych zarządach, a zwłaszcza w radach nadzorczych, zasiadały osoby bardzo majętne, zapraszane jednak przede wszystkim ze względu na posiadany kapitał społeczny, a nie finansowy, i nienabywające udziałów w reprezentowanych przedsiębiorstwach.

Przykładem osoby o trudno uchwytnym statusie, łączącej zasoby różnego typu, był Władysław Nowca. Znalazł się on bardzo wysoko w naszym rankingu, lecz jako prawnik współpracujący z wieloma firmami – na czele z cukrownią w Brześciu Kujawskim – prawdopodobnie reprezentował interesy innych właścicieli, a nie zarządzał znaczącymi własnymi udziałami. Potwierdzeniem tej interpretacji może być opracowanie Jana Godlewskiego (2009) dotyczące cukrowni, w którym nazwisko Nowcy nie pojawia się wśród głównych akcjonariuszy. Wymienieni są tam natomiast znani przemysłowcy łódzcy i warszawscy, inwestujący wówczas swoje nadwyżki kapitałowe w przemyśle cukrowniczym.

Podobne „śledztwa" można by próbować prowadzić w odniesieniu do każdej z osób figurujących na naszej liście. Pomijając jednak ogromną pracochłonność tego zadania, należy podkreślić, że także w tych przypadkach – tak jak przy Nowcy – rezultaty takich badań zapewne nie miałyby charakteru rozstrzygającego.

Jednocześnie ponieważ z naszego rankingu wyłączyliśmy finansistów oraz sektor usług, pojawienie się w nim znanych bankierów nie odzwierciedla rzeczywistej skali ich majątku, lecz jedynie stopień ich zaangażowania inwestycyjnego w przemysł. Najbardziej znanym przedstawicielem tej kategorii, a i największym finansistą epoki, był Leopold Kronenberg. Znalazł się on na naszej liście ze względu na posiadanie udziałów w wielu przedsiębiorstwach ujętych w bazie – w tym w papierniach, kopalniach, gorzelniach oraz licznych cukrowniach.

Na liście członków elity ekonomicznej przedsiębiorców przemysłowych zamieszczonej w czwartej części książki (obejmującej 1297 osób) nie znaleźli się zaś tak znani bankierzy jak Stanisław Rotwand czy Hipolit Wawelberg, co wynika z tego, że albo nie posiadali oni wystarczającej liczby udziałów w przedsiębiorstwach przemysłowych (przypadek Rotwanda), albo zmarli oni przed publikacją pierwszego wydania ksiąg adresowych, choć to oni, a nie ich potomkowie byli w nich wymieniani (przypadek Wawelberga). Gdyby ranking obejmował również instytucje finansowe oraz inne rodzaje zasobów finansowych, a także uwzględniał żyjących w czasie edycji ksiąg, a niewymienionych w nich głównych spadkobierców największych fortun, prawdopodobnie to właśnie oni zajmowaliby w nim czołowe miejsca.

W literaturze dotychczas jedną z nielicznych prób oszacowania wielkości majątków burżuazji Królestwa podjął Stefan Pytlas (1994: 55–65). Jego analiza dotyczyła jednak tylko ośrodka łódzkiego i obejmowała jedynie jego ścisłą elitę majątkową. Oparł on swoje szacunki głównie na aktach notarialnych i skarbowych. Według niego majątek rodziny Geyerów wynosił około 1 mln rubli w 1881 r., podczas gdy wartość majątku Karola Scheiblera wzrosła – od około 1 mln rubli w końcu lat 60. do 14 mln rubli w 1881 r. W tym samym okresie majątek Leopolda Kronenberga oceniano na około 20 mln rubli. Majątek Izraela Poznańskiego około 1900 r. Pytlas szacuje na około 11 mln rubli, co odpowiadało około 78% wartości majątku Scheiblera. Z kolei rodzina Heinzlów posiadała majątek rzędu 5 mln rubli. Można zauważyć, że nasze szacunki oscylują wokół podobnej skali wartości, co może potwierdzać zasadniczą prawidłowość przyjętej przez nas metodologii (np. Scheibler ok. 12 mln rubli, Heinzel – 6 mln).

Do grona milionerów Pytlas zaliczał także rodziny Hertzów, Silbersteinów, Haeblerów, Grohmanów, Meyerów, Kohnów, Allartów, Lorentzów, Tanfanich, Kellerów oraz Benichów. Wskazywał przy tym, że Leon Allart, Emil Haebler i Markus Kohn byli w znacznym stopniu przedstawicielami kapitału zagranicznego – co jednak nie wykluczało ich znacznego osobistego bogactwa.

Za milionera uważał również Juliusza Kunitzera z rodziną, choć omawiając jego majątek, zwracał uwagę na wysoki poziom zadłużenia i skalę inwestycji, prowadzonych zarówno w Łodzi, jak i w Rosji (m.in. w Newskiej Manufakturze

w Petersburgu). W efekcie, jak podaje Pytlas (1994: 59), „czysta masa spadkowa" po nim mogła wynosić w chwili jego śmierci w 1905 r. jedynie około 300 tys. rubli. Sam autor zauważa jednak, że ryzykowne operacje kapitałowe podejmowane przez Kunitzera mogłyby w dłuższej perspektywie przynieść znaczące zyski. Tego rodzaju rozważania wskazują, że można by również snuć szersze spekulacje, jak mogłyby potoczyć się losy polskiej burżuazji, gdyby jej majątki nie zostały zniszczone przez Wielką Wojnę i rewolucję bolszewicką.

Takie spekulacje są oczywiście wysoce ryzykowne, lecz warto pamiętać, że obecnie historię tego środowiska piszemy często z milczącym założeniem o nieuchronności późniejszych dramatycznych wydarzeń. Z tej dominującej perspektywy działania i projekty burżuazji – tak gospodarcze, jak i polityczne – mogą się jawić jako od początku pozbawione szans na sukces. Jest to oczywiście założenie, które w sposób implicytny dowartościowuje narracje inteligenckie, czyniąc z nich główny punkt odniesienia dla interpretacji dziejów nowoczesności w Polsce.

Co istotne, ponieważ wszystkie wymienione fortuny zniknęły niemal bez śladu, przedsiębiorstwa i ich właściciele stali się w rezultacie stosunkowo marginalną częścią historii Polski. Warto jednak zwrócić uwagę, że wszystkie nazwiska przywołane przez Pytlasa pojawiają się również na naszej liście największych przedsiębiorców Królestwa Polskiego – i to przeważnie w jej ścisłej czołówce. Stanowi to ważne potwierdzenie trafności przyjętej przez nas metody opracowania bazy danych. W tabelach nie występują jedynie Emil Haebler, którego daty życia nie są dokładnie znane, czy Izrael Poznański, zmarły w 1900 r., przed publikacją pierwszego tomu ksiąg (obecny jest jednak jego syn Ignacy). Jednak i oni, i inni notable finansowi, którzy nie weszli do tabeli 8 np. ze względu na zgon przed 1904 r. lub inne braki danych (np. Wilhelm Schweikert, Rudolf Kindler czy Karol Hielle), są wymienieni w wykazie elit zamieszczonym w części 4.

Wypada jednak ponownie podkreślić istotne słabości naszej bazy danych, w tym fakt, że główny wskaźnik finansowy stanowiący podstawę rankingu jest jedynie szacunkiem wartości rocznej produkcji przedsiębiorstw, z którymi powiązane były osoby występujące w roli właścicieli, dyrektorów lub członków zarządów. Nie mamy zatem pewności co do rzeczywistego zakresu własności tych przedsiębiorstw przez dane osoby ani tym bardziej co do ich faktycznej wartości.

Ważne jest też zwrócenie uwagi na ograniczenia samego źródła. Nie mamy bowiem do czynienia z danymi ze statystyki publicznej, tworzonej przez upoważniony organ administracyjny, lecz z rejestrem prywatnym, sporządzanym na zasadzie dobrowolności. Dane do ksiąg adresowych były przekazywane przez przedsiębiorców nieobowiązkowo i bez sankcji za ich nieudostępnienie lub nieścisłość. W rezultacie mamy do czynienia ze zbiorem niepełnym i nieprecyzyjnym, który jednak wydaje się wysoce reprezentatywny i obejmuje zdecydowaną większość istotnych podmiotów gospodarczych działających w Królestwie Polskim.

O względnie wysokiej jakości tych danych świadczą tak wspomniane wcześniej zgodności z listami najbogatszych przedsiębiorców znanymi z literatury przedmiotu, jak i charakter rozkładów empirycznych w naszej bazie, dla większości

zmiennych przyjmujących formę rozkładu log-normalnego (czyli normalne w skali logarytmicznej), typowego dla dużych, wiarygodnych zbiorów danych statystycznych tego rodzaju. Można zatem stwierdzić, że choć wszystkie dane ilościowe mają charakter szacunkowy, to w przeważającej mierze oddają rzeczywiste proporcje i skalę największych przedsięwzięć gospodarczych w Królestwie Polskim.

Na pewno uzasadniony jest dalszy rozwój naszej bazy, tak w wymiarze jakościowym – poprzez dopracowanie dokładności danych, lepszą identyfikację osób i eliminację powtórzonych rekordów – jak i ilościowym, poprzez poszerzenie jej zakresu czasowego i przestrzennego. W 1922 r. ukazała się w Warszawie *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów* pod redakcją Antoniego Sroki, już nie jako przedsięwzięcie prywatne, lecz wydana przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu RP. Jej konstrukcja jest zbliżona do wykorzystanych przez nas ksiąg adresowych przemysłu i handlu Królestwa Polskiego. Co więcej, we wstępie do wydania z 1922 r. zaznaczono, że w odniesieniu do terenów dawnego Królestwa autorzy korzystali z danych ostatniego tomu z okresu zaborów, wyszukując w nim wszystkie wymienione przedsiębiorstwa i kierując do nich ankietę.

Oznacza to, że *Księga adresowa* z 1922 r. jest w znacznym stopniu porównywalna z analizowanymi przez nas wcześniejszymi wydaniami. Połączenie danych z edycji sprzed i po Wielkiej Wojnie umożliwiłoby ustalenie, które przedsiębiorstwa przetrwały wojnę, a szerzej – pozwoliłoby uzyskać nowe informacje o wpływie wojny na ciągłość rozwoju gospodarczego w Polsce. Taki materiał stworzyłby też możliwość zestawienia naszego wykazu z opracowanym przez Landaua (1971) rankingiem elity międzywojennej, nawet jeśli tamto wyszczególnienie dotyczyło przede wszystkim elity finansowej, a nie przemysłowej, jak w naszym przypadku. Porównanie to mogłoby rzucić nowe światło na zagadnienie zniknięcia znacznej części elity przemysłowej i losów jej zasobów po I wojnie światowej.

Tego rodzaju badanie stanowiłoby istotny przyczynek do szerszego problemu nieciągłości rozwoju gospodarczego w tym regionie, na który zwrócił już uwagę Kochanowicz (2014). Tymczasem jednak przejdźmy do analizy zgromadzonych przez nas danych o przedsiębiorcach.

2.4. Analiza bazy danych i zestawu biogramów

Główną metodą badawczą zastosowaną w niniejszej książce jest prozopografia, rozumiana jako zbiorowa analiza biografii członków wybranych grup społecznych (Caruso 2023). Analizowane łącznie biografie tworzą wzajemny kontekst, który pozwala uchwycić elementy charakterystyczne dla trajektorii społecznych osób lub rodzin o porównywalnym statusie, żyjących w podobnym miejscu i czasie – szeroko zresztą definiowanych. Prozopografia stanowi przeciwieństwo badań koncentrujących się na jednostkowych biografiach osób czy rodzin, które z racji swej indywidualizującej perspektywy utrudniają dostrzeżenie tendencji typowych oraz odtworzenie wspólnych dla danego środowiska warunków społecznych, w jakich owe jednostki funkcjonowały.

Metoda prozopograficzna może prowadzić do odkrywczych rezultatów nawet wówczas, gdy opiera się wyłącznie na analizie danych wtórnych. Jej dwa podstawowe wymiary – jakościowy i ilościowy – zostały w niniejszym opracowaniu połączone. Można więc powiedzieć, że prozopografia stanowi metodę socjologiczną, która posługuje się danymi wytworzonymi w ramach nauk historycznych, a w naszym przypadku również ekonomicznych. Mamy nadzieję, że choć w dużym stopniu odwołujemy się do znanych już faktów i źródeł, ich socjologiczna analiza pozwoli dostrzec nowe wymiary interesującej nas rzeczywistości historycznej.

Korzystamy przy tym z kluczowego nowego źródła, prezentowanego w niniejszej książce – bazy danych opracowanej przez nas na podstawie ksiąg adresowych przemysłu Królestwa Polskiego. Zastosowanie metod prozopograficznych w analizie tych danych ogranicza wagę niedoskonałości samego źródła, takich jak niepełność czy niepewność informacji. Głównym celem prozopografii nie jest bowiem stworzenie możliwie najdokładniejszego, lecz raczej reprezentatywnego i osadzonego w szerszych socjologicznych ramach obrazu wybranych grup społecznych – swoistego portretu zbiorowego.

W takim kontekście można zaproponować metaforyczną tezę, że nazwiska przedsiębiorców z przełomu XIX i XX w., które przypominamy i częściowo omawiamy na kartach tej książki, stanowią swoisty alfabet, którego znajomość jest niezbędna, by czytać ze zrozumieniem historię Polski w jej wymiarze burżuazyjnym. Byłby to alfabet uzupełniający podstawowy zestaw nazwisk, za pomocą których tradycyjnie zapisywana jest historia polskich elit – alfabet nazwisk szlacheckich. Ten drugi poznajemy już w czasie wczesnej edukacji szkolnej; jego znajomość pozwala nam później łączyć różne wymiary historii kraju, dostrzegać ciągłość jej kolejnych rozdziałów aż po czasy współczesne.

Tymczasem znajomość „alfabetu burżuazyjnego" umożliwia odczytanie wielu tekstów historycznych – tak źródłowych, jak i opracowań – z innej, burżuazyjnej perspektywy. Otwiera też nowe spojrzenie na materialne dziedzictwo Polski. Najbardziej wymownym przykładem są tu cmentarze Warszawy i Łodzi – z grobowcami wielkich przedsiębiorców, ich nazwiska – rozpoznane i umieszczone w odpowiednim kontekście – pozwalają lepiej zrozumieć historię tych miejsc. W podobny sposób znajomość tego alfabetu ułatwia interpretację innych przestrzeni pozostawionych po przemysłowcach – miejskich pałaców, kamienic czy dawnych zabudowań fabrycznych.

Świadomość znaczenia tych nazwisk, a więc znajomość „alfabetu burżuazyjnego", pozwala wreszcie właściwie odczytać opracowania takie jak niniejsze – listy członków polskiej elity ekonomicznej, które same w sobie stanowią tekst wymagający umiejętności lektury w tym właśnie języku.

Naszym głównym celem jest zarysowanie społecznego pola polskiej burżuazji pierwszych dekad XIX w., rozumianej jako w miarę spójna warstwa społeczna. Dążymy do odtworzenia natury jej pozycji w ówczesnym społeczeństwie, a także relacji, jakie łączyły ją z innymi grupami i warstwami społecznymi, tak by ukazać jej rzeczywistą rolę w strukturze społecznej Królestwa Polskiego.

Zamierzamy również zwrócić uwagę na transnarodowe i transimperialne aspekty funkcjonowania tej grupy – przede wszystkim na jej wielowymiarowe związki z Imperium Rosyjskim, ale także z innymi strukturami politycznymi i ekonomicznymi. Skupiamy się na burżuazji polskiej, niejako zakładając jej „polskość", lecz staramy się nie przedstawiać jej w wąskiej, narodowej perspektywie. Naszym celem jest raczej ukazanie sieci jej powiązań z elitami rosyjskimi i zachodnioeuropejskimi.

Jednym z założeń naszego podejścia jest ograniczenie prezentyzmu, który w wielu badaniach nad elitami historycznymi prowadzi do interpretowania działań dawnych aktorów społecznych w kategoriach współczesnych, bardziej zrozumiałych i emocjonalnie nośnych dla dzisiejszej publiczności. Choć całkowite przezwyciężenie tej tendencji jest niemożliwe, staramy się opisywać losy rodzin burżuazyjnych w sposób możliwie neutralny, zakorzeniony w kategoriach epoki. Unikamy także ocen politycznych, w tym wartościowania postaw patriotycznych poszczególnych osób i środowisk – są one częste w tradycji badań nad elitami, zwłaszcza w historiografii powojennej.

Charakterystycznym przykładem takiego podejścia pozostaje interpretacja Ryszarda Kołodziejczyka, który oskarżał burżuazję Królestwa Polskiego o „wyrzeczenie się wszelkich aspiracji przewodniczenia społeczeństwu w walce o niepodległość". Jak pisał: „Na niewiele w tej sytuacji zdać się miały apele i nawoływania 'młodych' z obozu pozytywistycznego. Nawet najsilniejsza w skali trójzaborowej burżuazja Królestwa pozostawiła te apele bez odpowiedzi, wybierając drogę ugody i kompromisu z władzą zaborczą" (Kołodziejczyk 1979b: 144).

Innym przykładem ocen, od których staramy się stronić, są opinie również uznanego historyka Stefana Pytlasa, formułującego dość surowe sądy o opisywanej przez siebie burżuazji łódzkiej. Krytykował ją m.in. za ograniczoną skalę działalności filantropijnej, w szczególności za brak fundacji z prawdziwego zdarzenia, które można by porównać z instytucjami tworzonymi przez jej zachodnioeuropejskich odpowiedników. Zarzucał jej także niedostatek integracji środowiskowej oraz „brak smaku artystycznego", zwłaszcza w zestawieniu z burżuazją warszawską (Pytlas 1994: 266).

Ten sam autor w pewnej mierze łagodził jednak swoje oceny, wskazując, że ograniczona skala wsparcia projektów społecznych wynikała z realnych uwarunkowań finansowych tych środowisk. W naszej pracy nie podejmujemy podobnych prób moralnej czy estetycznej oceny opisywanych elit ani nie staramy się wpisywać ich bezpośrednio we współczesne spory ideowe. Naszym celem jest raczej lepsze zrozumienie ich pozycji społecznej oraz wynikających z niej strategii ekonomicznych, politycznych i kulturowych.

W szczególności interesuje nas, w jaki sposób ówcześni przedsiębiorcy wpływali na społeczeństwo polskie i jak ich spuścizna kształtuje ramy kulturowe, w których funkcjonujemy współcześnie. Opracowane przez nas materiały mają zatem na celu ukazanie świata polskich elit burżuazyjnych przełomu XIX i XX w. w możliwie nieprzefiltrowanej perspektywie, wolnej od współczesnych

kategorii oceny – zwłaszcza tej, którą można określić jako inteligencką, wymagającą wyraźnych sądów moralnych i opartą na późniejszej wiedzy o porażce polskiego projektu burżuazyjnego.

Innymi słowy, staramy się spojrzeć na tę grupę w kontekście relacji władzy właściwych dla epoki, w czym pomocne jest odwołanie do narzędzi relacyjnej socjologii historycznej.

Opracowaliśmy biogramy 124 osób, a w niektórych przypadkach również ich rodzin, które znalazły się na czele naszej listy. Są to przede wszystkim nazwiska tych przedsiębiorców, których udało się jednoznacznie zidentyfikować i o których zachowały się wiarygodne informacje biograficzne. Dodatkowo uwzględniliśmy kilkanaście postaci ze ścisłej czołówki zestawienia, uznanych za reprezentatywne dla analizowanej grupy.

W ostatniej części książki zamieszczono listę 1297 przedsiębiorców (podmiotów) należących do najzamożniejszych według proporcjonalnych udziałów w przedsiębiorstwach, o wartości przekraczającej 60 tys. rubli. Jak wspomniano wcześniej, w załączniku internetowym kingpol_podmioty_lista_pl.pdf znajduje się pełna lista, obejmująca 21 182 podmiotów.

W spisie zamieszczonym w książce podano skrócone dane osób, które udało się zidentyfikować, w tym miejsce ich pochówku. Natomiast w pełnej liście dostępnej w załączniku internetowym umieszczono dodatkowe informacje, takie jak odnośniki do bazy wielcy.pl, Wikipedii czy artykułów w *Polskim słowniku biograficznym* (PSB). W obu przypadkach każdemu z przedsiębiorców przypisano przedsiębiorstwa, w których występowali, wraz z datami ich aktywności oraz pełnionymi funkcjami.

2.4.1. Analiza ilościowa

W tym miejscu przedstawiamy wyniki analiz ilościowych uzyskanego zbioru danych, przeprowadzonych z wykorzystaniem możliwości jego połączenia z genealogiczną bazą danych wielcy.pl. W bazie KINGPOL_INDUSTRY zidentyfikowano 4056 osób, którym udało się przypisać wartość produkcji ich przedsiębiorstw wyższą niż zero rubli. Osoby te uznano za warte dalszej analizy, ponieważ bezspornie były one związane z firmami generującymi wymierny przychód. Spośród tej grupy 717 osób udało się zidentyfikować i powiązać z rekordami obecnymi w bazie wielcy.pl, co pozwoliło określić, dla jakiej części analizowanej populacji dysponujemy informacjami zawartymi w podstawowych źródłach wiedzy o elitach historycznych.

W tabeli 9 przedstawiono wyniki tych poszukiwań w podziale na różne progi finansowe, wraz z procentowym wskaźnikiem sukcesu identyfikacji elity ekonomicznej w zależności od przyjętego poziomu odcięcia. Ogółem 717 zidentyfikowane osoby stanowiły 18% grupy badawczej obejmującej przedsiębiorców, którym przypisano niezerowe wartości produkcji. Jednocześnie obserwujemy wyraźną zależność pomiędzy skalą działalności gospodarczej – wyrażoną w rublach

i traktowaną jako przybliżony wskaźnik zamożności – a prawdopodobieństwem identyfikacji danej osoby w źródłach genealogicznych.

W grupie przedsiębiorców, których łączna wartość produkcji przekraczała 2 mln rubli, a więc w obrębie ścisłej elity finansowej Królestwa Polskiego, udało się zidentyfikować trzy czwarte spośród 41 osób. W przedziale od 1 do 2 mln rubli poziom identyfikacji spadł do 65%, a w tym od 0,5 do 1 mln rubli wyniósł ok. 50%, by w najniższym przedziale – poniżej 100 tys. rubli – wynieść tylko 12%. Wyniki te wyraźnie pokazują, że trwałość pamięci o przedsiębiorcach – a tym samym możliwość odnalezienia na ich temat wiarygodnych informacji – pozostawała silnie uzależniona od skali ekonomicznej prowadzonych przez nich przedsięwzięć.

Tabela 9. Wielkość grup osób z bazy KINGPOL_INDUSTRY zidentyfikowanych w bazie wielcy.pl; źródło: KINGPOL_INDUSTRY, wielcy.pl

Próg wartości łącznej przedsiębiorstw powiązanych z daną osobą	Liczna osób w zbiorze KINGPOL_INDUSTRY wg danego kryterium	W tym liczba zidentyfikowanych w bazie wielcy.pl	Odsetek zidentyfikowanych w bazie wielcy.pl
Więcej niż 0 do 100 tys. rubli	3 065	375	12
Ponad 100 do 500 tys. rubli	758	208	27
Ponad 500 tys. do 1 mln rubli	132	65	49
Ponad 1 do 2 mln rubli	60	39	65
Ponad 2 mln rubli	41	30	73
Łącznie osób z określonym dochodem	4 056	717	18

W dalszych analizach prowadzono badania na nieco większym zbiorze osób zidentyfikowanych w bazie wielcy.pl niezależnie od tego, czy przypisano im wartość produkcji, ale uwzględniając tylko te, dla których możliwe było ustalenie daty śmierci nie wcześniejszej niż 1904 r., czyli roku ukazania się pierwszej *Księgi adresowej przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem*. Kryterium to spełniało 737 osób i na tej właśnie grupie przeprowadzono przedstawione dalej analizy.

Ponieważ baza wielcy.pl zawiera obszerną wiedzę o wielu pokoleniach polskich elit, opracowano na jej podstawie wskaźniki zakorzenienia w udokumentowanych w tej bazie sieciach przodków. Opiera się ona przede wszystkim na publikowanych źródłach dotyczących elit – w tym na herbarzach, słownikach biograficznych oraz różnego rodzaju kompendiach, które w zdecydowanej większości zostały już do niej włączone. Zakładamy więc, że szczegółowość informacji zgromadzonych w bazie o poszczególnych osobach odzwierciedla dokładność wiedzy o nich w historycznych źródłach na temat elit polskich.

Z tego względu posiadanie w bazie zidentyfikowanych przodków można uznać za wskaźnik wielopokoleniowego zakorzenienia danej osoby w elitach polskich oraz powiązanych z nimi elitach zagranicznych.

Podstawowy wskaźnik, określony w naszych tabelach jako „znani przodkowie", opiera się na liczbie obecnych w bazie przodków do piątego pokolenia. Jego maksymalna wartość wynosi 62. Wśród 737 zidentyfikowanych osób wartość wskaźnika wyższą od zera uzyskało 496 osób, czyli prawie 70% z naszej próby. Natomiast połowę jego maksymalnej wartości (31 znanych przodków) osiągnęło 111 osób, czyli około 15% naszej próby.

Równolegle opracowano podobny, równie prosty wskaźnik mierzący poziom szlacheckości danej rodziny. Opiera się on na liczbie przodków (do piątego pokolenia, na maksymalnie 62 możliwych), którzy figurują w *Herbarzu polskim* Adama Bonieckiego lub w opracowaniu *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim* autorstwa Elżbiety Sęczys. Poziom tego wskaźnika wyższy od zera osiągnęły 246 osoby (jedna trzecia zbioru), natomiast wartość równą lub wyższą niż 10 – 159 osób (22% zbioru). Nikt w próbie nie osiągnął maksymalnych możliwych 62 punktów za posiadanie wszystkich badanych przodków w jednym z herbarzy. Maksymalna wartość tego wskaźnika osiągnęła 59 w przypadku dwu tylko osób – Stanisława i Zdzisława Lubomirskich. W naszej tabeli 12 odpowiada to więc poziomowi ich 100% względnego wskaźnika szlacheckości.

Na podstawie obu opisanych kryteriów opracowano, a następnie obliczono, korzystając z bazy wielcy.pl, wskaźniki syntetyczne, pozwalające uchwycić ogólny poziom genealogicznego zakorzenienia badanej grupy.

Po pierwsze, opracowano wskaźnik określony mianem widoczności, obejmujący obecność danej osoby oraz jej przodków (do trzeciego pokolenia) w trzech wymienionych w tabeli 9 źródłach: PSB, Wikipedii oraz bazie Nekrologia Minakowskiej. Maksymalna wartość tego wskaźnika wynosi 21 (3 bazy × 7 osób), jednak w analizowanej próbie najwyższy uzyskany wynik to 20. Osiągnęła go tylko jedna osoba – Adam Krasiński, któremu przypisano 100% względnego poziomu tego wskaźnika (tabela 13).

Jak wspomniano, opracowaliśmy też prosty wskaźnik zamożności, wyrażony jako procentowa relacja wartości dochodu danej osoby do poziomu produkcji firm najbogatszego przedsiębiorcy w naszym zbiorze – Karola Scheiblera (13 mln rubli). Przypomnijmy, że pojęcie „dochodu" używane jest tu w sensie umownym i odnosi się do wskaźnika przedstawionego w tabeli 8, tj. oszacowanego udziału przedsiębiorców w wartości produkcji przedsiębiorstw, z którymi byli powiązani, proporcjonalnie do posiadanych udziałów.

W tabeli 10 przedstawiono liczbę odnalezionych wpisów dotyczących przedsiębiorców oraz ich rodziców i dziadków w trzech źródłach: PSB, Wikipedii oraz w bazie Nekrologia Minakowskiej (nekrologia.wielcy.pl), która gromadzi komplet nekrologów opublikowanych w następujących gazetach historycznych: „Kurier Warszawski" (1845–1939), „Dziennik Poznański" (1859–1939), „Czas" [krakowski] (1848–1939), „Słowo" [wileńskie] (1922–1939), „Ilustrowany

Kurier Codzienny" [Kraków] (1910–1939) oraz „Dziennik Kijowski" (1906–1918). Jak widać w tabeli, prawie 90% osób z wybranej próby miało nekrologi opublikowane w wymienionych gazetach, co potwierdza, że należeli oni prawie w całości do szeroko rozumianej elity społecznej. Nekrologi udało się również zidentyfikować dla około 40% ich rodziców oraz kilkunastu procent dziadków, co świadczy o wielopokoleniowym zakorzenieniu badanej grupy w elitach polskich. Natomiast tylko 15–17% spośród nich doczekało się artykułów w PSB i/lub Wikipedii, co – jak na elitę związaną z największymi przedsiębiorstwami Królestwa – stanowi wynik niski. Gdy przyglądamy się obecności rodziców i dziadków we wspomnianych źródłach, rzuca się w oczy silna dysproporcja ojców nad matkami (w PSB i Wikipedii ojcowie mają około 10 razy częściej swoje biogramy niż matki). Podobna prawidłowość dotyczy przewagi dziadków nad babkami. Nie ma jej jednak w przypadku nekrologów – babcie od strony matki mają ich nawet więcej niż dziadkowie po kądzieli. Wydaje się to świadczyć o ważnej roli rodzinnej kobiet, których pogrzeby odnotowywano nie rzadziej niż mężczyzn, jednak po ich działalności społecznej pozostał we współczesnych kompendiach znacznie mniejszy ślad.

Tabela 10. Obecność przedsiębiorców i ich przodków w bazach danych – liczby bezwzględne i odsetki (w grupie 737 osób zidentyfikowanych i obecnych w bazie wielcy.pl oraz zmarłych nie wcześniej niż w 1904 r.); źródło: PSB, t. 1–56, Wikipedia.pl (dostęp: 30 XII 2025), KINGPOL_INDUSTRY, Nekrologia Minakowskiej

Baza danych	Proband	Ojciec	Matka	Dziadek ojczysty	Babka ojczysta	Dziadek matczyny	Babka matczyna
Nekrologia Minakowskiej	638 (86,6%)	285 (38,7%)	293 (39,8%)	113 (15,3%)	102 (13,8%)	122 (16,6%)	140 (19,0%)
PSB	109 (14,8%)	78 (10,6%)	7 (0,9%)	54 (7,3%)	5 (0,7%)	41 (5,6%)	5 (0,7%)
Wikipedia (stan na 2025)	128 (17,4%)	76 (10,3%)	7 (0,9%)	55 (7,5%)	5 (0,7%)	44 (6,0%)	7 (0,7%)

Jednocześnie porównanie obecności w historycznych nekrologach oraz w o wiele bardziej współczesnych rejestrach – PSB, a zwłaszcza Wikipedii – ujawnia znamienną różnicę między szeroko rozumianą szlachtą a „czystą", czyli pozbawioną tytułów burżuazją. Ukazuje to prosta statystyka po podziale całego zbioru 737 osób na tę ze wskaźnikiem szlacheckości większym od zera (246 osób) oraz mających zerowy poziom tegoż wskaźnika (491 osób). W grupie „szlacheckiej" biogramy w PSB i Wikipedii ma taki sam odsetek osób – 21%. W grupie z zerowym poziomem szlacheckości biogramy w PSB ma już tylko 11,6%, a Wikipedii 15,5%. Różnica w poziomie nekrologów między tymi zbiorami jest zaś nieznaczna, ale odwrotna. W grupie szlacheckiej ma je 82%, a w grupie bez szlachectwa aż 89% (436 osób). Można więc na tej podstawie stawiać tezę o niewielkiej,

ale inwersji widoczności obu grup w przeszłości i współcześnie. To potwierdzałoby nasze tezy o historycznym zwycięstwie elit feudalnych nad burżuazyjnymi w sferze pamięci niepodległej Polski. W języku kapitałów Bourdieu można by określić tę zmianę zastąpieniem kapitału ekonomicznego jako dominującego zasobu, zapewniającego także widoczność społeczną, kapitałem kulturowym, a także inteligencko-szlacheckim kapitałem społecznym (w tym politycznym).

Tabela 11 przedstawia ukazany już w tabeli 8 ranking, ale zamiast wartości bezwzględnych podano tu wskaźniki proporcjonalne poszczególnych zasobów. Zawiera ono dla wszystkich osób omawiane powyżej wskaźniki wyrażone w procentach – a więc szlacheckość, widoczność i liczbę znanych przodków, odzwierciedlającą ich obecność w bazie wielcy.pl. Ponadto obliczono dwa wskaźniki relacyjne: proporcję wskaźnika szlacheckości do widoczności, pozwalającą ocenić związek publicznej rozpoznawalności rodziny z jej pochodzeniem szlacheckim; proporcję wskaźnika dochodu do wskaźnika znanych przodków, ukazującą, w jakim stopniu majątek danej osoby przerasta wiedzę o znanej historii jej rodzinny, a więc może być postrzegany jako społecznie 'nowy'. W tym ostatnim przypadku maksymalną wartość – 15,3 – osiąga Szaja Rosenblatt (co oznacza 15-krotnie wyższy względny wskaźnik zamożności od wskaźnika widoczności), a najniższą – 0,06% – Maciej Radziwiłł i Tadeusz Plater (co oznacza, że ich wskaźnik względnej zamożności jest o około 15 razy mniejszy od względnego wskaźnika znanych przodków). Może to być interpretowane jako poszlaka zakorzenienia majątku w sieci rodzinnej z długą historią uprzywilejowania.

Tabela 11. Wskaźnik dochodów (top 100) oparty na kryterium wartości produkcji przedsiębiorstw związanych z daną osobą, przypisanej proporcjonalnie (wartość 100 odpowiada poziomowi K. Scheiblera – 13,1 mln rubli; na szaro oznaczono osoby ze wskaźnikiem szlacheckości ≥ 25%); (wskaźnik pomija wartość nieruchomości, kapitałów oraz majątków rolnych); źródło: KINGPOL_INDUSTRY, wielcy.pl, Nekrologia Minakowskiej, Wikipedia.pl

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Dochody	Szlacheckość	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody/zn. przodk.	Szlacheckość/ widoczność
1.	Scheibler	Karol	1862–1935	100,0	1,7	30,0	33,9	2,95	0,06
2.	Herbst	Edward	1844–1921	83,1	0,0	20,0	6,5	12,88	0,00
3.	Rosenblatt	Szaja	1841–1921	49,5	0,0	15,0	3,2	15,34	0,00
4.	Heinzel	Juliusz	1861–1922	45,7	0,0	30,0	12,9	3,54	0,00
5.	Kunitzer	Juliusz	1843–1905	43,2	0,0	15,0	3,2	13,41	0,00

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Dochody	Szlacheckość	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody/zn. przodk.	Szlacheckość/ widoczność
6.	Krusche	Bruno	1872–1939	38,1	0,0	20,0	35,5	1,07	0,00
7.	Ender	Karol	1840–1914	38,1	0,0	5,0	3,2	11,80	0,00
8.	Wiener	Mosze	1844–1926	38,1	0,0	0,0	0,0	–	–
9.	Grohmann	Leon	1878–1937	34,3	0,0	40,0	19,4	1,77	0,00
10.	Bennich	Karol	1842–1905	30,5	0,0	0,0	9,7	3,15	–
11.	Diettel	Henryk	1839–1911	30,5	0,0	10,0	0,0	–	0,00
12.	Dittrich	Karol	1854–1918	26,4	0,0	5,0	0,0	–	0,00
13.	Tołłoczko	Julian	1864–1922	25,8	0,0	45,0	11,3	2,29	0,00
14.	Kościelski	Józef	1845–1911	22,8	67,8	35,0	88,7	0,26	1,94
15.	Poznański	Ignacy	1852–1908	22,8	0,0	30,0	6,5	3,54	0,00
16.	Hertz	Jakub	1846–1929	22,8	0,0	10,0	0,0	–	0,00
17.	Kohn	Markus	1837–1921	22,8	0,0	5,0	0,0	–	0,00
18.	Temler	Aleksander	1825–1917	21,9	0,0	25,0	12,9	1,69	0,00
19.	Wellisch	Wilhelm	1863–1911	19,9	0,0	5,0	3,2	6,18	0,00
20.	Silberstein	Mieczysław	1876–1907	19,7	0,0	25,0	8,1	3,78	0,00
21.	Kinderman	Franciszek	1837–1915	19,0	0,0	10,0	9,7	1,97	0,00
22.	Osser	Adam	1863–1932	19,0	0,0	15,0	3,2	5,90	0,00
23.	Geyer	Emil	1848–1910	18,6	0,0	30,0	9,7	1,92	0,00

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Dochody	Szlachecckość	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody/zn. przodk.	Szlachecckość/ widoczność
24.	Briggs	Alfred	1856–1925	18,1	0,0	5,0	0,0	–	0,00
25.	Eisert	Karol	1865–1938	17,3	0,0	10,0	22,6	0,76	0,00
26.	Nowca	Władysław	1846–1924	15,2	0,0	25,0	12,9	1,18	0,00
27.	Heinzel	Ludwik	1863–1925	14,4	0,0	25,0	12,9	1,12	0,00
28.	Kronenberg	Leopold	1849–1937	14,3	0,0	65,0	14,5	0,98	0,00
29.	Ender	Teodor	1860–1921	14,1	0,0	15,0	22,6	0,62	0,00
30.	Jarociński	Zygmunt	1824–1909	13,8	0,0	10,0	0,0	–	0,00
31.	Pfeiffer	Stanisław	1856–1929	13,5	0,0	40,0	29,0	0,46	0,00
32.	Ostrowska (z d. Kuczyńska)	Ludwika	1839–1906	12,6	37,3	40,0	46,8	0,27	0,93
33.	Markusfeld	Henryk	1853–1921	12,5	0,0	10,0	9,7	1,29	0,00
34.	Fitzner	Wilhelm	1833–1905	11,8	0,0	5,0	0,0	–	0,00
35.	Kindermann	Juliusz	1866–1932	11,4	0,0	20,0	16,1	0,71	0,00
36.	Bloch	Henryk	1866–1938	11,4	3,4	45,0	17,7	0,64	0,08
37.	Szlenker	Jan	1848–1910	11,1	0,0	35,0	25,8	0,43	0,00
38.	Grohmann	Henryk	1862–1939	10,7	0,0	50,0	19,4	0,55	0,00
39.	Broel-Plater	Konstanty	1872–1927	10,6	59,3	60,0	95,2	0,11	0,99
40.	Wertheim	Piotr	1850–1922	10,5	0,0	40,0	22,6	0,47	0,00

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Dochody	Szlacheckość	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody/zn. przodk.	Szlacheckość/ widoczność
41.	Tąkiel	Stefan	1868–1944	10,4	16,9	25,0	38,7	0,27	0,68
42.	Steigert	Teodor	1849–1914	10,0	0,0	5,0	9,7	1,03	0,00
43.	Horn	Albert	1870–1905	9,7	0,0	6,7	3,2	1,45	–
44.	Leonhardt	Ernest	1840–1917	9,5	0,0	0,0	3,2	2,95	–
45.	Kiślański	Władysław Marian	1868–1924	9,1	64,4	25,0	71,0	0,13	2,58
46.	Daab	Adolf	1872–1924	9,1	0,0	20,0	9,7	1,00	0,00
47.	Szwejcer	Michał	1843–1919	8,6	15,3	40,0	30,6	0,28	0,38
48.	Zamoyski	August	1856–1917	8,4	78,0	35,0	96,8	0,09	2,23
49.	Bersohn	Jan	1829–1913	8,3	0,0	25,0	3,2	2,58	0,00
50.	Zamoyski	Maurycy	1871–1939	8,3	78,0	50,0	93,5	0,09	1,56
51.	Bormann	Maurycy	1845–1913	7,6	0,0	25,0	11,3	0,67	0,00
52.	Szwede	Aleksander	1849–1920	7,6	0,0	40,0	12,9	0,59	0,00
53.	Kiślański	Władysław Teodor	1841–1926	7,6	28,8	25,0	27,4	0,28	1,15
54.	Piesch	Maurycy	1849–1908	7,6	0,0	10,0	0,0	–	0,00
55.	Gostyński	Władysław	1849–1935	7,6	0,0	15,0	9,7	0,79	0,00
56.	Daube	Adolf	1867–1937	7,6	0,0	5,0	16,1	0,47	0,00
57.	Szyffer	Maksymilian	1858–1935	7,6	0,0	10,0	0,0	–	0,00

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Dochody	Szlachecckość	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody/zn. przodk.	Szlachecckość/ widoczność
58.	Machlejd	Karol	1837–1906	7,6	8,5	15,0	16,1	0,47	0,34
59.	Kropiwnicki	Alfons Stanisław	1837–1909	7,6	15,3	30,0	17,7	0,43	0,51
60.	Fux	Henryk	1857–1922	7,6	0,0	5,0	0,0	–	0,00
61.	Czetwertyńska-Światopełk (z d. Uruska)	Maria	1853–1931	7,3	54,2	25,0	88,7	0,08	2,17
62.	Zieliński	Władysław	1860–1929	7,2	33,9	20,0	72,6	0,10	1,69
63.	Epstein	Mieczysław	1833–1914	7,2	0,0	55,0	12,9	0,55	0,00
64.	Gerlicz	Aleksander	1837–1907	7,0	3,4	15,0	6,5	1,09	0,23
65.	Rosenblum	Gustaw	1866–1928	6,9	0,0	35,0	19,4	0,35	0,00
66.	Radziwiłłowa (z d. Korwin-Krasińska)	Jadwiga	1842–1913	6,8	89,8	55,0	100,0	0,07	1,63
67.	Wielopolski	Władysław	1860–1928	6,8	83,1	35,0	96,8	0,07	2,37
68.	Kleniewski	Jan	1845–1918	6,7	37,3	25,0	46,8	0,14	1,49
69.	Budny	Ignacy	1818–1917	6,7	8,5	5,0	11,3	0,59	1,69
70.	Ramisch	Franciszek	1856–1932	6,6	0,0	5,0	9,7	0,79	0,00
71.	Biedermann	Alfred	1866–1936	6,5	0,0	20,0	19,4	0,34	0,00
72.	Rulikowski	Edward	1867–1936	6,4	66,1	30,0	96,8	0,07	2,20
73.	Bartke	Karol	1851–1921	6,1	0,0	5,0	0,0	–	0,00
74.	Łubieński	Stanisław	1852–1930	6,0	76,3	40,0	82,3	0,07	1,91

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Dochody	Szlacheckość	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody/zn. przodk.	Szlacheckość/ widoczność
75.	Humnicki	Ignacy	1861–1951	5,9	50,8	26,7	53,2	0,11	1,90
76.	Landau	Stanisław	1862–1932	5,9	0,0	5,0	0,0	–	0,00
77.	Radziwiłł	Maciej	1873–1920	5,8	91,5	60,0	100,0	0,06	1,53
78.	Kuszell	Wacław	1870–1944	5,7	28,8	15,0	48,4	0,12	1,92
79.	Krusche	Julian	1865–1926	5,7	0,0	15,0	25,8	0,22	0,00
80.	Lorentz	Stanisław	1870–1920	5,7	0,0	5,0	0,0	–	0,00
81.	Fürstenwald	Oskar	1858–1913	5,7	0,0	10,0	3,2	1,77	0,00
82.	Gampe	Józef	1835–1912	5,7	0,0	5,0	9,7	0,59	0,00
83.	Albrecht	Ludwik	1854–1919	5,7	0,0	5,0	9,7	0,59	0,00
84.	Iżycka (z d. Dachowska)	Leonia	1862–1929	5,7	27,1	15,0	41,9	0,14	1,81
85.	Kernbaum	Maks	1857–1936	5,6	0,0	25,0	3,2	1,75	0,00
86.	Grobicki	Aleksander	1858–1931	5,6	23,7	30,0	33,9	0,18	0,79
87.	Czetwertyński-Światopełk	Seweryn	1873–1945	5,4	86,4	50,0	98,4	0,55	1,73
88.	Oppenheim	Ber	1852–1922	5,4	0,0	5,0	0,0	–	0,00
89.	Wolff	Antoni	1869–1939	5,3	11,9	20,0	21,0	0,25	0,59
90.	Bevensee	Karol	1847–1914	5,3	0,0	5,0	0,0	–	0,00
91.	Kosiński	Edward	1859–1924	5,3	10,2	25,0	27,4	0,19	0,41

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Dochody	Szlacheckość	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody/zn. przodk.	Szlacheckość/ widoczność
92.	Ronikier	Adam	1881–1952	5,2	42,4	35,0	61,3	0,08	1,21
93.	Czamański	Samuel	1829–1910	5,1	0,0	5,0	0,0	–	0,00
94.	Zachert	Henryk	1854–1907	5,0	1,7	20,0	16,1	0,31	0,08
95.	Jackowska	Jadwiga		5,0	43,8	33,3	56,5	0,09	1,32
96.	Plater	Tadeusz	1843–1918	5,0	47,5	25,0	79,0	0,06	1,90
97.	Hoffrichter	Karol	1866–1933	4,9	0,0	5,0	9,7	0,51	0,00
98.	Wulfsohn	Hugon	1837	4,9	0,0	13,3	0,0	–	–
99.	Łoskowski	Wincenty	1849–1926	4,7	13,6	15,0	22,6	0,21	0,91
100.	Oderfeld	Bronisław	1864–1914	4,7	0,0	66,6	0,0	–	–

Pierwszym rozważanym sposobem odczytania tabeli 11 jest możliwość oceny stopnia występowania w zidentyfikowanym przez nas finansowym establishmencie wymienionym w księgach adresowych osób pochodzenia szlacheckiego oraz reprezentujących widoczne społecznie rodziny. Dla ułatwienia kolorem szarym oznaczono w tabeli osoby, których wskaźnik szlacheckości przekracza 25%. Można oczywiście zauważyć, że śladowy poziom wskaźnika szlacheckości ma już nasz „numer jeden" na liście, a więc Karol Scheibler (niecałe 2%). Jest to efekt jego nobilitacji, która jednak nastąpiła dopiero w 1895 r., czyli w pierwszym pokoleniu. Dotyczy więc tylko jednej osoby z badanych przez nas 62 osób (przodków i samego „probanta"). Podobnym przypadkiem jest Henryk Bloch z poz. 36., którego ojciec Jan został nobilitowany przez cara w 1883 r. Pierwszą osobą na liście mającą udokumentowane szlacheckie pochodzenie we wcześniejszych pokoleniach jest Józef Kościelski (poz. 14. ze wskaźnikiem względnej szlacheckości 67%). Znacznie silniej zakorzenione w rodach szlacheckich są jednak osoby znajdujące się niżej w tabeli, począwszy od Augusta i Maurycego Zamoyskich (poz. 48. i 50. ze wskaźnikiem szlacheckości 78%), poprzez Jadwigę Radziwiłłową z d. Krasińską (poz. 66. i prawie 90%), Władysława Wielopolskiego (poz. 67., 83%), Stanisława Łubieńskiego (poz. 74. i 76%), a skończywszy na Macieju Radziwille (poz. 77) z przewidywalnie wysokim

wskaźnikiem względnej szlacheckości na poziomie 92%. Pomiędzy tym arystokratycznym parnasem a „czystą" (a więc nieposiadającą szlachectwa) burżuazją mamy jeszcze kilku przedstawiciel szlachty czy też średniej arystokracji, głównie znajdujących się w drugiej połowie naszej pierwszej setki. W pierwszej pięćdziesiątce znajdujemy dwie osoby z zauważalnym, choć niewysokim wskaźnikiem szlacheckości – Stefana Tąkiela (poz. 41. z 17% szlacheckości) i Michała Szwejcera (poz. 47. z 15%). W drugiej połowie naszej setki jako na posiadających zauważalny poziom szlacheckości zwrócić uwagę można na obu Władysławów Kisielańskich, Alfonsa Kropiwnickiego, Marię Czetwertyńską z d. Uruską, Władysława Zielińskiego, Jana Kleniewskiego, Edwarda Rulikowskiego, Aleksandra Grobickiego, Wacława Kuszella, Leonię Iżycką z d. Dachowską, Ignacego Humnickiego, Jadwigę Jackowską, Antoniego Wolffa, Edwarda Kosińskiego, Wincentego Łoskowskiego, Adama Ronikiera i Tadeusza Platera. Najwyższy względny stosunek wskaźnika szlacheckości do wskaźnika widoczności osiąga w tej setce Władysław Marian Kiślański (2,5 raza). Można tu też zwrócić uwagę, że już poniżej poz. 42. (Teodor Steigert) szacowany przez nas dochód kolejnych osób nie osiąga nawet 10% dochodu Scheiblera. Najbardziej zamożnymi osobami z pochodzeniem szlacheckim w naszym rankingu są więc Józef Kościelski, Ludwika Ostrowska z d. Kuczyńska i Konstanty Plater.

W odniesieniu do wskaźnika widoczności przedstawionego w tabeli 11 warto zwrócić uwagę, że dla czołówki rankingu zamożności pozostaje on relatywnie niski. Pierwszą osobą, dla której przekracza on 50%, jest Leopold Kronenberg, zajmujący 28. pozycję w rankingu, co wynika z tego, że w naszych szacunkach uwzględniano wyłącznie udziały w przemyśle, z pominięciem sektora finansowego. Najwyższe wartości wskaźnika widoczności osiągają natomiast przedstawiciele arystokracji – Konstanty Plater i Maciej Radziwiłł (po 60%).

W efekcie w ścisłej czołówce rankingu widzimy znaczące dysproporcje między poziomem zamożności a stopniem wiedzy o historii rodzin. Ponad 10-krotna różnica pomiędzy tymi wskaźnikami występuje w przypadku Edwarda Herbsta, Szai Rosenblatta, Juliusza Kunitzera i Karola Endera. Oznacza to, że historie poprzednich pokoleń rodzin tych osób są relatywnie słabo znane, a więc prawdopodobnie nie miały długiej historii uprzywilejowania, co kontrastuje z poziomem kapitału ekonomicznego, którym dysponowali oni za życia.

W tabeli 12 ten sam zbiór danych uporządkowano według wskaźnika szlacheckiego pochodzenia rodziny. Przedstawiono w niej trzydzieści osób osiągających jego najwyższe wartości. Zgromadzone nazwiska należą – co dość oczekiwane – przede wszystkim do rdzenia historycznej polskiej arystokracji, choć obejmują również rodziny, które status rzeczywiście elitarny uzyskały dopiero w XIX w.

W analizowanym zestawieniu pierwsze miejsce, z wartością wskaźnika równą 100%, zajmują – jak już wspomniano – Stanisław i Zdzisław Lubomirscy. Na kolejnych pozycjach plasują się Andrzej Zamoyski oraz Róża Radziwiłłowa z d. Potocka – 98%. Wszystkie te osoby charakteryzują się jednocześnie niemal pełnym poziomem wskaźnika znanych przodków obecnych w bazie wielcy.pl, sięgającym blisko 100%.

Tabela 12. Ranking (top 30) według współczynnika szlacheckości (kolorem szarym zaznaczono osoby ze wskaźnikiem względnego dochodu powyżej 5%); źródło zob. tab. 11

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Szlacheckość	Szlacheckość/widoczność	Znani przodkowie	Widoczność	Dochody	Dochody/znani przodk.
1.	Lubomirski	Zdzisław	1865–1943	100,0	2,22	100,0	45,0	4,67	0,10
2.	Lubomirski	Stanisław	1875–1932	100,0	1,82	100,0	55,0	2,50	0,05
3.	Zamoyski	Andrzej	1852–1927	98,3	2,46	100,0	40,0	4,02	0,10
4.	Radziwiłłowa (z d. Potocka)	Róża	1878–1931	98,3	1,31	100,0	75,0	2,12	0,03
5.	Lubomirski	Eugeniusz	1825–1911	94,9	2,11	98,4	45,0	0,18	0,00
6.	Zamoyski	Zdzisław	1842–1925	93,2	1,69	100,0	55,0	2,87	0,05
7.	Krasiński	Adam	1870–1909	93,2	0,93	100,0	100,0	0,07	0,00
8.	Radziwiłł	Maciej	1873–1920	91,5	1,53	100,0	60,0	5,83	0,10
9.	Czacki	Feliks	1841–1909	91,5	2,29	100,0	40,0	2,57	0,06
10.	Radziwiłłowa (z d. Korwin-Krasińska)	Jadwiga	1842–1913	89,8	1,63	100,0	55,0	6,81	0,12
11.	Mańkowski	Stanisław	1876–1937	88,1	1,96	91,9	45,0	0,38	0,01
12.	Czetwertyński	Seweryn	1873–1945	86,4	1,73	98,4	50,0	0,77	0,02
13.	Popiel	Ignacy	1847–1939	86,4	2,47	91,9	35,0	0,15	0,00
14.	Sobański	Kazimierz	1859–1909	84,7	1,54	95,2	55,0	3,81	0,07
15.	Szeptycki	Aleksander	1866–1940	84,7	1,41	93,5	60,0	0,19	0,00
16.	Plater-Zyberk	Stanisław	1875–1911	83,1	2,37	100,0	40,0	4,47	0,19

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Szlachecckość	Szlachecckość/widoczność	Znani przodkowie	Widoczność	Dochody	Dochody/znani przodk.
17.	Krasiński	Edward	1875–1911	83,1	2,08	100,0	45,0	1,59	0,11
18.	Wielopolski	Władysław	1870–1940	83,1	1,85	96,8	35,0	6,78	0,04
19.	Wielopolski	Zygmunt	1863–1919	83,1	2,08	96,8	40,0	1,13	0,03
20.	Chełmicki	Adrian	1868–1933	83,1	3,32	83,9	25,0	0,46	0,02
21.	Tarnowski	Juliusz	1837–1918	81,4	2,32	100,0	60,0	2,15	0,07
22.	Potocki	Tomasz	1864–1917	81,4	1,36	93,5	45,0	0,38	0,04
23.	Czetwertyński	Włodzimierz	1827–1908	81,4	2,71	85,5	35,0	2,30	0,05
24.	Lubecki	Aleksander	1860–1912	81,4	1,81	83,9	30,0	1,55	0,01
25.	Dembiński	Stefan	1869–1934	79,7	2,28	98,4	35,0	3,67	0,10
26.	Potulicki	Henryk	1856–1917	78,0	2,23	100,0	35,0	1,16	0,24
27.	Potulicki	Antoni	1871–1939	78,0	1,56	100,0	50,0	0,29	0,17
28.	Zamoyski	August	1870–1943	78,0	2,60	96,8	35,0	8,44	0,10
29.	Zamoyski	Maurycy	1888–1931	78,0	2,23	93,5	50,0	8,26	0,03
30.	Boniecki	Stanisław	1856–1919	78,0	1,56	88,7	30,0	3,04	0,01

Znacznie słabszy związek z wysokim poziomem szlacheckiego pochodzenia wykazuje natomiast wskaźnik widoczności. Jego maksymalną wartość w obrębie tej grupy osiąga jedynie Adam Krasiński, zajmujący 7. pozycję w zestawieniu.

Wskaźniki dochodu tak wyłonionej czołówki feudalnej frakcji burżuazji są jednak raczej niskie. Dopiero Maciej Radziwiłł na poz. 8. ma wskaźnik dochodu przekraczający 5% szacowanej zamożności Karola Scheiblera. W tej trzydziestce ów poziom 5% przekraczają jeszcze tylko Władysław Wielopolski oraz August

i Maurycy Zamoyscy. Nikt nie ma tu jednak wskaźnika wyższego od 10%, a więc około 100 tys. rubli.

Tabela 13 porządkuje zbiór według wskaźnika widoczności przodków w bazach (PSB, Wikipedia, Nekrologia). Pierwsze sześć pozycji zajmują na niej przedstawiciele arystokracji. Dopiero na poz. 7. widzimy Leopolda Kronenberga, a na 8. Edwarda Natansona. Z osób zamożnych na poz. 23. pojawia się jeszcze Henryk Grohman.

Tabela 13. Wskaźnik widoczności przedsiębiorców i ich przodków (top 30) (na szaro oznaczono osoby ze wskaźnikiem dochodu przekraczającym poziom 10%); źródło zob. tab. 11

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody	Szlacheckość	Szlacheckość/widoczność	Dochody/znani przodk.
1.	Krasiński	Adam	1870–1909	100,0	100,0	0,07	93,2	0,93	0,00
2.	Potocki	Andrzej	1861–1908	95,0	90,3	1,57	72,9	0,77	0,02
3.	Radziwiłłowa (z d. Potocka)	Róża	1878–1931	75,0	100,0	2,12	98,3	1,31	0,03
4.	Sobański	Feliks	1833–1913	70,0	83,9	3,81	62,7	0,90	0,05
5.	Potocki	August	1847–1905	70,0	72,6	0,38	47,5	0,68	0,01
6.	Raczyński	Karol	1878–1946	70,0	79,0	0,04	72,9	1,04	0,00
7.	Kronenberg	Leopold	1849–1937	65,0	14,5	14,28	0,0	0,00	0,22
8.	Natanson	Edward	1861–1940	65,0	24,2	4,28	0,0	0,00	0,07
9.	Przezdziecki	Stefan	1879–1932	65,0	100,0	2,65	67,8	1,04	0,04
10.	Plater	Konstanty	1873–1927	60,0	95,2	10,60	59,3	0,99	0,18
11.	Radziwiłł	Maciej	1873–1920	60,0	100,0	5,83	91,5	1,53	0,10
12.	Branicki	Ksawery	1864–1926	60,0	95,2	2,96	76,3	1,27	0,05
13.	Tarnowski	Juliusz	1864–1917	60,0	100,0	2,15	81,4	1,36	0,04

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Widoczność	Znani przodkowie	Dochody	Szlacheckość	Szlacheckość/widoczność	Dochody/znani przodk.
14.	Szeptycki	Aleksander	1866–1940	60,0	93,5	0,19	84,7	1,41	0,00
15.	Epstein	Mieczysław	1833–1914	55,0	12,9	7,16	0,0	0,00	0,13
16.	Radziwiłłowa (z d. Korwin-Krasińska)	Jadwiga	1842–1913	55,0	100,0	6,81	89,8	1,63	0,12
17.	Sobański	Kazimierz	1859–1909	55,0	95,2	3,81	84,7	1,54	0,07
18.	Zamoyski	Zdzisław	1842–1925	55,0	100,0	2,87	93,2	1,69	0,05
19.	Plater	Zygmunt	1870–1934	55,0	95,2	2,75	59,3	1,08	0,05
20.	Lubomirski	Stanisław	1875–1932	55,0	100,0	2,50	100,0	1,82	0,05
21.	Plater	Henryk	1876–1913	55,0	95,2	1,67	59,3	1,08	0,03
22.	Górski	Stanisław	1877–1932	55,0	69,4	0,15	52,5	0,96	0,00
23.	Grohman	Henryk	1862–1939	50,0	19,4	10,66	0,0	0,00	0,21
24.	Zamoyski	Maurycy	1871–1939	50,0	93,5	8,26	78,0	1,56	0,17
25.	Norblin	Ludwik	1836–1914	50,0	16,1	3,95	0,0	0,00	0,08
26.	Plater	Józef	1874–1944	50,0	95,2	3,69	59,3	1,19	0,07
27.	Plater	Edward	1871–1958	50,0	95,2	1,78	59,3	1,19	0,04
28.	Czetwertyński	Seweryn	1873–1945	50,0	98,4	0,77	86,4	1,73	0,02
29.	Potulicki	Antoni	1856–1919	50,0	100,0	0,29	78,0	1,56	0,01
30.	Kwilecki	Kazimierz	1863–1935	50,0	74,2	0,15	61,0	1,22	0,00

Tabela 14 przedstawia ranking uporządkowany według wskaźnika obecności przodków w bazie wielcy.pl. Wyłaniający się z niej obraz jest w dużej mierze zbliżony do tego zaprezentowanego w tabeli 13, z tą jednak istotną różnicą, że obejmuje ona wyłącznie nazwiska polskich arystokratów, bez ani jednego przedstawiciela „czystej" burżuazji. Na marginesie warto odnotować obecność na 24. pozycji księcia Michaiła Romanowa.

Jednocześnie poziom dochodu przemysłowego osób ujętych w tabeli 14 jest przeciętnie niższy niż w przypadku pierwszej trzydziestki z tabeli 13. Spośród osób, których rodziny są obecne w bazie wielcy.pl, jedynie Konstanty Plater przekracza próg 10% wskaźnika dochodowego. Można jednak przypuszczać, że całkowity poziom zamożności osób zestawionych w tabeli 14 był w rzeczywistości wyższy, ponieważ wielu z nich dysponowało również znacznymi majątkami ziemskimi. Oznacza to, że ich faktyczna pozycja ekonomiczna była istotnie silniejsza, niż sugerowałby to sam wskaźnik dochodu przemysłowego.

Tabela 14. Wskaźnik przodków obecnych w bazie wielcy.pl (top 30) (na szaro oznaczono osoby przekraczające poziom 5% wskaźnika majątku); źródło zob. tab. 11

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Znani przodkowie	Widoczność	Szlacheckość	Szlacheckość/ widoczność	Dochody	Dochody/ znani przodk.
1.	Krasiński	Adam	1870–1909	100,0	100,0	93,2	0,93	0,07	0,00
2.	Radziwiłłowa (z d. Potocka)	Róża	1878–1931	100,0	75,0	98,3	1,31	2,12	0,03
3.	Przezdziecki	Stefan	1879–1932	100,0	65,0	67,8	1,04	2,65	0,04
4.	Radziwiłł	Maciej	1873–1920	100,0	60,0	91,5	1,53	5,83	0,10
5.	Tarnowski	Juliusz	1864–1917	100,0	60,0	81,4	1,36	2,15	0,04
6.	Radziwiłłowa (z d. Korwin-Krasińska)	Jadwiga	1842–1913	100,0	55,0	89,8	1,63	6,81	0,12
7.	Zamoyski	Zdzisław	1842–1925	100,0	55,0	93,2	1,69	2,87	0,05
8.	Lubomirski	Stanisław	1875–1932	100,0	55,0	100,0	1,82	2,50	0,05
9.	Potulicki	Antoni	1856–1919	100,0	50,0	78,0	1,56	0,29	0,01

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Znani przodkowie	Widoczność	Szlachecckość	Szlachecckość/ widoczność	Dochody	Dochody/ znani przodk.
10.	Lubomirski	Zdzisław	1865–1943	100,0	45,0	100,0	2,22	4,67	0,10
11.	Krasiński	Edward	1870–1940	100,0	45,0	83,1	1,85	1,59	0,04
12.	Plater	Stanisław	1875–1911	100,0	40,0	83,1	2,08	4,47	0,11
13.	Zamoyski	Andrzej	1852–1927	100,0	40,0	98,3	2,46	4,02	0,10
14.	Czacki	Feliks	1841–1909	100,0	40,0	91,5	2,29	2,57	0,06
15.	Potulicki	Henryk	1888–1931	100,0	35,0	78,0	2,23	1,16	0,03
16.	Żółtowski	Edward	1848–1931	100,0	30,0	54,2	1,81	0,25	0,01
17.	Czetwertyński	Seweryn	1873–1945	98,4	50,0	86,4	1,73	0,77	0,02
18.	Lubomirski	Eugeniusz	1825–1911	98,4	45,0	94,9	2,11	0,18	0,00
19.	Potocki	Jakub	1863–1934	98,4	40,0	66,1	1,65	3,26	0,08
20.	Dembiński	Stefan	1869–1934	98,4	35,0	79,7	2,28	3,67	0,10
21.	Wielopolski	Zygmunt	1863–1919	96,8	40,0	83,1	2,08	1,13	0,03
22.	Zamoyski	August	1856–1917	96,8	35,0	78,0	2,23	8,44	0,24
23.	Wielopolski	Władysław	1860–1928	96,8	35,0	83,1	2,37	6,78	0,19
24.	Holstein-Gottorp	Michaił	1878–1918	96,8	35,0	0,0	0,00	4,11	0,12
25.	Rulikowski	Edward	1867–1936	96,8	30,0	66,1	2,20	6,42	0,21

Lp.	Nazwisko	Imię	Daty życia	Znani przodkowie	Widoczność	Szlacheckość	Szlacheckość/ widoczność	Dochody	Dochody/ znani przodk.
26.	Plater	Konstanty	1873–1927	95,2	60,0	59,3	0,99	10,60	0,18
27.	Branicki	Ksawery	1864–1926	95,2	60,0	76,3	1,27	2,96	0,05
28.	Sobański	Kazimierz	1859–1909	95,2	55,0	84,7	1,54	3,81	0,07
29.	Plater	Zygmunt	1870–1934	95,2	55,0	59,3	1,08	2,75	0,05
30.	Plater	Henryk	1876–1913	95,2	55,0	59,3	1,08	1,67	0,03

Na zakończenie tej części analizy w tabeli 15 zestawiono zidentyfikowane miejsca pochówku w badanym zbiorze 737 przedsiębiorców. Udało się je ustalić dla 557 osób. Zdecydowana większość z nich – 46% – została pochowana na katolickim Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Kolejne 9% spoczywa na położonym nieopodal cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej.

Tabela 15. Pochowani na cmentarzach Warszawy i Łodzi (ze zbioru 557 osób o znanym miejscu pochówku); źródło: wielcy.pl

Nazwa cmentarza	Liczba osób	Odsetek wśród osób o znanym miejscu pochówku
Warszawa, Cmentarz Powązkowski	257	46,1
Warszawa, cmentarz ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej	48	8,6
Warszawa, cmentarz żydowski przy ul. Okopowej	33	5,9
Warszawa, Cmentarz Bródnowski	13	2,3
Warszawa, cmentarz ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej	12	2,2
Łódź, nowy cmentarz żydowski	6	1,1
Łódź, stary cmentarz ewangelicki przy ul. Ogrodowej	4	0,7

Choć wskazuje to na znaczącą dysproporcję, warto zauważyć, że ewangelicki cmentarz przy ul. Młynarskiej charakteryzuje się relatywnie wyższym udziałem znanych przedsiębiorców wśród ogólnej liczby pochówków. Szacuje się bowiem, że dokonano tam około 100 tys. pochówków, podczas gdy na Cmentarzu Powązkowskim liczba ta sięga około miliona, co oznacza dziesięciokrotną różnicę skali.

Jednocześnie około 6% badanej grupy pochowano na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej. Można przypuszczać, że udział tej nekropolii byłby wyższy, gdyby analiza obejmowała również miejsca pochówku przodków badanych przedsiębiorców. Jak wiadomo, był to okres, w którym wielu zamożnych przedsiębiorców pochodzenia żydowskiego przyjmowało katolicyzm bądź jedno z wyznań protestanckich. W konsekwencji, o ile przedstawiciele tej elity byli w większości chowani przy ul. Powązkowskiej lub Młynarskiej, o tyle ich przodkowie spoczywają na cmentarzu przy ul. Okopowej.

2.4.2. Analiza jakościowa

W niniejszej sekcji podsumowujemy przede wszystkim dość zwięźle obraz wyłaniający się ze 123 biogramów przedsiębiorców, które pomieszczono w części trzeciej. Jak wspomniano, są to w większości osoby zajmujące najwyższe pozycje stworzonego przez nas rankingu. Nie jest to jednak dokładnie setka najzamożniejszych przedsiębiorców, ale wybór z pierwszych 200 pozycji, uwarunkowany głównie możliwością precyzyjnego zidentyfikowania danych osób oraz znalezienia o nich i ich rodzinach wiarygodnych danych, a także ich społeczną rozpoznawalnością. Zbiór ten nie jest więc kompletnym zestawem biogramów najbogatszych przedsiębiorców fabrycznych Królestwa Polskiego i nie ma charakteru źródłowego. Jest natomiast dość reprezentatywnym wyborem elity danej populacji, tak jak zarysowała się ona w wyniku analizy przyjętego przez nas źródła danych. Naszą intencją było więc przedstawienie za pomocą biogramów portretu tej grupy, który pozwalałby na samodzielne wyciąganie wniosków zarówno na bazie informacji bardzo ogólnych, jak i pewnych znamiennych szczegółów z życia przedsiębiorców i ich rodzin. Biogramy, które opracowywano według zunifikowanego wzorca pozwalającego na porównanie ich między sobą, są więc same w sobie proponowaną przez nas podstawową formą analizy prozopograficznej danej populacji. Jak wspomniano, przygotowując je, korzystaliśmy prawie wyłącznie ze źródeł wtórnych, gdyż głównym celem było tu zebranie i uporządkowanie w jednolity sposób wiedzy o różnych aspektach społecznej trajektorii wybranych osób i ich rodzin. Łączna lektura tego zestawu biogramów pozwala na uzyskanie efektu, który nie jest możliwy, gdy zapoznajemy się z wiedzą o tych samych osobach oddzielnie lub w innym zestawie odniesienia. Staraliśmy się tu połączyć informacje z różnych źródeł, przede wszystkim wykorzystując PSB, inne słowniki biograficzne oraz opracowania poświęcone poszczególnym osobom i rodzinom. Posiłkowaliśmy się także źródłami poświęconymi miejscowościom, przedsiębiorstwom, branżom przemysłu,

organizacjom czy wydarzeniom historycznym, w których uczestniczyły analizowane przez nas osoby i ich rodziny. Równocześnie posługiwaliśmy się zestawionymi przez nas rejestrami aktywności w przedsiębiorstwach, sporządzonymi na podstawie ksiąg adresowych, które umieszczono także na końcu wszystkich biogramów. Bardziej szczegółowe dane o wykorzystanych pozycjach przedstawiamy na wstępie części trzeciej, w której pomieszczono biogramy. Ponadto wykorzystaliśmy dane genealogiczne zgromadzone wcześniej przez Marię Jadwigę Minakowską i udostępnione na portalu wielcy.pl. Niezwykle przydatna okazała się również opracowana przez nią baza nekrologów – Nekrologia, w której – jak wcześniej pokazano – odnaleźć można wielu członków analizowanej przez nas elity. Nekrologi te stanowiły cenne źródło wiedzy o pozycji społecznej badanych osób. Choć nie podjęliśmy w tej książce ich systematycznej analizy, wydaje się ona warta przeprowadzenia w przyszłości, tym bardziej że badania w tym kierunku są już stopniowo podejmowane w socjologii (Fowler 2007; Nagy 2017).

W przygotowanych przez nas biogramach podjęliśmy próbę rozdzielenia opisu działalności gospodarczej od opisu sieci rodzinnych interesujących nas przedsiębiorców. Oba te wymiary ich społecznego funkcjonowania okazały się jednak często immanentnie powiązane, co sprawiało, że ich rozdzielenie nie zawsze było możliwe. Dotyczyło to zwłaszcza przypadków, w których znaczna część kapitału, jakim dysponowali badani, pochodziła z akumulacji dokonującej się w ciągu kilku wcześniejszych pokoleń, a także łączyła się w wyniku aliansów matrymonialnych między dwiema lub większą liczbą rodzin.

W analizowanych biogramach obserwujemy wiele takich konfiguracji. Małżeństwa te zawierane były zwykle w kręgach zbliżonych pod względem pochodzenia narodowo-religijnego, regionu aktywności, branży gospodarczej czy skali prowadzonych przedsięwzięć. W dużej części opracowanych przez nas biogramów opisujemy zatem nie tyle jednostki, ile całe rodziny – to właśnie w ich strukturach akumulował się i był przekazywany kapitał ekonomiczny, a wraz z nim inne zasoby, w tym kapitał kulturowy i społeczny środowisk burżuazyjnych.

W niektórych przypadkach (np. w rodzinie Zamoyskich) napotkaliśmy wręcz przykłady funkcjonowania rodzinnych rad podejmujących decyzje biznesowe. Można więc uznać, że mamy tu do czynienia z wczesnymi formami instytucji znanej we współczesnym kapitalizmie jako *family office* (Glucksberg, Burrows 2016).

Można również poczynić szersze porównanie ówczesnego stopnia koncentracji kapitału w Królestwie Polskim – skupionego w rękach kilkunastu niezwykle zamożnych rodzin, kontrolujących znaczne zasoby kapitałowe oraz kilkudziesięciu rodzin nieco mniej zasobnych – z konfiguracjami elit obserwowanymi w wielu krajach zachodnich. Przykładowo, w Szwecji jeszcze do końca XIX w., a w pewnym zakresie nawet współcześnie, znaczna część gospodarki pozostaje w rękach zaledwie kilku rodzin (Agnblad, Berglöf, Högfeldt, Svancar 2001; Gilding 2005).

Istotnym wymiarem historii takich rodzin jest proces przekazywania kapitału kolejnym pokoleniom, często określany mianem sukcesji. W rodzinach

o długiej historii akumulacji bogactwa proces ten był zazwyczaj dobrze wypracowany i obejmował również starannie aranżowane alianse matrymonialne, do których młode pokolenie przygotowywano od wczesnych lat młodzieńczych. Wprost o takim przygotowywaniu do dziedziczenia wielkiej fortuny rodzinnej wspominał – już po upadku PRL – Jerzy Grohman (Skrzydło 1999: 49). Jego rodzina wchodziła w alianse matrymonialne m.in. z rodziną Scheiblerów, jednak – podobnie jak inne burżuazyjne rody ziem polskich – nie zdołała utrzymać wewnętrznej spójności społecznej po II wojnie światowej.

Znamienny jest w tym względzie kontrast z elitą ziemiańsko-arystokratyczną. Jak wspomniano wcześniej, jej potomkowie do dziś tworzą stosunkowo spójną i zamkniętą sieć rodzinną, obejmującą potomków największych rodów arystokratycznych oraz najbogatszych rodzin ziemiańskich, które w XIX w. zbliżyły się do siebie w wyniku intensywnych aliansów matrymonialnych.

Pod koniec XIX w. dochodzi również do coraz wyraźniejszego zbliżenia elit arystokratyczno-ziemiańskich z elitami burżuazyjnymi. Proces ten miał zarówno wymiar gospodarczy – w postaci podejmowania wspólnych przedsięwzięć biznesowych, jak i – choć w mniejszym stopniu – matrymonialny, szczególnie widoczny na szczytach polskiej elity burżuazyjnej przełomu XIX i XX w. W biografiach analizowanych przez nas rodzin pojawia się także klasyczny motyw przyjmowania przez burżuazję elementów stylu życia arystokratyczno-ziemiańskiego, którego najbardziej wyrazistą formą było nabywanie rezydencji pałacowych i ziemskich (np. Kronenbergowie czy Scheiblerowie).

Jednocześnie, jak dobrze widać w opracowanych biogramach, różnice pomiędzy oboma środowiskami były wyraźne. Dotyczyło to głównie rodzaju zasobów ekonomicznych i źródeł statusu społecznego. Po stronie arystokratyczno-ziemiańskiej były to wciąż dobra ziemskie i związane z nimi formy przemysłu, zwłaszcza cukrownictwo i gorzelnictwo. Z kolei w środowisku burżuazji źródłem bogactwa był kapitałochłonny przemysł włókienniczy, metalowy czy maszynowy.

Warto zauważyć, że przedstawiciele arystokracji i ziemiaństwa byli często zapraszani do zasiadania w zarządach, radach nadzorczych i innych organach przedsiębiorstw przemysłowych oraz instytucji finansowych kontrolowanych przez burżuazję. Wiele z tych kooptacji można interpretować jako efekt dobrze ugruntowanego w tradycyjnym systemie politycznym Imperium Rosyjskiego, a także w kulturze społecznej ziem polskich, prestiżu dawnych elit feudalnych. Ślady tego statusu widoczne są również w źródłach symbolicznych, np. w nekrologach. W bazie nekrologia.wielcy.pl poszczególni przedsiębiorcy wywodzący się z elit feudalnych mają ich zazwyczaj znacznie więcej niż ci niemający takich korzeni rodzinnych, a treść tych nekrologów obfituje w odniesienia do majątków ziemskich i rodzinnych tradycji, podkreślając trwałość symbolicznego kapitału tych środowisk.

Z obecnej perspektywy można zauważyć, że paradoksalnie to mniej nowoczesna frakcja arystokratyczna ówczesnej elity ekonomicznej okazała się po 1918 r. względnie wygraną. To ona potrafiła lepiej odnaleźć się w strukturach elit II RP,

a po II wojnie światowej skonsolidować jako odrębne środowisko w polu inteligenckim. Można przypuszczać, że gdyby akumulacja kapitału w rodzinach przemysłowców i finansistów opisywanych w tej książce nie została przerwana wojnami i nacjonalizacją, to właśnie ta frakcja mogłaby stać się dominującą częścią polskiej elity ekonomicznej drugiej połowy XX w. W takim scenariuszu rodziny wywodzące się z dawnych elit feudalnych byłyby postrzegane raczej jako część burżuazji pochodzenia arystokratycznego, a nie odwrotnie, a więc jako część arystokracji z historią uwikłań burżuazyjnych, jak jest to często obecnie.

Przyglądając się współczesnym elitom postszlacheckim, widzimy zjawisko przeciwne do typowych konfiguracji klasy wyższej na Zachodzie: rodzinom, które w XIX w. zdołały wejść do środowisk arystokratycznych, udało to głównie dzięki udanym inwestycjom przemysłowym. Dotyczy to zwłaszcza przedstawicieli średniej szlachty, którzy w drugiej połowie XIX w. zbudowali znaczące majątki na bazie cukrownictwa i gorzelnictwa. Zgromadzony w ten sposób kapitał ekonomiczny umożliwił im alianse matrymonialne ze „starymi" rodzinami arystokratycznymi, co w dłuższej perspektywie doprowadziło do ich pełnej kooptacji do współczesnej frakcji arystokratycznej elit inteligenckich. Dobrym przykładem tego procesu może być opisywana przez nas rodzina Moesów – dziś należąca do kategorii, którą można by określić mianem arystokracji pochodzenia burżuazyjnego.

Istotnym aspektem funkcjonowania interesującej nas polskiej burżuazji były wielowymiarowe relacje z aparatem władzy, a szerzej – z administracją Imperium Rosyjskiego, a niekiedy równolegle także innych imperiów. Dotyczyło to zwłaszcza rodzin o rozbudowanych strukturach, posiadających majątki i krewnych w różnych zaborach, a nierzadko także powiązania z ośrodkami politycznymi Europy Zachodniej. Przykładów takiej wieloimperialnej gry rodzinnej dostarczają rody ziemiańsko-arystokratyczne (np. Lubomirscy czy Radziwiłłowie), które poza Rosją utrzymywały dobra w innych częściach dawnej Rzeczypospolitej, a zarazem uczestniczyły w życiu elit politycznych Wiednia czy Berlina.

Podobne strategie, choć o innym charakterze, można dostrzec wśród rodzin przemysłowców, szczególnie tych pochodzenia niemieckiego, które utrzymywały kontakty z niemiecką administracją – czy to na Śląsku, czy bezpośrednio w Berlinie. W przypadku analizowanej przez nas grupy kluczowe znaczenie miały jednak relacje z administracją carską, przede wszystkim z jej petersburskim centrum. To tam polscy przedsiębiorcy uzyskiwali niekiedy formalne tytuły, zarówno honorowe, jak i funkcyjne, np. doradców lub radców. Tam też budowali nieformalne sieci lobbingowe i otrzymywali widoczne znaki carskiego patronatu, takie jak ordery, tytuły czy prawo do posługiwania się imperialnym godłem – dwugłowym orłem – jako znakiem handlowym swoich firm.

Wyrazem ich pozycji były także spotkania z członkami rodziny carskiej, tak podczas uroczystości w Petersburgu, jak i wizyt carskiego dworu w Królestwie Polskim. Z relacjami tymi często wiązało się wspieranie inicjatyw dworskich – od funduszy dobroczynnych po zbiórki na budowę pomników upamiętniających

rodzinę carską. Za gestami lojalności szły jednak konkretne korzyści materialne: przywileje w postaci koncesji państwowych i lukratywnych zamówień publicznych, zwłaszcza na potrzeby armii rosyjskiej. Ich skala bywała ogromna, generując potencjalnie wielkie zyski i wzmacniając ekonomiczne podstawy tych rodzin.

Równie istotne były jednak kontakty nieformalne, szczególnie w środowiskach petersburskich, obejmujące przyjaźnie z lat spędzonych w elitarnych szkołach wojskowych czy na rosyjskich uczelniach. Po ich ukończeniu bohaterowie naszych biogramów – bądź ich przodkowie – uzyskiwali często intratne posady w administracji imperialnej lub w korporacjach współtworzących infrastrukturę Imperium, zwłaszcza przy budowie kolei. Zarobione w ten sposób środki stanowiły nierzadko kluczowy kapitał początkowy dla zakładania własnych przedsiębiorstw w Królestwie Polskim, przyczyniając się tym samym do narodzin lokalnej burżuazji przemysłowej.

W kontekście relacji z rosyjskim wojskiem i aparatem przymusu należy również wskazać na najbardziej chyba wstydliwy wymiar tych związków – korzystanie z sił policyjnych Imperium do tłumienia protestów pracowniczych i społecznych. Dotyczyło to przede wszystkim strajków w dużych zakładach przemysłowych, ale również, choć rzadziej, wystąpień robotników rolnych w majątkach ziemskich. Z perspektywy historycznej praktyka ta ujawnia ambiwalentny charakter ówczesnej burżuazji, która z jednej strony była beneficjentem modernizacyjnych procesów industrializacji, z drugiej zaś opierała swą pozycję na strukturze zależności właściwej dla porządku imperialnego.

Ważnym aspektem imperialnych sieci społecznych były posiadane w Petersburgu mieszkania czy nawet pałace, a także uczestnictwo w działających tam polskich instytucjach, takich jak Katolickie Towarzystwo Dobroczynne przy kościele św. Katarzyny na Newskim Prospekcie, organizujące m.in. koncerty i bale, w tym prestiżowe Bale Polskie, gromadzące elitę społeczno-polityczną stolicy Imperium. Członkowie tych samych rodzin, a niekiedy te same osoby, uczestniczyli wcześniej w powstaniu styczniowym bądź je pośrednio wspierali. Tego rodzaju „występki" bywały później „wybaczane" przez władze, czasem po symbolicznej „pokucie" w postaci zsyłki lub czasowego odsunięcia od życia publicznego.

Jak wynika z zestawionych przez nas biogramów, mimo politycznych napięć pomiędzy burżuazją ziem polskich a administracją carską, Imperium Rosyjskie stanowiło kluczową ramę jej działania – nawet wówczas, gdy przedstawiciele tej grupy deklarowali przywiązanie do polskości czy uczestniczyli w patriotycznych inicjatywach. Zależność ta dotyczyła również zamożnego ziemiaństwa i arystokracji. Kluczowym czynnikiem pozostawał tu wymiar ekonomiczny: rynek rosyjski był podstawą potęgi biznesowej większości przedsiębiorców z Królestwa. Wiele z firm wymienianych w naszych biogramach utrzymywało biura w różnych miastach Imperium, choć część prowadziła także eksport do Niemiec czy Austrii, posiadając tam swoich stałych przedstawicieli.

Relacje z elitami i państwami zachodnimi również odgrywały istotną rolę. Znajduje to odzwierciedlenie nie tylko w licznych orderach i odznaczeniach,

ale też w funkcjach konsulów honorowych, przedstawicieli handlowych czy członków zarządów firm o kapitale zagranicznym. Nie bez znaczenia były także alianse rodzinne i matrymonialne z przedstawicielami burżuazji zachodnioeuropejskiej, które ułatwiały dostęp do zachodnich kapitałów, korzystnych pożyczek oraz transferu wiedzy technicznej i organizacyjnej.

W przygotowanych przez nas biogramach dobrze widoczne są strategie polityczne ówczesnych elit ekonomicznych Królestwa Polskiego. W szczególności w warszawskiej części tej elity wyraźna jest orientacja na liberalne centrum związane z projektem burżuazyjno-imperialnym. Silnie reprezentowani są tu działacze Stronnictwa Polityki Realnej oraz powiązanych z nim mniejszych partii liberalnych, które na poziomie imperialnym wiązały się przede wszystkim z Partią Konstytucyjnych Demokratów (Kadetów). Widoczne jest również zaangażowanie wielu bohaterów naszych biogramów w przedsięwzięcia symbolicznej odnowy polskiej tożsamości narodowej, wspierane przez środowiska liberalne, z których najbardziej znanym przykładem była budowa Pomnika Mickiewicza na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie.

Biogramy ujawniają też szerokie spektrum mniej otwarcie politycznych form aktywności – od działań filantropijnych po uczestnictwo w rozwoju infrastruktury społecznej, edukacyjnej, zdrowotnej i miejskiej. Przemysłowcy finansowali zarówno instytucje opieki i towarzystwa pomocy, jak i straże pożarne, szkoły czy szpitale. Wiele z tych organizacji miało charakter religijny lub kulturowo-językowy. W portfolio wspieranych inicjatyw znajdziemy również kościoły, związki wyznaniowe, instytucje kulturalne i naukowe.

Wsparcie dla kultury i sztuki miało wymiar zarówno instytucjonalny, jak i personalny. W naszych biogramach pojawiają się nazwiska wielu ówczesnych artystów i pisarzy – dziś klasyków polskiego malarstwa czy literatury – którzy bywali w rezydencjach wielkich przemysłowców, nierzadko w relacjach łączących mecenat z zależnością finansową. Kontakty te, jak pokazują poszczególne przypadki, miały niekiedy wymiar nie tylko artystyczny, lecz także polityczny.

Zjawiska te potwierdzają podporządkowaną pozycję znacznej części elity inteligenckiej, pełniącej do I wojny światowej role służebne, lub co najmniej finansowo zależne, wobec burżuazji. W ten sposób ujawnia się strukturalna relacja podporządkowania – ekonomicznego, kulturowego i symbolicznego – która definiowała pole elity Królestwa Polskiego w jego późnej fazie przednowoczesnej.

Nasi bohaterowie nie wspierali, jak wspomniano, wyłącznie instytucji kultury polskiej i Kościoła katolickiego. Przedsiębiorcy pochodzenia niemieckiego angażowali się często w działalność instytucji niemieckojęzycznych i zborów ewangelickich, natomiast ci wywodzący się z rodzin żydowskich wspierali organizacje społeczne i religijne własnej wspólnoty, w tym synagogi i szkoły. Im jednak wyżej w finansowej hierarchii znajdowali się przedsiębiorcy i im dłużej trwały ich dynastie, tym bardziej wielowektorowy stawał się kierunek ich inwestycji społecznych i politycznych. Najbogatsi – zwłaszcza w Łodzi – wspierali

instytucje o różnych orientacjach wyznaniowych jednocześnie, niekiedy współfinansując budowę cerkwi prawosławnych.

Takie działania można interpretować jako element strategii poszukiwania szerokiej legitymizacji społecznej, a zarazem jako formę dywersyfikacji polityczno-lobbingowej, mającej przygotować ich na różne scenariusze rozwoju sytuacji geopolitycznej – od umocnienia orientacji nacjonalistycznej w Imperium Rosyjskim, przez wzmocnienie polskiego projektu narodowego, po ewentualne zwycięstwo wpływów niemieckich.

Na poziomie poszczególnych rodzin obserwujemy różnorodność wyborów tożsamościowych i zmienność ich akcentów. Znaczenia polskości, żydowskości czy niemieckości ewoluują wraz z kolejnymi pokoleniami – przybierają czasem formy bardziej nacjonalistyczne i ekskluzywne, a czasem przeciwnie – liberalne i kulturowe, ograniczające się do wymiaru języka lub stylu życia. Te przemieszczenia pokazują, że w polu burżuazji przełomu XIX i XX w. tożsamość nie była kategorią esencjalną, lecz narzędziem strategicznego manewru i elastycznego dostosowania się do zmiennego układu sił politycznych i kulturowych.

W interesujących nas elitach niezmiennie obserwujemy wielokulturowość, niekiedy przybierającą formy kosmopolityzmu. Sprzyjało jej zarówno codzienne funkcjonowanie w wieloetnicznym środowisku – szczególnie widoczne w Łodzi, jak i międzynarodowa edukacja kolejnych pokoleń. Odbywała się ona często na uczelniach zachodnich, ale również w rosyjskich instytucjach akademickich, w których językiem wykładowym bywał niemiecki, a znajomość francuskiego czy angielskiego była w tych rodzinach częsta.

Tożsamość kulturowa i narodowa przedstawicieli analizowanych elit ulegała zmianom w kolejnych pokoleniach, a jej deklaracje miały często charakter kontekstualny. Inne dostrzegamy w kontaktach z urzędnikami carskimi w Petersburgu, inne w środowiskach polskiej inteligencji, jeszcze inne w organizacjach wyznaniowych czy podczas podróży służbowych i wypoczynkowych na Zachód.

Ta wielowymiarowość i płynność tożsamościowa nie stanowi jedynie specyfiki elit funkcjonujących na skrzyżowaniu kultur i państw, lecz wpisuje się w samą logikę polityczno-kulturowej konstrukcji imperiów. Zanim przekształciły się one w państwa narodowe, imperia rzadko oczekiwały od swych obywateli spójnych deklaracji identyfikacyjnych. Ważniejsza była lojalność polityczna i akceptacja porządku imperialnego, który pozostawał otwarty na przepływy idei, języków i kultur.

Ta imperialna płynność i niedookreśloność tożsamościowa ujawnia się szczególnie wyraźnie w Łodzi, podczas gdy w Warszawie dominuje zdecydowanie silniejszy – zwłaszcza wśród elit – projekt polskiej tożsamości narodowej. Jednak i w jego obrębie toczą się spory dotyczące tego, w jaki sposób nowoczesna polskość ma być definiowana i jakie ma obejmować elementy – czy ma mieć charakter etniczny, kulturowy czy obywatelski.

Nasze biogramy pokazują, jak dramatycznym momentem w dziejach świata, w którym wyrosła opisywana elita, okazał się szeroko rozumiany okres I wojny światowej. Dla wielu przedsiębiorców był to czas katastrofy finansowej, często nieodwracalnej. Wojna przyniosła też ogromne straty infrastrukturalne – zarówno w wyniku bezpośrednich zniszczeń, jak i masowych wywózek wyposażenia fabryk, zwłaszcza do Niemiec. Był to też czas katastrofalnego kryzysu gospodarczego i upadku dużej części burżuazji w całym regionie Europy Środkowej (Klein, Schulze, Vonyó 2017). Ważną przyczyną osłabienia pozycji burżuazji i uszczuplenia jej zasobów ekonomicznych tak w warunkach I wojny światowej, jak i po jej zakończeniu było też ograniczenie dostępu do nowoczesnych technologii, które pochodziły w większości z Zachodu. Ujmując rzecz szerzej, można powiedzieć, że Wielka Wojna była końcem okresu tzw. pierwszej globalizacji, która dawała w szczególności naszej części Europy dostęp do innowacji i inwestycji. Odcięcie od nich wzmocniło kryzys w wielu regionach świata, które były jej beneficjentami (Zahra 2023). Choć po 1918 r. niepodległa Polska zdołała uruchomić mechanizmy rozwojowe i uzyskać tempo wzrostu nie niższe niż przed wojną, nie udało się jej jednak do 1939 r. nadrobić strat w wymiarze zakumulowanego majątku (Wroński 2026).

Niektórzy z przedsiębiorców zdołali po 1918 r. odbudować swoje przedsięwzięcia, choć zazwyczaj w skali znacznie mniejszej niż przed 1914 r. Wiele firm dotknęły następnie skutki Wielkiego Kryzysu, a część z nich została zmuszona do sprzedaży udziałów inwestorom zagranicznym. Znamienne, że wiele przedsiębiorstw uzyskiwało wówczas kapitałowe kredyty z Banca Commerciale Italiana, co można wiązać z osobistymi relacjami łączącymi kierującego bankiem w Mediolanie Józefa Toeplitza z polską elitą biznesową. Można też zauważyć wówczas wzrost bezpośredniej obecności kapitału zachodniego w Polsce, na czele z najbardziej popieranym przez władze II RP kapitałem francuskim (Łazor 2024). Rosnąca obecność zachodnich przedsiębiorstw w Polsce oznaczała również wzrost znaczenia pracujących w nich Polaków, wywodzących się w dużym stopniu z inteligencji.

Rok 1918 to również moment ostatecznej porażki większości projektów politycznych analizowanej tutaj elity. Symbolicznym tego wyrazem jest udział Zdzisława Lubomirskiego – jednego z bohaterów naszych biogramów – w Radzie Regencyjnej, która przekazuje władzę w ręce Józefa Piłsudskiego. Lubomirski reprezentuje wówczas arystokratyczną część elity, utrzymującą przywilej feudalny aż do uchwalenia konstytucji z 1921 r. Co jednak równie istotne, a rzadziej podkreślane, należy on w tym czasie również do elity ekonomicznej Królestwa Polskiego, co potwierdza także nasz ranking.

Na tym przykładzie wyraźnie widać, że w listopadzie 1918 r. władza na poziomie polskim przechodzi z rąk elity ekonomicznej w ręce elity kulturowej, czyli inteligenckiej, którą Piłsudski ucieleśnia w sposób szczególnie wyrazisty. Część dawnej elity ekonomicznej próbuje wówczas dostosować się do nowego układu politycznego, kontynuując w zmienionej formie

pragmatyczne strategie wypracowane jeszcze w czasach imperialnych. Przybiera to często postać aktywnego wsparcia dla obozu sanacyjnego, zwłaszcza poprzez członkostwo i zaangażowanie w działalność Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR).

Dzięki takim strategiom część przedsiębiorstw utrzymuje możliwość współpracy z państwem, co pozwala im na względnie sprawne funkcjonowanie w nowych warunkach gospodarczych. Jednak znaczna część większych firm, szczególnie tych, które przed wojną opierały się na eksporcie do Rosji i utraciły swoje zasoby kapitałowe, zaczyna w tym okresie upadać. Proces ten wymusza na ich właścicielach zmianę stylu życia, a w dalszej perspektywie również statusową i klasową transformację.

Od 1918 r. obserwujemy zatem stopniowy upadek dawnych wielkich rodzin burżuazyjnych, związany przede wszystkim z ich degradacją ekonomiczną. Skutkiem tego staje się rozproszenie dotychczas spójnych klanów rodzinnych i osłabienie ich pozycji w strukturze elit II Rzeczypospolitej.

Skala tego rozproszenia jest szczególnie widoczna w przypadku Łodzi, gdzie dawne rodziny burżuazyjne rozpadają się pod wpływem wyborów przeciwstawnych opcji narodowych i politycznych, zwłaszcza w czasie II wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu, także w wyniku Zagłady i migracji. Spektakularnych przykładów dostarczają zwłaszcza rody pochodzenia niemieckiego, w których niekiedy rodzeństwo staje po przeciwnych stronach frontu, a po wojnie rozpoczyna życie w odmiennych krajach i porządkach społecznych.

Ci, którzy pozostają w Polsce, często przechodzą na pozycje społeczne właściwe inteligencji, nierzadko też wcześniej giną w czasie wojny – jak klasyczni przedstawiciele tej warstwy – w Katyniu czy z rąk Gestapo, jako członkowie polskiego państwa podziemnego. Po 1945 r. po dawnym materialnym splendorze tych rodzin pozostają już jedynie ślady w przestrzeni miasta: fabryki, pałace i okazałe kamienice. Najbardziej jednoznacznymi znakami ich obecności i pamięci stają się jednak grobowce rodzinne na głównych cmentarzach, zwłaszcza w Warszawie i Łodzi. Niektóre z nich przybierają formę monumentalnych mauzoleów, które dominują nad otoczeniem i stanowią dziś cenne zabytki. Przypominają one o niegdysiejszej potędze ekonomicznej tych rodzin, choć jednocześnie uderza ich niskie społeczne rozpoznanie i symboliczne uznanie. Widać to szczególnie w polskiej tradycji Wszystkich Świętych, gdy dekorowanie grobów staje się gestem pamięci zbiorowej: wówczas większość okazałych grobowców historycznej burżuazji tonie w ciemnościach, podczas gdy groby znanych inteligentów, twórców oraz przywódców politycznych i wojskowych rozświetlają dziesiątki, a niekiedy setki lampek.

W naszych biogramach staraliśmy się również, tam, gdzie pozwalały na to dostępne źródła, odnotować powojenne losy zakładów przemysłowych, których właścicielami, a najczęściej także twórcami, byli interesujący nas przedsiębiorcy. W wielu przypadkach są to historie ostatecznej likwidacji po 1990 r., a nierzadko również fizycznego zniszczenia lub rozbiórki dawnych obiektów

przemysłowych. Zdarza się, że dawne kompleksy fabryczne adaptowane są do zupełnie nowych funkcji – biurowych, mieszkalnych czy kulturalnych.

Z ekonomicznego i socjologicznego punktu widzenia istotniejsze jest jednak to, że przypadki ciągłości instytucjonalnej analizowanych przedsiębiorstw należą do wyjątków. Jednym z nielicznych przykładów jest historia Banku Handlowego, który – co znamienne – w 1994 r. przeszedł w ręce inwestorów zachodnich (Landau, Tomaszewski 1995). Nie brakuje też innych przypadków przejęcia pozostałej po dawnych firmach infrastruktury przez zagraniczne korporacje. Co szczególnie znaczące, często są to przedsiębiorstwa obecne na ziemiach polskich już w XIX w., które do dziś funkcjonują pod tą samą marką.

Jak wspomniano, po 1945 r. większość potomków wielkiej burżuazji, jeśli pozostawała w kraju i nie uległa całkowitej marginalizacji, adaptowała się do ról inteligenckich, nierzadko osiągając znaczące kariery w zawodach wymagających wykształcenia. W przygotowanych przez nas biogramach, tam, gdzie było to możliwe, wskazywaliśmy dostępne publicznie informacje o potomkach poszczególnych rodzin, którzy po wojnie zajmowali ważne pozycje społeczne. Wśród nich nie brakuje uznanych naukowców, intelektualistów czy artystów. Co jednak znamienne, nie utrzymywali oni zazwyczaj dawnych, szerokich sieci rodzinnych, wpisując się raczej w klasyczny dla inteligencji model zaangażowania w sieci środowiskowe i przyjacielskie. Dlaczego – w przeciwieństwie do rodzin arystokratyczno-ziemiańskich – dawne rody burżuazyjne nie zdołały zachować swoich więzi i tożsamości rodowej, pozostaje dla nas pytaniem otwartym. Rodziny arystokratyczne posiadały oczywiście dłuższe tradycje oraz gęstszą, bardziej rozgałęzioną sieć powiązań, choć i w ich przypadku dochodziło do nagłych awansów i deklasacji. Ostatnim okresem tak głębokich przekształceń w środowisku arystokratycznym był czas stalinowski, gdy część rodzin – wcześniej już spauperyzowanych w okresie międzywojennym – została ponownie włączona do redefiniujących się elit, inne zaś utraciły swoje znaczenie, ponieważ znalazły się poza głównymi ośrodkami ich integracji, takimi jak Warszawa czy Kraków.

Paradoksalnie to właśnie nagonka na potomków znanych polskich rodów arystokratycznych i ziemiańskich w okresie stalinowskim mogła przyczynić się do wzmocnienia ich tożsamości i spójności wewnętrznej. W przeciwieństwie do brutalnych czystek, jakie dotknęły tę grupę wcześniej w ZSRR, represje w Polsce miały zazwyczaj mniej dotkliwy charakter, a doświadczenie wspólnego zagrożenia mogło paradoksalnie zadziałać integrująco.

Środowisko dawnej burżuazji, choć również potępiane jako kategoria społeczna, nie stało się obiektem równie jednoznacznie zdefiniowanej i głośnej kampanii represji wymierzonej w całe rody. Prześladowania ich przedstawicieli miały raczej charakter zindywidualizowany, a niektórzy z potomków wielkich przemysłowców i finansistów zaczęli – szczególnie po 1956 r. – uzyskiwać dostęp do interesujących karier w zawodach inteligenckich. Zaważyć mogły jednak zarówno większe niż w środowisku ziemiańskim straty wojenne, wynikające

z Zagłady i powojennej emigracji, które łącznie z innymi czynnikami mogły zaowocować słabszą zdolnością do stworzenia trwałej, odrębnej sieci społecznej w obrębie powojennej inteligencji.

Być może jednak kluczowe znaczenie miało to, że dawne rodziny burżuazyjne dysponowały relatywnie słabszym kapitałem symbolicznym: nigdy w pełni nie weszły do panteonu „rodzin historycznych", a ich projekty polityczno-tożsamościowe załamały się już na początku XX w. Tak czy inaczej, w wymiarze ciągłości rodzinnej, upadek dawnych klanów burżuazyjnych okazał się bardziej dramatyczny niż los ich arystokratycznych odpowiedników.

Symbolicznym znakiem tej deklasacji jest los potomka jednej z najbogatszych rodzin polskiej burżuazji – Blochów – który już w okresie międzywojennym porzucił działalność biznesową i poświęcił się okultyzmowi, stając się w istocie inteligentem próbującym resztki dawnej pozycji społecznej konwertować, mniej lub bardziej skutecznie, na kapitał w polu inteligenckim. Nawiązując ironicznie do tego epizodu, można powiedzieć, że nasza praca stanowi próbę swoistego „egzorcyzmowania" zapomnianej – często nawet przez potomków – spuścizny burżuazyjnych przodków. Jej poznanie i analiza mogą pomóc lepiej zrozumieć nie tak odległą historię społeczną Polski.

2.5. Załączniki (dostępne w sieci)

Kod, dane i dokumentacja zostały połączone w jeden pakiet i udostępnione za pośrednictwem Repozytorium Danych Badawczych Uniwersytetu Warszawskiego pod adresem https://doi.org/10.58132/WPFRLV.

W szczególności repozytorium zawiera:

- załącznik 1, README.pdf – techniczna instrukcja obsługi;
- załącznik 2, kingpol.ods – plik danych KINGPOL_INDUSTRY w postaci arkusza kalkulacyjnego Libre/Open Office. Indywidualne arkusze odpowiadają tabelom relacyjnej bazy danych;
- załącznik 3, CODEBOOK.pdf – podręcznik opisujący wszystkie tabele zawarte w bazie danych KINGPOL_INDUSTRY;
- załącznik 4, data.zip – archiwum zawierające pliki z danymi;
- załącznik 5, kingpol.zip – archiwum z kodem do reprodukcji bazy danych na podstawie danych surowych zawartych w katalogach data/raw i data/aux w archiwum data.zip;
- tables.ods – plik zawierający arkusze odpowiadające tabelom bazy;
- załącznik 6, kingpol_podmioty_lista_pl.pdf – Pełna lista przedsiębiorców opracowana na bazie ksiąg adresowych „Przemysł fabryczny w Królestwie Polskim" (1904-1911) wraz z informacjami uzupełniającymi.

Ponadto wersjonowany kod dostępny jest jako publiczne repozytorium na platformie Github: https://github.com/iss-obuz/kingpol.

CZĘŚĆ 3

Biogramy wybranych przedsiębiorców z elity ekonomicznej burżuazji przemysłowej Królestwa Polskiego początku XX w.

Biogramy przygotowano według schematu obejmującego następujące działy: wykształcenie, działalność gospodarcza, działalność społeczna, rodzina, pochówek, odznaczenia. Były one uzupełniane w miarę dostępnych informacji, w niektórych przypadkach pewne z tak wyodrębnionych działów nie pojawiają się wcale ze względu na brak wiedzy o danym wymiarze życia przedsiębiorcy. Zarysowała się nam bowiem bardzo wyraźnie współczesna skąpość informacji w przypadku spuścizny wielu przedsiębiorców, szczególnie tych spoza pierwszej dziesiątki czy dwudziestki naszej listy. Wydaje się to również być socjologicznie ciekawym zjawiskiem, uwidocznia się zwłaszcza dość wyraźny kontrast pomiędzy dużo większym zasobem dostępnej wiedzy o członkach rodzin ziemiańskich a szczególnie arystokratycznych. Może też uzasadniać posługiwanie się w kontekście spuścizny tego środowiska metaforą Atlantydy, zarówno w wymiarze jego wkładu do kultury i sztuki (Kacprzak 2012), jak i polityki (Jaszczuk 1999). Następnie pod każdym biogramem umieściliśmy podstawowe odnośniki i wybrane źródła odnoszące się do danej osoby i ewentualnie jej rodziny i/lub głównych przedsiębiorstw. Obejmują one zawsze link do danych w bazie wielcy.pl i – jeśli takowe są – do subbazy Nekrologia oraz artykułu w Wikipedii. Na zakończenie biogramu podano dane o przedsiębiorstwach, w których pojawiał się dany przedsiębiorca, wyekstrahowane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Przy opracowaniu biogramów korzystaliśmy w pierwszej kolejności z *Polskiego słownika biograficznego* (PSB), następnie z innych kompendiów: Kazimierza Reychmana *Szkiców genealogicznych* (Reychman 1936), znanej pracy Stanisława Łozy *Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach* (Łoza 1932–1935), słownika biograficznego autorstwa Andrzeja Kempy i Marka Szukalaka pt. *Żydzi dawnej Łodzi* (Kempa, Szukalak 2001), Wojciecha Morawskiego *Słownika historycznego bankowości polskiej do 1939 roku* (Morawski 1998), monografii Stefana Pytlasa o łódzkiej burżuazji (Pytlas 1994), książki Mateusza Miesesa *Z rodu żydowskiego* (Mieses 1991), pracy Leszka Skrzydło *Rody nie tylko*

fabrykanckie (Skrzydło 2007), *Księgi fabryk Łodzi* Jacka Kusińskiego, Ryszarda Bonisławskiego i Macieja Janika (Kusiński, Bonisławski, Janik 2009), *Łodzian* Marka Budziarka (Budziarek 2000), Jerzego Jarosa *Słownika historycznego kopalń węgla na ziemiach polskich* (Jaros 1984), słownika biograficznego Czesława Brzozy i Kamila Stepana *Posłowie polscy w parlamencie rosyjskim 1906–1917* (Brzoza, Stepan 2001), opracowań Krzysztofa Stefańskiego na temat Łodzi (Stefański 2009; 2014), książki Marcina Schirmera o słynnych rodach (Schirmer 2019), a także wielu prac Ryszarda Kołodziejczyka i Wiesława Pusia na czele z książką *Żydzi w Łodzi w latach zaborów 1793–1914* (Puś 2001) oraz innych opracowań wymienionych pod biogramami lub cytowanych w części pierwszej naszej książki.

Uwzględniono następujące osoby: 1. Fryderyk Abel, 2. Ludwik Albrecht, 3. Karol Bartke, 4. Izydor Baruch, 5. Karol Bennich, 6. Jan Bersohn, 7. Karol Bevensee, 8. Alfred Biederman, 9. Henryk Bloch, 10. Jan Blunck, 11. Maurycy Borman, 12. Alfred Briggs, 13. Konstanty Broel-Plater, 14. Stanisław Ciechanowski, 15. Feliks Czacki, 16. Samuel Czamański, 17. Kazimierz Czarnowski, 18. Adolf Daab, 19. Adolf Daube jun., 20. Heinrich Dietel, 21. Karol Dittrich, 22. Aleksander Drucki-Lubecki, 23. Karol Rajmund Eisert, 24. Teodor Ender, 25. Mieczysław Epstein, 26. Teodor Finster, 27. Wilhelm Fitzner, 28. Henryk Fuks, 29. Oskar Fürstenwald, 30. Józef Gampe jun., 31. Aleksander Gerlicz, 32. Eugeniusz Geyer, 33. Herman Ginsberg, 34. Jadwiga Gostomska, 35. Władysław Gostyński, 36. Kazimierz Granzow, 37. Henryk Grohman, 38. Emil Haebler, 39. August Härtig, 40. Juliusz Heinzel, 41. Edward Herbst, 42. Jakub Hertz, 43. Teodor Holder-Egger, 44. Albert Horn, 45. Ignacy Humnicki, 46. Zygmunt Jarociński, 47. Maksymilian Kernbaum, 48. Juliusz Kindermann, 49. Władysław Marian Kiślański, 50. Jan Kleniewski, 51. Johann Kohn, 52. Markus Kohn, 53. Edward Kosiński, 54. Józef Kościelski, 55. Leopold Kronenberg, 56. Julian Krusche, 57. Juliusz Kunitzer, 58. Wacław Kuszell, 59. Stanisław Landau, 60. Aleksander Landsberg, 61. Hilary Landsberg, 62. Ernest Leonhardt, 63. Stanisław Lorentz, 64. Zdzisław Lubomirski, 65. Stanisław Łubieński, 66. Karol Machlejd, 67. Henryk Markusfeld, 68. Karol Martens, 69. Ludwik Meyer, 70. Aleksander Moes, 71. Edward Natanson, 72. Józef Eryk Natanson, 73. Szymon Neuman, 74. Wincenty Norblin de la Gourdaine, 75. Władysław Nowca, 76. Bronisław Oderfeld, 77. Adam Osser, 78. Stanisław Pfeiffer, 79. Maurycy Piesch, 80. Stanisław Plater-Zyberk, 81. Tadeusz Plater-Zyberk, 82. Tadeusz Popowski, 83. Maurycy Poznański, 84. Maciej Radziwiłł, 85. Franciszek Ramisch, 86. Emil Repphan, 87. Zygmunt Richter, 88. Antoni Riesenkampff, 89. Michaił Romanow, 90. Adam Ronikier, 91. Szaja Rosenblatt, 92. Edward Rulikowski, 93. Karol Scheibler, 94. Mieczysław Silberstein, 95. Stanisław Skarbiński, 96. Gotfryd Steigert, 97. Teodor Steigert, 98. Lucjan Suski, 99. Jan Szlenkier, 100. Aleksander Szwede, 101. Michał Szweycer, 102. Maksymilian Szyffer, 103. Juliusz Tarnowski, 104. Stefan Tąkiel, 105. Aleksander Temler, 106. Julian Tołłoczko, 107. Wilhelm Wellisch, 108. Piotr Wertheim, 109. Piotr Westen, 110. Władysław Wielopolski, 111. Zygmunt Wielopolski, 112. Mosze Wiener, 113. Ignacy Wilski, 114. Jan Witwicki, 115. Jakub

Wojdysławski, 116. Antoni Wolff, 117. Hugo Wulfsohn, 118. Henryk Zachert Runicki, 119. Andrzej Zamoyski, 120. August Adam Zamoyski, 121. Maurycy Zamoyski, 122. Bolesław Zieliński, 123. Władysław Zieliński.

—— ❖ ——

Abel Fryderyk (ur. 1849 w Nowosolnej) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Fryderyk Abel uruchomił ręczną tkalnię wyrobów wełnianych w Łodzi w 1877 r. W 1894 r. przedsiębiorstwo składało się z przędzalni, tkalni, apretury i farbiarni. Na początku XX w. firma miała obrót w wysokości miliona rubli. W 1905 r. sąd w Piotrkowie ogłosił niewypłacalność firmy. W 1920 r. rodzina Ablów sprzedała obiekty fabryczne, nowi właściciele podnajmowali tkalnie innym przedsiębiorcom (w latach 1918–1939 mieściły się tu dziewiarnie i pończoszarnie). W czasie II wojny światowej w kompleksie fabrycznym mieścił się hitlerowski obóz przesiedleńczy dla ludności polskiej. W PRL tereny fabryczne trafiły pod zarząd Polskiego Monopolu Tytoniowego, potem Uniwersytetu Łódzkiego. W III RP w głównym budynku kompleksu fabrycznego mieści się Ośrodek Profilaktyki i Rehabilitacji „Creator". Fryderyk Abel był także właścicielem tkalni „A. Bornstein" w Łodzi (1911).

Rodzina: Fryderyk Abel był synem Fryderyka Abla sen. (ur. 1808), rolnika, i Krystyny Frank (1812). Żoną Fryderyka Abla była Karolina Jäckel (1850). Ich synem był Teodor Abel – według niektórych źródeł chodzi o znanego socjologa polskiego i amerykańskiego, ur. w 1896 r. w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1274352; *Dawna fabryka Fryderyka Abla – ulica Kopernika i Milscha*, 16 XII 2015, https://baedekerlodz.blogspot.com/2015/12/dawna-fabryka-fryderyka-abla-ulica.html (dostęp: 6 XI 2025); *Ulica Piotrkowska 31*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-31 (dostęp: 6 XI 2025); *Spis przedsiębiorców związanych z ulicą Piotrkowską 1824–1939*, https://piotrkowska-nr.pl/przedsiebiorcy (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Abel F. manufaktura wełniana, tkalnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1906), dyrektor techniczny (1905–1906).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Milsza 57 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Milsza 55 – 1905, 1906; adres zarządu: m. Łódź, ul. Południowa 11 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 450 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905, 1906.

Spotkani w firmie: Teodor Abel, Bayer.

Firma: Bornstein A. tkalnia mechaniczna

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Milsza 55 – 1911.

Spotkani w firmie: A. Bornstein, Bomstein.

—— ❖ ——

Albrecht Ludwik (ur. 3 VII 1853 w Łodzi, zm. 9 IV 1919 w Warszawie) – przemysłowiec.

Wykształcenie: zdobył fach majstra tkackiego.

Działalność gospodarcza: W 1878 r. Juliusz Albrecht razem z Józefem Gampe założył fabrykę produkującą materiały bawełniane w Łodzi. W 1894 r. wspólnicy uruchomili trzypiętrową przędzalnię bawełny i tkalnię. Firma „Gampe i Albrecht" (przekształcona w Towarzystwo Akcyjne od 1913 r.) dysponowało kapitałem zakładowym w wysokości 1,75 mln rubli. W okresie koniunktury zatrudniała 1200 robotników. Po śmierci Juliusza Albrechta i Józefa Gampe firmą kierowali ich synowie – Ludwik Albrecht i Karol Gampe. Firma miała własne składy w Petersburgu, Odessie i Rostowie. W czasie I wojny światowej jej kondycja mocno podupadła, w 1918 r. wznowiła produkcję m.in. tkanin bawełnianych i przędzy bawełniane. Kierownictwo firmy zmieniło się – prezesem był Adolf Laube, dyrektorem – Leon Albrecht. Firma negatywnie doświadczyła dekoniunktury kryzysu lat 30. Zmieniono wówczas jego nazwę z Towarzystwa Akcyjnego Manufaktury Bawełnianej Gampe i Albrecht na Manufakturę Bawełnianą Gampe i Albrecht. W czasie okupacji fabryka produkowała na potrzeby niemieckie, w PRL została połączona z dawną fabryką Hoffrichtera i nazwana Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Stanisława Kunickiego. Współcześnie dawne budynki fabryki wyburzono.

Rodzina: Ludwik był synem Karola Juliusza (ur. 1830 w Konstantynowie Łódzkim, zm. 1890 w Łodzi) i Julianny Zackert (1834–1853), która zmarła rok po ślubie. Jego ojciec Karol miał też drugą żonę Ludwikę Beutler. Dziadkami Ludwika (a więc rodzicami Karola Juliusza Albrechta) byli Fryderyk Albrecht, mistrz murarski, oraz Anna Krystyna Mobus. Ludwik ożenił się z Marią Eisert, córką Karola Eiserta. Ich synem był Leon Juliusz Albrecht (ur. 1901 w Łodzi, zm. 1940 w Smoleńsku). Był absolwentem Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Warszawie i Wydziału Prawa Uniwersytetu Poznańskiego (1923). Został dyrektorem rodzinnej fabryki. Zamordowany przez NKWD jako polski oficer w ramach tzw. masakry katyńskiej.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1272295; *Aleja Politechniki 3/5 i Sukcesja... po Juliuszu Albrechcie i jego spadkobiercach*, 7 XII 2015, https://baedekerlodz.blogspot.com/2015/12/aleja-politechniki-35-i-sukcesja-po.html (dostęp: 6 XI 2025); *Ulica Piotrkowska 194*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-194 (dostęp: 6 XI 2025); Rynkowska 1970.

Firma: Gampe J. i Albrecht J. fabryka kortów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1905).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 208/210 i Kątna 875 – 1904.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 352 900 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1905.

Spotkani w firmie: J. Gampe.

Firma: Gampe i Albrecht|Gampe J. i Albrecht J. fabryka wyrobów bawełnianych, manufaktura bawełniana

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 208/210 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1907, 1908; 1 500 000 rubli – 1910, 1911.

—— ❖ ——

Bartke Karol (ur. 1851, zm. 29 X 1921 w Tomaszowie Mazowieckim) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Karol Bartke nabył pod koniec XIX w. Tomaszowską Fabrykę Filców Technicznych, której początki sięgają 1827 r., kiedy Antoni hr. Ostrowski, właściciel osady Tomaszów na Mazowszu, wybudował fabrykę z przędzalnią wełny zgrzebnej o nazwie „Batawia". Antoni Ostrowski wydzierżawił fabrykę sukiennikom przybyłym z Niemiec – Beniaminowi Hütmanowi i Franciszkowi Dantine, którzy zainstalowali w fabryce m.in. apreturę oraz krosna tkackie produkujące sukna i korty. Rozwój przemysłowy Tomaszowa był częścią opracowanego przez Antoniego Ostrowskiego statutu Tomaszowskiej Kompanii Fabryczno-Handlowej i Tomaszowskiej Rosyjsko-Chińskiej Kompanii, wspieranego przez prezesa Banku Polskiego Ludwika hr. Jelskiego, który ustanowił w Tomaszowie filię banku. W 1828 r. wartość produkcji przemysłu w Tomaszowie wynosiła ok. 3,5 mld zł, co stanowiło 7,74% wartości wyprodukowanych tkanin wełnianych Królestwa Polskiego. Produkty fabryk tomaszowskich były wysyłane zarówno na rynki Królestwa Polskiego, jak również rosyjskie. Za udział w powstaniu listopadowym Antoni Ostrowski utracił swoje dobra, w tym fabrykę. Władze carskie wydzierżawiły fabrykę Wilhelmowi Blachmannowi. Od 1848 r. fabryka stanowiła własność Adolfa Elbel i Karola Schlief, którzy wprowadzili w „Batawii" napęd parowy. Kolejnym właścicielem fabryki został Karol Bartke, który był również członkiem zarządu Tomaszowskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu. „Batawia" zbankrutowała w okresie Wielkiego Kryzysu przełomu lat 20. i 30. XX w. W 1935 r. spółka Lüdert i Müller – Fabryka Filców i Tkanin Technicznych Towarzystwo Akcyjne kupiła fabrykę na licytacji. Spółka zatrudniała ok. 100 robotników. W okresie II wojny światowej produkowała na potrzeby armii niemieckiej. Po 1945 r. stała się własnością państwa, funkcjonując pod nazwą Tomaszowska Fabryka Filców Technicznych. W 2007 r. spółka państwowa została przekształcone w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością i kontynuuje działalność produkcyjną.

Działalność społeczna: Karol Bartke był prezesem Tomaszowskiej Ochotniczej Straży Ogniowej.

Pochówek: na cmentarzu ewangelickim w Tomaszowie Mazowieckim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.176413; https://wielcy.pl/nekrologia/176413; *Pasaże Pamięci. Miasto-Fabryka. Wirtualna wystawa „Miasto-Fabryka poświęcona wybranym fabrykom i fabrykantom Tomaszowa Mazowieckiego przełomu XIX/XX w."*, https://pasazepamieci.pl/pl/miasto-fabryka/ (dostęp: 6 XI 2025); *50 Jubileusz Tomaszowskiej Ochotniczej Straży Ogniowej 1877–21 VIII 1927*, https://bc.wbp.lodz.pl/Content/49113/50_jubileusz_Tomaszowskiej_Ochotniczej_Strazy_Ogniowej1877_1927_syg5_614_84PRa.pdf (dostęp: 6 XI 2025); J. Dębiec, *Wczoraj*

i dziś. Kamienica z tradycjami, czyli o historii rodziny Knothów, 11 III 2012, https://tomaszowmazowiecki.naszemiasto.pl/wczoraj-i-dzis-kamienica-z-tradycjami-czyli-o-historii/ar/c13-1312767 (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Bartke Karol fabryka sukna, tkalnia wełny, tkalnia wełny, apretura i farbiarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Tomaszów Mazowiecki – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 300 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1911; roczna produkcja: 157 200 rubli – 1904; 300 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

—— ❖ ——

Baruch Izydor (Izaak) (ur. 1858 w Działoszynie, zm. VII 1912 w Pabianicach) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: W 1862 r. Majer Baruch, August Baruch i Izydor (Icek) Baruch założyli spółkę przemysłowo-handlową pod nazwą „Bracia Baruch". Do końca lat 60. XIX w. lokalizacja ich manufaktur tkackich była rozproszona w Pabianicach i w Łodzi, w końcu wspólnicy wybrali Pabianice dla kontynuowania swojej działalności. Pierwsza fabryka braci Baruchów posiadała 140 krosien, zatrudnionych było 152 robotników. W latach 70. XIX w. fabrykę systematycznie rozbudowywano, w 1872 r. w powiększonym o jedno piętro budynku fabrycznym uruchomiono tkalnię zmechanizowaną, produkującą tkaniny wełniane i półwełniane, 2 lata później produkowano towary bawełniane. W 1875 r. fabryka była wyposażona w 100 krosien mechanicznych i 60 ręcznych, zatrudniano 236 robotników. Spółka miała składy w Warszawie i Łodzi, kierowała także część produkcji do Rosji. W spółce występował podział pracy między udziałowcami – sprawami techniczno-produkcyjnymi zajmował się Majer Baruch, August Baruch prowadził zakup półfabrykatów i sprzedawał gotowe wyroby w składzie łódzkim oraz zajmował się księgami handlowymi, Izydor Baruch organizował zbyt produkcji poza Łodzią. W 1876 r. w tkalni wybuchł pożar, niszcząc część fabryki. W miejscu pogorzeliska wybudowano nowy obiekt fabryczny. W 1879 r. rozpoczęto budowę trzypiętrowego składu towarów i apretury, w 1880 r. tkalni i farbiarni, w 1881 r. laboratorium. W 1879 r. firma Baruchów posiadała 200 krosien i zatrudniała 382 robotników, rozszerzono też portfolio firmy o ciężkie tkaniny bawełniane. W latach 80. XIX w. spółka braci Baruch była trzecią największą firmą przemysłową w Pabianicach. Pod koniec tej dekady bracia zbudowali blicharnię i zakład ręcznej produkcji drukowanych chustek perkalowych i wełnianych. Po śmierci Majera Barucha (1886) nadzór techniczno-produkcyjny nad fabryką przejął Izydor Baruch. W 1898 r. powołano Towarzystwo Akcyjne Manufaktur Bracia Baruch. Założenie spółki poprzedziła informacja o projektowanej linii kolejowej przechodzącej przez Pabianice. W 1900 r. firma zbankrutowała (większość kapitału obrotowego firmy zostało ulokowane w towarach i spółka straciła płynność finansową) i została

ostatecznie zlikwidowana w 1904 r. Bracia Baruchowie kontynuowali działalność na mniejszą skalę, m.in. wynajmując obiekty fabryczne (Izydor Baruch był właścicielem zakładu produkującego materiały wełniane i półwełniane). Część obiektów fabrycznych przejęła założona w 1924 r. Fabryka Wyrobów Włókienniczych Antoni Jankowski i Ska, specjalizująca się w produkcji środków opatrunkowych. Inne obiekty od członków rodziny Baruchów dzierżawiła spółka „O. Krusche i Ender" (od 1907). W 1923 r. część nieruchomość dawnej fabryki kupiła spółka akcyjna „Farbiarnia i Wykończalnia Dobrzynka". Po II wojnie światowej w budynkach fabryki mieściły się zakłady przemysłu wełnianego „Pawelana". Andrzej Wajda umieścił plan zdjęciowy *Ziemi obiecanej* w obiektach pofabrycznych braci Baruchów. W III RP w głównym budynku pofabrycznym powstał czterogwiazdkowy hotel i centrum konferencyjne Fabryka Wełny.

Rodzina: Izydor Baruch ożenił się z Anną z d. Kaufman. Ojcem Izydora Barucha był Mojżesz Baruch (ur. 1813), członek Zgromadzenia Tkackiego w Pabianicach (1850), koordynator sieci podwykonawców tkaczy-chałupników, którym dostarczał przędzę. Firma Mojżesza Barucha działała do początku lat 60. XIX w. Mojżesz Baruch miał poza Izydorem jeszcze 4 synów. Najstarszy, Majer Baruch (1836–1886) był fabrykantem w Pabianicach, członkiem deputacji handlowej Pabianic od 1868 r., jego żoną była Rozalia (Rejsla) Gliksman, córka zamożnego kupca z Turku. Synem Majera Barucha był też Maksymilian Baruch (1861–1933), adwokat, przewodniczący Wydziału Cywilnego Sądu Okręgowego w Warszawie (1919–1921), kustosz Archiwum Akt Dawnych w Warszawie (od 1916), członek Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie i Towarzystwa Naukowego w Warszawie. Wcześniej Maksymilian Baruch ukończył gimnazjum w Piotrkowie Trybunalskim, następnie podjął studia medyczne na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, z których szybko zrezygnował i rozpoczął studia prawnicze, ukończone w 1887 r. Aplikację odbył w Sadzie Okręgowym w Piotrkowie Trybunalskim, a następnie przeniósł się do Łodzi, gdzie otworzył własną kancelarię, by ok. 1898 r. przenieść się do Warszawy. Drugim synem Mojżesza Barucha był August (Aron) Baruch (1837–1905), członek zarządu Wielkiej Synagogi w Łodzi, komitetu nadzorczego Towarzystwa Kredytowego Miejskiego, Sekcji Pielęgnowania Chorych „Bikur Cholim" Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności i Gminy Żydowskiej. Trzecim synem Mojżesza Barucha był Zelig Baruch (ur. 1850), a czwartym – Tadeusz (Dawid) Baruch.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim w Pabianicach.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.85269; https://wielcy.pl/nekrologia/85269; Badziak 1992; *Hotel „Fabryka Wełny" w Pabianicach. Nowe życie Fabryki rodziny Baruchów*, 1 VI 2017, https://baedekerlodz.blogspot.com/2017/06/hotel-fabryka-weny-w-pabianicach-nowe.html (dostęp: 6 XI 2025); *Poczet fabrykantów*, https://um.pabianice.pl/artykul/110/158/poczet-fabrykantow (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Baruch Bracia towarzystwo akcyjne zakładów przemysłowych

Rola w firmie: imiennik (1904–1906), dyrektor (1904–1906).

Dane adresowe firmy: adres pocztowy: gub. piotrkowska, m. Pabianice – 1904, 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904, 1905, 1906; produkcja roczna: 342 375 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: Tadeusz Baruch.

Firma: Baruch Izydor fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych

Rola w firmie: imiennik.

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Pabianice – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 140 000 rubli – 1911.

—— ❖ ——

Bennich Karol August (ur. 8 IV 1842 w Łodzi, zm. 11 X 1905 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Karol Bennich założył tkalnię ręczną i przędzalnię wyrobów wełnianych w Łodzi w 1865 r. W latach 70. i 80. XIX w. systematycznie rozbudowywał swój zakład (m.in. założył kantor i skład fabryczny). W latach 90. XIX w. wybudował mechaniczną przędzalnię i tkalnię. W 1896 r. w jego fabryce pracowało 250 robotników. W 1900 r. firmę przekształcono w Towarzystwo Akcyjne Manufaktury Wełnianej Karola Bennicha z kapitałem 1,5 mln rubli. Na początku XX w. fabryka zatrudniała 1200 robotników i miała roczne obroty w wysokości 4 mln rubli.

Po śmierci Karola Bennicha spółką kierowali jego synowie: Gustaw, Emil, Reinhardt, Oskar i Karol jun. W 1905 r. właściciele produkcję przenieśli do nowej fabryki, gdzie znajdowały się m.in. przędzalnia wełny, farbiarnia, tkalnia i wykończalnia. Po I wojnie światowej spółka popadła w kłopoty finansowe, Bennichowie wynajmowali budynki fabryczne różnym firmom. W 1935 r. ostatecznie firma zbankrutowała. W PRL w starych budynkach fabryki przy ul. Wólczańskiej utworzono Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego im. Emilii Plater, później ZPDz „Lido". W III RP budynki fabryczne wykorzystywane są przez różne firmy handlowe i produkcyjne. Większy zakład przy ul. Łąkowej 11 w okresie okupacji hitlerowskiej przystosowano do produkcji lamp elektrycznych, którą prowadzono z wykorzystaniem małoletnich robotników przymusowych. Przed końcem wojny wyposażenie Niemcy wywieźli Zachód. Po 1945 r. utworzono tam Zakład Wyrobów Wełnianych im. M. Kasprzaka. Od 1993 r. budynki dostosowano do celów biurowych i wystawienniczych.

Działalność społeczna: Karol Bennich był członkiem komitetu budowy kościoła luterańskiego św. Jana w Łodzi.

Rodzina: Karol Bennich był synem Florentyny z d. Wagner (ur. 1822) i tkacza Augusta Bennicha (1820–1853), którego ojciec, a dziad Karola Bennicha – Krystian Bennich – przybył do Łodzi z Saksonii w latach 30. XIX w. Żoną Karola Bennicha była Augusta Dems (ur. 1844).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1271685; https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Bennich; *Mural reklamowy Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego „Lido"*, 3 X 2014, https://baedekerlodz.blogspot.com/2014/10/mural-reklamowy-zakadow-przemysu.html (dostęp: 6 XI 2025); *„Pałac Pod Ptasimi Głowami" – Dom*

Reinhardta Bennicha, 15 II 2015, https://baedekerlodz.blogspot.com/2015/02/paac-pod-ptasimi-gowami-dom-reinhardta.html (dostęp: 6 XI 2025); Bonisławski 2020; *Ulica Piotrkowska 108*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-108 (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Bennich Karol towarzystwo akcyjne wełnianej manufaktury

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1905–1906).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Wólczańska 66 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Wólczańska 66 i ul. Łąkowa 11 – 1905, 1906; adres fabryki: m. Łódź, ul. Wólczańska 66, ul. Łąkowa 11 i ul. Piotrkowska 105 – 1907–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 105 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1905–1911; produkcja roczna: 1 096 900 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1905, 1906; 4 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Emil Bennich, Gustaw Bennich, Reinhardt Bennich.

—— ❖ ——

Bersohn Jan (ur. 3 IX 1829 w Warszawie, zm. 24 IX 1913 w Warszawie) – przedsiębiorca.

Wykształcenie: Absolwent Instytutu Agronomicznego i Leśniczego w Marymoncie k. Warszawy.

Działalność gospodarcza: Działalność gospodarcza Jana Bersohna ogniskowała się głównie w branży cukrowniczej. W 1849 r. stworzył w Lesznie pod Warszawą cukrownię „Michałów" (razem z Michałem Piotrowskim), część działalności w folwarku „Michałów" obejmowała uprawę buraków cukrowych. Folwark zatrudniał 200 pracowników, a w 1905 r. – 500. Jan Bersohn przekształcił zakład w „Spółkę Akcyjną Michałów", w której pełnił funkcję kierowniczą w zarządzie. Po śmierci Jana Bersohna zarząd nad cukrownią „Michałów" przejął jego syn – Michał Bersohn. Cukrownia działała w PRL i początkach III RP. Pałac Bersohnów przylegający do folwarku stał się w III RP własnością Banku Gospodarki Żywnościowej i służy obecnie celom konferencyjnym. Jan Bersohn był ponadto właścicielem gorzelni „Boglewice" (1904–1908, 1910), a także właścicielem albo członkiem zarządu w Towarzystwie Akcyjnym Fabryki Cukru Czersk (1904–1908, 1910–1911), Towarzystwie Akcyjnym Fabryki Cukru Hermanów (1904–1908, 1910), Towarzystwie Akcyjnym fabryki Cukru Łyszkowice (1904–1908, 1910–1911). Jan Bersohn był właścicielem Domu Bankowego Wawelberga (1910–1911).

Działalność społeczna: Jan Bersohn w 1862 r. został wybrany do warszawskiego samorządu powiatowego (był jedynym radnym Żydem wybranym w tym czasie w pow. warszawskim). Był też prezesem Komitetu Budowy Wielkiej Synagogi w Warszawie, członkiem Zarządu Warszawskiej Gminy Starozakonnych i kuratorem szkoły rolniczej dla młodzieży żydowskiej w Częstoniewie. W swoim folwarku finansował dzieciom pracowników odpoczynek letni. Był kuratorem oddziału polskiego Żydowskiego Towarzystwa Kolonizacyjnego w Warszawie.

Rodzina: Rodzicami Jana Bersohna byli Maier Bersohn (1787–1873) i Chaia z d. Szyman (1796–1855). Maier Bersohn był bankierem inwestującym w nieruchomości w Warszawie i w folwarki ziemskie (m.in. wsie Boglewice, Osiny, Wola Boglewska). Ta strategia akumulacji kapitału w różnego typu nieruchomościach stała się możliwa, kiedy w latach 30. XIX w. otrzymał – obok innych Żydów – od cara Mikołaja I prawo nabywania ziemi w Królestwie Polskim. Meier Bersohn finansował Warszawską Szkołę Rabinów, Szpital Starozakonnych w Warszawie. Był członkiem warszawskiego Dozoru Bóżniczego (od 1842) oraz Domu Schronienia Ubogich i Sierot Starozakonnych. Był inicjatorem powołania Szpitala Dziecięcego im. Bersohnów i Baumanów. W testamencie przeznaczał na ten cel 50 tys. rubli i zobowiązał córkę Paulinę i zięcia Salomona Baumanów do ofiarowania 30 tys. rubli na budowę i utrzymanie szpitala. Maier Bersohn fundował stypendia i zapomogi dla ubogich studentów, uczniów gimnazjów, niezamożnych kupców i biednych narzeczonych (przede wszystkim związanych z Gminą Żydowską, ale czwarta część tego funduszu była przeznaczona dla biednych chrześcijan).

Jan Bersohn miał 5 rodzeństwa: siostrę Rebekę (1820–1825), brata Zygmunta (1814–1864), którego córka Ludwika (1851–1927) była żoną Hipolita Wawelberga, bankiera i działacza społecznego. Małżeństwo Wawelbergów w 1898 r. powołało Fundację Tanich Mieszkań im. Hipolita i Ludwiki Wawelbergów, która wybudowała mieszkania dla robotników na warszawskiej Woli. Mieli oni córkę Jadwigę Bersohn i 2 synów: Michała i Wacława Wawelbergów. Wacław (1885–1954) był znanym prawnikiem, a w czasie II wojny światowej pełnomocnikiem Rządu RP w Tobolsku, po jej zakończeniu wyemigrował z żoną i synem Hipolitem (1921–2014) do Brazylii.

Jan Bersohn miał też siostrę Paulinę (1816–1848), żonę Salomona Baumana (1816–1912), oraz brata Mathiasa (1824–1908), bankiera, przedsiębiorcę w spółkach z branży cukrowniczej, sędziego handlowego, prezesa zarządu Szpitala Dziecięcego Bersohnów i Baumanów. Mathias Bersohn zbierał zabytki archeologiczne i dzieła sztuki, był członkiem Komisji Archeologicznej i Sztuki Akademii Umiejętności w Krakowie. Swoją kolekcję dzieł sztuki przekazał Towarzystwu Zachęty Sztuk Pięknych. Jego żoną była Maria Levy (1834–1902), z którą miał 4 córki. Jadwiga Bersohn (1853–1912), poetka, była żoną Aleksandra Kraushara (1843–1931), historyka, adwokata, publicysty i redaktora w piśmie powstańców styczniowych „Niepodległość" i „Prawda". Aleksander Kraushar zasiadał w wielu spółkach Jana Bersohna, był też współzałożycielem Towarzystwa Miłośników Historii, w 1921 r. został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Razem z żoną przeszedł na katolicyzm, jest pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Kolejną córką Mathiasa Bersohna były Hortensja Bersohn, żona Salomona (Franciszka) Lewentala (1841–1902), małżeństwo przeszło na katolicyzm w 1902 r. Kolejne córki Mathiasa Bersohna to Wanda Bersohn, żona Józefa Baumrittera (ur. 1861), a także Zofia Bersohn, żona Leopolda Landaua, bankiera. Siostrą Jana Bersohna była Ludwika Bersohn (1826–1849), pierwsza żona Ludwika Natansona, lekarza, prezesa Warszawskiej Gminy Żydowskiej (1871–1896). Żoną Jana Bersohna była Cecylia Levy (1840–1905), z którą miał 6 dzieci: Halinę (ur. 1861), Julię (ur. 1863), żonę Maurycego Rosenstock-Rostockiego, posła do Sejmu Krajowego Galicji VI i VII kadencji (1887–1895) oraz Rady Państwa VII,

VIII i IX kadencji, obywatela ziemskiego, a także Alfreda Zygmunta Bersohna (1865–1875), Bronisława Bersohna (1866–1867), Edwarda Bersohna, właściciela folwarku i cukrowni, oraz Michała Bersohna (1874–1944), adwokata, właściciela cukrowni Michałów i stajni koni wyścigowych. Michał Bersohn ożenił się z Jadwigą Wawelberg (1878), córką Hipolita Wawelberga. Małżeństwo przeszło na katolicyzm. Michał Bersohn zginął w czasie powstania warszawskiego w 1944 r.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.80929; https://wielcy.pl/nekrologia/47162; https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Berson; *Bersohn Jan (1829–1913)*, https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/5866-bersohn-jan (dostęp: 6 XI 2025); *Szpital Dziecięcy im. Bersohnów i Baumanów (Warszawa)*, https://1943.pl/miejsce/ (dostęp: 6 XI 2025); *Szpital Dziecięcy Bersohnów i Baumanów w Warszawie*, https://kolekcje.polin.pl/szpital-dzieciecy-bersohnow-i-baumanow-w-warszawie (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Boglewice", Bersohn J., Bersohn Jan gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Grójec, w. Boglewice – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 6300 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 6300 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: „Czersk" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: prezes (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Grójec, w. Jasieniec – 1904; gub. warszawska, poczta Grójec, w. Czersk – 1905–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Elektoralna 5/7 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Elektoralna – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Elektoralna 7 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 800 000 rubli – 1904–1911; produkcja roczna: 657 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 650 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Mathias Bersohn, Edward Bersohn, Franciszek Brzeziński, Henryk Bąkowski, Władysław Dmochowski, Władysław Falkowski, Bronisław Jackowski, St. Jarociński, Aleksander Kraushar, Jan Preibisz, Stanisław Rotwand, Ed. Szpakowski, Wacław Ważko, Władysław Węgłowski, Weglowski, Konstanty Zdzieszyński, Stanisław Zieliński.

Firma: „Hermanów" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Hermanów – 1904, 1905; gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Szymanów – 1906; gub. warszawska, poczta Żyrardów, osada Szymanów – 1907–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1904–1910; produkcja roczna: 628 300 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 600–700 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Mathias Bersohn, Michał Emich, Mieczysław Epstein, Leon Grabowski, Jerzy Hasterman, Zdzisław Kozietulski, Edward Przesmycki, Zygmunt Rzyszczewski hr., Eugeniusz Szachowski, Stefan Zagleniczny.

Firma: „Łyszkowice" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Łyszkowice – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 800 000 rubli – 1905–1911; produkcja roczna: 477 300 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 537 533 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 906 824 rubli – 1907; przybliżony obrót roczny: 940 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Mieczysław Bachórz, Bachorz, Jan Bauman, Mathias Bersohn, Edward Bersohn, Kazimierz Cybulski, Mieczysław Epstein, Michał Friedrich, Leon Grabowski, Stanisław Kruszyński, Jan Wiktor Kuderski, Stanisław Markiewicz, Feliks Molga, Maksymilian Pawłowski, Rudolf Seiler, Kazimierz Słoński, J. Taczanowski, Ludwik Zawadziński.

Firma: „Michałów" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908), dyrektor zarządzający (1904–1908).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Błonie, w. Leszno – 1904; gub. warszawska, poczta Błonie, w. Michałów – 1905–1907, 1908; gub. warszawska, poczta Błonie – 1910, 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Elektoralna 7 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Elektoralna 7 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904–1911; produkcja roczna: 350–680 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Ignacy Bernstein, Mathias Bersohn, Michał Bersohn, Edward Bersohn, Hipolit Fryszland, Jan Godlewski, Wincenty Kamedulski, Narcyz Konopski, Marceli Kowalski, Aleksander Kraushar, Herman Levy, Adam Olszewski, Alojzy Owidzki, Wacław Paszkowski, Paweł Rotmil, Wł. Rudowski, Stefan Siwecki, Konstanty Szymański, Franciszek Słoński, Zdzisław Świderski, Piotr Świerczyński, Wacław Żmijewski.

Firma: Wawelberg H., Wawelberg H., Dom bankowy. N, dom bankowy

Rola w firmie: właściciel (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Kotzebue 6 – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: A. Barbanell, L. Familier, B. Hirszband, B. Pawlikiewicz, A. Raubal, Andrzej Rotwand, L. Rotwand, Stanisław Rotwand, Z. Szebko, H. Wawelberg, M. Wawelberg.

—— ❖ ——

Bevensee Karol (ur. 1847, zm. 24 XII 1914 w Warszawie) – przedsiębiorca.

Działalność gospodarcza: Karol Bevensee był właścicielem tartaku, zakładu ciesielskiego i fabryki posadzek w Warszawie. Jego firma budowlana wykonała m.in. rusztowanie przy budowie Pomnika Adama Mickiewicza na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie.

Rodzina: Żoną Karola Bevensee była Matylda Gerlach (1856–1927).

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.162110; https://wielcy.pl/nekrologia/162110; Dzierzbicka 2018; *Bevensee Karol. Czerniakowska 90*, w: *Warszawski Rocznik adresowy Firm Handlowych, Przemysłowych i Rękodzielniczych : z dołączeniem adresów znakomitszych firm prowincyi powiększony kalendarzem rocznym i wiadomościami pożytecznemi na rok 1878*, https://crispa.uw.edu.pl/object/files/300305/display/JPEG (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Bevensee Bracia tartak parowy

Rola w firmie: imiennik (1905–1906), dyrektor zarządzający (1905–1906).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Czerniakowska 75 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 175 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905, 1906.

Spotkani w firmie: Karol (jun.) Bevensee, Teodor Bevensee.

Firma: Bevensee Bracia zakłady ciesielskie i fabryka posadzek

Rola w firmie: imiennik (1905–1906), dyrektor zarządzający (1905–1906).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Czerniakowska 75 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 175 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905, 1906.

Spotkani w firmie: Karol Bevensee jun., Teodor Bevensee.

—— ❖ ——

Biedermann Alfred (ur. 14 VII 1866 w Łodzi, zm. 29 VIII 1936 w Bad Nauheim w Niemczech) – fabrykant.

Wykształcenie: Ukończył Wyższą Szkołę Realną przy ówczesnym Rynku Nowego Miasta (ob. pl. Wolności) w Łodzi. Kontynuował naukę, najpierw na kierunku chemicznym na Uniwersytecie w Zurychu (1882–1885), a następnie studiował filozofię

na Uniwersytecie w Getyndze. Uzyskał tam dyplom doktora nauk filozoficznych (1885–1886). Po odbyciu jednorocznej służby wojskowej w charakterze ochotnika (1887–1889) odbył kilka zawodowych podróży edukacyjnych do fabryk włókienniczych w Niemczech, Francji, Danii i Anglii. Po tym etapie nauki zawodu rozpoczął pracę jako jeden z dyrektorów w zakładach ojca, którymi po jego śmierci w 1899 r. zarządzał.

Działalność gospodarcza: W 1899 r. wziął aktywny udział w ciekawej inicjatywie grupy łódzkich fabrykantów (Scheibler, Heinzel, Kunitzer), którzy dla uniezależnienia się od wahań cen śląskiego węgla i obniżenia kosztów produkcji swoich zakładów postanowili kupić tam kopalnię. Ich wybór padł na kopalnię „Saturn" w Czeladzi w Zagłębiu Dąbrowskim. W tym celu utworzyli Konsorcjum „Saturn", które po rocznej działalności przekształciło się w Towarzystwo Akcyjne Górniczo-Przemysłowe „Saturn" (statut zatwierdzony przez cara Mikołaja II 3 VII 1900, zebranie założycielskie 29 IX 1900). W tymże Towarzystwie Alfred Biedermann wszedł w skład rady zarządzającej, a w niej powierzono mu funkcję wiceprezesa. Z pierwszej puli akcji Towarzystwa (5 mln, podzielonych na 10 tys. akcji po 500 rb), na nazwisko drugiej żony (być może z jej wiana), nabył jego akcje za 517 tys. rubli, a na swoje nazwisko za 30 tys. rubli, czyli nieco ponad 1/10 ich liczby. Po I wojnie światowej brał udział w odbudowie polskiego przemysłu włókienniczego, m.in. jako inicjator i wieloletni prezes (1919–1931) Związku Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim. W latach 20. XX w. wraz z Karolem Wilhelmem II Scheiblerem aktywnie pracował również na rzecz rozwoju polskiego górnictwa w Zagłębiu Dąbrowskim – i przy okazji kopalni „Saturn", której był współudziałowcem i wieloletnim członkiem rady zarządzającej. Zarówno przed, jak i po zakończeniu I wojny światowej reprezentował łódzki przemysł w międzynarodowych konferencjach i ogólnopolskich dyskusjach dotyczących biznesu. W 1936 r. łódzką firmę włókienniczą Biedermannów przekształcono w spółkę akcyjną. Połowę akcji uzyskali synowie Alfreda – Rolf i Helmut, 20% wdowa Marta i syn Alfred, a 30% – Bruno.

Działalność społeczna: Z aktywnej działalności filantropijnej znany był już ojciec Alfreda – Robert Biedermann, który w 1886 r. znalazł się w złożonym z najbogatszych przemysłowców Komitecie Kanalizacji i Wodociągów w Łodzi. Ufundował Dom Sierot przy ul. Północnej 70 oraz domy dla robotników przy ul. Smugowej. W testamencie zapisał m.in. po 1500 rubli dla gminy ewangelickiej, żydowskiej, rzymskokatolickiej i prawosławnej. Sam Alfred w czerwcu 1890 r. reaktywował, po kilku latach przerwy, działalność łódzkiej stacji meteorologicznej, założonej we wrześniu 1886 r. staraniem łódzkiego oddziału Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu. Był jednym z inicjatorów, wraz z Juliuszem Kunitzerem i kilku innymi łódzkimi fabrykantami, uruchomienia w Łodzi miejskiej (XII 1898) i podmiejskiej komunikacji tramwajowej (I 1901). Był długoletnim, nieprzerwanie do śmierci, członkiem zarządów najpierw Konsorcjum, a następnie Towarzystwa Kolei Elektrycznej Łódzkiej (tramwaje miejskie) oraz również najpierw Konsorcjum, a następnie Towarzystwa Łódzkich Wąskotorowych Elektrycznych Kolei Dojazdowych (tramwaje podmiejskie). W początkach okupacji niemieckiej podczas I wojny światowej był przewodniczącym Rady Czternastu (od 1 VIII 1914), przemianowanej następnie w Komitet Obywatelski m. Łodzi (od 3 VIII 1914), który z kolei został przekształcony w Główny Komitet

Obywatelski m. Łodzi (od 10 VIII 1914). Po zakończeniu jego działalności wyjechał, w maju 1915 r., wraz z rodziną do Niemiec, skąd powrócił na początku maja 1918 r. Uczestniczył w licznych rozmowach na temat rozwoju i przyszłości polskiej gospodarki w Ministerstwach Skarbu oraz Przemysłu i Handlu. Członek rady Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan") w 1920 r., wieloletni prezes Związku Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim (1919–1931).

Rodzina: Alfred był synem Roberta Ludwika Karla Biedermanna (1836–1899), łódzkiego przemysłowca pochodzenia niemieckiego (właściciela zakładów włókienniczych przy ob. ul. Jana Kilińskiego 1/3 i 2), i Adelmy z d. Braun (1844–1895). Wywodził się z niemieckich osadników, płócienników, chroniących się przed prześladowaniami religijnymi, którzy osiedli w Zdunach w pow. krotoszyńskim na początku XVIII w. Ojcem Roberta, a dziadkiem Alfreda był Wilhelm Biedermann (ur. w 1801 w Zdunach), który studiował na Wydziale Nauk i Sztuk Pięknych Uniwersytetu Warszawskiego (wpis 20 X 1822), a następie kształcił się na pastora ewangelickiego w Berlinie. Po powrocie do Królestwa był w 1831–1836 pastorem parafii ewangelickiej w Zduńskiej Woli, w 1836–1845 w Dąbiu, a w 1846–1877 w Babiaku. Zmarł w Lutomiersku pod Łodzią w 1851 r. Jego syn Robert Biedermann założył 1 III 1863 r. w Łodzi farbiarnię, która składała się początkowo z 2 wanien podgrzewanych na wolnym ogniu. Początkowy kapitał 20–30 tys. rubli pomnożył do ponad 1,6 mln rubli wartości firmy w momencie jego śmierci i 2,2 mln rubli do podziału na dzieci, których miał 13. Alfred Biedermann ożenił się w 1892 r. z jedyną córką łódzkiej rodziny fabrykanckiej Ludwika Meyera i Matyldy z Haentschlów – Zofią (Sophie) Malwiną (1870–1895). Miał z nią 2 synów: Rolfa Alfreda (1893–1979) i Helmuta Hansa Ludwika (1895–1979). Sophie zmarła trzy tygodnie po drugim porodzie z powodu gorączki połogowej. Została pochowana na cmentarzu ewangelickim przy ul. Ogrodowej w Łodzi, gdzie wystawiono jej monumentalny pomnik nagrobny z białego karraryjskiego marmuru z pracowni Otto Lessinga. Pomnik, do dziś będący jednym z najbardziej okazałych na cmentarzu, został sprowadzony z Rzymu, a przedstawia Anioła Stróża (sportretowana zmarła) pochylającego się nad dziećmi. Przed pomnikiem znajdują się nagrobki jej rodziców: Ludwika (zm. 1911) i Matyldy (zm. 1912) Meyerów. Po raz drugi Alfred Biedermann ożenił się 5 lat po śmierci pierwszej żony (w 1900) – z Martą Anną von Berens (1875–1970), z którą miał 3 dzieci: Martę Sofię (Ender, 1900–1992), Alfreda Roberta (1902–1964) i Roberta Arno (1909–1945).

Brat Alfreda, Bruno Otto Biedermann (1878–24 I 1945) został głównym dziedzicem majątku rodzinnego. Jego żoną była Luiza Julia Stegmann, córka Adolfa, również właściciela farbiarni. Studiował m.in. na Wydziale Budowy Maszyn i Elektrotechniki w Berlinie, a także na uczelniach w Monachium i Heidelbergu. Obronił doktorat z filozofii oraz socjologii gospodarczej. Służył w armii carskiej, brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej, I wojnie światowej, a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wstąpił do polskiej armii. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Służył w łódzkim garnizonie aż do 1920 r. Po śmierci starszego brata Alfreda zarządzał firmą wraz z bratankiem Helmutem Hansem Ludwikiem. Drugi bratanek Rolf (następnie znany jako Ralph) zasiadał w zarządzie, ale mieszkał na stałe w Londynie. Bruno Biedermann pełnił wiele ról społecznych: był doradcą w Izbie Przemysłowo-Handlowej, sędzią

handlowym w Okręgowym Sądzie w Łodzi, członkiem komitetu budowy Domu-Pomnika Marszałka Piłsudskiego (ob. Łódzki Dom Kultury), wiceprezesem Łódzkiego Komitetu Funduszu Obrony Narodowej, organizatorem Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu, członkiem budowy Miejskiej Biblioteki Publicznej przy ul. Gdańskiej w Łodzi, współtworzył pierwszy w Łodzi klub tenisowy. Na początku wojny wspierał Komitet Pomocy Więźniom Radogoszcza, ale w sierpniu 1940 r. przyjął volkslistę, aby ratować rodzinny majątek. Podobnie zrobiła większość rodziny. Zaliczono wówczas rodzinę Biedermannów do 3 kategorii (tzw. *Eingedeutschte*), którą podpisywały osoby autochtoniczne, uważane przez Niemców za częściowo spolonizowane, oraz Polacy niemieckiego pochodzenia. Z podpisaniem listy nie zgodziła się córka Maryla, która była już wówczas członkiem ZWZ, a później AK. Uciekła, wraz z przyszłym mężem Alfredem Keiserbrechtem, z Łodzi do Generalnego Gubernatorstwa, gdzie zostali oni aresztowani w kwietniu 1942 r. w związku z udziałem w Akcji „N" i przewiezieni do Warszawy, gdzie poddano ich torturom i zmuszono do podpisania volkslisty. Zgodę na podpisanie wydało dowództwo AK, co potem miało również przysłużyć się do działalności konspiracyjnej. Marylę Biedermann ponownie aresztowano w 1943 r. i przetrzymywano prawie do końca wojny w więzieniu przy ul. Gdańskiej. Udało jej się wreszcie uciec w okolicach Pabianic i dotrzeć do rodziny. Po wkroczeniu do Łodzi Armii Czerwonej i Ludowego Wojska Polskiego rodzina Biedermannów dostała polecenie natychmiastowego opuszczenia swojego pałacu. Tamże Bruno Biedermann 24 I 1945 r. zastrzelił swoją żonę Luizę oraz córkę Marylę, a następnie, ubrany w polski mundur wojskowy, strzelił sobie w głowę. Zostali pochowani w grobie rodzinnym dopiero po ekshumacji z ogrodu pałacowego w latach 70. Helmut Hans Biedermann przez 5 lat po wojnie był więziony na terenie ZSRR.

Kolejny brat Alfreda, Gustaw Biedermann (1871–1953) ożenił się z Idą Gehlig, córką łódzkiego architekta. Po otrzymaniu spadku po ojcu wyprowadził się najpierw na Krym, a po rewolucji do Włoch, gdzie – według Wandy Kuźko – wiódł dostatnie życie rentiera do końca życia. Córki Roberta i Emmy wyszły dobrze za mąż, ale z fabryką nie miały większej styczności. Alfred i Gustaw mieli też brata Roberta (zm. 1927) oraz siostry Klarę Fanny (1877–1966, zamężną z Pawłem/Paulem Albertem Naumannem), Paulę (1868–1921, zamężną z Józefem Richterem), Friedę (1872–1957, zamężną z Bronisławem Frankowskim) oraz Adelmę Idę (1976–1928, zamężną ze Stanisławem Lorentzem, 1861–1920). Wanda Kuźko sugeruje, by rodziny Biedermannów nie próbować klasyfikować narodowościowo. Przez trzy pokolenia mieszkali w Łodzi. W domu rozmawiali po niemiecku, w tym języku także pisali, ale równie dobrze mówili po polsku, rosyjsku, francusku czy włosku. Po II wojnie światowej duża część członków rodziny rozjechała się po świecie. Osiedli w szczególności w Wielkiej Brytanii, USA, Irlandii i Szwajcarii. Jedną z najbardziej znanych pamiątek po rodzinie w Łodzi jest Pałac Alfreda Biedermanna wzniesiony wraz z zabudowaniami gospodarczymi i wozownią w 1912 r. Usytuowany w ogrodzie przy ul. Franciszkańskiej 1/3, przypuszczalnie w miejscu istniejącego tam wcześniej parterowego domu zbudowanego jeszcze przez Roberta Biedermanna. Łódzkie fabryki Biedermannów zostały znacjonalizowane w 1945 r., wchodząc w skład Zakładów Przemysłu Bawełnianego im. Szymona Harnama.

Pochówek: zwłoki sprowadzono z Niemczech i pochowano w ewangelickiej części starego cmentarza w Łodzi (kwatera 41/K2, plac 45), w 2. rzędzie alei „dębowej", jednym z nielicznych na łódzkich cmentarzach przykładów funeralnego modernizmu.

Odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1928), Złoty Krzyż Zasługi (1930).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.17682.6; https://Wielcy.pl/nekrologia/71328; https://pl.wikipedia.org/wiki/Alfred_Biedermann; *Biedermannowie – historia rodziny i… fabryki*, 4 XI 2014, https://baedekerlodz.blogspot.com/2014/11/biedermannowie-historia-rodziny-ifabryki.html (dostęp: 6 XI 2025); Binek-Zajda, Lazar, Szaleniec 2016; Kuźko 2000; Szymański, Torański 2016; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Saturn" kopalnia węgla, kopalnia węgla kamiennego, towarzystwo Górniczo-Przemysłowe

Rola w firmie: członek zarządu (1904), wiceprezes rady zarządzającej (1906 i 1907).

Dane adresowe firmy: Sosnowiec, osada Czeladź; adres zarządu: Łódź.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 5 mln rubli (1907–1911); kapitał zakładowy: 5 mln rubli (1904–1907); przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli (1904, 1905, 1906); przybliżony obrót roczny: 2 300 000–3 mln rubli (1907).

Zatrudnienie: 2200 robotników – 1904; 2000–2200 robotników – 1905–1907; 2655 robotników – 1908; 2357 robotników – 1910; 2256 robotników – 1911.

Spotkani w firmie: Jan Brzostowski, Henryk Czeczot, S. Dawidson, Juliusz Heinzel bar., Edward Herbst, Józef Karney, Hieronim Kondratowicz, Kunitzer, Linke, Czesław Podleski, Stanisław Reicher, Karol Scheibler, Wilhelm Sonne, Jan Alfons Surzycki, Z. Szczotkowski.

Firma: Biederman A. i Biedermann R. fabryka waty, przędzalnia i tkalnia bawełny, farbiarnia wełny i bawełny, wykończalnia tkanin wełnianych

Rola w firmie: właściciel (1905–1911).

Dane adresowe firmy: Łódź, ul. Konstantynowska (1904); adres fabryki: m. Łódź, ul. Widzewska 2 i 3, Smugowa 11 (1905–1911).

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 22 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli (1905); przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli (1907–1911).

Zatrudnienie: 6 robotników – 1904; 1000 robotników – 1905–1910; 1000 robotników – 1911.

Spotkani w firmie: P. Biederman, Robert Biederman, J. Cundel, Handtke, Albert Hoffer, B. Hugo, E. Hugo, L. Koźmiński, A. Purr, M. Siebert, Adolf Stenzel, K. Wolf.

Firma: Łódzkich kolei elektrycznych, Tow. Akc.

Rola w firmie: prezes rady zarządzającej (1904–1911).

Dane adresowe firmy: Łódź, ul. Tramwajowa 6 (1904).

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 2 mln rubli (1910, 1911); kapitał zakładowy: 2 mln rubli (1904); roczna produkcja: 43 400 rubli (1904).

Zatrudnienie: 49 robotników – 1904.

Spotkani w firmie: Zenon Anstadt, St. Jarociński, O. Łuszczak, J. Petters, Zygmunt Richter, Kazimierz Rychter, Z. Rychter, Stanisław M. Silberstein, H. Werner, Józef Witkowski.

Firma: Fitzner W. & Gamper K. towarzystwo akcyjne Zakładów Kotlarskich i Mechanicznych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1911).

Dane adresowe firmy: Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 (1907); adres zarządu: Warszawa, al. Jerozolimskie 66 (1910); Warszawa, ul. Świętokrzyska 28 (1911).

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 375 000 rubli (1904, 1905, 1906); kapitał zakładowy: 4 900 000 rubli (1907–1911); przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 4–7 mln rubli (1906–1911).

Zatrudnienie: ok. 2000 robotników – 1904, 1905; 1400–2200 robotników – 1906–1911.

Spotkani w firmie: R. Beickert, H. Boethelt, Ernest Borsig, Władysław Dobrzycki, Piotr Drzewiecki, W. Fitzner, K. Gamper, Franciszek Gertych, H. Goebel, W. Grailich, Władysław Jechalski, A.K. Jung, A. Kurzyna, B. Liebich, J. Łepkowski, W. Maciejewski, S. Małkowski, K. Morzycki, Rajmund Müller, J. Raeusch, T. Romański, Ludwik Rossmann, S. Smoleński, F. Stepan, Jan Alfons Surzycki, M. Tepich, H. Vosberg, Józef Watten, Wilhelm Wellisch.

Firma: Biederman A. fabryka waty sztucznej

Rola w firmie: imiennik (1905, 1906).

Dane adresowe firmy: Łódź, ul. Konstantynowska (1905, 1906).

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 22 000 rubli (1905, 1906).

Zatrudnienie: 6 robotników – 1905, 1906.

Firma: Bank Handlowy w Łodzi

Rola w firmie: członek zarządu i członek rady (1910, 1911).

Dane adresowe firmy: Łódź, ul. Średnia 16 (1911).

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5 mln rubli (1910, 1911); kapitał zasobowy: 2 690 000 rubli – 1910; kapitał zasobowy: 2 740 000 rubli (1911).

Spotkani w firmie: Wacław Dybczyński, T. Ender, Henryk Grohman, Kurt Hauk, Edward Herbst, Henryk Herbst, Edmund Hille, J. Hirszberg, Hirschberg, Juliusz Kindermann, Edward Landie, O. Mantey, E. Patz, J. Petters, J. Rychter, Karol Scheibler, K. Steinert, R. Steinert, J. de Tanfani, Izydor Zand, R. Ziegler.

—— ❖ ——

Bloch Henryk Jan (ur. 22 XII 1866, zm. 9 V 1938 w Warszawie) – ziemianin, przedsiębiorca, okultysta.

Wykształcenie: Studiował w Dorpacie i Lipsku. Odbył praktykę rolniczą w majątku Chłapowskich w Wielkopolsce.

Działalność gospodarcza: Henryk Bloch był właścicielem gorzelni we wsi Skąpe w ziemi radomskiej, której roczna produkcja wynosiła 18 tys. rubli (1890). Był ponadto prezesem fabryki cukru „Dobrzelin" (1904–1905), o obrocie rocznym wahającym się od 1 do 6 mln rubli (1905–1911). Zasiadał też w zarządzie fabryki cukru „Częstocice" (1904–1905), o obrocie rocznym 1,5 mln rubli (1905). Był członkiem zarządu Kolei Łódzkiej i Banku Handlowego w Warszawie na przełomie XIX i XX w.

Henryk Bloch był ponadto właścicielem majątku ziemskiego Łęczna w ziemi lubelskiej, który odziedziczył po swoim ojcu Janie Blochu. Henryk Bloch specjalizował się tam w hodowli koni rasy angielskiej. Majątek w 1866 r. składał się m.in. z folwarków: Podzamcze, Ludwin, Dratów, Kaniawola, Trębaczew, Łuszczew. Całość majątku miała powierzchnię niespełna 10 tys. ha, w tym ok. 4 tys. ha lasów. W folwarkach znajdowały się m.in. owczarnia na 1200 owiec, stajnia na 40 koni, obora na 150 sztuk bydła (1855). Jan Bloch nabył dobra łęczyńskie w 1879 r. Na początku XX w. Henryk Bloch sprzedał majątek Łęczna i wycofał się z życia gospodarczego. Po II wojnie światowej w części folwarków powstał PGR.

Działalność społeczna: Henryk Bloch wybudował tor wyścigów konnych z trybunami niedaleko Łęcznej, wyścigi stanowiły dużą atrakcję w okolicy. Na początku XX w. w wyniku konfliktu rodzinnego porzucił praktykę biznesową i wyjechał do Ameryki Południowej. W Brazylii i Argentynie praktykował okultyzm. Po powrocie do Polski zamieszkał w Warszawie, gdzie oddawał się swoim zainteresowaniom okultystycznym – miewał objawienia prywatne i słyszał „głos swego mistrza", prowadził wykłady w Warszawskim Towarzystwie Ezoterycznym (1924) i w Instytucie Wiedzy Hermetycznej w Warszawie. Utrzymywał się z dawania korepetycji i pracował u tłumacza przysięgłego. Był autorem traktatu ezoterycznego *Mistrz mówi. Kultura miłości* wydanego pośmiertnie (Wydawnictwo Hejnał: Wisła 1939). Doczekał się uczniów swoich nauk ezoterycznych.

Rodzina: Rodzicami Henryka Blocha byli Jan Gottlieb Bloch (1836–1902), finansista i budowniczy linii kolejowych w Imperium Rosyjskim, oraz Emilia Julia Kronenberg (1845–1921), córka Henryka Andrzeja Kronenberga (1813–1886), rzeczywistego radcy stanu, naczelnego lekarza Moskiewskiego Szpitala Dziecięcego, prezesa Rady Opiekuńczej Szpitala Praskiego, brata bankiera i przedsiębiorcy, jednego z przywódców „białych" przed powstaniem styczniowym, Leopolda Kronenberga (1812–1878). Siostra Emilii Julii Kronenberg, Maria Helena (1853–1896) była żoną Leona Loewensteina (1836–1900), współzałożyciela zakładów „Lilpop, Rau, Loewenstein" w Warszawie. Jan Gottlieb Bloch w chwili śmierci w jednym z nekrologów został nazwany symbolem kapitalistycznej modernizacji Królestwa Polskiego: „był jednym z najzdolniejszych i najdzielniejszych działaczy na polu ekonomicznem w kraju". W wieku 19 lat w Petersburgu jako poddzierżawca, potem samodzielny przedsiębiorca, prowadził roboty budowlane na kolei warszawsko-petersburskiej, kierował budową m.in. stacji kolejowej w Petersburgu. Praca w Rosji pozwoliła mu na zgromadzenie znacznego kapitału, który po powrocie do Królestwa Polskiego posłużył mu do założenia w 1862 r. własnego domu bankowego. Jednocześnie inwestował m.in. w młyn parowy, piekarnię mechaniczną, cukrownię „Częstocice", cukrownię

„Dobrzelin", cukrownię „Żytyń" na Wołyniu, pozyskiwał drewno na Wołyniu. Był właścicielem folwarku Łęczna w ziemi lubelskiej i wielu innych majątków ziemskich w Królestwie Polskim i na Ziemiach Zabranych. Współzakładał Bank Handlowy w Warszawie, Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeń od Ognia, Towarzystwo Kredytowe Warszawskie. Przede wszystkim jednak budował drogi żelazne w Królestwie Polskim – przez blisko 40 lat drugiej połowy XIX w. (m.in. Kolej Żelazną Fabryczno-Łódzką, linię kolejową Iwangorod-Dąbrowa Górnicza). Był większościowym akcjonariuszem kolei brzesko-kijowskiej, brzesko-grajewskiej oraz odeskiej (Towarzystwa Południowo-Zachodnich Dróg Żelaznych). Jan Bloch był radcą stanu przy rosyjskim Ministerstwie Skarbu, w 1883 r. został nobilitowany decyzją imperatora Rosji. Był też autorem wielu prac specjalistycznych dotyczących kolejnictwa, wydanych w języku rosyjskim, ale także dzieł ekonomicznych, jak m.in. *O finansach Rosji w XIX wieku* (Petersburg 1882) czy *O przemyśle fabrycznym Królestwa Polskiego za okres dziesięcioletni 1871–1880* (Warszawa 1889). Jan Bloch był konwertytą z judaizmu na kalwinizm i został pochowany na cmentarzu kalwińskim w Warszawie. W testamencie przekazał 400 tys. rubli na darowizny społeczne. Pod koniec życia stał się także aktywistą pacyfistycznym, wieszczącym o nadchodzącej wielkiej wojnie i wygłaszającym przy różnych okazjach memoranda pokojowe. Był starszym zgromadzenia kupieckiego.

Jan Bloch i Emilia Kronenberg mieli 5 dzieci. Maria Katarzyna Bloch (1864–1926) wyszła za mąż za Józefa Kościelskiego (1845–1911), poetę, wielkopolskiego działacza politycznego, ziemianina, właściciela fabryki cygar w Miłosławiu. Józef Kościelski w 1881 r. został członkiem Izby Panów Sejmu pruskiego, od 1884 r. był posłem do Sejmu Rzeszy, gdzie reprezentował środowisko lojalistyczne. Był opiekunem studentów polskich w Niemczech (m.in. Jana Kasprowicza), kolekcjonował malarstwo polskie, w 1899 r. ufundował pierwszy na ziemiach polskich Pomnik Juliusza Słowackiego, którego odsłonięcia dokonał Henryk Sienkiewicz. Pełnił m.in. funkcję prezesa rady nadzorczej spółki „H. Cegielski Towarzystwo Akcyjne". Małżeństwo miało syna Władysława Augusta Kościelskiego (1886–1933), poetę, właściciela Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska", drukującego arcydzieła literatury polskiej i obcej, zatrudniającego w końcu lat 20. XX w. ok. 400 pracowników. Stryjem Władysława Kościelskiego był Władysław Kościelski (1818–1895), powstaniec 1848 r. i gen. w służbie tureckiej. Drugą córką Jana Blocha i Emilii Kronenberg była Aleksandra Emilia Bloch (1865–1939), która wyszła za mąż za Józefa Weyssenhoffa (1860–1932), powieściopisarza, wydawcę, autora powieści *Żywot i myśli Zygmunta Podfilipskiego* (1898) oraz *Soból i panna* (1912), piewcę tradycji Polski szlacheckiej. Trzecia córka, Emilia Bloch (1870–1940) była dwukrotnie zamężna, najpierw wyszła za mąż za Ksawerego Hołyńskiego (1856–1901), rotmistrza gwardii wojsk rosyjskich, a później za Michała Ordęgę (1862–1927). Z jej pierwszego małżeństwa urodził się syn Jan Hołyński (1890–1969), poseł na Sejm II, III i IV kadencji z ramienia BBWR, dyrektor Centralnego Związku Przemysłu Polskiego (1932), wicedyrektor Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan"), dyrektor Towarzystwa Akcyjnego Przemysłowo-Leśnego, członek Rady Ubezpieczeniowej (1925), szef Biura Polskiej Delegacji Ekonomicznej na konferencji pokojowej w Paryżu (1919), dyrektor Polsko-Francuskiej Izby Handlowej. Jan Hołyński walczył w wojnie polsko-

-bolszewickiej. Czwartą córką Jana Blocha i Emilii Kronenberg była Janina Maria Bloch (1874–1937), żona Kazimierza Kostaneckiego (1863–1940), profesora anatomii Uniwersytetu Jagiellońskiego, w latach 1914–1918 wiceprezydenta Krakowa, aresztowanego w 1939 r. przez hitlerowców w ramach Sonderaktion Krakau, zmarłego w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen. Kazimierz Kostanecki został odznaczony m.in. Wielką Wstęgą Orderu Odrodzenia Polski (1931), Krzyżem Komandorskim Orderu Franciszka Józefa (1916).

Żoną Henryka Blocha była Izabella Wodzińska (ur. 1868), mieli córkę Janinę, żonę Jana Bucholtza.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.1449.12; https://wielcy.pl/nekrologia/73385; Leśniewska 1989; Rzeczycka, Trzcińska 2013; http://www.tradycjaezoteryczna.ug.edu.pl/node/328 (dostęp: 16 X 2025); Trojanowski 1938; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Częstocice" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Częstocice – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 14 – 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1911; produkcja roczna: 995 400 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: K. Czajkowski, Władysław Drecki, K. Ereth, A. Hippe, Stefan Jabłkowski, Maurycy Krause, Wiktor Kronenberg, K. Liersch, S. Migdalski, K. Mijakowski, H. Müller, Henryk Natanson, Tadeusz Nowak, Szymon Rodzyn, Karol Strasburger, Wilhelm Wellisch, Zygmunt Wielopolski.

Firma: „Dobrzelin" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: prezes (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Dobrzelin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 825 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 1 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: A. Boniecki, Stanisław Brandt, Józef Byczewski, Władysław Drecki, D. Faltynowski, Stanisław Grotowski, Henryk Kadzidłowski, Józef Kościelski, Maurycy Krause, Wiktor Kronenberg, Hipolit Liciński, G. Łubieński hr., Franciszek Napieralski,

Henryk Natanson, Edward Palle, Ludwik Pannenko, Stanisław Pietraszkiewicz, Hipolit Porajski, Wiktor Sołtan hr., Józef Wajda, Wilhelm Wellisch.

—— ❖ ——

Blunck Jan Herman (ur. 4 VI 1884, zm. 22 XII 1933) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Jan Herman Blunck był właścicielem garbarni oraz fabryki tasiem gumowych na Nowolipiu w Warszawie. Firma w latach 1900–1913 zatrudniała od 162 do 700 robotników.

Rodzina: Żoną Jana Bluncka była Irena Julia Paulina Engeman (ur. 1890), córka Edmunda Kaspra Engemana (1859–1931), założyciela i właściciela browaru w Szydłowcu, oraz Julii Machlejd, córki Karola Machlejda (1837–1906), przemysłowca, właściciela browarów w Warszawie, Ciechanowie i Częstochowie.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.101011; https://wielcy.pl/nekrologia/68237; R. Ornatowski, *Skorowidz firm, które ogłosiły się w Roczniku Oficerskim 1932*, https://ornatowski.com/archiwum/inne/skorowidz-firm-ktore-oglosily-sie-w-roczniku-oficerskim-1932/ (dostęp: 4 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Blunck J. C. H., Blunck Jan garbarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Nowolipie 46 – 1904, 1905–1907, 1908; m. Warszawa, ul. Nowolipie 44/46 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: roczna produkcja: 911 000 rubli – 1904, 1905, 1906.

Firma: Blunck J. C. H., Blunk Jan fabryka tasiem gumowych do obuwia, fabryka tasiem gumowych do obuwia i pruneli, fabryka tasiem gumowych, pruneli i płótna brezentowego do obuwia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Nowolipie 46 – 1904, 1905–1907, 1908; m. Warszawa, ul. Nowolipie 44/46 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: roczna produkcja: 216 400 rubli – 1904.

—— ❖ ——

Borman Maurycy (ur. 9 V 1845 w Warszawie, zm. 14 II 1913 w Mentonie) – przemysłowiec, inżynier.

Wykształcenie: Absolwent École Centrale des Arts et Manufactures w Paryżu (1867). Po studiach przez 4 lata pracował w belgijskich zakładach John Cockeril w Seraing, następnie po powrocie do Królestwa Polskiego pracował w fabryce firmy „Lilpop, Rau i Loewenstein".

Działalność gospodarcza: W 1874 r. Maurycy Robert Borman razem z Aleksandrem Szwede kupili fabrykę wyrobów miedzianych w Warszawie, a w 1875 r. założyli

spółkę „Borman i Szwede", produkującą narzędzia dla przemysłu spożywczego. Od 1877 r. zmodernizowana fabryka rozszerzyła asortyment produkowanych urządzeń o kotły parowe, aparaturę podgrzewającą wodę, zróżnicowane instalacje dla gorzelni, cukrowni, krochmalni, drożdżowni. Sprzęty produkowane w fabryce były wykorzystywane do 1884 r. w ponad stu gorzelniach. W 1893 r. wybudowano filie fabryki z dwoma nowymi kotlarniami miedzi i żelaza, a także podciągnięto bocznicę do zakładu, łączącą ją z Koleją Warszawsko-Wiedeńską. Na przełomie XIX i XX w. firma uzyskała status spółki akcyjnej (Tow. Akc. Zakładów Mechanicznych Borman, Szwede i Spółka), ich zakład zaś był jednym z największych w tamtych czasach w Warszawie, zatrudniał od 750 do 1000 robotników. Spółka miała swoje przedstawicielstwa w Kijowie, Moskwie i Petersburgu, a także agentury w Łodzi i Wilnie. W 1905 r. dysponowała kapitałem zakładowym w wysokości 1,8 mln rubli i rocznym obrotem w wysokości 2 mln rubli. Zakłady „Borman i Szwede" wytwarzały najwięcej specjalistycznej aparatury dla przemysłu spożywczego w Królestwie Polskim. 60% produkcji trafiało na rynek rosyjski, a produkty otrzymywały nagrody m.in. na targach w Paryżu (1900) i Turynie (1911). Gorzelnie budowane według projektu Maurycego Bormana stały się wzorcami naśladowanymi w całym Imperium Rosyjskim. Kres prosperity położyła I wojna światowa – armia rosyjska wywiozą sprzęty fabryczne i produkty w głąb Rosji w 1915 r., dzieła zniszczenia dokonała okupacyjna armia niemiecka. W 1918 r. spółka zaprzestała działalności. W II RP firma została reaktywowana przez syna Maurycego Bormana – Stanisława Fryderyka Bormana, a następnie po jego śmierci w 1926 r. firmą kierował drugi z synów Maurycego Bormana, Ryszard Borman. Kapitał zakładowy spółki w latach 20. XX w. wynosił ponad 3 mln zł, zakłady zatrudniały niespełna 600 robotników. Profil produkcyjny firmy pozostał niezmieniony, mimo utraty rynków rosyjskich. Zakłady przemysłowe „Borman i Szwede" zostały całkowicie zniszczone podczas II wojny światowej, nie zostały odbudowane.

Działalność społeczna: Maurycy Borman ufundował powstanie dwóch ochronek dla dzieci przy ul. Okopowej i Chmielnej w Warszawie. Korzystało z nich ok. 200 dzieci, które miały tam dostęp do opieki pedagogicznej i lekarskiej, a także wyżywienia. Maurycy Borman wspierał finansowo Szpital Ewangelicki w Warszawie. Był prezesem Stowarzyszenia Techników w Warszawie.

Rodzina: Rodzicami Maurycego Bormana byli Fryderyk Borman (1793–1865), dyrektor fabryki dywanów, wyrobów wełnianych i flaneli w Warszawie, a także założyciel wytwórni cykorii w Warszawie, i Antonina Helbig (1808–1890). Żoną Maurycego Bormana była Cecylia Franciszka Lilpop (1853–1931), córka starszego zegarmistrza warszawskiego, przedstawiciela znanej rodziny przemysłowców warszawskich. Cecylia Lilpop była przewodniczącą Zarządu Szpitala Dziecięcego przy ul. Kopernika w Warszawie. Mieli 5 dzieci. Alicja Cecylia Borman (1887–1957) wyszła za mąż za Stefana Bruna (1880–1973), przemysłowca, konsula honorowego Finlandii w międzywojniu, członka rodziny Brunów, przemysłowców specjalizujących się w produkcji kuchni polowych na przełomie XIX i XX w., jej teść Stanisław Brun (1854–1925) był posłem na Sejm z ramienia Związku Ludowo-Narodowego (1919–1922).

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/2.75.16; https://wielcy.pl/nekrologia/46536; *Bormann Maurycy Robert*, w: PSB, t. 2, 1936, s. 340; *Polacy z wyboru. Rodziny pochodzenia niemieckiego w Warszawie w XIX i XX wieku: Maurycy Robert Bormann (1845–1913)*, https://www.polacyzwyboru.pl/bohaterowie/biogramy/fryderyk-leberecht-benjamin-bormann (dostęp: 1 XI 2025); *Księga adresowa przemysłowo-handlowa Królestwa Polskiego,* Warszawa: Gebethner i Wolff, 1907; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Bormann, Szwede i Spółka towarzystwo akcyjne zakładów mechanicznych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908), dyrektor (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Srebrna 16 – 1911; adres pocztowy: m. Warszawa, ul. Srebrna 16 – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 800 000 rubli – (1904–1911); przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – (1904–1911).

Spotkani w firmie: Stanisław Bormann, Ludwik Czarnowski, Lucjan Rozmanit, Aleksander Szwede, Ludwik Szwede.

—— ❖ ——

Briggs Alfred (ur. 26 XII 1856 w Bradford, zm. 4 I 1925 w Markach) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: W 1883 r. firma „Briggs & Posselt Co. Marki" nabyła grunty we wsi Marki k. Warszawy i wybudowała tam fabrykę produkującą przędzę czesankową oraz przędzę wełnianą farbowaną (1883–1884). Projektantem i wykonawcą obiektu był Edward Lilpop. Firmę stworzyli bracia Briggs (Alfred, John, Edward), fabrykanci branży włókienniczej z Bradford w Wielkiej Brytanii oraz urodzony w Heidelbergu Ernest Posselt, współwłaściciel Rosyjsko-Włoskiego Towarzystwa Wyrobów Włókienniczych w Warszawie. Fabryka była jedną z najnowocześniejszych w swojej kategorii na ziemiach Królestwa Polskiego (miała m.in. zainstalowane oświetlenie elektryczne, pracowała w niej elektrownia przędzalni, która generowała moc 1565 kW). Firma specjalizowała się w produkcji materiałów wełnianych, sprzedawanych niemal w całości na rynku rosyjskim aż do wybuchu I wojny światowej. W 1897 r. brytyjscy udziałowcy sprzedali udziały Ernesta Posselta i zmienili nazwę firmy na „E. Briggs Bros & Co Marki". Pod koniec XIX w. zakład był jednym z największych pracodawców w rejonie Warszawy. Fabryka zatrudniała przed I wojną światową ok. 5 tys. osób. Poza stworzeniem miejsc pracy dla miejscowej ludności przyczyniła się także do rozwoju infrastruktury regionu, m.in. do fabryki doprowadzono połączenie kolejowe łączące Targówek z Pustelnikiem, a potem trasę podłączono do Radzymina (okres działania kolei to lata 1897–1974). Alfred Briggs przejął kierownictwo nad fabryką po śmierci brata Johna, jednocześnie dołączył do zarządu jego kuzyn Charles Whitehead. I wojna światowa i utrata wschodnich rynków załamała prosperity firmy. W II RP fabryka stopniowo wyhamowywała produkcję, aż do definitywnego zakończenia. W 1919 r. Charles Whitehead

został prezesem zarządu, a w 1932 r. właścicielem fabryki. W czasie II wojny światowej obiekty fabryczne stały się magazynami broni dla wojsk niemieckich. W PRL część zabudowań fabrycznych służyło zakładowi stolarskiemu, a w latach 90. przez pewien czas miało w nich siedzibę Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Odpadami.

Działalność społeczna: Bracia Briggs zbudowali w Markach osiedle dla robotników fabryki, a dzięki ich wsparciu powstała szkoła elementarna oraz ochronka. Alfred Briggs z Johnem Briggsem sfinansowali budowę kościoła parafialnego św. Izydora w Markach (przekazali 20 tys. rubli na ten cel).

Rodzina: Umierając bezdzietnie, Alfred Briggs powierzył kontynuację interesów w Markach siostrzeńcowi Charlesowi (Karolowi) Whiteheadowi, który ożenił się z Eleonorą Wedel, córką Emila Wedla, potentata wśród warszawskich cukierników. Jednym z 7 ich dzieci był Jerzy (George) Whitehead, który w latach 1940–1943 służył w Krakowskim Dywizjonie Myśliwskim RAF. Zmarł w Anglii w 1986 r., ale jego prochy przeniesiono do Polski i złożono w grobowcu rodzinnym Wedlów na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Pochówek: w grobie rodzinnym na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.57903; Dietz 2013, 2016; *Śladami braci Briggsów i ich spadkobierców*, https://marki.net.pl/wpis-100-sladami_braci_briggsow_i_ich_spadkobiercow (dostęp: 6 XI 2025); T. Urzykowski, *Pozostałości jednej z najważniejszych podwarszawskich fabryk*, „Gazeta Wyborcza" 4 VIII 2025, https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,32149881,pozostalosci-jednej-z--najwazniejszych-podwarszawskich-fabryk.html (dostęp: 26 X 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Briggs E. Bracia i Spółka przędzalnia wełny

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, pow. warszawski, gm. Brudno, w. Marki – 1904; m. Warszawa, ul. Trębacka 4 – 1911; adres fabryki: gub. warszawska, pow. warszawski, gm. Brudno, w. Marki – 1905–1907, 1908; adres fabryki i zarządu: gub. warszawska, pow. warszawski, gm. Brudno, w. Marki – 1910; adres fabryki i zarządu: gub. warszawska, pod Warszawą, w. Marki – 1911; adres składu: m. Warszawa, ul. Trębacka 4 – 1910, 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 4 – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Trębacka 4 – 1908.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 2 383 200 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 2 383 200 rubli – 1911; roczna produkcja: 2 383 200 rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

—— ❖ ——

Broel-Plater Konstanty (ur. 27 XII 1872 w Niekłaniu Wielkim, zm. 16 VIII 1927 w Warszawie) – ziemianin, polityk, publicysta.

Wykształcenie: Studiował na Wydziale Hutniczym Akademii Górniczej w Loeben (1891–1895).

Działalność gospodarcza: Po studiach podjął pracę w rodzinnej stalowni w Bliżynie, która padła jednak ofiarą kryzysu na rosyjskim rynku żelaza. Powrócił następnie do majątku rodzinnego w Chlewiskach w pow. koneckim, gdzie zarządzał m.in. kopalnią gliny, cegielnią, kopalnią rudy żelaza oraz hutą stali. W 1912 r. sprzedał majątki Chlewiska i Pawłów.

Działalność społeczna: Brał udział w nieudanej próbie organizacji Stronnictwa Narodowo-Zachowawczego, następnie na początku XX w. był działaczem lojalistycznego Stronnictwa Polityki Realnej. W 1914 r. działał w Komitecie Obywatelskim m. Warszawy, w ramach tej aktywności powołał do istnienia dziennik „Kurier Polski". W tym samym roku wstąpił do Komitetu Narodowego Polskiego, w którym pełnił funkcję sekretarza wydziału i z którego ramienia w 1915 r. udał się do Piotrogrodu, gdzie pozostał do 1917 r. Wydawał tam tygodnik „Sprawa Polska" oraz prowadził w imieniu Komitetu rozmowy z rządem rosyjskim. W 1916 r. przedstawił ambasadorowi francuskiemu w Rosji memoriał postulujący odbudowanie niepodległego państwa polskiego. Podróżował w tym okresie po Europie, „lobbując" dla sprawy polskiej wśród polityków Ententy, we współpracy politycznej z Romanem Dmowskim. W 1916 r. zostali m.in. obaj przyjęci przez papieża Benedykta XV. W 1918 r. przeniósł się do Lozanny, skąd wspierał działania niepodległościowe finansowo i politycznie. W II RP osiadł w Warszawie i zasłynął jako jeden z ideologów polskiego konserwatyzmu. W 1922 r. opublikował w Warszawie do dzisiaj czytaną przez polskich konserwatystów pracę pt. *W sprawie konserwatyzmu w Polsce*. Został wiceprezesem Stronnictwa Zachowawczego oraz wydawcą „Biuletynu Stronnictwa Zachowawczego" (1923). Był członkiem Wydziału Rady Naczelnej Organizacji Ziemiańskich (1923–1925), zwalczając koncepcje radykalnych reform rolnych. Współtwórca Klubu Zachowawczo-Monarchistycznego (1926), który nie wykroczył jednak w swych działaniach poza publicystykę i prelekcje. Współzałożyciel, z Hieronimem Tarnowskim, organu Klubu „Pro Fide, Rege, et Lege". Był znanym kolekcjonerem sztuki. Zbudował kościół w Bliżynie, gdzie znajdowała się rodzinna stalownia.

Rodzina: Konstanty Broel-Plater był członkiem spolonizowanego rodu szlachty inflanckiej wywodzącej się z Westfalii, która zamieszkiwała Kurlandię, Żmudź, Litwę i Koronę. W okresie I Rzeczypospolitej Platerowie służyli państwu jako senatorowie, wojewodowie, marszałkowie, kasztelanowie. Jeden z członków rodu Kazimierz Konstanty Plater (1749–1807) był konsyliarzem Senatu w konfederacji targowickiej. W okresie zaborów niektórzy członkowie rodu byli działaczami niepodległościowymi, np. Emilia Plater w czasie powstania listopadowego. Współcześnie z rodu Platerów wywodzi się m.in. Róża Thun. Jej matka Maria Woźniakowska jest z d. Plater-Zyberk. Ojcem Konstantego Broel-Platera był Ludwik Kazimierz Broel-Plater (1844–1909), właściciel majątków Białaczów, Niekłań, Chlewiska i Bliżyn, przemysłowiec, twórca kopalni i huty w Chlewiskach. Matką Konstantego Broela-Platera była Zofia Jadwiga Morawska (1847–1915). Konstanty Broel-Plater zmarł bezżennie.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/lu.22223; https://wielcy.pl/nekrologia/60636; *Platerowie*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Platerowie;

3958005.html (dostęp: 6 XI 2025); *Plater Konstanty hr. Broël-Plater (ur. 27 XII 1872 – zm. 16 VIII 1927) – ziemianin, polityk i publicysta*, https://www.legitymizm.org/ebp-konstanty-hr-broel-plater (dostęp: 23 X 2025); Matuszewski 2015; I. Pietrzak-Pawłowska, *Broël-Plater Konstanty*, w: PSB, t. 26, 1981, s. 676–678; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Komorów", „Koszorów" kopalnia piaskowca

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, gm. Chlewiska, w. Koszorów – 1904; gub. radomska, pow. konecki, gm. Chlewiska, w. Komorów – 1905; gub. radomska, pow. konecki, gm. Chlewiska, w. Koszorów – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: „Chlewiska" cegielnia

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Szydłowiec, w. Chlewiska – 1904–1911.

Firma: „Rusinów" kopalnia gliny ogniotrwałej

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, poczta Szydłowiec – 1904–1910.

Firma: „Stefanków" kopalnia gliny ogniotrwałej

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, poczta Szydłowiec – 1904–1910.

Firma: Bliżyńska kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1904).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, gm. Blizin, w. Blizin – 1904.

Firma: „Chlewiska" kopalnia rudy żelaznej, kopalnie rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, w. Chlewiska – 1904; gub. radomska, poczta Szydłowiec, w. Chlewiska – 1908–1911; adres kopalni: gub. radomska, pow. konecki – 1905–1907; adres zarządu: gub. radomska, poczta Szydłowiec, w. Chlewiska – 1905–1907.

Firma: „Chlewiska" huta żelazna

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, m. Szydłowiec – 1904, 1905; gub. radomska, poczta Szydłowiec – 1906–1911.

Spotkani w firmie: Aleksander Skibiński.

Firma: „Pawłów" huta żelazna

Rola w firmie: właściciel (1904).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Szydłowiec, w. Pawłów – 1904.

—— ❖ ——

Ciechanowski Stanisław Jan (ur. 15 XI 1845 w Warszawie, zm. 15 I 1927 w Warszawie) – przedsiębiorca, prawnik.

Wykształcenie: Absolwent Szkoły Głównej w Warszawie, studiował też prawo w Paryżu.

Działalność gospodarcza: Po śmierci ojca przejął należący do niego majątek w Grodźcu, w którym szczególną rolę odgrywała cementownia „Grodziec". Uruchomiona w 1857 r., była pierwszą cementownią w Królestwie Polskim i piątą na świecie. Ciechanowski sprzedał ją belgijskiemu koncernowi Solvay. W majątku rodzinnym prowadził także poszukiwania górnicze i odkrył pokłady węgla kamiennego. W 1894 r. uruchomił w Grodźcu kopalnię węgla kamiennego „Maria" (6 szybów), która działała do 1938 r., od w 1923 r. pod nazwą „Grodziec I" (była też nazywana „Solvay"). Od momentu powstania w 1899 r. do końca życia był prezesem rady zarządzającej Grodzieckiego Towarzystwa Kopalń Węgla i Zakładów Przemysłowych.

Działalność społeczna: W 1903 r. założył „Przegląd Górniczo-Hutniczy", poświęcony rozwojowi przemysłu górniczego i hutniczego. Od 1905 r. był mecenasem szkoły w Grodźcu. Od 1905 do 1918 r. sprawował funkcję sędziego gminnego, po raz pierwszy wprowadził do sądów gminnych język polski. Był założycielem i prezesem Kółka Rolniczego w Grodźcu. Członek rady i członek honorowy Związku Polskich Fabryk Portland-Cementu.

Rodzina: Stanisław Jan Ciechanowski był synem Jana Jakuba Ciechanowskiego (1796–1884), referendarza stanu, Sekretarza Generalnego Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu Królestwa Polskiego, oraz Pauliny Marianny Klary Jasińskiej (zm. 1889). Jan Jakub Ciechanowski był rzeczywistym radcą stanu dyrekcji wydziału Skarbu Państwa. Był wielokrotnie odznaczany przez władze carskie. W 1847 r. uzyskał szlachectwo i otrzymał herb Skarbień. Na początku lat 40. XIX w. nabył dobra w Grodźcu pod Będzinem w Zagłębiu Sosnowskim. W 1857 r. uruchomił wytwórnię cementu. Wybudował pałac w Grodźcu. Prowadził działalność gospodarczą również w Sławkowie, gdzie m.in. wydobywał wapień, założył drugą fabrykę cementu (działającą do 1867), eksploatował galman oraz prowadził poszukiwania węgla kamiennego.

Stanisław Jan Ciechanowski ożenił się w 1885 r. z Marią Garbińską (1863–1953), ich synem był Jan Maria Włodzimierz Ciechanowski (1887–1973), który w latach 1911–1917 kierował administracją należących do ojca kopalń i fabryk w Grodźcu. W latach 1919–1925 był radcą ambasady RP w Londynie, a od 1926 r. ministrem pełnomocnym i posłem nadzwyczajnym w USA. Podczas II wojny światowej był sekretarzem generalnym Ministerstwa Spraw Zagranicznych w rządzie Władysława Sikorskiego, a w latach 1941–1945 ambasadorem RP w USA. W imieniu Polski podpisał Deklarację Narodów Zjednoczonych.

Córką Jana Ciechanowskiego była Maria Róża Paulina Ciechanowska (1888–1941), która w 1908 r. wyszła za mąż za Aleksandra Dzieduszyckiego (1874–1949), oficera austro-węgierskiego, późnej dyplomatę, w latach 1919–1924 ambasadora RP w Danii.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/5.933.36; https://wielcy.pl/nekrologia/60108; https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Ciechanowski_(dyplomata); Srzednicki 2007; *Ciechanowski Stanisław Jan*, w: PSB, t. 8, 1939, s. 374; *Ciechanowscy. Historia kariery polskich przemysłowców*, 30 III 2017, https://klubzaglebiowski.wordpress.com/2017/03/30/ciechanowscy-historia-kariery-polskich-przemyslowcow (dostęp: 3 X 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Grodziec", Troppauer A. i Szwajcer A. browar parowy, browar parowy i słodownia, słodownia

Rola w firmie: właściciel (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 95 000 rubli – 1905–1908; przybliżony obrót roczny: 80 000 rubli – 1910, 1911; roczna produkcja: 97 600 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: A. Schweitzer, A. Troppauer.

Firma: Grodzieckie, Grodzieckie Towarzystwo kopalni węgla i zakładów przemysłowych, kopalnie węgla

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Będzin, w. Grodziec – 1904, 1905–1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 625 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1907.

Spotkani w firmie: Karol Deike, E. Dos, K. Kosiński, A. Martin, Herman Meyer, Stanisław Skarbiński.

Firma: „Grodziec I" kopalnia węgla, kopalnia węgla kamiennego, kopalnie węgla kamiennego

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, gm. Górnicza, w. Grodziec – 1904; gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Będzin, w. Grodziec – 1905–1907; gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Bronisław Kolbe, Stanisław Skarbiński, Walerian Świrtun.

Firma: „Grodziec" kopalnia kamienia wapiennego

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1904–1911.

Spotkani w firmie: J. Borman, Jakub Marian Skarbiński, Stanisław Skarbiński.

Firma: „Grodziec" fabryka portland-cementu

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1911; adres pocztowy: gub. piotrkowska, pow. będziński, w. Grodziec – 1904; adres pocztowy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: J. Borman, Jakub Marian Skarbiński, Stanisław Skarbiński.

—— ❖ ——

Czacki Feliks Szczęsny Maria (ur. 1841 w Porycku, zm. 10 VII 1909 w Warszawie) – ziemianin, przedsiębiorca.

Wykształcenie: Absolwent Wydziału Przyrodniczego Uniwersytetu Kijowskiego.

Działalność gospodarcza: Feliks Szczęsny Maria Czacki był członkiem rady Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, prezesem Towarzystwa Kredytowego miasta Warszawy. W 1904 r. był członkiem zarządu, a od 1905 r. prezesem Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Elektrochemicznych „Elektryczność". Od 1905 do 1908 r. członek zarządu Warszawskie Towarzystwa Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu. Członek zarządu Sosnowieckiego Towarzystwa Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych.

Działalność społeczna: Przy dworze carskim w Petersburgu był członkiem komisji zajmującej się regulacją oczynszowania włościan w guberniach południowo-zachodnich. Działał w Towarzystwie Dobroczynności w Warszawie, a także w sekcji rolnej Towarzystwa Przemysłu i Handlu. Był kuratorem Zakładu Sióstr Szarytek i kuratorem gimnazjum w Łucku. Pełnił funkcję Protektora Arcybractwa Nieustającej Adoracji Przenajświętszego Sakramentu w Warszawie oraz Protektora Archikonfraterni Literackiej w Warszawie. Członek Komitetu budowy Pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie.

Rodzina: Feliks Szczęsny Maria Czacki był reprezentantem zamożnej rodziny ziemiańskiej herbu Świnka, spokrewnionej z kluczowymi rodzinami magnackimi I Rzeczypospolitej (m.in. Lubomirscy, Małachowscy, Tarnowscy, Krasińscy, Sapiehowie). Jego ojcem był Wiktor hrabia Czacki (1801–1853), a matką Pelagia księżna Sapieha (1908–1892). Z żoną Zofią z d. Ledóchowską (1845–1913) miał córkę, błogosławioną Kościoła katolickiego Różę Czacką (1876–1961), założycielkę Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach pod Warszawą. Ponadto miał jeszcze córkę Pelagię oraz synów Tadeusza i Stanisława. Wśród członków swojej rodziny miał znanych przodków, m.in. jego dziadem był Tadeusz Czacki (1765–1813), twórca Liceum Krzemienieckiego, a jego pradziad Feliks Czacki (1723–1790) był podczaszym wielkim koronnym. Jego bratem był kardynał Włodzimierz Czacki (1834–1888), nuncjusz apostolski w Paryżu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/3.529.180; https://wielcy.pl/nekrologia/42712; Danowska 2015; *Bł. Matka Elżbieta Róża Czacka – niewidoma hrabianka*, https://laski.edu.pl/bl-matka-elzbieta-roza-czacka (dostęp: 4 II 2025); *„Wzroku pani nie odzyska, ale…". Kalendarium życia Elżbiety Róży Czackiej*, „Więź" 10 IX 2021, https://wiez.pl/2021/09/10/kalendarium-zycia-elzbiety-czackiej (dostęp: 4 II 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Elektryczność" towarzystwo akcyjne zakładów elektrochemicznych; towarzystwo akcyjne zakładów elektro-technicznych

Rola w firmie: członek zarządu (1904), prezes (1905–1908).

Dane adresowe firmy: adres: gub. piotrkowska, pow. będziński, w. Ząbkowice – 1904; adres: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Ząbkowice – 1905–1910; adres zakładów elektrochemicznych: gub. piotrkowska, poczta Ząbkowice – 1911; adres zarządu:

m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 18 – 1905, 1906; adres zarządu: „Elektryczność" Warszawa – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 18, Tow. Akcyjne „Elektryczność" – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Mikołaj Brauman, Karol Deike, L. A. Dzięciołowski, Bronisław Herman, Józef Jaworski, Henryk Konic, Edward Natanson, Kazimierz Natanson, Kazimierz Ptaszkiewicz, Wilhelm Schroers, Stefan Smoleński, Julian Strasburger, C. Suter, Ignacy Szebeko, Piotr Wertheim, Wacław Woycicki.

Firma: Rektyfikacja Warszawska, Warszawskie Towarzystwo Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1908).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa-Praga, ul. Ząbkowska 33 – 1904, 1911; adres fabryki: m. Warszawa-Praga, ul. Ząbkowska 33 – 1905–1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 14 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Stefan Dmochowski, Ludwik Górski jun., Aleksander Makowski, Stanisław Rostkowski, Adolf Rząśnicki, Michał Woroniecki.

Firma: Sosnowieckie Towarzystwo kopalń węgla i zakładów hutniczych

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1907).

Dane adresowe firmy: adres zakładów: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Sosnowiec – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 6 – 1905–1907.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 26 mln rubli – 1905–1907.

—— ❖ ——

Czamański Samuel (ur. 22 X 1829 w Sępólnie Krajeńskim, zm. 24 IX 1910 w Łodzi) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Samuel Czamański w 1861 r. w spółce z Domem Handlowym założył w Łodzi przedsiębiorstwo produkujące wstążki jedwabne, półjedwabne i tasiemki jedwabne (od 1868 r. prowadził firmę samodzielnie). Początkowo produkcja odbywała się w obiektach dzierżawionych. W 1902 r. jego firma została przekształcona w Towarzystwo Akcyjne Fabryki Wstążek S. Czamańskiego w Łodzi. W skład zarządu spółki weszli: Samuel Czamański, Julia Czamańska, Leopold Rosenbaum, Natan Czamański i Edward Winawer. Kapitał spółki wynosił 400 tys. rubli. Fabryka na początku XX w. zatrudniała 200 robotników, jej obrót roczny wahał się od 400 do 600 tys. rubli. Samuel Czamański był także członkiem Towarzystwa

Kredytowego miasta Łodzi. Po śmierci Samuela jego syn Natan Czamański sprzedał część kompleksu fabrycznego przy ul. Piotrowskiej w Łodzi Towarzystwu Zakładów Elektrotechnicznych Siemens i Halske, a fabrykę przeniósł w inne miejsce w Łodzi (na ul. Kątną 12/14). W okresie I wojny światowej fabryka zaprzestała działalności, ostatecznie spółka akcyjna została zlikwidowana w 1925 r. W PRL w obiekcie fabrycznym przy ul. Kątnej mieściły się Łódzkie Zakłady Radiowe „Fonica". W pierwotnej lokalizacji fabryki przy ul. Piotrowskiej po II wojnie światowej mieściła się Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik" oraz redakcje gazet: „Karuzela", „Dziennik Łódzki" i „Express Ilustrowany".

Działalność społeczna: Samuel Czamański był członkiem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności i członkiem honorowym Komitetu Synagogi przy ul. Spacerowej.

Rodzina: Rodzicami Samuela Czamańskiego byli Aleksander i Balbina Czamańscy. Rodzina pochodziła z Kujaw. Żoną Samuela Czamańskiego była Julia z d. Rosenthal (1839–1926). Mieli syna Natana Czamańskiego (zm. 1916). Wnuk Samuela Czamańskiego, Abram Czamański, w czasie okupacji hitlerowskiej w łódzkim getcie pełnił funkcję kierownika administracyjnego Wydziału Kapeluszy i kierownika Fabryki Kapeluszy. Abram Czamański miał żonę Rozę i córkę Julię, która zginęła w Bergen-Belsen.

Pochówek: w grobowcu rodzinnym na cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.223562; https://www.wielcy.pl/nekrologia/223562; *Piotrkowska 96 – Dom Prasy, Siemens i … Samuel Czamański*, 26 III 2024, https://baedekerlodz.blogspot.com/2024/03/piotrkowska-96-dom-prasy-simens-i.html (dostęp: 14 III 2025); *Samuel Czamański – fabryka wstążek przy ul. Piotrkowskiej 96*, 25 I 2019, https://baedekerlodz.blogspot.com/2019_01_25_archive.html (dostęp: 14 III 2025); *Czamański Samuel (22-10-1829 Sępólno Krajeńskie – 24-09-1910 Łódź)*, https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/5107-czamanski-samuel (dostęp: 14 III 2025); *Ulica Piotrkowska 96*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-96 (dostęp: 14 III 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Czamański Samuel, Czamański Samuel Tow. Akc. skład wstążek, towarzystwo akcyjne fabryki wstążek, towarzystwo akcyjne fabryki wstążek jedwabnych, półjedwabnych i tasiemek plecionych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1906), dyrektor (1904–1908, 1910–1911), prezes (1907–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 96 – 1904–1911, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 400 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Julia Czamańska, Natan Czamański, I. Margulies, Leopold Rosenbaum, Edward Winawer.

Firma: Czamański Samuel farbiarnia i pralnia przędzy, farbiarnia i pralnia przędzy i wełny

Rola w firmie: imiennik (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Tomaszów Mazowiecki, ul. Jeziorna – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 30 000 rubli – 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 90 000 rubli – 1910, 1911.

—— ❖ ——

Czarnowski Kazimierz Bronisław (ur. 1877 w Kuklinie, zm. 1910) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Kazimierz Czarnowski był właścicielem gorzelni i cegielni w folwarku Prusinowice w ziemi kaliskiej. Liczący 2860 mórg folwark przynosił obrót roczny w wysokości 40 tys. rubli (1910). W II RP sprzedany rodzinie Krzyżanowskich. Majątek został zdewastowany przez Niemców w czasie II wojny światowej. W PRL w folwarku mieścił się PGR.

Rodzina: Rodzicami Kazimierza Czarnowskiego byli Józef Wiktor Czarnowski (1838–1912), członek Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim, doktor filozofii, oraz Maria Kozarska (ur. 1853). Żoną Kazimierza Czarnowskiego była Józefa Wodzińska (ur. 1882). Mieli córkę Zofię Czarnowską (1912–1995) i syna Józefa Zygmunta Czarnowskiego (ur. 1916).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/3.648.126; Klemantowicz 2010; Nejman 2022; *Prusinowice (wieś w powiecie zduńskowolskim)*, 12 V 2013, https://sieradzkiewsie.blogspot.com/2013/05/prusinowice.html (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Prusinowice", Czarnowski Józef, Czarnowski Kazimierz gorzelnia

Rola w firmie: dyrektor zarządzający (1905–1908), imiennik (1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, poczta Szadek, w. Prusinowice – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 12 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 20 000 rubli – 1905–1908; przybliżony obrót roczny: 28 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Józef Czarnowski, Wincenty Kiełkiewicz.

Firma: Czarnowski Józef, Czarnowski Kazimierz cegielnia

Rola w firmie: dyrektor zarządzający (1905–1908, 1910), imiennik (1910).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, poczta Szadek, w. Prusinowice – 1905–1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 15 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Józef Czarnowski.

—— ❖ ——

Daab Adolf (ur. 28 IV 1872 w Warszawie, zm. 27 I 1924 w Paryżu) – przedsiębiorca.

Wykształcenie: W latach 1889–1892 Adolf Daab był praktykantem w firmie budowlanej Roberta Karstensa. Odbył służbę w armii carskiej w Symferopolu (1892–1897).

Działalność gospodarcza: Adolf Daab, razem Fryderykiem Martensem, był udziałowcem Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Przemysłowych Budowlanych „Fr. Martens i A. Daab" w Warszawie (rok założenia 1866). Zakład budował obiekty przemysłowe, publiczne i prywatne na terenie Królestwa Polskiego (budynki parafii ewangelicko-augsburskiej w Warszawie i warszawskiej Dyrekcji Kolejowej, gmachy Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie oraz Domu Towarowego Braci Jabłkowskich w Warszawie, tunel kolei średnicowej w Warszawie, gmachy firm „B. Hantke" i „E. Szczerbiński", wiadukt kolei nadwiślańskiej w Lublinie). Firma istniała do 1946 r. Adolf Daab był ponadto prezesem zarządu Banku Kredytowego Hipotecznego w Warszawie, członkiem rady Banku Kredytowego w Warszawie, członkiem zarządu Banku Kredytu Spółdzielczego w Warszawie, członkiem rady Kasy Handlowo-Przemysłowej.

Działalność społeczna: Adolf Daab był członkiem Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości, sędzią handlowym Trybunału Handlowego, członkiem Towarzystwa Opieki nad Dziećmi w Warszawie, Komisji Rewizyjnej Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, komisji wykonawczej Daru 3 Maja dla Macierzy Szkolnej, Komitetu Obywatelskiego m.st. Warszawy (1914–1918), Stowarzyszenia Kupców Polskich, radnym Miasta Warszawy (1916–1924), działaczem Narodowego Komitetu Wyborczego Stronnictw Demokratycznych. Był także wiceprezesem i prezesem Warszawskiego Towarzystwa Łyżwiarskiego (1905–1908). W 1903 r. został członkiem Kolegium Kościelnego warszawskiej parafii ewangelicko-augsburskiej Świętej Trójcy i przewodniczącym jej wydziału administracyjnego.

Rodzina: Dziad Adolfa Daaba, Johann Sebastian Daab (1794–1853) przybył z Niemiec w XIX w., podjął pracę mistrza stolarskiego niedaleko Sochaczewa. Jego syn, a ojciec Adolfa Daaba, Johann Sebastian Daab przeniósł się z Sochaczewa do Warszawy. Matką Adolfa Daaba była Kristina z d. Uhle (1826–1912). Żoną Adolfa Daaba była Rozalia Anna Knittel (1868–1938), *primo voto* Powarow, wdowa po Janie Powarowie, Rosjaninie, księgarzu. Mieli 4 dzieci. Ich córka Irena Daab wyszła za mąż za Czesława Młot-Fijałkowskiego (1892–1944), gen. brygady WP, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej i kampanii wrześniowej, masona, kawalera Orderu Virtuti Militari. Po bitwie pod Kockiem dostał się do niewoli niemieckiej, zmarł w oflagu.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.133198; https://wielcy.pl/nekrologia/57080; https://pl.wikipedia.org/wiki/Adolf_Daab; Daab 1996; *Grobowiec Adolfa Daaba*, https://nagrobek.org/artykul-65.html (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Martens F. i Daab A. towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów stolarsko-budowlanych i tartaku parowego

Rola w firmie: imiennik (1904).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Czerniakowska 51 – 1904.

Spotkani w firmie: Adolf Daab, Fr. Martens.

Firma: Martens Fr. & Daab Ad., Martens Fr. i Daab Ad., Martens Fr. i Daab Adolf towarzystwo akcyjne zakładów przemysłowo-budowlanych, towarzystwo akcyjne zakładów przemysłowo-budowlanych, tartak parowy

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910), zastępca członka zarządu (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Czerniakowska 51 – 1904–1911; adres biura w Łodzi: ul. Piotrkowska 215 – 1908; adres biura w Łodzi: m. Warszawa, ul. Piotrkowska 215 – 1910; adres fabryki: m. Warszawa, ul. Czerniakowska 51 – 1910, 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 9 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 11 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 9 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 11 – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 9 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 400 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 700–800 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 800 000–1 mln rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 800 000–1 000 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: F. W. Hanysz, Adolf Martens, Edward Martens, Fr. Martens, Henryk Martens, Maksymilian Martens.

Firma: „Fr. Martens & Adolf Daab", Martens Fr. i Daab Ad. towarzystwo akcyjne zakładów przemysłowo-budowlanych

Rola w firmie: imiennik (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 215 – 1910; m. Łódź, ul. Podleśna 17, dom własny – 1911.

Spotkani w firmie: Adolf Martens, Fr. Martens.

Firma: Wzajemnego Kredytu III-cie Warszawskie Towarzystwo, Wzajemnego Kredytu Tow. Warszawskie III

Rola w firmie: prezes (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. hr. Berga 6 – 1910; m. Warszawa, ul. Erywańska 4 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał udziałowy: 185 575 rubli – 1910; kapitał udziałowy: 216 570 rubli – 1911; suma lokowanych kapitałów: 1 259 190 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Jakub Himmelfarb, Józef Kernbaum, Henryk Kotłubaj, Wacław Krysiński, Deweryn Kurdelski, Stanisław Lubomirski ks., Stanisław Pietraszkiewicz, Antoni Rauch, Ludwik Spiess, Leon Szattenstein, Jan Temler, Józef Wegner.

—— ❖ ——

Daube Adolf jun. (ur. 3 IV 1867 w Łodzi, zm. 12 III 1937 w Łodzi) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Adolf Daube sen. otworzył warsztat tkacki opierający się na pracy ręcznej w 1867 r. w Łodzi. Manufaktura specjalizowała się w produkcji chust wełnianych. W latach 70. XIX w. dokupił parcele przy ul. Piotrkowskiej i systematyczne rozbudowywał swoją manufakturę, wprowadzając tkalnie mechaniczne. W 1924 r. powstało Towarzystwo Akcyjne Wełnianej i Bawełnianej Manufaktury Adolf Daube. Fabryka produkowała tkaniny wełniane, bawełniane i wyroby dziewiarskie. W zarządzie spółki znalazł się jego syn, Adolf Daube jun., a także jego bracia, Paweł Oskar Daube i Ryszard Gottfried Daube. Na początku lat 30. XX w. kapitalizacja

spółki wynosiła 2,58 mln zł. W II RP Adolf Daube jun. był członkiem kilku zarządów łódzkich spółek, w tym: Towarzystwa Akcyjnego Manufaktury Bawełnianej Gampe i Albrecht, Towarzystwa Akcyjnego Spadkobiercy Juliusza Jarischa, Towarzystwa Akcyjnego Emil Eisert i bracia Schweikert. W PRL w obiektach fabryki rodziny Daube znajdowały się Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego im. Marii Konopnickiej (nazwane potem „Marco"). W III RP w dawnym kompleksie fabrycznym mieści się Centrum Biznesowe „Synergia", z pomieszczeniami konferencyjnymi i restauracją.

Rodzina: Ojcem Adolfa Daube jun. był Adolf Daube sen. (1836–1924), a matką Berta Kahlert (1843–1917). Rodzina Kahlert była spokrewniona z rodziną Lange, właścicielami fabryki „Bracia Lange". Adolf Daube jun. miał 2 braci: Pawła Oskara Daube (ur. 1874) i Ryszarda Gottfrieda Daube (ur. 1880), wspólników w fabryce rodzinnej. Ryszard Gottfried poślubił w 1910 r. Paulę Annę Ludwikę Elfriedę Gehlig, córkę Ottona Gehliga (1849–1917), znanego łódzkiego architekta.

Siostrą Adolfa Daube jun. była Klara Daube (ur. 1878), żona Juliusza Jarischa, właściciela fabryki śród i nitów w Łodzi. Po śmierci Juliusza Jarischa wdowa Klara Jarisch i inni spadkobiercy utworzyli spółkę akcyjną (1922). W II RP Fabryka śrub i wyrobów tłoczonych Spadkobiercy Juliusza Jarischa Spółka Akcyjna zatrudniała od 100 do 150 robotników.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.210166; *Ulica Piotrkowska 171*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-171 (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Daube A., Daube Adolf fabryka wyrobów wełnianych, fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych, skład wyrobów tkackich, tkalnia mechaniczna

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 171 – 1904–1911, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 217 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 240 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 240–300 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 260 000 rubli – 1906–1908; przybliżony obrót roczny: 450 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1911.

—— ❖ ——

Dietel Heinrich (ur. 15 III w 1839 w Greizu, zm. 24 VI 1911 w Sosnowcu) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Uczył się w USA przemysłowej produkcji wełny, a także zarządzania przedsiębiorstwami. W 1877 r. został słuchaczem Wyższej Szkoły Technicznej w Dreźnie.

Działalność gospodarcza: W początkowym okresie kariery Heinrich Dietel dzierżawił przędzalnię w Czechach, a także pomagał swojemu ojcu w prowadzeniu przędzalni wełny czesankowej w Saksonii. Wprowadzenie w Rosji w 1877 r. wysokich stawek celnych na towary produkowane za granicą przekonało Dietla o konieczności

rozpoczęcia produkcji wełny w Sosnowcu w Królestwie Polskim. Sosnowiec i Zagłębie Sosnowiecko-Dąbrowskie miały dogodną infrastrukturę (dworzec Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej założony w 1859) i zasoby (węgiel kamienny), ponadto znajdowały się na styku granicznym trzech państw (Rosji, Prus i Austro-Węgier). Region ten pod koniec XIX w. zaczął odgrywać kluczową rolę w polityce gospodarczej Imperium Rosyjskiego, obok Donbasu. We wrześniu 1878 r., po uzyskaniu zgody władz rosyjskich, Heinrich Dietel zakupił ziemię należącą poprzednio do Christiana Gustawa von Kramsta i przybył do Zagłębia, gdzie zbudował pierwszą w Królestwie Polskim przędzalnię czesankową (1879). Fabryka w tamtym okresie funkcjonowała jako filia fabryki Dietlów w Wilkau i zatrudniała 80 robotników. Wykwalifikowana kadra pochodziła początkowo z Saksonii, później szkolono miejscową ludność, wreszcie zakład w Sosnowcu usamodzielnił się. Dwie trzecie produkcji fabryki trafiało do Rosji (m.in. realizowano zamówienia na mundury dla wojska), jedna trzecia do Łodzi i Pabianic. W 1889 r. Heinrich Dietel uchodził za czołowego producenta wełny w Królestwie Polskim, wartość produkcji fabryki wynosiła 4 mln rubli. Na przełomie wieków w fabryce pracowało ok. 2 tys. robotników. Fabryka miała własną bocznicę kolejową, a pracownicy własne osiedle domów. W 1890 r. w fabryce znajdowały się m.in. sortownia, pralnia, zgrzeblarnia przędzalnia, czesarnia, przygotowalnia i skręcalnia (43 tys. wrzecion). Dietel jako fabrykant, kupiec i posiadacz przędzalni wełny czesankowej należał do I gildii, a jego żona, która zajmowała się handlem wełną, należała do II gildii. Heinrich Dietel był członkiem Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu oraz Łódzkiego Komitetu Handlu i Przemysłu. Zasiadał w zarządzie Towarzystwa Akcyjnego Sosnowieckich Fabryk Rur i Żelaza. Pełnił funkcję doradcy przemysłowego gubernatora piotrkowskiego, a w uznaniu jego zasług na tym polu władze carskie przyznały mu tytuł carsko-rosyjskiego radcy handlowego. Po śmierci Heinricha Dietla w 1911 r. przedsiębiorstwem zarządzali jego synowie. Czas koniunktury dla fabryki zakończyła I wojna światowa. Produkcja stanęła 11 IX 1914 r. W 1915 r. fabryka zatrudniała 212 pracowników (przed wojną 1200 robotników). Wojska niemieckie skonfiskowały przędzę, wełnę i maszyny. W II RP bracia Dietlowie przyjęli obywatelstwo polskie. W 1920 r. zarejestrowano Spółkę Akcyjną Przemysłu Włókienniczego H. Dietel i wznowiono działalność zakładu, jednak produkcja był znacznie mniejsza niż przed I wojną światową. W okresie kryzysu lat 30. fabryka Dietlów doświadczyła perturbacji finansowych, rodzina zaciągnęła kredyt, zastawiając pałac wraz z fabryką. W 1933 r. powstała filia firmy Dietlów – zarządzane przez Romana Dietla Towarzystwo Eksploatacyjne Przemysłu Trykotażowego (Tept), gdzie produkowano pończochy. Firma prowadziła także sklep detaliczny z włóczką i materiałami ubraniowymi. Po 1937 r. z oddziału zajmującego się sprzedażą stworzono Towarzystwo Sprzedaży Pończoch H. Dietel. Dietlowe prowadzili również firmę „Ogrodnictwo H. Dietel", która podlegała głównej spółce. W PRL fabryka została znacjonalizowana i od 1968 do 1993 r. działała pod nazwą Sosnowiecka Przędzalnia Czesankowa „Politex".

Działalność społeczna: Heinrich Dietel obok innych mieszkańców Sosnowca zabiegał u władz rosyjskich o przyznanie ośrodkowi praw miejskich, a kiedy te starania zakończyły się sukcesem w 1902 r., objął funkcję radcy kolegialnego rady miejskiej. Należał

też do komitetu, któremu udało się zebrać 200 tys. rubli na rozbudowę miasta, często wspomagał finansowo projekty jego rozbudowy. W 1879 r. Heinrich Dietel założył szkołę ewangelicką, a także szkołę przyfabryczną, był też fundatorem Powszechnej Szkoły Aleksandryjskiej i pierwszej Szkoły Realnej w Sosnowcu. W 1886 r. przeznaczył jedną z hal fabrycznych na kościół parafii ewangelicko-augsburskiej. Dla zbudowanej w 1901 r. cerkwi św. Wiary, Nadziei i Miłości ufundował 8 dzwonów. Przekazał 10 tys. rubli na budowę cerkwi św. Mikołaja (1905). Współfinansował także powstanie katolickich kościołów św. Tomasza Apostoła i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Sosnowcu. Finansował Towarzystwo Pomocy dla Niezamożnych Uczniów Sosnowieckiej Szkoły Realnej oraz był członkiem zarządu Sosnowiecko-Sieleckiego Towarzystwa Pomocy dla Ubogich Chrześcijan. Heinrich Dietel został zaproszony na koronację cara Mikołaja II do Moskwy, spotkał się też z carem w 1901 r., kiedy Mikołaj II przebywał w Skierniewicach. Spuścizną po rodzinie w Sosnowcu oprócz zakładów przemysłowych jest pałac Henryka Dietla, willa Alfreda, osiedle mieszkaniowe dla wyższej rangi pracowników fabryki oraz przypałacowy park. Zespół pałacowo-rezydencjonalny powstał w latach 1878–1911 i jest jednym z najciekawszym założeń patronackich w Sosnowcu.

Rodzina: Rodzicami Heinricha Dietla jun. byli Heinrich Gottlob Dietel sen. i Zohanna Wilhelmina z d. Merbold. Miał 4 braci: Franza (1841–1918), Gottloba (1844–1887), Gustava (1847–1896), Guido (1854–1913) oraz 2 siostry: Annę i Marię (1845–1920). Heinrich Dietel sen. uruchomił przędzalnie wełny w Saksonii w 1848 r. w Greizu i w 1854 r. w Cunersdorfie. Żoną Heinricha Dietla jun. była Klara Julia (1857–1930), urodzona w Cunersdorfie niedaleko Wilkau, córka przemysłowca włókienniczego. Heinrich Dietel jun. ze swoją żoną Klarą miał 5 synów: Heinricha Georga (1881–1953), Borisa Eduarda (1883–1945), Alfrida Richarda (1885–1958), Romana Jacoba (1886–1954) i Władimira Gottloba (1888–1963). Władimir zasiadał w latach 30. XX w. w Izbie Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu. Bracia Dietlowie byli również członkami Rady Miejskiej Sosnowca. Dietlowie stanęli w 1938 r. w obronie cerkwi św. Mikołaja w Sosnowcu, która ostatecznie na podstawie decyzji władz sanacyjnych została wysadzona 25 V 1938 r. z użyciem dynamitu. Po wybuchu II wojny światowej Dietlowie okazywali pomoc miejscowej ludności w Zagłębiu (m.in. dostarczali żywność oraz zatrudniali pracowników w swoich fabrykach, co pozwoliło niektórym z nich uniknąć wywózki do Rzeszy). Po II wojnie rodzina Dietlów opuściła Sosnowiec, a ich dobra znacjonalizowano. Władimir Dietel jako jedyny pozostał w Sosnowcu po wycofaniu wojsk niemieckich, jednak w 1945 r. został aresztowany przez Sowietów i wywieziony do obozu w okolicy Doniecka. Powrócił do Sosnowca po 9 miesiącach, a w 1948 r. ostatecznie wyjechał z Polski.

Pochówek: w rodzinnym mauzoleum na cmentarzu ewangelickim w Sosnowcu.

Odznaczenia: rosyjski Order Świętego Stanisława, Order Świętej Anny II stopnia i Order Świętego Włodzimierza III stopnia.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.44781; https://wielcy.pl/nekrologia/44781; https://pl.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Dietel; *Heinrich Dietel zwany był królem wełny. Sosnowiec wiele mu zawdzięcza*, „Dziennik Zachodni" 15 III 2025,

https://dziennikzachodni.pl/nazywano-go-krolem-welny-w-zaglebiu-stworzyl-prawdziwe-imperium-sosnowiec-zawdziecza-mu-nie-tylko-prawa-miejskie/ar/c1p2-27368391/ (dostęp: 2 XI 2025); *Park Dietla w Sosnowcu*, 28 IV 2014, https://klubzaglebiowski.wordpress.com/2014/04/28/park-dietla-w-sosnowcu/ (dostęp: 6 XI 2025); *Heinrich Dietel – był również jednym z fundatorów kościoła ewangelickiego w Sosnowcu*, https://sp45.edu.pl/wp-content/uploads/2023/01/Henryk-Dietel-w-Sosnowcu.pdf (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Dietel Henryk przędzalnia wełny, przędzalnia wełny czesankowej

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Sosnowiec – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 5 088 415 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 4 mln rubli – 1911; roczna produkcja: 5 088 415 rubli – 1906; roczna produkcja: 3 947 956 rubli – 1907, 1908, 1910.

Firma: Sosnowieckich Fabryk Rur i Żelaza, Sosnowieckie Fabryki Rur i Żelaza, Tow. Akcyjne, Sosnowieckie Fabryki Rur i żelaza, Towarzystwo Akcyjne N, fabryki rur i żelaza, towarzystwo akcyjne

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1906).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Sosnowiec i osada Zawiercie – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 6 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 8 500 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1906–1911.

Spotkani w firmie: Julian Appel, Gustaw Gerhardt, Oskar Huldschinsky, Zygmunt Nathan, Oskar Preyss, Aleksander von Zimmerman.

—— ❖ ——

Dittrich Karol (ur. 3 X 1853 w Krasnej Lipie (niem. Schönlinde), zm. 17 IV 1918 w Weisser Hirsch pod Dreznem) – fabrykant.

Wykształcenie: Studiował na Politechnice w Dreźnie, odbył też praktykę zawodową w tkalni Netta Ogdena w Anglii.

Działalność gospodarcza: Ojciec Karola Dittricha, Karol August Dietrich razem z Karolem Hielle odkupił żyrardowską fabrykę lnu w 1857 r. Fabrykę zmodernizował i rozbudował. W chwili jego śmierci produkty lniane Zakładów Żyrardowskich miały silną pozycję nie tylko na rynku Królestwa Polskiego i Rosji, ale także w Europie. W 1885 r. syn Karola Augusta Dittricha – Karol Dittrich założył Towarzystwo Akcyjne Zakładów Żyrardowskich Hielle i Dittrich, przejmując kierownictwo nad firmą. Funkcję tę pełnił do 1905 r., kiedy przeniósł się do Drezna, pozostając formalnie prezesem i największym akcjonariuszem Zakładów Żyrardowskich. W okresie pełnienia funkcji prezesa zarządu znacząco zmodernizował fabrykę (wybudował nową przędzalnię, elektrownię, budynki administracyjne i szpitala zakładowy). W 1900 r. Zakłady Żyrardowskie otrzymały honorowy tytuł Dostawcy Dworu Jego Cesarskiej Mości. Okres sprawowania funkcji kierowniczej przez Karola Dittricha wiązał się

z napływem robotników i specjalistów m.in. z Niemiec, Włoch i Czech. Karol Dittrich zabiegał o dobre warunki socjalne dla personelu, poczynając od wybudowania im mieszkań, poprzez postawienie sali teatralnej, muszli koncertowej, biblioteki i kręgielni, założył też szkołę powszechną.

Działalność społeczna: Karol Dittrich fundował stypendia dla uzdolnionej artystycznie młodzieży z Krasnej Lipy i Żyrardowa (np. finansował studia na Uniwersytecie w Heidelbergu Pawłowi Hulce-Laskowskiemu, pisarzowi i tłumaczowi pochodzącemu z Żyrardowa). Wspierał także finansowo malarza Augusta Frinda, autora portretów Karola Augusta Dittricha i Karola Hielle, a także obrazu *Wniebowstąpienia Pańskiego* znajdującego się w ołtarzu głównym kościoła Wniebowstąpienia Pańskiego w Żyrardowie. Przekazywał środki finansowe dla miasta Krasna Lipa, w którym się urodził, m.in. na przytułek, szpital, wodociągi i łaźnię miejską. Wraz z siostrami założył fundację imienia swojego ojca, która zapewniała zasłużonym pracownikom zakładów lniarskich książeczki oszczędnościowe. W 1899 r. Karol Dittrich sprzedał swoje udziały w Towarzystwie Akcyjnym Zakładów Żyrardowskich, a z uzyskanych środków wspierał cele dobroczynne oraz ufundował nagrody dla zasłużonych pracowników fabryki. Darowizna wyniosła ostatecznie 800 tys. rubli i przeznaczona została w całości dla pracowników Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Żyrardowskich. Największa kwota, 500 tys. rubli, została przeznaczona na rzecz prowadzenia w Żyrardowie ochronki dla dzieci, a 40 tys. rubli na budowę kościoła katolickiego w Żyrardowie (pw. św. Karola Boromeusza), 7800 rubli dostała zaś gmina ewangelicka w Żyrardowie. Dzięki finansowemu wsparciu Karola Dittricha rozwinęło się w Żyrardowie także osiedle domów robotniczych. W 1898 r. erygowano parafię Matki Bożej Pocieszenia i zawiązano komitet budowy kościoła. Karol Dittrich został jego członkiem i przekazał na budowę 90 tys. rubli. Był członkiem honorowym i opiekunem Austro-Węgierskiego Towarzystwa Pomocy w Warszawie.

Rodzina: Karol Dittrich był synem przemysłowca Karola Augusta Dittricha (1819–1886) i Teresy Dittrich z d. May. Miał 3 siostry: Elżbietę, Annę i Joannę. Karol August Dittrich początkowo pracował jako agent handlowy firmy Ex- und Importhaus Karl und Gustaw Harkot. Praca w tym domu handlowym pozwoliła Karolowi Augustowi Dittrichowi zdobyć nieduży kapitał, który zainwestował m.in. w domu handlowym Hielle und Dittrich zajmującym się obrotem przędzą lnianą. W 1849 r. założył spółkę z Karolem Hielle w Kraju Usteckim w dzisiejszych Czechach.

Pochówek: w rodzinnym mauzoleum w Krasnej Lipie w dzisiejszych Czechach.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.86398; https://wielcy.pl/nekrologia/86398; https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Dittrich_jr.; Kazimierski 1993; *Pomnik wielkiej miłości – historia Karola Dittricha-juniora*, „Kurier Galicyjski" 10 X 2012, https://kuriergalicyjski.com/pomnik-wielkiej-miosci/ (dostęp: 29 X 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Hielle i Dittrich towarzystwo akcyjne Zakładów Żyrardowskich

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Żyrardów – 1904, 1905–1907; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1907, 1908, 1910; gub.

warszawska, poczta Żyrardów, osada Żyrardów – 1911; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 9 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 9 mln rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 9–10 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Ludwik Arnoldt, Karol Bäckmann, H. Dernen, Th. Garvie, R. Girtner, Gartner, A. Gruschwitz, Julian Haack, K. Hanicki, W. Haupt, G. Heller, Edward Herbst, A. Husarzewski, F. Kaupa, W. Kesten, J. Kisker, A. Neumann, J. Ostrowski, Ryszard Pannewitz, J. Petters, T. Popowski, Ryszard Reichelt, A. Sonnenburg, Ernest Stellzig, Władysław Wielopolski hr., J. Wątróbski, Albin Żbikowski.

—— ❖ ——

Drucki-Lubecki Aleksander (ur. 10 XI 1861, zm. 21 XI 1926 w Warszawie) – ziemianin, fabrykant.

Działalność gospodarcza: Zasadniczym źródłem dochodu Aleksandra ks. Druckiego-Lubeckiego była fabryka porcelany w Ćmielowie, którą w 1887 r. nabył jego ojciec Aleksander Medard Franciszek ks. Drucki-Lubecki od rodziny Cybulskich. Fabryka tym samym wróciła do rąk rodziny Druckich-Lubeckich, bowiem w latach 1830–1847 właścicielką fabryki i dóbr ćmielowskich był Teresa Scipio del Campo (siostra Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego), a od 1847 r. właścicielką folwarku była jej córka, Maria Drucka-Lubecka, a następnie jej synowie, Józef i Aleksander Druccy-Lubeccy (1847–1863). W 1863 r. zakłady ćmielowskie nabył Kazimierz Cybulski, właściciel sklepu z ceramiką w Warszawie. W 1896 r. Aleksander Drucki-Lubecki jun. stał się jedynym właścicielem Fabryki Porcelany, Naczyń Kamiennych, Pieców Kaflowych i Cegły Ogniotrwałej Książąt Druckich Lubeckich w Ćmielowie. Był także właścicielem przylegających do Ćmielowa folwarków: Bałtów, Sadowie, Ruda Kościelna, w których posiadał gorzelnię, a w folwarkach Denkówka i Skarbka cegielnię i kopalnię kamienia wapiennego. W Bałtowie znajdowała się rezydencja klucza majątków Aleksandra Druckiego-Lubeckiego. Właściciel fabryki porcelany zatrudnił jako pracowników odpowiedzialnych za sprawy techniczne i artystyczne specjalistów z Francji. Na początku XX w. fabryka została zelektryfikowana, zmechanizowano proces produkcji, zainstalowano piec tunelowy. W Ćmielowie produkowano porcelanę przeświecalną, często z dyskretnymi złoceniami. Wyroby sygnowano herbem rodowym Druckich-Lubeckich. Sukcesem dla fabryki zakończyła się wystawa w Petersburgu w 1901 r., gdzie porcelana ćmielowska otrzymała pierwszą nagrodę, co poprawiło wyniki sprzedaży produktów firmy na rynkach rosyjskich. Wybuch I wojny światowej wstrzymał produkcję w fabryce na 6 lat. W 1920 r. Aleksander Drucki-Lubecki sprzedał akcje fabryki Polskiemu Bankowi Przemysłowemu we Lwowie. Nowy właściciel: Fabryka Porcelany i Wyrobów Ceramicznych w Ćmielowie S.A. kontynuował produkcję, specjalizował się także w ekskluzywnych towarach, m.in. wyprodukował serwis „Empire" dla prezydenta Ignacego Mościckiego. Spółka posiadała także zakład ceramiczny „Marywil" w Radomiu, gdzie produkowano kamionkę (sprzedano tę filię w 1926 r. Stanisławowi Burtanowi, który sprofilował firmę na produkcję naczyń stołowych).

W PRL fabryka w Ćmielowie została znacjonalizowana. W 1960 r. stworzono jej dwa oddziały: „Ćmielów" i „Świt". Część projektów powstawało w Instytucie Wzornictwa Przemysłowego. Fabryka „Świt" upadła w 1991 r. W 1996 r. jej nowym właścicielem został prywatny przedsiębiorca Adam Spała. Fabryka Porcelany Adama Spały specjalizuje się w ręcznej produkcji porcelany, figurek porcelanowych, serwisów, filiżanek, wazonów. W 1997 r. sprywatyzowany został oddział w Ćmielowie, który od tego czasu funkcjonuje pod nazwą Polskie Fabryki Porcelany Ćmielów i Chodzież S.A. Tworzą Polską Grupę Porcelanową (od 2018), która łączy cztery marki – Ćmielów, Lubiana, Chodzież oraz Ćmielów Design Studio. Zastawy z fabryki ćmielowskiej są obecne m.in. na dworze króla belgijskiego Filipa, w Kancelarii Prezydenta RP, w Watykanie.

Pałac Druckich-Lubeckich w Bałtowie został zdewastowany w czasie II wojny światowej przez wojska niemieckie i sowieckie, które tam okresowo stacjonowały. W 2014 r. powrócił do spadkobierców rodziny, nadal jednak pozostaje w ruinie.

Działalność społeczna: Aleksander Drucki-Lubecki był prezesem Rady Naczelnej Monarchistycznej Organizacji Włościańskiej.

Rodzina: Dziadkiem Aleksandra Druckiego-Lubeckiego był Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki (1779–1846), minister skarbu Królestwa Polskiego (1821–1830), minister prezydujący w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji Królestwa Polskiego (1830), członek Komisji Najwyższej Egzaminacyjnej przy Radzie Stanu Królestwa Kongresowego (1830), członek Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego (1815), założyciel Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (1825) oraz Banku Polskiego (1828), marszałek guberni grodzieńskiej (1815–1817, 1828–1834), marszałek pow. grodzieńskiego (1809–1815), rzeczywisty radca stanu, członek rosyjskiej Rady Państwa (1832). Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki ukończył Korpus Kadetów w Petersburgu w 1797 r. w stopni podchorążego, służył w Niżowskim Pułku Muszkieterów. Służył pod komendą feldmarszałka Suworowa (1798–1799), brał udział w kampanii włoskiej przeciw Francji. Po jej zakończeniu mianowany został kawalerem Orderu Świętej Anny III klasy (1799). Jako minister skarbu Królestwa Polskiego wprowadził oszczędności budżetowe, nałożył podatek pośredni na artykuły pierwszej potrzeby, rozbudował monopol państwowy na sól i wyroby tytoniowe. Jego polityka doprowadziła do nadwyżek budżetowych przeznaczonych m.in. na industrializację Królestwa Polskiego, w tym hutnictwa w Zagłębiu Staropolskim, górnictwa w Zagłębiu Dąbrowskim i włókiennictwa w Łodzi. Dzięki wstawiennictwu znajomych z czasów szkolnych w Korpusie Kadetów w Petersburgu doprowadził do zniesienia bariery celnej między Rosją i Królestwem Polskim, co otworzyło rynki rosyjskie dla polskich produktów. Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki wprowadził jednocześnie protekcyjne cła przywozowe na granicy z Prusami. Jako polityk lojalistyczny sprzeciwiał się powstaniu listopadowemu. W 1830 r. zawiózł, wraz z Janem Nepomucenem Jezierskim, petycję do cesarza, żądając przestrzegania konstytucji, wyprowadzenia wojsk rosyjskich z obszaru Królestwa oraz włączenia w jego skład Ziem Zabranych. Petycja została odrzucona. Od 1830 r. przebywał w Rosji, gdzie zmarł. Odznaczony Orderem Orła Białego (1815), Orderem Świętego Stanisława (1785), Orderem Świętego Włodzimierza (1815), Orderem Świętego Aleksandra Newskiego, Wielkim Krzyżem austriackiego

Orderu Leopolda, pruskim Orderem Orła Czerwonego I klasy, saskim Orderem Korony Rucianej. Był członkiem wielu lóż masońskich.

Ojcem Aleksandra Druckiego-Lubeckiego był Aleksander Medard Franciszek ks. Drucki-Lubecki (1827–1908), marszałek szlachty pow. grodzieńskiego, ziemianin, a matką Maria Szemiot (1833–1897). Żoną Aleksandra Druckiego-Lubeckiego była Maria Żurowska (1870–1927). Małżeństwo miało dzieci: Bogdana Mariana Druckiego-Lubeckiego (1894–1984), żonatego z Teresą Sapiehą Kodeńską (1905–1995), Marię Drucką-Lubecką (1895–1987), zamężną z Leonem Broel-Platerem (1897–1980), Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego (1890–1960), żonatego z Jadwigą von Oppersdorff (1885–1980), Jadwigę Drucką-Lubecką (1903–1988), Aleksandrę Marię Drucką-Lubecką (1908–1980), żonę Jana Romana Czartoryskiego (1898–1986). Większość z dzieci Aleksandra Druckiego-Lubeckiego po II wojnie światowej została na emigracji, m.in. w USA, Kanadzie i Belgii.

Pochówek: na cmentarzu w Bałtowie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/15.50.322; https://wielcy.pl/nekrologia/59952; Jaworski 2015; Frontczak 2021; *Rodzina Druckich-Lubeckich wróciła do Bałtowa*, „Echo Dnia Świętokrzyskie" 9 VII 2014, https://echodnia.eu/swietokrzyskie/rodzina-druckich-lubeckich-wrocila-do-baltowa/ar/8062966 (dostęp: 22 I 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Ćmielów" fabryka ceramiczna

Rola w firmie: właściciel (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, osada Chmielów – 1904; gub. radomska, poczta Ostrowiec, osada Ćmielów – 1905–1907, 1908; gub. radomska, poczta Ćmielów – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 300 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 160 000 rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Władysław Miszewski, Czesław Psarski, Mieczysław Rymarkiewicz.

Firma: Drucki-Lubecki Ks., Drucki-Lubecki ks. Aleksander cegielnia

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: adres: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Denkówek – 1904, 1905–1907, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 2400 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 2400 rubli – 1906, 1907.

Firma: „Skarbka" kopalnia kamienia wapiennego

Rola w firmie: właściciel (1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Skarbka – 1904–1910.

Firma: „Bałtów" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Bałtów – 1911.

Firma: „Ruda Kościelna" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: adres: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Ruda Kościelna – 1911.

—— ❖ ——

Eisert Karol Rajmund (ur. 4 V w 1865 w Łodzi, zm. 29 X 1938 w Łodzi) – przemysłowiec.

Wykształcenie: średnie techniczne.

Działalność gospodarcza: Otrzymawszy w posagu 40 tys. rubli (ożenek z Marią Heleną Geyer), kupił w 1903 r. od Izydora Lewina Barego fabrykę w Łodzi przy ul. Karola (ob. Żwirki), wszedł z własnym kapitałem do zarządu spółek akcyjnych Józefa Johna i Rudolfa Kindlera w Pabianicach, nabywał nieruchomości w Łodzi, Konstantynowie i Pabianicach, kupował majątki ziemskie, które najczęściej z zyskiem sprzedawał. Nabywał również nieruchomości. Między innymi w 1909 r. kupił majątek Gospodarz, którzy podzielił i sprzedał. Trzy lata później nabył majątki Dłutów i Rydzyn, w których rozwijał gospodarkę rolną i leśną. W 1906 r. Karol Eisert został wyłącznym właścicielem fabryki odziedziczonej po ojcu. Sam też prowadził zakład wyrobów bawełnianych przy ul. Piotrkowskiej. Z czasem produkcję przeniósł do fabryki, którą kupił przy ul. Karola 19 (ob. Żwirki). Prowadził też tkalnię w Konstantynowie. Przed wybuchem I wojny światowej jego majątek wyceniano na 2,5 mln rubli, w szczytowym momencie zarządzane przez niego przedsiębiorstwa zatrudniały 4 tys. robotników. Z nieco mniejszym dorobkiem w grupie milionerów znalazł się również jego brat Emil. Po I wojnie światowej rozbudował swoją fabrykę przy ul. Żwirki. W 1920 r. zostało powołane towarzystwo akcyjne Zakłady Przemysłowe Karola Eiserta Sp. Akc. w Łodzi. Pracowało w nim 930 robotników, wartość produkcji rocznej wynosiła 10 mln zł. Firma eksportowała swoje wyroby m.in. do Egiptu i na Półwysep Bałkański. Karol Eisert miał też duże udziały w firmach jugosłowiańskich. Powołał do życia dwie spółki w przemyśle mięsnym, które prowadziły rzeźnie i przetwórnie w kilku miastach Polski. W II RP był prezesem zarządu i założycielem firmy Bacon Export Gniezno spółka akcyjna. Był także prezesem zarządu Pabianickich Zakładów Włókienniczych. W 1945 r. zakłady Karola Eiserta, uznane za własność poniemiecką, znalazły się pod zarządem państwowym. Przyłączono do nich sąsiednią przędzalnię wełny Abrama Prussaka i tak powstały znane do lat 90. Zakłady Przemysłu Wełnianego im. Norberta Barlickiego „Norbelana".

Działalność społeczna: Karol Rajmund Eisert był współzałożycielem szpitala psychiatrycznego w Kochanówce, fundatorem szkoły powszechnej w Dłutowie i domu sióstr zakonnych w Łodzi (Domu Miłosierdzia Diakonis), kuratorem szpitala św. Aleksandra, zasiadał w zarządzie Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, był honorowym radcą miejskim, a także członkiem rady opiekuńczej Niemieckiego Stowarzyszenia Szkolnego, które zajmowało się kształceniem młodzieży pochodzenia niemieckiego, powołało do życia szkołę średnią i wybudowało gmach gimnazjum

przy Al. Kościuszki. Był też znanym w Łodzi kolekcjonerem malarstwa. Gromadził przez lata obrazy wielkich mistrzów, w tym dzieła Jana Matejki i Anthony'ego van Dycka. Na wystawę w warszawskiej Zachęcie z okazji setnej rocznicy urodzin Matejki wypożyczył obraz *Sędziwój alchemik*. W 1938 r. podarował 22 obrazy ze swojej kolekcji tworzonemu Muzeum Historii i Sztuki w Łodzi, z których 12 zaginęło podczas II wojny światowej, pozostałe znajdują się w zbiorach Muzeum Sztuki w Łodzi. Od połowy lat 20. XX w. był konsulem honorowym Danii w Łodzi. Uwielbiał polowania, którym oddawał się w swoim majątku ziemskim w Dłutowie niedaleko Łodzi. W jego posiadłości pojawiali się znani łódzcy i pabianiccy fabrykanci. Specjalnie na okazje polowań i bankietów wybudowano Pałacyk Myśliwski w Hucie Dłutowskiej.

Rodzina: Był wnukiem Jana (Johanna) Karla Gottloba, urodzonego w Budziszynie, a przybyłego w 1826 r. z Saksonii do Pabianic, który zapoczątkował łódzką linię rodziny Eisertów. Jego syn, a ojciec Karola Rajmunda nazywał się Karol Eisert (1845–1890), ożenił się z córką właściciela kilku krosien Christianą (Krystyną Pauliną) Guse (ur. 1844), wnoszącą w posagu 500 rubli. W 1864 r. założył ręczną tkalnię wyrobów bawełnianych przy ul. Piotrkowskiej 135, w której zatrudniał 20 tkaczy. Zakład przynosił wymierne zyski i w 1886 r. Karola Eiserta stać było już na wybudowanie własnej rezydencji. Stanęła ona również przy ul. Piotrkowskiej 135.

Karol Eisert miał 2 synów: Karola Rajmunda i Emila oraz 2 córki: Martę i Olgę. Cała czwórka zaangażowała się w działalność przemysłową i prowadziła ją także po śmierci ojca w 1890 r. Tkalnia przy Piotrkowskiej zatrudniała wówczas 120 robotników. Była jeszcze filia fabryki w Konstantynowie, w której pracowało prawie 200 osób. Marta była współwłaścicielką manufaktury „Gambe i Albrecht", która mieściła się przy obecnej ul. Żeromskiego. Zatrudniała ok. 500 robotników. Należał też do niej dom przy ul. Piotrkowskiej 194. Miała 2 dzieci: Dorotę i Leona Albrechta, który zginął w Katyniu. W pierwszych latach XX w., po śmierci jednej z sióstr – Olgi, bracia Karol i Emil zaczęli działać na własną rękę.

W 1894 r. Karol Rajmund ożenił się z Marią Heleną Geyer (1875–1947), córką Gustawa Adolfa Geyera i wnuczką Ludwika Ferdynanda Geyera, jednego z pionierów rozwoju przemysłu włókienniczego w Łodzi i Królestwie Polskim. Jego drugą żoną była Maria Małgorzata Feder (zm. 1915), z którą miał syna Harry'ego, a trzecią Dunka Ellen Christensen (1895–1935), z którą miał 2 synów: Pawła Erika i Torbena Karola. Odziedziczyli oni po ojcu fabrykę, którą prowadzili także w czasie okupacji. Czując się Polakami, zdecydowali się jednak na podpisanie volkslisty. Prezesem spółki był Harry, a Torben i Paweł weszli w skład zarządu. Paweł wojnę spędził w Polsce. Najprawdopodobniej próbował wydostać się z Polski przez zieloną granicę i został aresztowany. Spędził w więzieniu kilka lat, a po wyjściu w stosunkowo krótkim czasie zmarł w okolicach Jeleniej Góry. Torben dostał się do niewoli radzieckiej i w obozie jenieckim spędził kilka lat. Został wypuszczony najprawdopodobniej pod koniec lat 40. i wyjechał do Monachium. Harry osiadł w Salzburgu.

Brat Karola Rajmunda, Emil Eisert ożenił się z córką warszawskiego przemysłowca – Jadwigą Neumann. Mieli córkę Melanię Jadwigę i syna Karola. Rozwiedli się w 1926 r. Jego firma w 1922 r. została przekształcona w spółkę Zakłady Przemysłowe Emil Eisert i b-cia Schweikert Sp. Akc. w Łodzi. Fabryka produkowała wstążki,

koronki i pończochy kotonowe. Eisert kupił w Konstancinie k. Warszawy parcelę i postawił tam okazałą willę. Następnie ożenił się po raz drugi, tym razem z łodzianką Laurą Feder, wdową po Leopoldzie Kindermannie. Emil Eisert zmarł we wrześniu 1939 r. Przez lata okupacji fabrykę prowadzili bracia Schweikertowie. Po zakończeniu wojny fabryka została upaństwowiona i otrzymała nazwę Zakłady Przemysłu Pasmanteryjnego S. Lenartowskiego „Lenora". Wnuczka Emila Eiserta, Jadwiga Bieleszowa w czasie okupacji należała do batalionu AK „Parasol", walczyła w powstaniu warszawskim.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Łodzi.

Odznaczenia: Order Dannebroga, drugie najważniejsze odznaczenie Królestwa Danii.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.281709; https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Rajmund_Eisert; https://wielcy.pl/nekrologia/73893; Kacprzak 2012; *Kartka z kalendarza. Kolekcjonował dzieła sztuki i... żony. Rocznica śmierci Karola R. Eiserta*, 29 X 2021, https://uml.lodz.pl/aktualnosci-lodzpl/artykul-lodzpl/kartka-z-kalendarza-kolekcjonowal-dziela-sztuki-i-zony-rocznica-smierci-karola-r-eiserta-id44841/2021/10/29/ (dostęp: 20 X 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Eisert Karol fabryka wyrobów wełnianych, manufaktura wełniana

Rola w firmie: właściciel (1905–1908, 1910), dyrektor techniczny (1905–1906), dyrektor zarządzający (1907–1908).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 135 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 135 i ul. Juljusza 21 – 1905, 1906; adres fabryki: m. Łódź, ul. Karola 19 – 1907–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 135 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1905, 1906; produkcja roczna: 25 200 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 500 000–2 mln rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Emil Eisert, Karol Eisert, Józef Kister.

Firma: Eisert Karol, Eisert Karol Spadkodawca tkalnia i przędzalnia wełny, tkalnia wełny

Rola w firmie: właściciel (1907–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. łódzki, w. Konstantynów – 1904; adres fabryki: gub. piotrkowska, pow. łódzki, w. Konstantynów – 1905, 1906; adres fabryki: m. Łódź – 1907; adres fabryki: m. Łódź, ul. Karola 19 – 1907–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 135 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 464 500 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1907–1911; roczna produkcja: 464 500 rubli – 1906.

Spotkani w firmie: Karol Eisert, Józef Küster.

Firma: Króning k. & Co. przędzalnia i tkalnia

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. piotrkowska, gm. Bruss, w. Karolew – 1904–1910; adres fabryki: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Karolew – 1911; adres kantoru:

m. Łódź, ul. Spacerowa 40 – 1904, 1905; adres kantoru: m. Łódź, ul. Spacerowa 32 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 400 000 rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Karol Kröning.

Firma: Szulc Karol fabryka wyrobów bawełnianych i kołder

Rola w firmie: dzierżawca (1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Pańska 106 – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 210 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Karol Szulc.

—— ❖ ——

Ender Teodor – (ur. 27 VII 1860 w Pabianicach, zm. 2 VI 1921 we Wrocławiu) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Założycielem rodzinnego przedsiębiorstwa był ojciec Teodora – Karol Edward Ender, urodzony w 1840 r. pod Żytawą. Zdobył on wykształcenie tkackie w Chociebużu. W wieku 18 lat został przyjęty do fabryki wyrobów wełnianych w charakterze majstra tkackiego. Zakład należał do Beniamina Krusche, którego żona Eleonora z Leupoltów była najprawdopodobniej spokrewniona z matką Karola Endera. Po 7 latach pobytu w Pabianicach Ender postanowił rozpocząć własną działalność gospodarczą. W 1865 r. wyjechał do Żytawy, następnie przeniósł się do Chrastavy w Czechach, gdzie założył przędzalnię wspólnie z Franciszkiem Kuhlmannem. W 1872 r. wrócił jednak do Pabianic, przyjmując propozycję współpracy z teściem. W 1874 r. stał się wspólnikiem B. Krusche w jego fabryce. Od tego momentu przedsiębiorstwo występowało pod nazwą „Krusche i Ender". Swoją działalność przemysłową w Pabianicach rozpoczął od zbudowania nowej przędzalni i drukarni walcowej do tkanin. Od 1881 r., po wystąpieniu ze spółki Beniamina Krusche, prowadził fabrykę razem z Hermanem Krusche. W 1884 r. firma przekształciła się w jeden z największych zakładów włókienniczych w całym Królestwie Polskim. W tymże roku główne kierownictwo Karol Ender powierzył najstarszemu synowi Teodorowi. W 1899 r. utworzono Spółkę Akcyjną Pabianickich Fabryk Wyrobów Bawełnianych Krusche i Ender z kapitałem zakładowym 3,5 mln rubli. Teodor Ender został prezesem jej zarządu i dyrektorem generalnym, posiadając akcje o łącznej wartości 60 200 rubli. W 1900 r. pracowało w firmie 3360 pracowników. Po wielkich strajkach w 1905 i 1906 r. fabryka ogłosiła lokaut. W momencie wybuchu I wojny światowej zatrudnionych w niej było 4400 pracowników. Niemieckie władze okupacyjne uniemożliwiły utrzymanie fabryk w ruchu. Ocenia się, że zarekwirowano w tym czasie w firmie bez odszkodowania surowce i materiały na prawie 2 mln dolarów. Z drugiej strony rewolucja w Rosji spowodowała utratę ulokowanych na terytorium byłego Imperium Rosyjskiego funduszy w wysokości ok. 1,1 mln dolarów. W chwili zakończenia I wojny światowej firma była w dużym stopniu zniszczona i zdekapitalizowana. Państwo polskie udzieliło przemysłowi włókienniczemu wydatnej pomocy

przez przydzielenie za pośrednictwem Państwowego Urzędu Zakupów Artykułów Pierwszej Potrzeby surowca – bawełny – na wyrób tkanin dla wojska i ogołoconej przez wojnę ludności. Jednocześnie rozpoczęto uruchomienie zakładów na własny rachunek, tak że pod koniec 1922 r. prawie udało się osiągnąć przedwojenny poziom produkcji. Inflacja z lat 1923–1924 przyniosła jednak dotkliwe straty, powodując długotrwały zastój w produkcji.

W 1898 r. Teodor Ender wybudował w Moszczenicy cegielnię, a w 1900 r. młyn i przędzalnię bawełny wraz z tkalnią. W 1905 r. zatrudniał tam 580 robotników, a roczny obrót jego przedsiębiorstwa wynosił 600 tys. rubli. Po wybuchu I wojny światowej fabrykę unieruchomiono, a w czasie kilkuletniej okupacji austriackiej zarekwirowano w całości surowiec i pasy transmisyjne, pozostawiając maszyny. Produkcję wznowiono pod koniec 1917 r. W następnych latach uruchomiano stopniowo coraz więcej warsztatów, produkcję rozszerzono i w styczniu 1923 r. doprowadzono ją do rozmiarów przedwojennych. Po śmierci Teodora Endera w 1921 r. jego synowie Karol i Teodor oraz córka Irena przejęli kierowanie fabryką, której nazwę zmieniono na Moszczenicka Manufaktura Teodor Ender i Spadkobiercy.

W 1930 r. z powodu kryzysu nastąpiło połączenie Towarzystwa Akcyjnego Pabianickich Fabryk Wyrobów bawełnianych Kruche i Ender z Manufakturą Teodor Ender i Spadkobiercy. Choć 4 lata później zakład przezwyciężył okres stagnacji, nie osiągnął jednak wcześniejszych wyników. Po zakończeniu II wojny światowej, już w lutym 1945 r. manufaktura w Moszczenicy została filią upaństwowionych zakładów Krusche i Ender o nazwie Pabianickie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Rewolucji 1905 r. W latach 70. XX w. zakład przyjął nazwę „Pamotex", a zatrudnienie w nim przekraczało 9 tys. pracowników. Po 1989 r. zakład zaczął popadać w coraz większe kłopoty związane ze zmniejszaniem się produkcji i utratą płynności finansowej. W połowie lat 90. XX w. próbowano opracować program restrukturyzacji, który nie przyniósł efektów i w 2000 r. manufaktura zakończyła działalność. Pozostałe po nim obiekty popadły w ruinę, ostatecznie zostały zaadaptowane na centrum handlowe.

Teodor Ender od 1901 r. należał do grona współzałożycieli Pabianickiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. W tymże roku został prezesem rady tego towarzystwa. Był wieloletnim członkiem rady Banku Handlowego w Łodzi.

Działalność społeczna: Już ojciec Teodora, Karol Ender udzielał się charytatywnie. Z jego inicjatywy w 1897 r. założono Pabianickie Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności, na którego fundusz żelazny ofiarował 10 tys. rubli. W uznaniu działalności dobroczynnej został mianowany radcą handlu, Teodor tymże tytułem został wyróżniony w 1914 r.

Teodor Ender brał udział w organizowaniu straży ogniowej w Pabianicach. W latach 1880–1904 był jej prezesem oraz wicekomendantem. Przez wiele lat zajmował stanowisko kuratora szpitala powiatowego w Łasku, ufundowanego w 1889 r. przez firmę „Krusche i Ender". W 1897 r. był współzałożycielem Pabianickiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, którego został prezesem. Od 1898 r. zasiadał jako członek w Radzie Opiekuńczej Szkoły Handlowej w Pabianicach, w ramach której organizował pomoc dla dzieci. W czasie I wojny światowej władze rosyjskie wyznaczyły go na ławnika miejskiego. Po wkroczeniu wojsk niemieckich wszedł do Rady

Miasta Pabianic, a w 1916 r. działał w sekcji finansowej miejscowej Rady Opiekuńczej, organizując pomoc dla dzieci. W 1895 r. jego firma wzniosła przy ul. Skromnej budynek, w którym mieściła się elementarna szkoła fabryczna.

Firma „Krusche i Ender" inwestowała w infrastrukturę społeczną. Od 1882 r. budowano domy dla robotników. W 1869 r. powstała przy fabryce pierwsza Kasa Chorych, której działalność była regulowana „Statutem kasy dla chorych robotników i robotnic w fabryce Benjamina Krusche w Pabjanicach". Pierwsza elementarna szkoła fabryczna powstała w 1886 r. z inicjatywy firm „Krusche i Ender" i „Rudolf Kindler". W 1905 r. firma założyła bibliotekę fabryczną kosztem 19 tys. rubli. W 1906 r. powstał zakład kąpielowy, bezpłatny dla pracowników, a w 1909 r. nowy gmach szpitalny z 50 łóżkami i ambulatorium. W 1923 r. powstało Towarzystwo Sportowe „Kruschender". Teodor Ender rozbudował też w Moszczenicy folwark i domy mieszkalne dla jego pracowników.

Żona Teodora, Helena należała również do kilku stowarzyszeń społecznych i oświatowych. Pełniła funkcję przewodniczącej zarządu przedszkola ewangelickiego, założonego w 1899 r. W 1909 r. weszła w skład zarządu Stowarzyszenia Kobiet Wyznania Ewangelickiego, którego celem była działalność dobroczynna wśród pabianickich ewangelików. Należała do Pabianickiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności. Była również członkinią Katolickiej Ochrony dla Dzieci. W 1916 r. działała w sekcji finansowej Miejskiej Rady Opiekuńczej, zajmując się organizowaniem pomocy dla biednych.

Rodzina: Teodor Ender był synem Karola Endera (1840–1914) i Marii Krusche (1837–1887). Karol Ender zmarł w Dreźnie, a pochowany został w rodzinnej miejscowości Hörnitz k. Żytawy. Dziadkiem Teodora Endera ze strony ojca był Jan Krzysztof Ender – gospodarz rolny, a babką Joanna Krystiana z Leupoltów. Teodor ożenił się z Heleną Emilią Knothe (1868–1933), z którą miał 4 dzieci: Karola (1891–1900), Teodora (ur. 1895), który ożenił się z Marią-Margą Bidermann (1900–1991), Stefana (1896–1986), który ożenił się z Haliną John, i Irenę (1899–1949), zamężną z Arnoldem Kindermannem (ur. 1896). Maria Bidermann otrzymała w posagu prawie milion zł. W kwocie tej znalazły się akcje Towarzystwa Górniczo-Hutniczego „Saturn" (576 tys. zł) oraz Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej (360 tys. zł). Małżeństwo miało 4 dzieci. Przed wkroczeniem wojsk radzieckich rodzina Marii i Teodora Enderów uciekła z Pabianic na zachód. Teodor po drodze został zastrzelony przez czeskich partyzantów. Maria wraz z dziećmi przedostała się do Irlandii i osiadła w Dublinie. Po pewnym czasie przybyła do niej matka.

Pochówek: na cmentarzu ewangelickim w Pabianicach.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.297781; https://wielcy.pl/nekrologia/74946; https://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Ender; Adamczyk 2017; Z. Nienartowicz, *Krusche Brunon Feliks (1872–1939)*, w: PSB, t. 15, 1970, s. 421; *Poczet fabrykantów*, https://um.pabianice.pl/artykul/110/158/poczet-fabrykantow (dostęp: 14 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Ender Teodor cegielnia parowa

Rola w firmie: imiennik (1904–1911)

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Baby, w. Moszczenica – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 17 000 rubli (1904–1907); przybliżony obrót roczny: 27 000 rubli (1908–1911).

Spotkani w firmie: Andrzej Fuchs, Paweł Petzold.

Firma: Ender Teodor przędzalnia bawełny i tkalnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Baby, w. Moszczenica – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1904, 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 1 800 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Adolf Ehrentraut, Edwin Fulde, Albert Heintze, Paweł Petzold, Fritz Wünsche.

Firma: Pabjanickie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu

Rola w firmie: prezes rady (1910, 1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. łaski, m. Pabianice – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał rezerwowy: 19 834 rubli – 1910; kapitał udziałowy: 73 585 rubli – 1910; kapitał udziałowy: 202 155 rubli – 1911; suma lokowanych kapitałów: 546 019 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: L. Ausspitz, O. Fiedler, T. Hadrian, J. Haus, Hans, K. Hille, Ludwik Hille, Oskar Kindler, O. Krusche, K. Pączkiewicz, J. Robakowski, Bobakowski, R. Rudziński (Budziński), L. Schweikert.

Firma: Krusche i Ender towarzystwo akcyjne Pabianickiej bawełnianej manufaktury

Rola w firmie: imiennik (1904–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. łaski, m. Pabianice – 1904–1911; adres składu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 143 – 1905, 1906; adresy składów filialnych: Łódź, Charków, Moskwa.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 500 000 rubli – 1905–1911; produkcja roczna: 4 958 200 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1905, 1906; 8 mln rubli – 1907; 10 mln rubli – 1907–1911.

Zatrudnienie: 4272 robotników – 1904; 3800 robotników – 1905, 1906; 4600 robotników – 1907–1911.

—— ❖ ——

Epstein Mieczysław (ur. 30 I 1833 w Warszawie, zm. 12 IX 1914 w Warszawie) – przedsiębiorca, bankier, działacz społeczny, dyplomata.

Działalność gospodarcza: Przebywał w Berlinie, Paryżu i Brukseli, ucząc się funkcjonowania rynków finansowych. Praktykował w bankach Rothschildów w Brukseli. Po powrocie do kraju założył domy bankowo-przemysłowe w Warszawie i Wrocławiu

dla zbytu produktów rolnych do Niemiec. W latach 70. XIX w. przejął interesy ojca Hermana Epsteina. W 1870 r. nabył dobra ziemskie na Lubelszczyźnie, gdzie m.in. prowadził stajnie zarodowe. W latach 1876–1882 i 1885–1906 sprawował funkcję prezesa Komitetu Giełdy Warszawskiej (zastąpił na tym stanowisku Leopolda Kronenberga). Był prezesem rady i współzałożycielem powstałego w 1871 r. Banku Dyskontowego w Warszawie, który przy współudziale kapitałów niemieckich obsługiwał głównie transakcje handlowe, wiceprezesem zarządu Towarzystwa Zakładów Bawełnianych w Zawierciu, prezesem zarządu i równocześnie administratorem cukrowni „Hermanów" w Hermanowie, „Konstancja" w Kutnie oraz „Łyszkowice".

Działalność społeczna: Sprawował funkcję konsula generalnego w Warszawie Królestwa Belgii (od 1857) i Królestwa Włoch (1875). Zaprzyjaźniony z Wielopolskimi i Potockimi, podejmował przedstawicieli arystokracji, przemysłu i handlu w swym domu na ul. Mazowieckiej w Warszawie. Członek Towarzystwa Dobroczynności, założyciel Towarzystwa Osad Rolnych i Przytułków Rzemieślniczych, współzałożyciel Muzeum Rolnictwa i Przemysłu, członek honorowy Kasy im. Józefa Mianowskiego.

Rodzina: Był synem Hermana Epsteina (1806–1867) i Eleonory Glücksberg, a wnukiem Jakuba Epsteina. W 1855 r. poślubił Leonidę Lambert, córkę szefa filialnego banku Rothschildów w Brukseli, gdzie pracował. Mieczysław Epstein ochrzcił się 9 IX 1865 r. w Paryżu, w kościele św. Filipa. Ojciec Herman Epstein był bankierem i przedsiębiorcą, w wieku lat 30 objął stanowisko administratora ceł Królestwa Kongresowego. W 1841 r. został radcą handlowym. Był dziedzicem dóbr Gaj i Paprotnia. Od lat 50. XIX w. Herman Epstein działał jako prezes rady dwóch linii kolejowych: Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i Warszawsko-Bydgoskiej. W 1857 r. Kolej Warszawsko-Wiedeńska popadła w kłopoty finansowe i rząd wydzierżawił ją prywatnemu konsorcjum, na czele którego stał Herman Epstein. W 1855 r. został członkiem Rady Przemysłowej, od 1850 r. był członkiem Rady Opiekuńczej Zakładów Dobroczynnych w Królestwie i wspierał instytucje dobroczynne niezależnie od ich konfesji religijnej. Posiadał od 1840 r. dawny pałac Badenich w Warszawie, gdzie przyjmował elitę z kół politycznych, finansowych, arystokratycznych i artystycznych. W 1863 r. został odznaczony wysokim carskim Orderem Świętego Włodzimierza, po czym jego synowie otrzymali rok po jego śmierci dziedziczne szlachectwo Imperium Rosyjskiego. Był również kawalerem Orderu Świętego Stanisława III klasy. Herman Epstein został pochowany na cmentarzu przy ul. Okopowej w Warszawie. Jego żona Eleonora Glücksberg pochodziła z warszawskiej rodziny wydawców.

Mieczysław Epstein miał siostrę Marię (1836–1881) i 2 braci: Mikołaja Stanisława (1831–1902), poetę, powstańca styczniowego, Sybiraka, który po powrocie z zesłania osiadł we Lwowie, gdzie prowadził salon literacki, oraz Leona Józefa (1834–1903), bankiera, przemysłowca, właściciela dóbr Pilica i Smoleń w Małopolsce. Do 1864 r. Leon Epstein był członkiem rady zarządzającej Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej, od 1866 r. zarządcą Spółki Udziałowej Fabryki Cukru i Rafinerii w Leonowie, a od 1878 r. prezesem Towarzystwa Akcyjnego Cukrownia „Leonów". W 1865 r. przyjął chrzest. Drugą żoną Leona Epsteina została Maria ze Skarżyńskich herbu Bończa. Leon Epstein zakupił zamek w Pilicy oraz dobra Smoleń. W Pilicy wybudował słodownię z maszyną parową. Pochowany na warszawskich Powązkach.

Dziadem Mieczysława Epsteina był Jakub Epstein (1771–1843), kupiec z rodziny osiadłej od kilku pokoleń w Pilicy, gdzie posiadała wytwórnię świec łojowych. Jakub przeniósł się do Warszawy ok. 1786 r. Początkowo trudnił się wytwarzaniem świec, potem był dostawcą wojskowym. W 1794 r. zgłosił akces do insurekcji kościuszkowskiej. Po III rozbiorze pracował jako dostawca wojskowy dla armii pruskiej. Był jednym z głównych inicjatorów budowy synagogi na ul. Daniłowiczowskiej w Warszawie, którą wystawiono w 1802 r. Po wycofaniu wojsk pruskich z Warszawy nadal działał jako dostawca, tym razem dla armii Księstwa Warszawskiego, Królestwa Kongresowego i rosyjskiej, co powiększyło majątek rodzinny i umożliwiło dwóm jego synom otwarcie własnych banków. Pochowany na cmentarzu przy ul. Okopowej w Warszawie.

Jakub Epstein oprócz Hermana miał 3 synów i córkę Wilhelminę (1808–1872). Adam Epstein (1800–1870) był bankierem, kawalerem Orderu Świętego Stanisława, pochowany na cmentarzu przy ul. Okopowej w Warszawie. Kolejnym synem Jakuba był Jan Epstein (1805–1885), bankier, który przeszedł na kalwinizm. W 1836 r. otworzył własny bank przy ul. Granicznej w Warszawie, później połączony z Bankiem Handlowym. W 1848 r. został radcą handlowym Banku Polskiego, a w 1853 r. sędzią handlowym. W 1842 r. kupił papiernię w pow. płockim, która w 1853 r. dawała pracę 300 osobom i uważana była za czołowy zakład branży papierniczej w Imperium Rosyjskim. Roczny obrót wynosił 300 tys. rubli. Przy fabryce Jan Epstein założył szkołę dla dzieci pracowników, ambulatorium, tani sklep zakładowy, skłonił też robotników do założenia kasy oszczędnościowej i towarzystwa wzajemnej pomocy. W 1884 r. papiernia dawała pracę 485 osobom, a roczna wartość produkcji wynosiła 465 tys. rubli. Na rok przed śmiercią przekształcił swe przedsiębiorstwo w spółkę akcyjną. Był czynnym członkiem konsystorza wyznania reformowanego w Polsce i jednym z inicjatorów budowy nowego kościoła przy warszawskiej ul. Leszno. Pochowany na cmentarzu kalwińskim w Warszawie. Kolejnym synem Jakuba był Józef Epstein (1795–1867), bankier. W 1836 r. otworzył z poparciem kapitału Rothschildów z Frankfurtu nad Menem własny bank przy ul. Senatorskiej w Warszawie. Około 1870 r. sprzedał go Bankowi Handlowemu. Został odznaczony Orderem Świętego Stanisława III klasy. Jego syn Leon przeszedł na katolicyzm i ma jedno z okazalszych mauzoleów na warszawskich Powązkach (kwatera 23), drugi syn Józef natomiast pozostał do końca życia wyznawcą judaizmu.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Odznaczenia: rosyjski Order Świętego Stanisława, Order Świętej Anny, Order Świętego Włodzimierza, francuski Krzyż Kawalerskim Legii Honorowej.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/cz.I020858; https://wielcy.pl/nekrologia/48166; https://pl.wikipedia.org/wiki/Mieczys%C5%82aw_Epstein; S. Kalabiński, *Epstein Mieczysław (1833–1914)*, w: PSB, t. 6, 1948, s. 284; Reychman 1936, s. 49–55; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Hermanów" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Hermanów – 1904, 1905; gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Szymanów – 1906; gub. warszawska, poczta Żyrardów, osada Szymanów – 1907–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1904–1910; produkcja roczna: 628 300 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 600–700 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Jan Bersohn, Mathias Bersohn, Michał Emich, Leon Grabowski, Jerzy Hasterman, Zdzisław Kozietulski, Edward Przesmycki, Zygmunt Rzyszczewski hr., Eugeniusz Szachowski, Stefan Zagleniczny.

Firma: „Konstancja" towarzystwo akcyjne fabryki cukru; towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Kutno, osada Konstancja – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1905–1907, 1908, 1910; adres zarządu: Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 640 000 rubli – 1904–1911, przybliżony obrót roczny: 1 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 863 175 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 1 800 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Karol Epstein, Józef Gerhardt, Władysław Kamiński, Leon Kuester, Antoni Matykiewicz, Ludwik Niekant, Ignacy Nowicki, F. Possart, Z. Remani, Szymon Rodzyn, Zygmunt Rzyszczewski hr., Jan Skrzyński, Cz. Zielkiewicz.

Firma: „Łyszkowice" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: prezes (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Łyszkowice – 1904–1911, adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1904, adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 9 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 800 000 rubli – 1905–1911, produkcja roczna: 477 300 rubli – 1904, przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905, przybliżony obrót roczny: 537 533 rubli – 1906, przybliżony obrót roczny: 906 824 rubli – 1907, przybliżony obrót roczny: 940 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Mieczysław Bachórz, Jan Bauman, Jan Bersohn, Mathias Bersohn, Edward Bersohn, Kazimierz Cybulski, Michał Friedrich, Leon Grabowski, Stanisław Kruszyński, Jan Wiktor Kuderski, Stanisław Markiewicz, Feliks Molga, Maksymilian Pawłowski, Rudolf Seiler, Kazimierz Słoński, J. Taczanowski, Ludwik Zawadziński.

Firma: „Zawiercie" towarzystwo akcyjne zakładów przędzalni bawełny, tkalni i blicharni, towarzystwo akcyjne zakładów przędzalni bawełny, tkalni, blicharni, drukarni i wyrobów jedwabniczych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1906), wiceprezes (1907–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, osada Zawiercie – 1904; adres: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Zawiercie – 1905–1907, 1908, 1910; adres: gub. piotrkowska, poczta Zawiercie – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowy Świat 7 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowy Świat 7 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 375 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908, 1907–1911; obrót roczny: 8 mln rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 8 mln rubli – 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Maksymilian Cohn, Herman Ginsberg, Izydor Ginsberg, Ludwik Ginsberg, Maks Ginsberg, Marcin Ginsberg, Wilhelm Ginsberg, Aleksander Grodzki, E. Iwanowski, Józef Landau, Maksymilian Loewenstam, Piotr Lubicz Strzaszewski, Ignacy Maciejowski, Józef Mamelok, Józef Rumowski, Roman Rzyszczewski hr., Zygmunt Rzyszczewski hr., Ludwik Sachs, Bronisław Schultz, Ludwik Seidenman, Jakub Silberström, T. Silberström, Stanisław Steinhardt, M. Szymanowski, St. Szymański, M. Terech, Władysław Wielopolski hr.

Firma: Bank Dyskontowy Warszawski, Dyskontowy Bank Warszawski

Rola w firmie: prezes rady (1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Kotzebue 8 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 4 mln rubli – 1910; kapitał akcyjny: 6 mln rubli – 1911; kapitał rezerwowy: 2 040 000 rubli – 1910; kapitał rezerwowy: 3 150 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: A. Czajewicz, E. Diehl, S. Grzejewski, Paweł Heilperin, Jakub Hertz, J. Hopfenstand, Władysław Kiślański, A. Laterner, Henryk Marconi, B. Mianowski, Adolf Peretz, Herman Poznański, Karol Poznański, Maurycy Poznański, M. Rundstein, A. Szuszkowski, Władysław Wielopolski hr.

—— ❖ ——

Finster Teodor (ur. 3 XI 1827 w Łodzi) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Łódzka Manufaktura Pluszowa została powołana w 1881 r. przez Juliusza Fiala i Wilhelma Luckera, do których dołączył jako wspólnik Ferdynand Finster, a pod koniec XIX w. stał się właścicielem fabryki. Po śmierci Ferdynanda Finstera w 1900 r., przedsiębiorstwo przejął jego młodszy brat, Teodor Finster. Jeszcze za życia Ferdynanda Finstera fabryka zatrudniała 120 robotników, miała tkalnię i farbiarnię. Produkowano tam imitacje futer, tkaniny pluszowe, meblowe, dekoracyjne, żakardowe i gobelinowe. Przed I wojną światową firma Teodora Finstera stała się największą fabryką pluszu w Królestwie Polskim, dysponując przędzalnią, tkalnią, wykończalnią, farbiarnią, wytłaczalnią, drukarnią i zatrudniając 450 robotników.

I wojna światowa przyniosła fabryce duże straty, jednak przedsiębiorstwo zostało ponownie uruchomione w 1918 r. Fabryka systematycznie się rozwijała, w połowie lat 30. XX w. została powiększona o budynki fabryczne firmy Tobiasza Bialera. Zatrudniała wtedy 350 robotników. W 1935 r. Teodor Finster stworzył spółkę akcyjną Łódzka Manufaktura Pluszu i Dywanów Teodor Finster. Był członkiem rady Handlowo-Przemysłowego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu w Łodzi, rady nadzorczej Banku Udziałowego w Łodzi, Stowarzyszenia Fabrykantów i Kupców miasta Łodzi, Krajowego Związku Przemysłu Włókienniczego i Handlowo-Przemysłowego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. W czasie okupacji hitlerowskiej w fabryce Teodora Finstera produkowano odzież na potrzeby armii niemieckiej, a także tkaniny obiciowe, dywany i chodniki dywanowe. Załoga liczyła 900 osób. W początkowym okresie po II wojnie światowej w fabryce działały Zakłady Przemysłu Jedwabniczo-Galanteryjnego nr 1, a w 1949 r. powstała Fabryka Pluszu i Dywanów im. Tadka Ajzena. W 1972 r. zbudowano nową siedzibę zakładów Fabryka Dywanów „Dywilan". W 1999 r. ogłoszono jej upadłość. Część obiektów fabrycznych przejęła Firma Przedstawicielsko-Handlowa J. Jakubiak S.A., która wznowiła produkcję dywanów sprzedawanych pod marką „Dywilan Polskie Dywany Wełniane". Firma obecnie zatrudnia 45 pracowników.

Działalność społeczna: Teodor Finster był członkiem sanacyjnego BBWR, a także Obozu Zjednoczenia Narodowego. Współfinansował Towarzystwo Popierania Szkół Średnich Uczelnia, które przyczyniło się do powstania w Łodzi pierwszego polskiego gimnazjum. Teodor Finster był cyklistą, uczestnikiem zawodów kolarskich w Polsce i na świecie, a także prezesem Łódzkiego Towarzystwa Kolarskiego. Założył klub sportowy „Finster", zrzeszeni w nim kolarze zdobyli mistrzostwo Polski w wyścigu drużynowym. Był jednym z założycieli Łódzkiego Klubu Jazdy Konnej, a także członkiem Łódzkiego Automobil-Klubu oraz Komitetu Szkoły Rzemiosł Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności.

Rodzina: Rodzina Finsterów prawdopodobnie pojawiła się w Polsce jeszcze w XVIII w. i osiadła w Łęczycy. Z tego miasta wywodził się dziad Teodora, Fryderyk Finster, sukiennik. W 1835 r. w Łodzi urodził się ojciec Teodora, Reinhold Finster. Matką Teodora była Fryderyka z d. Streich. Reinhold Finster także był sukiennikiem, założył w Łodzi manufakturę obsługiwaną przez tkaczy na kilku ręcznych krosnach. W 1872 r. Reinhold Finster został jednym z zarządzających Towarzystwem Kredytowym Miasta Łodzi, był też właścicielem folwarku w Kochanówce. Teodor Finster miał brata Ferdynanda (ur. 1861), także fabrykanta łódzkiego z branży włókienniczej. Pierwszą żoną Teodora Finstera była Paulina Maria z d. Krause, wdowa po jego zmarłym bracie Ferdynandzie. Rodzina Finsterów na początku XX w. deklarowała się jako Polacy. W wykazie przemysłowców z 1912 r. Teodor Finster figuruje jako poddany rosyjski narodowości polskiej. W 1942 r. podpisał volkslistę. W 1945 r. uciekł z Łodzi do Czechosłowacji, gdzie kupił cegielnię. W 1948 r. starał się o wydanie tymczasowego polskiego dowodu osobistego, którego nie otrzymał. Jego cegielnia w Czechosłowacji została skonfiskowana przez władze komunistyczne.

Odznaczenia: Złoty Krzyż Zasługi (1938).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1481914; https://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Finster; Gronczewska 2013; *Ulica Piotrkowska 127*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-127 (dostęp: 17 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Finster Teodor Łódzka manufaktura pluszowa

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Juliusza 28 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 175 000 rubli – 1904; kapitał zakładowy: 250 000 rubli – 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 300 000 rubli – 1910; kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 350 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Franciszek Kamocki.

—— ❖ ——

Fitzner Wilhelm (ur. 8 II 1833 w Gliwicach, zm. 3 I 1905 w Siemianowicach Śląskich) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Był praktykantem w fabryce lokomotyw parowych w Berlinie i fabryce kotłów parowych we Wrocławiu. Odbył również służbę wojskową w Pułku Grenadierów we Wrocławiu. Po ukończeniu stażu podjął pracę początkowo jako robotnik, później dyrektor w zakładach ojca, Johanna Fitznera w Siemianowicach Śląskich (wówczas Laurahutte).

Działalność gospodarcza: Fabrykę Nitów (Nieten Fabrik) w Siemianowicach Śląskich założył w 1868 r. ojciec Wilhelma Fitznera, Johann Wilhelm Fitzner, mistrz kowalski z Brunszwiku. Początkowo była to manufaktura kowalska, która przez kilka lat rozwinęła działalność do poziomu fabryki. Johann Fitzner w 1869 r. stworzył także Fabrykę Kotłów (Kessel Fabrik) w Siemianowicach Śląskich. Przed śmiercią przekazał zarząd nad swymi fabrykami synowi Wilhelmowi Fitznerowi, podzielił się on odpowiedzialnością za zarząd firmą z bratem Richardem Fitznerem, który przejął zarząd nad Fabryką Nitów. Fabryka Kotłów, która pozostawała w pieczy Wilhelma Fitznera, miała szeroki asortyment produkcyjny: elementy do statków, boje morskie, rury do maszyn parowych, rury gazowe, rury przepustowe. Ze względu na rosnące cła na wwożone do Rosji wyroby żelazne Wilhelm Fitzner w 1881 r. zawiązał spółkę z Konradem Gamperem, która postawiła w Sosnowcu nową Fabrykę Kotłów (w 1897 r. firmę przekształcono w Towarzystwo Akcyjne Zakładów Kotlarskich i Mechanicznych W. Fitzner i K. Gamper). W 1928 r. spółka akcyjna Polskie Fabryki Maszyn i Wagonów L. Zieleniewski S.A. W Krakowie połączyła się ze spółką Fitznera i Gampera, a fabryki w Siemianowicach, Sosnowcu i Dąbrowie Górniczej stały się częścią większego konsorcjum. Kotły produkowane w fabrykach konsorcjum dostawały nagrody na wystawach w Europie i poza nią. W czasie II wojny światowej w Fabryce

Kotłów Niemcy prowadzili naprawy czołgów, w III RP w Fabryce Kotłów Parowych mieszczą się Wojskowe Zakłady Mechaniczne.

Fabryka Nitów (R. Fitzner/Schrauben und Nieten Fabrik) kierowana przez Richarda Fitznera poza produkcją śrub i nakrętek wprowadziła do swego asortymentu: elementy do mocowania podkładów, podkłady kolejowe, gwoździe do szyn, śruby hakowe, śruby do podkładów kolejowych, części wagonów, elementy ocynkowane o różnym przeznaczeniu. W końcu XIX w. fabryka była liderem w produkcji elementów złącznych na Śląsku. W 1907 r., już po śmierci Richarda Fitznera, fabryka została przekształcona w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, a głównym udziałowcem była Spółka Zjednoczone Huty Królewska i Laura. Po II wojnie światowej (1945–1948) fabryka działała pod nazwą Fitznerowska Fabryka Śrub i Nitów. W 1951 r. została znacjonalizowana i przemianowana na Siemianowicką Fabrykę Śrub i Nitów. W 1987 r. zakład przyjął nazwę Fabryka Elementów Złącznych, która funkcjonuje nadal, od 1999 r. w formie spółki akcyjnej. Zakład specjalizuje się w produkcji elementów złącznych metodą kucia na gorąco.

Działalność społeczna: Wilhelm Fitzner stworzył kasę zapomogową dla robotników ze swojej fabryki, a także dla wdów i sierot po nieszczęśliwie zmarłych robotnikach. Zorganizował ochronkę dla dzieci pracowników fabryki. Był też założycielem Ochotniczej Straży Pożarnej w Siemianowicach Śląskich. Wspomagał finansowo parafię luterańską w Siemianowicach, m.in. fundując dzwony.

Pochówek: na cmentarzu luterańskim w Siemianowicach Śląskich.

Rodzina: Ojciec Wilhelma Fitznera, Johann Wilhelm Fitzner (zm. 1878) przybył do Gliwic z Brunszwiku w latach 30. XIX w. Niedługo potem przeniósł się do Siemianowic Śląskich (Laurahutte), gdzie założył warsztat kowalski w 1836 r., który w 1855 r. przekształcił w kotlarnię. Młodszym bratem Wilhelma Fitznera był Richard Fitzner (1850–1895), właściciel Fabryki Nitów w Siemianowicach. Pierwszą żoną Wilhelma Fitznera była Emilia Koetz, mieli 7 dzieci. Drugą żoną Wilhelma Fitznera była Anna Wutge, z którą miał 6 (według niektórych źródeł 7) dzieci.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1271721; https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Fitzner; Pilarska 2019; *Wilhelm Fitzner*, https://muzeum.siemianowice.pl/encyklopedia-wilhelm-fitzner/ (dostęp: 5 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Fitzner W. & Gamper K. towarzystwo akcyjne Zakładów Kotlarskich i Mechanicznych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza – 1904; gub. piotrkowska, pow. będziński, m. Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza – 1905–1907, 1908, 1910; gub. piotrkowska, m. Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza – 1910, 1911; adres pocztowy: gub. piotrkowska, m. Sosnowiec – 1904–1910; adres telegraf zarządu: Warszawa, Bepmag – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, al. Jerozolimskie 66 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Świętokrzyska 28 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 375 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 4 900 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 4–7 mln rubli – 1906–1911.

Spotkani w firmie: R. Beickert, Alfred Biederman, H. Boethelt, Ernest Borsig, Władysław Dobrzycki, Piotr Drzewiecki, K. Gamper, Franciszek Gertych, H. Goebel, W. Grailich, Władysław Jechalski, A.K. Jung, A. Kurzyna, B. Liebich, J. Łepkowski, W. Maciejewski, S. Małkowski, K. Morzycki, Rajmund Müller, J. Raeusch, T. Romański, Ludwik Rossmann, S. Smoleński, F. Stepan, Jan Alfons Surzycki, M. Tepich, H. Vosberg, Józef Watten, Wilhelm Wellisch.

—— ❖ ——

Fuks Henryk (także Fux lub Fuchs) (ur. 1857, zm. 5 XII 1922 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Henryk Fuks zbudował fabrykę chust i szalów w Łodzi na początku XX w. W 1910 r. pracowało tam 350 robotników, roczne obroty firmy wynosiły 1 mln rubli. Produkty wełniane firma sprzedawała głównie w Rosji, a Henryk Fuks miał przedstawicielstwa firmy w Moskwie, Odessie, Charkowie i Rostowie. Zakłócenia produkcyjne wywołane I wojną światową, a przede wszystkim utrata rynku rosyjskiego doprowadziły do bankructwa firmy. Fabrykę od Henryka Fuksa kupili po I wojnie światowej Abram Ajzyk Piaskowski oraz Chaim Gutgold. Nowa firma utrzymała dotychczasowy profil produkcji. W 1930 r. firma Abrama Piaskowskiego (razem z nowymi udziałowcami: Fajwelem Piaskowskim i Moszkiem Kopelem) zbudowała nową fabrykę chust i szalów w Łodzi, w której pracowało 220 robotników. Tym razem produkty firmy nie trafiały na Wschód, ale do USA, Kanady i Ameryki Południowej. Obiekty fabryczne Fuksa i Piaskowskiego zostały zburzone w III RP, w ich miejscu zbudowano biurowiec. Henryk Fuks zasiadał w komisji rewizyjnej Banku Handlowego w Łodzi.

Pochówek: na nowym cmentarzu żydowskim w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.178310; https://wielcy.pl/nekrologia/178310; *Ulica Piotrkowska 62*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-62 (dostęp: 6 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Fux Henryk fabryka chustek wełnianych

Rola w firmie: imiennik (1905–1906).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Zielona 8 i Kątna 10 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 600 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1906.

Spotkani w firmie: Maksymilian Fux.

Firma: Fux Henryk tkalnia i przędzalnia wełny

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Łódź, ul. Kątna 10 – 1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Spacerowa 1 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 300 000 rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Maksymilian Fux.

—— ❖ ——

Fürstenwald Oskar (ur. 27 IX 1858 w Kutnie, zm. 13 VI 1913 w Tomaszowie Mazowieckim) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Oskar Fürstenwald był właścicielem fabryki włókienniczej w Tomaszowie Mazowieckim na przełomie XIX i XX w. Firma w latach 1904–1910 wypracowywała przychód roczny w wysokości 700 tys. rubli. Oskar Fürstenwald był także członkiem rady nadzorczej Tomaszowskiego Kupieckiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu w latach 1910–1911.

Działalność społeczna: W 1903 r. wszedł w skład Rady Opiekuńczej I Liceum Ogólnokształcącego w Tomaszowie. Był też członkiem komitetu budowy protestanckiego kościoła św. Trójcy w Tomaszowie.

Rodzina: Rodzicami Oskara Fürstenwalda byli Fryderyk Fürstenwald (1831–1891), nauczyciel z Kutna i kantor gminy ewangelickiej z Tomaszowa Rawskiego, i Wanda Bien (ur. 1835).

Pochówek: na cmentarzu protestanckim w Tomaszowie Mazowieckim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1271724; https://wielcy.pl/nekrologia/159495; *Historie odnalezione Andrzeja Kobalczyka. Zanim powstały tomaszowskie bulwary nad Wolbórką*, 29 V 2022, https://tomaszowmazowiecki.naszemiasto.pl/historie-odnalezione-andrzeja-kobalczyka-zanim-powstaly/ar/c13-8353342 (dostęp: 1 XI 2025); M. Fronczkowski, *Historia zabudowy najstarszych ulic Tomaszowa Mazowieckiego: ulice – domy – mieszkańcy*, cz. 8: *Ulica Prezydenta Ignacego Mościckiego*, 2022, https://www.muzeumtomaszow.pl/wp-content/uploads/2022/05/08-Ul.Prez_.-I.-Moscickiego.pdf (dostęp 1 XI 2025); Proksa, Zub 2017; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Fürstenwald Bracia i Simon, Kaiserbrecht Ludwik farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. brzeziński, m. Tomaszów Mazowiecki – 1905–1907, 1908, 1910; adres: gub. piotrkowska, m. Zgierz, ul. Konstantynowska 410/13 – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 700–800 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 230–270 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Simon.

Firma: Tomaszowskie Kupieckie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu, Wzajemnego Kredytu Kupieckie Towarzystwo w Tomaszowie

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. brzeziński, m. Tomaszów Mazowiecki – 1910; gub. piotrkowska, m. Tomaszów Mazowiecki – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał udziałowy: 134 800 rubli – 1910; kapitał udziałowy: 188 000 rubli – 1911; kapitał zapasowy i rezerwowy: 9411 rubli – 1911; kapitał zasobowy: 3791 rubli – 1910; suma lokowanych kapitałów: 532 736 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: G. Bartke, D. Bernstein, F. Bernstein, D. Bornstein, H. Förster, M. Kohn, Wilhelm S. Landau, Feliks Landsberg, S. Margulies, E. Michel, A. Schenker, S. Wasserman, M.S. Weiss.

Firma: Fürstenwald O. farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Tomaszów Mazowiecki – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 700–800 000 rubli – 1911.

❖

Gampe Józef jun. (ur. 1835, zm. 1912 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: W 1878 r. Juliusz Albrecht i Józef Gampe jun. założyli fabrykę produkującą materiały bawełniane w Łodzi. Wąska działka przy ul. Piotrkowskiej uniemożliwiała rozwój fabryki, dlatego wspólnicy na początku lat 90. XIX w. uruchomili produkcję w nowym miejscu, przy ul. Pańskiej w Łodzi. Teren fabryczny przy obu ulicach sąsiadował z fabryką rodziny Hoffrichterów, z którą Józef Gampe jun. był spokrewniony. Firma „Gampe i Albrecht" (przekształcona w Towarzystwo Akcyjne od 1913 r.) dysponowała kapitałem zakładowym w wysokości 1,75 mln rubli. Zatrudniała w okresie koniunktury 1200 robotników. Po śmierci Juliusza Albrechta i Józefa Gampe jun. firmą kierowali ich synowie – Ludwik Albrecht i Karol Gampe. Firma miała własne składy w Petersburgu, Odessie i Rostowie. W czasie I wojny światowej kondycja firmy mocno podupadła, w 1918 r. wznowiła produkcję m.in. tkanin bawełnianych i przędzy bawełnianej. Kierownictwo firmy zmieniło się – prezesem był Adolf Laube, dyrektorem Leon Albrecht, we władzach zasiadali także: Zygmunt Hoffrichter, Emil Eisert, Joanna Gampe. Firma mocno odczuła dekoniunkturę w czasie kryzysu lat 30. Podczas okupacji fabryka produkowała na potrzeby niemieckie, w PRL została połączona z dawną fabryką Hoffrichtera pod nazwą Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Stanisława Kunickiego. Znane następnie jako Zakłady Przemysłu Bawełnianego „Maltex", działały do lat 90. W III RP dawne budynki fabryki wyburzono, a w ich miejscu powstało centrum biznesowo-handlowe.

Rodzina: Rodzina Gampe pochodziła z Czech, z pow. litomierzyckiego. Józef Gampe sen. przybył do Łodzi w latach 30. XIX w., w 1837 r. ożenił się z Marianną Tischler. Żoną Józefa Gampe jun. była Joanna Hoffrichter, córka fabrykanta łódzkiego Karola Hoffrichtera.

Pochówek: na starym cmentarzu katolickim w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1272563; https://wielcy.pl/nekrologia/158559; Sosnowska 2012; Grzegorczyk 2010; *Ulica Piotrkowska 208*,

https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-208 (dostęp: 2 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu Fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Gampe J. i Albrecht J. fabryka kortów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1905).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 208/210 i Kątna 875 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 208/210 – 1905; adres składu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 54 – 1905.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 352 900 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1905.

Spotkani w firmie: Juliusz Albrecht.

Firma: Gampe i Albrecht, Gampe J. i Albrecht J. fabryka wyrobów bawełnianych, manufaktura bawełniana

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 208/210 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Juliusz Albrecht.

—— ❖ ——

Gerlicz Aleksander Piotr (ur. 8 VI 1867, zm. 14 II 1930 w Palikije) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Aleksander Piotr Gerlicz był właścicielem wielu folwarków na Podlasiu i Lubelszczyźnie, m.in. Stojeszyn (2346 ha), Stara Wieś, Ruszcza, Palikije. W folwarku Stara Wieś, który nabył w 1903 r., zarządzał Hutą Szklaną „Golicynów" oraz gorzelnią. Majątek w Starej Wsi sprzedał w 1912 r. i przeniósł się do folwarku Palikije na Lubelszczyźnie, gdzie prowadził gospodarstwo rybne. Folwark Palikije w 1930 r. liczył 460 ha. W 1938 r. został sprzedany firmie ,,Bracia Głębiccy i S-ka" z Puław, która zajmowała się eksportem bydła do ZSRR. W 1944 r. folwarki należące do członków rodziny Gerlicz zostały rozparcelowane na podstawie dekretu PKWN.

Rodzina: Rodzicami Aleksandra Piotra Gerlicza byli Aleksander Gerlicz (1837–1907), obywatel ziemski, i Konstancja Finke de Finkenthal (1837–1905). Dziadem Aleksandra Piotra Gerlicza był Teofil Gerlicz (1796–1860), gen. w Wojsku Narodowym, kawaler Orderu Świętego Stanisława, sędzia pokoju, właściciel folwarków Ciecierzyn i Kraczewic. Żoną Aleksandra Piotra Gerlicza była Róża Łempicka (1865–1935), córka Konstantego Łempickiego, obywatela ziemskiego. Mieli 6 dzieci. Zofia Gerlicz (1892–1978) wyszła za mąż za Mieczysława Broniewskiego, była właścicielką folwarku w Przybysławicach. Mieczysław Maksymilian Broniewski (1893–1966) był ziemianinem i chemikiem, działał w branży cukrowniczej. Pracował początkowo w firmie cukrowniczej ojca, Bohdana Broniewskiego (1855–1922), technologa cukrownictwa, wiceprezydenta Rady Ministrów Królestwa Polskiego, ministra przemysłu i handlu w rządzie Jana Kantego Steczkowskiego (1918). Mieczysław Broniewski zarządzał cukrowniami należącymi do zrzeszenia fabryk lubelskich: Garbów, Lublin, Nieledew, Wożuczyn, a także Zbierska w Kaliskiem i Asziche w Mandżurii (zakładał ją jego

ojciec Bohdan Broniewski w 1905 r.). Mieczysław Broniewski włączył w 1932 r. do koncernu Cukrownię Opalenica w pow. nowotomyski. Firma była czołowym eksporterem cukru w Europie Środkowej. Mieczysław Broniewski zasiadał także w zarządzie oraz radzie nadzorczej Banku Cukrownictwa w Poznaniu. Był wiceprezesem Związku Cukrownictwa Polskiego i reprezentował Polskę w Międzynarodowej Radzie Cukrownictwa. Zasiadał w Zarządzie Hotelu Bristol w Warszawie. Wojnę spędził z rodziną we Francji, w 1947 r. wrócił do Polski. W PRL prowadził restaurację, importował również materiały do szycia krawatów z Francji.

Róża Gerlicz (1898–1980) była spadkobierczynią folwarku w Palikijach, wyszła za mąż za Ludwika Pleszczyńskiego (1889–1964), posła na Sejm (1938–1939). Jan Gerlicz (1900–1936) uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Aleksander Gerlicz jun. (1900–1962) był ostatnim właścicielem folwarku w Stojeszynie przed jego parcelacją w 1944 r. Seweryn Gerlicz (1903–1931) był właścicielem majątku w Gozdowie. Stefania Gerlicz (1901–1966) wyszła za mąż za gen. Zygmunta Broniewskiego (1890–1949), późniejszego ostatniego Komendanta Głównego Narodowych Sił Zbrojnych. Zygmunt i Mieczysław Broniewscy byli właścicielami 2000-hektarowego folwarku Garbów, w skład którego wchodziły: cukrownia, gorzelnia, cegielnia oraz stawy rybne. W 1944 r. Stefania Broniewska zorganizowała skuteczną obronę folwarku w Garbowie przed szabrującymi sowieckimi partyzantami, kładąc kilku z nich trupem z broni myśliwskiej. Była łączniczką Narodowych Sił Zbrojnych, uczestniczką powstania warszawskiego, w okresie stalinizmu sądzona w „sprawie Michała Pobocha i towarzyszy", skazana na 8 lat więzienia, zwolniona w 1955 r.

Pochówek: na cmentarzu w Wojciechowie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/cz.I048654; https://wielcy.pl/nekrologia/64883; Rostkowski 2006; *Gerliczowie – ostatni właściciele majątku Palikije*, „Gazeta Wojciechowska" 2021, 76/96, https://gokwojciechow.pl/wp-content/uploads/2024/10/Gazeta-Wojciechowska-lipiec-2021.pdf (dostęp: 19 IX 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Gerlicz Aleksander firma „Golicynów" huta szklana

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Węgrów, w. Stara Wieś – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1905–1911.

Firma: „Stara Wieś", Gerlicz Aleksander gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Węgrów, w. Stara Wieś – 1905–1911.

—— ❖ ——

Geyer Eugeniusz Adam (ur. 28 IX 1849 w Łodzi, zm. 10 X 1928 w Łodzi) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Eugeniusz Geyer został prezesem rodzinnej spółki specjalizującej się w produkcji tkanin „L. Geyer Sp. Akc." w 1910 r. i pełnił tę funkcję

do śmierci w 1928 r. Był członkiem zarządu i inicjatorem (m.in. wraz z braćmi Emilem i Ryszardem) założenia Łódzkiego Banku Kupieckiego, powstałego w 1897 r. Fabryka Geyerów, założona w Łodzi przez ojca Eugeniusza – Ludwika Geyera, dzięki pionierskiej polityce modernizacji przemysłu włókienniczego (polegającej głównie na zastosowaniu maszyn parowych) przyczyniła się do rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim. Po bankructwie fabryki Ludwika Geyera w 1886 r. zawiązane zostało w Łodzi towarzystwo akcyjne Zakłady Przemysłu Bawełnianego Ludwik Geyer S.A., a wśród udziałowców i dyrektorów nowej firmy byli synowie Ludwika Geyera: Ryszard, Gustaw, Emil i Eugeniusz, a następnie wnuk – Gustaw Wilhelm Geyer. Ze względu na trudną sytuację łódzkiego przemysłu po I wojnie światowej firma nie zdołał uzyskać porównywalnego do czasów przedwojennych poziomu efektywności produkcyjnej, a za przyczyną Wielkiego Kryzysu ogłosiła upadłość w 1934 r. Rodzinie Geyerów udało się wynegocjować z wierzycielami rozłożenie należności i w 1937 r. Robert Geyer, Gustaw Geyer oraz Władysław Gettlich wykupili utracone zakłady jako Świętojerskie Zakłady Przemysłowo-Handlowe. Fabryka w Łodzi istniała do II wojny światowej, w czasie wojny została przejęta przez niemiecki zarząd komisaryczny. Od 1948 r. po nacjonalizacji zakładu na patrona fabryki wybrano Feliksa Dzierżyńskiego, następnie dodano jeszcze nazwę „Eskimo". W III RP w części kompleksu fabrycznego mieści się Centralne Muzeum Włókiennictwa.

Działalność społeczna: Eugeniusz Geyer był członkiem Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, fundatorem szkoły i ochronki dla dzieci. W 1902 r. przekazał wraz z braćmi 10 tys. rubli na rozbudowę szpitala w Kochanówce. Finansował wraz z żoną przytułek położniczy. W 1922 r. przekazał Towarzystwu Rzemieślniczego „Resursa" w Łodzi nieruchomość o wartości 400 tys. marek. W 1928 r. podarował działkę pod budowę kościoła dla parafii ewangelicko-reformowanej w Łodzi i przeznaczył na jego budowę 13 tys. zł. Był prezesem zarządu Szpitala Anny Marii, obejmując to stanowisko po bracie Emilu. Wraz z żoną Jadwigą byli protektorami Towarzystwa Higieny Praktycznej im. Bolesława Prusa. Należał także do Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Był też kolekcjonerem malarstwa.

Rodzina: W czasie panowania rosyjskiego na ziemiach polskich Geyerowie zadeklarowali polską narodowość, m.in. w rosyjskim rejestrze obywateli Łodzi.

Eugeniusz Geyer był synem Ludwika Ferdynanda Geyera i Emilii Szarlotty Karoliny z d. Türk. Mieli oni poza Eugeniuszem jeszcze 6 dzieci: Augusta (ur. 1839), Amalię Fanny (1841–1914), Ryszarda Wilhelma (1842–1915), Gustawa Adolfa (1844–1893), Emila Adama (1848–1910) i Adama Cezara (1849–1928). Ludwik Ferdynand Geyer (1805–1869) pochodził z rodziny przemysłowców z Saksonii. Był synem Adama Krzysztofa (właściciela fabryki wyrobów bawełnianych w Neugerzdorfie) i Charlotty z Tietzów. W 1828 r. Ludwik Geyer przybył do Łodzi, w swej pierwszej fabryce zainstalował 33 warsztaty tkackie i 11 stołów do drukowania perkali. W 1834 r. umieścił w fabryce drukarską maszynę walcową napędzaną kieratem. W 1835 r. wybudował nową przędzalnię i tkalnię mechaniczną. W 1837 r. stał się największym łódzkim przemysłowcem, a w 1838 r. zainstalował w swojej fabryce pierwszą w całym przemyśle włókienniczym Królestwa Polskiego maszynę parową o mocy 60 KM. Fabryka miała wszystkie działy produkcji bawełnianej: przędzalnię, tkalnię, drukarnię, farbiarnię

i wykańczalnię. W szczytowym okresie fabryka Geyera miała trzy maszyny parowe o mocy 120 KM. Wyroby sprzedawano w Królestwie Polskim, a także w Rosji, firma miała przedstawicielstwa m.in. w Charkowie, Kijowie, Petersburgu, Wilnie, Rydze. Podczas wystawy w 1843 r. w Moskwie Ludwik Geyer uzyskał pozwolenie na używanie na swoich wyrobach herbu Cesarstwa. W 1846 r. otrzymał od rządu rosyjskiego Order Świętego Stanisława III klasy. Wspierał finansowo m.in. budowę Szpitala im. św. Aleksandra w Łodzi, był założycielem Łódzkiego Męskiego Towarzystwa Śpiewaczego, wspierał szkołę dla dzieci robotników swojej fabryki, finansował kasę zakładową. Proces upadku firmy, zakończony ostatecznie bankructwem, zaczął się w 1854 r. i był spowodowany niezdolnością spłaty długów, które Geyer zaciągnął w 1837 r. w Banku Polskim na budowę i rozwój fabryki. W 1839 r. suma wierzytelności równała się wartości jego majątku, a w 1844 r. długi nawet ją przekroczyły. Bank odkładał terminy płatności, tymczasem Geyer po spłacaniu części zobowiązań zaciągał kolejne kredyty. Błędami okazały się inwestycje w majątki ziemskie, dodatkowo pożar fabryki w 1853 r. oraz wstrzymanie przez Bank Polski dopływu pożyczek w 1854 r. postawiły firmę w krytycznej sytuacji. Gdy w 1855 r. Karol Scheibler uruchomił fabrykę, Ludwik Geyer nie wytrzymał presji konkurencyjnej i rozpoczął wyprzedaż majątku. Co ważne, brak importu bawełny z USA wywołany wojną secesyjną okazał się ostatecznym ciosem dla jego firmy. Geyer bez powodzenia próbował jeszcze uzyskać pomoc polityczną od władz rosyjskich, podkreślając swoją lojalną postawę i oskarżając zarząd Banku Polskiego o celowe dążenie do zniszczenia jego zakładu (próbował przekonać Rosjan, że Bank Polski chce skłonić jego robotników do wstępowania do oddziałów powstańczych). W 1863 r. wstrzymano produkcję w zakładach Ludwika Geyera, ponadto władze rosyjskie oskarżyły go o unikanie płacenia podatków, za co został uwięziony w 1866 r. Rodzina uzbierała jednak pieniądze na spłatę kary i wypuszczono go z więzienia. Dwa lata przed śmiercią Geyer wydzierżawił berlińskiemu bankierowi Bernardowi Ginsbergowi przędzalnię, a później pozostałą część przedsiębiorstwa. W zamian dostał od tegoż kapitał obrotowy, a sam zarządzał i pełnił nadzór techniczny nad przedsiębiorstwem za 42% udziału w zyskach. W połowie 1868 r. fabryka wznowiła produkcję. W sierpniu 1869 r. Ludwik Geyer przekazał zarząd synowi Gustawowi. Ludwik Geyer jako filantrop założył wieczorową szkołę elementarną dla dzieci pracujących w fabryce i wypłacał zapomogi chorobowe. Działał w Radzie Szczegółowej Opiekuńczej w Łodzi, w Komitecie Antycholerycznym oraz w Komitecie Opieki i Wsparcia Ubogich. Był prezesem Komitetu Budowy Szkoły Powiatowej oraz członkiem Towarzystwa Wyścigów Konnych i Wystawy Zwierząt Gospodarskich. W 1841 r. został radnym honorowym Łodzi. Eugeniusz Geyer ożenił się Jadwigą z d. Knoll (1862–1940), z którą miał 3 dzieci: Stanisława Geyera, który jako ułan zginął w trakcie wojny polsko-bolszewickiej, Anielę Annę Szarlotę Klawe (1890–1964), żonę Wacława Klawe, Marię Eugenię Łubieńską (1896–1963), żonę Zenona Łubieńskiego. Jego braćmi byli Gustaw Adolf, Ryszard i Emil.

Gustaw Adolf Geyer (1844–1893) był współwłaścicielem firmy założonej przez ojca – Ludwika Geyera i od 1886 r. był pierwszym prezesem spółki akcyjnej. Ukończył łódzką Szkołę Realną oraz odbył praktykę w angielskim banku Friedrich Huth. Po śmierci Ludwika Geyera w 1869 r., Gustaw przejął spółkę i prowadził ją razem z Bernardem

Ginsbergiem do 1878 r., kiedy przekształcono firmę w spółkę rodzinną. Kwestie własnościowe spółki uregulowało utworzenie w 1886 r. Towarzystwa Akcyjnego Fabryk Bawełny „Ludwik Geyer", którego Gustaw został prezesem. Pod jego zarządem przedsiębiorstwo stało się, biorąc pod uwagę wielkość produkcji, czołowym zakładem włókienniczym Królestwa Polskiego. W latach 1874–1879 prowadził Fabryczne Towarzystwo Cegielni, zarządzał majątkiem Skęczniew, a w 1880 r. kupił folwark Sikawa. W 1888 r. założył nowoczesną fabrykę koronek i firanek w Łodzi. Gustaw Geyer był członkiem rady Banku Handlowego w Łodzi, a w 1886 r. jednym z założycieli Społecznego Komitetu Budowy Wodociągów i Kanalizacji Łodzi. Gustaw Geyer miał z żoną Heleną Weil 9 dzieci: Marię, Zofię, Stefanię, Helenę, Wandę, Janinę, Emilię, Gustawa Wilhelma oraz Roberta.

Gustaw Wilhelm Geyer (1887–1968), syn Gustawa Adolfa, ukończył studia na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie. W rodzinnym przedsiębiorstwie był dyrektorem ds. technicznych. W 1914 r. był członkiem Głównego Komitetu Obywatelskiego w Łodzi, który w trakcie I wojny światowej zajmował się administracją miejską po ewakuacji Rosjan, do czasu pojawienia się administracji niemieckiej. Gustaw Wilhelm Geyer należał do zarządu spółki akcyjnej „Dalba", mającej wyłączność na import rosyjskiej bawełny. Działał w komisji rejestrującej straty wojenne Komisji Szacunkowej Przemysłowej, Komitecie Giełdowym Łódzkim, pełnił funkcję wiceprezesa Zrzeszenia Producentów Przędzy Bawełnianej w Polsce, był przewodniczącym Komisji Kotonizacji Lnu, a także prezesem Towarzystwa Sztuk Pięknych w Łodzi. Był w grupie założycieli Stronnictwa Prawicy Narodowej, a od 1937 r. należał do Stronnictwa Zachowawczego. Za swoją działalność na polu społecznym i gospodarczym został odznaczony Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski. Był mężem Stanisławy Zyty z d. Czekalskiej, mieli 2 córki. W 1939 r. był współzałożycielem, wraz z bratem Robertem, Komitetu Pomocy Polskim Więźniom Radogoszcza. Gustaw Wilhelm Geyer w czasie okupacji niemieckiej podpisał volkslistę, ale zakazano mu wstępu na teren rodzinnej fabryki. Fabryka Geyera została przejęta przez Treuhandstelle Ost. Część maszyn została wywieziona, a w 1943 r. przeniesiono do niej szwalnię z Widzewskiej Manufaktury. Po zakończeniu wojny Gustaw Wilhelm nie mógł znaleźć zatrudnienia w Łodzi i w 1948 r. przeniósł się do Gliwic.

Drugim synem Gustawa Adolfa Geyera był Robert Geyer (1888–1939). Ukończył gimnazjum i Szkołę Kupiectwa w Łodzi, następnie studiował w Wyższej Szkole Handlowej w Dreźnie. W 1912 r. Eugeniusz Geyer wprowadził go do zarządu rodzinnego przedsiębiorstwa, gdzie został dyrektorem ds. handlowych oraz zasiadał w zarządzie spółki akcyjnej. Podczas I wojny światowej włączył się do działań Głównego Komitetu Obywatelskiego, gdzie zajmował się kwestiami finansowymi. Angażował się w pomoc polskim żołnierzom oraz rodzinom poległych. Był również organizatorem Milicji Obywatelskiej. Po zakończeniu wojny zasiadł w radzie nadzorczej oraz zarządzie, razem ze swoim bratem Gustawem Wilhelmem oraz kuzynem Emilem. W 1929 r. dzięki jego staraniom spółkę wprowadzono do ogólnokrajowego kartelu Zrzeszenia Producentów Przędzy Bawełnianej.

W międzywojniu Robert Geyer działał się w Łódzkim Chrześcijańskim Towarzystwie Dobroczynności oraz Towarzystwie Budowy Domków Robotniczych. Udzielał się

w Towarzystwie Przyjaciół Łodzi oraz łódzkim oddziale Polskiego Towarzystwa Historycznego. Był prezesem Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi i zasiadał w radzie centralnej „Lewiatana". Kierował zarządem Domu Towarowego Braci Jabłkowskich. Był honorowym konsulem Finlandii w Polsce. Udzielał również wsparcia Łódzkiemu Towarzystwu Cyklistów i klubowi sportowemu „Geyer".

W 1926 r. razem z Maurycym Poznańskim, Karolem Scheiblerem jun. i Henrykiem Grohmanem współorganizował łódzki oddział Stronnictwa Prawicy Narodowej, w której został członkiem rady naczelnej. Otrzymał Krzyż Orderu Polonia Restituta i Złoty Krzyż Zasługi. Po wybuchu II wojny światowej został członkiem Komitet Pomocy Więźniom. W nocy z 11 na 12 XII 1939 r. Robert Geyer został zastrzelony przez funkcjonariusza Gestapo w czasie podejmowanej interwencji u wojskowego komendanta miasta w sprawie – aresztowanego wcześniej – stryjecznego brata Karola Geyera.

Drugim bratem Eugeniusza Geyera był Emil Adam Geyer (1848–1910), który po ukończeniu Wyższej Szkoły Technicznej we Wrocławiu pełnił funkcję dyrektora ds. technicznych w spółce rodzinnej. Był też jej współwłaścicielem. Po śmierci brata Gustawa w 1893 r., został powołany na stanowisko prezesa spółki. Do śmierci w 1910 r. zwiększył liczbę wrzecion w fabryce o 150%. W 1898 r. był jednym z założycieli i współwłaścicieli łódzkiej sieci tramwajowej. W maju 1899 r. został członkiem zarządu Towarzystwa Doraźnej Pomocy Lekarskiej, które latem tr. utworzyło w Łodzi, drugie po Warszawie, pogotowie ratunkowe. W latach 1902–1904 był inicjatorem utworzenia kartelu przędzalń bawełnianych, a także wiceprezesem Komitetu Giełdowego i członkiem Urzędu Starszych Zgromadzenia Kupieckiego oraz prezesem Łódzkiego Banku Kupieckiego, Polskiego Towarzystwa Teatralnego i Szpitala Anny Marii. Żoną Emila Geyera była Anna Magdalena z d. Weil, mieli syna Karola Władysława Geyera (1890–1947).

Karol Geyer ukończył Wydział Chemiczny na Politechnice w Zurychu. W II RP zarządzał rodzinną fabryką, wspólnie z Robertem Geyerem i Gustawem Wilhelmem Geyerem. Pracował w zarządzie Związku Eksportowego Polskiego Przemysłu Włókienniczego. Ponadto do jego majątku należały udziały w rodzinnej spółce, cukrowni w Leśmierzu, kopalni „Saturn", cementowni „Jowisz", łódzkich kolejach dojazdowych, a także w fabryce jedwabiu „Beckera" oraz fabryce koronek w Warszawie. Założył spółkę Zurdoma w Szwajcarii, zajmującą się budową i eksploatacją apartamentowców. W majątku w Dąbrowie Zielonej Karol Geyer miał 400-letni dwór wraz z folwarkiem, ponadto założył: krochmalnię, gorzelnię, serownię, 2 młyny, tartak oraz suszarnię drewna, zatrudniał w tym majątku ok. 500 osób. Karol Geyer wspierał sprawę polską w czasie plebiscytu na Warmii i Mazurach, przeznaczając 50 tys. marek na działania z nim związane. Był żonaty z Marią Eryką Buchholtz. W 1919 r. jego majątek szacowano na ok. 40 mln zł, co wiązało się m.in. zarówno z dziedzictwem przemysłowym Geyerów, jak i posagiem żony, która do małżeństwa wniosła 1000 akcji fabryki Scheiblerów oraz majątek w Dąbrowie Zielonej. Karol Geyer nie chciał podpisać volkslisty po wejściu wojsk niemieckich do Łodzi w 1939 r. Został aresztowany przez Gestapo, przetrzymywano go w obozie przesiedleńczym w Radogoszczu, a następnie otrzymał zakaz powrotu do Łodzi. Niemcy skonfiskowali

jego łódzki majątek. Karol Geyer był członkiem „Uprawy" – konspiracyjnej organizacji właścicieli ziemskich zaopatrującej partyzantów AK.

W grudniu 1943 r. Armia Ludowa porwała dla okupu Karola jun., którego po 5 dniach uwolniła w zamian za gotówkę i spirytus. Następnie dwukrotnie został porwany jego syn Mariusz, będący żołnierzem AK – za pierwszym razem został wykupiony, a w trakcie drugiego porwania, 1 XI 1944 r., zginął w trakcie próby odbicia zakładników przez jednostkę Narodowych Sił Zbrojnych. Po śmierci Mariusza rodzina Geyerów podjęła decyzję o wyjeździe do Innsbrucka, gdzie Karol Geyer miał swoje szwajcarskie przedsiębiorstwo. Po śmierci Karola Geyera w 1947 r., żona z dwójką dzieci przeniosła się do Toronto.

Trzecim bratem Eugeniusza Geyera był Ryszard Geyer (1842–1916), który w 1886 r. objął stanowisko dyrektora handlowego w spółce rodzinnej. Żoną Ryszarda Geyera była Olga Joanna z d. Weil (1852–1934), z którą miał syna Ludwika Wilhelma oraz 5 córek, m.in. Annę, zamężną z Juliuszem Heinzlem oraz Olgę, zamężną z Leonem Krusche.

Pochówek: w ewangelickiej części starego cmentarza w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1025645; https://wielcy.pl/nekrologia/88714; *Geyer Ludwik*, w: PSB, t. 7, 1966, s. 414–415; Kacprzak 2015; *Drugie pokolenie Geyerów: Eugeniusz Geyer*, 15 VI 2022, https://baedekerlodz.blogspot.com/2022/06/drugie-pokolenie-geyerow-eugeniusz-geyer.html (dostęp: 21 X 2025); *Dawna willa Ryszarda Geyera przy ulicy Czerwonej*, 11 IX 2021, https://baedekerlodz.blogspot.com/2021/09/dawna-willa-ryszarda-geyera-przy-ulicy.html (dostęp: 21 X 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Geyer L. Tow. Akc., Geyer Ludwik N, skład wyrobów bawełnianych, towarzystwo akcyjne zakładów bawełnianych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1905, 1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 624/642 – 1904, 1905, 1907–1911; m. Łódź, ul. Cegielniana 38 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904, 1905; kapitał zakładowy: 2 500 000 rubli – 1907; kapitał zakładowy: 3 750 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 5–6 mln rubli – 1904, 1905, 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 6–7 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Edm. Brincenhoff, Emil Geyer, Helena Gustawowa Geyer, Ludwik Geyer, Ryszard Geyer, Walery Majer, Tadeusz Markowski, Małachowski, Müller, Przedpełski, Służewski, Emil Weil, Władysław Weil.

Firma: Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni Tow. Akc., Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni, Tow. Akc.

Rola w firmie: członek zarządu (1906).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, pow. łęczycki, m. Ozorków – 1904–1910; gub. kaliska, m. Ozorków – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 700 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Władysław Boetticher, Stefan Henisz, Edward Herbst, Henryk Karpiński, Sobiesław Pfabe, Kazimierz Ruszkowski, Schloesser, Emil Schonfeld, Zygmunt Sobertin, Jan Trzciński, Karol Weile, Adolf Werner.

—— ❖ ——

Ginsberg Herman (ur. IV 1868 w Częstochowie, zm. 16 X 1933 w Wiedniu) – fabrykant.

Wykształcenie: inżynier chemik, absolwent Politechniki w Zurychu (1889–1892).

Działalność gospodarcza: Herman Ginsberg był m.in. członkiem zarządu łowickiej Cukrowni „Irena", członkiem rady nadzorczej Tomaszowskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu, prezesem zarządu spółki akcyjnej „Kabel", członkiem rady firmy „Lilpop, Rau i Loewenstein" oraz członkiem rady Banku Zachodniego. Był współwłaścicielem, razem z Henrykiem Markusfeldem, Ludwikiem Kohnem i Leopoldem Kohnem, Fabryki Papieru i Młyny, a także członkiem zarządu firmy Przędzalnia i Tkalnia Juty „Warta". Firma ta została założona w 1896 r. w Częstochowie (oprócz Hermana Ginsberga przez Henryka Markusfelda, Jana Grossmana i Ludwika Kohna). Produkcja w zakładzie została poważnie zdezorganizowana w czasie I wojny światowej. W II RP wznowiono ją i ze zmiennym powodzeniem prowadzono do wybuchu II wojny światowej. W 1949 r. powstało przedsiębiorstwo o nazwie Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Warta". Jego upadłość ogłoszono w 1995 r. Herman Ginsberg był także członkiem rady nadzorczej Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Chemicznych „Strem" w Strzemieszycach w Zagłębiu Dąbrowskim. Firma powstała w 1907 r. z połączenia istniejących dwóch fabryk przetworów z kości i kierowała swoje produkty na rynki Królestwa Polskiego i Rosji. W 1910 r. do spółki dołączyły jeszcze Towarzystwo Akcyjne Fabryki Kleju i Przetworów Chemicznych w Chojnach i firma „Dr. Józef Landau i S-ka" w Borowym Polu. W 1911 r. spółka kupiła zakład chemiczny w Odessie (Société Anonyme des Produits Chimiques et Huileries). Firma specjalizowała się w produkcji łoju kostnego, mączki kostnej i kleju kostnego, oleiny, stearyny, gliceryny. Kontynuowała działalność w międzywojniu, wybudowano wówczas nowy dział glicerynowy. W 1919 r. spółka nabyła większość akcji Fabryki Kleju i Żelatyny „Żelatyna" w Winnicy, zakład w Strzemieszycach powiększono natomiast o oddział przerobu kleju skórnego. Przerób kości przed I wojną światową – dzięki dopływowi surowcowi z Rosji – wynosił 25 tys. ton, w 1922 r. – 9 tys. ton. W okresie okupacji niemieckiej zmieniono nazwę fabryki w Strzemieszycach na Chemische Werke Strem AG. W latach 1943–1944 wysłano tam 100 ton kruszywa kostnego z krematoriów oświęcimskich do dalszej przeróbki w strzemieszyckim zakładzie. W PRL w znacjonalizowanym zakładzie kontynuowano przerób masy kostnej. Od 1987 r. Zakłady Chemiczne STREM produkowały głównie środki myjące i glicerynę. W 2002 r. ogłosiły upadłość, współcześnie obiekty fabryczne są zrujnowane.

Herman Ginsberg był także dyrektorem i członkiem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Przędzalni Bawełny „Zawiercie". Kapitał zakładowy spółki wynosił przed I wojną światową ponad 3 mln rubli. W czasie I wojny światowej

fabryka została zdewastowana przez niemieckie wojska okupacyjne. W 1920 r. kapitał zakładowy wynosił blisko 9 mln zł. W 1929 r. spółka ogłosiła upadłość.

Działalność społeczna: Herman Ginsberg był członkiem Polsko-Amerykańskiego Związku Inżynierskiego w Warszawie. W 1899 r. założył Stowarzyszenie Pomocy Żydom „Dobroczynność", którego został prezesem. Był członkiem zarządu Towarzystwa „Talmud Tora" oraz członkiem Gminy Żydowskiej w Częstochowie. Działał też w komisji budowlanej szpitala izraelickiego na Zawodziu w Częstochowie (otwarto go w 1913 r.).

Rodzina: Herman Ginsberg był synem Karola Ginsberga i Rozali z d. Kohn. Jego żoną była Leonia z d. Ginsberg, córka jego kuzyna Wilhelma Ginsberga. Mieli 3 dzieci: Różę Ginsberg (ur. 1902), Ernesta Jana Ginsberga i Karola Ginsberga (ur. 1896). Karol Ginsberg był inżynierem, absolwentem Politechniki w Zurychu (1918), członkiem Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie" (1909). Był także weteranem wojny o niepodległość (1919–1921), za udział w której został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Był członkiem zarządu fabryki „Strem" (1924), zarządu spółki „Kabel" (1926), zarządu spółki zakładu chemicznego „Grodzisk" w Grodzisku Mazowieckim oraz dyrektorem spółki „Kość" w Warszawie. W 1932 r. został członkiem zarządu fabryki „Warta" w Częstochowie. Był też członkiem Związku Przemysłu Chemicznego.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim w dzielnicy Simmering w Wiedniu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.74925; https://wielcy.pl/nekrologia/74925; *Zakłady chemiczne „Strem"*, http://dawnadabrowa.pl/archiwalia/fotografie/3471/zaklady-chemiczne-strem (dostęp: 14 IV 2025); A. Kuśnierczyk, *Ginsberg Karol*, https://www.czestochowajews.org/wp-content/uploads/GINSBERG-Karol-pp-158-159.pdf (dostęp: 14 IV 2025); W. Paszkowski, *Ginsberg Herman*, https://www.czestochowajews.org/wp-content/uploads/GINSBERG-Herman-pp156-157.pdf (dostęp: 14 IV 2025); *Towarzystwo Dobroczynności dla Żydów w Częstochowie*, https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/c/425-czestochowa/101-organizacje-i-instytucje-spoleczne/77870-towarzystwo-dobroczynnosci-dla-zydow-w-czestochowie (dostęp: 14 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Strem" dawniej „Strzemieszyce"|„Strzemieszyce" towarzystwo akcyjne Zakładów chemicznych|zakłady chemiczne

Rola w firmie: zastępca (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. piotrkowska, w. Strzemieszyce, stacja Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej – 1904; adres fabryki: gub. piotrkowska, poczta Strzemieszyce – 1905, 1906; adres fabryki: gub. piotrkowska, poczta Strzemieszyce, stacja drogi żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej i Tarchomin pod Warszawą, przystanek kolejki Jabłonna-Wawer – 1907–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Senatorska 38 – 1904, 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Senatorska 36 – 1906, 1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Senatorska 29 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 750 000 rubli – 1911; produkcja roczna: 450 700 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 450 700 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Józef Birnbaum, L. Chazanowicz, Maksymilian Cohn, Bolesław Domel, Demel, Jan Kozłowski, Jakub Kruszyński, Ludwik Spiess.

Firma: Ginsberg H., Cohn L. i Markusfeld J., Ginsberg K., Kohn L. i Markusfeld J. 2 młyny wodne, młyny

Rola w firmie: imiennik (1904).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904, 1905.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 16 800 rubli – 1904; produkcja roczna: 20 000 rubli – 1905.

Spotkani w firmie: L. Cohn, Józef Markusfeld.

Firma: Fabryka papieru i młyny w Częstochowie, Fabryka papieru i młyny w Częstochowie dawniej K. Ginsberg i Kohn, Ginsberg K. i Kohn N., fabryka papieru

Rola w firmie: właściciel (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1906–1911; przybliżony obrót roczny: 650 000 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1906, 1907; przybliżony obrót roczny: 550 000 rubli – 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: K. Ginsberg, L. Kohn, Leopold Kohn, Juliusz Erfurt, Józef Markusfeld.

Firma: „Warta" przędzalnia i tkalnia juty

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 1 600 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Jan Grossman, L. Kohn, Henryk Markusfeld, Szymon Neuman, Aleksander Poznański.

Firma: „Zawiercie" towarzystwo akcyjne zakładów przędzalni bawełny, tkalni i blicharni, towarzystwo akcyjne zakładów przędzalni bawełny, tkalni, blicharni, drukarni i wyrobów jedwabniczych

Rola w firmie: członek zarządu (1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, osada Zawiercie – 1904; gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Zawiercie – 1905–1907, 1908, 1910; gub. piotrkowska, poczta Zawiercie – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowy Świat 7, – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowy Świat 7 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 375 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908, 1907–1911; obrót roczny: 8 mln rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 8 mln rubli – 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Maksymilian Cohn, Mieczysław Epstein, Ludwik Ginsberg, Maks Ginsberg, Marcin Ginsberg, Wilhelm Ginsberg, Aleksander Grodzki, Józef Landau, Maksymilian Loewenstam, Ignacy Maciejowski, Józef Mamelok, Roman Rzyszczewski hr., Zygmunt Rzyszczewski hr., Bronisław Schultz, Ludwik Seidenman, Jakub Silberstrom, Stanisław Steinhardt, St. Szymański, Władysław Wielopolski hr.

Firma: Orgelbranda S. Synowie, Orgelbranda S. Synów Tow. Akc. zakładów drukarskich i odlewni czcionek, towarzystwo akcyjne odlewni czcionek, drukarni i litografii, towarzystwo akcyjne zakładów drukarskich, towarzystwo akcyjne zakładów drukarskich i odlewni czcionek

Rola w firmie: członek zarządu (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Hoża 41 – 1904, 1905–1907; m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 66 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 850 000 rubli – 1904–1911; produkcja roczna: 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Maksymilian Cohn, Samuel Dickstein, Juliusz Herman, Stanisław Natanson, Hipolit Orgelbrand, S. (zm.) Orgelbrand, Henryk Rundo, Zygmunt Rundo, Stanisław Ruszkowski, Jan Skiwski.

Firma: Orgelbranda S. Synów, Orgelbranda S. Synów Tow. Akc. odlewnia czcionek, towarzystwo akcyjne odlewni czcionek, drukarni i litografii

Rola w firmie: członek zarządu (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Hoża 41 – 1904, 1905–1907; m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 66 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 850 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Maksymilian Cohn, Julisz Herman, Stanisław Natanson, Hipolit Orgelbrand, S. (zm.) Orgelbrand, Henryk Radziszewski, Henryk Rundo, Zygmunt Rundo, Stanisław Ruszkowski, Jan Skiwski.

Firma: Ginsberg H., Cohn L. i Markusfeld J., Ginsberg K., Kohn L. i Markusfeld J. 2 młyny wodne, młyny

Rola w firmie: imiennik (1905).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904, 1905.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 16 800 rubli – 1904; produkcja roczna: 20 000 rubli – 1905.

Spotkani w firmie: L. Kohn, Józef Markusfeld.

Firma: Fabryka papieru i młyny w Częstochowie, Fabryka papieru i młyny w Częstochowie dawniej K. Ginsberg i Kohn, Ginsberg K. i Kohn N, fabryka papieru

Rola w firmie: imiennik (1904–1906).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1906–1911; przybliżony obrót roczny: 650 000 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1906, 1907; przybliżony obrót roczny: 550 000 rubli – 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Izydor Bemski, Herman Ginsberg, Paweł Hertz, L. Kohn, Leopold Kohn, Juliusz Erfurt, Henryk Markusfeld, Józef Markusfeld, A. Muszkat.

—— ❖ ——

Gostomska Jadwiga (ur. 1877 w Michałowicach) – ziemianka.

Działalność gospodarcza: Jadwiga Gostomska była właścicielką folwarku Gostomia w ziemi piotrkowskiej, gdzie znajdowała się gorzelnia. Odziedziczyła też m.in. folwark Borowe z gorzelnią po zmarłym mężu Bolesławie Jackowskim (1908). Ostatnim właścicielem folwarku Gostomia był Emil Grabowski, mąż Marii Jackowskiej, córki Jadwigi Gostomskiej. W folwarku po II wojnie światowej mieścił się PGR. Pałac Gostomskich w 1995 r. znalazł się w prywatnych rękach, w latach 2001–2005 został wyremontowany.

Rodzina: Rodzicami Jadwigi Gostomskiej byli Adolf Gostomski (1848–1909), właściciel folwarku Brzustowiec, i Jadwiga Kamocka (1847–1876). Mężem Jadwigi Gostomskiej był Bolesław Jackowski (1868–1908), właściciel majątków Bolowe i Lipna. Mieli córkę Marię Jackowską (zm. 1987), żonę Emila Grabowskiego (1886–1944), obywatela ziemskiego.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/6.721.371; *Pałac Gostomia*, https://dipp.info.pl/baza-dipp/mazowieckie/powiat-grojecki/gmina-nowe-miasto-nad-pilica/palac-gostomia (dostęp: 3 IX 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Borowe", Jackowski Stefan gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Mogielnica, w. Borowe – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 11 300 rubli – 1904; produkcja roczna: 31 300 rubli – 1905; roczna produkcja: 11 300 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: „Gostomia" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Nowe Miasto, w. Gostomia – 1911.

—— ❖ ——

Gostyński Władysław (ur. 1849 w Lutoborzu, zm. 25 VI 1935 w Lublinie) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Ukończył kurs rysunku technicznego w Wiedniu, odbył praktykę w fabryce Plewińskiego, zdobył uprawnienia majstra.

Działalność gospodarcza: W 1870 r. założył fabrykę mebli żelaznych i artystycznych w Warszawie ze wspólnikami E. Konradem i S. Jarnuszkiewiczem (Fabryka Konrad, Jarnuszkiewicz). Po rozstaniu się ze wspólnikami założył w 1896 r. w Warszawie nową fabrykę „Władysław Gostyński i S-ka", zamienioną w spółkę akcyjną. Kierował nią jego syn Stanisław, Władysław Gostyński był prezesem zarządu spółki. Fabryka produkowała wagony osobowe, towarowe, tramwaje, elementy konstrukcyjne, meble, urządzenia szpitalne i elementy dla inscenizacji artystycznych. Wyroby trafiały przede wszystkim na rynek rosyjski, m.in. tramwaje do Żytomierza, Kijowa, Jekaterynosławia (ob. Dnipro), Piatigorska, Saratowa, Niżnego Nowogrodu, a wagony także do Warszawskich Kolei Dojazdowych. W Kisłowodzku i Piatigorsku firma Gostyńskiego zbudowała hale zdrojowe, rosyjskim hotelom sprzedawała żelazne łóżka, ale zakłady specjalizowały się także w tzw. pracach artystycznych, m.in. w Kaplicy Królewskiej w katedrze płockiej, projektowały ogrodzenie dla Pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie, odbudowały Wieżę Jasnogórską, wykonały balustradę na schodach w Zachęcie, bramę w pałacu w Walewicach oraz ambony, żyrandole itp. dla wielu kościołów w Polsce. W 1927 r. fabryka Gostyńskiego kupiła hutę „Skarżysko", jednak to przedsięwzięcie okazało się porażką finansową, zapewne spowodowaną kryzysem lat 20. Fabryka zbankrutowała. Gostyński miał jeszcze magazyny artykułów żelaznych w Warszawie oraz kolejną fabrykę na warszawskiej Pradze przy ul. Białostockiej, którą jednak sprzedano w pewnym momencie koncernowi Mann.

Działalność społeczna: Władysław Gostyński jako dziecko był łącznikiem w powstaniu styczniowym. Był współinicjatorem i członkiem komitetu budowy Politechniki Warszawskiej oraz jednym z fundatorów szkoły Rontalera.

Rodzina: Władysław Gostyński wywodził się z drobnej szlachty herbu Lubicz. Jego rodzice, Franciszek (1812–1899) i Maria z Ciszewskich (ur. ok. 1825), po upadku powstania styczniowego zostali zesłani na Syberię, a majątek ziemski skonfiskowano. Jego żoną była Maria z Bietkowskich (1849–1928). Syn Stanisław Gostyński prowadził interesy rodzinne, a syn Kazimierz Gostyński (1884–1942) był księdzem katolickim, dyrektorem Gimnazjum Realnego im. Jana Zamoyskiego w Lublinie, zginął w obozie koncentracyjnym w Dachau. W 1999 r. został ogłoszony przez papieża Jana Pawła II błogosławionym Kościoła katolickiego.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Odznaczenia: Złoty Krzyż Zasługi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/6.728.214; https://wielcy.pl/nekrologia/69288; Radzik, Witusik, Ziółek 1996; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Gostyński Wł. i Spółka towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów żelaznych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), dyrektor (1905–1908), dyrektor techniczny (1905–1908).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Mokotowska 3 – 1904, 1911; adres fabryki: m. Warszawa, ul. Mokotowska 3 – 1905–1907, 1908, 1910; adres pocztowy i telegraficzny: Warszawa-Gostyński – 1905.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907, 1908.

Spotkani w firmie: L. Chrzanowski, Edmund Godziejewski, Stanisław Gostyński, E. Hirszowski, Ludwik Kwiatkowski, Feliks Morzycki, Kazimierz Stanisław Nowolecki, Emil Schoenfeld, K. Świetlicki, Władysław Wiśniewski.

Firma: Gostyński Wł. i Spółka towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów żelaznych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), dyrektor (1905–1908), dyrektor techniczny (1905–1908).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Warszawa, ul. Mokotowska 3 – 1904–1911; adres pocztowy i telegraficzny: Warszawa-Gostyński – 1905; adres pocztowy i telegraficzny: Warszawa-Gostyński – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 753 000 rubli – 1910; kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: L. Chrzanowski, Edmund Godziejewski, H. Gostyński, Stanisław Gostyński, E. Hirszowski, ludwik Kwiatkowski, Julian Lier, Kazimierz Mierczyński, Feliks Morzycki, J. Moszyński, G. Możdżyński, Kazimierz Stanisław Nowolecki, W. Paszkowski, Emil Schoenfeld, Władysław Wiśniewski, K. Świetlicki.

❖

Granzow Kazimierz Lucjan (ur. 24 III 1832 w Warszawie, zm. 24 XII 1912 w Warszawie) – przedsiębiorca.

Wykształcenie: Miał wykształcenie zawodowe murarskie, praktyki odbywał na budowach w Hamburgu. Jako majster murarski otrzymał uprawnienia do prowadzenia robót budowlanych.

Działalność gospodarcza: Zakłady Cegielniane w Kawęczynie Kazimierz Granzow otworzył w 1866 r. Była to jedna z największych i najnowocześniejszych cegielni w Królestwie Polskim. Zakłady były zmechanizowane i składały się z ponad 10 budynków, a ich produkty wielokrotnie zdobywały nagrody międzynarodowe. Zakłady Granzowa zbudowały m.in. Wielką Synagogę w Warszawie, Szpital im. Dzieciątka Jezus, kościół Wszystkich Świętych w Warszawie, budynek Teatru Małego w Warszawie, pałacyk Raua. Kazimierz Granzow wznosił też budynki dworcowe na terenie Królestwa Polskiego. Cegielnia zatrudniała w 1910 r. 350 robotników. W 1912 r. Kazimierz Granzow przekształcił zakłady w spółkę akcyjną, wśród jej akcjonariuszy znaleźli się m.in. spokrewnieni z Granzowem przedstawiciele rodzin Temlerów i Wedlów. Cegielnia została zniszczona w czasie II wojny światowej, współcześnie w dawnym miejscu zakładu znajduje się Elektrociepłownia Kawęczyn.

Działalność społeczna: Kazimierz Granzow stał za inicjatywą wydania pierwszego w języku polskim podręcznika murarstwa. W latach 1872–1882 sprawował funkcję starszego Zgromadzenia Murarzy w Warszawie. W pobliżu fabryki zbudował osiedle mieszkaniowe dla swoich pracowników i ich rodzin. W skład kompleksu wchodził sklep, pralnia chemiczna, szkoła i czytelnia.

Rodzina: Kazimierz Granzow był synem Ferdynanda Granzowa, budowniczego, i Amelii z d. Moeschke. Z żoną Klementyną z Temlerów (1843–1890) miał 2 synów: Stanisława (architekta) i Władysława (malarza) oraz córkę Florę, zamężną z Johnem (Janem) Briggsem (1854–1911), współwłaścicielem przędzalni w Markach. Klementyna Granzow była filantropką, m.in. ufundowała Muzeum Kopernika w Rzymie. Wnukiem Kazimierza Granzowa był urodzony w Kawęczynie Casimiro Florencio Granzow (1895–1968), przedsiębiorca i hiszpański dyplomata. Był synem Stanisława Granzowa i Maríi del Pilar de la Cerda y Seco hrabiny de Villar. W 1919 r. wydał w Hiszpanii książkę poświęconą historii Polski zatytułowaną *Polska, jej dawna chwała, jej męczeństwo i jej zmartwychwstanie*. W 1924 r. został mianowany konsulem honorowym przy Poselstwie Hiszpanii w Warszawie. Wziął udział w hiszpańskiej wojnie domowej po stronie frankistowskiej. W sierpniu 1939 r. ponownie został konsulem honorowym w Warszawie. Podczas okupacji niemieckiej współpracował z PCK i słał raporty do Madrytu o sytuacji Polski pod okupacją hitlerowską, które kilka lat później zostały wydane drukiem. Po wojnie był przedsiębiorcą w Argentynie i Brazylii.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie, w rodzinnej kaplicy grobowej.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.7477.1; https://wielcy.pl/nekrologia/46353; Krasucki 2010; *Granzow Kazimierz*, w: PSB, t. 8, 1959/1960, s. 552; *Osiedle Kawęczyn-Wygoda*, https://rembertow.um.warszawa.pl/documents/50378/8581289/e1a6db99dd73dfcb598690b13e06334aed37c6df.pdf/c3126e10-eb8a-ed0f-253d-f435cdeb5a7a?t=1706264727082 (dostęp: 19 III 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Granzow Kazimierz zakłady cegielniane

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, pod Warszawą, w. Kawęczyn – 1911; adres cegielni: gub. warszawska, gm. Wawer, pod Warszawą, w. Kawenczyn – 1904–1910; adres pocztowy: m. Warszawa, ul. Marszałkowska 127 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Marszałkowska 127 – 1905, 1906; adres zarządu: m. Warszawa, al. Jerozolimskie 68 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 300 000 rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Ludwik Butler, Jan Młodzianowski.

—— ❖ ——

Grohman Henryk (ur. 2 XI 1862 w Łodzi, zm. 3 III 1939 w Łodzi) – fabrykant.

Wykształcenie: Absolwent V Gimnazjum w Warszawie i Wyższej Szkoły Włókienniczej w Szwajcarii. Praktykę przemysłowo-handlową odbywał w Anglii.

Działalność gospodarcza: Henryk Grohman przejął prowadzenie firmy po śmierci ojca w 1889 r. Rozbudował zakład i postawił nowoczesny wielowydziałowy kombinat włókienniczy. Firmę ojca przekształcił w 1889 r. w Towarzystwo Akcyjne Zakładów

Przemysłowych Ludwika Grohmana w Łodzi. Rodzina Grohmanów (Henryk, Ludwik, Karol, Alfred i Leon) zachowała w Towarzystwie Akcyjnym większość akcji, a kierownictwo firmy pozostało w gestii Henryka Grohmana. Fabryka Grohmana doświadczyła gwałtownych zamieszek robotniczych podczas rewolucji 1905 r. (1905–1907), w czasie tych zajść Kozacy zabili jednego robotnika, a dwóch ciężko ranili. W okresie strajków Grohman kierował swoją firmą z Berlina, dopiero po stłumieniu rewolty robotniczej przez władze carskie w 1908 r. powrócił do Łodzi. Częściowo uznał postulaty strajkujących robotników, wprowadzając na terenie zakładów szpitalnictwo oraz opiekę nad dziećmi i sierotami. Głównym obiektem rozbudowującej się fabryki była wielka tkalnia mechaniczna zlokalizowana przy ul. Targowej. W 1910 r. połączył cienkoprzędzalnię z Towarzystwem Akcyjnym Ludwika Grohmana i powiększył kapitał zakładowy do 5 mln rubli. W tym czasie Grohman był członkiem Łódzkiego Komitetu Giełdowego, Rady Łódzkiego Banku Handlowego, Sekcji Włókienniczej Towarzystwa Przemysłowców Królestwa Polskiego, Towarzystwa Akcyjnego Łódzkich Kolei Dojazdowych i Tramwajów Miejskich. Początek I wojny światowej spędził w Lozannie w Szwajcarii, do Łodzi wrócił w 1916 r. i odbudował zniszczone zakłady fabryczne.

W 1921 r. firma Scheiblerów połączyła się z fabryką Grohmanów, wskutek czego powstał największy kompleks przemysłowy Łodzi – Zjednoczone Zakłady Włókiennicze Karola Scheiblera i Ludwika Grohmana – Spółka Akcyjna w Łodzi. Grohman był prezesem zarządu. Dzięki tej fuzji Grohman pozyskał znaczące kredyty kapitałowe z Banca Commerciale Italiana z Mediolanu. Członek rad nadzorczych Towarzystwa Górniczo-Przemysłowego „Saturn" oraz Banku Polskiego w Łodzi, a także rady Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan"). W 1923 r. połączone zakłady Grohmana zatrudniały 12 tys. robotników. Po Wielkim Kryzysie zatrudnienie wynosiło przeciętnie ok. 7 tys. robotników.

Działalność społeczna: Rodzina znana była ze wspierana łódzkiej straży pożarnej, jej komitetowi przewodniczył ojciec Henryka, Ludwik, a potem działał na jej rzecz jego brat Alfred. Henryk podczas pobytu w Lozannie w czasie I wojny światowej utrzymywał kontakty z polskimi politykami i twórcami kultury (m.in. Ignacym Paderewskim, Janem Kucharzewskim, Henrykiem Sienkiewiczem i Erazmem Plitzem). Po powrocie do Łodzi w 1916 r. wziął udział w wyborach do Rady Miejskiej w styczniu 1917 r. i uzyskał mandat radnego, startując z listy Komitetu Wyborczego Pięciu Zrzeszeń Przemysłu i Handlu. Założył Towarzystwo Popierania Pracy Społecznej oraz Komisję do Spraw Ekonomicznych w Łodzi. W 1917 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie działał w Związku Niezależności Gospodarczej, które włączyło się do działalności Koła Międzypartyjnego. Koło wysunęło go jako reprezentanta kapitalistów polskich na kierownika działu przemysłowego w pierwszym departamencie gospodarczym, a potem na członka drugiej Rady Stanu. Był pracownikiem Komitetu Ofiary Narodowej Tymczasowej Rady Stanu. Postanowieniem Rady Regencyjnej z 26 IV 1918 r. został mianowany członkiem Rady Stanu. Grohman był mecenasem kultury. Zbierał grafikę polską i obcą, interesował się sztuką Wschodu. Zapraszał do swego domu artystów, w sali balowej urządzał koncerty fortepianowe, grał tam m.in. Paderewski, gościł Witkacy. Grohman był też znawcą dzieł sztuki i kolekcjonerem.

Bogaty zbiór egzotycznych instrumentów muzycznych zapisał na rzecz Muzeum Etnograficznego w Warszawie (spłonął on w 1939). Do Muzeum Narodowego przekazał zbiory ceramiki i grafiki japońskiej, które gromadził przed 1914 r. Zbiór grafik japońskich oddał do Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Księgozbiór podarował bibliotece publicznej w Łodzi. Był pierwszym prezesem Łódzkiego Towarzystwa Muzycznego.

Rodzina: Najstarszy z 5 dzieci Ludwika Grohmana (1826–1889) i Pauliny Adeliny z d. Trenkler (1841–1922). Pozostali trzej bracia – Karol (1868–1911), Alfred (1874–1934), Leon (1879–1937) – towarzyszyli Henrykowi w działalności gospodarczej . Ich siostra Anna (1864–1945) wyszła za mąż za Karola Scheiblera (1862–1935), słynnego łódzkiego przemysłowca, co wiązać można też ze współpracą obu rodzin w wymiarze gospodarczym (oprócz włókiennictwa także w Łódzkim Banku Handlowym). Żona – Matylda Trenkler – była jego ciotką (jej pierwszy mąż Teodor był bratem matki Henryka – Pauliny Trenkler). Częścią majątku rodziny były również pałace i wille budowane i rozbudowywane przez kolejnych członków rodziny w Łodzi. W 1881 r. naprzeciwko domu Traugotta Grohmanna i grohmanowskiej fabryki stanęła neorenesansowa willa według projektu Hilarego Majewskiego. Henryk Grohman w 1892 r. zamieszkał w willi wzniesionej przy ul. Tymienieckiego 24.

Spośród rodzeństwa Henryka największą oprócz niego rolę w zarządzaniu rodzinnymi przedsiębiorstwami odgrywał jego brat Leon. Ukończył on Wyższą Szkołę Rzemieślniczą w Łodzi, a następnie Politechnikę w Charlottenburgu, gdzie otrzymał dyplom inżyniera-mechanika. Po powrocie do Łodzi był dyrektorem ds. technicznych i zasiadał w Zarządzie Spółki Akcyjnej L. Grohmana. Po wybuchu I wojny światowej był jednym ze współzałożycieli Głównego Komitetu Obywatelskiego w Łodzi w sierpniu 1914 r. i zasiadał w jego składzie do czasu rozwiązania z dniem 1 VII 1915 r., stał też na czele Centralnego Komitetu Milicji Obywatelskiej. W wyborach do Rady Miejskiej w Łodzi w styczniu 1917 r. uzyskał mandat radnego, startując z listy Polskiego Komitetu Wyborczego. W trakcie I wojny światowej, pod nieobecność brata, przejął kierownictwo nad fabryką. Po połączeniu zakładów K. Scheiblera z zakładami L. Grohmana kierował finansami przedsiębiorstwa. Należał do Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej, Związku Niezależności Gospodarczej, był też członkiem zarządu Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Łodzi, a w latach 1920–1925 prezesem. Syn Leona, Jerzy Grohman (1922–2017) podczas II wojny światowej odrzucił możliwość przyjęcia obywatelstwa niemieckiego i z tego powodu musiał opuścić Łódź. Ukończył studia na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, uzyskując tytuł magistra ekonomii. Był współwłaścicielem przedsiębiorstw w Wałbrzychu i Zgierzu. Był m.in. dyrektorem zarządu głównego Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, głównym księgowym Związku Kompozytorów w Warszawie, prezesem zarządu Niezależnego Instytutu Wydawniczego i prezesem Stowarzyszenia Przemysłowców Polskich, a także ministrem ds. reprywatyzacji w kancelarii prezydenta Lecha Wałęsy.

Pochówek: w rodzinnym grobowcu Grohmanów w części ewangelicko-augsburskiej starego cmentarza w Łodzi.

Odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (30 IV 1925), Złoty Krzyż Zasługi (9 XI 1931).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.7620.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Grohman; https://wielcy.pl/nekrologia/74324; Dankowska 2006; Gronczewska 2009; *Grohman Henryk*, w: PSB, t. 8, 1960/1961, s. 625–627; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Grohman L. Towarzystwo akcyjne Przemysłowe zakładów fabrycznych, towarzystwo akcyjne Przemysłowe zakładów przemysłowych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1911), dyrektor zarządzający (1905–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Łódź, ul. Targowa 60 – 1905–1911; adres pocztowy: m. Łódź, ul. Tylna 16 – 1904; adres składu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 86 – 1905–1907, 1908, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 4 500 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908.

Spotkani w firmie: Alfred Grohman, Karol Grohman, Leon Grohman, A. Scheibler.

Firma: Grohman H. fabryka przędzy

Rola w firmie: właściciel (1905–1910), imiennik (1904–1911).

Dane adresowe firmy: adres: m. Łódź, ul. Emilji 24 – 1904, adres fabryki: m. Łódź, ul. Emilji 24 – 1905–1907, adres fabryki: m. Łódź, ul. Emilii 24 – 1907–1911, adres składu: m. Łódź, ul. Targowa 62 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 830 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 400 000 rubli – 1905–1911.

Firma: Bank Handlowy w Łodzi

Rola w firmie: członek rady nadzorczej (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Średnia 16 – 1910–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1910, 1911; kapitał zasobowy: 2 690 000 rubli – 1910; kapitał zasobowy: 2 740 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Alfred Biederman, Wacław Dybczyński, T. Ender, Kurt Hauk, Edward Herbst, Henryk Herbst, Edmund Hille, J. Hirszberg, Juliusz Kindermann, Edward Landie, O. Mantey, E. Patz, J. Petters, J. Rychter, Karol Scheibler, K. Steinert, R. Steinert, J. de Tanfani, Izydor Zand, R. Ziegler.

—— ❖ ——

Haebler Emil (ur. 1850) – fabrykant, przedsiębiorca.

Działalność gospodarcza: Emil Haebler, niemiecki przedsiębiorca pochodzący z Saksonii, w 1897 r. zakupił parcele pod Łodzią, na której wybudował przędzalnię bawełny, apreturę, niciarnię i farbiarnię. Poza przemysłem włókienniczym był też właścicielem tartaku i wytwórni skrzyń w Piotrkowie, składu węgla oraz dwóch hut szkła („Kara" i „Hortensja") w Piotrkowie. Firma miała własną bocznicę kolejową

w Piotrkowie. W 1900 r. została dokapitalizowana przez konsorcjum belgijskie, w wyniku czego powstała spółka Société Industrielle et Commerciale des Anciens Établissements Emile Haebler z siedzibą w Brukseli. Ówczesny kapitał zakładowy wynosił 5 mln franków w złocie. Firma na początku XX w. zatrudniała ok. 2500 pracowników i miała obrót roczny w wysokości od 12 do 15 mln franków w złocie.

W okresie międzywojennym spółką, przede wszystkim hutami szkła oraz przędzalnią w Dąbrowie, zarządzali synowie Emila Haeblera, Achim i Armin Haeblerowie. Przędzalnia w okresie prosperity dysponowała 32 tys. cienkoprzędnych wrzecion. W czasie II wojny światowej przędzalnia została zbombardowana przez wojska niemieckie, za co bracia Haeblerowie otrzymali odszkodowanie od władz III Rzeszy. W 1942 r. teren przędzalni przekazano tramwajom łódzkim, w PRL fabrykę znacjonalizowano, nadając jej nazwę Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Czesława Szymańskiego, następnie mieścił się na jej terenie oddział firmy „Eskimo". Huta „Kara" w okresie międzywojennym zasłynęła jako miejsce strajków robotniczych. Po II wojnie światowej została upaństwowiona i rozbudowana. W PRL była jednym z największych producentów szkła taflowego w kraju. Po zmianie ustroju w 1989 r. zakład chylił się ku upadkowi, a ostatecznie przestał istnieć w 2005 r. Na części tego terenu uruchomiono w listopadzie 2005 r. Hutę Szkła „Feniks 2". Huta „Hortensja" w 1995 r. zasłynęła z jednego z największych strajków w 1905 r., który ogarnął z czasem większość zakładów Piotrkowa. Po II wojnie światowej działała pod nazwą Huta Szkła Gospodarczego „Hortensja". Została przekształcona w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa. Próba sprzedaży nie powiodła się i zakład upadł w 2004 r.

Rodzina: Żoną Emila Haeblera była Franciszka Mannaberg (ur. 1860), córka Zygfryda Mannaberga, współwłaściciela łódzkiej odlewni żelaza „Mannaberg i Goldammer". Mieli 2 synów, Achima i Armina, posiadających niemieckie obywatelstwo i przedstawiających się jako baronowie. Achim (ur. prawd. 1880) i Armin (ur. prawd. 1880) Haeblerowie należeli do NSDAP (mimo że według hitlerowskich ustaw norymberskich byli Żydami). W przededniu wybuchu II wojny światowej opuścili Łódź, udając się do Niemiec.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/piotrk.193.11; *Artyści Szkła Piotrkowskiego: Rafał Krasoń Hortensja. Rys historyczny*, https://artysciszklapiotrkowskiego.odaart.pl/historia/rafal-krason/ (dostęp: 27 IV 2025); *Łódź rośnie – przedsiębiorstwa Haeblera i Stolarowa*, 27 II 2014, https://baedekerlodz.blogspot.com/2014/02/odz-rosnie.html (dostęp: 27 IV 2025); *Ulica Piotrkowska 193*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-193 (dostęp: 27 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Ruskie Tow. bezimienne przemysłu i handlu dawnych przedsiębiorstw Emila Haeblera

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Dąbrowa, i m. Piotrków – 1907; adres zarządu: m. Łódź, ul. Karola 3 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 4 mln rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 1 200 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Herman Hoese.

Firma: Haebler Emil huta szklana

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Piotrków Trybunalski – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 450 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1907, 1908, 1910.

Firma: Haebler Emil towarzystwo bezimienne fabryki przędzy bawełnianej

Rola w firmie: imiennik (1904–1906).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Karola 1 – 1904, 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 300 000 rubli – 1905, 1906.

—— ❖ ——

Härtig August Karol (ur. 1841) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: August Härtig, majster farbiarski, przybył na ziemie polskie z Prus i na przełomie lat 70. i 80. XIX w. uruchomił w Łodzi farbiarnię wełny, apreturę i wykańczalnię. Swą pierwszą fabrykę sprzedał Juliuszowi Heinzlowi. Z uzyskanych środków wybudował kolejny zakład, o podobnym profilu do poprzedniego: firma świadczyła głównie usługi innym fabrykantom. W 1914 r. Wanda Strauss i Helena Skibińska przebudowały istniejącą farbiarnię i apreturę na zmechanizowaną tkalnię i przędzalnię. W czasie I wojny światowej fabryka Haertigów została zdewastowana, a rodzina stanęła na krawędzi bankructwa. W 1937 r. obiekty fabryczne zostały wykupione przez miasto Łódź, umieszczono w nich Miejski Dom Pracy. W PRL w budynkach fabrycznych znajdowały się koszary wojskowe. W III RP pomieszczenia pofabryczne wynajmowane są różnym firmom. Po Auguście Härtigu pozostał także okazały pałac w Łodzi przy ul. Piotrkowskiej, który pełnił funkcję mieszkalną i handlowo-przemysłową. Po 1920 r. pałac często zmieniał właścicieli, a w 1924 r. stał się siedzibą PCK. Po 1989 r. został zakupiony przez Towarzystwo Ubezpieczeniowe „Warta".

Rodzina: Rodzicami Augusta Härtiga byli Jan Gotfryd Härtig (ur. ok. 1810) i Joanna Reichelt (ur. ok. 1810). Żoną Augusta Härtiga była Zuzanna Maria Dressler (ur. 1846).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1272050; Bonisławski 2012, s. 45; Pierzchała 2013b; Kałuda 2008, s. 15; *Ulica Piotrkowska 236*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-236 (dostęp: 5 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Härtig A. farbiarnia i apretura

Rola w firmie: imiennik (1904).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 234 – 1904.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 514 862 rubli – 1904.

Firma: Härtig August farbiarnia i wykończalnia wełny i bawełny

Rola w firmie: imiennik (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 234 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 800 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Herman Härtig, August Härtig.

Firma: Härtig August farbiarnia i wykończalnia wełny i bawełny

Rola w firmie: imiennik (1905).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 234 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 800 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Herman Härtig.

—— ❖ ——

Heinzel Juliusz Teodor baron von Hohenfels (ur. 7 I 1861 w Łodzi, zm. 21 VIII 1922 w Łodzi) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Absolwent liceum w Rydze (1881), studiował chemię na tamtejszej Politechnice.

Działalność gospodarcza: Juliusz Teodor Heinzel posiadał większość akcji w następujących spółkach: Spółka Akcyjna Wyrobów Bawełnianych przy ul. Piotrkowskiej 104 w Łodzi, Towarzystwo Akcyjne „Heinzel i Kunitzer" na Widzewie przy ul. Rokicińskiej 8, farbiarnia i wykończalnia przy ul. Piotrkowskiej 226. W działalności gospodarczej, podobnie jak jego ojciec, twórca fortuny Heinzlów, zabiegał o życzliwość dla swoich przedsięwzięć w Petersburgu. Uczestniczył w spotkaniu 26 IX 1884 r. z carem Aleksandrem II i jego żoną podczas wycieczki w Spale. Uzyskał prawo do używania herbu Cesarstwa Rosyjskiego na wyrobach wełnianych i bawełnianych. Jako przedstawiciel przemysłu rosyjskiego na Wystawie Światowej w Paryżu w 1900 r. został odznaczony medalem za produkty swojej fabryki. Był koncesjonariuszem Kolei Elektrycznej Łódzkiej, a następnie Łódzkich Wąskotorowych Elektrycznych Kolei Dojazdowych, przyczynił się do powstania linii tramwajowych do Zgierza i Pabianic.

Działalność społeczna: Przewodniczył komitetowi budowy szpitala przy ul. Pańskiej. Urządzał kwesty na rzecz pomocy dzieciom. Był prezesem komitetu budującego archikatedrę w Łodzi, a jego rodzina ufundowała w 1912 r. ołtarz główny. Udzielał się w polskim środowisku inteligenckim, w swoim pałacu na Julianowie gościł ludzi sztuki, polityki oraz hierarchów katolickich (m.in. Eugeniusza Bodo, Ignacego Daszyńskiego, Franciszka Żwirkę).

Rodzina: Był synem Juliusza Józefa Heinzla (1834–1895), twórcy majątku Heinzlów, i Pauliny Volkmann. Rodzice Juliusza Józefa Heinzla, Jan Heinzel i Franciszka z d. Hanke, przybyli do Królestwa Polskiego na początku XIX w., byli niemieckimi katolikami. Juliusz Józef Heinzel praktykę zdobywał w tkalni Karola Scheiblera. W 1864 r. przy ul. Piotrowskiej 104 założył własną mechaniczną tkalnię towarów wełnianych. W krótkim czasie stał się potentatem posiadającym największy na terenie Królestwa Polskiego konglomerat produkcyjny wytwarzający wyroby wełniane

i półwełniane. W 1879 r. Juliusz Józef Heinzel wszedł w spółkę z Juliuszem Kunitzerem, z którym stworzył Widzewską Manufakturę (m.in. przędzalnię cienkoprzędną, tkalnię, bielnik, apreturę, farbiarnię, drukarnię, szkołę oraz osiedle robotnicze). W 1889 r. założył Manufakturowe Towarzystwo Akcyjne Juliusza Heinzla. W październiku 1884 r. został odznaczony Orderem Świętego Stanisława II klasy za pomoc w budowie cerkwi św. Aleksandra Newskiego w Łodzi. W 1888 r. otrzymał Order Świętej Anny II klasy. Stworzył wielkoobszarowe gospodarstwo rolne w Marysinie. W 1891 r. nabył dobra ziemskie i zamek Hohenfels w księstwie Sachsen-Coburg-Gotha wraz z tytułem barona. Po jego śmierci majątek przejął w większości Juliusz Teodor. J.T. Heinzel był mężem Anny Emilii Geyer. Mieli 4 dzieci, synów: Juliusza Romana Piotra Ryszarda Heinzla, Romana Cezarego Ludwika Heinzla oraz córki: Irmę Olgę Paulinę Wiktorię Rzewiską i Melitę Annę Rafaelę Karsch. Juliusz Roman Piotr Heinzel (1899–1940) w 1918 r. wstąpił na ochotnika do WP, w 1920 r. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 16 Pułku Ułanów jako dowódca szwadronu. Za męstwo został odznaczony Orderem Virtuti Militari. Po śmierci ojca, w latach 1922–1925 pracował w Zarządzie Towarzystwa Przemysłowego J. Heinzel. Od 1925 r. prowadził swój majątek Julianów pod Łodzią. W czasie kampanii wrześniowej 1939 r. wzięty do niewoli sowieckiej, zamordowany w 1940 r. przez NKWD w Charkowie. W październiku 2007 r. awansowany pośmiertnie do stopnia kapitana. Jego syn Juliusz po II wojnie światowej zamieszkał w RFN. Juliusz Teodor miał rodzonego brata Ludwika Henryka, który ożenił się z Marią Walewską (1874–1938), córką Wincentego i Marii z Przezdzieckich herbu Przechała. Z drugiego małżeństwa ojca Juliusza Józefa miał też brata przyrodniego Adolfa i siostrę Emilię, która wyszła za Giuseppe Tanfaniego (1858–1935), przedstawiciela Banca Commerciale Italiana w Polsce, który stał się jednym z głównych udziałowców przedsiębiorstw teścia, w tym dyrektorem łódzkiej Fabryki Nici oraz członkiem jej zarządu. Tanfani był także prezesem i członkiem zarządu Widzewskiej Manufaktury, a także skarbnikiem komitetu powołanego na rzecz budowy katedry pw. św. Stanisława Kostki.

Pochówek: w kaplicy Heinzlów na starym cmentarzu w Łodzi.

Odznaczenia: Order Świętego Stanisława i tytuł honorowego radcy dworu cesarskiego oraz kolegialnego i rzeczywistego radnego Cesarstwa Rosyjskiego.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.8341.1; https://wielcy.pl/nekrologia/55784; https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Teodor_Heinzel; *Heinzel Juliusz*, w: PSB, t. 9, 1962–1964, s. 350–351; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Saturn" kopalnia węgla, kopalnia węgla kamiennego, towarzystwo Górniczo-Przemysłowe, kopalnia węgla

Rola w firmie: członek zarządu (1904), członek rady zarządzającej (1906–1907).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Czeladź – 1904; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Saturn – 1905–1907; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, w. Czeladź – 1908; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Czeladź – 1910, 1911; adres zarządu: w Łodzi – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 5 mln rubli – 1907–1911; kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1904, 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 300 000–3 mln rubli – 1907.

Spotkani w firmie: Alfred Biedermann, Jan Brzostowski, Henryk Czeczot, Juliusz Heinzel bar., Edward Herbst, Józef Karney, Hieronim Kondratowicz, Czesław Podleski, Stanisław Reicher, Karol Scheibler, Wilhelm Sonne, Jan Alfons Surzycki.

Firma: Heinzel i Kunitzer towarzystwo akcyjne wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik, członek zarządu (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Widzew – 1904; m. Łódź, ul. Rokicińska 71 – 1911; adres fabryki: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Widzew – 1905–1907, 1908; adres fabryki i zarządu: m. Łódź, ul. Rokicińska 71 – 1910; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 106 – 1905–1907, 1908.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 4 mln rubli – 1906, 1907, 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 5 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 6 500 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Wiktor Buckley, Rudolf Hammerschmidt, W. Hammerschmidt, Juliusz Heinzel bar., Ludwik Heinzel bar., M. Kunitzer, Nowosław Lukenbach, Ludwik Margulies, E. Tanfani, Józef Tanfani, M. Winsche, Juliusz Wollmer, Maksymilian Wünsche.

Firma: Heinzel Juliusz Towarzystwo Akcyjne Przemysłowe

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 104 i 124 – 1904, 1905, 1906; m. Łódź, ul. Piotrkowska 104 i 224 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Otto Gehlig, Paula Gehlig, Ludwik Hantschel, Anna Heinzel bar., Ludwik Heinzel bar., Paulina Heinzel bar., Stanisław Hertzberg, Oswald Maczewski, Franciszek Schimmel, Adolf Sievers, Józef Tanfani, Otto Trautmann.

—— ❖ ——

Herbst Edward August Maurycy (ur. 21 X 1844 w Radomiu, zm. 6 VI 1921 w Sopocie) – przemysłowiec w branży włókienniczej.

Wykształcenie: Absolwent Warszawskiej Szkoły Handlowej.

Działalność gospodarcza: Rozpoczął pracę w fabryce Karola Scheiblera w 1869 r., a w 1874 r. został dyrektorem zarządzającym przedsiębiorstwa. Po ożenku z córką Karola Scheiblera – Matyldą został współwłaścicielem fabryki. Po śmierci Karola Scheiblera w 1881 r., Edward Herbst wraz ze spadkobiercami Scheiblera, synami Karolem i Adolfem oraz zięciem Georgiem von Kramste, utworzyli spółkę akcyjną Towarzystwo Akcyjne Zakładów Bawełnianych „K. Scheibler", której został dyrektorem

generalnym, a następnie prezesem zarządu spółki i dyrektorem. W latach 1889–1919 pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Kredytowego w Łodzi. Od 1884 r. prezes Banku Handlowego w Łodzi. Zasiadał w zarządach m.in. łódzkiego oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Handlu i Przemysłu, Komitetu Dyskontowego przy Łódzkim Oddziale Banku Państwa, Łódzkiego Komitetu Giełdowego, Komitetu Łódzkiego Handlu i Przemysłu.

Działalność społeczna: W 1888 r. został członkiem Zgromadzenia Kupców miasta Łodzi, które w 1898 r. wybudowało i otworzyło Szkołę Zgromadzenia Kupców w Łodzi. Wspierał finansowo „Dziennik Łódzki", któremu w 1885 r. kupił drukarnię, a także „Lodzer Zeitung". Razem z żoną Matyldą byli głównymi fundatorami pierwszego w Polsce szpitala pediatrycznego (budowa w latach 1902–1905), wspierali też inicjatywy wznoszenia kościołów (m.in. kościół św. Anny we wsi Zarzew). W Sopocie, gdzie miał dom od 1891 r., Edward Herbst był w kręgu tamtejszej polskiej społeczności znanym filantropem (sfinansował zakup 3 dużych dzwonów dla kościoła „Gwiazda Morza"). Jeszcze za życia, w 1911 r. uhonorowany przez radnych Sopotu własną ulicą, w późniejszym okresie przemianowaną na ul. M. Kopernika.

Rodzina: Był synem Edwarda, kupca, przybyłego na ziemie polskie z Saksonii, i Ludwiki z Vonderheidenów. Z małżeństwa z Matyldą Zofią Scheibler (1856–1939) miał 3 synów: Karola Edwarda, Leona Feliksa (1880–1942), Edwarda Waltera i córkę Annę Marię, zmarłą w dzieciństwie. Żona Matylda była filantropką, odznaczoną Złotym Krzyżem Zasługi za działalność filantropijną. Wspierała głównie cele związane z pediatrią oraz budową kościołów (m.in. sfinansowała freski w kościele Podwyższenia Świętego Krzyża w Łodzi, dzwony w kościele Zbawiciela i kościele „Gwiazda Morza" w Sopocie). Herbstowie przekazali pediatryczny Szpital Anny Marii Łódzkiemu Chrześcijańskiemu Towarzystwu Dobroczynności. Sfinansowali również budowę oddziału ortopedycznego, a w 1911 r. Matylda Herbst indywidualnie ufundowała szklany pawilon dla dzieci chorych na gruźlicę, a także sanatorium: Letnią Kolonię Sokolniki Anny Marii w Sokolnikach, przekazując na jego cele swoją posiadłość. Matylda Herbst była akcjonariuszką Towarzystwa Akcyjnego Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich. Syn Edward Walter Herbst (ur. 1880) miał żonę Elzę Ludwikę Grohman (ur. 1900), jej bratem był Karol Emanuel Grohman (ur. 1897), zamordowany w Katyniu. Syn Leon Feliks Herbst był ostatnim właścicielem willi Herbstów przy ul. Przędzalnej 72 w Łodzi. Od 1920 r. był obywatelem Wolnego Miasta Gdańska, wcześniej obywatelem saksońskim.

Pochówek: na cmentarzu ewangelickim w Sopocie.

Odznaczenia: Order Świętego Stanisława II klasy (1884, za pomoc okazaną przy budowie cerkwi św. Aleksandra Newskiego w Łodzi), Order Świętej Anny II klasy (1888), Order Świętego Włodzimierza III klasy (XI 1895, na wniosek carskiego ministra finansów), od cesarza niemieckiego Wilhelma II otrzymał Order Korony II klasy (VII 1909), przez władze carskie mianowany rzeczywistym radcą stanu (1896).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.8501.1; https://wielcy.pl/nekrologia/54616; https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Herbst; *Łódzcy fabrykanci*, https://www.lodz.ap.gov.pl/co-robimy/wystawy/Lodzcy-fabrykanci-/idn:51

(dostęp: 9 IX 2026); Berbelska, Michalska-Szałacka 2019; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Leśmierz" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: prezes (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, poczta Łęczyca, w. Leśmierz – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 250 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 200 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 1 600 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Władysław Boetticher, Józef Budziszewski, Władysław Bułakowski (Bujakowski), Karol Deike, Karol Gehlig, Emil Gąsiorowski, Konstanty Jurkowski, Leon Kittel, Tadeusz Kowalski, Czesław Krzymuski, Leon Kwapiński, Edward Lilpop, Józef Łazarek, Karol Małczyński, Jerzy Mroczek, Jan Przezdziecki, Emil Schoenfeld, Stanisław Waltraszewski, Mieczysław Zboiński, Władysław Żórawski.

Firma: Boeticher Juljan, Herbst Edward fabryka krochmalu

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, poczta Ozorków, w. Sokolniki – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 30 000 rubli – 1904; kapitał zakładowy: 35 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 15 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 20 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Julian Boetticher, Jan Tussowy.

Firma: „Saturn" kopalnia węgla, kopalnia węgla kamiennego, towarzystwo Górniczo-Przemysłowe, kopalnia węgla

Rola w firmie: członek zarządu (1904), członek rady zarządzającej (1906–1907).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Czeladź – 1904; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Saturn – 1905–1907; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, w. Czeladź – 1908; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Czeladź – 1910, 1911; adres zarządu: w Łodzi – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 5 mln rubli – 1907–1911; kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1904–1907; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 300 000–3 mln rubli – 1907.

Spotkani w firmie: Alfred Biedermann, Jan Brzostowski, Henryk Czeczot, S. Dawidson, Juliusz Heinzel bar., Józef Karney, Hieronim Kondratowicz, Juliusz Kunitzer, Czesław Podleski, Stanisław Reicher, Karol Scheibler, Wilhelm Sonne, Jan Alfons Surzycki, Z. Szczotkowski.

Firma: „Ignacy" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, w. Rogoźnik – 1904, 1905–1907.

Spotkani w firmie: Karol Scheibler.

Firma: Hielle i Dittrich towarzystwo akcyjne Zakładów Żyrardowskich

Rola w firmie: prezes (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Żyrardów – 1904, 1905–1907; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1907, 1908, 1910; gub. warszawska, poczta Żyrardów, osada Żyrardów – 1911; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 9 mln rubli – 1904, 1905, 1907, 1908, 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 9 mln rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 9–10 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Karol Bäckmann, H. Dernen, Th. Garvie, A. Gruschwitz, Julian Haack, W. Haupt.

Firma: Scheibler Karol towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów bawełnianych, towarzystwo akcyjne zakładów bawełnianych

Rola w firmie: prezes (1904–1908), dyrektor zarządzający (1904–1908), prezes (1905–1908), kierownik handlowy (1907–1908), członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, Rynek Wodny 2 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 9 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 21 500 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 15 mln rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 21 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Waldemar Bersin, Feliks Binder, Karol Bäckmann, Virgile de Cahours, A. Dondain, A. Frisch, Antoni Förster, Henryk Herbst, Leon Herbst, Emil Herzig, Ernest Jaeckel, Juliusz Kregczy, Stanisław Lipkowski, Bronisław Michelis, August Moes, Arnold Muthmann, Oskar Müller, Jarosław Pełka, Leopold Plesterer, Robert Priebsch, Paweł Riebensahm, Oskar Rinow, Franciszek Rotter, Emil Scheibler, Karol Scheibler, Emil Schülde, A. Stellmacher, A. Umlauf, B. Umlauf, Edward Wagner.

Firma: Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni Tow. Akc., Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni Tow. Akc.

Rola w firmie: członek zarządu (1904), prezes (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, pow. łęczycki, m. Ozorków – 1904–1910; gub. kaliska, m. Ozorków – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 700 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Władysław Boetticher, Władysław Gaberle, Eugeniusz Geyer, Ludwik Geyer, Stanisław Gralewski, Stefan Henisz, Karol Herbst, Konstanty Jannasz, Henryk Karpiński, Zygmunt Kosowicz, Adolf Legis, Edward Lilpop, Sobiesław Pfabe, Stanisław Radwański, Zygmunt Rosiewicz, Kazimierz Ruszkowski, Emil Schoenfeld, Zygmunt Sobertin, Władysław Stoltz, Jan Trzciński, Karol Weile, Otton Weingaertner, Adolf Werner, Bronisław Werner, Albin Żbikowski.

Firma: Bank Handlowy w Łodzi

Rola w firmie: prezes rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Średnia 16 – 1910; adres: m. Łódź, ul. Średnia 16 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1910, 1911; kapitał zasobowy: 2 690 000 rubli – 1910; kapitał zasobowy: 2 740 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Alfred Biedermann, Wacław Dybczyński, T. Ender, Henryk Grohman, Kurt Hauk, Henryk Herbst, Edmund Hille, J. Hirszberg, Juliusz Kindermann, Edward Landie, O. Mantey, E. Patz, J. Petters, J. Rychter, Karol Scheibler, K. Steinert, R. Steinert, J. de Tanfani, Izydor Zand, R. Ziegler.

—— ❖ ——

Hertz Jakub (ur. 8 VIII w 1846 w Warszawie, zm. 10 II 1929 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: W 1908 r., po śmierci Ignacego Poznańskiego, przejął stanowisko prezesa rady nadzorczej Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego. Piastował stanowiska kierownicze w różnych instytucjach bankowych, m.in. należał do zarządu Stowarzyszenia Kupców m. Łodzi, był prezesem zarządu Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu, Kasy Pożyczkowej, wiceprezesem Giełdy, wiceprezesem (1902–1910) i prezesem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego, zasiadał w zarządzie sekcji przemysłu włóknistego Łódzkiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Kilkakrotnie zabierał głos na łamach „Dziennika Łódzkiego" na temat przemysłu krajowego, m.in. w artykule *W obronie przemysłu Królestwa* (1884, nr 112–115) polemizował z tezami zawartymi w broszurze rosyjskiego ekonomisty Siergieja Szarapowa *Dlaczego Łódź i Sosnowiec zwyciężają Moskwę?* (1885). Po I wojnie światowej zdołał odbudować zniszczony zakład, choć dawnej świetności fabryka już nie odzyskała. Już po śmierci Hertza (1929) wierzycielem firmy został Banca Commerciale Italiana. Akcjonariusze firmy założyli Syndykat Akcjonariuszy Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego w Łodzi, porozumieli się z BCI, który stał się głównym udziałowcem łódzkiej spółki.

Działalność społeczna: W latach 1908–1914 Jakub Hertz był prezesem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności. Po śmierci jednego z synów, Leona (1882–1901), powołał fundację, przeznaczając na jej utrzymanie kwotę 7 tys. rubli rocznie, podarował jej też parcelę przy ul. Cegielnianej pod budowę Domu Sierot i szkoły elementarnej dla 300 chłopców – miały one nosić imię Leona. Od 1910 r. prezes Żydowskiego Towarzystwa Pielęgnowania Chorych „Bikur Cholim", a także Żydowskiego Szpitala im. małżonków Izraela i Leony Poznańskich, członek Łódzkiego Towarzystwa Muzycznego oraz powołanego w 1912 r. Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich. W latach 1913–1914 zasiadał w komitecie budowy Wielkiej Synagogi w Łodzi przy ul. Kościuszki, przeznaczonej dla żydowskiej burżuazji, zasymilowanej z polską kulturą. Wstęp do świątyni umożliwiały tylko specjalne przepustki, wydawane najbogatszym Żydom, przede wszystkim tym, którzy sponsorowali jej

budowę. Ortodoksyjna ludność żydowska Łodzi odnosiła się do omawianej grupy współwyznawców z reguły niechętnie, a nawet z wrogością, uważając, że zrywają oni z uświęconą wiekami tradycją.

Na początku 1914 r. Hertz zadeklarował legat w wysokości 100 tys. rubli na stypendia dla utalentowanych, niezamożnych artystów plastyków bez różnicy wyznań. Wraz z żoną Anną ufundował ochronkę dla dziewcząt przy ul. Gdańskiej 15 oraz Dom Sierot przy ul. Północnej 39. Pozostawił po sobie m.in. pałac położony przy Al. T. Kościuszki 4 w Łodzi. Budynek został wzniesiony przez Izraela Poznańskiego przy ówczesnej ul. Spacerowej jako prezent ślubny dla córki Anny i Jakuba Hertza, a został zaprojektowany przez Juliusza Junga.

Rodzina: Jakub Hertz był synem Mojżesza Hertza (ur. 1810), księgowego, i Cypy Margulis (ur. 1803). Jego żoną była Anna Poznańska, córka Izraela Poznańskiego. Miał synów Leona, Maurycego i Karola oraz córkę Michalinę, żonę Alfreda Poznańskiego.

Syn Jakuba Hertza, Maurycy Hertz (1876–1943) była fabrykantem i prawnikiem z wykształcenia. Studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego (1900), a następnie ukończył studia ekonomiczne w Berlinie (1901–1902). W latach 1902–1905 służył w wojsku rosyjskim. Od 1905 do 1910 r. był dyrektorem spółki akcyjnej I.K. Poznański oraz dyrektorem zarządu spółki akcyjnej „Chłopok" w Moskwie. Od 1912 r. był organizatorem, głównym akcjonariuszem i dyrektorem zarządzającym cementowni – Towarzystwa Akcyjnego Przemysłu Cementowego „Wiek", założonej w 1912 r. w Ogrodzieńcu. W latach 1913–1920 fabryka zatrudniała 350 pracowników, a po 1920 r. – 410. W okresie 1913–1920 cementownia wyprodukowała ok. 240 tys. ton cementu, a 1920–1927 – ok. 560 tys. ton. W 1938 r. był prezesem jej zarządu. Od 1933 do 1936 r. był członkiem zarządu Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznański w Łodzi, zatrudniającej w 1936 r. 5 tys. pracowników, posiadającej kapitał zakładowy w wysokości 28,5 mln zł i produkującej rocznie 33 mln metrów tkanin, był również członkiem rady nadzorczej Banku Dyskontowego w Warszawie. Był członkiem rzeczywistym Polskiego Towarzystwa Teatralnego. Jego żoną była Aleksandra Hertz z d. Berson (ur. 1891).

Synem Maurycego Hertza i wnukiem Jakuba Hertza był Ignacy Leon Hertz (1911–1944), fabrykant i kapitan 1 Dywizji Pancernej gen. Stanisława Maczka, odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (pośmiertnie, poległ w bitwie pod Falaise). Ignacy Leon Hertz w latach 30. XX w. był głównym akcjonariuszem Towarzystwa Akcyjnego Przemysłu Cementowego „Wiek". Ponadto był też założycielem i prezesem Związku Strzeleckiego. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany (por. wojsk zmotoryzowanych). Jego żoną była Beata z d. Hirszberg.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej w Łodzi, obok Mauzoleum Poznańskich.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.24107.13; https://wielcy.pl/nekrologia/62343; https://pl.wikipedia.org/wiki/Jakub_Hertz; *Pałac Jakuba Hertza i Anny z domu Poznańskiej, czyli prezent ślubny od papy*, 4 IV 2015, https://baedekerlodz.blogspot.com/2015/04/paac-jakuba-hertza-i-anny-z-domu.html (dostęp: 22 IV 2025); *Hertz Jakub*, https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/5133-hertz-jakub (dostęp: 22 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Poznański I. K. towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów bawełnianych, towarzystwo akcyjne wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1907), prezes (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Ogrodowa 15/23 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1904, 1905–1907; kapitał zakładowy: 10 mln rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 12 mln rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Michał Daszewski, Maurycy Hertz, Zygmunt Lewiński, Herman Poznański, Ignacy Poznański, Izrael K. Poznański, Karol Poznański, Maurycy Poznański, D. Rozental.

Firma: Bank Dyskontowy Warszawski, Dyskontowy Bank Warszawski

Rola w firmie: członek rady (1910), członek zarządu (1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Kotzebue 8 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 4 mln rubli – 1910; kapitał akcyjny: 6 mln rubli – 1911; kapitał rezerwowy: 2 040 000 rubli – 1910; kapitał rezerwowy: 3 150 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: A. Czajewicz, E. Diehl, Mieczysław Epstein, S. Grzejewski, Paweł Heilperin, J. Hopfendstand, Władysław Kiślański, A. Laterner, Henryk Marconi, B. Mianowski, Adolf Peretz, Herman Poznański, Karol Poznański, Maurycy Poznański, M. Rundstein, A. Szuszkowski, Władysław Wielopolski hr.

—— ❖ ——

Holder-Egger Teodor (ur. 1853, zm. 25 XII 1929 w Warszawie) – ziemianin.

Wykształcenie: inżynier leśnik.

Działalność gospodarcza: Teodor Holder-Egger był właścicielem folwarku Korytnica w pow. węgrowskim, gdzie prowadził działalność gorzelniczą. Folwark kupił w 1902 r. od Tymoteusza Łuniewskiego, obywatela ziemskiego i pisarza historycznego, który w Korytnicy animował życie kulturalno-naukowe, zapraszając do swojego dworu luminarzy kultury polskiej przełomu XIX i XX w. (m.in. Zygmunta Glogera, Jan Karłowicza, Bolesława Prusa, Karola Drymmera, Augusta Cieszkowskiego). W chwili sprzedaży Teodorowi Holder-Eggerowi folwark poza cegielnią, olejarnią, gorzelnią i serowarnią miał 1400 ha upraw ziemniaka, łubinu, żyta i owsa. Sery z folwarku sprzedawano m.in. w Odessie i Wrocławiu. Po śmierci Teodora Holder-Eggera folwark przejęła jego żona, która systematycznie rozprzedawała jego zasoby, w latach 30. XX w. folwark składający się z 550 mórg oddała w dzierżawę, pozostawiając sobie 18 ha. W 1941 r. resztkówkę folwarku przekazała w testamencie członkom rodziny i organizacjom pożytku społecznego. Współcześnie dwór w Korytnicy jest w stanie ruiny.

Działalność społeczna: Był patronem kółka rolniczego w Korytnicy (1907). W 1915 r. został przewodniczącym Komitetu Obywatelskiego pow. węgrowskiego, był też prezesem Rady Opiekuńczej Powiatowej (1916). W 1916 r. wybrany do sokołowsko-

-węgrowskiej rady powiatowej jako przedstawiciel lokalnego ziemiaństwa. W czasie wojny polsko-bolszewickiej był członkiem powiatowego Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa.

Rodzina: Żoną Teodora Holder-Eggera była Maria z d. Szretter (1875–1941), mieli córkę Aleksandrę (1893–1908). Maria Holder-Egger była posłanką na Sejm II RR (1922–1927) z ramienia Związku Ludowo-Narodowego, została też wybrana do władz Stronnictwa Narodowego w 1928 r. Ponadto była działaczką m.in. w Stowarzyszeniu Zjednoczonych Ziemianek, Radzie Opiekuńczej Powiatu Węgrowskiego. Założyła 20 ochronek dla dzieci w Królestwie Polskim. Podczas I wojny światowej była prezeską powiatowego Komitetu Polsko-Amerykańskiej Pomocy Dzieciom oraz oddziału PCK w Węgrowie, działała w Polskiej Macierzy Szkolnej. Była współzałożycielką Katolickiego Związku Młodzieży i działaczką Akcji Katolickiej.

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Korytnicy.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/iirp.558a; https://wielcy.pl/nekrologia/63409; *Dwory Pogranicza: Korytnica*, http://dworypogranicza.pl/index.php/dwory/358-korytnica (dostęp: 9 V 2025); Kołodziejczyk 1999; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Korytnica" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Węgrów, w. Korytnica – 1911.

—— ❖ ——

Horn Albert Henryk (ur. 1870, zm. 23 X 1905) – przedsiębiorca.

Działalność gospodarcza: Albert Horn był właścicielem firmy garbarskiej w Warszawie na przełomie XIX i XX w. Był innowatorem w swej branży – podczas gdy technika wyprawy skór w tym czasie zasadniczo korzystała z garbników roślinnych, on w 1898 r. zastosował jako pierwszy w Warszawie metodę garbowania chromowego, która znacząco skracała okres garbowania. W szczytowym momencie działalności firmy (1907–1911) jej obrót roczny wynosił 1,8 mln rubli.

Rodzina: Ojcem Alberta Horna był Jan Chrystian Horn (ur. 1830), majster ciesielski, matką – Amelia Clement (1841–1904). Żoną Alberta Horna była Olimpia Eugenia Gaszczyńska (ur. 1875).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.219629; https://wielcy.pl/nekrologia/38136; Turnau 1983; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Horn A. garbarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1905–1906, 1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa-Wola, ul. Dworska – 1904; m. Warszawa-Wola, ul. Dworska 2 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 400 000 rubli – 1905–1911; produkcja roczna: 235 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1905;

przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 1 800 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Wacław Gaszczyński, Aleksander Horn, Eugenia Horn.

—— ❖ ——

Humnicki Ignacy (ur. 23 II 1861 w Lubani, zm. 1951) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Ignacy Humnicki był właścicielem dwóch folwarków z gorzelniami na Podlasiu: Łysów i Rusków. Folwark Rusków odziedziczył jego najmłodszy syn, Stefan Humnicki, który zarządzał majątkiem do 1944 r., kiedy do Ruskowa wkroczyła Armia Czerwona. Rosjanie w dworze urządzili szpital polowy. Po zakończeniu II wojny światowej grunty folwarczne zostały rozparcelowane, a w dworze zorganizowano szkołę podstawową, która funkcjonowała także w III RP.

Działalność społeczna: W latach 1905–1908 wspierał finansowo neogotycki kościół parafialny pw. św. Izydora Oracza w Ruskowie.

Rodzina: Dziadem Ignacego Humnickiego był Ignacy Humnicki (1798–1864), ziemianin, poeta, uczestnik powstania listopadowego, a ojcem Zygmunt Humnicki, właściciel majątku Lubania koło Chmielnika, matką – Teodora Błeszyńska. Ignacy Humnicki miał siostry: Helenę (ur. 1859), Mariannę (1862–1878) i Annę (1877–1940). Żoną Ignacego Humnickiego była Maria z d. Bądzyńska (1860–1952). Mieli 3 dzieci. Syn, Stefan Humnicki (1893–1965) ożenił się księżną Zofią Marią Albertyną Lubomirską (1893–1981). Był ostatnim właścicielem folwarku Rusków.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/8.12.327; *Dwory Pogranicza: Rusków*, http://dworypogranicza.pl/index.php/dwory/292-ruskow (dostęp: 14 V 2025); *Rusków*, https://www.polinow.pl/losice_i_okolice-ruskow (dostęp: 14 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Łysów" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Platerowo, w. Łysów – 1911.

Firma: „Rusków" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Platerowo, w. Rusków – 1911.

—— ❖ ——

Jarociński Zygmunt (ur. 1 V w 1824 w Łasku, zm. 16 IV 1909 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Do Łodzi przybył w 1840 r. i przyjął posadę subiekta w składzie przędzy Ludwika Mamrotha. W 1850 r. założył w Łodzi przy ul. Piotrkowskiej ręczną tkalnię wyrobów wełnianych. W 1890 r. wybudował tkalnię wyrobów wełnianych i bawełnianych przy ul. Targowej, zatrudniającą w 1892 r. 130 robotników, po 4 latach ok. 300, a w 1905 r. – 405. W 1889 r. wybudował fabrykę wyrobów

bawełnianych i wełnianych. Stopniowo powiększał przedsiębiorstwo przez zakup mniejszych, konkurencyjnych przedsiębiorstw: Barucha (1887) i Leona Wernera (1899), stając się jednym z wybitniejszych przemysłowców łódzkich branży włókienniczej. W efekcie ciągłego przejmowania mniejszych przedsiębiorstw na początku XX w. Jarocińscy stali się trzecią najbogatszą rodziną żydowską w Łodzi. Zygmunt Jarociński był członkiem i udziałowcem Towarzystwa Kredytowego m. Łodzi, prezesem rady Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu, prezesem zarządu Łódzkiego Towarzystwa Gazowego, a także udziałowcem Banku Handlowego w Łodzi. W 1929 r. jego zakłady przekształcono w spółkę Przemysł Włókienniczy Sukcesorowie Zygmunta Jarocińskiego Spółka Akcyjna. W 1934 r. rodzina Jarocińskich pozbyła się swoich udziałów w firmie. Jej prezesem został Salem Budzyner, jednocześnie dyrektor w Towarzystwie Akcyjnym Wyrobów Tkackich „Hirszberg i Birnbaum". W 1941 r. fabryka została kupiona przez Adolfa Kebscha i stała się filią jego wytwórni pończoch z ul. Sienkiewicza 65. Po upaństwowieniu w 1945 r. znajdowały się tu Zakłady Przemysłu Pończoszniczego im. płk. Wacława Jurczaka, które w latach 70. ubiegłego wieku zostały przemianowane na Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Iwona".

Działalność społeczna: Zygmunt Jarociński angażował się od początku swojej kariery biznesowej w działalność charytatywną. W 1898 r. ufundował ochronki dla dzieci żydowskich, należał do Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych w Łodzi. Wspierał (wraz z żoną Bertą) projekt utworzenia powstałej ostatecznie w 1900 r. Żydowskiej Szkoły Rzemieślniczej „Talmud Tora" przy ul. Średniej (ob. Pomorska 46/48; zaproponował taką nazwę, stosowaną na określenie elementarnych wyznaniowych placówek edukacyjnych, przeznaczonych dla dzieci najuboższych i sierot, ponieważ Żydzi mieli prawo do prowadzenia wyłącznie szkół religijnych). Ofiarował na ten cel plac oraz znaczne sumy pieniędzy. Dzięki finansowemu wsparciu rodziny Geyerów udało się też wybudować i wyposażyć gmach szkoły, a w dniu jej otwarcia Jarocińscy ofiarowali dodatkowo 5 tys. rubli na utworzenie stypendium ich imienia. Dzięki temu powstała szkoła zawodowa, której absolwenci stanowili elitę techników włókiennictwa. Była to pierwsza tego typu placówka w zaborze rosyjskim. Później przyjęła nazwę: Szkoła Przemysłowa Towarzystwa Szerzenia Oświaty i Wiedzy Technicznej wśród Żydów. Razem z zięciem, Maksymilianem Goldfederem, Zygmunt Jarociński finansował projekt budowy tanich mieszkań dla żydowskiej biedoty. Założył też sierociniec dla dzieci przy ul. Cegielnianej 61 (ob. Jaracza 25), który później otrzymał imię małżeństwa Anny i Jakuba Hertzów. W 1910 r. był pomysłodawcą powołania szkoły elementarnej.

Rodzina: Zygmunt (Szmul) Jarociński był synem Abrama i Frajdy. Miał 2 synów: Stanisława (1852–1934) i Alberta (1856–1923) oraz 2 córki: Fanny (ur. 1853), która wyszła za mąż za Maksymiliana Goldfedera, i Minę (1863–1938), zamężną z Adamem Osserem. Stanisław Jarociński był fabrykantem i radnym łódzkim. Studiował w Akademii Handlowej w Lipsku. Otworzył dom bankowy w Łodzi i został wspólnikiem w banku Goldfedera. Ponadto był właścicielem akcji wielu przedsiębiorstw, a także współzałożycielem i członkiem rad nadzorczych: Kolei Elektrycznej Łódzkiej (od 1909 wiceprezes), Widzewskiej Manufaktury, Towarzystwa Akcyjnego „Warrant", członkiem Komitetu Giełdy i Komitetu Reprezentantów Zgromadzenia

Kupców miasta Łodzi oraz członkiem rady opiekuńczej Szkoły Zgromadzenia Kupców miasta Łodzi. W 1890 r. ożenił się z Reginą Eugenią, córką Adolfa Goldfedera, i został wspólnikiem w banku jej brata, Maksymiliana Goldfedera, męża swojej siostry Fanny. Był akcjonariuszem w wielu przedsiębiorstwach łódzkich i podobnie jak ojciec wspierał finansowo Żydowską Szkołę Rzemieślniczą „Talmud Tora". W latach 1914–1915 był członkiem Komitetu Obywatelskiego oraz Rady Miejskiej z listy Żydów-Polaków (1917–1918). W 1915 r. został przewodniczącym komisji żydowskiej Delegacji Szkolnej. Komisja ta dążyła do realizowania przez szkoły żydowskie programu asymilacji, co spotykało się ze sprzeciwem zarówno syjonistów, jak i ortodoksów. Od 1916 r. Stanisław Jarociński był przewodniczącym Komitetu Wielkiej Synagogi, wiceprezesem i od 1909 r. prezesem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności, prezesem Łódzkiego Towarzystwa „Talmud Tora" i Żydowskiej Szkoły Rzemieślniczej „Talmud Tora". Wchodził w skład zarządów: Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Ochrony Kobiet, Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich, Szkoły Handlowej Zgromadzenia Kupców. Był również przewodniczącym Ligi Obrony Przeciwlotniczej. Po śmierci ojca w 1909 r. przejął przedsiębiorstwo wraz z bratem Albertem, przekształcając je w spółkę Przemysł Włókienniczy Sukcesorowie Zygmunta Jarocińskiego S.A. Był zaangażowany w działalność Szkoły Zgromadzenia Kupców i Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich. Był również członkiem Stowarzyszenia Humanitarnego „Montefiore" – B'nei B'rith w Łodzi. W wyborach do Rady Miejskiej w styczniu 1917 r. uzyskał mandat radnego, startując z listy Komitetu Wyborczego Żydów-Polaków. Stanisław Jarociński miał jednego syna – Jerzego Waldemara Jarocińskiego (1893–1970), francuskiego krytyka sztuki. Jego szwagier Maksymilian Goldfeder (1847–1923) początkowo pracował w banku swojego brata Adolfa, a po ślubie z Anną Jarocińską otworzył własny kantor bankowy. Był jednym z założycieli spółki rysko-warszawskiej, która w 1898 r. utworzyła Manufakturę Lnianą i Jutową. Po I wojnie światowej jego firma zbankrutowała. Jego bratanica – córka brata Maksymiliana, Adolfa Goldfedera – Stefania, wyszła za mąż za hrabiego Jerzego Skarbka, ich córką była Krystyna Skarbek (1908–1952), agentka brytyjskiego wywiadu.

Drugim synem Zygmunta Jarocińskiego był Albert Jarociński (1856–1923), przemysłowiec. Po śmierci ojca przejął przedsiębiorstwo, które prowadził z bratem Stanisławem. Oprócz działalności przemysłowej był zaangażowany na rzecz Żydowskiej Szkoły Rzemieślniczej „Talmud Tora", był też członkiem Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności, wspierał także Towarzystwo Szerzenia Oświaty i Wiedzy Technicznej wśród Żydów. Od 1915 do 1923 r. był członkiem zarządu Gminy Żydowskiej w Łodzi oraz członkiem Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu, zasiadał też w komisji ds. kanalizacji miasta. Żoną Alberta Jarocińskiego była Anna z d. Wulfsohn, córka przemysłowca Hugona Wulfsohna (1837–1905), właściciela przędzalni i tkalni wełny w Łodzi, przekształconych następnie w Towarzystwo Akcyjne Manufaktury Wełnianej.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.216298; https://wielcy.pl/nekrologia/216298; https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Jaroci%C5%84ski; *Zygmunt Jarociński i zamek przy ulicy Targowej*, 28 II 2015, https://baedekerlodz.blogspot.com/2015/02/zygmunt-jarocinski-i-zamek-przy-ulicy.html

(dostęp: 28 IV 2025); *Jarociński Zygmunt*, https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/5146-jarocinski-zygmunt (dostęp: 28 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Gazowe zakłady w Łodzi

Rola w firmie: prezes (1904–1908).

Dane adresowe firmy: m. Łódź – 1904; m. Łódź, ul. Targowa 34 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 450 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Edward Arnhold, Julian Nelkenbaum, Czesław Świerczewski, Aleksander Trentovius.

Firma: Jarociński Zygmunt, Jarociński Zygmunt Spadkodawca fabryka wyrobów wełnianych, tkalnia i przędzalnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1905–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Targowa 44 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Targowa 44/46 – 1905–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Nowomiejska 3 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 820 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Marceli Berlinerblau, Albert Jarociński.

Firma: Łódzkie Towarzystwo Wzaj. Kred., Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Łódzkie

Rola w firmie: prezes rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 43 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał wpłacony: 700 000 rubli – 1910; kapitał wpłacony: 748 250 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Juliusz Ascher, J. Bielszowski, Michał Cohn, Paweł Hertz, Albert Jarociński, K. Mogilnicki, Leon Rappaport, Henryk Sachs, Stanisław Silberstein, Maks Wilczyński.

Firma: Jarociński Zygmunt skład towarów wełnianych i półwełnianych

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Nowomiejska 3 – 1911.

—— ❖ ——

Kernbaum Maksymilian (ur. 28 XII 1857 w Warszawie, zm. 2 I 1936 w Łodzi) – fabrykant.

Wykształcenie: średnie, po ukończeniu szkoły średniej pracował w przedsiębiorstwie ekspedycyjno-handlowym swego ojca.

Działalność gospodarcza: Jego kariera przyspieszyła po zawarciu małżeństwa z Julią Wulfsohn, córką łódzkiego przemysłowca i finansisty Hugona Wulfsohna. Po ślubie zamieszkał w Łodzi, w 1887 r. stał się współwłaścicielem przędzalni i tkalni materiałów kortowych „Hugo Wulfsohn". W firmie pełnił także funkcję dyrektora zarządzającego. W latach 1892–1896 zatrudnionych było w niej 160 robotników. W 1893 r. wartość produkcji wynosiła 194 tys. rubli srebrnych. Pod jego kierownictwem firma pomyślnie przeszła przez zawirowania na rynkach w czasach I wojny światowej i Wielkiego Kryzysu. W 1922 r. zatrudniała 340 robotników, natomiast w 1929 r. kapitał zakładowy wynosił 2,7 mln zł. W okresie międzywojennym Maksymilian Kernbaum był prezesem Towarzystwa Akcyjnego Hugo Wulfsohn.

W 1899 r. został pełnomocnikiem teścia w Komitecie Giełdowym Łódzkim, a w 1906 r. członkiem zarządu Komitetu. Wspólnie z Edwardem Heimanem nabył od Szlenkera fabrykę tkanin bawełnianych „Wola" w Warszawie. Był także członkiem rady nadzorczej i zarządu Łódzkiego Banku Kupieckiego (1902), członkiem Komitetu Reprezentantów Zgromadzenia Kupców m. Łodzi oraz Komitetu Dyskontowego Oddziału Banku Gospodarstwa Krajowego, członkiem zarządu Związku Przemysłowców (od 1909) i członkiem sekcji Przemysłu Włókienniczego Oddziału Łódzkiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Handlu i Przemysłu. Był także dyrektorem fabryki chemicznej „Radocha – Tow. Akcyjne" w Sosnowcu, która powstała na bazie fabryki świec „Reicher, Kernbaum i Openheim". Do 1930 r. był członkiem Rady Giełdowej Giełdy Pieniężnej. W latach 1921–1928 był wiceprezesem zarządu Związku Przemysłu Włókienniczego w Polsce. Należał do Rady Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan").

Działalność społeczna: Maksymilian Kernbaum był członkiem Rady Opiekuńczej Szkoły Handlowej przy Stowarzyszeniu Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych, przekształconym później w Łódzkie Towarzystwo Szerzenia Wiedzy Handlowej. Pomiędzy 1914 a 1915 r. pełnił funkcję skarbnika w Głównym Komitecie Obywatelskim w Łodzi, m.in. inicjując emisję bonów pieniężnych. Po pierwszych wyborach do Rady Miejskiej w Łodzi w styczniu 1917 r. wszedł do Koła Radnych Polaków. W październiku 1917 r. objął stanowisko drugiego burmistrza Łodzi. Działał w składzie zarządu Kuratorium Fundacji im. Hermana i Miny Konstadtów w Łodzi.

Rodzina: Maksymilian Kernbaum był synem kupca Izydora Kernbauma (1833–1898) i Franki z d. Pragier (1834–1907). Jego żoną była Julia, córka Hugona Wulfsohna. Mieli 2 synów: Stanisława (ur. 1887) i Mieczysława (ur. 1889) oraz córkę Stefanię.

Maksymilian Kernbaum był młodszym bratem Józefa Kernbauma (1856–1939), także przemysłowca, dyrektora handlowego w zakładzie chemicznym „Radocha" w Sosnowcu. Józef Kernbaum był absolwentem Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, pozytywistą, założycielem fabryki gwoździ w Warszawie, współwłaścicielem przędzalni i tkalni bawełny „Wola", członkiem rady Gminy Żydowskiej w Warszawie. Po śmierci swojego syna Mirosława ofiarował 10 tys. rubli Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu na stworzenie pierwszej w Polsce pracowni radiologicznej (im. Mirosława Kernbauma). Kierownikiem pracowni była Maria Skłodowska-Curie. W 1921 r. ufundował nagrodę Towarzystwa Naukowego Warszawskiego

przyznawaną co 2 lata dla naukowca, który opublikuje innowacyjne prace z dziedziny fizyki w Polsce. Przekazał też Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu środki na stworzenie atlasu historycznego ziem polskich. Józef Kernbaum został ranny podczas oblężenia Warszawy w 1939 r., zmarł w wyniku odniesionych ran, pochowano go na Cmentarzu Powązkowskim.

Synem Józefa Kernbauma był Mirosław Kernbaum (1882–1911), fizyk, badacz radiolizy wody. Studiował na Politechnice w Charlottenburgu, gdzie działał w polskich organizacjach akademickich powiązanych z nurtem endeckim, uczestniczył w tym czasie w manifestacjach antypruskich. W rezultacie swoich działań politycznych został wraz z 26 kolegami wydalony w 1902 r. z Prus. Po powrocie do Warszawy aresztowano go i osadzono w Cytadeli Warszawskiej. Od października 1902 r. przebywał w Zurychu, gdzie kontynuował naukę na tamtejszej Politechnice. Od 1905 r. studiował na Uniwersytecie Genewskim, uzyskując tam doktorat z fizyki w 1908 r. W Szwajcarii jako członek Związku Młodzieży Polskiej „Zet" należał do lokalnej organizacji młodzieżowej „Ogniwo", powiązanej z Narodową Demokracją. Jesienią 1908 r. przeniósł się do Paryża i został asystentem Marii Skłodowskiej-Curie. W Paryżu przez krótki czas był prezesem Zjednoczenia Towarzystw Młodzieży Polskiej za Granicą i należał do Centralizacji „Zet". W 1911 r. przeniósł się do Krakowa, gdzie w tym samym roku popełnił samobójstwo. Mirosław Kernbaum pracował nad rozkładem wody pod wpływem promieniowania beta, nadfioletowego, słonecznego.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej w Łodzi.

Odznaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1925) i Złoty Krzyż Zasługi (1931).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.11321.1; https://wielcy.pl/nekrologia/70599; *Ulica Piotrkowska 78*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-78 (dostęp: 11 V 2025); *Kernbaum Maksymilian*, w: PSB, t. 12, 1966/1967, s. 347; *Kernbaum Maksymilian*, https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/5158-kernbaum-maksymilian (dostęp: 11 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Heiman Edward i Kernbaum Maks firma „Wola" przędzalnia bawełny i farbiarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, pow. warszawski, gm. Czyste, w. Wola – 1904, 1905–1907, 1908; gub. warszawska, pow. warszawski, gm. Czyste, pod Warszawą, w. Wola, ul. Kościelna 294/584 – 1910; gub. warszawska, pod Warszawą, w. Wola, ul. Kościelna 294/584 – 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 660 100 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 775 000 rubli – 1907–1911; roczna produkcja: 660 100 rubli – 1906.

Spotkani w firmie: Edward Heiman, Stanisław Jakubowicz, Herman Seideman.

Firma: Wulfsohn H. i Kernbaum M., Wulfsohn Hugo fabryka wyrobów wełnianych, manufaktura wełniana

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 78 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Milionowa – 1905–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 78 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 633 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Herman Seideman, Hugo Wulfsohn.

Firma: Bank Kupiecki Łódzki

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1910; kapitał zakładowy: 3 mln rubli – 1911; suma lokowanych kapitałów: 2 500 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Reinhardt Bennich, K. Blum, Edm. Brinckenhoff, M. Fischer, Konstanty Jannasz, Oskar Kindler, Z. Kon, Leopold Landau, Ernest Leonhardt, B. Wachs, E. Wewer.

—— ❖ ——

Kindermann Juliusz Robert (ur. 6 IV w 1866 w Łodzi, zm. 13 VIII 1932 we Frankfurcie nad Menem) – fabrykant.

Wykształcenie: Po ukończeniu szkoły technicznej w Łodzi rozpoczął pracę w zakładach ojca.

Działalność gospodarcza: W 1892 r. założył własne przedsiębiorstwo wyrobów bawełnianych. W 1897 r. utworzył nową fabrykę w Łodzi przy ul. Łąkowej. W czasie rewolucji 1905 r. fabryka Kindermanna była ośrodkiem strajków i zamieszek robotniczych, 7 robotników zostało aresztowanych przez władze rosyjskie, wezwane na pomoc przez właściciela. W 1922 r. firma została przekształcona w Towarzystwo Akcyjne Bawełnianej Manufaktury Juliusza Kindermanna, z kapitałem zakładowym ustalonym na sumę 3 mln zł. Akcje pozostały w rękach rodziny. W 1927 r. zakłady posiadały 8 tys. wrzecion, 600 krosien mechanicznych oraz wykończalnię, farbiarnię i drukarnię. W 1929 r. kapitał zakładowy wynosił 4,6 mln zł, zatrudnionych było 960 robotników. Po śmierci Juliusza Kindermanna prezesem spółki została jego żona Klara. Fabryka, zatrudniająca do tysiąca osób, przetrwała w dobrej kondycji finansowej do II wojny światowej. Po 1945 r. została upaństwowiona i nosiła imię I Dywizji Kościuszkowskiej. Następnie weszła (wraz z m.in. zakładami Biedermanna) w skład Zakładów Przemysłu Bawełnianego im. Szymona Harnama „Rena-Kord". Działała do końca lat 90. XX w., gdy ostatecznie zbankrutowali jej ostatni właściciele. Główną rezydencją Juliusza Kindermanna była okazała kamienica przy ul. Piotrkowskiej 137.

Działalność społeczna: Juliusz Kindermann był m.in. członkiem honorowym Łódzkiej Ochotniczej Straży Ogniowej (w sumie przez 33 lata), członkiem zarządu i rady opiekuńczej Szpitala Anny Marii oraz komitetu Łódzkiego Towarzystwa Muzycznego i Łódzkiego Oddziału Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu. Aktywnie wspierał organizacje o niemieckim charakterze, takie jak Łódzkie Towarzystwo Strzeleckie oraz Niemieckie Stowarzyszenie Popierania Oświaty, w którym był członkiem zarządu. W 1910 r. wzniosło ono budynek dla gimnazjum niemieckiego w Łodzi, również dzięki

funduszom napływającym z Niemiec, o które Stowarzyszenie apelowało pod hasłami zapobieżenia „zaniku niemczyzny w tutejszym chaosie narodów". Założyciele szkoły zapewniali jednak, że nie będzie ona „rozsadnikiem szowinizmu" i rzeczywiście uczyli się w niej również Polacy i Żydzi.

Rodzina: Juliusz Kindermann był synem Wilhelminy Matyldy Holzschuher i urodzonego w Czechach Franciszka Kindermanna (1837–1915). Ojciec Franciszka Kindermanna (także Franciszek) był z zawodu tkaczem, wywodził się Saksonii i przybył do Łodzi ok. 1836 r. Franciszek młodszy w 1859 r. uruchomił przy ul. Piotrkowskiej ręczny warsztat tkacki (rocznicę półwiecza działalności na rynku łódzkim firma obchodziła uroczyście w 1909 r.). Dwa lata później zatrudniał 22 czeladników. W 1896 r. posiadał 70 krosien ręcznych i wyrabiał tkaniny bawełniane, wełniane, korty i chustki. W 1897 r. zmechanizowany zakład podjął zintensyfikowaną produkcję wełnianych produktów. I wojna światowa zahamowała rozwój firmy. Spadkobiercy, którzy przejęli firmę w 1915 r., musieli spłacić olbrzymie długi. W 1928 r. firmę przekształcono w spółkę akcyjną Przemysł Wełniany Franciszek Kindermann S.A. Na skutek kryzysu w latach 30. XX w. ogłoszono jej upadłość, własność przejęło Towarzystwo Kredytowe, a hale fabryczne podnajmowano innym przedsiębiorstwom. W czasie II wojny światowej w zakładach zlokalizowana była filia Telefunkena. W 1945 r. w części dawnych zakładów wełnianych zaczęła działać fabryka cukierków „Optima", drugą część przejęła Łódzka Drukarnia Akcydensowa. Franciszek młodszy działał w Łódzkim Chrześcijańskim Towarzystwie Dobroczynności, w lutym 1896 r. został odznaczony rosyjskim Medalem Srebrnym na Wstędze Orderu Świętego Stanisława. Został pochowany w grobowcu rodzinnym na cmentarzu ewangelickim przy ul. Ogrodowej 43. Franciszek młodszy uchodził za osobę całkowicie spolonizowaną, jego synowie jednak w większości wrócili do tożsamości niemieckiej. Oprócz Juliusza, Franciszek młodszy z Wilhelminą Matyldą mieli jeszcze 11 dzieci. Najstarsza córka Emilia (ur. 1860) wyszła za mąż za łódzkiego przedsiębiorcę Teodora Tietzena (1852–1939). Bracia Gustaw i Leopold zasiadali w zarządzie fabryki ojca. Leopold Rudolf Kindermann (1869–1917) ożenił się z Laurą Feder, córką zamożnego przemysłowca Henryka Huberta Federa, był fabrykantem i właścicielem jednego z najcenniejszych zabytków architektury secesyjnej w Polsce i Europie – willi przy ul. Wólczańskiej 31 w Łodzi. Był też aktywnym członkiem niemieckiego kulturowo Łódzkiego Towarzystwa Cyklistów. Gustaw Adolf Kindermann (1864–1920), również przemysłowiec, żonaty z Marią Wertschitzki, znany był ze zbudowanego przez siebie imponującego pałacu przy ul. Piotrkowskiej 151.

Juliusz Kindermann był żonaty z Klarą Alwiną (ur. 1872), córką przemysłowca Teodora Steigerta (1849–1914), mieli 3 synów i córkę Lidię. Dwaj synowie Juliusza Kindermanna, Juliusz Artur (ur. 1893) i Eugeniusz (1903), byli działaczami nazistowskimi w Łodzi. Hitlerowskie bojówki w Łodzi wspierali zarówno Alfred (ur. 1900), syn Juliusza, jak i syn jego brata Gustawa Adolfa – Arno. Ten ostatni był też członkiem działającego w czasie okupacji niemieckiej Komitetu Obywatelskiego pośredniczącego między władzami niemieckimi a ludnością miasta. Eugeniusz Kindermann wyjechał z Łodzi tuż przed wyjściem wojsk niemieckich, inni bracia jeszcze wcześniej. Potomkowie Kindermannów żyją dziś głównie w Niemczech i Austrii.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.11479.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Kindermann; *Hotel Focus, dawna fabryka Juliusza Kindermanna*, 2 VIII 2013, https://baedekerlodz.blogspot.com/2013/08/dawna-fabryka-juliusza-kindermanna.html (dostęp: 3 VI 2025); *Ulica Piotrkowska 139*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-139 (dostęp: 3 VI 2025); *Kindermann Juliusz Robert*, w: PSB, t. 12, 1966/1967, s. 460; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Kindermann Juljusz fabryka wyrobów bawełnianych (tkalnia)

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Główna 24 – 1904; m. Łódź, ul. Piotrkowska 139 – 1911; adres fabryki: m. Łódź, ul. Łąkowa 23 – 1905–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Rozwadowska 2 – 1905–1907; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 139 – 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 557 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Juliusz Hornung, F. Vogt.

Firma: Bank Handlowy w Łodzi

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Średnia 16 – 1910–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1910, 1911; kapitał zasobowy: 2 690 000 rubli – 1910; kapitał zasobowy: 2 740 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Alfred Biederman, Wacław Dybczyński, T. Ender, Henryk Grohman, Kurt Hauk, Edward Herbst, Henryk Herbst, Edmund Hille, J. Hirszberg, Edward Landie, O. Mantey, E. Patz, J. Petters, J. Rychter, Karol Scheibler, K. Steinert, R. Steinert, J. de Tanfani, Izydor Zand, R. Ziegler.

—— ❖ ——

Kiślański Władysław Marian (ur. 2 II 1868 w Kaliszu, zm. 18 IX 1924 w Warszawie) – przedsiębiorca, inżynier chemik.

Wykształcenie: Studiował chemię na Politechnice w Rydze.

Działalność gospodarcza: Władysław Kiślański był prezesem Łowickiego Towarzystwa Przetworów Chemicznych i Nawozów Sztucznych (1904–1911), które uruchomiło jako pierwsze w Królestwie Polskim produkcję nawozów sztucznych. Obrót roczny firmy wynosił 1,2 mln rubli (1904–1911). Fabryka zatrudniała od 100 do 300 robotników. W 1900 r. w fabryce doszło do strajków, protesty były wywołane szkodliwymi warunkami pracy. W czasie I wojny światowej fabryka została ostrzelana przez wojska niemieckie (1914), a w 1915 r. spółka ogłosiła upadłość.

Działalność społeczna: Władysław Kiślański był członkiem korporacji akademickiej Welecja, założonej w 1883 r. w Rydze.

Rodzina: Rodzicami Władysława Kiślańskiego byli Karol Kiślański (1835–1896) i Agnieszka Taczanowska (1838–1885). Żoną Władysława Kiślańskiego była Janina Jackowska (ur. 1870). Kuzynem Władysława Kiślańskiego był Władysław Teodor Kiślański (1841–1926), inżynier i przedsiębiorca.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, w dużym mauzoleum rodzinnym.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/10.163.53; https://wielcy.pl/nekrologia/230838; *Korporacja Akademicka Welecja – członkowie*, https://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/warszawa/k-welecja/ (dostęp: 7 VI 2025); J.S. Majewski, *Warszawa. Stare Powązki. Mauzoleum Kisiel-Kiślańskich*, https://miastarytm.pl/warszawa-stare-powazki-mauzoleum-kisiel-kislanskich/ (dostęp: 7 VI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Łowickie Tow. Przetworów Chemicznych i Nawozów Sztucznych

Rola w firmie: prezes (1904–1908, 1910–1911), zastępca członka zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911), dyrektor techniczny (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. warszawska, m. Łowicz – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 23 – 1904, 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 3 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 200 000 rubli – 1904, 1906–1911.

Spotkani w firmie: A. Binard, G. Delplace, J. Geblens, J. Gellens, Władysław Leppert, L. de Lhonneux, F. del Marmol, Stanisław Natanson, G.O. Pastor.

—— ❖ ——

Kleniewski Jan (ur. 11 XII 1845 w Ciołkowie, zm. 28 XII 1918 w Warszawie) – ziemianin, przemysłowiec.

Wykształcenie: Studiował w Szkole Głównej w Warszawie oraz rolnictwo w Akademii Rolniczej w Hohenheim.

Działalność gospodarcza: Jan Kleniewski uchodził w swoich czasach za wzór „nowego ziemianina", odnoszącego znaczące sukcesy finansowe w prowadzeniu folwarków, które dostosował do zmieniających się realiów gospodarczych. W 1871 r. wraz z ojcem i bratem Władysławem kupił rozległe dobra opolskie na Lubelszczyźnie, należące niegdyś do Lubomirskich. Rok później, w wyniku podziału majątku pomiędzy braćmi, stał się właścicielem 4 folwarków: Kluczkowice, Łaziska, Wrzelowa i Szczerkowa, zrezygnował z uprawy zbóż na rzecz uprawy chmielu (największa plantacja w Królestwie Polskim – 100 mórg) oraz buraków cukrowych (kilkaset mórg). Posiadał kilka suszarni, siarkownię chmielu, dwie cukrownie, browar, gorzelnię. Płody rolne przetwarzał we własnych folwarkach. Wybudował fabrykę serów w Szczekarkowie. Założył cegielnię, fabrykę kafli, fabrykę koszyków z wikliny. Drewno ze swoich lasów (1600 mórg) przetwarzał we własnych tartakach i stolarniach, gdzie

produkowano gonty, parkiety i meble. Budował młyny wodne i parowe. Miał również sieć sklepów w Opolu Lubelskim, Puławach i Warszawie, w których sprzedawał produkty ze swoich folwarków. Budował kanały, śluzy, osuszał pola, powiększając obszary rolne i chroniąc tereny wiejskie przed zalewami. W Warszawie miał dom komisowy i handlowy, gdzie sprzedawał chmiel bezpośrednio odbiorcom zagranicznym, pomijając pośredników. W momencie podziału jego majątku między dziećmi jego dobra warte były 3 mln rubli, co było imponującą sumą jak na tamte czasy wśród środowiska ziemiańskiego.

Działalność społeczna: Był jednym z członków założycieli Lubelskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu (1898). Opolszczyzna na Lubelszczyźnie za jego staraniem otrzymała w 1917 r. kolej wąskotorową. Był prezesem Lubelskiego Stowarzyszenia Rolniczego, a także przewodniczącym organizacji powołanej do obwałowania Wisły. W 1906 r. wszedł do rady nadzorczej Polskiej Macierzy Szkolnej. Zakładał na swoich folwarkach szkoły elementarne i zawodowe. Przy cukrowni w Zagłobie wybudował nowoczesne czworaki, budynki te w 1900 r. w Paryżu w konkursie na nowoczesne budownictwo przemysłowe zdobyły Złoty Medal. W 1891 r. założył Kasę Przezorności dla swoich pracowników. Organizował przydział mieszkań dla robotników pracujących w jego zakładach. Deklarował ideową przynależność do Narodowej Demokracji, gościł w swoim majątku Romana Dmowskiego, ale nie był działaczem politycznym.

Pochówek: w rodzinnym grobowcu we Wrzelowcu.

Rodzina: Jan Kleniewski był synem drobnej szlachty ziemi lubelskiej – Franciszka Kleniewskiego herbu Zagłoba oraz Marii z Lasockich herbu Dołęga. W 1880 r. ożenił się z Marią Jarocińską, podobnie jak mąż wywodzącej się z drobnej szlachty ziemi lubelskiej. Jego żona stworzyła pierwszą nowoczesną kobiecą organizację ziemiańską w Polsce, której była dożywotnią honorową przewodniczącą. Mieli 5 dzieci: Witolda (1880–1927), Przemysława (1888–1944), który zginął w powstaniu warszawskim i Halinę Kleniewską-Iłłakowicz (1883–1973), pozostałych 2 zmarło w dzieciństwie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/10.224.132; https://wielcy.pl/nekrologia/52017; https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Kleniewski; *100. rocznica śmierci Jana Kleniewskiego herbu Zagłoba*, https://muzeum.kluczkowice.pl/100-rocznica-smierci-jana-kleniewskiego-herbu-zagloba/ (dostęp: 16 V 2025); *Kleniewski Jan*, w: PSB, t. 12, 1996/1997, s. 605–606; *Jan Kleniewski – ziemianin, nowoczesny rolnik, przemysłowiec, przetwórca, społecznik*, https://opole.24wspolnota.pl/kultura/jan-kleniewski-ziemianin-nowoczesny-rolnik-przemyslowiec-przetworca-spolecznik/ (dostęp: 16 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Łaziska", Iłłakowicz Halina firma „Łaziska", Kleniewski Jan, Kleniewski Jan firma „Łaziska" gorzelnia i rektyfikacja, gorzelnia i rektyfikacja „Łaziska"

Rola w firmie: imiennik (1904–1906).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Łaziska – 1904–1911; adres zarządu: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 40 200 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 40 200 rubli – 1905–1907, 1908.

Firma: „Kluczkowice", Kleniewski Jan firma „Kluczkowice" browar, słodownie i plantacje chmielu

Rola w firmie: imiennik (1904–1906), właściciel (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 20 000 rubli – 1907, 1908, 1910; kapitał zakładowy: 60 000 rubli – 1911; produkcja roczna: 32 700 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 32 700 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 55 000 rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 85 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Kalinowski, Stanisław Kutnowski.

Firma: „Zagłoba" fabryka cukru

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911), zarządzający (1905–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1904, 1905, 1906; gub. lubelska, poczta Opole, w. Zagłoba – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 445 900 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 445 900 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Czesław Bielski, Hipolit Borowski, Antoni Chrościcki, Roman Dąbrowski, Feliks Emeryk, Ludwik Gurbski, Władysław Iwański, Ed. Jackowski, Władysław Jankowski, Witold Kleniewski, Marceli Kowalski, Bolesław Kucharski, Aleksander Miecznikowski, Kazimierz Mijakowski, St. Niewęgłowski, Jan Rogowiec (Rogowicz), Arkadiusz Rzewuski, Stefan Trepka, Władysław Wiechowski.

Firma: Kleniewski Jan, Kłeniewski Jan, Dobra Kluczkowice plantacje chmielu, plantacje chmielu w Dobrach Kluczkowice, plantacje chmielu, sortownia, siarkownia i prasowanie chmielu, sortownia i siarkownia chmielu

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1904, 1905–1907; adres pocztowy i telegraficzny: Opole Lubelskie – 1904; adres pocztowy i telegraficzny: Opole Lubelskie, Kleniewski – 1905.

Firma: Kleniewski Jan tartak parowy

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 21 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 21 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 35 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Władysław Pacuła, Zygmunt Szybalski.

Firma: Kleniewski Jan fabryka koszyków

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 12 000 rubli – 1907, 1908, 1911.

Spotkani w firmie: Leopold Lepecki.

Firma: Kleniewscy Jan i Witold cegielnia

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, pod Lublinem, w. Lemszczyzna – 1907–1911; adres zarządu i telegraf: Ludomir Kłobski, Lublin, Lemszczyzna – 1907–1911; adres zarządu i telegraficzny: Ludomir Kłobski, Lublin, Lemszczyzna – 1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 35 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 45 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Główczyński, Witold Kleniewski, Ludomir Kłobski, Aleksander Potkański, Jan Wojciechowicz.

Firma: Kleniewski Jan firma „Kluczkowice" słodownia

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 25 000 rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 37 000 rubli – 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Stanisław Kalinowski.

Firma: Kleniewski Jan piekarnia

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Opole, w. Kluczkowice – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 12 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Leopold Lepecki.

—— ❖ ——

Kohn Johann (ur. 1870, zm. 2 IV 1922 w Radomiu) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Początki Fabryki Mebli Giętych Kohn Johann i Spółka w Radomiu sięgają 1895 r., kiedy Mojżesz Pfeffer i Marek Forster uruchomili tartak parowy, w którym produkowali m.in. podkłady, słupy i inne drewniane produkty potrzebne w kolejnictwie. W 1897 r. Mojżesz Pfeffer otworzył mechaniczną stolarnię, w której zainicjował pracę nad nowym asortymentem zakładu – meblami giętymi. Tartak został nazwany „Prędocinek M. Pfeffer i Synowie". W 1905 r. wspólnikiem firmy został Johann Kohn, przedsiębiorca austriacki. Firma w całości poświęciła się produkcji mebli do mieszkań i biur, stając się przed I wojną światową jednym z największych zakładów w Radomiu (w tym okresie produkowano tam dziennie ok. 2,5 tys. sztuk mebli). Poza Królestwem Polskim wyroby fabryczne trafiały do Rosji, państw europejskich i na inne kontynenty. Fabryka zatrudniała ok. 2 tys. robotników. Od 1923 do 1926 r. kierowali nią Paweł Jan Kohn i Ida Kohn. W 1926 r. firmę kupili Izrael Leszcz i Pinkus Tajchman, przedsiębiorcy specjalizujący się w produkcji i handlu klepkami dębowymi. W 1934 r. fabryka zatrudniała 340 robotników i produkowała

ok. 600 sztuk mebli dziennie. W 1939 r. upadła, a obiekty fabryczne zostały sprzedane Polskiej Spółce Obuwia Bata.

Rodzina: Johann Kohn miał dwójkę dzieci: Pawła Jana Kohna i Idę Kohn.

Pochówek: na cmentarzu chrześcijańskim w Radomiu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.265273; https://wielcy.pl/nekrologia/265273; *Historia fabryki mebli giętych Johann Kohn i S-ka*, https://www.cozadzien.pl/artykul/60306,historia-fabryki-mebli-gietych-johann-kohn-i-s-ka (dostęp: 4 VI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Kohn Johann i Co. fabryka mebli giętych

Rola w firmie: imiennik (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres: gub. radomska, m. Radom – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 250 000 rubli – 1906; kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907–1911.

—— ❖ ——

Kohn Markus (ur. ok. 1837 w Częstochowie, zm. 15 VIII 1921 w Łodzi) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: W 1899 r. łódzkie przedsiębiorstwo Markusa Kohna, specjalizujące się w produkcji wełny czesankowej (m.in. sukna, flanele, korty, szewioty), przekształcono w spółkę akcyjną o kapitale założycielskim 2,5 mln rubli, który został podzielony na 5 tys. akcji. Spółkę nazwano Towarzystwo Akcyjne Przemysłowe Wyrobów Wełnianych „Markus Kohn". W jej zarządzie, poza Markusem Kohnem, znaleźli się jego dwaj synowie: Ignacy Kohn i Samuel Kohn oraz Maurycy Poznański, Jakub Przeworski i D. Keiserstein. Fabryka wyróżniała się na tle konkurencji posiadaniem nowoczesnych maszyn tkackich, na przełomie XIX i XX w. zatrudniała 1500 robotników. Przedsiębiorstwo poza Królestwem Polskim miało także przedstawicielstwa w Bielsku, Gdańsku, Brnie, Budapeszcie i Bukareszcie. W II RP spółka Markusa Kohna dysponowała kapitałem założycielskim w wysokości 5 mln złp. W drugiej połowie lat 30. działała pod nazwą Przędzalnia Wełny Czesankowej Markus Kohn, Spółka Akcyjna i miała porównywalny stan zatrudnienia co na przełomie wieków (ok. 1500 robotników). Obrót spółki w 1936 r. wynosił ponad 20 mln zł. Miała przedstawicielstwa w Warszawie, Bukareszcie, Hamburgu i Amsterdamie. Pod koniec lat 30. właściciele wykupili obiekty przemysłowe i reprezentacyjne domy w Łodzi, należące wcześniej do Akcyjnego Towarzystwa Sukienniczej Manufaktury „Leonhardt, Woelker & Girbardt", które w 1937 r. zostało postawione w stan upadłości. W 1943 r. w fabryce przy ul. Łąkowej 3/5 swą siedzibę miał oddział koncernu Askania, Fluggeratewerke G.m.b.H. Firma zatrudniała ok. 900 osób, w tym dużą liczbę robotników niemieckich sprowadzonych z Berlina. W fabryce produkowano m.in. części do pokładowych urządzeń samolotów i do silników Diesla. W PRL została znacjonalizowana i funkcjonowała pod nazwą „Vigoprim". W III RP obiekty przemysłowe fabryki niszczeją i częściowo są wynajmowane jako magazyny.

Działalność społeczna: Markus Kohn był członkiem rady Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu, członkiem Żydowskiego Towarzystwa Pielęgnowania Chorych „Bikur Cholim" i Komitetu „Uzdrowisko". Po jego śmierci, w 1923 r. w miejscowości uzdrowiskowej Helenówek pod Łodzią w jednym z obiektów utworzono honorową salę im. Teresy i Markusa Kohnów. Markus Kohn był kolekcjonerem dzieł sztuki, które okresowo wystawiał w muzeach.

Rodzina: Markus Kohn był żonaty z Teresą z Grossów. Mieli 2 synów: Ignacego Kohna, przemysłowca, żonatego z Rozalią Landau, oraz Samuela Kohna.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.87187; https://wielcy.pl/nekrologia/87187; *Dawna przędzalnia Markusa Kohna – ulica Łąkowa*, 4 VII 2020, https://baedekerlodz.blogspot.com/2020/07/dawna-przedzalnia-markusa-kohna-ulica.html (dostęp: 21 IV 2025); *Ulica Piotrkowska 61*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-61 (dostęp: 21 IV 2025); T. Czarnota, *Łódź – Fabryka przy ul. Łąkowej 3/5. Fabryka wyrobów wełnianych Markusa Kohna*, https://foto.czarnota.org/lodz/2021/11/25/lodz-fabryka-ul-lakowa-3-5-fabryka-wyrobow-welnianych-markusa-kohna/ (dostęp: 21 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Józefów" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Pruszków, osada Józefów – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 16 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 16 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 850 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 1 350 000 rubli – 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Edward Borkowski, Ap. Chrzanowski, Jerzy Durr, A. Dąbrowski, R. Dąbrowski, Karol Hueber, Tadeusz Kowalski, W. Kołodziejski, A. Łaciński, H. Mosin, Lucjan Orłowski, D. Przeworski, Jakub Przeworski, Maurycy Przeworski, Wincenty Przeworski, G. Stopczyński, Ludwik Szyfer, M. Słowikowski, Juljan Tołłoczko, W. Żabiński.

Firma: Kohn Markus towarzystwo akcyjne Przemysłowe przędzalni i tkalni wyrobów wełnianych, towarzystwo akcyjne Przemysłowe wyrobów wełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), prezes (1904–1908, 1910–1911), dyrektor (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 61 – 1904, adres fabryki: m. Łódź, ul. Łąkowa 5 – 1905–1911, adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 61 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 500 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: D. Kaiserstein, Ignacy Kohn, Samuel Kohn, Jakub Przeworski, Maurycy Przeworski.

Firma: Kohn Markus i Spółka fabryka wyrobów wełnianych i bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1905–1908).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 79 – 1905–1907, 1908.

—— ❖ ——

Kosiński Edward Lucjan Stanisław (ur. 13 XII 1859 w Warszawie, zm. 16 V 1924 w Warszawie) – przedsiębiorca, inżynier, działacz społeczny.

Działalność gospodarcza: Edward Kosiński w 1893 r. założył Biuro Budowlane w Radomiu, specjalizujące się w szerokim zakresie prac budowlanych, obejmującym wznoszenie: domów mieszkalnych, kościołów (w Strzemieszycach Wielkich), obiektów przemysłowych (fabryki, elektrownie, koleje wąskotorowe i bocznice kolei szerokotorowych). Firma Edwarda Kosińskiego wybudowała m.in. w 1901 r. elektrownię w Radomiu, w 1903 r. elektrownię w Warszawie, w 1904 r. elektrownię kopalni „Saturn" w Czeladzi. Biuro Budowlane było zaangażowane w rozbudowę Kolei Iwanogrodzko-Dąbrowskiej, m.in. wznosząc magazyny i zbiorniki na naftę. Firma miała swoje przedstawicielstwa w Radomiu, Kielcach, Dąbrowie Górniczej i Warszawie.

Działalność społeczna: W 1916 r., kiedy Dąbrowa Górnicza uzyskała prawa miejskie, Edward Kosiński został wybrany na stanowisko burmistrza (mieszkał w tym mieście od 1914 r.). Sprawował tę funkcję do 1917 r. W 1910 r. był wykładowcą Wydziału Technicznego Towarzystwa Kursów Naukowych. Podczas I wojny światowej był członkiem Komitetu Żywnościowego Dąbrowy Górniczej i współtwórcą pierwszego szpitala miejskiego im. św. Anny (1915–1925). Był współzałożycielem Oddziału Uniwersytetu dla Wszystkich oraz biblioteki publicznej w Dąbrowie Górniczej. Stał na czele Powiatowego Komitetu Ratunkowego (do 1921). Był inicjatorem powołania policji miejskiej w Dąbrowie Górniczej.

Rodzina: Rodzicami Edwarda Kosińskiego byli Ferdynand Ignacy Kosiński (1818–1882), warszawski urzędnik, i Cecylia z Radzińskich (1826–1871). Żoną Edwarda Kosińskiego była Wanda z Wilczyńskich (1865–1932). Mieli 5 córek: Jadwigę (1886–1945), Cecylię (1888–1911), Emilię (1890–1919), Marię (1891–1917), Janinę (1895–1990) i syna Jerzego (1897–1985).

Pochówek: na cmentarzu katolickim w Radomiu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.426331; https://wielcy.pl/nekrologia/57371; https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Kosi%C5%84ski; *Edward Kosiński*, https://dabrowa.pl/dg_historia_znane-osoby_k.htm (dostęp: 6 VI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Kosiński E. biuro budowlane

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1906–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, m. Radom, i oddział Dąbrowa Górnicza, gub. piotrkowska – 1904, 1905–1907, 1908; gub. radomska, m. Radom i oddział Dąbrowa Górnicza, gub. piotrkowska – 1910; gub. radomska, m. Radom – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 300 000–400 000 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 300–400 000 rubli – 1906–1911.

Spotkani w firmie: K. Dobrzański, W. Kalisiewicz, L. Martynkowski, B. Prybe.

Firma: Kosiński E. biuro budowlane

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910–1911), właściciel (1907–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Dąbrowa Górnicza – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 300–400 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: W. Kalisiewicz, L. Martynkowski.

—— ❖ ——

Kościelski Józef Teodor (ur. 9 XI 1845 w Służewie, zm. 22 VII 1911 w Poznaniu) – ziemianin, polityk, poeta.

Wykształcenie: Uczęszczał do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, maturę zdał w Braniewie, studiował prawo w Berlinie i Heidelbergu. Był przewodniczącym Towarzystwa Akademików Polskich w Berlinie.

Działalność gospodarcza: Józef Kościelski był właścicielem folwarków Miłosław, Szarlej i Karczyn w Wielkopolsce. W 1899 r. uruchomił w Miłosławiu fabrykę cygar. Był prezesem rady nadzorczej spółki H. Cegielski Towarzystwo Akcyjne i prezesem cukrowni „Dobrzelin" (1906–1908). Wartość obrotu rocznego cukrowni w 1908 r. wynosiła 2 mln rubli. Po II wojnie światowej w pałacu w Miłosławiu mieściła się Szkoła Podstawowa im. Wiosny Ludów, w III RP zaś Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego.

Działalność społeczna: Józef Kościelski w 1881 r. został członkiem Izby Panów Sejmu pruskiego, od 1884 r. był posłem do Sejmu Rzeszy, gdzie reprezentował środowisko lojalistyczne. Zasiadał w wielu komisjach. Przez pewien czas przewodniczył Kołu Polskiemu w Reichstagu, reprezentując politykę złagodzenia antypolskiego kursu władz pruskich. Utrzymywał przyjacielskie stosunki z ks. Wilhelmem, późniejszym cesarzem Wilhelmem II. Był opiekunem studentów polskich w Niemczech (m.in. Jana Kasprowicza). Po powrocie do Polski zaczął przejawiać postawę antypruską, wyrażaną m.in. zaangażowaniem w działalność patriotyczną, np. w 1899 r. ufundował w Miłosławiu pierwszy na ziemiach polskich Pomnik Juliusza Słowackiego, którego odsłonięcia dokonał Henryk Sienkiewicz. Kolekcjonował malarstwo polskie, w majątku w Miłosławiu gościł m.in. Juliana Fałata i Leona Wyczółkowskiego. Wybudował przedszkole dla dzieci wiejskich. Założył Towarzystwo Dziennikarzy i Literatów Polskich, któremu prezesował. W pałacu w Miłosławiu zgromadził ok. 20 tys. woluminów. Był także członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz prezesem stowarzyszenia „Straż" (1905–1909). Józef Kościelski był również poetą, reporterem i dramatopisarzem.

Rodzina: Rodzicami Józefa Kościelskiego byli August Kościelski (1818–1879) i Józefa z d. Wodzińska (1824–1905). Żoną Józefa Kościelskiego była Maria Bloch (1864–1926), córka bankiera i przedsiębiorcy warszawskiego Jana Gottlieba Blocha (1836–1902). Mieli syna Władysława Augusta Kościelskiego (1886–1933), poetę, właściciela

Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska", drukującego arcydzieła literatury polskiej i obcej, zatrudniającego w końcu lat 20. XX w. ok. 400 pracowników (prezesem rady nadzorczej był Jan Kasprowicz). Władysław August Kościelski był ponadto prezesem Towarzystwa Przemysłowo-Leśnego. Stryjem Józefa Kościelskiego był Władysław Kościelski (1818–1895), powstaniec 1848 r. i generał w służbie tureckiej. Po samobójczej śmierci Władysława Augusta Kościelskiego jego działalność wydawniczą kontynuowała jego żona Monika Kościelska (1896–1959), ostatnia właścicielka folwarku miłosławskiego przed jego nacjonalizacją po II wojnie światowej. W wyniku jej woli wyrażonej w testamencie, w 1961 r. w Genewie utworzona została Fundacja im. Kościelskich, wspierająca młodych polskich pisarzy. Wśród jej laureatów byli m.in.: Sławomir Mrożek, Zbigniew Herbert, Gustaw Herling-Grudziński.

Pochówek: w podziemiach kaplicy kościoła św. Jakuba w Miłosławiu.

Odznaczenia: kawaler Wielkiej Wstęgi Grzegorza Wielkiego (odznaczenia papieskiego).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/11.362.130; https://wielcy.pl/nekrologia/44851; https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Ko%C5%9Bcielski; A. Galos, *Kościelski Józef Teodor*, w: PSB, t. 14, 1968/1969, s. 420–422; Kamiński 1990; *Kościelski Józef Teodor Stanisław*, https://www.porta-polonica.de/pl/lexikon/koscielski-jozef-teodor-stanislaw (dostęp: 10 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Dobrzelin" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1905), dyrektor zarządzający (1905), prezes (1906–1908).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Dobrzelin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 825 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 1 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Henryk Bloch, A. Boniecki, Stanisław Brandt, Józef Byczewski, H. Cieszkowski, Karol Deike, Władysław Drecki, D. Faltynowski, Stanisław Grotowski, Henryk Kadzidłowski, Maurycy Krause, Wiktor Kronenberg, Hipolit Liciński, Ludwik Łukaszewski, Franciszek Napieralski, Henryk Natanson, Michał Ordega, Edward Palle, Ludwik Pannenko, Stanisław Pietraszkiewicz, Hipolit Porajski, Janusz Różyński, Stefan Stempkowski, Józef Wajda, Wilhelm Wellisch.

—— ❖ ——

Kronenberg Leopold Julian (ur. 27 VII 1849 w Warszawie, zm. 23 II 1937 w Brzeziu) – finansista, ziemianin i kompozytor.

Wykształcenie: Uczył się w Gimnazjum Realnym w Warszawie, z przerwą spowodowaną pobytem za granicą po powstaniu styczniowym, w którego wspieranie – jako

kluczowy członek i sponsor stronnictwa „białych" – zaangażowany był jego ojciec. Następnie studiował na Wydziale Prawa Szkoły Głównej w Warszawie, a potem kontynuował naukę na Uniwersytecie w Bonn, równolegle odbywając studia rolnicze w szkole agronomicznej w Poppelsdorfie.

Działalność gospodarcza: Leopold (jun.) Julian Kronenberg był spadkobiercą wielkiej fortuny swojego ojca Leopolda (sen.) Stanisława Kronenberga, największego polskiego finansisty w historii. Jej szczegółowy opis musiałby być bardzo obszerny, tu zostaną przedstawione tylko jej kluczowe elementy. Jej głównymi składnikami były założony w 1870 r. Bank Handlowy w Warszawie, cukrownie, fabryki i plantacje tytoniu, a także koleje. Kluczowym czynnikiem pozwalającym na sukces większości tych przedsięwzięć były wysokie koneksje Leopolda Stanisława w Petersburgu. Obejmowały one znajomość z ministrem finansów Michaiłem Reuternem i ministrem spraw wewnętrznych Piotrem Wałujewem, których poparcie pozwoliło m.in. na uzyskiwanie odpowiednich zezwoleń i koncesji. Leopold sen. (Stanisław) potęgę swojego największego przedsięwzięcia – Banku Handlowego w Warszawie, którego marka w formie City Handlowy istnieje do dziś – zbudował też dzięki dobrym relacjom z namiestnikiem warszawskim Fiodorem Bergiem. Jego bratanka Aleksandra Berga uczynił członkiem pierwszej rady Banku Handlowego, w której skład weszli też były policmajster warszawski Sergiusz Muchanow oraz przedstawiciele polskiej elity finansowej: Jan Bloch, Henryk i Jakub Natansonowie, Henryk Toeplitz, Juliusz Wertheim czy Aleksander Temler, a także przedstawiciele ziemiaństwa: Ludwik Krasiński i Józef Zamoyski, który został pierwszym prezesem rady banku.

Leopold jun. (Julian) w 1887 r. został dyrektorem petersburskiej filii Banku Handlowego w Warszawie, co nastąpiło w związku z chorobą jego brata Stanisława, który miał być pierwotnie głównym dziedzicem ojca. Po jego śmierci przejął zarząd nad należącymi do rodziny przedsiębiorstwami, w szczególności Bankiem Handlowym w Warszawie i Kolejami Warszawsko-Terespolską oraz Nadwiślańską. Był też prezesem Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej aż do jej upaństwowienia w 1912 r. Prezesem Banku Handlowego pozostawał do 1926 r. Wcześniej był m.in. prezesem Warszawskiego Towarzystwa Fabryk Cukru i Towarzystwa Ubezpieczeń oraz członkiem zarządu Warszawskiego Towarzystwa Kopalń Zakładów Hutniczych i Towarzystwa Kopalni „Kazimierz". Kierował również innymi przedsiębiorstwami, w tym cukrowniami. Był też zapalonym zarządcą i właścicielem dóbr Strugi, a także majątków Wieniec i Brzezie na Kujawach. W 1897 r. zlikwidował rodzinną firmę handlową. Okazały pałac rodzinny w Warszawie na rogu ulic Mazowieckiej i Królewskiej sprzedał Bankowi Polskiemu na krótko przed śmiercią. Po 1918 r. wartość posiadanych przez Kronenbergów aktywów stopniała, w szczególności Bank Handlowy stracił dużą część ulokowanych w Rosji kapitałów własnych oraz dwie duże i dobrze prosperujące filie – w Petersburgu i Kijowie. W okresie międzywojennym Bank Handlowy popadał w coraz większe kłopoty. Ratował się kredytami od Banca Commerciale Italiana, który z innymi zachodnimi bankami *de facto* przejęli na pewien czas kontrolę nad Bankiem Handlowym. Po Wielkim Kryzysie odnowy Banku Handlowego dokonał rząd polski, przejmując jednocześnie nad nim kontrolę. Po 1945 r. bank zachował, co unikalne, formę spółki akcyjnej, ale kontrolę nad jego udziałami objęły w pełni

władze PRL. W wyniku prywatyzacji w latach 1997–2000 kontrolę nad bankiem przejęła Citigroup, co implikowało też zmianę nazwy na Citi Handlowy.

Działalność społeczna: W latach 1907–1910 pełnił mandat posła w rosyjskiej Radzie Państwa jako przedstawiciel ziemiaństwa Królestwa Polskiego, wchodząc w skład Koła Polskiego. Politycznie związany był początkowo ze Stronnictwem Polityki Realnej, a z czasem jego sympatie przesunęły się w stronę endecji. W okresie międzywojennym pisał o Romanie Dmowskim z wyraźną życzliwością, dostrzegając w nim reprezentanta idei narodowej, do której sam stopniowo dojrzewał.

Podczas I wojny światowej, w latach 1914–1915, był członkiem Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Warszawie, a po wyjeździe do Petersburga dołączył do tamtejszego Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego, opowiadając się za opcją prorosyjską. Poglądy te wyraził w broszurze *Polska wobec stron walczących*, wydanej w 1917 r. Od 1915 r. działał również w strukturach Rosyjskiego Czerwonego Krzyża.

Aktywność społeczna Kronenberga miała jednak znacznie dłuższą tradycję. Był prezesem Komitetu Towarzystwa Kredytowego w Warszawie, członkiem dyrekcji założonego przez jego ojca Warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń od Ognia, a także opiekunem Szkoły Handlowej L. Kronenberga do czasu jej zamknięcia w 1900 r. Po likwidacji szkoły objął funkcję prezesa Towarzystwa Wyższych Kursów Handlowych. W latach 1905–1918 był członkiem Towarzystwa Kursów Naukowych, pełniąc od 28 XII 1905 do 23 V 1906 r. funkcję członka Zarządu TKN. Był jednym z fundatorów i głównych sponsorów Filharmonii Warszawskiej, której gmach wzniesiono w 1901 r. Pełnił funkcję prezesa zarządu tej instytucji, a niekiedy sam dyrygował orkiestrą. Komponował utwory orkiestrowe i fortepianowe, a swoje refleksje muzyczne zawarł w pracy *O muzyce i muzykach*. Pełnił też funkcję prezesa honorowego Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia". Wspierał także liczne inicjatywy społeczne i kulturalne, w tym utworzenie Instytutu Politechnicznego oraz budowę w 1898 r. Pomnika Adama Mickiewicza na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie. Był również miłośnikiem hodowli koni, prowadził własną stajnię wyścigową i aktywnie wspierał Towarzystwo Zachęty do Hodowli Koni w Polsce.

Rodzina: Leopold Julian Kronenberg był trzecim synem słynnego bankiera Leopolda Stanisława Kronenberga (1812–1878) i Ernestyny Rozalii Leo (1827–1893). Jego ojciec, po ukończeniu gimnazjum pijarskiego na Żoliborzu i uzyskaniu matury w Liceum Warszawskim, studiował w Akademii Praktyczno-Technicznej w Hamburgu oraz na Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma w Berlinie. Po powrocie do kraju w 1832 r. podjął działalność gospodarczą, a w 1846 r. przyjął chrzest w Kościele ewangelicko-reformowanym. Za zasługi w dziedzinie finansów i przemysłu został odznaczony Orderem Świętego Włodzimierza i obdarzony dziedzicznym szlachectwem przez cara. Leopold Julian miał braci Stanisława Leopolda (1846–1894) i Władysława Edwarda (1848–1892) oraz siostry: Teklę (1851–1851), Marię Różę (1854–1944) i Rozalię Marię (1857–1940).

Władysław, absolwent paryskiej École Centrale, był inżynierem. Po niepowodzeniach w działalności przemysłowej (prowadzenie fabryki płótna pod Częstochową) osiadł na stałe w Paryżu, gdzie poświęcił się muzyce i pisarstwu. Ożenił się z francuską aktorką Małgorzatą Chevreau (1859–1953), z którą miał córkę Marię Władysławę.

Leopold Stanisław ukończył Szkołę Główną w Warszawie, a następnie uzyskał doktorat z prawa na Uniwersytecie w Heidelbergu. Za udział w wojnie francusko-pruskiej w 1870 r. został odznaczony Legią Honorową. Kierował oddziałem Banku Handlowego w Petersburgu, współzakładał Kasę im. Józefa Mianowskiego, a także nabył gazetę „Nowiny", powierzając redakcję Bolesławowi Prusowi i Aleksandrowi Świętochowskiemu (pismo zamknięto po roku). W Petersburgu poślubił Rosjankę Elżbietę Półtoracką, która dla niego uzyskała rozwód z wysokim rangą urzędnikiem carskim. Był członkiem Komitetu Giełdy Warszawskiej i zarządu warszawskiego oddziału Rosyjskiego Towarzystwa Popierania Handlu i Przemysłu. Zmarł w 1894 r. na chorobę nerwową.

Obie córki Leopolda Stanisława wyszły za przedstawicieli arystokracji, co wiązało się z przekazaniem im znacznych posagów i częściowym uszczupleniem rodzinnej fortuny. Maria Róża poślubiła Karola Zamoyskiego (1834–1892), a po jego śmierci Gustawa Taube (1862–1927). Rozalia Maria wyszła za Aleksandra Orsettiego (1847–1919).

Leopold Julian od 1884 r. był żonaty ze znaną śpiewaczką Józefiną Reszke (z rodu słynnych artystów operowych). Mieli 2 dzieci: córkę Józefinę Różę (1889–1969) i syna Leopolda Jana (1891–1971).

Leopold Jan ukończył studia rolnicze w Monachium, a podczas I wojny światowej służył w armii rosyjskiej (Pułk Lejbgwardii Huzarów Grodzieńskich), za co otrzymał Krzyż Świętego Jerzego. Następnie wstąpił do korpusu gen. Dowbora-Muśnickiego, z którym wrócił do kraju, wziął udział w powstaniu wielkopolskim i powstaniach śląskich. W okresie międzywojennym zajmował się hodowlą koni. Jego pierwszą żoną była Wanda de Montalto, poznana w Anglii. Zginęła podczas II wojny światowej, podobnie jak ich syn Wojciech, walczący w partyzantce na Kielecczyźnie. Córka Wanda, również żołnierz AK, została zastrzelona przez towarzysza broni w wyniku oskarżeń o współpracę z Gestapo. Sam Leopold Jan był w czasie okupacji członkiem Delegatury Rządu na Kraj, tuż po wojnie został na krótko aresztowany przez UB, następnie wyjechał w 1946 r. do Anglii, gdzie jego drugą żoną została Janina Byszewska. W połowie lat 50. małżeństwo wyemigrowało do USA i osiedliło się w Los Angeles, gdzie Kronenberg zmarł w 1971 r.

Córka Leopolda Juliana, Józefina Róża, pozostała w Polsce. W 1949 r. została oskarżona o szpiegostwo na rzecz wywiadu brytyjskiego i w 1953 r. skazana na 7 lat więzienia. Zwolniono ją na mocy amnestii w 1956 r. Ostatnie lata życia spędziła w trudnych warunkach materialnych.

Pochówek: Leopold Julian krótko przed śmiercią zmienił wyznanie z ewangelicko-reformowanego na katolickie i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, w imponującym mauzoleum rodzinnym.

Odznaczenia: Order Świętego Stanisława, Order Świętego Włodzimierza, Medal Nagrodowy Aleksandra II, pruski Order Korony Królewskiej, Legia Honorowa. W 1893 r. otrzymał od cara Aleksandra III dziedziczny tytuł barona Cesarstwa Rosyjskiego. Rok później wchodził w skład delegacji z Królestwa Polskiego – wyznaczonej przez gen.-gubernatora warszawskiego Josifa Hurkę – na uroczystości pogrzebowe cara.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.13752.10; https://wielcy.pl/nekrologia/71935; https://pl.wikipedia.org/wiki/Leopold_Julian_Kronenberg; Brzoza, Stepan 2001; R. Kołodziejczyk, *Kronenberg Leopold Julian (1849–1937) finansista, kompozytor*, w: PSB, t. 15, 1970, s. 327; Kubiak 2011; Żor 2011; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Dobrzelin" towarzystwo akcyjne fabryki cukru

Rola w firmie: prezes (1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Dobrzelin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904, 1905, 1906; 825 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 1 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1908; 6 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stanisław Brandt, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, Franciszek Napieralski, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Ludwik Pannenko, Stanisław Pietraszkiewicz, Janusz Różyński, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim.

Firma: „Model" cukrownia, cukrownia Tow. Akc. cukrowni „Sanniki"

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Model – 1904–1908, 1910–1911; m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904–1908; m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 (1910–1911).

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 409 300 rubli – 1904–1905; przybliżony obrót roczny: 343 837 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907–1908, 1910–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stanisław Bąkowski, Stanisław Grotowski, Leon Kwiatkowski, Władysław Linke, Władysław Lubiński, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Tadeusz Oyrzanowski, Stanisław Pietraszkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim, Mieczysław Więckowski.

Firma: „Ostrowy" warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1906), prezes (1907–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ostrowy – 1904–1908, 1910–1911; m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1908, 1910–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 127 900 rubli – 1904–1906; roczna produkcja: 1 800 000 rubli – 1907–1908, 1910–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Karol Deike, B. Dmochowski, Józef Drzewiecki, Stefan Dziewulski, Henryk Gieschen, Stanisław Grotowski, Bronisław Lesser bar., Edward Ludwig, Ludert, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław

Ozga, Stanisław Pietraszkiewicz, Władysław Podwójcie, Józef Prosiński, Roman Stodółkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim, Wiktor Wertheim, Wiktor Xiężopolski, Gustaw Żebrowski.

Firma: „Walentynów" fabryka cukru

Rola w firmie: prezes (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin – 1904–1908, 1910–1911; m. Warszawa, ul. Graniczna 15 – 1904; m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1908, 1910–1911.

Spotkani w firmie: Tadeusz Bierzyński, Stanisław Boniecki, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Pietraszkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim.

Firma: „Feliks" kopalnia węgla

Rola w firmie: członek zarządu (1904).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Granica, w. Niemce – 1904, 1908, 1910–1911; m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 3 mln rubli – 1910–1911; kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, F. Kucharzewski, Edward Natanson, Józef Natanson, Zygmunt Rzyszczewski hr., Julian Strasburger, Z. Strasburger.

Firma: Mirkowska fabryka papieru

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Piaseczno, w. Jeziorna – 1911; gub. warszawska, pow. warszawski, w. Jeziorna, st. dr. Wilanowskiej – 1904–1908, 1910; m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904–1908, 1910–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904–1906; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1907–1908, 1910–1911.

Spotkani w firmie: Karol Deike, Piotr Drzewiecki, Franciszek Jeziorański, Edward Natanson, Józef Natanson, Stanisław Natanson, Teodor Rosner.

Firma: Warszawskie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1907).

Dane adresowe firmy: adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński – 1905–1906; adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Granica, w. Niemce – 1907; adres zarządu: gub. piotrkowska, poczta Granica, w. Niemce – 1905–1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1905–1907.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, F. Kucharzewski, Edward Natanson, Józef Natanson, Zygmunt Rzyszczewski hr., Julian Strasburger, Z. Strasburger, Piotr Wertheim.

Firma: Bank Handlowy w Warszawie

Rola w firmie: prezes rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. hr. Berga 7/9 – 1910–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 12 mln rubli – 1910–1911.

Spotkani w firmie: S. Brun, A. Cholewicki, E.K. Fuchs, B. Heinrich, B. Hepner (Gepner), B. Jewrejnow, A. Keller, Julian Lier, B. Lutostański, Zygmunt Makólski, J. Meyer, A. Michalski, Kazimierz Mierczyński, Kazimierz Natanson, K. Paprocki, F. Perl, E. Rutkowski, W. Sawicki, E. Starkman, Karol Strasburger, G. Taube bar., Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim, M. Wizel, St. Wojtkiewicz, E. Zieliński.

Firma: Kredytowe Towarzystwo Miasta Warszawy

Rola w firmie: prezes komitetu nadzorczego (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 25 – 1910–1911.

Spotkani w firmie: A. Bardzki, L. Błaszkowski, A. Czajewicz, E. Czakowski, Czajkowski, A. Czechowski, I. Herman, J. Herman, O. Janiszewski, S. Libicki, Z. ks. Lubomirski, A. Manduk, W. Marconi, L. Marczewski, W. Powichrowski, J. Pruffer (Prüffer), L. Płasznowski, Stanisław Rotwand, S. Skrobański, K. Wojciechowski.

Firma: Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeń od Ognia

Rola w firmie: prezes (1910), członek zarządu (1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 7 – 1910; m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1910; kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1911; kapitał zapasowy: 450 000 rubli – 1910–1911.

Spotkani w firmie: Samuel Dickstein, J. Dziekoński, L. Gabowski, Leon Grabowski, P. Górski, Kazimierz Natanson, Władysław Potocki hr., Stanisław Rotwand, A. Świętochowski, Michał Tabęcki.

Firma: „Brzezie" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Włocławek, w. Brzezie – 1911.

—— ❖ ——

Krusche Julian Ryszard (ur. 18 X 1865 w Pabianicach, zm. 9 V 1926 w Zgierzu) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Absolwent Uniwersytetu Wiedeńskiego i Uniwersytetu Karola w Pradze. Odbył też praktykę w zakładach włókienniczych w Anglii.

Działalność gospodarcza: Julian Krusche przeniósł się do Zgierza z Pabianic, gdzie w 1892 r., korzystając z kapitału rodzinnego, wspólnie ze Stanisławem Lorentzem kupił od Adolfa Kuntze za 23 500 rubli nieruchomości, m.in. budynki fabryczne. Wkrótce rozpoczął w nich produkcję towarów bawełnianych, jednocześnie modernizując zakłady (m.in. wznosząc nowy budynek tkalni i wykańczalni oraz elektryfikując zakład). W 1899 r. wspólnicy powołali Towarzystwo Akcyjne Manufaktury Bawełnianej Lorentz i Krusche, którego głównym akcjonariuszem i dyrektorem został

Julian Krusche. Stało się ono drugim co do wielkości przedsiębiorstwem włókienniczym w Zgierzu (po fabryce A.G. Borst). Kapitał zakładowy w 1902 r. wynosił 600 tys. rubli i był podzielony na 600 akcji imiennych. Do 1913 r. fabryka zatrudniało średnio ok. 250 robotników, a roczna wartość produkcji wahała się od 400 do 500 tys. rubli. W 1902 r. Towarzystwo kupiło nieruchomości z budynkami fabrycznymi przy ul. Zakręt i Wysokiej (ob. S. Dubois i 1 Maja), należące do Henryka Zacherta. W 1914 r. fabryka dysponowała 15 tys. wrzecionami cienkimi, 4 wrzecionami niciarkowymi, 5 szerokimi zespołami przędzalni wigoniowej, 175 krosnami oraz farbiarnią i wykończalnią. W czasie I wojny światowej spłonął główny budynek tkalni.

W 1925 r. przy pełnej produkcji obrót roczny fabryki wynosił ok. 5 mln zł. Wysokość kapitału zakładowego firmy wynosiła 1,6 mln zł. W tym okresie Towarzystwo Akcyjne Manufaktury Bawełnianej Lorentz i Krusche było właścicielem 6 nieruchomości mieszkalnych oraz 18 budynków fabrycznych. Wartość budynków szacowano na 666 tys. zł, a maszyn na 1 596 215 zł. Po śmierci Juliana Krusche w 1926 r. dyrektorem zarządzającym został Leon Zachert, syn Henryka, a Spółkę Akcyjną „Lorentz i Krusche" przejęła rodzina Zachertów. Rodzina Krusche w wyniku zadłużenia po śmierci Juliana sprzedała część nieruchomości w Zgierzu, a syn Juliana – Jan Krusche wyprowadził się do Warszawy. Zabudowania fabryczne przy ul. gen. J.H. Dąbrowskiego od 1934 r. do chwili nacjonalizacji były własnością rodziny Bemeckerów.

Rodzina: Pradziadem Juliana Krusche był Gottlieb Bogumił Krusche (1769–1851), który w latach 20. XIX w. opuścił Reichenau w Niemczech i przeniósł się do Królestwa Polskiego, gdzie w Pabianicach założył manufakturę tkacką, prowadził także skład przędzy oraz handlował solą. Ostatecznie jego manufaktura, już za życia jego syna Karola Benjamina (1807–1882), dziada Juliana, stała się największą fabryką w Pabianicach (przedsiębiorstwo „Krusche-Ender"). Synem Karola Benjamina był Karol Benjamin jun. (1832–1876) który miał 5 rodzeństwa, wśród nich Marię Augustę (1837–1887), która wyszła za Karola Edwarda Endera (1840–1914), przyszłego wspólnika.

Julian Krusche był czwartym dzieckiem Karola Benjamina Krusche jun. i Pauliny z d. Biedermann (1836–1920). Jego siostra Amalia (1863–1952) wyszła za mąż za znanego biskupa Kościoła Ewangelickiego Juliusza Bursche (1862–1942), zamordowanego przez Gestapo w Berlinie. W 1896 r. Julian Krusche poślubił Małgorzatę Borst, córkę właściciela największej fabryki sukna w Zgierzu A.G. Borst. Małgorzata i Julian Krusche mieli 3 synów: Stefana (ur. 1897), Jana (ur. 1899) i Witolda (ur. 1900). Stefan ukończył Politechnikę Warszawską, a Jan był adwokatem, w 1940 r. został zamordowany przez NKWD w Katyniu.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Zgierzu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.123397; https://wielcy.pl/nekrologia/59375; *Julian Krusche*, https://www.miasto.zgierz.pl/pl/content/julian-krusche (dostęp: 17 V 2025); *Julian Krusche – industrialist from Zgierz*, https://www.miasto.zgierz.pl/en/node/22424 (dostęp: 17 V 2025); *Muzeum Miasta Zgierza – Kruszówka / Dom pod Lwami*, https://polaneis.pl/miejsca/muzeum-miasta-zgierza-lodzkie-kruszowka-dom-pod-lwami-umowa-zgierska-bractwa-cechowe-przemysl-

wlokienniczy (dostęp: 17 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Borst A. G. towarzystwo akcyjne fabryki sukna

Rola w firmie: dyrektor (1904–1905), członek zarządu (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Zgierz – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 1 800 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: A.G. Borst, Edward Borst, Juliusz Borst, A. Hay, Emil Hoch, Adolf Hoffmann, I. Hoffmann, Roman Hoffmann, Robert Seybert, Robert Zeyberth.

Firma: Lorentz i Krusche towarzystwo akcyjne manufaktury bawełnianej

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor handlowy (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz – 1904, gub. piotrkowska, m. Zgierz – 1911; adres fabryki: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz – 1905–1907, 1908, 1910; adres składu: m. Łódź, ul. Krótka 6 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Stanisław Lorentz, Henryk Zachert bar.

Firma: Wzajemnego Kredytu Towarzystwo w Zgierzu, Zgierskie Towarzystwo Wzaj. Kred.

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Zgierz – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał udziałowy: 100 000 rubli – 1910; suma lokowanych kapitałów: 631 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Juliusz Borst, S. Długoszowski, A. Ernst, J. Hoffman, Ignacy Hardliczka, H. Kaniewski, Stanisław Lorentz, H. Kaniewski, R. Max, T. Max, S. Ring, F. Swatek, K. Szymański.

—— ❖ ——

Kunitzer Juliusz (ur. 19 X 1843 w Przedborzu, zm. 30 IX 1905 w Łodzi) – przemysłowiec, społecznik, symbol kapitalisty wyzyskiwacza przełomu XIX i XX w. na ziemiach polskich.

Wykształcenie: Nie miał formalnego wykształcenia. Ukończył szkołę gminy ewangelickiej w Kaliszu, a następnie zdobywał doświadczenie zawodowe, praktykując w różnych przedsiębiorstwach, m.in. w składzie handlowym Edwarda Hentschela w Warszawie, gdzie uzyskał awans na stanowisko kierownika składu. Odbył praktykę w zakresie mechanizacji procesów wytwórczych w znanej warszawskiej fabryce metalowej braci Evans (późniejsze zakłady „Lilpop, Rau & Loewenstein").

Działalność gospodarcza: Do Łodzi Juliusz Kunitzer przybył w połowie lat 60. XIX w. i podjął pracę w fabryce wyrobów bawełnianych Edwarda Hentschela, w której awansował do kadry kierowniczej. Kierownik tejże fabryki Ludwik Meyer stał się mentorem Kunitzera, zwłaszcza kiedy w 1869 r. ożenił się z jego siostrą, Agnes Miną Meyer (ur. 10 VI 1849 w Łodzi, zm. 25 V 1921 w Dreźnie). W wyniku małżeństwa Kunitzer otrzymał także w posagu znaczący majątek, który zainwestował później w budowę fabryki bawełnianej. Ostatecznie w tej firmie doszedł do stanowiska kierownika technicznego. W 1870 r. rozpoczął działalność na własny rachunek, również w branży bawełnianej. Swoje pierwsze 30 krosien zainstalował w wynajętej tkalni Edwarda Hentschela. W 1875 r. do spółki ze szwagrem Ludwikiem Meyerem nabył od Hentschela jego fabrykę. Pomyślna koniunktura na lekkie tkaniny wełniane sprawiła, że firma szybko weszła do grona większych w tej branży w Łodzi. Kunitzer ostatecznie wycofał się ze wspólnej firmy z Meyerem i wszedł w bliższy kontakt biznesowy z łódzkim fabrykantem Juliuszem Heinzlem. Uzyskane w wyniku rozliczeń z Meyerem środki oraz duży kredyt udzielony dzięki poparciu Heinzla w Banku Handlowym w Łodzi Kunitzer przeznaczył na budowę fabryki w Widzewie. Zainstalował tam 15 tys. wrzecion i 500 krosien. Podówczas wartość obiektu fabrycznego i jego wyposażenia zostały oszacowane na 300 tys. rubli. W czerwcu 1880 r. Juliusz Kunitzer formalnie związał się z Juliuszem Heinzlem, tworząc Dom Handlowy „Heinzel i Kunitzer" z kapitałem 450 tys. rubli. Heinzel zajmował się sprzedażą wyprodukowanych towarów, a Kunitzer produkcją. W 1888 r. do zakładu została doprowadzona bocznica kolejowa od linii Kolei Fabryczno-Łódzkiej oraz wewnętrzna sieć torowa. W 1883 r. fabryka zatrudniała 1020 robotników, a w 1901 r. już 3 tys. W lipcu 1889 r. Dom Handlowy „Heinzel i Kunitzer" został przekształcony w Towarzystwo Akcyjne Wyrobów Bawełnianych „Heinzel i Kunitzer" z kapitałem zakładowym ok. 3 mln rubli. Kunitzer był głównym akcjonariuszem spółki i pełnił funkcję dyrektora zarządzającego. Dotychczasowa działalność obu udziałowców przekształciła wieś Widzew w podmiejską, przemysłową dzielnicę Łodzi. Wraz z budynkami fabrycznymi powstawała też infrastruktura mieszkaniowo-socjalna dla robotników Widzewskiej Manufaktury, m.in. wzniesiono tu kolonię 150 drewnianych domów robotniczych zwanych domkami kunitzerowskimi. Kunitzer utworzył wraz z kupcem z Petersburga Lejzorem Lourie Towarzystwo Akcyjne Łódzkiej Manufaktury Niciarnianej z kapitałem zakładowym 2 mln rubli (4 tys. akcji), które nabyło funkcjonującą w centrum Łodzi niciarnię „L. Lourie i S-ka" o wartości 526 tys. rubli. Dla swojej działalności spółka zbudowała na Widzewie duży obiekt, w którym zainstalowano maszyny zakupionej firmy wraz z surowcami i półfabrykatami. Ta inwestycja ostatecznie przegrała rywalizację z Newską Manufakturą w Petersburga, która była monopolistą na rynku nici wyrabianych w Cesarstwie Rosyjskim. Ostatecznie Newska Manufaktura przejęła w 1900 r. łódzkie przedsiębiorstwo (funkcjonuje ono do dziś jako Fabryka Nici „Ariadna" S.A. w Łodzi). Kunitzer był głównym inicjatorem uruchomienia miejskiej i podmiejskiej komunikacji tramwajowej w Łodzi, doprowadzając do powstania spółek akcyjnych Kolej Elektryczna Łódzka i Łódzkie Wąskotorowe Elektryczne Koleje Dojazdowe. Był głównym pomysłodawcą uruchomienia w 1898 r. pierwszych na ziemiach polskich tramwajów elektrycznych.

Zasiadał w radzie nadzorczej Banku Handlowego w Łodzi. W 1897 r. zorganizował konsorcjum węglowe „Kunitzer and Co.", zaopatrujące Łódź w śląski węgiel. Był współzałożycielem konsorcjum eksploatacji i przeróbki rud żelaza w gub. ołonieckiej w północno-zachodniej Rosji.

Działalność społeczna: Juliusz Kunitzer był uznawany za przywódcę środowiska kapitalistycznego w Łodzi, co ułatwiło mu zadanie nawiązania kontaktów na dworze carskim w Petersburgu. Wziął udział m.in. w delegacjach z Łodzi i gub. piotrkowskiej w spotkaniu z carem Aleksandrem III (1890), w uczczeniu jego pamięci w Carskim Siole (1895) i w koronacji cara Mikołaja II (1896). Był członkiem rzeczywistym oddziału warszawskiego Cesarskiego Towarzystwa Pielęgnowania Zwierzyny Łownej i Racjonalnego Myślistwa, a także przewodniczącym Łódzkiego Oddziału Rosyjskiego Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu. W trakcie rewolucji 1905 r. wezwał do zakładu Kozaków, którzy zmusili robotników do powrotu do pracy. 12 IV 1905 r., gdy trwał strajk okupacyjny w fabryce, Kunitzer zaapelował do władz o aresztowanie strajkujących. W trakcie powstania łódzkiego w czerwcu 1905 r. wraz z Alfredem Biedermannem wzywał zastępcę warszawskiego generała-gubernatora do stłumienia rozruchów. Sprzeciwiał się podwyżkom płac i poprawie warunków materialnych życia włókniarzy. Kilka miesięcy później został zabity w tramwaju w Łodzi przez członków PPS Frakcji Rewolucyjnej, po uprzednim wydaniu na niego wyroku śmierci przez tę partię. Zabójcą okazał się Adolf Szulc, który w trakcie procesu przyznał się, że należał do organizacji bojowej PPS i został skazany na 15 lat robót katorżniczych.

Kunitzer często podkreślał swój ścisły związek z polskością, a w testamencie przekazał legaty na rzecz instytucji dobroczynnych w Łodzi, co unaocznia różnice pomiędzy postrzeganiem go przez masy robotnicze jako kapitalisty wyzyskiwacza, obojętnego na sprawę polską, a podejmowanymi przez niego inicjatywami o charakterze społeczno-charytatywnym. W 1890 r., z okazji przekształcenia Widzewskiej Manufaktury w Towarzystwo Akcyjne „Heinzel i Kunitzer", spowodował przejęcie w całości przez fabrykę finansowania zakładowej Kasy Chorych. Juliusz Kunitzer przez wiele lat był najpierw wiceprezesem (1894–1895), a następnie prezesem Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, również jako członek honorowy. Był organizatorem wizyty Henryka Sienkiewicza w Łodzi w styczniu 1904 r. W czasie II wojny światowej propaganda hitlerowska przedstawiała go jako pioniera niemieckiej kolonizacji przemysłowej na ziemiach polskich.

Rodzina: Juliusz Kunitzer urodził się w rodzinie tkacza-sukiennika Jakuba i Joanny z d. Sitz. Jakub Kunitzer przybył do Królestwa Polskiego w latach 30. XIX w., podczas dużego ruchu emigracyjnego z terenu Niemiec i Czech, w ramach programu industrializacji kalisko-mazowieckiego okręgu przemysłowego Królestwa Kongresowego. Tu znalazł pracę w Przedborzu, w fabryce włókienniczej Johna Coquerilla. W końcu lat 40. XIX w. Kunitzerowie przenieśli się do Opatówka, gdzie Jakub podjął pracę w fabryce włókienniczej Fiedlerów, z którą był związany do śmierci. Pracował w niej także jego starszy syn Herman. Po śmierci Jakuba Kunitzera jego żona wraz z młodszym synem Juliuszem przeniosła się do wsi Tyniec, wówczas będącej przedmieściem Kalisza. Znajdowała się tam fabryka włókiennicza braci Repphanów, gdzie w końcu

lat 50. XIX w. Juliusz Kunitzer rozpoczął pracę i kształcenie w zawodzie tkacza. W 1863 r. został wymieniony jako czeladnik w wykazie ewangelików opłacających składkę na utrzymanie parafii w Kaliszu.

Od 1889 r. Juliusz Kunitzer z żoną Agnieszką zamieszkał w willi zbudowanej w centrum Łodzi, u zbiegu ówczesnych ulic Benedykta i Spacerowej (ob. Al. T. Kościuszki). Willa stała się elementem masy spadkowej po Kunitzerze. Ponieważ wdowa opuściła Łódź krótko po śmierci męża, willa pozostała niezamieszkana. W maju 1908 r. w pokojach willi urządzona została wystawa kwiatowa, z której dochód przeznaczono na potrzeby oddziału łódzkiego Towarzystwa Opieki nad Dziećmi. W połowie 1909 r. pożar zniszczył dużą część willi. Ostatecznie plac i ruinę kupił w końcu 1909 r. za 135 tys. rubli Bank Handlowy w Łodzi, który zbudował tu w latach 1911–1913 swoją drugą, reprezentacyjną siedzibę (ob. I oddział Banku PKO, Al. T. Kościuszki 15). Kunitzer nie miał potomstwa, zatem akcje Widzewskiej Manufaktury wykupiła od wdowy po nim rodzina Heinzla oraz włoscy udziałowcy: markiz F. Gentile-Farinola i baron Józef (Giuseppe) Tanfani (mąż Emilii z d. Heinzel, 1865–1945) – świadek jego śmierci.

Pochówek: na cmentarzu ewangelickim przy ul. Srebrzyńskiej w Łodzi. Uroczysty pogrzeb miał miejsce 3 X 1905 r. i zgromadził tysiące Łodzian, w tym robotników jego fabryki. Żona wystawiła na jego grobie klasycyzujące mauzoleum, jeden z najbardziej znanych przykładów architektury funeralnej w Polsce.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.14376.1; https://wielcy.pl/nekrologia/38902; https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Kunitzer; Badziak 1997; Badziak, Badziak 2017; B. Pełka, *Kunitzer Karol Juliusz*, w: PSB, t. 16, 1971, s. 198; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Saturn" kopalnia węgla, kopalnia węgla kamiennego, towarzystwo Górniczo-Przemysłowe, kopalnia węgla

Rola w firmie: członek zarządu (1904), członek rady zarządzającej (1906).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Czeladź – 1904; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Saturn – 1905–1907; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, w. Czeladź – 1908; gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Czeladź – 1910, 1911; adres zarządu: w Łodzi – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 5 mln rubli – 1907–1911; kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1904–1907; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 300 000–3 mln rubli – 1907.

Spotkani w firmie: Alfred Biedermann, Jan Brzostowski, Henryk Czeczot, Juliusz Heinzel bar., Edward Herbst, Józef Karney, Hieronim Kondratowicz, Czesław Podleski, Stanisław Reicher, Karol Scheibler, Wilhelm Sonne, Jan Alfons Surzycki.

Firma: Heinzel i Kunitzer towarzystwo akcyjne wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1905), dyrektor zarządzający (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Widzew – 1904; m. Łódź, ul. Rokicińska 71 – 1911; adres fabryki: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Widzew –

1905–1907, 1908; adres fabryki i zarządu: m. Łódź, ul. Rokicińska 71 – 1910; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 106 – 1905–1907, 1908.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 4 mln rubli – 1906, 1907, 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 5 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 6 500 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Wiktor Buckley, Rudolf Hammerschmidt, W. Hammerschmidt, Juliusz Heinzel bar., Ludwik Heinzel bar., M. Kunitzer, Nowosław Lukenbach, Ludwik Margulies, E. Tanfani, Józef Tanfani, M. Winsche, Juliusz Wollmer, Maksymilian Wünsche.

Firma: Łódzkiej Manufaktury Nici Tow. Akc. przędzalnia i fabryka nici

Rola w firmie: prezes (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Widzew – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 625 000 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 2 700 000 rubli – 1911; roczna produkcja: 1 625 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Wiktor Buckley, Józef Tanfani.

—— ❖ ——

Kuszell Wacław (ur. 8 I 1870 w Woli Studziańskiej, zm. 4 II 1944 w Samoklęskach) – ziemianin.

Wykształcenie: średnie.

Działalność gospodarcza: Wacław Kuszell był właścicielem dwóch folwarków w pow. lubartowskim: Przytoczno i Samoklęski, w których prowadził hodowlę koni dla wojska, miał także stawy rybne i gorzelnie „Przytoczno". Ponadto był właścicielem gorzelni „Kąkolewnica". Działał także w Zrzeszeniu Spirytusowym w Warszawie.

Działalność społeczna: Wacław Kuszell finansował naukę dzieciom pracowników folwarcznych. Udzielał się też w okolicy jako znachor.

Rodzina: Wacław Kuszell był synem Ignacego Jana Kuszella (1831–1903) i Walentyny z d. Przanowskiej (1834–1886). Jego żoną była Róża Maria Orsetti (1877–1958), zaangażowana w zakładanie wiejskich sklepów spółdzielczych (m.in. w Samoklęskach, Justynowie, Syrach, Starościnie). Była ona członkiem powiatowych władz spółdzielczych w Lubartowie. Następcą w zarządzie folwarku w Przytocznie był syn Wacława Kuszella, Kazimierz Teodor Kuszell (1889–1942), który został zamordowany na terenie swojego majątku przez grupę rozbójniczą Gwardii Ludowej dowodzonej przez Mikołaja Paramonowa. Kazimierz Teodor Kuszell był uczestnikiem III powstania śląskiego, a także oficerem AK. Róża i Wacław Kuszellowie mieli jeszcze 2 dzieci: Stefana Kuszella (1903–1920), który poległ w wojnie bolszewickiej oraz Janinę Kuszell (1900–1932), żonę Włodzimierza Jarnuszkiewicza (1893–1949), dyrektora cukrowni „Świecie".

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Kamionce.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/13.496.127; Muszyński 2003; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Kąkolewnica" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Międzyrzec, w. Kąkolewnica – 1911.

Firma: „Przytoczno" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Kock, w. Przytoczno – 1911.

—— ❖ ——

Landau Stanisław (ur. 1862, zm. 2 VI 1932 w Łodzi) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Stanisław Landau i Karol Weile zbudowali fabrykę filcu w Łodzi w 1887 r. Na początku lat 90. XIX w. pracowało w niej 90 robotników. Spółka „Landau i Weile" systematycznie rozbudowywała swoje zakłady, wspólnicy pozyskiwali albo budowali nowe obiekty przemysłowe, sprzedawali zaś stare. Na początku XX w. fabryka była wyposażona m.in. w przędzalnię wełny z apreturą, parterową maszynownię, parterową farbiarnię, wydział produkcji kapeluszy. Obrót roczny firmy w latach 1905–1911 wahał się między 1,25 mln a 1,75 mln rubli. W 1911 r. budynki fabryczne spółki przejęła rodzina Danzigerów. Udziałowcami nowej firmy byli Salomon Danziger, Juliusz Aszer oraz członkowie rodziny Weile i Landau. W 1930 r. firma została przekształcona w spółkę akcyjną. W międzywojniu spółka zatrudniała zatrudniało ok. 200 robotników. W 1934 r. firma ogłosiła upadłość. Po II wojnie światowej w miejscu fabryki Landaua i Weile powstały Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Karola Liebknechta (potem Feliksa Dzierżyńskiego), fabryka stała się w pewnym momencie częścią zakładów „Eskimo". W III RP większość obiektów fabrycznych wyburzono.

Rodzina: Żoną Stanisława Landaua była Ewa Sachse (1871–1911).

Pochówek: na cmentarzu żydowskim w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.200345; https://wielcy.pl/nekrologia/200345; *Ulica Piotrkowska 108*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-108 (dostęp: 12 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Landau i Weile, Landau S. i Weile K. fabryka wyrobów wełnianych i bawełnianych, przędzalnia wełny zgrzebnej, tkalnia, farbiarnia, wykończalnia i fabryka filcu, skład wyrobów tkackich

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Kątna 6 – 1904–1911; m. Łódź, ul. Piotrkowska 108 – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 275 000–1 750 000 rubli – 1905–1911; roczna produkcja: 1 064 700 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: Jakub Dylion, Ch. Landau, Karol Weile.

—— ❖ ——

Landsberg Aleksander (ur. 1858, zm. 17 IV 1923 w Piotrkowie) – przedsiębiorca, prawnik.

Wykształcenie: prawnicze, praktykował jako adwokat.

Działalność gospodarcza: Aleksander Landsberg był prezesem zarządu Towarzystwa Akcyjnego H. Landsberg w Tomaszowie Mazowieckim (1908–1911). Firma była jedną z największych w mieście, a swoją rangę zawdzięczała przede wszystkim realizacji zamówień dla armii carskiej podczas wojny krymskiej. W 1907 r. Towarzystwo Akcyjne Fabryk Sukna H. Landsberg dysponowało kapitałem zakładowym w wysokości 1,2 mln rubli. W 1911 r. obrót roczny wynosił 1,5 min rubli. W 1912 r. fabryka włókiennicza Towarzystwa miało 3 tys. krosien. Zakłady spółki zostały zrujnowane w czasie I wojny światowej. W PRL fabrykę znacjonalizowano i włączono w skład państwowego przedsiębiorstwa „Mazovia". W 1995 r. Mazowieckie Zakłady Przemysłu Wełnianego „Mazovia" przekształcono w spółkę akcyjną pod nazwą Zakłady Tkanin Wełnianych „Mazovia" S.A. W 2007 r. postawiono zakład w stan upadłości. Współcześnie na terenie pofabrycznym mieści się Galeria Handlowa „Tomaszów".

Rodzina: Aleksander Landsberg był najprawdopodobniej członkiem tomaszowskiej rodziny Landsbergów, z której wywodził się m.in. Hilary Landsberg (1834–1898), założyciel fabryki sukna i kortów w Tomaszowie Mazowieckim.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim w Tomaszowie Mazowieckim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.821044; https://wielcy.pl/nekrologia/61390; https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Landsberg; *Tomaszów Rawski*, https://pasazepamieci.pl/pl/tomaszow-rawski/ (dostęp: 23 V 2025); Wojniłowicz 2003; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim (Hilary Landsberg).

Firma: Landsberg H. fabryka sukna i kortów, Towarzystwo akcyjne fabryk sukna i kortów

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. brzeziński, m. Tomaszów Mazowiecki – 1904; gub. piotrkowska, m. Tomaszów Mazowiecki – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907; kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 1 200 000 rubli – 1904, 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Władysław Kleyff, Benedykt Koral, Wilhelm S. Landau, Feliks Landsberg, Henryk Majmon, Alfred Merz, Rudolf Reingewirtz.

—— ❖ ——

Landsberg Hilary (ur. 1834 w Warszawie, zm. 11 I 1898 w Tomaszowie Mazowieckim) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Hilary Landsberg rozpoczął karierę w branży tekstylnej w 1857 r., otwierając w Tomaszowie Mazowieckim manufakturę z 10 krosnami

ręcznymi. W latach 1881–1883 zbudował nową fabrykę sukna i kortów, wyposażoną w parowy napęd mechaniczny. W 1894 r. dodał wykończalnię i magazyn wełny. W 1896 r. fabryka Landsberga jako pierwsza w Tomaszowie Mazowieckim została zelektryfikowana, dzięki czemu zakład stał się najnowocześniejszy w mieście. Na przełomie XIX i XX w. zatrudniano tam ponad 300 robotników. W 1907 r. spadkobiercy Hilarego Landsberga przekształcili firmę w Towarzystwo Akcyjne Fabryk Sukna H. Landsberg, z kapitałem zakładowym w wysokości 1,2 mln rubli. W 1911 r. obrót roczny wynosił 1,5 mln rubli. Liczba krosien mechanicznych wzrosła z 70 sztuk w 1899 r. do 198 w 1912 r., a liczba wrzecion z 1800 do 3000. Zakłady spółki zostały zrujnowane w czasie I wojny światowej. W PRL fabrykę znacjonalizowano i włączono w skład państwowego przedsiębiorstwa „Mazovia".

Działalność społeczna: Hilary Landsberg jako pierwszy przemysłowiec tomaszowski wprowadził w swoim zakładzie Kasę Chorych.

Rodzina: Hilary (Hilel) Landsberg był synem kupca warszawskiego Mendla Lewkowicza Landsberga i Chai Mandelsburg (1838–1904). Przodkiem Hilarego Landsberga był Żyd sefardyjski Salomon Calahorry, lekarz Zygmunta Augusta i Stefana Batorego. Po śmierci Hilarego zarząd nad spółką przejął jego brat Aleksander (Abram) Landsberg (1859–1928). W 1910 r. Aleksander Landsberg był współzałożycielem Towarzystwa Akcyjnego Tomaszowskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu. Pełnił funkcję prezesa zarządu Zgromadzenia Kupców miasta Tomaszowa oraz prezesa Gminy Żydowskiej. W 1903 r. pomógł założyć w Tomaszowie siedmioklasową Szkołę Handlową (był członkiem jej Rady Opiekuńczej). W domu Aleksandra Landsberga przed I wojną światową koncertował Artur Rubinstein. W czasie I wojny światowej Aleksander Landsberg zajmował się szpitalami i zaopatrzeniem Tomaszowa jako ławnik miejski. Był też członkiem honorowym Tomaszowskiej Ochotniczej Straży Ogniowej. Żoną Aleksandra Landsberga była jego bratanica Eleonora Landsberg (1862–1942), córka brata Hilarego. Mieli 7 dzieci: Helenę Merzową (1884–1968), Julię Tofflerową (ur. 1887), Władysława (1888–1941), Marcela (1890–1951), lekarza, specjalistę w zakresie chorób zakaźnych i chorób wewnętrznych, profesora Akademii Medycznej w Łodzi, Wandę Cichocką (1894–1978), Janinę Hirszbergową (ur. 1895) i Henrykę Stefańską (1900–1990). Władysław Landsberg (1888–1941) był adwokatem i przemysłowcem, w 1921 r. wydawał czasopismo „Kurier Tomaszowski" i był jednym z redaktorów „Echa Mazowieckiego", a także radnym w Tomaszowie Mazowieckim.

Drugim bratem Hilarego Lansberga był Leopold (Liber) Landsberg (1861–1935), przemysłowiec branży wełnianej w Łodzi. Jego fabryka w 1905 r. produkowała ubrania damskie na rynek rosyjski, zatrudniając 70 robotników. W II RP jego przedsiębiorstwo działało pod nazwą Tkalnia Mechaniczna Wyrobów Wełnianych i produkowało tkaniny czesankowe gładkie i deseniowe na rynek polski. Leopold Landsberg działał w Związku Fabrykantów Łódzkich Przemysłu Kamgarnowego i Szewiotowego. Był jednym z założycieli Tomaszowskiej Fabryki Sztucznego Jedwabiu oraz prezesem Żydowskiego Towarzystwa Pielęgnowania Chorych „Bikur Cholim" i Komitetu „Uzdrowisko". Trzecim bratem Hilarego Landsberga był Feliks (Fiszel) Landsberg (1868–1923), udziałowiec w Tomaszowskiej Fabryce Sztucznego Jedwabiu, współzałożyciel spółki Tomaszowski Teatr Miejski. Sfinansował budowę gmachu oraz

wyposażenie Szkoły Handlowej (wraz z Jakubem Halpernem). Żoną Feliksa Landsberga była Jadwiga z d. Landau, z którą miał syna Henryka (1899–1970) i córkę Hannę (ur. 1904). Henryk był dyrektorem Fabryki Sukna Hilarego Landsberga, radnym Tomaszowa Mazowieckiego, sponsorował pierwszy żydowski klub sportowy w Królestwie Polskim – „Turnverein", działający w Tomaszowie Mazowieckim.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim w Tomaszowie Mazowieckim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1243830; https://wielcy.pl/nekrologia/31893; https://pl.wikipedia.org/wiki/Hilary_Landsberg; *Tomaszów Rawski*, https://pasazepamieci.pl/pl/tomaszow-rawski/ (dostęp: 14 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Landsberg H. fabryka sukna i kortów, Towarzystwo akcyjne fabryk sukna i kortów

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. brzeziński, m. Tomaszów Mazowiecki – 1904; gub. piotrkowska, m. Tomaszów Mazowiecki – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907; kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 1 200 000 rubli – 1904, 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Władysław Kleyff, Benedykt Koral, Wilhelm S. Landau, Feliks Landsberg, Henryk Majmon, Alfred Merz, Rudolf Reingewirtz.

—— ❖ ——

Leonhardt Ernest (ur. 12 XI 1840 w Heinichen, zm. 6 X 1917 w Łodzi) – fabrykant.

Wykształcenie: Ukończył gimnazjum w Dreźnie, odbył też praktykę w fabryce włókienniczej w Saksonii.

Działalność gospodarcza: Ernest Leonhardt w 1877 r. zakupił ziemię w Chojnach Dąbrowie pod Łodzią, gdzie postawił, wraz z Wilhelmem Woelkerem i Hilamarem Girbardtem, fabrykę włókienniczą. Specjalizowała się ona w produkcji przędzy czesankowej, sukna i ciężkich tkanin wełnianych. W 1880 r. firma zatrudniała ok. 335 osób, a w 1896 r. – 450. W 1897 r. firmę przekształcono w spółkę akcyjną „Leonhardt, Woelker i Girbardt", która zwiększała ofertę produkcyjną, w rezultacie liczba zatrudnionych w fabryce robotników wzrosła do 950, a wartość produkcji osiągnęła w 1905 r. 2,6 mln rubli. Ernest Leonhardt był także prezesem Związku Przemysłowców, prezesem zarządu gazowni miejskiej w Łodzi oraz prezesem cementowni „Ogrodzieniec". Po I wojnie światowej, jak wiele innych przedsiębiorstw łódzkich, firma wpadła w tarapaty finansowe, m.in. spowodowane utratą rynków zbytu i zniszczeniami obiektów fabrycznych. W międzywojniu na pewien czas przezwyciężyła kłopoty finansowe (kapitał akcyjny wyniósł ponad 10 mln zł, fabryka zatrudniała 1200 robotników), jednak w okresie kryzysu światowego lat 30. zmniejszono wartość kapitału do 3,6 mln zł, a po 1937 r. rozpoczęto proces upadłościowy firmy. W czasie II wojny światowej w fabryce Niemcy uruchomili zakład naprawy silników lotniczych. W 1942 r. Gestapo rozbiło w fabryce grupę sabotażową AK, jej członków zaś powieszono

w zakładzie. W PRL w fabryce Ernesta Leonhardta mieściły się Łódzkie Zakłady Przemysłu Czesankowego oraz Łódzkie Zakłady Przemysłu Wełnianego. W III RP w części budynków mieściła się szkoła podstawowa i Wyższa Szkoła Informatyki.

Działalność społeczna: Ernest Leonhardt był założycielem szkoły przyfabrycznej oraz (z Ludwikiem Schweikertem) gimnazjum niemieckiego w Łodzi (współcześnie mieści się tam jeden z wydziałów Uniwersytetu Łódzkiego). Był prezesem Łódzkiej Ochotniczej Straży Ogniowej oraz honorowym prezesem Łódzkiego Towarzystwa Sportowego i Gimnastycznego. Należał do Niemieckiej Partii Konstytucyjno-Liberalnej (NPK-L), utworzonej w 1906 r. W czasie I wojny światowej niemieckie władze okupacyjne mianowały go wiceburmistrzem miasta.

Rodzina: Ernest Leonhardt był najmłodszym z dziesięciorga dzieci sukiennika Fryderyka i Christiany Fryderyki z d. Stein.

Pochówek: na starym cmentarzu w Łodzi, w monumentalnym grobowcu o modernistycznej stylistyce, przypominającym parterowy dom.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1271925; https://pl.wikipedia.org/wiki/Ernst_Leonhardt; *Willa Ernsta Leonhardta – ulica Pabianicka 2. Firma Ernsta Leonhardta – ulica Rzgowska 17*,28 II 2014, https://baedekerlodz.blogspot.com/2014/02/willa-ernsta-leonhardta-ulica.html (dostęp: 19 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Leonhardt, Woelker i Girbardt towarzystwo akcyjne fabryki sukna, towarzystwo akcyjne sukiennej manufaktury

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Dąbrowa – 1904; gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Dąbrówka – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1905–1907; kapitał zakładowy: 3 mln rubli – 1907–1911; produkcja roczna: 2 645 786 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 3 750 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: A. Fritze, H. Girbardt, W. Woelker.

Firma: „Wysoka" fabryka Portland-cementu, towarzystwo akcyjne fabryki Portland-cementu

Rola w firmie: członek zarządu (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Łazy, w. Wysoka Pilicka – 1904–1910; gub. piotrkowska, poczta Łazy, w. Wysoka Pilicka – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Moniuszki 7 – 1904, 1905, 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Moniuszki 7 – 1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 200 000 rubli – 1904; kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1905–1907; kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1904, 1905–1907.

Spotkani w firmie: Jan Borman, Bolesław Eiger, Bronisław Eiger, Henryk Konic, Edward Natanson, Piotr Wertheim.

Firma: „Ogrodzieniec" towarzystwo akcyjne fabryki Portland-cementu

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. kielecka, pow. olkuski, poczta Zawiercie, w. Ogrodzieniec – 1904; gub. kielecka, pow. olkuski, poczta Zawiercie, osada Ogrodzieniec – 1907, 1908, 1910; gub. kielecka, poczta Zawiercie, osada Ogrodzieniec – 1911; adres fabryki: gub. kielecka, pow. olkuski, poczta Zawiercie, w. Ogrodzieniec – 1905; adres fabryki: gub. kielecka, pow. olkuski, poczta Zawiercie, osada Ogrodzieniec – 1906; adres zarządu: w Łodzi – 1904; adres zarządu: m. Łódź, ul. Andrzeja 1 – 1905, 1906; adres zarządu: m. Łódź – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904; kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 250 000 rubli – 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: B. Avenarius, Antoni Budny, S. Danziger, B. Dobranicki, H. Ferrenbach, R. Hauser, Leopold Landau, Rychter, K. Weile, Julian Wekstein.

Firma: Bank Kupiecki Łódzki

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1910; kapitał zakładowy: 3 mln rubli – 1911; suma lokowanych kapitałów: 2 500 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Reinhardt Bennich, K. Blum, Edm. Brincenhoff, M. Fischer, Konstanty Jannasz, Maks Kernbaum, Oskar Kindler, Z. Kon, Leopold Landau, B. Wachs, E. Wewer.

—— ❖ ——

Lorentz Stanisław (ur. 1870, zm. 29 XII 1920) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: W 1899 r. Stanisław Lorentz i Julian Krusche powołali Towarzystwo Akcyjne Manufaktury Bawełnianej Lorentz i Krusche, którego głównym akcjonariuszem i dyrektorem został Julian Krusche. Stało się ono drugim co do wielkości przedsiębiorstwem włókienniczym w Zgierzu (po fabryce A.G. Borst). Kapitał zakładowy w 1902 r. wynosił 600 tys. rubli i był podzielony na 600 akcji imiennych. Do 1913 r. fabryka zatrudniała średnio ok. 250 robotników, a roczna wartość produkcji wahała się od 400 do 500 tys. rubli. W 1902 r. spółka rozszerzyła swoje zaplecze fabryczne o nowe budynki. W 1914 r. dysponowała 15 tys. wrzecionami cienkimi, 4 wrzecionami niciarkowymi, 5 szerokimi zespołami przędzalni wigoniowej, 175 krosnami oraz farbiarnią i wykończalnią. W czasie I wojny światowej spłonął główny budynek tkalni. W 1925 r. obrót roczny fabryki wynosił ok. 5 mln zł, a wysokość kapitału zakładowego – 1,6 mln zł. W tym okresie Towarzystwo Akcyjne Manufaktury Bawełnianej Lorentz i Krusche było właścicielem 6 nieruchomości mieszkalnych oraz 18 budynków fabrycznych. Wartość budynków szacowano na 666 tys. zł, a maszyn na ok. 1,6 mln zł. Po śmierci Juliana Krusche w 1926 r. dyrektorem zarządzającym został Leon Zachert, syn Henryka, a Spółkę Akcyjną „Lorentz i Krusche" przejęła

rodzina Zachertów. Stanisław Lorentz był ponadto członkiem rady Towarzystwa Wzajemnego Kredytu w Zgierzu (1911).

Rodzina: Rodzicami Stanisława Lorentza byli Adolf Samuel Lorentz (1834–1919) i Julia z d. Sarnowska (1876–1928). Rodzina wywodziła się ze Szwajcarii, gdzie zajmowała się cukiernictwem, a w Polsce osiadła w XIX w. w Łęczycy pod Łodzią. Żoną Stanisława Lorentza była Adelma Ida Lorentz z d. Biedermann (1876–1928), córka znanego łódzkiego przedsiębiorcy Roberta Biedermanna (1836–1899). Mieli oni 6 dzieci. Jednym z braci Stanisława był Aleksander Lorentz (1866–1943), zarządca majątków ziemskich, który ożenił się z Heleną z Boernerów (1872–1948), córką Edwarda Boernera, pastora w Zduńskiej Woli i znanego działacza społecznego. Ich synem był Zygmunt Lorentz (1894–1943) – polski historyk, działacz kulturalny i nauczyciel, zamordowany przez Gestapo za kierowanie siecią polskiego tajnego nauczania w Łodzi, a także Zofia Lorentz (1896–1980), pisarka literatury dziecięcej. Została ona pochowana wraz z rodzicami na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie. Brat Stanisława i Aleksandra – Gustaw (1871–1919) ożenił się ze Stefanią Tulinius (1881–1943). Wśród ich dzieci był m.in. Tadeusz, który zginął w powstaniu warszawskim, oraz Stanisław, który wyemigrował do USA.

Stanisław Lorentz miał 6 dzieci. Córka Hanna wyszła za Kazimierza Kleczyńskiego (1886–1920), skrzypka i legionistę, który zginął pod Radzyminem w wojnie polsko-bolszewickiej, syn Andrzej zginął w Auschwitz, córka Elżbieta wyszła za Juliana Rutkowskiego, córka Julita (1900–1977) za Hansa Hausmanna, niemieckiego chemika, z którym po wojnie wyemigrowała do USA, córka Stefania (1898–1984) poślubiła Samuela Tyszkiewicza (1889–1954), a następnie Adama Jarosińskiego, syn Jerzy (1902–1982) ożenił się z Miriam Reul, Niemką z Łodzi, córką fabrykanta, z którą po wojnie osiedli w RFN, syn Konstanty (1900–1928) był kawalerem.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.270484; https://wielcy.pl/nekrologia/270484; *Julian Krusche*, https://www.miasto.zgierz.pl/pl/content/julian-krusche (dostęp: 17 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Lorentz i Krusche towarzystwo akcyjne manufaktury bawełnianej

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor techniczny (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz – 1904; gub. piotrkowska, m. Zgierz – 1911; adres fabryki: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz – 1905–1907, 1908, 1910; adres składu: m. Łódź, ul. Krótka 6 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Julian Krusche, Henryk Zachert bar.

Firma: Wzajemnego Kredytu Towarzystwo w Zgierzu, Zgierskie Towarzystwo Wzaj. Kred.

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Zgierz – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał udziałowy: 100 000 rubli – 1910; suma lokowanych kapitałów: 631 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Juliusz Borst, S. Długoszewski, A. Ernst, J. Hoffman, Ignacy Hordliczka, H. Kaniewski, Julian Krusche, R. Max, T. Max, S. Ring, F. Swatek, K. Szymański.

—— ❖ ——

Lubomirski Zdzisław (ur. 1865 w Niżnym Nowogrodzie, zm. 31 VII 1943 w Małej Wsi) – ziemianin, polityk.

Wykształcenie: Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (1883–1887), uzyskał stopień doktora nauk prawnych na Uniwersytecie w Grazu.

Działalność gospodarcza: Zdzisław Lubomirski był właścicielem klucza małowiejskiego, w skład którego wchodziły folwarki: Mała Wieś, Stara Wieś, Belsk Duży, Goliany, Jeziora i Łęczeszyce w pow. grójeckim. W Starej Wsi był właścicielem gorzelni. W 1930 r. klucz małowiejski miał powierzchnię 3324 ha (Belsk Duży – 414 ha, Goliany – 176 ha, Jeziora – 380 ha, Łęczeszyce – 1024 ha, Stara Wieś – 548 ha i Mała Wieś – 782 ha). Zdzisław Lubomirski rzadko wizytował swoje małowiejskie dobra, rezydował w Warszawie, w pałacu Branickich na ul. Frascati. W latach 20. XX w. klucz małowiejski był zagrożony bankructwem. W celu oddłużenia hipoteki rodzina Lubomirskich sprzedała część folwarków. Pozostałością majątku zarządzał zięć Zdzisława Lubomirskiego, Tadeusz Morawski, absolwent Wydziału Rolnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Po II wojnie światowej w majątku działała gorzelnia rolnicza, należąca razem z 200-hektarowym sadem jabłoni do PGR. PGR zaprzestał działalności w latach 90. XX w. W 2008 r. starostwo grójeckie zwróciło rodzinie Morawskich pałac Lubomirskich w Małej Wsi.

Działalność społeczna: Zdzisław Lubomirski był prezesem Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności (od 1908), członkiem Zarządu Towarzystwa Wpisów Szkolnych, współzałożycielem stronnictwa „Spójnia Narodowa". W czasie I wojny światowej był prezesem Komitetu Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej, Polskiego Komitetu Pomocy Sanitarnej, Wydziału Tymczasowej Samopomocy Ziemian. Był członkiem Komitetu Obywatelskiego Warszawy i Komitetu Narodowego Polskiego (1914). W zorganizowanych przez niemieckiego okupanta wyborach samorządowych w Warszawie w 1916 r. został wybrany na prezydenta miasta. Od 1917 r. współpracował z Tymczasową Radą Stanu i obok arcybiskupa warszawskiego Aleksandra Kakowskiego i Józefa Ostrowskiego był członkiem Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego. 7 X 1918 r. Rada ogłosiła deklarację niepodległości, 11 listopada Zdzisław Lubomirski przekazał Józefowi Piłsudskiemu władzę wojskową, a 14 listopada – polityczną. W latach 1928–1935 Zdzisław Lubomirski był senatorem z ramienia BBWR, a w latach 1935–1938 pełnił tę funkcję z nominacji prezydenta. Po śmierci Aleksandra Lednickiego Zdzisław Lubomirski został powołany na przewodniczącego Sądu Obywatelskiego, który doprowadził do uniewinnienia pośmiertnego Lednickiego

od stawianych mu zarzutów związanych z aferą żyrardowską. Zdzisław Lubomirski był wiceprezesem Polskiej Organizacji Zachowawczej Pracy Państwowej i prezesem Naczelnej Rady Organizacji Ziemiańskich (1931–1935). We wrześniu 1939 r. był członkiem Komitetu Obywatelskiego. W 1942 r. aresztowany przez Gestapo, więziony na Pawiaku, następnie zwolniony, wkrótce potem zmarł.

Rodzina: Lubomirscy zaliczani są do rodów dygnitarsko-senatorskich, pełniących w I RP funkcje marszałków, starostów, wojewodów, hetmanów, posłów. Jerzy Sebastian Lubomirski, Józef Karol Lubomirski, Stanisław Herakliusz Lubomirski i Stanisław Lubomirski byli marszałkami wielkimi koronnymi. Dziadem Zdzisława Lubomirskiego był Eugeniusz Lubomirski (1789–1834), właściciel klucza Dubrowna, komandor maltański w Wielkim Przeoracie Katolickim w Rosji. Jego bratem był gen. rosyjski Konstanty Lubomirski. Ojcem Zdzisława Lubomirskiego był Jan Tadeusz Lubomirski (1826–1908), powstaniec styczniowy, historyk encyklopedysta, piszący hasła do *Encyklopedii powszechnej* Orgelbranda (1859–1868), autor publikacji naukowych z dziedziny gospodarczej historii Polski, członek wydziału spraw zagranicznych Rządu Narodowego w czasie powstania styczniowego, Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim oraz warszawskiego Towarzystwa Kredytowego Miejskiego. Absolwent carskiego Korpusu Paziów i Liceum Aleksandryjskiego w Petersburgu, odbył służbę w carskiej Gwardii Konnej. Zesłany do Niżnego Nowogrodu po upadku powstania styczniowego. Żoną Jana Tadeusza Lubomirskiego i matką Zdzisława była Maria Zamoyska (1841–1922). Siostrą Zdzisława Lubomirskiego była Helena Lubomirska (1870–1950), matka Jana Gawrońskiego (1892–1983), dyplomaty w II RP, męża Luciany Frassati (1902–2007), kurierki polskiego rządu w Londynie, córki założyciela gazety „La Stampa". Ich synem był Jaś Gawroński (ur. 1936), włoski polityk, dziennikarz i poseł do Parlamentu Europejskiego. Żoną Zdzisława Lubomirskiego była Maria z d. Branicka (1873–1934). Mieli 3 dzieci: Julię Marię Lubomirską (ur. 1894), żonę Tadeusza Morawskiego (1893–1974), ziemianina, posła na Sejm II RP, Jerzego Aleksandra Lubomirskiego, żonatego z Marią z d. Rembielińską, oraz Dorotę Lubomirską (1904–1930). Wnukami Zdzisława Lubomirskiego byli: Zdzisław Morawski (1927–2005), redaktor naczelny „Życia Warszawy" (1981–1986), prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Włoskiej, członek PZPR, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, oraz Kazimierz Morawski (1929–2012), poseł na Sejm PRL VII, VIII i IX kadencji, członek Rady Państwa (1982–1989), członek władz PRON, tajny współpracownik SB (1963–1983), współzałożyciel Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (od 1957) i Unii Chrześcijańsko-Społecznej (od 1989), dziennikarz „Słowa Powszechnego" i tygodnika „Za i Przeciw", wiceprzewodniczący Krajowej Rady Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (od 1983), doradca prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego. Odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim, Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Orderem Sztandaru Pracy II Klasy, Grande Médaille D'Or Merite Philantropique, Wielką Gwiazdą Orderu Świętego Włodzimierza, otrzymaną od patriarchy Moskwy.

Pochówek: w krypcie kościoła parafialnego w Belsku Dużym.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/15.105.592; https://pl.wikipedia.org/wiki/Zdzis%C5%82aw_Lubomirski; *Lubomirski Zdzisław*, w: PSB,

t. 18, 1973, s. 66; *Tablice pamięci we wsi Mała Wieś – Zdzisław ks. Lubomirski*, http://belskduzy.pl/pliki/turystyka/lubomirski/tablice_2.pdf (dostęp: 18 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Stara Wieś" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Grójec, w. Stara Wieś – 1911.

—— ❖ ——

Łubieński Stanisław hr. (ur. 10 II 1852 w Dobrzelinie, zm. 14 VI 1930 w Warszawie) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Stanisław Łubieński na początku XX w. był właścicielem folwarku Ruchna pod Węgrowem, gdzie miał gorzelnię i mleczarnię. Ponadto był właścicielem cukrowni „Łukowe" i członkiem zarządu cukrowni „Ciechanów" oraz prezesem zarządu „Tłocznia Spółka Akcyjna". Cukrownia „Łukowe" miała obrót roczny w wysokości ok. 300 tys. rubli (1905–1911), a cukrownia „Ciechanów" – ok. 800 tys. rubli (1905–1911). Po śmierci Stanisława Łubieńskiego majątek Ruchna, tereny na warszawskim Mokotowie oraz pakiet akcji odziedziczył jego kuzyn Jerzy Łubieński. Dwór w Ruchnej został spalony w 1944 r., a w folwarku powstał PGR. Współcześnie zabudowania folwarczne są w stanie ruiny.

Działalność społeczna: Stanisław Łubieński był jednym z założycieli i sponsorów dziennika „Słowo", wydawanego w Warszawie w latach 1882–1919 (od 1914 r. jako tygodnik „Kraj"), reprezentującego stanowisko konserwatywno-lojalistyczne. Pismo po 1905 r. było organem Stronnictwa Polityki Realnej. Redaktorem naczelnym „Słowa" był m.in. Henryk Sienkiewicz (1882–1887), który na łamach dziennika opublikował w częściach *Trylogię*. Stanisław Łubieński był jednym z twórców i wiceprezesem zarządu Stronnictwa Polityki Realnej. W czasie I wojny światowej przebywał w Rosji. Był założycielem Towarzystwa Pracy Społecznej, prezesem Rady Zapisu hr. Kickiego, członkiem Zarządu Głównego Związku Ziemian oraz założycielem Fundacji i Schronienia dla Pań Ziemianek. W 1910 r. kupił zespół dworsko-parkowy w Klimowiźnie i przeznaczył go na szpital.

Rodzina: Stanisław Łubieński był synem Władysława hr. Łubieńskiego (1817–1880), członka Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim, i Marii Orsetti (1828–1903). Jego żoną była Maria Orsetti (1843–1912), nie mieli dzieci. Stanisław Łubieński miał rodzeństwo: Gustawa Łubieńskiego (1850–1903), właściciela cukrowni „Dobrzelin", Marię Władysławę Łubieńską (ur. 1853), Marię Anielę Łubieńską (ur. 1856), Marię Łubieńską (1857–1929), Zofię Łubieńską (1887–1961), Amelię Łubieńską (ur. 1861) oraz Helenę Łubieńską (1859–1902), żonę Leona Łubieńskiego (1861–1944), senatora II RP (1922–1930), ziemianina, poległego w czasie powstania warszawskiego. Synem Leona Łubieńskiego i jego drugiej żony Leopoldyny Hutten-Czapskiej był Jerzy Łubieński (1907–1958), który został spadkobiercą majątku Stanisława Łubieńskiego. Po II wojnie światowej przebywał we Francji, gdzie zmarł bezdzietnie.

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Węgrowie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/16.78.638; https://wielcy.pl/nekrologia/64002; *Zapomniana historia Ruchny – majątku rodu Łubieńskich*, https://histmag.org/Zapomniana-historia-Ruchny-majatku-rodu-Lubienskich-14892 (dostęp: 15 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Lubieński hr. Stanisław, Łubieński hr. Stanisław gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Węgrów, w. Ruchna – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 22 700 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 22 700 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: „Łukowe" fabryka cukru

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. łomżyńska, poczta Maków, w. Łukowe – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 250 000 rubli – 1904, 1905; kapitał zakładowy: 248 200 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910; produkcja roczna: 492 800 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 333 485 rubli – 1906, 1907; przybliżony obrót roczny: 338 485 rubli – 1908; roczna produkcja: 492 800 rubli – 1905.

Spotkani w firmie: Kazimierz Czarnecki, Gustaw Dobrowolski, Zbigniew Gibiński, E. Grochowalski, Edward Jantzen, Alfons Kleitz, Wacław Kruszewski, Władysław Nowicki, Henryk Rautman, Aleksander Schürr, Władysław Schürr, Józef Zieliński.

Firma: „Ciechanów" spółka udziałowa fabryki cukru, towarzystwo udziałowe fabryki cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. płocka, m. Ciechanów – 1904, 1905; gub. płocka, poczta Ciechanów – 1906; gub. płocka, poczta Ciechanów, w. Szczurzyn – 1907–1911; adres zarządu: m. Warszawa, pl. św. Aleksandra 18 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1904–1910; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Baszkiewicz, Bohdan Broniewski, Antoni Cyprysiński, Franciszek Dąbrowski, Stanisław Jankowski, Edward Jantzen, Tadeusz Jewniewicz, Maksymilian Łebkowski, Apolinary Okoński, Stanisław Roszkiewicz, Gustaw Skulski, Feliks Stypułkowski, Władysław Suchański, Wojciech Szcześnicki, Stefan Zieliński, Władysław Żórawski.

Firma: Lubieński Stanisław, Łubieński Stanisław mleczarnia

Rola w firmie: imiennik (1905–1908).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Węgrów, w. Ruchna – 1905–1907, 1908.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 10 700 rubli – 1905; roczna produkcja: 10 700 rubli – 1906, 1907; roczna produkcja: 12 500 rubli – 1908.

—— ❖ ——

Machlejd Karol (ur. 15 IV 1837 w Morach, zm. 6 X 1906 w Konstancinie) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Praktykował w rodzinnym browarze w podwarszawskim Grochowie.

Działalność gospodarcza: Karol Machlejd był piwowarem, właścicielem lub współwłaścicielem kilku browarów w Królestwie Polskim, m.in. w Warszawie (browar był przez krótki czas częścią szerszego kompleksu spółki Haberbusch & Schiele, w latach 1910–1911 obrót roczny browaru wynosił milion rubli), Ciechanowie (współwłaścicielem był Maurycy Blumenthal, w latach 1906–1910 wartość rocznej produkcji wynosiła niespełna 30 tys. rubli) i Częstochowie. Karol Machlejd systematycznie modernizował wszystkie swoje browary (jako pierwszy w Królestwie Polskim wprowadził maszynę do mechanicznego rozlewania piwa do butelek), warzył w nich jako pierwszy z browarników w Królestwie Polskim piwo bawarskie. Skala produkcji w jego browarach była jedną z największych na ówczesnych ziemiach polskich. Wybudował największą słodownię w Królestwie Polskim. Był sędzią w Trybunale Handlowym w Warszawie, prezesem Rady Kasy Przemysłowców oraz Stowarzyszenia Pracowników Handlowych. Należał do Zgromadzeniu Piwowarów.

Browar w Ciechanowie (Gambrinus) miał własne piwiarnie, warzono w nim piwa jasne pełne, mocne, pszeniczne i smakowe. W II RP produkowano w nim także lemoniady i octy. W czasie II wojny światowej browar został przejęty przez okupanta niemieckiego, który nadal warzył w nim piwo, pod nazwą Brauerei Betriebs GmbH. Po II wojnie światowej firma piwowarska rodziny Machlejdów w Ciechanowie została znacjonalizowana. Od lat 70. XX w. należała do Warszawskich Zakładów Piwowarskich. W latach 90. XX w. właścicielem browaru został austriacki koncern Brau Union. W 2001 r. Austriacy zamknęli browar. W 2002 r. kupiło go przedsiębiorstwo Gambrinus, w 2007 r. zmieniono nazwę na Browar Ciechan, a w 2013 r. browar stał się częścią holdingu Browary Regionalne Jakubiak.

Browar warszawski Karola Machlejda został rozbudowany w miejscu istniejącego przy ul. Chłodnej od lat 40. XIX w. browaru Karola Sommera. Od 1921 r. stał się częścią firmy Błażeja Haberbuscha, Konstantego Schiele i Jana Henryka Klawe, która poza warzeniem piwa zajmowała się też produkcją wódek, likierów i napojów gazowanych. Na początku XX w. „Haberbusch i Schiele" był największym browarem warszawskim i jednym z największych w Europie. W 1911 r. spółka zapłaciła akcyzę w wysokości 328 092 rubli, jedna trzecia produkcji sprzedawana była w Królestwie Polskim, a resztę eksportowano do Rosji. I wojna światowa doprowadziła do załamania produkcji piwa i strat na sumę 5 mln rubli w złocie. W międzywojniu udziałowcami firmy zostały rodziny: Haberbusch, Schiele, Lampe, Czarkowscy, Oppenheim, Reych, Machlejd, Bogusławscy, Patzer i Jung. Spółka zarządzała browarami w Warszawie, Białymstoku, Kaliszu, Łodzi i Ciechanowie. Produkcja wynosiła 10% całej produkcji krajowej. W 1931 r. zysk firmy wyniósł prawie 3 mln zł. W latach 30. zatrudnienie w przedsiębiorstwie wynosiło ok. 550–600 pracowników. Niedługo po przejęciu browaru Karola Machlejda przy ul. Chłodnej spółka „Haberbusch i Schiele" zamknęła go, a budynki browaru wynajmowała różnym

firmom. Zabudowania przy ul. Chłodnej zostały zniszczone podczas powstania warszawskiego. Browar „Haberbusch i Schiele" w 1946 r. został znacjonalizowany, produkcję wznowiono w 1954 r. pod nazwą Warszawskie Zakłady Piwowarskie, a później Browary Warszawskie. W III RP pomieszczenia browaru rozebrano, a produkcję piwa przeniesiono do Warki.

Działalność społeczna: Karol Machlejd był zaangażowany w konspirację powstańczą w okresie poprzedzającym wybuch powstania styczniowego. Został pojmany przez władze carskie i zesłany na tułaczkę na Syberię, z której wrócił po kilku latach do Warszawy. Był członkiem Komitetu Zboru Ewangelickiego w Warszawie.

Rodzina: Karol Machlejd wywodził się z rodziny szkockich osadników z klanu MacLeodów, którzy osiedlili się w Królestwie Polskim na początku XIX w. Rodzicami Karola Machlejda byli Jan Jakub Machlejd (1799–1867), piwowar, i Rozalia Katarzyna Eurle (1794–1862). Żoną Karola Machlejda była Julianna Maria Teichert-Stawicka (1839–1898). Mieli 9 dzieci. Karol Ryszard Machlejd (1857–1916), Henryk Machlejd (1869–1914) i Edward Machlejd (1874–1896) byli współwłaścicielami browaru parowego i słodowego w Warszawie. Juliusz (Julian) Machlejd (1866–1936) ukończył Wydział Teologiczny na Uniwersytecie w Dorpacie, studiował także w Krakowie, Lipsku, Jenie i Berlinie. Po powrocie do Królestwa Polskiego został ordynowany na pastora luterańskiego, pracował w parafii Świętej Trójcy w Warszawie, pełnił funkcję wiceprzewodniczącego synodu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP (1921–1936). Napisał podręcznik do historii Kościoła. Prowadził razem z braćmi rodzinną firmę browarniczą. Był jednym z głównych udziałowców, prezesem zarządu i wicedyrektorem spółki Zjednoczone Browary Haberbusch i Schiele. Był też współwłaścicielem Zakładów Ogrodniczych Ulrichów (jego żoną była Krystyna Ulrich). Doprowadził do założenia Gimnazjum Męskiego im. Mikołaja Reja w Warszawie (1905–1906), a w latach 1906–1917 był pierwszym jego dyrektorem. Założył w Warszawie kilka jadłodajni dla ubogich. Finansował badania zespołu naukowego nad polskim silnikiem odrzutowym (1931–1932). Kolejny syn Karola, Artur Ludwik Machlejd (1868–1947) studiował na Politechnice Ryskiej, był członkiem korporacji akademickiej Welecja. Był współwłaścicielem rodzinnej firmy browarniczej, a także Zakładów Ogrodniczych Ulrichów (jego żoną była Wanda Ulrich), od 1913 r. był kierownikiem tego przedsiębiorstwa. W czasie I wojny światowej był prezesem Opieki Społecznej i Sanitarnej VI Okręgu Miasta Warszawy, w czasie II wojny światowej zorganizował w firmie ogrodniczej punkt przerzutowy żywności dla getta, współorganizował na terenach ogrodów ulrychowskich składnicę broni dla powstańców warszawskich. Był współzałożycielem: Związku Szkółkarzy, Polskiego Związku Wytwórców Nasion Ogrodowych, Związku Hodowców Roślin i Kwiatów, a także prezesem Związku Polskich Zrzeszeń Ogrodniczych oraz prezesem rady nadzorczej Spółdzielczego Banku Ogrodniczego. Synem Artura Machlejda był Jerzy Artur Machlejd (1901–1940). Studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, w 1934 r. obronił pracę doktorską, był członkiem korporacji akademickiej Welecja. Zarządzał Zakładami Ogrodniczymi Ulrichów. Był sędzią Sadu Okręgowego w Warszawie, członkiem rady i zarządu Stowarzyszeń Kupców Polskich, a także członkiem Komisji Odwoławczej Warszawskiej Izby Skarbowej. Jako ochotnik walczył w wojnie polsko-bolszewickiej,

był kawalerzystą w 7 Pułku Ułanów w Mińsku Mazowieckim (1924), ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Kawalerii przy 2 Dywizji Kawalerii w Ostrołęce (1925). Jerzy Machlejd był posłem na Sejm RP V kadencji, członkiem klubu parlamentarnego Obozu Zjednoczenia Narodowego. Wspólnie z Bogdanem Zaborskim był autorem mapy narodowościowej kresów północno-wschodnich i Litwy. Po agresji Sowietów na Polskę dostał się do niewoli, przebywał w obozie w Starobielsku, został zamordowany w Charkowie, jego symboliczny grób znajduje się na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie. W 2007 r. awansowany pośmiertnie do stopnia kapitana. Drugim synem Artura Machlejda był Józef Karol Gustaw Machlejd (1902–1940), absolwent Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Warszawskiego, członek korporacji akademickiej Welecja, współwłaściciel Zakładów Ogrodniczych Ulrichów. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Artylerii (1926), dostał się do niewoli sowieckiej po 17 IX 1939 r., przebywał w obozie w Starobielsku, zamordowany w Charkowie. Jego symboliczny grób znajduje się na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie. W 2007 r. awansowany pośmiertnie do stopnia kapitana.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie, w dużym grobowcu rodzinnym.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.100994; https://wielcy.pl/nekrologia/50029; https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Machlejd; Budrewicz 1970; *180 lat temu urodził się Karol Machlejd – browarnik i działacz społeczny*, https://dzieje.pl/rozmaitosci/180-lat-temu-urodzil-sie-karol-machlejd-browarnik-i-dzialacz-spoleczny (dostęp: 9 VI 2025); *Machlejd Karol*, w: PSB, t. 18, 1973/1974, s. 633; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Machlejd Karol browar parowy i słodownia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Chłodna 45 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1904, 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Artur Machlejd, Henryk Machlejd, Ryszard Machlejd.

Firma: Machlejd Karol browar i słodownia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. płocka, m. Ciechanów – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Chłodna 45 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 39 500 rubli – 1905; roczna produkcja: 39 500 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: Machlejd Karol słodownia

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Warszawa, ul. Krochmalna 87 – 1905–1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Chłodna 45 – 1905–1907, 1908, 1910.

Firma: Machlejd Karol słodownia

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: adres: gub. płocka, m. Ciechanów – 1905–1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Chłodna 45 – 1905–1910.

—— ❖ ——

Markusfeld Henryk Ludwik (ur. 11 XI 1853 w Częstochowie, zm. 7 X 1921 w Częstochowie) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Henryk Markusfeld rozpoczął działalność gospodarczą od założenia Fabryki Papierów Kolorowych, Obić i Tektury w Częstochowie w 1880 r. oraz drukarni akcydensowej w 1891 r. Fabryka kapeluszy, którą założył w 1901 r. razem ze Stanisławem Grossmanem, a następnie przekształcił – już jako jedyny właściciel od 1906 r. – w spółkę akcyjną, była największą tego typu fabryką w Królestwie Polskim, jej wyroby trafiały na rynki europejskie i azjatyckie. W 1895 r. razem z bratem Józefem Markusfeldem i Maurycym Neufeldem utworzyli Fabrykę Kleju i Żelatyny. Wraz z Ludwikiem Kohnem i Leopoldem Kohnem był właścicielem Fabryki Papieru i Młyny. Henryk Markusfeld przyczynił się do powstania przedsiębiorstwa lniarskiego Przędzalnia i Tkalnia Juty „Warta" w 1896 r. w Częstochowie (razem z Hermanem Ginsbergiem, Janem Grossmanem i Ludwikiem Kohnem) i wszedł do jej zarządu. Produkcja w zakładzie została poważnie zdezorganizowana w czasie I wojny światowej. W II RP wznowiono ją i ze zmiennym powodzeniem prowadzono do wybuchu II wojny światowej. W czasie okupacji Niemcy produkowali w fabryce amunicję. W 1949 r. powstało przedsiębiorstwo o nazwie Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Warta", w którym produkowano przędzę, nici jutowe, tkaniny jutowe surowe oraz wykończone i worki. W 1994 r. maszyny przędzalnicze zostały sprzedane do Indii, upadłość przedsiębiorstwa ogłoszono w 1995 r., w 2001 r. wyburzono budynki fabryki. Henryk Markusfeld był zaangażowany także w proces założenia elektrowni „Siła i Światło" (1908). Działał w Towarzystwie Kredytowym Miasta Częstochowa i Towarzystwie Wzajemnego Kredytu na początku XX w. Był inicjatorem założenia w Częstochowie linii telefonicznej, a także honorowym prezesem Częstochowskiego Rzemieślniczego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego.

Działalność społeczna: Henryk Markusfeld był od 1890 r. prezesem Gminy Żydowskiej w Częstochowie. Ufundował szpital na Zawodziu, a także szkołę zawodową i gimnazjum w Częstochowie. Był inicjatorem powstania towarzystwa krajoznawczego i straży pożarnej. Wspierał budowę Nowej Synagogi w Częstochowie. W czasie I wojny światowej wspomagał finansowo jadłodajnie i ochronki dla dzieci wszystkich wyznań. Przewodniczył Towarzystwu Pomocy Ubogim i Chorym Żydom („Linas Hacedek"). Był członkiem zarządu Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów i wspomagał powstanie „Szpitala Izraelickiego" należącego do Towarzystwa. Był także członkiem Towarzystwa Dobroczynności dla Chrześcijan. Pełnił funkcję przewodniczącego Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich, które inicjowało powstanie Gimnazjum Żydowskiego. Przewodniczył Radzie Opiekuńczej Szkoły Rzemieślniczej dla Żydów. Wspierał finansowo Szkołę Kantorów Synagogalnych, Towarzystwo

Muzyczno-Literackie „Lira", bibliotekę i czytelnię przy Klubie Rzemieślniczym, Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe i chór „Lutnia". W 1914 r. był członkiem Komitetu Obywatelskiego i Rady Miejskiej (1914–1917).

Rodzina: Rodzina Markusfeldów przybyła do Częstochowy w połowie XIX w. z Krakowa. Rodzicami Henryka Markusfelda byli Adolf (Abraham) Markusfeld (1826–1897), kupiec, współwłaściciel Fabryki Papieru i Młyny w Częstochowie, oraz Ernestyna (Estera) z d. Kohn, córka zamożnego kupca Berka Kohna. Henryk Markusfeld miał brata Józefa Markusfelda, współwłaściciela Fabryki Żelatyny i Kleju w Częstochowie i udziałowca innych fabryk rodziny Markusfeldów. Syn Józefa Markusfelda, Antoni Adolf Markusfeld (Ojrzyński), był udziałowcem w Fabryce Papieru i Młyny – rodzinnej Kohnów i Markusfeldów, po II wojnie światowej pracował jako inżynier w Częstochowie, w 1959 r. wyemigrował do Kanady. Żoną Henryka Markusfelda była Flora Heyman (1864–1927). Mieli 3 dzieci: córkę Dorę (1882–1942) oraz synów: Mieczysława (1886–1939), członka zarządu i dyrektor Akcyjnego Towarzystwa Częstochowskiej Fabryki Papieru Kolorowego i Tapet, i Karola (1893–1941), członka zarządu Akcyjnego Towarzystwa Częstochowskiej Fabryki Papieru Kolorowego i Tapet oraz Częstochowskiego Klubu Sportowego „Warta", członka loży wolnomularskiej B'nei B'rith (Synowie Przymierza). Dora Markusfeld i Karol Markusfeld byli ofiarami hitlerowskiej eksterminacji Żydów polskich.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim w Częstochowie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1271940; https://wielcy.pl/nekrologia/54932; *Markusfeld Henryk Ludwik*, https://encyklopedia.czestochowa.pl/hasla/markusfeld-henryk-ludwik (dostęp: 11 V 2025); *Director Henryk Markusfeld*, https://www.czestochowajews.org/wp-content/uploads/Sefer-Cz%C4%99stochowa-Vol.-I-Markusfeld-cc.-651-659.pdf (dostęp: 11 V 2025); Sętowski 2004; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Częstochowska Fabryka Kleju i Żelatyny, Częstochowska Fabryka kleju i żelatyny, fabryka kleju i żelatyny

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 88 400 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 100 000 rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Józef Markusfeld.

Firma: Fabryka papieru i młyny w Częstochowie, Fabryka papieru i młyny w Częstochowie dawniej K. Ginsberg i Kohn, Ginsberg K. i Kohn N., fabryka papieru

Rola w firmie: właściciel (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1906–1911; przybliżony obrót roczny: 650 000 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli –

1906, 1907; przybliżony obrót roczny: 550 000 rubli – 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Izydor Bemski, Juliusz Erfurt, K. Ginsberg, Paweł Hertz, L. Kohn, Leopold Kohn, Józef Markusfeld, A. Muszkat.

Firma: Markusfeldowie H. fabryka obić papierowych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 325 000 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 325 000 rubli – 1906, 1907, 1908.

Spotkani w firmie: Józef Markusfeld.

Firma: „Warta" przędzalnia i tkalnia juty

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 1 600 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Herman Ginsberg, Jan Grossman, L. Kohn, Szymon Neuman, Aleksander Poznański.

Firma: Częstochowska Fabryka Kapeluszy

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1911; adres fabryki: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1910.

Spotkani w firmie: Ludwik Frydlender, Stanisław Grossmann.

Firma: Fabryka papieru i młyny w Częstochowie, Młyny parowe w Częstochowie

Rola w firmie: właściciel (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1906–1911.

Spotkani w firmie: L. Kohn, Leopold Kohn, Józef Markusfeld.

Firma: Kredytowe Towarzystwo Miasta Częstochowy, Towarzystwo Kredytowe m. Częstochowy

Rola w firmie: członek dyrekcji (1910), dyrektor (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: J. Chmurski, F. Dobrucki, J. Ficeues, Ficenes, J. Fiszer, Teodor Fiszer, H. Friede, M. Gradstein, S.B. Heiman, H. Koczalski, E. Kohn, F. Kwaśniewski, L. Nejman, K. Pietrzykowski, E. Romanowicz, F. Szaniawski, I. Tomczyk, B. Włodarski, K. Zawada, M. Zborowski.

Firma: Częstochowska Fabryka Papierów Kolorowych i Tapet Tow. Akc.

Rola w firmie: prezes (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Jerzy Bachrach, Józef Markusfeld, St. Markusfeld.

—— ❖ ——

Martens Karol Henryk (ur. 15 X 1868 w Warszawie, zm. 5 VIII 1948 w Warszawie) – przedsiębiorca.

Wykształcenie: Studiował w Wyższej Szkole Budowlanej w Kolonii. W 1890 r. otrzymał dyplom mistrza murarskiego i ciesielskiego w Warszawie.

Działalność gospodarcza: Rodzina Martensów rozpoczęła aktywność na tym polu w 1866 r., kiedy ojciec Karola Martensa, Fryderyk Martens założył w Warszawie stolarnię, a następnie firmę budowlaną, którą przekształcił w 1889 r. w spółkę akcyjną „Fr. Martens i A. Daab". Udziałowcami spółki byli także jego syn Karol Henryk i Adolf Daab. Po śmierci Fryderyka Martensa (1899) zakład pod kierunkiem Karola kontynuował działalność, budując m.in. w Warszawie Dom Towarowy Braci Jabłkowskich, gmach Wyższej Szkoły Handlowej, obiekty Ministerstwa Przemysłu i Handlu czy kościół luterański przy Pl. Małachowskiego. Do spółki na przestrzeni czasu dołączali nowi udziałowcy, w tym inni członkowie rodziny Martensów (m.in. Stefan, Edward i Gustaw). W okresie swojej prosperity spółka zatrudniała ok. 3 tys. pracowników. Karol Martens pełnił funkcję dyrektora spółki, ponadto był założycielem i pierwszym prezesem Stowarzyszenia Zawodowego Przemysłowców Budowlanych. Z jego inicjatywy powstał w 1928 r. organ Stowarzyszenia – „Przegląd Budowlany". Był także wiceprezesem Międzynarodowej Federacji Budownictwa w Brukseli. Po II wojnie światowej firma działała przez krótki okres, do początku lat 50.

Działalność społeczna: Przed II wojną światową Politechnika Warszawska nadała Karolowi Martensowi tytuł inżyniera budownictwa lądowego honoris causa. Karol Martens wspierał finansowo parafię ewangelicko-augsburską w Warszawie. W 1948 r. został prezesem rady parafialnej.

Rodzina: Rodzicami Karola Martensa był urodzony w Danii Fryderyk Martens (1839–1899) oraz Julia Romanus. Karol Martens miał 2 córki oraz 2 synów z małżeństwa z Emilią z Jungów, córką Karola Junga – majstra blacharskiego (1826–1899).

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski oraz Złoty Krzyż Zasługi (1931).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.17162.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Henryk_Martens; *Martens Karol Henryk*, w: PSB, t. 20, 1975, s. 79; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Martens Fr. & Daab Ad., Martens Fr. i Daab Ad., Martens Fr. i Daab Adolf towarzystwo akcyjne zakładów przemysłowo-budowlanych, towarzystwo akcyjne zakładów przemysłowo-budowlanych, tartak parowy

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Czerniakowska 51 – 1904–1911; adres biura w Łodzi: ul. Piotrkowska 215 – 1908; adres biura w Łodzi: m. Warszawa, ul. Piotrkowska 215 – 1910; adres fabryki: m. Warszawa, ul. Czerniakowska 51 – 1910, 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 9 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 11 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 9 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 11 – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wiejska 9 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 400 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 700–800 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 800 000–1 mln rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 800 000–1 000 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Adolf Daab, F.W. Hanysz, Adolf Martens, Edward Martens, Fr. Martens, Maksymilian Martens.

—— ❖ ——

Meyer Ludwik Wilhelm (ur. 16 V 1841 we Wrocławiu, zm. 5 XII 1911 w Brussie) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Absolwent szkoły średniej w Łodzi. Praktykował w domach handlowych i fabrykach łódzkich, w 1865 r. rozpoczął pierwszą pracę w fabryce Edwarda Hentschela w Łodzi.

Działalność gospodarcza: Ludwik Meyer w latach 70. XIX w. został właścicielem fabryki włókienniczej (w 1875 r. przejął połowę zakładu Hentschela, a drugą połowę odkupił od Juliusza Kunitzera). Był także właścicielem cegielni i wapniarni w swoim folwarku ziemskim w Brussie. Wzniósł nową fabrykę niedaleko Łodzi, w osadzie leśnej Mania, a pierwszą fabrykę przy ul. Piotrkowskiej 72 w 1888 r. przerobił na Hotel Grand, utworzył też prywatną ulicę w Łodzi zabudowaną eleganckimi willami (tzw. Pasaż Meyera, dziś ul. Moniuszki). Był członkiem rady Łódzkiego Banku Handlowego.

Działalność społeczna: Ludwik Meyer był komendantem Łódzkiej Straży Ogniowej Ochotniczej oraz prezesem łódzkiego oddziału Rosyjskiego Czerwonego Krzyża, a od 1880 r. radcą miejskim. W pobliżu fabryki założył przedszkole, które następnie przekształcono w szkołę elementarną. Wspierał też sześć innych szkół elementarnych.

Rodzina: Żoną Ludwika Meyera była Matylda Hentschel (1852–1912), córka fabrykanta Edwarda Hentschela. Mieli córkę Zofię Meyer, żonę Alfreda Biedermanna sen. Siostrą Ludwika Meyera była Agnieszka Mina Meyer (1849–1921), żona Juliusza Kunitzera.

Pochówek: na cmentarzu ewangelickim przy ul. Ogrodowej w Łodzi.

Odznaczenia: Order Świętego Stanisława II klasy (za zaangażowanie przy budowie cerkwi św. Aleksandra Newskiego w Łodzi), Order Świętej Anny II klasy (za pracę jako kurator miejskich szkół elementarnych).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.17682.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Ludwik_Meyer; *Meyer Ludwik Wilhelm*, w: PSB, t. 20, 1975,

s. 481; *Ludwik Meyer*, https://slowowroclawian.pl/ludzie/ludwik-meyer (dostęp: 22 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Meyer Ludwik cegielnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Bruss – 1905–1907, 1908, 1910; adres cegielni: gub. piotrkowska, pod Łodzią, w. Brussy – 1904; adres kantoru: m. Łódź – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 200 000 rubli – 1904, 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: Meyer L. fabryka wyrobów wełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, Mania – 1904.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 406 300 rubli – 1904.

—— ❖ ——

Moes Aleksander (ur. 4 X 1856 w Choroszczy, zm. 29 X 1928 w Sławniowie) – ziemianin, fabrykant.

Wykształcenie: Studiował nauki przyrodnicze na Uniwersytecie w Heidelbergu. Następnie odbył roczny staż w papierni Theresienthaler Papierfabrik i Ellissen – Roeder.

Działalność gospodarcza: Założycielem fabryki kortu i sukna, młyna parowego, olejarni, farbiarni, papierni i 2 gorzelni w Pilicy i Wierbce w pow. olkuskim był Chrystian August Moes, ojciec Aleksandra. W 1857 r. papiernia w Wierbce była trzecią co do wielkości w Królestwie Polskim i zatrudniała 300 pracowników. Wyroby sukienne i kortowe sprzedawano m.in. na rynkach rosyjskich. Gorzelnie produkowały 4200 wiader wódki o wartości 20 tys. rubli (1874), w browarze warzono 1200 beczek piwa rocznie o wartości 6 tys. rubli (1874). Aleksander Moes 2 lata po śmierci ojca sprzedał dobra pilickie bankierowi Leonowi Epsteinowi, zachował zaś zakłady papieru w Wierbce i Sławniowie. Pod koniec lat 70. XIX w. w zakładach papierniczych (zarządzanych przez administratora Augusta Schulze) produkowano 30 gatunków papieru, pracowało w niej od 180 do 300 robotników, a roczna produkcja wynosiła od 240 do 750 tys. rubli. W 1876 r. pożar zniszczył fabrykę w Sławniowie, dopiero w latach 1881–1882 powstała nowa papiernia. W 1893 r. fabryka w Wierbce zatrudniała 150 robotników. W czasie rewolucji 1905 r. w zakładach papierniczych trwał strajk, a bojownik PPS dokonał nieudanego zamachu na Aleksandra Moesa. W przededniu I wojny światowej fabryki w Wierbce i Sławniowie zatrudniały ok. 800 robotników. Aleksander Moes miał także majątek ziemski (244 morgi), gdzie prowadził, m.in. w folwarku Udórz, hodowlę koni sportowych (rasy wschodniopruskiej), niektóre z tych wierzchowców brały udział w międzynarodowych zawodach, na których, jak np. w Sztokholmie, rosyjscy jeźdźcy odnosili sukcesy. Fabryka w Sławniowie spłonęła w czasie I wojny światowej, produkcję w Wierbce wznowiono w 1919 r. Po I wojnie światowej zakłady zostały przekształcone przez spadkobierców Aleksandra Moesa

w spółkę akcyjną. W 1925 r. w Sławniowie produkcja wynosiła 560 tys. kg suchej masy drzewnej, zakład miał trzy czynne kotły. Z powodu braku odpowiedniego kapitału obrotowego, złego stanu dróg, braku kolei żelaznej i nadmiernego obciążenia podatkami oba zakłady papiernicze zostały zamknięte w 1926 r. Ich otwarcie nastąpiło w 1928 r. pod nazwą Spółka Akcyjna C.A. Moes Fabryka Tektur i Papieru Pilica, jednak ponownie zbankrutowały w 1933 r. W PRL wierbczański pałac był hotelem pracowniczym Olkuskich Zakładów Wytwórczych Sprzętu Instalacyjnego w Wierbce, w latach 80. XX w. służył jako ośrodek terapii dla osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych. W 1986 r. pałac spłonął. W III RP na terenie dawnej papierni w Wierbcach mieści się Spółka Akcyjna „Ospel", specjalizująca się w produkcji sprzętu elektroinstalacyjnego. Na terenie zabudowań pofabrycznych w Sławniowie znajduje się siedziba firma NORMA Polska sp. z o.o.

Działalność społeczna: W latach 90. XIX w. Aleksander Moes był wójtem w Pilicy. W 1905 r. sfinansował powstanie ochronki dla miejscowych dzieci. Zorganizował Ochotniczą Straż Pożarną w Pilicy i był jej prezesem (1909–1928). Ponadto był prezesem Komitetu Ratunkowego Powiatu Olkuskiego (1915) i członkiem rady kieleckiego Towarzystwa Rolniczego.

Rodzina: Rodzicami Aleksandra Moesa byli Chrystian August Moes (1810–1872), założyciel fabryki w Pilicy, i Konstancja Boise (1817–1899). Chrystian Moes urodził się w Niemczech i przybył do Królestwa Polskiego w latach 30. XIX w. Karierę zaczął od kierowania fabryką sukna w Zgierzu, następnie kupił fabrykę Zachertów w Zgierzu (1836), potem założył własną fabrykę kortu w Choroszczy oraz fabrykę sukna i papieru w Pilicy. Dobra pilickie nabył w 1850 r. na licytacji za 150 tys. rubli. Wyroby jego fabryk zdobywały nagrody na konkursach w Petersburgu, Londynie i Paryżu. Bratem Chrystiana Augusta Moesa był Fryderyk Moes, fabrykant bawełny z Łodzi. Żoną Aleksandra Moesa była Janina hr. Miączyńska (1868–1946). Mieli 2 synów: Aleksandra Moesa jun. (1899–1986), który posiadał folwark Sprowę w pow. włoszczowskim, jego żoną była Barbara Sobańska (1907–2006), a synem Jerzy Aleksander Moes (1935–2019), aktor teatralny i filmowy, oraz Władysława Moesa (1900–1986), właściciela folwarku Udórz, żonatego z Anną Brzozowską (1911–1978). Władysław Moes – jak utrzymuje rodzinna legenda – miał stać się pierwowzorem literackiego Tadzia z powieści Tomasza Manna *Śmierć w Wenecji*. Pisarz miał – według tej legendy – wypatrzyć rodzinę Moesów w 1911 r. w Grand Hotelu na Lido. Władysław Moes walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. We wrześniu 1939 r. trafił do niemieckiej niewoli i spędził w oflagu całą wojnę. Po wojnie pracował jako tłumacz w ambasadzie Iranu w Warszawie.

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Pilicy.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/cz.I024308; https://wielcy.pl/nekrologia/283162; O. Dziechciarz, *Moesowie z Pilicy*, „Przegląd Olkuski" 14 XI 2015, https://przeglad.olkuski.pl/moesowie-z-pilicy/ (dostęp: 24 V 2025); O. Dziechciarz, *Z dziejów wsi Wierbka*, „Przegląd Olkuski" 23 X 2018, https://przeglad.olkuski.pl/z-dziejow-wsi-wierbka/ (dostęp: 24 V 2025); *Juliusz Aleksander Moes (1872–1874)*, http://www.jura-pilica.com/?1872-1874-juliusz-aleksander-moes,34

(dostęp: 24 V 2025); *Sławniów – fabryka papieru*, https://papiernie.pl/lokalizacja/slawniow-fabryka-papieru/ (dostęp: 24 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Moes A., Moes C. A. fabryka papieru, fabryki papieru, waty drzewnej i tektur, hurtowa sprzedaż papieru

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. kielecka, m. Pilica – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 100 000 rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 1 200 000 rubli – 1908, 1911; roczna produkcja: 859 500 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: C.A. Moes, Ludwik Pfeiffer, Jerzy Stamirowski.

—— ❖ ——

Natanson Edward ps. „Edward Szeliga" (ur. 4 VII 1861 w Warszawie, zm. 9 II 1940 w Warszawie) – polski przemysłowiec, bankier.

Wykształcenie: Po ukończeniu III Gimnazjum w Warszawie wyjechał na studia do Instytutu Technologicznego w Petersburgu. Po uzyskaniu w 1885 r. tytułu inżyniera technologa kontynuował uzupełniające roczne studia z zakresu fizyki na Uniwersytecie w Strasburgu, gdzie uzyskał doktorat. W 1889 r. razem z bratem Władysławem, Stanisławem Dicksteinem i Władysławem Gosiewskim założyli pismo „Prace Matematyczno-Fizyczne". Wykładał w Szkole Technicznej im. H. Wawelberga i S. Rotwanda.

Działalność gospodarcza: Po powrocie z zagranicy został przez stryja Jakuba Natansona wciągnięty do pracy w przedsiębiorstwach należących do sfery zainteresowania rodziny Natansonów, ściśle współdziałających wówczas z Kronenbergami. Był założycielem i współwłaścicielem Mirkowskiej Fabryki Papieru w Jeziornie pod Warszawą, prezesem Zarządu Warszawskiego Towarzystwa Fabryk Cukru S.A., członkiem rady Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan") w 1920 r. W grudniu 1927 r. brał udział w Zjeździe Przemysłowców i Rolników Polski i Niemiec. 24 VI 1928 r. został radcą Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie, a w 1932 r. wiceprezesem Centralnego Związku Przemysłu Polskiego. Powiązany z Warszawskim Towarzystwem Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych, należących do rodziny Kronenbergów, Natansonów, Wertheimów i Toeplitzów. W 1896 r. wraz z Leopoldem Kronenbergiem i Feliksem Czackim założył fabrykę chemiczną Towarzystwo Elektryczność S.A. Wspólnik banku „S. Natanson i Synowie". W 1928 r. wybrany na radcę Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie. Był członkiem rad nadzorczych Związku Przemysłu Chemicznego oraz Związku Zawodowego Cukrowni byłego Królestwa Polskiego, Wołynia, Małopolski i Śląska, prezesem Zarządu Papierni Polskich, członkiem Zarządu Banku Cukrownictwa, a także rady nadzorczej Banku Handlowego.

Działalność społeczna: W 1898 r. został wraz z Leopoldem Kronenbergiem, Maurycym Poznańskim i Stanisławem Rotwandem członkiem Komitetu Budowy Politechniki Warszawskiej. W 1915 r. przewodniczył jako radny miasta Warszawy

sekcji wodociągów i kanalizacji, komisji szpitalnej, komitetowi budowy kanałów i wodociągów. 11 VIII 1916 r. wybrano go na radnego m. Warszawy i wszedł do komisji ogólnej Rady Miejskiej. W 1917 r. był przewodniczącym Wydziału Szpitalnictwa i Dobroczynności Publicznej, przewodniczącym sekcji wodociągów i kanalizacji, członkiem rady technicznej w sekcji budownictwa miejskiego oraz komisji budżetowo-finansowej. Ze stanowiska radnego ustąpił 22 II 1919 r. Był ekspertem delegacji polskiej na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r., zajmował się zagadnieniami gospodarczymi. W czasie I wojny światowej związany z nurtem pasywizmu, działał w Stronnictwie Pracy Narodowej i Związku Niezależności Gospodarczej. W 1926 r. mianowany członkiem Komisji Opiniodawczej przy prezesie Komitetu Ekonomicznego Ministrów.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Rodzina: Ojcem Edwarda Natansona był Ludwik Natanson (1821–1896), lekarz, syn Samuela Natansona i Felicji Weinreb. Ludwik Natanson był dwukrotnie żonaty. Po raz pierwszy z Ludwiką Bersohn (1826–1849), a po raz drugi z Natalią Epstein (1834–1891). Z pierwszego małżeństwa miał córkę Różę (ur. 1849), a z drugiego 5 dzieci: Anielę (ur. 1855), Stanisława (1857–1929), bankiera i działacza społecznego, Zofię (ur. 1858), Władysława (1864–1937), fizyka, i Edwarda. Ludwik Natanson w 1863 r. został wybrany na prezesa Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego. W latach 1871–1896 był prezesem Warszawskiej Gminy Żydowskiej. Dzięki jego wysiłkom wzniesiona została Wielka Synagoga na Tłomackiem. Zainicjował prace nad powołaniem Centralnej Biblioteki Judaistycznej. Był też inicjatorem budowy siedziby Gminy Żydowskiej przy ul. Grzybowskiej. Pochowany na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej w Warszawie.

Edward Natanson był żonaty z Amelią Rachelą Eiger (1878–1944), mieli 5 dzieci: Marię (ur. 1901), zamężną z Janem Wyganowskim, Halinę (ur. 1902), Ludwika Karola (1905–1992), Krystynę (ur. 1909) i Stanisława (ur. 1913). Syn Ludwik Karol Natanson był fizykiem i profesorem Uniwersytetu Warszawskiego, działał także w Zarządzie Warszawskiego Towarzystwa Fabryk Cukru. We wrześniu 1939 r. brał udział w walkach w rejonie Piotrkowa i Bełchatowa (jako członek załogi czołgu), po czym przedostał się do Warszawy i walczył w kompanii zwiadowczej płk. Janowskiego. Wzięty do niewoli, spędził wojnę w oficerskich obozach jenieckich. W marcu 1945 r. powrócił do Warszawy. W 1947 r. został aresztowany i po 3 miesiącach zwolniony.

Bratem Edwarda Natansona był Władysław Natanson (1864–1937), fizyk, absolwent uniwersytetów w Warszawie, Petersburgu, Dorpacie i Cambridge, w 1891 r. habilitował się w Krakowie, od 1894 r. profesor nadzwyczajny, a od 1902 r. profesor zwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego (rektor w 1922–1923). Pochowany na Cmentarzu Rakowickim. Jego synem był Wojciech Natanson (1904–1996), pisarz, krytyk teatralny, tłumacz, a wnukiem Jacek Natanson (1948–2015), pisarz.

Odznaczenia: Order Świętej Anny i Order Świętego Stanisława (za pracę społeczną).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.19635.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Natanson; Z. Landau, *Natanson (Szeliga-Natanson) Edward*, w: PSB, t. 22, 1977, s. 598; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Siderosten" fabryka chemiczna

Rola w firmie: właściciel (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. warszawska, pow. gostyński, poczta Żychlin, w. Model – 1904–1910; adres fabryki: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Model – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 27 – 1904, 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Rysia 3 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 60 000 rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Ludwik Brauman, Władysław Lubiński.

Firma: „Elektryczność" towarzystwo akcyjne zakładów elektrochemicznych, towarzystwo akcyjne zakładów elektro-technicznych

Rola w firmie: członek zarządu (1904), dyrektor zarządzający (1904, 1907), wiceprezes (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, w. Ząbkowice – 1904; gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Ząbkowice – 1905–1907, 1908, 1910; adres zakładów elektrochemicznych: gub. piotrkowska, poczta Ząbkowice – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 18 – 1905, 1906; adres zarządu: „Elektryczność" Warszawa – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 18, Tow. Akc. „Elektryczność" – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Mikołaj Brauman, Feliks Czacki hr., Karol Deike, L.A. Dzięciołowski, Bronisław Herman, Józef Jaworski, Henryk Konic, Kazimierz Natanson, Tadeusz Ptaszkiewicz, Maksymilian Rappel, F. Rothe, Andrzej Rotwand, Wilhelm Schroers, Stefan Smoleński, R. Stachurski, Julian Strasburger, C. Suter, Ignacy Szebekeo, Piotr Wertheim, Wacław Wóycicki.

Firma: „Izabelin" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1905).

Dane adresowe firmy: gub. płocka, pow. ciechanowski, poczta Strzegowo, osada fabr. Izabelin – 1904, 1905; gub. płocka, pow. ciechanowski, poczta Strzegowo, osada Glinojeck – 1906, 1907, 1908, 1910; gub. płocka, poczta Strzegowo, osada Glinojeck – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 21 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910; produkcja roczna: 669 600 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1906–1911.

Spotkani w firmie: Wacław Fabjanowski, Leon Grabowski, Zbigniew Kozarzewski, Wł. Kwiatkowski, Stanisław Lilienstern, Naftali Mayzner, Julian Modzelewski, Józef Natanson, Michał Tabęcki, Zdzisław de Thun, Jan Wieczorkowski, Maurycy Wortman.

Firma: „Dobrzelin" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Dobrzelin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 825 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 1 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stanisław Brandt, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Franciszek Napieralski, Józef Natanson, Michał Ordęga, Ludwik Pannenko, Stanisław Pietraszkiewicz, Janusz Różyński, Stanisław Wtraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim.

Firma: „Model" cukrownia, cukrownia Tow. Akc. cukrowni „Sanniki", towarzystwo akcyjne fabryki cukru, warsz. tow. fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904, 1908, 1910, 1911), dyrektor zarządzający (1906–1908).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Model – 1904–1911, adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904, adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905–1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 409 300 rubli – 1904, 1905, przybliżony obrót roczny: 343 837 rubli – 1906, przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stanisław Bąkowski, Stanisław Grotowski, Leon Grzybowski, L. Kronenberg, Leon Kwiatkowski, Władysław Linke, Władysław Lubiński, Józef Natanson, Kazimierz Natanson, Stanisław Natanson, Michał Ordęga, Tadeusz Oyrzanowski, Paweł Pełczyński, Stanisław Pietraszkiewicz, Adam Pruski, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim, Mieczysław Więckowski, Jan Zagleniczny.

Firma: „Ostrowy" warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ostrowy – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 127 900 rubli – 1904, 1905, roczna produkcja: 1 127 900 rubli – 1906, roczna produkcja: 1 800 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Ozga, Stanisław

Pietraszkiewicz, Józef Prosiński, Roman Stodółkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim, Wiktor Xiężopolski, Gustaw Żebrowski.

Firma: „Sanniki" Towarzystwo Akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Sanniki – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908, 1911; produkcja roczna: 1 496 300 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 1 639 638 rubli – 1906.

Spotkani w firmie: Stanisław Grzybowski, Al. Gurtzman, W. Jankowski, Władysław Kawiński, Józef Kwietniak, Józef Natanson, Kazimierz Natanson, Michał Natanson, Stanisław Natanson, Edmund Orzechowski, Ksawery Pełczyński, Stefan Possart.

Firma: „Walentynów" fabryka cukru, fabryka cukru i rafineria, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910), dyrektor (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 15 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Spotkani w firmie: Tadeusz Bierzyński, Stanisław Boniecki, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Pietraszkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wihelm Wellisch, Piotr Wertheim.

Firma: „Feliks" kopalnia węgla

Rola w firmie: członek zarządu (1904).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Granica, w. Niemce – 1904; gub. piotrkowska, poczta Granica, w. Niemce – 1907–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 3 mln rubli – 1910, 1911; kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, L. Kronenberg, F. Kucharzewski, Józef Natanson, Zygmunt Rzyszczewski hr., Julian Strasburger, Z. Strasburger.

Firma: Mirkowska fabryka papieru, Mirkowska fabryka papieru Tow. Akc.

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. warszawska, poczta Piaseczno, w. Jeziorna – 1911; adres fabryki: gub. warszawska, pow. warszawski, w. Jeziorna, st. dr. Wilanowskiej – 1904–1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Karol Deike, Piotr Drzewiecki, Henryk Dynowski, Stanisław Dziewulski, Franciszek Jeziorański, L. Kronenberg, Józef Natanson, Stanisław Natanson, Lucjan Przetaczyński, Teodor Rosner.

Firma: „Wysoka" fabryka Portland-cementu, towarzystwo akcyjne fabryki Portland-cementu

Rola w firmie: członek zarządu (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Łazy, w. Wysoka Pilicka – 1904–1910; adres: gub. piotrkowska, poczta Łazy, w. Wysoka Pilicka – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Moniuszki 7 – 1904, 1905, 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Moniuszki 7 – 1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 200 000 rubli – 1904, kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1905–1907; kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1904, 1905–1907.

Spotkani w firmie: Jan Borman, Bolesław Eiger, Henryk Konic, Ernest Leonhardt, Piotr Wertheim.

Firma: „Marja" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1905).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Kutno, w. Sójki – 1905–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 21 – 1906, 1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 12 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1906; kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 515 000 rubli – 1907; kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1908, 1910; kapitał zakładowy: 1 400 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 400–450 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 600–650 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Leon Grabowski, Leonard Hakowski, Aleksander Komorowski, Józef Kwietniak, Michał Kwietniak, Naftali Mayzner, Karol Mizerski, Józef Natanson, Selig Natanson, Stanisław Sobocki, Jan Wortman, Maurycy Wortman.

Firma: Warszawskie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1907).

Dane adresowe firmy: adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński – 1905, 1906; adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Granica, w. Niemce – 1907; adres zarządu: gub. piotrkowska, poczta Granica, w. Niemce – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1905–1907.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, L. Kronenberg, F. Kucharzewski, Józef Natanson, Zygmunt Rzyszczewski hr., Julian Strasburger, Z. Strasburger, Piotr Wertheim.

—— ❖ ——

Natanson Józef Eryk (ur. 8 IV 1855 w Warszawie, zm. 5 II 1929 w Warszawie) – przedsiębiorca, działacz społeczny, bankier.

Wykształcenie: Uczył się w II Gimnazjum w Warszawie, a następnie ukończył studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując stopień kandydata nauk przyrodniczych.

Działalność gospodarcza: Od 1877 r. pracował w rodzinnym domu bankowym założonym przez dziadka Samuela: „S. Natanson i Synowie", a po śmierci ojca w 1895 r. objął, wraz z bratem Kazimierzem, jego kierownictwo. Administrował przez wiele lat cukrowniami w Sannikach i Modelu, a następnie stał na czele zarządu Akcyjnego Towarzystwa Fabryk Cukru. W latach 1885–1893 redagował dział cukrownictwa w „Przeglądzie Technicznym". W latach 1887–1896 był członkiem zarządu, a od 1901 r. do śmierci wiceprezesem Warszawskiego Towarzystwa Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych.

Działalność społeczna: Był jednym z inicjatorów założenia w 1882 r. czasopisma „Wszechświat", przez pewien czas należał do jego komitetu redakcyjnego i publikował w nim wiele artykułów z dziedziny przyrody. W latach 1883–1885 przebywał na zesłaniu w gub. wołogodzkiej za zamieszczenie w „Kurierze Warszawskim" notatki o przekazaniu na cel dobroczynny pewnej kwoty z powodu „radosnej nowiny" o spoliczkowaniu Aleksandra Apuchtina. W latach 1906–1915 członek Towarzystwa Kursów Naukowych w Warszawie, od 1905 do 1907 r. także członek zarządu TKN. W okresie I wojny światowej był od sierpnia 1914 r. członkiem Komitetu Obywatelskiego miasta Warszawy i przewodniczącym jego Wydziału Finansowo-Gospodarczego. W 1916 r. został członkiem prezydium, a następnie Komisji Likwidacyjnej Komitetu. W kwietniu 1918 r. mianowany przez Radę Regencyjną członkiem Rady Stanu. W latach 1897–1918 był członkiem komitetu Kasy im. Józefa Mianowskiego, pełniąc przez wiele lat również funkcję skarbnika.

Rodzina: Syn Henryka Natansona i Józefy z d. May. Miał rodzonego brata Kazimierza Eryka oraz 8 przyrodniego rodzeństwa. Ojciec Henryk Natanson (1820–1895) też był bankierem, urodził się w rodzinie Samuela Natansona (1795–1879) i Felicji Weinreb. Samuel Natanson prowadził z kolei sklep bławatny, a w 1866 otworzył istniejący do 1932 r. dom bankierski pod firmą „Samuel Natanson i synowie", będący podstawą bogactwa rodu Natansonów. Henryk Natanson był współwłaścicielem banku założonego przez ojca pod nazwą „S. Natanson i Synowie". Od 1879 r. był radcą handlowym Banku Polskiego. Wraz z bratem Jakubem i innymi wspólnikami utworzył Bank Handlowy w Warszawie. W latach 1873–1895 był członkiem komitetu Giełdy Warszawskiej. Ponadto prowadził działalność jako księgarz i wydawca. Był dwukrotnie żonaty: po raz pierwszy z Józefą May (1833–1855), a po raz drugi z Amelią May (1837–1897). Z drugiego małżeństwa miał 8 dzieci: Marię (1857–1883), żonę Jakuba Natansona, Leontynę (ur. 1858), żonę Stanisława Natansona, Władysława Eryka (1860–1862), Michała Eryka (ur. 1861), właściciela ziemskiego, Antoniego Eryka (1862–1933), ginekologa, Bronisława Eryka (1865–1905), prawnika, księgarza i wydawcę, Stefana, literata i dziennikarza, i Andrzeja Eryka (1868–1870).

Brat Józefa Natansona i syn Henryka Natansona – Kazimierz Eryk Natanson (1853–1935) był bankierem, prezesem Banku Handlowego, od 1920 r. członkiem Rady Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów. W latach 1897–1917 był członkiem komitetu Giełdy Warszawskiej, a w 1917 r. objął stanowisko prezesa tego komitetu. Był członkiem zarządu utworzonego w 1906 r. w Królestwie Kongresowym Towarzystwa Kultury Polskiej. W 1906 r. reprezentował Związek Postępowo-Demokratyczny w I Dumie. Był członkiem Tymczasowej Rady Stanu, a od 28 VIII 1917 r. członkiem jej komisji przejściowej. Założył dziennik „Nowa Polska". Był żonaty z Bronisławą Kempner, z którą miał 5 dzieci: Jana (1883–1969), historyka i geografa, Juliusza Natansona-Leskiego (1884–1953), inżyniera chemii, ojca Kazimierza i Anny Leskich, Zofię (1885–1955), żonę Juliusza Germana, Józefę (ur. 1886) i Bronisławę (1890–1894). Kazimierz Leski ps. „Bradl" (1912–2000) był inżynierem mechanikiem, wynalazcą, doktorem nauk humanistycznych, pilotem, płk. WP. Brał udział w kampanii wrześniowej, był oficerem wywiadu i kontrwywiadu AK, dowódcą kompanii „Bradl" w powstaniu warszawskim. Za męstwo odznaczony Krzyżem Virtuti Militari i 3-krotnie Krzyżem Walecznych. W latach 1994–1997 pełnił funkcję prezesa Związku Powstańców Warszawskich. Synem Kazimierza Leskiego był Krzysztof Leski (1959–2020), dziennikarz m.in. „Gazety Wyborczej" i Telewizji Polskiej, odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2011).

Pochówek: zm. w Warszawie jako kawaler, pochowany na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.19633.9; https://wielcy.pl/nekrologia/62324; https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Eryk_Natanson; S. Konarski, *Natanson Józef Eryk*, w: PSB, t. 22, 1977, s. 603; Reychman 1936, s. 141–147; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Izabelin" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: dyrektor zarządzający (1904–1905), członek zarządu (1906, 1907, 1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. płocka, pow. ciechanowski, poczta Strzegowo, osada fabr. Izabelin – 1904, 1905; gub. płocka, pow. ciechanowski, poczta Strzegowo, osada Glinojeck – 1906, 1907, 1908, 1910; gub. płocka, poczta Strzegowo, osada Glinojeck – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 21 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910; produkcja roczna: 669 600 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1906–1911.

Spotkani w firmie: Wacław Fabjanowski, Leon Grabowski, Zbigniew Konarzewski, Zbigniew Kozarzewski, Wł. Kwiatkowski, Stanisław Lilienstern, Maksymilian Łebkowski, Naftali Mayzner, Julian Modzelewski, Edward Natanson, Feliks de Nizo, Władysław Piasecki, Jan Szemetyłło, Michał Tabęcki, Zdzisław de Thun, Jan Wieczorkowski, Maurycy Wortman.

Firma: „Dobrzelin" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Dobrzelin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 825 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 1 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stanisław Brandt, Stanisław Dziewulski, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Edward Natanson, Michał Ordęga, Ludwik Pannenko, Stanisław Pietraszkiewicz, Janusz Różyński, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim.

Firma: „Łanięta" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ostrowy, w. Łanięta – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 21 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910; kapitał zakładowy: 1 400 000 rubli – 1904, 1905, 1911; produkcja roczna: 463 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Aleksander Barański, Kazimierz Demby, Józef Dębicki, Leon Grabowski, Leonard Linke, Naftali Mayzner, Selig Natanson, Michał Tabęcki, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Maurycy Wortman.

Firma: „Model" cukrownia, cukrownia Tow. Akc. cukrowni „Sanniki", towarzystwo akcyjne fabryki cukru, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1911), dyrektor zarządzający (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Model – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905–1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 409 300 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 343 837 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stanisław Bąkowski, Stanisław Grotowski, Leon Grzybowski, L. Kronenberg, Leon Kwiatkowski, Władysław Linke, Władysław Lubiński, Edward Natanson, Kazimierz Natanson, Michał Natanson, Stanisław Natanson, Michał Ordęga, Tadeusz Oyrzanowski, Paweł Pełczyński, Stanisław Pietraszkiewicz, Adam Pruski, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim, Mieczysław Więckowski, Jan Zagleniczny.

Firma: „Ostrowy" warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1906, 1910), zastępca członka zarządu (1907–1908).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ostrowy – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 127 900 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 1 127 900 rubli – 1906; roczna produkcja: 1 800 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Karol Deike, B. Dmochowski, Józef Drzewiecki, Stanisław Dziewulski, Stefan Dziewulski, Henryk Gieschen, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Bronisław Lesser, Edward Ludwig Ludert, Edward Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Ozga, Stanisław Pietraszkiewicz, Władysław Podwójcie, Józef Prosiński, Roma Stodółkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim, Wiktor Wertheim, Wiktor Xiężopolski, Gustaw Żebrowski.

Firma: „Sanniki" Towarzystwo Akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1905).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Sanniki – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908, 1911; produkcja roczna: 1 496 300 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 1 639 638 rubli – 1906.

Spotkani w firmie: Stanisław Grzybowski, Al. Gurtzman, W. Jankowski, Władysław Kawiński, Józef Kwietniak, Edward Natanson, Kazimierz Natanson, Michał Natanson, Stanisław Natanson, Edmund Orzechowski, Ksawery Pełczyński, Stefan Possart.

Firma: „Sójki" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904), dyrektor zarządzający (1904).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Kutno, w. Sójki – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 318 300 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: Leon Grabowski, Aleksander Komorowski, Naftali Mayzner, Waurycy Wortman.

Firma: „Walentynów" fabryka cukru, fabryka cukru i rafineria, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910), dyrektor (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 15 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Spotkani w firmie: Tadeusz Bierzyński, Stanisław Boniecki, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Edward Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Piotr Wertheim.

Firma: „Feliks" kopalnia węgla

Rola w firmie: członek zarządu (1904).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Granica, w. Niemce – 1904; adres: gub. piotrkowska, poczta Granica, w. Niemce – 1907–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 3 mln rubli – 1910, 1911; kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, L. Kronenberg, F. Kucharzewski, Edward Natanson, Zygmunt Rzyszczewski hr., Julian Strasburger, Z. Strasburger.

Firma: Mirkowska fabryka papieru, Mirkowska fabryka papieru Tow. Akc. N

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1907, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. warszawska, poczta Piaseczno, w. Jeziorna – 1911; adres fabryki: gub. warszawska, pow. warszawski, w. Jeziorna, st. dr. Wilanowskiej – 1904–1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Karol Deike, Piotr Drzewiecki, Henryk Dynowski, Franciszek Jeziorański, L. Kronenberg, Edward Natanson, Stanisław Natanson, Lucjan Przetaczański, Teodor Rosner.

Firma: „Marja" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1905).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Kutno, w. Sójki – 1905–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 21 – 1906, 1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 12 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1906; kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 515 000 rubli – 1907; kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1908, 1910; kapitał zakładowy: 1 400 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 400–450 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 600–650 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Wilhelm Gnęb, Leon Grabowski, Leopold Wilhelm Grieb, Stanisław Grzybowski, Leonard Hakowski, Aleksander Komorowski, Józef Kwietniak, Michał Kwietniak, Bolesław Leśniewski, Leśniewicz, Maksymilian Łebkowski, Naftali Mayzner, Karol Mizerski, Edward Natanson, Selig Natanson, Adam Porczyński, Stanisław Sobocki, Michał Tabęcki, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Jan Wortman, Maurycy Wortman.

Firma: Warszawskie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych.

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1907).

Dane adresowe firmy: adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński – 1905, 1906; adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Granica, w. Niemce – 1907; adres zarządu: gub. piotrkowska, poczta Granica, w. Niemce – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1905–1907.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, L. Kronenberg, F. Kucharzewski, Zygmunt Rzyszczewski hr., Julian Strasburger, Z. Strasburger, Piotr Wertheim.

—— ❖ ——

Neuman Szymon (ur. 26 XI 1855, zm. 30 III 1927) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Szymon Neuman był współwłaścicielem i prezesem Przędzalni i Tkalni Juty „Warta" w Częstochowie, członkiem rady Towarzystwa Akcyjnego „Lilpop, Rau i Loewenstein" i wiceprezesem Towarzystwa Starachowickich Zakładów Górniczych S.A. „Starachowice". Ta ostatnia firma została założona w 1875 r. przez Antoniego Fraenkla, posiadała pudlingarnię, hutę i walcownię żelaza oraz kopalnię rud żelaza. W końcu lat 70. XIX w. spółka była największym producentem surówki i wyrobów walcowanych w Królestwie Polskim. W czasie I wojny światowej zaprzestała działalności, w międzywojniu w zakładach rozbudowano hutę i kopalnie (4 kopalnie rudy żelaza, wielki piec, stalownia martenowska, pierwsza w II RP elektrostalownia, walcownia, odlewnia żeliwa, wytwórnia konstrukcji i zakłady mechaniczne). Większościowym udziałowcem w spółce był Skarb Państwa poprzez należący do niego Bank Gospodarstwa Krajowego. Od 1924 r. spółka wytwarzała amunicję dla WP (250 tys. sztuk amunicji artyleryjskiej i 30 mln sztuk amunicji strzeleckiej) i działa artyleryjskie (od 1926 r. produkowano haubice i działa przeciwlotnicze różnych kalibrów). Były to kluczowe zakłady w Centralnym Okręgu Przemysłowym, 85% produkcji przeznaczano na potrzeby WP. Kapitał zakładowy spółki w 1924 r. wynosił 13,2 mln zł, a wartość produkcji – 9,5 mln zł. W 1937 r. kapitał zakładowy wynosił 26,4 mln zł, wartość produkcji w 1938 r. wynosiła 71 mln zł. W czasie II wojny światowej fabryka produkowała broń na potrzeby armii niemieckiej jako część kompleksu „Reichswerke Hermann Göring". Wycofując się ze Starachowic, Niemcy wywieźli materiały produkcyjne oraz cały park maszynowy (w 4 tys. wagonów kolejowych). Firma została ponownie uruchomiona w 1948 r. jako Fabryka Samochodów Ciężarowych im. Feliksa Dzierżyńskiego (Fabryka Samochodów Ciężarowych „Star"). W 1945 r. w zakładach pojawiło się przedwojenne kierownictwo firmy, w tym były prezes spółki, syn Szymona Neumana, Tadeusz Neuman, który w porozumieniu z ministrem Hilarym Mincem przygotował plan uruchomienia zakładu. Ich wysiłki spełzły jednak na niczym i przedwojenne kierownictwo zostało odsunięte od zabiegów o reaktywowanie zakładów. W jednym z budynków kompleksu fabrycznego do 1973 r. działała cegielnia. Na początku lat 90. XX w. przekazano fabrykę miastu, które w 2001 r. stworzyło z zakładów Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum" im. Jana Pazdura.

Rodzina: Żoną Szymona Neumana była Florentyna Kohn (1866–1941). Mieli syna Tadeusza (ur. 1891) oraz córki Wandę (1902–1944) i Janinę (1885–1942). Janina Neuman była żoną Stanisława Goldfedera (1874–1943), syna Maksymiliana Goldfedera, łódzkiego bankiera i fabrykanta, którego bratanicą była Krystyna Skarbek (1908–1952),

agentka wywiadu brytyjskiego. Janina i Stanisław Goldfederowie zginęli podczas wielkiej akcji likwidacyjnej w getcie warszawskim latem 1942 r. Pierwszym mężem Wandy Neuman był Jakub Aleksander Neuman, który popełnił samobójstwo na przełomie 1939 i 1940 r. Wanda ukrywała się po aryjskiej stronie i ze względów bezpieczeństwa wyszła za mąż za Maksymiliana Potworowskiego (1868–1944). Tadeusz Neuman był żonaty z Marią Zuzanną z d. Goldfeder (1894–1943), córką bankiera (Dom Bankowy w Warszawie), honorowego konsula Japonii, prezesa Mareckiej Kolei Dojazdowej, Bronisława Goldfedera (1862–1941) i Jeanne z d. Citroën, siostry Andre Citroëna, przemysłowca w branży motoryzacyjnej. Maria Zuzanna Neuman zginęła na Pawiaku, jej ojciec, a teść Tadeusza Neumana, zmarł w getcie warszawskim. Tadeusz Neuman w II RP był członkiem rady nadzorczej i prezesem Towarzystwa Starachowickich Zakładów Górniczych. Był konwertytą na katolicyzm. Synem Tadeusza Neumana był Konstanty Neuman (1918–1952), żonaty z Iwoną Lubicz-Sawicką, razem z żoną zginął tragicznie w wypadku w Tatrach.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sg.122664; https://wielcy.pl/nekrologia/60309; *Historia częstochowskiego przemysłu – Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego Warta*, https://fotoczewa.pl/historia-czestochowskiego-przemyslu-czestochowskie-zaklady-przemyslu-lniarskiego-warta/ (dostęp: 27 V 2025); *Wkład Żydów w rozwój gospodarki i przemysłu w Częstochowie (druga połowa XVIII w.–1939)*, https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/c/425-czestochowa/103-handel-przemysl-uslugi/91105-wklad-zydow-w-rozwoj-gospodarki-i-przemyslu-w-czestochowie-druga-polowa-Xviii-w-1939-r (dostęp: 27 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Warta" przędzalnia i tkalnia juty

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 1 600 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907; przybliżony obrót roczny: 200 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Herman Ginsberg, Jan Grossman, L. Kohn, Henryk Markusfeld, Aleksander Poznański.

Firma: „Starachowice", Starachowickich Zakładów Górniczych Tow. Akc., Starachowickie Zakłady Górnicze, Tow. Akc. N, huta żelazna

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. iłżecki, poczta Wierzbnik, w. Starachowice – 1904; adres biura Rady: m. Warszawa, ul. Książęca 2a – 1907, 1908; adres biura Rady: m. Warszawa, ul. Książęca – 1910, 1911; adres zakładów: gub. radomska, poczta Wierzbnik, osada Starachowice – 1905–1907, 1908, 1910; adres zakładów: gub. radomska, poczta Wierzbnik, osada Starachowice – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Książęca 2a – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 250 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Władysław Ankowski, Józef Ciechanowicz, Karol Czajkowski, Stefan Kaluscha, Władysław Kiślański, M. Łempicki, Henryk Marconi, Stanisław Rotwand, Jan Thonnes, Wilhelm Wellisch.

Firma: „Lilpop, Rau & Loewenstein", Lilpop, Rau & Loewenstein towarzystwo akcyjne przemysłowe zakładów mechanicznych, towarzystwo przemysłowe zakładów mechanicznych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres pocztowy: m. Warszawa, ul. Smolna 2 – 1904, 1905–1907, 1908; adres pocztowy: m. Warszawa, ul. Smolna 2a – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1904, 1905–1907; kapitał zakładowy: 4 mln rubli – 1908; kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 4 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908, 1911.

Spotkani w firmie: Adolf Bielski, Władysław Kiślański, Henryk Kolberg, Marian Lewandowski, Lilpop, Loewenstein, Henryk Marconi, Rau, Stanisław Rotwand, Stefan Stattler, Bonawentura Toeplitz.

—— ❖ ——

Norblin de la Gourdaine Ludwik (właśc. Wincenty Ludwik, ur. 16 XII 1836 w Warszawie, zm. 11 XII 1914 w Jańskich Łaźniach) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Ludwik Norblin rozpoczął aktywność gospodarczą w 1865 r., kiedy z siostra Albertyną Werner z d. Norblin, szwagrem Teodorem Wernerem, złotnikiem, kupił od swojego ojca, Wincentego Norblina, fabrykę wyrobów metalowych w Warszawie. Ludwikowi Norblinowi przypadła połowa fabryki. Produkował w niej wyroby platerowane, a Werner w swojej części zakładu wytwarzał srebra. Połączone zakłady posiadały dwie maszyny parowe o mocy 19 KM, zatrudniały 112 robotników. Wartość rocznej produkcji wynosiła 73 tys. rubli. W 1882 r. Ludwik Norblin wykupił wytwórnię platerów Braci Buch w Warszawie. W 1893 r. powołał z nowymi wspólnikami Towarzystwo Akcyjne Fabryk Metalowych „Norblin, Bracia Buch i T. Werner" w Warszawie, kapitał zakładowy spółki wynosił 1,5 mln rubli. Moc silników parowych zainstalowanych w fabryce na przełomie XIX i XX w. wynosiła 300 KM, zatrudniano 400 robotników, wartość produkcji w 1893 r. wynosiła 1,2 mln rubli. W latach 90. XIX w. w fabryce uruchomiono walcownię metali kolorowych. Firma była jedną z sześciu największych przedsiębiorstw z branży obróbki metali w Królestwie Polskim (obok „K. Rudzki i S-ka", „Lilpop, Rau, Loewenstein", Warszawskiej Fabryki Machin, „Scholtze, Repphan i S-ka", Towarzystwa B. Handke). Zasadniczym odbiorcą produktów firmy (m.in. rur miedzianych) były rosyjskie ministerstwa marynarki i komunikacji. Firma była częścią kartelu 2 rosyjskich walcowni, monopolizujących rynek na rury miedziane. Przedstawiciele handlowi i sklepy firmy były obecne w Królestwie Polskim, Persji, ale przede wszystkim w Imperium Rosyjskim, m.in. w Moskwie, Saratowie, Petersburgu, Charkowie, Kijowie, Rydze, Mińsku,

Odessie, Tbilisi, Wilnie. Srebra i platery nagradzano na targach międzynarodowych (m.in. w Paryżu i Petersburgu), wyroby fabryki Ludwika Norblina miały od 1896 r. prawo do grawerunku herbem cesarskim. Po modernizacji fabryki na początku XX w. (zainstalowano w niej m.in. walcarkę skośną do rur i piece Morgana, opracowano nowy stop cynowy) moc silników wzrosła do 950 KM, wartość produkcji wyniosła 2,1 mln rubli, a zatrudnienie sięgnęło liczby 600 robotników (1914). W czasie I wojny światowej produkcja została wstrzymana, w międzywojniu kontynuowano działalność, firma nadal była jednym z istotniejszych graczy w swojej branży. Fabryką zarządzał przez pewien czas Stefan Przanowski, minister przemysłu i handlu w rządzie Wincentego Witosa (1920–1921). W fabryce uruchomiono m.in. oddział produkujący amunicję karabinową. W 1927 r. zatrudnionych tu było 660 robotników. Obiekty fabryczne zostały znacząco zniszczone podczas II wojny światowej, później władze komunistyczne znacjonalizowały przedsiębiorstwo, które działało pod nazwą Walcownia Metali „Warszawa". Wytwarzano w fabryce m.in. drut dla kolejowej trakcji elektrycznej. W latach 1975−1982 przedsiębiorstwo przeniosło część swojej produkcji do nowych obiektów w Młocinach pod Warszawą, część dawnych budynków fabrycznych w Warszawie wpisano do rejestru zabytków (ostatni wpis pochodzi z 2013 r.). Od 1982 r. na terenie dawnego zakładu działały Muzeum Przemysłu i Muzeum Drukarstwa, zorganizowano tam też wystawę „Warszawa walczy − 63 dni Powstania Warszawskiego". W 1991 r. firma działała jako „Norblin S.A.", ostatecznie przedsiębiorstwo zbankrutowało, a jego place w centrum Warszawy w 2008 r. sprzedano amerykańskiemu funduszowi inwestycyjnemu Patron Capital. W miejscu dawnej fabryki powstał kompleks usługowo-biurowy pod nazwą Fabryka Norblina.

Działalność społeczna: Ludwik Norblin był prezesem Kolegium Zboru Ewangelicko-Reformowanego w Warszawie (od 1886). Część swojego majątku (szacowanego na ponad milion rubli) przekazał m.in. właśnie temu Kolegium, a także Towarzystwu Doraźnej Pomocy Lekarskiej, Schronisku dla Nauczycielek Francuzek, Szpitalowi Dziecięcemu w Warszawie, Towarzystwu Opieki nad Ubogimi Matkami i Dziećmi, Warszawskiemu Towarzystwu Dobroczynności, Naczelnemu Komitetowi Narodowemu. Towarzystwu Zachęty Sztuk Pięknych; poza 10 tys. rubli Ludwik Norblin przekazał 12 obrazów, m.in. autorstwa Jana Matejki, Henryka Siemiradzkiego, Aleksandra Kotsisa, Juliana Fałata i Józefa Brandta.

Rodzina: Pradziadem Ludwika Norblina był Jan Piotr Norblin de La Gourdaine (1745–1830), francuski malarz w służbie rodziny Czartoryskich (1774–1796), jeden z najważniejszych malarzy okresu stanisławowskiego. Dziadem Ludwika Norblina był Aleksander Jan Konstanty Norblin (1777–1828), właściciel zakładu brązowniczego w Warszawie. Wykonano w nim dekoracje do kościoła św. Aleksandra w Warszawie, spiżowe popiersie ks. Adama Kazimierza Czartoryskiego umieszczone w bibliotece Pałacu Kazimierzowskiego Uniwersytetu Warszawskiego, ozdoby do nagrobków Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego w katedrze w Płocku, insygnia królewskie cara Aleksandra oraz popiersie Mikołaja I, podczas powstania listopadowego w jego zakładzie (już po śmierci Aleksandra Norblina) odlewano armaty, a w 1835 r. Pomnika księcia Józefa Poniatowskiego. Rodzicami Ludwika Norblina byli Wincenty Norblin (1805–1872) i Henrietta Leopoldyna Augusta z d. Vorbrodt (1805–1882).

Wincenty Norblin w 1839 r. przekształcił fabrykę wyrobów z metali szlachetnych w spółkę „W. Norblin i W. Meylert", która produkowała m.in. świeczniki, zastawy stołowe ze srebra, złota oraz platery. W 1853 r. fabryka zatrudniała 60 robotników, jej wyroby trafiały do Królestwa Polskiego i Rosji. Siostrą Ludwika Norblina była Albertyna Wilhelmina (1843–1912), żona Teodora Wernera (1836–1902), warszawskiego złotnika, a jego przyrodnia siostra Henryka Joanna Cerisy była żoną Ludwika Szwede, warszawskiego przemysłowca. Pierwszą żoną Ludwika Norblina była Cecylia Strohmeyer (1844–1864), drugą zaś Jadwiga Ludwika Fukier (1848–1911), córka Teofila Fukiera (1816–1891), kupca warszawskiego. Ludwik Norblin nie miał potomstwa. Jego kuzynem był Stefan Juliusz Norblin de la Gourdaine (1892–1952), malarz, ilustrator i plakacista, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej; jako tłumacz uczestniczył w rozmowach pokojowych w Rydze w 1921 r. W czasie II wojny światowej Stefan Norblin przebywał w Indiach, malował portrety dla przedstawicieli kasty bramińskiej, m.in. ozdobił malowidłami wnętrze pałacu Umaid Bhawan dla maharadży Dżodhpuru Umaida Singha. Po wojnie osiadł w USA, gdzie pracował jako portrecista.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-reformowanym przy ul. Żytniej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.100152; https://wielcy.pl/nekrologia/48391; https://pl.wikipedia.org/wiki/Ludwik_Norblin; Łoza 1932–1935, t. 1, s. 103–107; Pustuła 1968, s. 141, 211, 247–248, 255; Kowalska-Glikman 1979; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Norblin, Bracia Buch i T. Werner", Norblin, Bracia Buch i T. Werner towarzystwo akcyjne fabryk metalowych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Żelazna 51 – 1904; m. Warszawa, ul. Marszałkowska 127, tel. 3082, Nalewki 11, tel. 1883 – 1906; m. Warszawa, ul. Żelazna 51 – 1911; adres fabryki: m. Warszawa, ul. Żelazna 51 – 1905–1911; adres składu: m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 67, tel. 1881; Marszałkowska 127, tel. 3082; Nalewki 11, tel. 1883 – 1905; adres składu: m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 67 – 1906; adres składu: m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 67, tel. 1881; Marszałkowska 127, tel. 3082; Nalewki 25, tel. 1883 – 1907, 1908, 1910; adres składu: m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 67, tel. 1881, ul. Marszałkowska 127, tel. 3082 i Nalewki 25, tel. 1883 – 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 321 000 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 1 558 000 rubli – 1911; roczna produkcja: 1 321 000 rubli – 1906, 1907; roczna produkcja: 1 558 000 rubli – 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Buch, Kazimierz Szwede, Bronisław Werner, Teodor Werner.

Firma: Norblin, Bracia Buch i T. Werner, Towarzystwo Akc. skład wyrobów srebrnych i metal

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 67 – 1911.

Spotkani w firmie: Buch, Teodor Werner.

Firma: Norblin, Bracia Buch i T. Werner, Tow. Akc. skład wyrobów srebrnych i platerów

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 11 – 1911.

Spotkani w firmie: Buch, Teodor Werner.

—— ❖ ——

Nowca Władysław Jan Nepomucen (ur. 16 V 1846 w Warszawie, zm. 10 III 1924 we Włocławku) – notariusz, przedsiębiorca, dziennikarz, pedagog.

Wykształcenie: Absolwent I Gimnazjum w Warszawie, studiował historię w Szkole Głównej w Warszawie (1864–1868) i prawo na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim (kandydat prawa w 1871 r.). Po odbyciu aplikacji pracował jako adwokat przysięgły w Warszawie, od 1882 r. jako notariusz w Dobrzyniu nad Wisłą i we Włocławku (od 1883).

Działalność gospodarcza: Władysław Nowca był prezesem Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Cukru „Brześć Kujawski" (1904–1911, łącznie w jej władzach zasiadał od chwili powstania – 1894–1924) oraz Rady Włocławskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu (1904–1911). W 1920 r. został członkiem rady Warszawskiego Banku Towarzystw Spółdzielczych.

Działalność społeczna: Na początku XX w. Władysław Nowca był prezesem Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego oraz Ochotniczej Straży Pożarnej we Włocławku i w Dobrzyniu nad Wisłą. Od czasów studiów w Szkole Głównej przyjaźnił się m.in. z Aleksandrem Świętochowskim, Bolesławem Prusem i Henrykiem Sienkiewiczem, który został dzięki tej znajomości członkiem honorowym Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego. Od 1873 r. zatrudniony w redakcji warszawskiej gazety „Wiek". Był jednym z autorów haseł do *Encyklopedii powszechnej* Orgelbranda oraz pomagał Bronisławowi Chlebowskiemu w redakcji drugiego tomu *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*. Współzakładał w 1881 r. Kasę im. Józefa Mianowskiego. Był edytorem wydań 2 utworów Jan Kochanowskiego w ramach wydania jego „dzieł wszystkich", które wsparł m.in. Leopold Julian Kronenberg. W 1879 r. wykładał w Szkole Niedzielno-Handlowej w Warszawie. Od 1880 r. współtwórca i czynny działacz Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Był pierwszym dyrektorem szkoły polskiej we Włocławku po strajkach szkolnych 1905 r. (utworzonej na bazie wcześniejszej rosyjskiej szkoły handlowej). Był posłem do II Dumy rosyjskiej w okresie od 20 lutego do czerwca 1907 r. – formalnie jako bezpartyjny, ale popierany przez endecję. W II Dumie został skarbnikiem Koła Polskiego. Więcej w wyborach do Dumy nie startował. W 1917 r. Władysław Nowca został wybrany na radnego (w I kurii „zawody wyzwolone"), a następnie na stanowisko prezesa Rady Miejskiej we Włocławku. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. pełnił funkcję prezesa Sądu Okręgowego we Włocławku, którego był też głównym reorganizatorem po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Sam sąd działał już bowiem pod okupacją niemiecką, a Nowca był jego prezesem od 1 IX 1917 r.

Rodzina: Władysław Nowca był synem Stanisława i Teofili z Paszkiewiczów. Ojciec był w latach 1834–1875 komornikiem sądowym przy Trybunale Cywilnym w Warszawie. Nabył majątek ziemski Chalino w pow. lipnowskim. Władysław Nowca był żonaty z Marią Zielonką-Chlebowską hr. Jastrzębiec, która wcześniej uzyskała rozwód z Bronisławem Chlebowskim. Mieli syna Tadeusza Henryka, ziemianina, agronoma, zastrzelonego w 1915 r. przez żołnierzy rosyjskich w czasie napadu na rodzinny dwór.

Pochówek: na cmentarzu komunalnym we Włocławku.

Odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Polonia Restituta (1923); w 1922 r. otrzymał honorowe obywatelstwo Włocławka.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.197258; https://wielcy.pl/nekrologia/57198; https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Nowca; Brzoza, Stepan 2001; Gruszczyńska 2019; *Władysław Nowca (1846–1924). Pozytywista*, https://torun.ap.gov.pl/czym-sie-zajmujemy/popularyzacja/wystawy-wirtualne/wladyslaw-nowca-1846-1924-pozytywista/ (dostęp: 28 V 2025); *Pomniki Włocławka. Mogiła Władysława Nowcy – notariusza, działacza społecznego, pierwszego dyrektora Polskiej Szkoły GZK LZK*, https://pomniki.wloclawek.pl/2019/03/24/mogila-wladyslawa-nowcy-notariusza-dzialacza-spolecznego-pierwszego-dyrektora-polskiej-szkoly-gzk-lzk/ (dostęp: 28 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Brześć Kujawski" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: prezes (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Brześć Kujawski – 1904, 1905–1907, 1908, 1911; adres pocztowy: gub. warszawska, p. Brześć Kujawski – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Marszałkowska 125 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Marszałkowska 125 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Smolna 34 – 1906, 1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Moniuszki 11 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowo-Sienna 2b – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1904–1911; produkcja roczna: 1 298 900 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 600 000 rubli – 1905–1908; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Franciszek Antoniewski, Józef Hellman, Mieczysław Korkosiński, Józef Lutomski, Maksymilian Łebkowski, Stanisław Ozga, Paweł Pełczyński, Stanisław Possart, Józef Prosiński, Bolesław Sawiczewski, Marian Sokołowski, Mieczysław Treliński, Władysław Wachowski, Stanisław Watraszewski, Mieczysław Więckowski, Jan Zagleniczny, Władysław Zegrzda.

Firma: Włocławskie Towarzystwo Wzaj. Kred., Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Włocławskie

Rola w firmie: prezes rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, m. Włocławek – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał udziałowy: 219 535 rubli – 1910; kapitał udziałowy: 325 695 rubli – 1911; suma lokowanych kapitałów: 1 134 228 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: C. Apanowicz, L. Bauer, T. Findeisen, B. Gubriel, A. Górnikiewicz, S. Jarnuszkiewicz, A. Karnkowski, M. Kiełczewski, I. Kretkowski, L. Kretkowski, I. Lewiński, H. Muhsam, U. Neuman.

❖

Oderfeld Bronisław (ur. 1864 w Częstochowie, zm. 1914 w Milanówku) – przedsiębiorca, kupiec.

Działalność gospodarcza: Bronisław Oderfeld na początku XX w. był właścicielem firmy Częstochowskie Zakłady Jutowe i Konopne Towarzystwo Akcyjne Oderfeld i Oppenheim (dawniej Bracia Goldstein) (1904–1908, 1910–1911). Kapitał zakładowy firmy w tym okresie wynosił 1,6 mln rubli.

Rodzina: Bronisław Oderfeld pochodził z Częstochowy. Jego rodzicami byli Leon (Lewek) Oderfeld (1832–1900) i Anna z d. Wolberg (1823–1894). Bronisław Oderfeld miał 2 braci: Adama i Hipolita.

Pochówek: był kalwinistą, pochowano go na cmentarzu ewangelicko-reformowanym przy ul. Żytniej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.161684; https://www.wielcy.pl/nekrologia/o.php?hl=pl&os=161684; Dietz 2020, rozdz.8: *The Plantation Economy, Jute Cultivation and Land Speculation: Bronisław Oderfeld – The Industrialist*; dane z ksiąg adresowych przemysłu Fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Częstochowskie Zakłady Jutowe i Konopne Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor w Warszawie (1904), dyrektor techniczny (1905–1908).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904; adres fabryki: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1905–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowo-Sienna 2 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowo-Sienna 2 – 1905, 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, pl. Warecki, róg Moniuszki – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 800 000 rubli – 1904, przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Józef Berlinerblau, E. Goldstein, Ludwik Hirschel, Gustaw Kohn, M. Korpulus, Stanisław Landau, J. Meyer, L. Muttermilch, Paweł Nagel, Hipolit Oderfeld, B. Oppenheim, Zdzisław Tuwan, Wilhelm Wellisch, Teodor Winkler.

❖

Osser Adam (ur. 27 IX 1863 w Warszawie, zm. 9 IX 1932 w Wiedniu) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Absolwent Wyższej Szkoły Handlowej im. Leopolda Kronenberga w Warszawie. Odbywał praktykę handlową w dużych domach handlu bawełną w Anglii i Niemczech.

Działalność gospodarcza: W 1886 r. otworzył w Łodzi przy ul. Juliusza 15 własny skład handlu bawełną, po kilku latach miał oddziały w Azji Środkowej i Persji (ob. Iran). W 1902/1903 r. wraz ze szwagrem Albertem Jarocińskim uruchomił przędzalnię bawełny w Łodzi przy ul. Widzewskiej 204, która w 1905 r. osiągnęła 2,5 mln rubli rocznego obrotu. W 1923 r. przedsiębiorstwo zostało przekształcone w spółkę akcyjną pod nazwą Przemysł Bawełniany Adam Osser Spółka Akcyjna w Łodzi. Zainstalowanych w niej było ponad 50 tys. wrzecion. W 1930 r. kapitał zakładowy firmy wynosił 4,8 mln zł. Przędzalnia była nowocześnie wyposażona i w zależności od koniunktury zatrudniała od 430 do 830 robotników. Adam Osser był akcjonariuszem Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznański w Łodzi., a także członkiem rady nadzorczej Składów Towarowych „Warrant", Komitetu Giełdowego Łódzkiego (1900–1930) i sekcji Związku Przemysłu Włókienniczego przy Towarzystwie Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, przekształconej (1920) w Związek Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim. Był też jednym ze współzałożycieli powstałego w 1929 r. Zrzeszenia Producentów Przędzy Bawełnianej w Polsce i członkiem jego zarządu do 1932 r. W 1924 r. został wybrany do Rady Banku Handlowego w Łodzi, a następnie do Zarządu tego banku, w latach 1926–1931 był wiceprezesem Rady Banku.

Działalność społeczna: W 1904 r. został radnym honorowym Magistratu m. Łodzi. Pełnił też od 1925 r. funkcję honorowego konsula Królestwa Włoch w Łodzi (dla woj. łódzkiego, poznańskiego i pomorskiego), co miała wpływ na opuszczenie jego rodziny Łodzi po wybuchu II wojny światowej. Był też kolekcjonerem sztuki, przy czym kupował obrazy zarówno artystów polskich (m.in. Fałata), jak i zagranicznych.

Rodzina: Był synem Szlamy Ossera, kupca, i Aidly z d. Hertz. W małżeństwie (od 1888) z Miną z Jarocińskich (1863–1938) miał 3 dzieci: córkę Felę (ur. 1889) oraz synów Stefana (ur. 1894) i Janusza (1902–1904). Rodzina żony odegrała istotną rolę w przedsięwzięciach gospodarczych Adama Ossera. Ojciec Miny Jarocińskiej – Albert (1856–1923), fabrykant łódzki, właściciel kamienic przy ul. Zachodniej 76, Piotrkowskiej 119, a także przędzalni przy ul. Kilińskiego, był zaangażowany także w działania na rzecz Żydowskiej Szkoły Rzemieślniczej „Talmud Tora", był członkiem Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności. Albert Jarociński działał w Łódzkim Towarzystwie Wzajemnego Kredytu oraz zasiadał w komisji do spraw kanalizacji miasta. Brat Alberta, Stanisław (1852–1934) też był fabrykantem i wspólnikiem w banku Goldfedera, po śmierci ojca w 1909 r. przejął wraz z bratem Albertem jego przedsiębiorstwo, przekształcając je w spółkę Przemysł Włókienniczy Sukcesorowie Zygmunta Jarocińskiego S.A. Był zaangażowany w działalność Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Ochrony Kobiet i Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich. Ponadto był przewodniczącym komisji żydowskiej Delegacji Szkolnej. W latach 1914–1915 był członkiem Rady Miejskiej w Łodzi, w 1916 r. został przewodniczącym Komitetu Wielkiej Synagogi, był również członkiem loży wolnomularskiej B'nei B'rith (Synowie Przymierza) w Łodzi. Żona Stanisława – Regina – była siostrą bankiera Maksymiliana Goldfedera (1847–1923), który ożenił się z siostrą Stanisława – Fanny. Ich córka, a żona Adama Ossera – Mina z Jarocińskich Osserowa – również była zaangażowana w dzia-

łalność dobroczynną, w szczególności była współzałożycielką w 1898 r. schroniska dla dzieci żydowskich w Łodzi. Jarocińscy mieli syna, Jerzego Waldemara Jarocińskiego (1893–1970), francuskiego krytyka sztuki. Bratanica Maksymiliana Goldfedera – Stefania wyszła za mąż za ziemianina Jerzego Skarbka, z tego małżeństwa urodziła się Krystyna Skarbek (1908–1952), w okresie II wojny światowej agentka brytyjskiego wywiadu (SOE, SIS). Kontynuatorem działalności Adama Ossera był syn Stefan, który w 1931 r. został członkiem Zarządu Związku Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim, w 1932 r. członkiem Zarządu Zrzeszenia Producentów Przędzy Bawełnianej, a w 1933 r. wszedł w skład Rady Banku Handlowego w Łodzi. Pod koniec 1938 r. wraz z rodziną wyjechał do Brazylii. Kompleks fabryczny Osserów w Łodzi w czasie wojny został przejęty przez Niemców i zamieniony w fabrykę części lotniczych i samochodowych. Po wojnie i nacjonalizacji zlokalizowano w nim fabrykę części samochodowych w ramach Przedsiębiorstwa Osprzętu Samochodowego „Polmo". Obecnie pozostaje zrujnowany.

Pochówek: zwłoki sprowadzono z Wiednia do Łodzi i pochowano na nowym cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej.

Odznaczenia: Komandor Orderu Korony Włoskiej.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.21086.1; https://wielcy.pl/nekrologia/66729; https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Osser; J. Wasiak, *Osser Adam*, w: PSB, t. 24, 1979, s. 245–246; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Feinkind M. S. towarzystwo akcyjne fabryki firanek i wyrobów koronkowych

Rola w firmie: dyrektor (1904).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Świętojerska 10 – 1904; adres fabryki: m. Warszawa, ul. Świętojerska 10 – 1905–1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Petersburg, Grafskij Pereułok 7 – 1905–1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: K.M. Długacz, M.S. Feinkind, Adolf Peretz, F. Trojecki, T. Whitehead, I. Wolanowski.

Firma: Osser Adam przędzalnia bawełny

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Widzewska 204 – 1907–1911; adres fabryki: m. Łódź, ul. Widzewska 204 – 1905, 1906; adres składu: m. Łódź, ul. Juliusza 15 – 1905–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Spacerowa 1 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1905–1911.

—— ❖ ——

Pfeiffer Stanisław Leopold (ur. 15 XI 1856, zm. 13 I 1929 w Konstancinie) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Studia odbył w Instytucie Naukowo-Doświadczalnym Przemysłu Garbarskiego w Wiedniu. Praktykował także w zakładach garbarskich w Wiedniu i Paryżu.

Działalność gospodarcza: Fabryka garbarska rodziny Pfeifferów początkami sięga 1750 r., kiedy Walter Pfeiffer założył w Warszawie warsztat produkujący skóry podeszwowe. Fabrykę w 1796 r. przejęli jego synowie, Jan Walter i Jan Chrystian. Syn Jana Chrystiana, Jan Henryk, a zwłaszcza jego wnuk, Stanisław Fryderyk Pfeiffer, znacznie rozwinęli zakład garbarski, przekształcając manufakturę w 1854 r. w fabrykę garbarską. W latach 70. XIX w. Stanisław Fryderyk Pfeiffer wykupił tereny dawnej cegielni i wybudował nową fabrykę w okolicach ul. Okopowej w Warszawie. W halach fabrycznych wyprawiano skóry bydlęce. W latach 80. XIX w. dzieci Stanisława Fryderyka Pfeiffera, Władysław Ignacy, Stanisław Leopold i Mieczysław, powołali do istnienia spółkę „Bracia Pfeiffer", która zatrudniała w tym czasie 480 pracowników. Stanisław Leopold Pfeiffer razem z bratem Władysławem założyli zakład garbarski „Bracia Pfeiffer" w Warszawie, do którego w 1899 r. dołączyli z kapitałem Jan Józef Szlenkier i Stanisław Froelich. W 1904 r. powstała firma Połączone Fabryki Grabarskie „Bracia Pfeiffer, Szlenkier i Temler". W 1914 r. zatrudniano w niej ok. 570 robotników, produkowano 1000 skór bydlęcych dziennie.

W czasie I wojny światowej Rosjanie zarekwirowali część zasobów fabryki, jednak po wojnie wznowiła ona produkcję. W czasie globalnego kryzysu finansowego była zagrożona bankructwem, które rodzina Pfeifferów przezwyciężyła, podejmując decyzję o wydzierżawieniu części zabudowań kompleksu fabrycznego. W czasie powstania warszawskiego na terenie fabryki stacjonowały oddziały zgrupowania AK „Radosław", po zajęciu przez wojska niemieckie utworzono tam miejsce przetrzymywania zatrzymanych mieszkańców Starego Miasta i Muranowa. W 1945 r. Józef, Stanisław i Tadeusz Pfeifferowie odbudowali i uruchomili sąsiednią, powiązaną z rodziną garbarnię „Temler i Szwede". Po upaństwowieniu fabryki w 1946 r. Józef Pfeiffer pracował w niej jako dyrektor administracyjny do 1948 r. Po wojnie na terenie dawnej fabryki mieściły się Warszawskie Zakłady Garbarskie i Zakłady Wklęsłodrukowe, w latach 90. budynki fabryki wyburzono, a w ich miejscu wzniesiono centrum handlowe Klif.

Działalność społeczna: W latach 80. XIX w. założono w Fabryce „Bracia Pfeiffer" Kasę Chorych dla pracowników, ambulatorium z opieką lekarską i apteką, żłobek, a także ochronkę dla 150 dzieci, gdzie prowadzono tajne lekcje w języku polskim, oraz czytelnię polskich książek. Stanisław Leopold Pfeiffer był prezesem i patronem Przytułku dla Rzemieślników Robotników Fabrycznych Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności oraz prezesem Komisji Rewizyjnej miasta Konstancin.

Rodzina: Przodek Stanisława Leopolda Pfeiffera – Walter Pfeiffer przybył do Polski z Ballingen w Wirtembergii w XVIII w., za panowania dynastii saskiej. Ożenił się

z Polką, Anną Zuzanną Wilkowicz, z którą miał 2 synów: Jana Waltera i Jana Chrystiana. Stanisław Fryderyk Pfeiffer (1819–1890), ojciec Stanisława Leopolda Pfeiffera, ożenił się z Zuzanną Anatolią z Temlerów (1823–1910), córką Jana Temlera, znanego w Warszawie właściciela garbarni. Mieli oni oprócz Stanisława Leopolda piątkę dzieci: Władysława Ignacego (1854–1898), kupca i przemysłowca, ożenionego z Julią Temler, Marię Emilię (1860–1951), zamężną z Leopoldem Świderskim, adwokatem i ziemianinem, Mieczysława Sylwestra (1861–1918), który był inżynierem, współzałożycielem fabryki motorów „Perkun", prezesem rady Banków Towarzystw Spółdzielczych, żonatego z Marią z Maciejewskich, Józefę Henrykę (1866–1894), żonę Lucjana Rozmanita (zm. 1923), inżyniera technologa, członka zarządu cukrowni „Gosławice", oraz Natalię (1863–1958), zamężną z Edwardem Troschelem (1859–1937), handlowcem. Stanisław Leopold miał 2 synów: Józefa Mieczysława (1888–1969) i Stanisława Aleksandra (1885–1963).

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.101493; https://wielcy.pl/nekrologia/62228; *Polacy z wyboru. Rodziny pochodzenia niemieckiego w Warszawie w XIX i XX wieku: Stanisław Leopold Pfeiffer*, https://www.polacyzwyboru.pl/bohaterowie/rody/pfeiffer (dostęp: 29 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Pfeiffer Bracia i Temler, Pfeiffer Bracia, Szlenker i Temler garbarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Smocza 43 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 3 800 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 3 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1911; roczna produkcja: 3 800 000 rubli – 1906, 1907, 1908; roczna produkcja: 4 300 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Aleksander Temler.

—— ❖ ——

Piesch Maurycy (ur. 11 I 1849 w Bielsku-Białej, zm. 9 VI 1908 we Wrocławiu) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Maurycy Piesch, obywatel austriacki, pojawił się w Tomaszowie Mazowieckim w 1873 r., kiedy rozpoczął pracę jako buchalter w przędzalni Adolfa Elbela, swojego przyszłego teścia. W 1874 r. założył mechaniczną farbiarnię i wykończalnię tkanin. Dzięki zamówieniom dla armii rosyjskiej, tanim kredytom i 10-letniemu zwolnieniu z obowiązku podatkowego jego firma pomyślnie się rozwinęła. Jego fabryka tkanin była zelektryfikowana, maszyny włókiennicze napędzane maszyną parową o mocy 350 KM. W 1892 r. zatrudniał 245 robotników, w 1905 r. – 400, w 1908 r. – prawie 900. Maurycy Piesch był także współwłaścicielem fabryki zapałek w Tomaszowie Mazowieckim, w której pracowało do 190 robotników. W 1914 r. firma została przekształcona przez jego zięcia, Alfonsa Severina, w Anonimową Spółkę Udziałową „Piesch" z pełnomocnikiem w Paryżu. 25% akcji

nabyła w niej francuska spółka akcyjna Allart-Rousseau z Roubaix, mająca w Łodzi duży zakład przędzalniczy z farbiarnią wełny. Wybuch I wojny światowej przyniósł stagnację w rozwoju firmy, po jej zakończeniu wznowiono dużą produkcję. Wielki Kryzys i kłopoty spadkobierców Maurycego Piescha spowodowały jednak, że w 1925 r. francuska spółka przejęła resztę udziałów w firmie. Tomaszowski pałac Pieschów z 1895 r. zakupiony został przez Kasę Chorych na swoją siedzibę. W PRL fabryka Maurycego Piescha weszła w skład państwowego przedsiębiorstwa „Mazovia", a po upadku PRL została zamknięta.

Działalność społeczna: Maurycy Piesch sfinansował budowę szpitala miejskiego w Tomaszowie Mazowieckim. Założył Tomaszowską Ochotniczą Straż Ogniową, której był pierwszym komendantem. Wspomagał budowę kościoła luterańskiego w Tomaszowie Mazowieckim i był prezesem Kolegium Kościelnego przy parafii augsbursko-ewangelickiej w Tomaszowie Mazowieckim. Założył Towarzystwo Pomocy Ubogim przy tej parafii oraz ochronkę dla dzieci. Wspierał utworzenie w Tomaszowie Mazowieckim szkoły średniej oraz wspomagał różne szkoły wyznaniowe i zawodowe.

Rodzina: Ojciec Maurycego Piescha, Karol Piesch był właścicielem fabryki sukna w Wapienicy (osiedle w Bielsku-Białej). Pierwszą żoną Maurycego Piescha była Elżbietę Elbel, drugą – Zofia Elbel, siostra zmarłej pierwszej żony. Z obu małżeństw Maurycy Piesch miał 2 synów i 6 córek.

Pochówek: na cmentarzu protestanckim w Tomaszowie Mazowieckim, w grobie z okazałym obeliskiem z czarnego marmuru, z wykonanym w brązie wizerunkiem zmarłego.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.41591; https://wielcy.pl/nekrologia/41591; https://pl.wikipedia.org/wiki/Moritz_Piesch; *Miasto – fabryka*, https://pasazepamieci.pl/pl/miasto-fabryka/ (dostęp: 29 V 2025); *Tomaszów – Tydzień w Tomaszowie. Zdjęcie z własną historią*, https://web.archive.org/web/20160305065536/http://www.tomaszow-tit.pl/artykul,Zdjecie___z_w%C5%82asna_historia,1858.html (dostęp 29 V 2025); *Zamki, pałace, dwory. Pałac Pieschów w Tomaszowie Mazowieckim*, https://zamkipalacedwory.blogspot.com/p/paac-pieschow-w-tomaszowie-mazowieckim.html (dostęp: 29 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Piesch Moritz farbiarnia i apretura, farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych
Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. brzeziński, m. Tomaszów Mazowiecki – 1904–1910; gub. piotrkowska, m. Tomaszów Mazowiecki – 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 450 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1911.

—— ❖ ——

Plater-Zyberk Stanisław hr. (ur. 10 I 1875 w Passach, zm. 10 VIII 1911 w Skotnikach) – ziemianin.

Wykształcenie: Absolwent Wyższej Szkoły Rolniczej w Wiedniu.

Działalność gospodarcza: Stanisław Plater-Zyberk był właścicielem folwarków Konstantynów, Antolin, Wandopol, Zakalinki, Kazimierzów i Witoldów w ziemi siedleckiej, odziedziczonych po matce Zofii z d. Aleksandrowicz. W folwarkach miał m.in. fabrykę dachówek z kapitałem zakładowym 50 tys. rubli (1910–1911) oraz gorzelnię z obrotem rocznym o wartości 40 tys. rubli (1910–1911). Dobra liczyły 2282 ha ziemi. Ponadto Stanisław Plater-Zyberk posiadał folwarki Skotniki i Sulborowice w ziemi koneckiej (8 tys. mórg), Osokno i Dusiaty na Litwie oraz Czarnolas w Radomskiem. W 1925 r. w wyniku reformy rolnej część ziemi konstantynowskich uległa parcelacji. W 1926 r. majątek Konstantynów przejął syn Stanisława Plater-Zyberka – Tadeusz Feliks Benedykt Plater-Zyberk, który dokonał renowacji zabudowań pałacowo-folwarcznych, zdewastowanych w czasie I wojny światowej. W 1940 r. Tadeusz Feliks Benedykt Plater-Zyberk został aresztowany przez Gestapo (był uczestnikiem działań niepodległościowej Organizacji Orła Białego), folwark Konstantynów został poddany niemieckiej administracji, a rodzinę Plater-Zyberk wysiedlono. Po II wojnie światowej folwark Konstantynów został przekształcony w PGR, w pałacu mieściła się szkoła rolnicza, apteka i szkoła podstawowa. Od 2007 r. w pałacu ma swoją siedzibę Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Konstantynowskiej.

Działalność społeczna: Stanisław Plater-Zyberk był działaczem katolickim na Podlasiu, uczestniczył w zorganizowanej akcji budowy kościołów katolickich, zwłaszcza w ziemi chełmskiej (wzniesiono wówczas ponad 20 kościołów katolickich). Te działania – w intencji działaczy – miały osłabić rusyfikację tego regionu. W 1905 r. w wyniku jego starań wybudowano neogotycki kościół parafialny św. Elżbiety w Konstantynowie. Stanisław Plater-Zyberk przyczynił się też do powstania sieci sklepów włościańskich na Podlasiu.

Rodzina: Rodzicami Stanisława Plater-Zyberka byli Tadeusz Michał Plater-Zyberk (1843–1918), właściciel folwarku Wojcieszków, i Zofia Witold-Aleksandrowicz (1849–1929). Żoną Stanisława Plater-Zyberka była Elżbieta Maria Tyszkiewicz-Łohojska (1882–1969). Mieli 4 dzieci: Elżbietę Marię Zofię Plater-Zyberk (1903–1972), żonę Michała Szymona Karskiego (1901–1974), kawalera maltańskiego, szambelana papieskiego, właściciela folwarków Włostów, Ossolin i Oporów, Zofię Marię Elżbietę Plater-Zyberk (1907–1976), Wandę Marię Antoninę Plater-Zyberk (1909–1997), zakonnicę katolicką, oraz Tadeusza Feliksa Benedykta Plater-Zyberka (1906–1978), którego pierwszą żoną była Adela Elżbieta Ignacja Tyszkiewicz (1908–1960), mieli 3 dzieci. Tadeusz Feliks Benedykt Plater-Zyberk był członkiem Zakonu Maltańskiego, więźniem hitlerowskich obozów koncentracyjnych (Sachsenhausen i Dachau). Po II wojnie światowej przebywał w Belgii, gdzie w 1947 r. współzakładał Polski Instytut Naukowy. W latach 1950–1957 pełnił funkcję prezesa Skarbu Narodowego, był też prezesem Polskiej Macierzy Szkolnej na Belgię. Jego drugą żoną była Elisabeth Victoire Janssen (1917–2015), córka Alberta Eduarda Janssena, trzykrotnego ministra skarbu w rządzie belgijskim, właściciela dóbr Valduc w Brabancji. Tadeusz Feliks Benedykt Plater-Zyberk był członkiem zarządu Société Générale de Banque Siège Louise oraz pracownikiem International Business Machines Corporation. Elżbieta z Tyszkiewiczów Plater-Zyberk, wdowa po Stanisławie Plater-Zyberku, w 1926 r. poślubiła Władysława Jezierskiego, po II wojnie światowej mieszkała w Belgii.

Pochówek: w krypcie grobowej w kościele w Konstantynowie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/lu.22358; https://wielcy.pl/nekrologia/44904; *Pałac Konstantynów*, https://dipp.info.pl/baza-dipp/lubelskie/powiat-bialski/gmina-konstantynow/palac-konstantynow (dostęp: 30 V 2025): Jodłowski 1993; *Plater-Zyberk Stanisław*, w: PSB, t. 26, 1981, s. 697; *Historia gminy [Konstantynów]*, https://ugkonstantynow.pl/pl/urzad-historia (dostęp: 30 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Zakanale", Plater-Zyberg hr. Zofja, Plater-Zyberk hr. Stanisław gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1906–1908, 1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Janów, w. Zakanale – 1904, 1905–1907, 1908; gub. siedlecka, poczta Janów Podlaski, w. Zakanale – 1910; gub. siedlecka, poczta Janów, w. Zakanale – 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 27 600 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 27 600 rubli – 1906, 1907, 1908; roczna produkcja: 40 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: St. Wasilewski, Bolesław Zacharewicz.

Firma: „Konstantynów" zarząd dóbr, fabryka dachówek felcowych i drenów

Rola w firmie: właściciel (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Janów, w. Konstantynów – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 50 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Marczewski.

—— ❖ ——

Plater-Zyberk Tadeusz hr. (ur. 31 III 1843 w Wiejsiejach, zm. 6 VI 1918 w Wojcieszkowie) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Tadeusz Plater-Zyberk był właścicielem folwarku Wojcieszków w ziemi łukowskiej, gdzie na przełomie XIX i XX w. miał gorzelnię, młyn, cegielnie i tartak. Gorzelnia miała obroty w wysokości 24 tys. rubli rocznie (1905–1910). Ponadto Tadeusz Plater-Zyberk był hodowcą koni (w 1885 r. na wystawie w Warszawie otrzymał Złoty Medal za klacze hodowane w swych stajniach). W II RP, kiedy folwarkiem kierowała jego córka Maria Plater-Zyberk, konie z Wojcieszkowa były zamawiane przez stajnie WP. Tadeusz Plater-Zyberk był także hodowcą owiec (nagradzanych na targach, m.in. w Paryżu). W stadninie w Wojcieszkowie stacjonowało ok. 30 klaczy, urodził się tam słynny europejski ogier reproduktor półkrwi arabskiej Ramzes (1937). W czasie II wojny światowej Niemcy nadal prowadzili stadninę w Wojcieszkowie, sprowadzili tam także ogiery z Prus Wschodnich. Po II wojnie światowej folwark został rozparcelowany. W III RP w Wojcieszkowie wzniesiono pomnik konia Ramzesa, wyróżnionego tym gestem jako najbardziej znanego na świecie konia polskiego, który stał się ojcem niemieckiej linii koni sportowych.

Działalność społeczna: Tadeusz Plater-Zyberk był fundatorem kościoła parafialnego w Wojcieszkowie.

Rodzina: Rodzicami Tadeusza Plater-Zyberk byli Kazimierz Bartłomiej Plater-Zyberk (1808–1876), uczestnik powstania listopadowego, i Ludwika Teodora Borewicz (1814–1866). Żoną Tadeusza Plater-Zyberka była Zofia Witold-Aleksandrowicz (1849–1929), działaczka Katolickiego Związku Polek. Mieli 5 dzieci, z których większość zmarło w dzieciństwie lub młodości. Następczynią Tadeusza Plater-Zyberka w zarządzaniu folwarkiem Wojcieszków była jego córka Maria Plater-Zyberk (1872–1964), jej drugim mężem był jej wuj – Wiktor Plater-Zyberk (1855–1918), właściciel folwarku Łużki. Mieli 4 dzieci. Maria Plater-Zyberk założyła w Wojcieszkowie parafialne Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Żeńskiej.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/1.83.150; https://wielcy.pl/nekrologia/51390; *Maria Plater-Zyberk*, https://legendypolskiegojezdziectwa.pl/maria-plater-zyberk/ (dostęp: 30 V 2025); *Szlak Ziemi Łukowskiej. Pomnik konia Ramzesa*, https://szlakziemilukowskiej.pl/77-lgdrazem-pomnik-konia-ramzesa (dostęp: 30 V 2025); *Historia gminy [Wojcieszków]*, https://wojcieszkow.pl/historia/ (dostęp: 30 V 2025); *Maria Plater-Zyberk*, https://wolabystrzyckafotografie.blogspot.com/2015/11/maria-plater-zyberk-hrabina-z.html (dostęp: 30 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Wojcieszków", Plater-Zyberk hr. Tadeusz, Plater-Zyberk hr. Tadeusz gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Krzywda, w. Wojcieszków – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 24 300 rubli – 1904; roczna produkcja: 24 300 rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

—— ❖ ——

Popowski Tadeusz (ur. 9 lub 19 III 1868 w Lityniu na Podolu, zm. 9 XII 1930 w Ruszkach) – przemysłowiec, inżynier, senator.

Wykształcenie: W 1885 r. ukończył gimnazjum w Równem, a w 1890 r. Instytut Politechniczny w Petersburgu.

Działalność gospodarcza: Tadeusz Popowski pracował jako konstruktor w fabryce parowozów w Wiener Neustadt, konstruktor taboru przy zarządzie budowy Kolei Mohylewsko-Nowosielskiej z siedzibą w Petersburgu oraz kierownik nadzoru budowy wagonów i parowozów dla tej linii w fabrykach rosyjskich. W 1894 r. został przedstawicielem Zakładów Ostrowieckich na Rosję. Reprezentował polskie hutnictwo w Radzie Zjazdów Towarzystwa Przemysłowców w Petersburgu. Od 1899 r. pracował w Towarzystwie Akcyjnym Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich. W latach 1905–1924 pełnił funkcję dyrektora naczelnego Zakładów Ostrowieckich, był wiceprezesem zarządu. W 1905 r. wszedł także w skład zarządu Zakładów Żyrardowskich. I wojna światowa doprowadziła do kompletnej dewastacji Zakładów Ostrowieckich przez Rosjan i Niemców.

Pod kierownictwem Popowskiego szybko je odbudowano, co było możliwe dzięki utrzymaniu przez niego zatrudnienia 250 pracowników, początkowo za połowę wynagrodzenia. Był współorganizatorem i członkiem zarządu Towarzystwa Przemysłowców Królestwa Polskiego. W latach 1911–1921 zasiadał w Warszawskim Komitecie Giełdowym i Urzędzie Starszych Zgromadzenia Kupców m.st. Warszawy. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości był wiceprezesem Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan") i jego reprezentantem w Radzie Handlowo-Przemysłowej przy ministrze przemysłu i handlu. W latach 1920–1923 pełnił funkcję wiceprezesa Związku Polskich Hut Żelaznych. Był także prezesem rady Stowarzyszenia Dozoru Kotłów Parowych w Warszawie, przewodniczącym zarządu Towarzystwa Kredytowego Przemysłowców Polskich, członkiem rady Związku Ubezpieczeniowego Przemysłowców Polskich, wiceprezesem Związku Polskich Wytwórców Wagonów i Parowozów, członkiem rad nadzorczych Banku Handlowego i Banku Śląskiego oraz członkiem zarządu Warszawskiej Spółki Budowy Parowozów i Mirkowskiej Fabryki Papieru w Jeziornie.

Działalność społeczna: Należał do Koła Warszawskiego Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych oraz do Koła Inżynierów Technologów Petersburskich przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie. Podczas I wojny światowej był członkiem Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Warszawie. W 1920 r. został dożywotnim członkiem Towarzystwa Biblioteki Polskiej w Warszawie. W 1929 r. wchodził w skład komitetu Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu. Był senatorem II RP I kadencji z woj. kieleckiego. Zasiadał w komisji gospodarstwa społecznego. Należał do klubu Związku Ludowo-Narodowego. W 1927 r. podpisał zbiorową odezwę sfer gospodarczych „w sprawie poprawy rządów parlamentarnych" (m.in. z Piotrem Drzewieckim, Zdzisławem Lubomirskim, Edwardem Natansonem, Tadeuszem Sułkowskim i Andrzejem Wierzbickim). Był przewodniczącym rady nadzorczej Towarzystwa Pomocy Studentom Politechniki Gdańskiej. W 1933 r. zarząd Zakładów Ostrowieckich utworzył Fundację im. Tadeusza Popowskiego wspierającą społeczny i gospodarczy rozwój Polski.

Rodzina: Syn ziemianina Romana Popowskiego i Marii z Janowskich. Od 1906 r. do śmierci był właścicielem majątku Ruszki koło Kutna, który odkupił od Tadeusza Sieleckiego. Potem majątek przejęła jego pierwsza żona Maria Marcella z Grochowskich. Druga żona pochodziła z rodziny Morawskich.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.23804.1; https://wielcy.pl/nekrologia/64611; https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Popowski; *200 lat Huty w Ostrowcu. Inżynier Tadeusz Popowski 1868–1930*, http://www.200lathutyostrowcu.pl/sylwetki/inzynier-tadeusz-popowski–1868–1930/ (dostęp: 30 V 2025); *Popowski Tadeusz*, w: PSB, t. 27, 1983, s. 628; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Hielle i Dittrich towarzystwo akcyjne Zakładów Żyrardowskich

Rola w firmie: dyrektor-kandydat (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Żyrardów – 1904, 1905–1907; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1907, 1908, 1910; gub. warszawska, poczta Żyrardów, osada Żyrardów – 1911; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 9 mln rubli – 1904, 1905, 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 9 mln rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 9–10 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Ludwik Arnoldt, Dittrich, Th. Garvie, R. Girtner, Gartner, K. Hanicki, Hanich, W. Haupt, G. Heller, Hielle, A. Husarzewski, F. Kaupa, W. Kesten, J. Kisker, A. Neumann, Ryszard Pannewitz, J. Petters, Ryszard Reichelt, A. Sonnenburg, Ernest Stellzig, Władysław Wielopolski hr., Albin Żbikowski.

Firma: Ostrowieckich Wielkich pieców i zakładów hutniczych Tow. Akcyjne, Ostrowieckie Tow. Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Hutniczych, Ostrowieckie Wielkie Piece i Zakłady Hutnicze, Tow. Akcyjne

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1911), dyrektor zarządzający (1907–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Klimkiewiczów – 1904–1911; gub. radomska, poczta Ostrowiec, osada Klimkiewiczów – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, Aleja Ujazdowska 29 – 1904; adres zarządu: w Warszawie, Aleja Ujazdowska 29 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, Aleja Ujazdowska 29 – 1906; adres zarządu: m. Warszawa, al. Ujazdowska 29 – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, Aleja Ujazdowska 29 – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, al. Ujazdowska 29 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, pl. św. Aleksandra 3 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, pl. św. Aleksandra 3 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 2 mln rubli – 1907–1911; kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 6 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: E. Agthe, S. Ankowski, M. Bekker, Leon Bernstein, G. Cramer, H. Demen, H. Dernen, F. Drzewiecki, K. Górski, Henryk Herbst, J. Hildt, J. Hube, R. Kaczyński, K. Kochanowicz, H. Komosiński, S. Kosiewicz, J. Kosiński, K. Kruszewski, Z. Kruszewski, K. Łempicki, H. Müller, G.O. Pastor, L. Przezdziecki, S. Rosiewicz, A. Roszkowski, H. Rupé, B. Rzeczkowski, Al. Saller, I. Schilhan, A. Smitkowski, W. Szwentner, A. Tyszecki, Zygmunt Wielopolski hr., H. Wilde, Bronisław Załęski.

—— ❖ ——

Poznański Maurycy (ur. 20 II 1868 w Łodzi, zm. 5 V 1937 w Nicei) – przemysłowiec, działacz społeczny.

Wykształcenie: Studiował rolnictwo w Wyższej Szkole Nauk Ekonomicznych w Berlinie. Nauki pobierał też m.in. w Austrii, Francji, Anglii i Italii.

Działalność gospodarcza: W 1899 r. został mianowany przez swojego ojca Izraela Poznańskiego prezesem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Wyrobów

Bawełnianych I.K. Poznański. W 1896 r. założył, wraz ze szwagrem Stanisławem Silbersteinem, Towarzystwo Akcyjne Przędzalni Wełny Czesankowej „Dąbrówka", w którym pełnił funkcję prezesa rady oraz dyrektora zarządu. Był współzałożycielem Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu (1897) i zasiadał w jego radzie do 1915 r., a także Towarzystwa Akcyjnego „Bawełna", założonego w Moskwie w 1904 r. Był członkiem rady Banku Dyskontowego Warszawskiego (do 1915), a także współwłaścicielem „Expressu Ilustrowanego". W 1920 r. był głównym założycielem Banku Handlowo-Przemysłowego w Łodzi z oddziałem w Warszawie. Towarzystwo Akcyjne Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego popadło po zakończeniu I wojny światowej w kłopoty finansowe, dlatego w 1924 r. firma zawiązała umowę z włoskim holdingiem Societa Italiana Commercio Materie Tessili (Sicmat). Od stycznia 1929 r. wierzycielem firmy był włoski Banca Commerciale Italiana. Akcjonariusze firmy założyli Syndykat Akcjonariuszy Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego w Łodzi, który za pośrednictwem Stanisława Sebastiana Lubomirskiego i Andrzeja Wierzbickiego z Centralnego Związku Polskiego Przemysłu Górnictwa, Handlu i Finansów „Lewiatan" porozumiał się z BCI. W ramach tej ugody wyemitowano uprzywilejowane akcje, z których 1800 zostało przejęte przez BCI, a 800 zakupiła rodzina Poznańskich. BCI stał się głównym udziałowcem łódzkiej spółki. Po 1931 r. rola Maurycego Poznańskiego w firmie malała. W tym samym roku uczestniczył jednak w organizacji kartelu przędzalniczego w Łodzi. Ostatnie lata życia spędził we Francji jako rentier, nie prowadząc bezpośrednio działalności gospodarczej.

Działalność społeczna: Jeden z założycieli powstałego w październiku 1905 r. Stronnictwa Polityki Realnej (istniejącego do 1923 r.). W latach 1911–1914 zasiadał w Radzie Miejskiej Łodzi jako honorowy radny. Razem z ojcem był współzałożycielem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności (1899) i zasiadał w jego władzach do 1914 r. W 1905 r. był jednym z przedstawicieli łódzkiego przemysłu zaproszonych do udziału w pracach zatwierdzonej przez cara komisji w sprawie unormowania warunków pracy i poprawy bytu robotników. W grudniu 1906 r. przewodniczył łódzkiej delegacji na naradę w Petersburgu w sprawie ubezpieczeń społecznych. W listopadzie 1906 r. był współtwórcą Związku Fabrykantów Łódzkich Przemysłu Bawełnianego, który zorganizował lokaut największych fabryk w Łodzi. Pełnił funkcję pierwszego członka zarządu (wiceprezesa) w Sekcji Przemysłu Włóknistego Okręgu Łódzkiego przy łódzkim oddziale Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Działał też w Towarzystwie Przemysłowców Guberni Królestwa Polskiego. Jako członek jego rady współpracował z Andrzejem Wierzbickim i Stanisławem Lubomirskim. W wyborach do Rady Miejskiej (1917) uzyskał mandat radnego, startując z listy Komitetu Wyborczego Pięciu Zrzeszeń Przemysłu i Handlu. Od 1916 r. działacz Związku Niezawisłości Gospodarczej. W 1919 r. uczestniczył w konferencji pokojowej w Paryżu, gdzie przyczynił się do uzyskania poparcia zachodniego kapitału dla udzielenia Polsce pożyczki w wysokości 10 mln funtów szterlingów. Na początku 1919 r. współtworzył Związek Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim i objął w nim funkcję drugiego wiceprezesa. Następnie jako jego przedstawiciel uczestniczył w organizacji Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatana"), którego został jednym z wiceprezesów w 1920 r.

W maju tego roku był jednym z sygnatariuszy apelu do przemysłowców o pożyczkę narodową, w lipcu zaś apelu o pomoc w obronie kraju. W 1922 r. wraz z grupą działaczy związanych z Józefem Piłsudskim należał do założycieli Unii Państwowo-Narodowej. W 1926 r., razem z Robertem Geyerem, Karolem Scheiblerem, Henrykiem Grohmanem oraz Januszem Radziwiłłem na czele, brał udział w zorganizowanej przez Stronnictwo Prawicy Narodowej konferencji założycielskiej łódzkiego oddziału partii. Maurycy Poznański pełnił funkcję prezesa oddziału tej partii. Organizował fundusze na wykupienie łódzkiego pisma „Dzień Polski", które stało się organem Stronnictwa Prawicy Narodowej, uchodzącym za trybunę środowiska konserwatystów, przedstawicieli ziemiaństwa i przemysłu warszawsko-łódzkiego popierających Piłsudskiego. Był jednym z przedstawicieli Polski w Międzynarodowym Trybunale Rozjemczym Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu. Wspierał także finansowo Teatr Miejski w Łodzi, był współzałożycielem i wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Teatralnego, a także członkiem zarządu Łódzkiego Towarzystwa Muzycznego. W 1933 r. został polskim przedstawicielem w Międzynarodowej Izbie Handlowej w Paryżu oraz w Trybunale Rozjemczym tejże organizacji.

Rodzina: Urodził się w Łodzi jako najmłodsze z 6 dzieci Izraela Kalmanowicza Poznańskiego (1833–1900) i Leonii Hertz. Jego pierwszą żoną była Marianna Syrkiewicz, z którą miał córkę Leokadię. W 1892 r. poślubił Sarę Silberstein, córkę Markusa Silbersteina, z którą miał 3 córki – Irenę, Zofię i Izabelę.

Twórcą potęgi gospodarczej rodziny Poznańskich był ojciec Maurycego – Izrael Kalmanowicz Poznański, który obok Karola Scheiblera i Ludwika Geyera zaliczany jest do potentatów łódzkiego przemysłu bawełnianego. Izrael Poznański był wnukiem drobnego handlarza Izaaka z Kujaw i synem kupca Kalmana oraz Małki z Lubińskich. W 1834 r. Kalman Poznański osiedlił się w Łodzi, gdzie nabył prawo handlu tkaninami bawełnianymi i lnianymi. Zbudował pierwszą piętrową kamienicę na Starym Mieście w Łodzi. W 1851 r. ożenił się z Leonią Hertz, córką Mojżesza Hertza, zamożnego kupca z Warszawy. W grudniu 1852 r. Izrael Poznański przejął od ojca zarząd rodzinnej firmy kupieckiej. Później systematycznie poszerzał działalność: w 1859 r. jego zakład produkował materiały warte 6 tys. rubli, a w 1868 r. już 23 tys. rubli. Od 1871 do 1892 r. skupował działki przy ul. Ogrodowej 17–23, na których powstał ośrodek przemysłu bawełnianego. W 1872 r. wzniesiono tu pierwszą tkalnię mechaniczną o dużej wydajności, w kolejnych latach rozbudowano fabrykę m.in. o wykończalnię, gmach przędzalni, warsztaty mechaniczne, farbiarnię, odlewnię żeliwa. Ponadto w 1880 r. wybudował szpital fabryczny św. Józefa oraz Szpital Starozakonnych (1885–1890). W 1889 r. firma została przekształcona w spółkę akcyjną: Towarzystwo Akcyjne Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego w Łodzi. W 1906 r. przeciętny stan zatrudnienia w zakładach Poznańskiego wynosił 6800 ludzi. W 1883 r. w jego fabryce wybuchł strajk wywołany trudnymi warunkami pracy (niska dniówka, nakaz pracy w dni świąteczne, kary finansowe nakładane na pracowników). Na strajkujących Izrael Poznański nasłał Kozaków. W czasie buntu łódzkiego w 1892 r. w jego fabryce mieściło się tymczasowe biuro śledcze, gdzie strajkujący byli przetrzymywani, przesłuchiwani, a nawet bici. W 1884 r. Izrael Poznański nabył dobra Nieznanowice, gdzie wybudował fabrykę krochmalu. Wzniósł także pałac dla rodziny w Łodzi, w stylu

klasycystycznym. Latem 1889 r. pożar strawił jego fabrykę, w 1910 r. pałac i nieznanowicki majątek ziemski Poznańscy sprzedali rodzinie Karskich. Pod koniec życia Izrael Poznański prowadził działalność charytatywną (fundował sierocińce, szkoły dla biednych i szpitale). Był m.in. fundatorem ikonostasu w budowanej katedrze prawosławnej w Łodzi. W 1884 r. za pomoc w budowie cerkwi św. Aleksandra Newskiego w Łodzi został odznaczony Orderem Świętego Stanisława III klasy. Cała firma otrzymała zaś Medal Orła Cesarstwa za działania na rzecz podniesienia kultury upraw i jakości pozyskiwanej bawełny. W 1895 r. otrzymał Order Świętej Anny III klasy. Ufundował posadzkę i organy w kościele Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Łodzi. Przekazał 100 tys. rubli na rzecz przekształcenia łódzkiej Wyższej Szkoły Rzemieślniczej w szkołę techniczną, w latach 1899–1900 był prezesem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności. Izrael Poznański został pochowany na nowym cmentarzu żydowskim w Łodzi. W roku śmierci (1900) jego majątek wynosił 11 mln rubli. Dla zabezpieczenia go przed podziałem na krótko przed śmiercią założył Dom Handlowy I.K. Poznański z kapitałem 8 mln rubli. I wojna światowa poważnie zachwiała kondycję finansową firmy, głównie z powodu utraty rynków rosyjskich.

Matka Maurycego Poznańskiego, Leonia Poznańska z d. Hertz (1830–1914) była znaną w Łodzi filantropką, z jej inicjatywy sfinansowano w latach 80. XIX w. budowę żydowskiego szpitala, który jako pierwszy w Łodzi w 1898 r. otworzył oddział dla chorych na gruźlicę.

Brat Maurycego Poznańskiego, Ignacy (Izaak) Poznański (1852–1908) też był przemysłowcem. Po śmierci ojca, Izraela Poznańskiego w 1900 r., Ignacy Poznański objął stanowisko dyrektora generalnego Towarzystwa Akcyjnego Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego. Był też akcjonariuszem i członkiem rady nadzorczej Banku Dyskontowego w Warszawie oraz należał do władz Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Łodzi i Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. Był też właścicielem dóbr ziemskich Wyczerpy Dolne. Działał w żydowskich organizacjach dobroczynnych w Łodzi.

Synem Ignacego Poznańskiego był Maurycy Ignacy Poznański (1881–1941), przedsiębiorca oraz wydawca. Studiował nauki polityczne w Berlinie, doktorat z filozofii uzyskał na Uniwersytecie Monachijskim. Od 1909 r. zasiadał w kierownictwie Towarzystwa Akcyjnego Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego. Maurycy Ignacy Poznański był jednym ze współzałożycieli akcyjnego wydawnictwa prasowego „Republika". Kapitał początkowy wyniósł 5 mln marek polskich, spółka wydawała dziennik „Republika", od 1925 r. dziennik „Ilustrowana Republika" – o tematyce skierowanej przede wszystkim do środowisk o zainteresowaniach gospodarczych. Z czasem wydawnictwo zaczęło wypuszczać na rynek kolejne tytuły prasowe: „Panorama", „Dodatek Literacko-Naukowy", „Kurier Handlowy", „Express Ilustrowany", „Express Wieczorny Ilustrowany", „Gazeta za 5 groszy dla Wszystkich". W latach 30. spółka „Republika" była największym koncernem prasowym w Polsce, wydającym 13 tytułów prasowych (1938). Początkowo miały one orientację centrolewicową, ale z czasem orbitowały ideowo ku środowiskom sanacyjnym powiązanym z BBWR. Maurycy Ignacy Poznański był prezesem koncernu „Republika" w latach 1923–1925 i 1931–1939. W 1941 r. został rozstrzelany przez Niemców w Wilnie.

Kolejnym bratem Maurycego Poznańskiego był Alfred Poznański (1883–1934), obywatel francuski, po ukończeniu studiów we Francji osiadł w Paryżu, gdzie poświęcił się pisaniu sztuk teatralnych wystawianych w teatrach francuskich, ale także polskich. Odznaczony Legią Honorową za służbę we francuskim lotnictwie w czasie I wojny światowej.

Trzecim synem Izraela K. Poznańskiego i bratem Maurycego Poznańskiego był Karol Poznański (1859–1928), chemik i przedsiębiorca. Uzyskał stopień doktora chemii w Berlinie, w 1891 r. został członkiem rady nadzorczej oraz dyrektorem Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I.K. Poznańskiego, w której zajmował się stroną techniczną produkcji. Był członkiem rady Banku Dyskontowego w Warszawie. Żonaty ze swoją kuzynką, Felicją Osser.

Teściem Maurycego Poznańskiego był Markus Silberstein (1833–1899), uchodzący za jednego z najbogatszych łódzkich fabrykantów bawełny w XIX w. W 1878 r. uruchomił przy ul. Piotrkowskiej tkalnię mechaniczną. Na sąsiadujących działkach do 1889 r. wybudował trzy kolejne tkalnie oraz przędzalnię przy ul. Pustej. Firma Silbersteina znalazła się w gronie największych potentatów w branży wełnianej w Królestwie Polskim. Markus Silberstein był również współzałożycielem konsorcjum skupiającego łódzkich przemysłowców, które w 1897 r. zawarło z władzami lokalnymi umowę, na mocy której miało wybudować w Łodzi linie tramwajowe.

Pochówek: w 1939 r. przeniesiono jego szczątki z Nicei do Łodzi, pochowany na nowym cmentarzu żydowskim.

Odznaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.24111.1; https://wielcy.pl/nekrologia/72204; https://pl.wikipedia.org/wiki/Maurycy_Ignacy_Pozna%C5%84ski; Badziak, Strzałkowski 1994; *Maurycy Poznański*, https://www.muzeumwlokiennictwa.pl (dostęp: 30 V 2025); *Poznański Maurycy*, w: PSB, t. 28, 1984, s. 241–242; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Poznański I. K. towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów bawełnianych, towarzystwo akcyjne wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Ogrodowa 15/23 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1904, 1905–1907; kapitał zakładowy: 10 mln rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 12 mln rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Michał Daszewski, Jakub Hertz, Maurycy Hertz, Zygmunt Lewiński, Herman Poznański, Ignacy Poznański, Izrael K. Poznański, Karol Poznański, D. Rozental.

Firma: Silberstein M. skład chustek, towarzystwo akcyjne wyrobów wełnianych i bawełnianych, towarzystwo akcyjne wyrobów wełnianych i bawełnianych (przędzalnia wełny zgrzebnej, czesankowej i bawełny, tkalnia, farbiarnia i wykończalnia)

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 240/242 – 1905–1907; adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 240/242 i ul. Pusta 13 – 1907–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 40 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1905–1911, przybliżony obrót roczny: 4 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: B. Eiger, M. Glücksman, Zygmunt Lichtenfeld, I. Margulies, Mieczysław Silberstein, Stanisław M. Silberstein, Teresa Silberstein, A. Wardyński.

Firma: „Dąbrówka" towarzystwo akcyjne przędzalni wełnianej czesankowej, towarzystwo akcyjne przędzalni wełny czesankowej

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 260 – 1905–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 40 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Samuel Apt, Bolesław Eiger, Emil Kiebbe, A. Lemoine, Zygmunt Lichtenfeld, I. Margulies, Mieczysław Silberstein, Stanisław M. Silberstein, Teresa Silberstein.

Firma: Bank Dyskontowy Warszawski

Rola w firmie: członek rady (1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Kotzebue 8 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 4 mln rubli – 1910; kapitał akcyjny: 6 mln rubli – 1911; kapitał rezerwowy: 2 040 000 rubli – 1910; kapitał rezerwowy: 3 150 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: A. Czajewicz, E. Diehl, Mieczysław Epstein, S. Grzejewski, Paweł Heilperin, Jakub Hertz, J. Hopfenstand, Władysław Kiślański, A. Laterner, Henryk Marconi, B. Mianowski, Adolf Peretz, Herman Poznański, Karol Poznański, M. Rundstein, A. Szuszkowski, Władysław Wielopolski hr.

—— ❖ ——

Radziwiłł Maciej Mikołaj Jakub ks. (ur. 25 VII 1873 w Zegrzu, zm. 5 XI 1920 w Warszawie) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Maciej Mikołaj Radziwiłł był właścicielem klucza folwarku Staszów w ziemi kieleckiej, gdzie posiadał m.in. gorzelnię, zakład cegielniano-kaflany z produkcją roczną w wysokości 30 tys. rubli (1908–1910), kopalnię gliny, kopalnię kamienia wapiennego, cukrownię z produkcją roczną w wysokości 600 tys. rubli (1910), młynem wodnym z produkcją roczną w wysokości 70 tys. rubli (1906–1910) i tartakiem z produkcją roczną w wysokości 33 tys. rubli (1906–1908). Był prezesem zarządu Spółki Akcyjnej Zakłady Amunicyjne „Pocisk", założonej w 1919 r. w Warszawie, specjalizującej się w produkcji amunicji strzeleckiej i myśliwskiej. W 1924 r. fabryka w Warszawie i Rembertowie wyprodukowała ponad 32 mln sztuk amunicji. W 1927 r. wytwarzała 1/3 wartości mobilizacyjnej wszystkich fabryk

amunicji w Polsce i zatrudniała ponad 4 tys. pracowników. We wrześniu 1939 r. Niemcy częściowo zniszczyli zakłady warszawskie, a park maszynowy z Rembertowa i Warszawy wywieźli do Niemiec. W filii fabryki w Rembertowie okupanci zorganizowali obóz dla jeńców sowieckich i obóz pracy przymusowej dla Polaków. W 1944/1945 r. mieścił się tam obóz NKWD dla żołnierzy Polskiego Państwa Podziemnego, w latach 1980–1993 w dawnych budynkach fabryki stacjonowała sowiecka jednostka specjalna (20 Brygada Łączności Rządowej KGB), współcześnie mieści się tam Druga Regionalna Baza Logistyczna WP. Maciej Radziwiłł był także akcjonariuszem Spółki Akcyjnej „Siła i Światło" w Pruszkowie, członkiem zarządu Spółki Akcyjnej Polskich Zakładów Elektronicznych Siemens oraz Rady Banku Zachodniego. Na początku XX w. współzakładał Towarzystwo Akcyjne Tramwajów Miejskich w Warszawie, które pierwszą linię tramwajową otworzyło w 1908 r.

Działalność społeczna: Maciej Mikołaj Radziwiłł był politykiem obozu lojalistycznego na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego na początku XX w. Był związany ze Stronnictwem Polityki Realnej oraz środowiskiem konserwatystów krakowskich skupionych wokół dziennika „Czas" w okresie redagowania pisma przez Rudolfa Starzewskiego. Po wybuchu I wojny światowej wyjechał do Rosji, przebywał w Moskwie, w tym czasie był członkiem Komitetu Narodowego Polskiego (1914–1917), platformy zróżnicowanych polskich stronnictw politycznych postulujących oparcie interesów narodowych Polski na Rosji. W 1914 r. podpisał dziękczynny adres do wielkiego księcia Mikołaja Romanowa. Był członkiem Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Rosji. Po wybuchu rewolucji bolszewickiej powrócił do Polski przez Szwecję i osiadł w Krakowie, gdzie udzielał się w środowisku prawicy narodowej zorganizowanej przez jego kuzyna Zdzisława Tarnowskiego. Maciej Radziwiłł nosił oficjalny tytuł Łowczego Dworu Jego Cesarskiej Mości.

Rodzina: Maciej Mikołaj Radziwiłł pochodził z rodu senatorsko-dygnitarskiego, którego potomkowie dzierżyli w I RP oraz w Królestwie Polskim kluczowe urzędy państwowe, kościelne i wojskowe (wielcy hetmani litewscy, marszałkowie trybunałów, wojewodowie, biskupi żmudzcy i wileńscy), przedstawiciele rodu byli również aktywni w życiu politycznym II RP (np. w dyplomacji i parlamencie) i III RP (ministrowie, np. edukacji – Anna Radziwiłł, finansów – Dominik Radziwiłł i zdrowia – Konstanty Radziwiłł), a nawet w PRL (Krzysztof Radziwiłł był posłem na Sejm w latach 1947–1952). Ród Radziwiłłów skumulował także znaczący majątek ziemski i przemysłowy. Dotyczy to zwłaszcza okresu I RP, kiedy w szczytowej fazie pomyślności rodu władali połową ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. W 1750 r. posiadali 23 zamki, 426 miast, 2032 folwarki, 10 tys. wsi, liczba ludności zamieszkujących ich ziemie wynosiła 2,5 mln osób.

Rodzicami Macieja Mikołaja Radziwiłła byli Jadwiga Krasińska (1842–1913) oraz Mikołaj Józef Radziwiłł (1842–1907), prezes Towarzystwa Rolniczego Guberni Warszawskiej, właściciel majątku w Zegrzu, Połoneczce, administrator ordynacji nieświeskiej, należącej do członków rodziny linii nieświesko-ołyckiej. Był kawalerem maltańskim i fundatorem kościoła w Woli Kełpińskiej, a także prezesem Towarzystwa Dobroczynności, w 1905 r. przekazał szkole pielęgniarskiej nieruchomość w Warszawie. Był szambelanem (1884) i łowczym (1902) dworu w Petersburgu.

Odznaczony Orderem Świętej Anny II klasy i Orderem Świętego Stanisława II klasy. Przez krótki czas przebywał na zesłaniu w Rosji.

Maciej Mikołaj Radziwiłł miał 7 rodzeństwa. Jego brat Franciszek Pius Radziwiłł (1878–1944) był, podobnie jak on, politykiem obozu lojalistycznego na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego na początku XX w., ziemianinem i przedsiębiorcą. Współtworzył Spółkę Akcyjną Polskie Fabryki Kabli i Walcowni Miedzi w Ożarowie Mazowieckim. Był naczelnikiem Milicji Miejskiej w Warszawie (1915), członkiem Tymczasowej Rady Stanu (1917–1918), dyrektorem Komisji Wojskowej przy Radzie Stanu Królestwa Polskiego (1918). Odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1929) i Złotym Krzyżem Zasługi (1925).

Żoną Macieja Mikołaja Radziwiłła była Róża Potocka (1878–1931), córka Artura Potockiego (1850–1890) i Róży Lubomirskiej (1860–1881). Mieli 4 synów. Najstarszym był Krzysztof Mikołaj Radziwiłł (1898–1986), oficer rezerwy WP, dyplomata II RP w Japonii, właściciel klucza folwarków staszowskich, więzień hitlerowskich obozów koncentracyjnych (Buchenwald, Mauthausen i Majdanek). W PRL pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, był posłem na Sejm w latach 1947–1952 z ramienia Stronnictwa Demokratycznego. Jego żoną była Zofia Popiel (1900–1991), mieli 4 dzieci. Córką Krzysztofa Radziwiłła była Anna Radziwiłł (1939–2009), pedagog, wiceminister edukacji w latach 1989–1992 i 2004–2005, senator RP (wybrana w 1989 z ramienia Komitetu Obywatelskiego „Solidarność"), odznaczona Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1989), Złotym Krzyżem Zasługi (1981), Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (2009, pośmiertnie). Maria Radziwiłł (1925–2009), druga córka Krzysztofa Radziwiłła, była zamężna z Krzysztofem Dunin-Wąsowiczem (1923–2013), profesorem Instytutu Historii PAN, varsavianistą, działaczem PPS (1945–1948 i od 1989), członkiem Komitetu Redakcyjnego PSB, odznaczonego Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (2009). Trzecią córką Krzysztofa Radziwiłła była Zofia Maria Radziwiłł (1927–2017), zamężna z Zygmuntem Skórzyńskim (1923–2018), socjologiem, działaczem Klubu Krzywego Koła, członkiem Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie (1988–1996). Mieli 2 synów: Piotra (1952–2008) i Jana Skórzyńskich (ur. 1954), dziennikarzy, działaczy opozycyjnych czasów PRL.

Drugim synem Macieja Mikołaja Radziwiłła był Artur Radziwiłł (1901–1939), uczestnik wojny polsko-bolszewickiej (odznaczony Krzyżem Walecznych), właściciel folwarków w Sichowie Dużym, Rytwianach i Staszowie, poległ podczas kampanii wrześniowej pod Ołtarzewem. Jego żoną była Krystyna Broel-Plater (1903–1991), mieli 3 dzieci. Trzecim synem Macieja Mikołaja Radziwiłła był Konstanty Mikołaj Józef Radziwiłł (1902–1944), właściciel majątku w Zegrzu, żołnierz kampanii wrześniowej, oficer ZWZ-AK, w czasie powstania warszawskiego dowódca 9 kompanii III batalionu w regionie Nieporętu-Jabłonnej, zabity przez Niemców w forcie zegrzyńskim. Jego żoną była Maria Żółtowska (1905–1999), mieli 4 synów. Ich wnukami są: Dominik Radziwiłł (ur. 1964), wiceminister finansów w latach 2009–2012, pracownik banków Bankers Trust, Dresdner Bank, dyrektor wykonawczy w Międzynarodowym Funduszu Walutowym – syn Jana Macieja Radziwiłła (1930–2004) i Elżbiety Karskiej (ur. 1940), a także Maciej Radziwiłł (ur. 1961), socjolog, działacz opozycji w PRL,

członek KSS KOR, drukarz i wydawca podziemnej prasy, przedsiębiorca, członek zarządu Fundacji Książąt Czartoryskich, odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (2008) oraz Konstanty Radziwiłł (ur. 1958), lekarz, prezes Naczelnej Izby Lekarskiej (2001–2010), minister zdrowia w rządzie PiS (2015–2018), senator IX kadencji (2015–2019), wojewoda mazowiecki (2019–2023), ambasador RP na Litwie (2023–2024), odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2009), Złotym Krzyżem Zasługi (2004) – synowie Alberta Hieronima Radziwiłła (1931–2010) i Anny Czartoryskiej (1932–2022).

Pochówek: w krypcie klasztoru pokamedulskiego w Rytwianach.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.23946.6; https://wielcy.pl/nekrologia/54051; https://pl.wikipedia.org/wiki/Maciej_Miko%C5%82aj_Radziwi%C5%82%C5%82; Banach 2018; *Radziwiłł Maciej Mikołaj*, w: PSB, t. 30, 1987, s. 288; Radziwiłł, Kaczorowski 2025; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Rytwiany", Radziwiłł ks. Maciej rytwiański zakład cegielniano-kaflany, zakład cegielniano-kaflany

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Staszów, w. Rytwiany – 1904–1910; gub. radomska, poczta Rytwiany, w. Staszów – 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 9600 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 40 000 rubli – 1911; roczna produkcja: 9600 rubli – 1906, 1907; roczna produkcja: 30 000 rubli – 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Stanisław Karpowicz, Róża ks. Radziwiłł.

Firma: „Rytwiany" kopalnia gliny

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. sandomierski, poczta Staszów, w. Rytwiany – 1904–1910; gub. radomska, poczta Staszów, w. Rytwiany – 1911.

Spotkani w firmie: Róża ks. Radziwiłł.

Firma: Staszewska kopalnia kamienia wapiennego, Staszowska N, kopalnia kamienia wapiennego

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. sandomierski, m. Staszów – 1904–1910.

Firma: „Rytwiany" fabryka cukru i rafineria

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Staszów, w. Rytwiany – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Szkolna 15 – 1905, 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Boduena 2 – 1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 342 000 rubli – 1904; kapitał zakładowy: 442 000 rubli – 1905–1911; produkcja roczna: 518 400 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 476 900 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 476 000 rubli – 1906;

przybliżony obrót roczny: 7–800 000 rubli – 1907; przybliżony obrót roczny: 500–600 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 500–600 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Broniewski, Bolesław Grentza, Stefan Grochowski, Gockowski, Stefan Kugler, Wilhelm Liebich, Adam Liszkowski, Adam Łyszkowski, Aleksander Mincer, Mieczysław Odrobiński, Bolesław Przezdziecki, Władysław Psarski jun., Róża ks. Radziwiłł, Adolf Rupecki, Stefan Świrski, Kazimierz Zagrzejewski.

Firma: Radziwiłł ks. Maciej młyn wodny, młyn wodny amerykański

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, m. Staszów – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 70 800 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 70 800 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: Radziwiłł ks. Maciej tartak

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Staszów, w. Rytwiany – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 33 000 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 40 000 rubli – 1910, 1911; roczna produkcja: 33 000 rubli – 1906, 1907, 1908.

Spotkani w firmie: F. Szaraniec.

Firma: „Rytwiany" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel.

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Staszów, w. Rytwiany – 1911.

Firma: Oględowska kopalnia kamienia wapiennego

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. kielecka, poczta Staszów, w. Oględów – 1911.

Firma: Radziwiłł ks. Maciej młyn

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: gub. kielecka, poczta Staszów, w. Grobla – 1911.

Firma: Radziwiłł ks. M. młyn

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Staszów, w. Niedziałki – 1911.

—— ❖ ——

Ramisch Franciszek (ur. 13 X 1856 w Łodzi, zm. 16 III 1932 w Łodzi) – fabrykant.

Wykształcenie: Absolwent szkoły przemysłowej w Łodzi oraz Wyższej Szkoły Handlowej w Czeskiej Lipie. Pracował w firmie komisowej „August Teschich i Otto Goldammer" w Łodzi, zatrudniony był też jako prokurent w łódzkiej filii Domu Bankowego Adolfa Goldfedera.

Działalność gospodarcza: W 1879 r. Franciszek Ramisch kierował ręczną tkalnią chust bawełnianych w Łodzi. W manufakturze pracowało 8 robotników. W 1889 r.

utworzył fabrykę z maszyną parową wyposażoną w 64 krosna mechaniczne. Liczba robotników wzrosła do 70, w 1897 r. do 227, a w 1905 r. do 452. Wartość rocznej produkcji fabryki w 1905 r. wynosiła 545 tys. rubli. W czasie I wojny światowej fabryka została zdewastowana przez niemieckie wojska okupacyjne. W 1924 r. Franciszek Ramisch powołał spółkę akcyjną Fabryka Wyrobów Bawełnianych Franciszek Ramisch, firma zatrudniała pomiędzy 600 a 1000 robotników. W 1930 r. spółka miała kapitał akcyjny w wysokości ok. miliona zł, uzyskała także nowych udziałowców Maurycego i Jana Landauów (posiadali 22% akcji). W czasie kryzysu lat 30. XX w. zatrudnienie spadło do ok. 500 robotników. W 1932 r. prezesem zarządu spółki został Maurycy Landau. Po II wojnie światowej fabryka została znacjonalizowana, funkcjonowała najpierw pod nazwą Łódzka Przędzalnia Przemysłu Bawełnianego, a później Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. gen. Waltera. W III RP w kompleksie pofabrycznym mieści się OFF Piotrkowska Center, znajdują się tam sklepy, restauracje, sale konferencyjne i biura. Franciszek Ramisch był ponadto właścicielem folwarku Zabrzeźnia, członkiem komitetu i rady nadzorczej Spółdzielczego Banku Przemysłowców Łódzkich w Łodzi, członkiem honorowym Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Majstrów Przędzalniczych, Tkackich, Wykończalniczych i Farbiarskich m. Łodzi, członkiem zgromadzenia Giełdy Pieniężnej w Łodzi, komitetu nadzorczego Towarzystwa Kredytowego m. Łodzi oraz zarządu Stowarzyszenia Udziałowców Przemysłu Okręgu Łódzkiego dla Zakupu Węgla, a także reprezentantem Urzędu Starszych Zgromadzenia Kupców, Sekcji Przemysłu Włóknistego Łódzkiego Okręgu, członkiem zarządu Związku Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim i członkiem Zgromadzenia Majstrów Tkackich w Łodzi.

Działalność społeczna: Franciszek Ramisch był współzałożycielem i członkiem kuratorium niemieckiego gimnazjum Deutschen Real und Gimnasialvereins w Łodzi (1907), a także współzałożycielem organizacji katolickiej Verein Deutschsprechender Katholiken i niemieckiej szkoły Deutsche Schul und Bildungsverein w Łodzi. Był działaczem Niemieckiego Towarzystwa Teatralnego (1812–1813), a także chóru Lodzer Männer Gesang Verein i Kirchengesangverein Cäcilie w Łodzi. Współtworzył również Towarzystwa Doraźnej Pomocy Lekarskiej, które powołało Pogotowie Ratunkowe w Łodzi (1899), finansował szpital w Kochanówce i Towarzystwo Zwalczania Raka. Był członkiem Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności.

Rodzina: Rodzicami Franciszka Ramischa byli Jan Ramisch (ur. 1819), właściciel łódzkiej tkalni, oraz Wilhelmina z d. Schelkopf (ur. 1824). Franciszek Ramisch był żonaty z Wandą z d. Schatke (1858–1935), mieli 6 dzieci: Artura (1882–1936), Gertrudę (ur. 1885), Margerittę (1887–1946), Cezara (1891–1943), Zygmunta (ur. 1893) i Szarlottę (ur. 1894).

Pochówek: na starym cmentarzu katolickim przy ul. Ogrodowej w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.25540.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Ramisch; *OCH OFF / czyli Fabryka wyrobów bawełnianych Franciszka Ramischa*, 26 XI 2022, https://baedekerlodz.blogspot.com/2022/11/och-off-czyli-fabryka-wyrobow.html (dostęp: 31 V 2025); *Fabryka Franciszka Ramischa*, https://www.centrumdialogu.com/mapa/lodz-bagdadem-jest-bajecznym-mapa-2-

fabryka-franciszka-ramischa (dostęp: 31 V 2025); *Jego dziedzictwem jest OFF Piotrkowska. Kim był Franciszek Ramisch?*, 16 III 2023, https://lodz.pl/artykul/jego-dziedzictwem-jest-off-piotrkowska-kim-byl-franciszek-ramisch-55847/ (dostęp: 31 V 2025); *Ramisch Franciszek*, w: PSB, t. 30, 1987, s. 541; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Ramisz Franciszek fabryka wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 140 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 545 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1911; roczna produkcja: 545 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: Łódzkich Przemysłowców Towarzystwo Wzaj. Kred., Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Przemysłowców Łódzkich

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Ewangelicka 11 – 1910; m. Łódź, ul. Ewangelicka 15 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał wpłacony: 1 301 100 rubli – 1910; suma lokowanych kapitałów: 13 011 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Reinhardt Bennich, Paweł Biedermann, Gustaw Chwalborski, Jakub Hoffman, Adolf John, Henryk Kaden, Paweł Sanne, Wilhelm Tugeman, Fritz Wuttke.

—— ❖ ——

Repphan Emil Karol (ur. 19 II 1848 w Kaliszu, zm. 30 III 1930 w Berlinie) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Uczęszczał do szkoły realnej i gimnazjum filologicznego w Kaliszu, następnie studiował prawo w Berlinie i Dreźnie.

Działalność gospodarcza: Emil Repphan od lat 70. XIX w. zarządzał rodzinną firmą, założoną jeszcze przez jego dziada Benjamina Repphana (1769–1831) – fabryką sukienniczą w Kaliszu. Benjamin Repphan razem z bratem Janem Repphanem w 1816 r. założyli manufakturę sukienną w Kaliszu, dysponując początkowo kapitałem w wysokości 300 tys. złp., w 1832 r. wartość firmy wynosiła już 2,8 mln złp. W 1828 r. fabryka Repphenów posiadała 80 warsztatów tkackich, zatrudniając w latach 1828–1830 od 800 do 1000 osób. Produkowane wyroby były w tym czasie eksportowane do Rosji, w latach 1828–1830 było to 4 tys. postawów sukna rocznie. W 1880 r. Emil Repphan zmodernizował zakład, skupiając się przede wszystkim na produkcji tkanin wełnianych. Jego firma miała 42 warsztaty tkackie i maszynę parową o mocy 48 KM. W 1875 r. zatrudniał 200 robotników, a w latach 80. i 90. XIX w. od 240 do 290. Wyroby fabryki zdobywały złote medale na wystawach w Moskwie w 1882 r. oraz w Warszawie w 1885 i 1888 r. Wartość produkcji wynosiła przeciętnie 300 tys. rubli rocznie. Emil Repphan posiadał również majątki ziemskie Petryki i Zbiersk, razem z tamtejszą cukrownią „Zbiersk". W czasach prosperity wartość produkowanego przez niego cukru wynosiła 500 tys. rubli rocznie. Na przełomie wieków był najbogatszym

człowiekiem na ziemi kaliskiej. Płacił rocznie 300 tys. rubli podatku (1900). W latach 1886–1906 był prezesem Towarzystwa Kredytowego Miasta Kalisza. Zasiadał z zarządzie Towarzystwa Drogi Żelaznej Fabryczno-Łódzkiej, był członkiem Warszawskiego Komitetu Giełdowego i komitetów obrachunkowych przy Banku Państwa w Kaliszu i Banku Handlowym w Kaliszu oraz Banku Handlowym w Warszawie. Był prezesem dyrekcji Towarzystwa Kredytowego miasta Kalisza oraz współorganizatorem Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Kaliskich, przemianowanej następnie na Towarzystwo Wzajemnego Kredytu. W okresie rewolucji 1905 r. zaczął się wycofywać z interesów i wyjechał do Berlina, gdzie osiadł. W 1910 r. sprzedał fabrykę łódzkiemu przedsiębiorcy Adolfowi Eichlerowi, który ostatecznie ją zamknął. Emil Repphan sprzedał też folwarki ziemiańskie za milion rubli.

Działalność społeczna: Emil Repphan zaliczał się do lojalistycznego środowiska kaliskiej burżuazji i ziemian. W 1894 r. był delegatem ziemi kaliskiej na pogrzebie cara Aleksandra III, w 1896 r. brał udział w koronacji cara Mikołaja II. W 1897 r. witał w Kaliszu gen.-gubernatora Aleksandra Konstatynowicza Imeretyńskiego, był także członkiem komitetu zbierającego fundusze na dar dla cara odwiedzającego Warszawę. W 1902 r. był inicjatorem postawienia w Kaliszu popiersia byłego gen.-gubernatora kaliskiego Michaiła Pietrowicza Daragana. Był również fundatorem Szkoły Powszechnej nr 4 i Szpitala Powszechnego im. Przemysława II w Kaliszu. W 1872 r. zorganizował w Kaliszu Towarzystwo Gimnastyczne, w latach 1896–1901 był prezesem Towarzystwa Cyklistów. Wspierał finansowo m.in. kaliską straż pożarną, której był komendantem, a następnie honorowym prezesem. Był skarbnikiem Gubernialnej Kaliskiej Rady Pomocy Społecznej. Wspierał też Towarzystwo Dobroczynności, przeznaczył 4 tys. rubli na dom starców przy parafii ewangelicko-augsburskiej. Finansował przedsięwzięcia kulturalne i rozrywkowe w Kaliszu.

Rodzina: Rodzicami Emila Repphana był August Repphan i Emilia z Winklerów. Miał 2 braci: Augusta i Pawła. Był żonaty najpierw z Wenantą Anną Schussler (ur. 1856), córką Ludwika Schusslera, przemysłowca, a później z Henriettą Marią Weisbrott. Nie miał dzieci. Dziad Emila Repphana, Benjamin Repphan (1769–1831) był przywódcą antypolskiego buntu niemieckich rzemieślników w Kaliszu w czasie powstania listopadowego. Po stłumieniu buntu uwięziono go w więzieniu w Sieradzu, gdzie zmarł. Miał 3 synów: Jana, Augusta i Wilhelma oraz 3 córki: Fryderykę (zamężna z Carlem Scholtzem), Dorotę i Wilhelminę. Prawnukiem Benjamina Repphana był podróżnik, Stefan Szolc-Rogoziński (1861–1896), który w 1878 r. wstąpił do rosyjskiej Akademii Marynarki Wojennej w Kronsztadzie, gdzie uzyskał stopień oficera. W 1882 r. zorganizował pierwszą polską wyprawę badawczą do Afryki. W Kamerunie założył w polską kolonię, którą w 1884 r. zajęli Anglicy, a potem Niemcy. Obecnie większość przedmiotów z wypraw Rogozińskiego znajduje się w zbiorach krakowskiego Muzeum Etnograficznego.

Odznaczenia: rosyjski Order Świętego Stanisława III klasy, nadano mu też tytuł radcy handlowego.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.25918.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Emil_Repphan; *Emil Karol Repphan*, https://www.kalisz.ap.gov.pl/

wystawy-on-line/niesmiertelni/09 (dostęp: 31 V 2025); *Emil Karol Repphan*, https://www.kalisz.pl/dla-turysty/zabytki/ludzie/emil-karol-repphan-,891 (dostęp: 31 V 2025); *Repphan Emil Karol*, w: PSB, t. 31, 1988, s. 119; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Zbiersk" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, poczta Stawiszyn, w. Zbiersk – 1904–1911; adres zarządu: gub. kaliska, m. Kalisz – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 810 000 rubli – 1904–1910; produkcja roczna: 465 200 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Marian Bekker, Czesław Eisenberg, Tomasz Gołędzinowski, Golędzinowski, Władysław Gębarski, Teodor Górski, Maksymilian Herbst, Stanisław Łada, Felicjan Łaszczyński, Paweł Repphan, Wacław Wehr, Karol Weigt, Teodor Weigt, Piotr Wróblewski, Bolesław Zimmermann.

Firma: Repphan bracia fabryka sukna

Rola w firmie: imiennik (1904–1908), właściciel (1904–1908).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, m. Kalisz – 1904, 1905–1907, 1908.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 300 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908.

—— ❖ ——

Richter Zygmunt (ur. 25 III 1849 w Sławucie na Wołyniu, zm. 13 VII 1921 w Łodzi) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Uczył się w szkole w Łodzi, następnie odbył praktykę zawodową w Czeskiej Lipie.

Działalność gospodarcza: Rozpoczął pracę w zarządzie fabryki ojca w Łodzi. W 1879 r. uruchomił własną przędzalnię wełny i wykańczalnię oraz skład. Fabryka zatrudniała ponad 200 robotników, a wartość jej rocznego obrotu przed I wojną światową wynosiła ok. 600 tys. rubli. Wojna znacznie ograniczyła produkcję przedsiębiorstwa. Zygmunt Richter był m.in. członkiem rady nadzorczej Towarzystwa Kolei Elektrycznej Łódzkiej oraz wiceprezesem Związku Przemysłowców miasta Łodzi (1909). Wkrótce po jego śmierci, w 1922 r. całość rodzinnego przedsiębiorstwa połączono pod nazwą Zakłady Przemysłu Włókienniczego Józef Richter w Łodzi. W latach 30. XX w. część obiektów przemysłowych Richterów przejęli bracia Naum i Borys Eitingon.

Działalność społeczna: Zygmunt Richter był podczas I wojny światowej członkiem Komitetu Obywatelskiego w Łodzi.

Rodzina: Był synem Józefa Richtera (1819–1898) i Julianny z Sieberów. Józef Richter przyjechał do Łodzi wraz z rodziną w 1825 r. z Czeskiej Lipy w Czechach, gdzie

wrócił również na starość. W 1841 r. rozpoczął ręczną produkcję tkanin wełnianych oraz wybudował parterowy dom. Jego zakład zatrudniał 31 osób i był wyposażony w 8 krosien. W latach 40. XIX w. wyjechał w głąb Rosji, po powrocie do Łodzi rozbudował przedsiębiorstwo, ulokował w fabryce 170 mechanicznych krosien, a następnie maszyny parowe. Jego fabryka w latach 80. XIX w. zatrudniała ok. 450 osób. Józef Richter w latach 1856–1861 był członkiem Zgromadzenia Majstrów Tkackich w Łodzi, założycielem towarzystwa Wzajemnego Kredytu Łódzkich Przedsiębiorców, ponadto współzałożycielem i członkiem zarządu Banku Handlowego w Łodzi.

Zygmunt Richter był żonaty z Emilią Matyldą z d. Kleist (ur. 1860), córką kupca, mieli 3 dzieci: Gustawa (1886–1900), Alfreda (ur. 1897) i Helenę Zofię (ur. 1889). Syn Alfred kontynuował działalność przemysłową ojca. Wnuczka Zygmunta Richtera, Wiera Richterówna, była w międzywojniu znaną tenisistką (9-krotna mistrzyni Polski w tenisie ziemnym).

Zygmunt Richter miał 9 rodzeństwa. Jeden z jego braci: Józef jun. (1860–1926) ożenił się z Paulą Biedermann (1868–1921), córką znanego fabrykanta Roberta Biedermanna (1836–1899).

Pochówek: w katolickiej części starego cmentarza przy ul. Ogrodowej w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.26079.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Richter; *Piotrkowska 70 – kamienica Schepsów... i inne historie*, 14 IX 2021, https://baedekerlodz.blogspot.com/2021_09_14_archive.html (dostęp: 31 V 2025); *Kartka z kalendarza – przybysze*, https://uml.lodz.pl/aktualnosci-lodzpl/artykul-lodzpl/kartka-z-kalendarza-przybysze-z-czeskiej-lipy-co-wybudowala-w-lodzi-rodzina-richterow-id48712/2022/3/25/ (dostęp: 31 V 2025); *Richter Zygmunt*, w: PSB, t. 31, 1988, s. 282; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Richter Zygmunt manufaktura wełniana przędzalnia wełny i apretura

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Radwańska 68 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Radwańska 8 – 1905–1911; adres składu: m. Łódź, ul. Cegielniana 46 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 642 300 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907–1911.

Firma: Łódzkie koleje elektryczne, Towarzystwo Akcyjne

Rola w firmie: członek zarządu (1904).

Dane adresowe firmy: m. Łódź – 1910, 1911; adres pocztowy: m. Łódź, ul. Tramwajowa 6 – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 2 mln rubli – 1910, 1911; kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1904; roczna produkcja: 43 400 rubli – 1904.

Spotkani w firmie: Zenon Anstadt, Alfred Biedermann, St. Jarociński, J. Petters, Józef Witkowski.

—— ❖ ——

Riesenkampff Antoni (ur. 25 IV 1849 w Serweczu, zm. 13 IX 1919 w Piotrogrodzie) – przemysłowiec, gen. por. armii rosyjskiej.

Wykształcenie: W 1867 r. wstąpił do Nikołajewskiej Szkoły Kawalerii. W 1869 r. rozpoczął służbę w Pułku Kirasjerów Lejbgwardii w stopniu korneta. Podczas służby wojskowej w armii rosyjskiej uzyskał następujące stopnie: por. (1872), kpt. sztabu (1875), kpt. (1878), płk (1881), gen. dywizji (1893), gen. por. (1906). Brał udział w wojnie rosyjsko-tureckiej (1877–1878) jako dowódca szwadronu 1 Pułku Lejbgwardii Dragonów Moskiewskich. W latach 1897–1906 był dowódcą Brygady Gwardii i wojsk okręgu petersburskiego. Jesienią 1906 r. przeszedł na emeryturę.

Działalność gospodarcza: Antoni Riesenkampff był na początku XX w. właścicielem hut, kopalni węgla i rudy żelaza oraz kamieniołomów w Zagłębiu Sosnowiecko-Dąbrowskim, w tym: Towarzystwa Akcyjnego Huty Żelaza „Huta Bankowa" (1904–1908, 1910–1911), kopalni węgla „Koszelew" (1904), kopalni ruda żelaza „Młynek"(1911), kopalni rudy żelaza „Zrobisko" (1911), kopalni węgla „Paryż" (1904), kopalni rudy żelaza „Włodowice" (1908), kopalni rudy żelaza „Rudniki i Poczesna" (1905–1907), kamieniołomów „Zrobiska" i „Młynek" (1911), kopalni rudy żelaza i kamieniołomów „Rudniki", „Włosowiec", „Niwy" (1907). Kopalnie „Koszelew", a także „Paryż" nabył jeszcze w 1876 r. jako wojskowy razem z innym oficerem rosyjskim, Aleksym Plemiannikowem, w 1876 r., by wydzierżawić je następnie Towarzystwu Francusko-Włoskiemu Dąbrowskich Kopalń Węgla. Pod koniec XIX w. kopalnia „Koszelew" została włączona do kopalni „Paryż". W 1942 r. została przejęta przez koncern Preussag. W 1945 r. nadano jej nazwę „Generał Zawadzki", na cześć ówczesnego wojewody śląsko-dąbrowskiego, Aleksandra Zawadzkiego. Do nazwy „Paryż" powrócono w 1989 r., ale już w 1996 r. kopalnia została zamknięta.

Działalność społeczna: W latach 1909–1918 był prezesem zarządu Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności przy kościele św. Katarzyny Aleksandryjskiej, w którym działała duża część polskiej elity Petersburga.

Rodzina: Antoni Riesenkampff wywodził się z rodu bałtyckich Niemców Riesenkampffów/Rehekampffów. Jego rodzicami byli Georg Gustav von Riesenkampff (1824–1878), emerytowany kpt. armii rosyjskiej, i hrabina Jadwiga von Riesenkampff z d. Korzbeck. Rodzina wyznawała wiarę katolicką. Żoną Antoniego Riesenkampffa była Anna Antonina Kozieł-Poklewska (1860–1908), córka Alfonsa Kozieł-Poklewskiego, polskiego ziemianina, rzeczywistego radcy stanu dworu carskiego, kawalera Orderu Świętego Stanisława III stopnia, najbogatszego przedsiębiorcy na Syberii w XIX w. Mieli oni 4 dzieci: Angelikę Annę (1885–1963), Antoniego Alfonsa (1886–1955), Alfonsa (ur. 1889) i Lidię (ur. 1900). Angelika Anna Riesenkampff wyszła za mąż za Józefa hrabiego Wielopolskiego (1886–1961), syna Zygmunta hrabiego Wielopolskiego (1863–1919) i Marii Laskiej (1866–1940).

Teść Antoniego Riesenkampffa, Alfons Kozieł-Poklewski (1809–1890) urodził się w majątku rodzinnym Bykowszczyzna w gub. witebskiej, studiował na Uniwersytecie Wileńskim, następnie był urzędnikiem w Petersburgu. Pracując w Astrachańskiej Izbie Skarbowej, został dostrzeżony przez księcia Piotra Gorczakowa, gubernatora

Syberii Zachodniej, który powierzył mu stanowisko w Wydziale Ekonomicznym Głównego Zarządu Syberii Zachodniej (1839). Sprawował on tam nadzór nad zaopatrzeniem armii rosyjskiej w całej zachodniej Syberii i był asesorem do spraw handlu produktami monopolowymi. Od 1843 r. był głównym urzędnikiem do spraw produktów monopolowych zachodniej Syberii, w tym czasie rozpoczął własną działalność gospodarczą. Uruchomił wtedy żeglugę na Obie i Irtyszu (w 1860 r. był właścicielem 3 parostatków i wielu barek transportowych) oraz rozpoczął handel alkoholem, solą i tytoniem. Zbudował w 1866 r. młyn parowy produkujący 1150 ton mąki rocznie, stając się największym producentem produktów mącznych w zachodniej Syberii, które dostarczał dla armii carskiej. Był potentatem w przemyśle gorzelnianym w zachodniej Syberii i gub. permskiej, posiadał kluczowe gorzelnie na zachodniej Syberii, które produkowały do 1 mln wiader wódki rocznie. Był właścicielem sieci szynków i sklepów od południowego Kazachstanu do północnego Uralu, otworzył domy towarowe w Tobolsku i Tiumeniu, wzdłuż drogi wiodącej do wschodniej Syberii. Produkował też piwo i inne napoje alkoholowe, które sprzedawał w zachodniej części Rosji. Stworzył pierwszą w Rosji fabrykę fosforu, zbudował fabrykę kwasu siarkowego na Uralu, a w okolicach Tomska postawił dwie fabryki szkła, fabrykę porcelany, dziewięć hut rudy żelaza i kilka kopalń, m.in. złota i srebra. W okresie 1878–1882 dzierżawił kopalnię szmaragdów na Uralu. W latach 70. i 80. XIX w. był największym prywatnym przedsiębiorcą górniczym na Uralu. Był jednym z głównych akcjonariuszy budowy linii kolejowej Tiumeń-Jekaterynburg. W 1872 r. współtworzył w Jekaterynburgu Syberyjski Bank Handlowy, który później przeniósł do Petersburga. Posiadał 58 własnych domów w różnych miastach i w swoich majątkach ziemskich, m.in. w Jekaterynburgu, Omsku, Tiumeniu, głównym jego miejscem zamieszkania była Talica na Uralu. Alfons Kozieł-Poklewski wspierał finansowo polskich zesłańców na Syberii (zatrudniał ich w swoich fabrykach). Był głównym fundatorem kościołów katolickich w Tobolsku, Permie, Tomsku, Jekaterynburgu i Omsku. Ufundował w 1890 r. także prawosławną cerkiew koło Czelabińska. Założył kilkadziesiąt żłobków, szpitali, jadłodajni, szkół, m.in. bezpłatną jadłodajnię dla ubogich w Tobolsku w 1868 r. i sierociniec w Omsku. W dniu śmierci jego majątek wyceniano na 1,6 mln rubli. Działalność gospodarczą Alfonsa Kozieł-Poklewskiego kontynuował jego syn, Wincenty Kozieł-Poklewski (1853–1929), brat generałowej Anny Riesenkampff. Razem z braćmi prowadził dom handlowy pod nazwą „Spadkobiercy A.F. Kozieł-Poklewskiego". Wincenty Kozieł-Poklewski był członkiem petersburskiego Towarzystwa Sióstr Miłosierdzia, należał do petersburskiej rady sierocińców dziecięcych, finansował szandrinską szkołę ujezdną, krasnoufimską szkołę realną, wiatskie gimnazjum męskie. Był członkiem Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności w Petersburgu. Działał także na rzecz polskich studentów w Rosji. Zasiadał w Radzie Państwa Imperium Rosyjskiego (wybrany z grona przemysłowców, w 1906 r. był 1 z 3 Polaków w Radzie). W 1906 r. został wiceministrem spraw zagranicznych Rosji. W latach 1907–1912 był członkiem Rady Państwowej ds. Handlu. Był sędziego pokoju ujezdu szandrinskiego i ujezdu kamyszłowskiego. W przededniu I wojny światowej rodzina Kozieł-Poklewskich posiadała 10 zakładów metalurgicznych, 8 gorzelni i browarów, 2 huty szkła, 10 kopalń złota, fabrykę mebli oraz wiele

innych drobniejszych zakładów. Po wybuchu rewolucji bolszewickiej w 1917 r. ewakuował się do Szandrinska, po zajęciu przez Legion Czechosłowacki Talicy wrócił do syberyjskiego domu rodzinnego, ostatecznie w 1919 r. przez Władywostok razem z rodziną wrócił do Polski. Zamieszkał w Warszawie. Został pochowany w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Żoną Wincentego Koziełł-Poklewskiego była Maria Hattowska (1859–1949), ich synem był Alfons Aleksander Koziełł-Poklewski (1891–1961), oficer wojska rosyjskiego w czasie I wojny światowej, w 1918 r. był radcą rosyjskiej ambasady w Londynie. W Rządzie Tymczasowym w Rosji był członkiem Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego, a także członkiem polskiej delegacji ekonomicznej w czasie konferencji pokojowej w Paryżu. Jego żoną była Zoja de Stoeckl, wnuczka rosyjskiego dyplomaty, barona Eduarda de Stoeckl. Zoja de Stoeckl była damą honorową księżnej Kentu Mariny. W latach 20. XX w. Alfons Aleksander Koziełł-Poklewski był radcą handlowym ambasady RP w Londynie. W 1933 r. został członkiem zarządu, a w 1936 r. dyrektorem generalnym Śląskich Kopalń i Cynkowni S.A. w Katowicach. Wchodził w skład Komitetu Prezydialnego Unii Polskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego. W 1939 r. wyjechał z rodziną do Wielkiej Brytanii, był członkiem zarządów Instytutu Sikorskiego oraz Polish Library Council w Londynie.

Odznaczenia: Order Świętego Stanisława III stopnia (1877), Order Świętej Anny III stopnia (1878), Order Świętego Stanisława II stopnia (1883), Order Świętej Anny II klasy (1887), Order Świętego Włodzimierza III stopnia (1895), Order Świętego Stanisława I stopnia (1904), mianowany też adiutantem Jego Cesarskiej Mości (1880).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/12.136.395; https://wielcy.pl/nekrologia/77876; *Riesenkampff Anton Jegorowicz*, https://allpetrischule-spb.org/index.php/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D0%BA-%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D1%84,_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE-%D0%BD_%D0%95%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (dostęp: 31 V 2025); Jaros 1984; *Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczynności*, https://www.polskipetersburg.pl/hasla/rzymskokatolickie-towarzystwo-dobroczynnosci (dostęp: 31 V 2025); K. Jóźwiak, *Polski Rockefeller za Uralem*, „Rzeczpospolita" 28 VII 2017; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Huta Bankowa" towarzystwo akcyjne huty żelaznej, towarzystwo akcyjne fabryki żelaza i stali

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Dąbrowa Górnicza – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 2 353 381 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Plemiannikow, Edward Biedrzycki, A. Rosset, Wiktor Wasiutyński.

Firma: „Koszelew" kopalnia węgla

Rola w firmie: właściciel (1904).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, gm. Górnicza, w. Dąbrowa Górnicza – 1904.

Spotkani w firmie: Plemiannikow.

Firma: „Młynek" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Poraj – 1911.

Firma: „Zrobisko" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1908, 1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Poraj – 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Gustaw Brun, Gwido ks. Henckel-Donnersmarck, Henryk Marconi, Jerzy Meyer, Nahler, Stanisław Skarbiński.

Firma: „Paryż" kopalnia węgla

Rola w firmie: właściciel (1904).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, gm. Górnicza, w. Dąbrowa Górnicza – 1904.

Spotkani w firmie: Plemiannikow.

Firma: „Włodowice" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1908).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Dąbrowa Górnicza – 1908.

Firma: Riesenkampf A. E. kopalnie rud żelaznych „Rudniki i Poczesna", kopalnie rud żelaznych i kamieniołomy „Zrobiska" i „Młynek"

Rola w firmie: imiennik (1905–1907)

Dane adresowe firmy: adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński, w. Rudniki, i pow. Częstochowski, w. Poczesna – 1905, 1906; adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. częstochowski, poczta Poraj – 1907; adres zarządu: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Dąbrowa Górnicza – 1905, 1906; adres zarządu: gub. piotrkowska, w. Dąbrowa Górnicza, Huta Bankowa – 1907.

Spotkani w firmie: F. Błeszyński, Józef Gros, Antoni Niemira, Stanisław Strzeszewski.

Firma: Riesenkampf A. E. kopalnia rud żelaznych i kamieniołomy „Rudniki", „Włosowiec", „Niwy"

Rola w firmie: imiennik (1907).

Dane adresowe firmy: adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Zawiercie – 1907; adres zarządu: gub. piotrkowska, w. Dąbrowa Górnicza, Huta Bankowa – 1907.

Spotkani w firmie: Józef Gros, Antoni Niemira, Stanisław Strzeszewski.

—— ❖ ——

Romanow Holstein-Gottorp Michaił, wielki książę (ur. 4 XII 1878 w Sankt Petersburgu, zm. 13 VI 1918 w Permie) – następca tronu Cesarstwa Rosyjskiego, przedsiębiorca, ziemianin, oficer.

Wykształcenie: Był sztabsrotmistrzem, w 1907 r. dowodził szwadronem Lejb-Gwardyjskiego Pułku Kirasjerów Jej Wysokości. Był też dowódcą Czernihowskiego

Pułku Huzarów w gub. orłowskiej, dowodził Kaukaską Krajową Dywizją Kawaleryjską i 2 Korpusem Kawaleryjskim w randze gen. lejtnanta w czasie I wojny światowej.

Działalność gospodarcza: Michaił Romanow był właścicielem dóbr ziemskich Brasowo w obwodzie orłowskim, posiadał także wiele nieruchomości i dóbr ziemskich w okolicach Kłobucka, Kocina, Wręczycy Wielkiej, Mykanowa, Ostrowy, Zagórza w ziemi częstochowskiej, w Królestwie Polskim. Dobra i prawo wydobycia rud żelaza (m.in. w Gnaszynie i Szarlejce) kupił car Aleksander III od Gwido Henckela-Donnersmarcka. Te ziemie Mikołaj II przekazał w 1896 r. wielkiemu księciu Michaiłowi Aleksandrowiczowi jako część spadku po śmierci Aleksandra III. Klucz Ostrowy liczył 12 271 ha, w tym 10 861 ha lasów. W jego skład wchodziły 4 folwarki o łącznej powierzchni 5959 mórg. Częścią własności wielkiego księcia Romanowa był także Kłobuck z 342 domami i wsiami: Zakrzew, Zagórze, Wręczyca, Łobodno i Nowa Wieś. W skład klucza ziemskiego wchodziły gospodarstwo leśne, gorzelnia, tartak, młyn parowy, dwa młyny wodne, młyn do kości, piec wapienny oraz złoża rudy żelaza i wapna. Michaił Aleksandrowicz był właścicielem kopalni rudy żelaza „Wręczyca", huty rudy żelaza i odlewni „Blachownia" w Częstochowskim Zagłębiu Rudonośnym. Huta „Blachownia" zatrudniała 560 robotników, wielki książę wydzierżawił ją Towarzystwu Akcyjnemu Hut Królewska i Laura z siedzibą w Berlinie. W II RP majątek wielkiego księcia został przekazany lasom państwowym. W okolicach Częstochowy, gdzie przed rewolucją bolszewicką mieściły się zakłady będące własnością wielkiego księcia Romanowa, znajdowały się najbogatsze złoża rudy żelaza w Królestwie Polskim. Na przełomie XIX i XX w. czynnych było tam 21 kopalń, w tym kopalnia „Wręczyca", zamknięta dopiero w 1982 r. jako ostatnia kopalnia w Zagłębiu Częstochowskim. W PRL kopalnia we Wręczycy zatrudniała ponad tysiąc pracowników. Michaił Romanow był także właścicielem modernistycznego budynku w Częstochowie, wzniesionego w latach 1912–1913. W czasie I wojny światowej mieścił się tam szpital dla żołnierzy niemieckich, który podczas wojny polsko-bolszewickiej służył WP. W II RP budynek był wykorzystywany jako dom dla rodzin oficerów, a w PRL został przeznaczony na kwaterunek socjalny. W III RP w tzw. Domu Księcia znajdują się sklepy, kaplica Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, poradnia Monar i szkoła baletowa. Żona wielkiego księcia, Natalia Szeremietjewska w latach 20. i 30. XX w. dochodziła sądownie praw własności częstochowskiego majątku swojego zmarłego męża przed sądami dwóch instancji w Polsce, które ostatecznie odrzuciły jej roszczenia.

Działalność społeczna: Dzięki wsparciu wielkiego księcia Romanowa wybudowano linię kolejową od granicy w Herbach-Częstochowa do Kielc, zwiększając przepustowość transportu regionalnego.

Rodzina: Ojcem wielkiego księcia Michaiła Aleksandrowicza Romanowa był Aleksander III Aleksandrowicz Romanow, cesarz Rosji (1845–1894), a matką Maria Fiodorowna Romanowa z d. Glücksburg (1847–1928), księżniczka duńska, cesarzowa rosyjska. Bratem Michaiła Romanowa był Mikołaj II Aleksandrowicz Romanow (1868–1918), cesarz rosyjski, ostatni władca Rosji, zamordowany przez bolszewików 17 VII 1918 r., święty rosyjskiej Cerkwi. Sam wielki książę Michaił został zamordowany przez bolszewików już 13 VI 1918 r. w Permie. Mikołaj II abdykując w marcu 1917 r., przekazał władzę

swemu bratu, wielkiemu księciu Michaiłowi Romanowowi, jednak ten odmówił przyjęcia korony. Żoną wielkiego księcia Michaiła Romanowa była Natalia Szeremietjewska (1880–1952), po rewolucji bolszewickiej przebywająca na emigracji we Francji. Mieli syna, hrabiego Jurija Brasowa, który zginął w wypadku samochodowym we Francji.

Pochówek: nie ma oficjalnego grobu, jego ciało zostało spalone przez czekistów w celu zatarcia śladów zbrodni.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/dw.6939; https://pl.wikipedia.org/wiki/Micha%C5%82_Romanow_%281878%E2%80%931918%29; J. Strzelczyk, *Kłobuck: nie ma już kopalń – są emerytowani górnicy i tradycja*, „Dziennik Zachodni" 3 IX 2022, https://dziennikzachodni.pl/klobuck-nie-ma-juz-kopaln-sa-emerytowani-gornicy-i-tradycja/ar/c1-16819133 (dostęp: 31 V 2025); *Majątek wielkiego księcia*, https://histmag.org/Majatek-wielkiego-ksiecia-6210 (dostęp: 31 V 2025); *Kopalnia Rud Żelaza. Historia*, https://kopalnia.muzeumczestochowa.pl/historia/ (dostęp: 31 V 2025); *Romanow Michaił Aleksandrowicz*, w: PSB, t. 31, 1988, s. 262–264; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Wręczyca" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1904–1906).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. częstochowski, gm. Węglewice, w. Wręczyca – 1904, 1905, 1906.

Firma: „Blachownia" huta żelazna, huta żelazna, sztancownia i emaliernia

Rola w firmie: właściciel (1904–1908).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Częstochowa, w. Blachownia – 1904–1911.

Firma: „Blachownia" odlewnia żelaza

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. częstochowski, w. Blachownia – 1904; gub. piotrkowska, poczta Częstochowa, w. Blachownia – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Stefan Knoyyiakowski, Herman Meyer.

—— ❖ ——

Ronikier Adam Feliks (ur. 1 X 1881 w Warszawie, zm. 4 IX 1952 w Orchard Lake) – przedsiębiorca, polityk.

Wykształcenie: Studiował architekturę na Politechnice Ryskiej, przewodniczył wtedy korporacji akademickiej Arkonia (1900–1905).

Działalność gospodarcza: Adam Ronikier w 1905 r. przejął od ojca dobra z cegielnią w Ząbkach pod Warszawą. W tym samym roku cegielnia dostarczyła 4,5 mln cegieł prasowanych do budowy kanałów na Pradze. W 1911 r. miała obrót roczny w wysokości 250 tys. rubli. Była połączona koleją wąskotorową z Bródnem i Pragą. Adam Ronikier był także właścicielem folwarku w Rykach w gub. siedleckiej, gdzie miał gorzelnię o obrocie rocznym w wysokości 20 tys. rubli (1907–1910). W 1912 r. przygotował

projekt budowy w Ząbkach miasta ogrodu dla 8 tys. mieszkańców. Ostatecznie zrealizowano go tylko częściowo, powstało kilka willi w Ząbkach, zamieszkałych m.in. przez Kazimierza Sosnkowskiego i Arnolda Szyfmana. Adam Ronikier był także członkiem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Ołówków w Pruszkowie (1907–1911). Obrót roczny fabryki w latach 1904–1911 wynosił 320 tys. rubli.

Działalność społeczna: Adam Ronikier reprezentował ekscentryczną frakcję proniemieckiego stronnictwa w polskiej polityce w czasie I i II wojny światowej. W 1914 r. był jednym z rozłamowców w Stronnictwie Narodowo-Demokratycznym, zakładając efemeryczną organizację „Nowe Ognisko", postulującą oparcie interesów polskich na Niemczech (1915). Był także członkiem Międzypartyjnego Koła Politycznego, współpracującego z okupantem niemieckim w czasie I wojny światowej. Za zgodą gubernatora okupowanych ziem polskich, Hansa von Beselera, powołał Radę Główną Opiekuńczą (1916), niosącą pomoc materialną Polakom, został także wiceprezesem Polskiej Macierzy Szkolnej (1916). W 1916 r. prowadził z własnego nadania, zakończone fiaskiem, negocjacje z kanclerzem niemieckim i ministrem spraw zagranicznych Austro-Węgier dotyczące utworzenia polskiej Rady Stanu i Departamentu Wojskowego. W 1917 r. założył partię Centrum Narodowe, postulujące przyłączenie ziem białoruskich i litewskich do Królestwa Polskiego w zamian za ustępstwa terytorialne wobec Niemiec na zachodzie. Współfinansował i redagował „Głos Warszawy"/„Głos Stolicy" (1917). Jego działania polityczne w II RP nie miały większego wpływu na życie publiczne (m.in. wiedziony wizją podboju Rosji szukał poparcia brytyjskich kręgów finansowych dla założenia banku angielsko-polskiego dla sfinansowania ekspansji gospodarczej w ZSRR, w 1924 r. próbował bezskutecznie założyć Związek Katolicko-Narodowy, w 1935 r. powołał ekstremistyczny Związek Jedności Narodowej, postulujący zbliżenie sił sanacyjnych z faszyzującymi narodowcami). Od września 1939 r. Adam Ronikier prowadził rozmowy z przedstawicielami niemieckich władz okupacyjnych sondujących nastroje Polaków. W 1940 r. uzyskał zgodę generalnego gubernatora Hansa Franka na powołanie Rady Głównej Opiekuńczej, organizującej pomoc żywnościową dla ludności okupowanej Polski. Był prezesem RGO w latach 1940–1943. W czasie całej okupacji niemieckiej, kierowany ideologią antykomunistyczną, snuł fantazyjne plany współpracy z III Rzeszą, zakładające rzekomą polsko-niemiecką ekspansję na podbitym przez Wehrmacht Wschodzie, liczył też na stworzenie federacji środkowoeuropejskiej albo protektoratu polskiego w ramach III Rzeszy. Nie tylko rozpowszechniał takie poglądy, ale także prowadził negocjacje z przedstawicielami Gestapo, SS i SD. W 1944 r. założył, m.in. za zgodą szefa Gestapo w Generalnym Gubernatorstwie Obersturmbannführera Hansa Schindhelma, Biuro Studiów. W pracach koncepcyjnych Biura, polegających na przygotowaniu kolaboracyjnego samorządu polskiego, poza Ronikierem i jego współpracownikami udział brali gestapowcy i urzędnicy niemieccy. Obok planów stworzenia samorządu polskiego na ziemiach na zachód od Wisły Ronikier fantazjował także o federacji Polaków z Czechosłowacją, Węgrami i Litwą pod zarządem niemieckim. Kolaboracyjne działania Ronikiera nie spotkały się z reakcją Polskiego Państwa Podziemnego, zapewne dlatego, że Ronikier nie był przez AK traktowany poważnie. O jałowości jego „współpracy" z okupantem może świadczyć to, że jego

protesty składane u Hansa Franka m.in. wobec pacyfikacji Zamojszczyzny czy monity u gen. Ericha von den Bacha-Zelewskiego dotyczące zbrodni żołnierzy RONA popełnianych na ludności cywilnej w czasie powstania warszawskiego nie przynosiły żadnych skutków. W 1944 r. na krótko został aresztowany przez Gestapo, wkrótce go jednak zwolniono. Za zgodą władz okupacyjnych wyjechał z Krakowa ostatnim pociągiem ewakuacyjnym do Niemiec 17 I 1945 r. Na emigracji pozostawał na marginesie życia polonijnego, osiadł w USA, gdzie zmarł.

Rodzina: Rodzicami Adama Ronikiera byli Wiktor Kazimierz Ronikier (1849–1899), wiceprezes Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, i Wanda z Węcławowiczów (1860–1912). Żoną Adama Ronikiera była Jadwiga z d. Plater-Zyberk (1882–1954). Mieli 6 dzieci: Janusza (1910–1976), Anielę (1912–1984), Wiktora (1913–1950), Stefana (1915–1987), Henryka (1919–1996) i Edwarda (1921–1961).

Pochówek: prochy sprowadzono z USA do Polski i złożono w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/cz.I004459; https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Ronikier; *Spór o zburzoną willę Ronikierów w Ząbkach*, https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/spor-o-zburzona-wille-ronikierow-w-zabkach (dostęp: 31 V 2025); *Ronikier Adam Feliks*, w: PSB, t. 32, 1989, s. 18; *Ronikier Adam Feliks*, https://wychowancygorskiego.pl/biogramy/ronikier-adam-feliks/ (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Ryki" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Ryki, osada Ryki – 1911.

Firma: Majewski St. i Spółka skład Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Ołówków, towarzystwo akcyjne fabryki ołówków

Rola w firmie: członek zarządu (1907–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Królewska 29 – 1911; adres Zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 29 – 1911; adres fabryki: gub. warszawska, st. dr. ż. W. W Pruszków, osada Pruszków – 1904; adres fabryki: gub. warszawska, poczta Pruszków – 1905–1907, 1908, 1910; adres fabryki: gub. warszawska, poczta Pruszków, osada Pruszków – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Wróbla 15 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 29 – 1905–1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 320 000 rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Kazimierz Leśkiewicz, Stanisław Jan Majewski, Michał Woroniecki ks., Józef Zaborski.

Firma: Ronikier hr. Adam i Marchwicki Zdzisław gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1907–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Ryki – 1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 25 000 rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 20 000 rubli – 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Stanisław Beczkowicz, E. Domański, Zdzisław Marchwicki.

Firma: hr. Ronikier Wiktor Spadkodawca, Ronikier hr. Adam firma „Ząbki", Ronikier hr. Wiktor Spadkodawca firma „Ząbki" cegielnia, cegielnia parowa, cegielnie parowe

Rola w firmie: imiennik (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, pow. warszawski, gm. Wawer, w. Ząbki – 1904–1910; gub. warszawska, poczta Praga, w. Ząbki – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 9 – 1905–1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, al. Ujazdowskie 10 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 62 100 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 100 000 rubli – 1905–1908; przybliżony obrót roczny: 160 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 250 000 rubli – 1911.

—— ❖ ——

Rosenblatt Szaja (ur. 10 XII 1841 w Łodzi, zm. 30 XII 1921 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: W 1858 r. Szaja Rosenblatt założył manufakturę tkacką przy ul. Piotrkowskiej w Łodzi, specjalizującą się w produkcji wełny. W 1873 r. uruchomił przędzalnię mechaniczną, a w 1885 r. tkalnię mechaniczną, produkowano tam tkaniny bawełniane. Po przejęciu w 1888 r. zakładów braci Trilling i Izydora Datinera przedsiębiorstwo Rosenblatta zostało przekształcone w Spółkę Akcyjną Wyrobów Bawełnianych Szai Rosenblatta, w której większość udziałów należała do rodziny. Spółka zatrudniała 260 robotników. W 1892 r. dysponowała dużym terenem przemysłowym o powierzchni 7,6 ha. Na przełomie XIX i XX w. miała tkalnię, przędzalnię, bielnik, farbiarnię oraz magazyny. W 1897 r. przędzalnia cienka posiadała 22 tys. wrzecion, a w 1902 r. 50 tys. wrzecion. W 1913 r. wartość produkcji wynosiła 7 mln rubli, a kapitał zakładowy – 2 mln rubli, w zakładach pracowało ok. 3 tys. pracowników. W czasie strajków w latach 1905–1908 fabryka Rosenblatta doświadczyła niepokojów i protestów robotniczych (powołano tutaj m.in. sądy robotnicze). Tkaniny bawełniane produkowane przez Rosenblatta były niskiej jakości i rywalizowały na rynku, głównie rosyjskim, niską ceną. W czasie I wojny światowej Niemcy wywieźli maszyny z fabryki, a ogółem straty wojenne oceniono na ok. 2 mln rubli. W 1921 r. produkcja wróciła do przedwojennych woluminów, tym razem – po utracie rynków rosyjskich – wyroby eksportowano do krajów bałtyckich. Szaja Rosenblatt był współzałożycielem i prezesem Rady Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu oraz członkiem dyrekcji Towarzystwa Kredytowego w Łodzi. Po śmierci założyciela kondycja spółki zaczęła się pogarszać i w latach 30. ogłoszono jej upadłość. Po II wojnie światowej zabudowania fabryki przekazano nowo powstającej Politechnice Łódzkiej.

Działalność społeczna: W fabryce Szai Rosenblatta dostępna była bezpłatna pomoc lekarska (od 1888), działała w niej Kasa Chorych. Rosenblatt był honorowym prezesem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności oraz założycielem Domu Umysłowo Chorych przy gminie żydowskiej. Był też członkiem Łódzkiego

Towarzystwa Niesienia Pomocy Głuchoniemym „Ezrat Ilmim", Dozoru Bóżniczego (1884–1892), a potem Żydowskiej Gminy Wyznaniowej. Był również inicjatorem utworzenia Żydowskiej Szkoły Rzemieślniczej „Talmud Tora". Kolekcjonował też dzieła sztuki, w tym obrazy Jana Matejki, Juliana Fałata i Maurycego Trębacza.

Rodzina: Był synem łódzkiego kupca Dawida Rosenblatta (1817–1857) i Tauby z Sonenbergów. Szaja Rosenblatt był żonaty z Rozalią (Rywką) z Bertów (1842–1909). Według PSB miał 3 synów: Dawida (1861–1921), Arona Józefa (ur. 1864) i Salomona Majera (ur. 1866). Według Wiesława Pierzchały (2013a) miał 4 dzieci: oprócz Dawida i Arona Józefa także Maksa (ur. 1866) i Salomeę (ur. 1868). Dawid ożenił się z Felicją Mayzner. Jego młodszy brat Aron Józef ożenił się z Warszawianką Marią Polakiewicz. Po śmierci ojca i brata został prezesem firmy. Zmarł we Wrocławiu w 1931 r. Maks ożenił się z Rozalią Jarocińską, córką znanego fabrykanta Zygmunta Jarocińskiego. Natomiast Salomea wyszła za mąż za Aleksandra Tykocinera z Łomży. Mieli jedną córkę, Felicję, która została żoną słynnego historyka Szymona Askenazego.

Pochówek: na łódzkim cmentarzu żydowskim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.26540.1; https://wielcy.pl/nekrologia/176705; https://pl.wikipedia.org/wiki/Szaja_Rosenblatt; *Rosenblatt Szaja (Jeszaja)*, https://delet.jhi.pl/pl/psj/article/19808/rosenblatt_szaja_jeszaja (dostęp: 31 V 2025); Pierzchała 2013a; *Rosenblatt Szaja*, w: PSB, t. 32, 1989, s. 71; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Rosenblatt S. towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów bawełnianych, towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów bawełnianych i apretura, towarzystwo akcyjne wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Wólczańska 171/173 – 1904; m. Łódź, ul. Karola 36 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 4 mln rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 3 500 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 4 500 000 rubli – 1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 6 500 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Maurycy Drutowski, Stanisław Ginsberg, H. Jarblum, Stanisław Kempiński, P. Pinkas, Dawid Rosenblatt, Józef Rosenblatt, Maks Rosenblatt, A. Tykociner, S. Tykocinerowa, Z. Wajnreb.

—— ❖ ——

Rulikowski Edward Władysław (ur. 1867, zm. 15 XII 1934 w Warszawie) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Na początku XX w. Edward Władysław Rulikowski przejął folwark Branica na Podlasiu po swojej matce Stefanii z d. Korwin-Szlubowskiej. Początkowo obok gorzelnictwa prowadził w folwarku hodowlę krów, jednak kryzys

lat 30. XX w. załamał model gospodarczy oparty na hodowli bydła. W efekcie folwarki Branica i Ustrzerz wyspecjalizowały się w produkcji spirytusu, a majątkiem zarządzał wynajęty ekonom. W 1938 r. część kompleksu folwarczno-parkowego w Branicy odkupiła od rodziny Rulikowskich gmina, urządzając w tym miejscu szkołę, która działała w latach 1938–1939. W czasie okupacji niemieckiej w folwarku Branica stacjonowała żandarmeria, a w 1944 r. kwaterowała Armia Czerwona. Od września 1944 r. kompleks pałacowo-parkowy przejęła lokalna szkoła.

Działalność społeczna: Edward Władysław Rulikowski należał do Związku Ziemian.

Rodzina: Rodzicami Edwarda Władysława Rulikowskiego byli Edward Eugeniusz Rulikowski (1837–1910), właściciel folwarku Kotlice na Lubelszczyźnie, i Stefania Korwin-Szlubowska (1842–1928). Żoną Edwarda Władysława Rulikowskiego była Elżbieta hr. Mycielska (1888–1962), mieli 2 synów: Edwarda (1909–1940) i Ludwika (1913–1942), który zginął w obozie hitlerowskim w Auschwitz.

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Radzyniu Podlaskim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/dw.59280; https://wielcy.pl/nekrologia/90414; https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Rulikowski; „Kurier Warszawski" 1919, 20, https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/970556/NDIGCZAS105139_1919_20_15336130.pdf (dostęp: 31 V 2025); D. Spodar, *Dobra ziemskie rodziny Rulikowskich na Lubelszczyźnie*, https://biblioteka.teatrnn.pl/Content/135174/Spodar_Dagmara_praca_magisterska.pdf (dostęp: 31 V 2025); *Branica Radzyńska*, http://www.ogrodowy.minigo.pl/index.php/page/branica-radzy-ska (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Ustrzerz", Rulikowska S., Rulikowski Władysław gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Radzyń, w. Ustrzerz – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 28 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; produkcja roczna: 14–20 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 20 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Zygmunt Filipowicz.

Firma: „Branica", Rulikowski Władysław gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Radzyń, w. Branica Radzyńska – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 28 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Walenty Darski.

—— ❖ ——

Scheibler Karol Wilhelm II, także Karol Wilhelm Scheibler jun. (ur. 8 III 1862 w Łodzi, zm. 29 V 1935 w Lućmierzu) – fabrykant.

Wykształcenie: W 1881 r. ukończył gimnazjum w Toruniu, a następnie w 1885 r. Politechnikę w Grenschen (Szwajcaria), z dyplomem inżyniera-mechanika. Praktykę odbywał w fabrykach włókienniczych w Anglii i Belgii.

Działalność gospodarcza: W 1886 r. po powrocie z odbytych praktyk do Łodzi podjął pracę w rodzinnej fabryce założonej przez ojca, tj. w Towarzystwie Akcyjnym Manufaktur Bawełnianych Karola Scheiblera. Początkowo pracował jako majster, później obermajster, następnie kierownik wydziału technicznego. Jednocześnie został jednym z akcjonariuszy spółki. Fakt, że na walnych zgromadzeniach reprezentował zarówno siebie, jak i matkę, do której należał główny pakiet akcji, sprawił, że w 1886 r. miał decydujący wpływ na losy firmy. W 1896 r. został dyrektorem naczelnym ds. technicznych w firmie, a w 1907 r. dyrektorem naczelnym i prezesem zarządu fabryki, choć formalnie większościowym pakietem akcji dysponowała do śmierci w 1921 r. jego matka Anna. Scheibler kontynuował politykę swojego ojca w firmie, rozbudowując stare oddziały, budując nowe, instalował także nowe maszyny oraz modernizował stare. W latach 1908–1910 podjął inicjatywę zmiany sposobu zasilania zakładów, budując dla nich elektrownię scheiblerowską z dwoma turbogeneratorami o mocy 4 tys. KM. Dzięki tym inwestycjom kapitał trwały firmy wzrósł w latach 1885–1913 blisko trzykrotnie, do sumy 21,7 mln rubli.

Karol Scheibler prowadził na znaczną skalę również działalność gospodarczą jako inwestor. Od 1887 r. wchodził w skład kierownictwa Gwarectwa Górniczo-Przemysłowego Georga von Kramsty – swojego szwagra, barona górnośląskiego, do 1901 r. zasiadał w zarządzie Towarzystwa Akc. Sosnowieckich Kopalń i Zakładów Hutniczych. W 1888 r. został współzałożycielem, a następnie członkiem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Cukrowni „Leśmierz". W latach 1894–1914 pełnił funkcję wiceprezesa rady Banku Handlowego w Łodzi. W 1897 r. zainicjował powstanie Łódzkiego Konsorcjum Węglowego. W 1899 r. wraz z zaprzyjaźnioną grupą fabrykantów wykupił kopalnię węgla kamiennego „Saturn" w Czeladzi z rąk księcia Hugona zu Hohenlohe-Öhringen. Po utworzeniu w 1900 r. Towarzystwa Akcyjnego Górniczo-Przemysłowego „Saturn", z kapitałem zakładowym 5 mln rubli, został dożywotnim prezesem rady zarządzającej. Pełniąc tę funkcję, przyczynił się do powstania kopalni „Jowisz" w Wojkowicach Komornych oraz rozbudowy kopalni „Mars" w Łagiszy. Ponadto posiadał udziały w Towarzystwie Akcyjnym Metalurgicznym w Kramatorsku na Ukrainie (1910–1914), Towarzystwie Akcyjnym Łódzkich Wąskotorowych Elektrycznych Kolei Dojazdowych (1901–1934), Towarzystwie Łódzkich Tramwajów Elektrycznych (1912–1926), Spółce Akc. Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich (1918–1930), Towarzystwie Akcyjnym Zakładów Kotlarskich i Mechanicznych „W. Fitzner i K. Gamper" w Sosnowcu (1909–1919) i działał w ich władzach. Był też inicjatorem powstania Łódzkiego Komitetu Giełdowego, któremu przewodniczył do 1914 r. Podejmował próby założenia własnych plantacji bawełny na Zakaukaziu (od 1898) i w Turkiestanie (1904–1905).

Po wybuchu I wojny światowej Scheibler zamieszkał w dobrach rodzinnych Blumenrode (Kwietno koło Środy Śląskiej). Wielka Wojna spowodowała ogromne zniszczenia zakładów i straty. Próba ewakuacji części kosztowności i papierów wartościowych przez Rosję, Finlandię i Szwecję na Śląsk do majątku w Kwietnie zakończyła się zaginięciem ich po przywiezieniu salonką do Moskwy i zdeponowaniu w miejscowym oddziale banku Crédit Lyonnais. Co ciekawe, sama moskiewska filia Towarzystwa Akcyjnego Wyrobów Bawełnianych K. Scheiblera działała aż do końca

grudnia 1918 r. Ogóle straty przedsiębiorstwa w czasie I wojny światowej wyceniane były na 6 mln dolarów. Po wojnie pierwszy kredyt na 1 mln dolarów w 1919 r. uzyskano z Chicago International Corporation. Karol Scheibler ze względu na osłabienie finansowe firmy po wojnie doprowadził do przeprowadzenia od 1919 r. fuzji zakładów ojca z zakładami Ludwika Grohmana w Łodzi, w efekcie której 21 XI 1921 r. utworzono Zjednoczone Zakłady Przemysłowe K. Scheiblera i L. Grohmana Sp. Akc., uważane przez niektórych za największe w Europie. W 1931 r. Henrykowi Grohmanowi udało się uzyskać promesę kredytu w Banca Commerciale Italiana. Karol Scheibler do 1932 r. utrzymał funkcję prezesa rady nadzorczej rodzinnej spółki. Ze względu na słabnącą jej kondycję finansową straciła ona jednak wtedy swój rodzinny charakter, a większość udziałów objęli przedstawiciele Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie. Po jego śmierci pozostały majątek rodzinny rozparcelowano pomiędzy członków rozbitej już dalszej i bliższej rodziny. Główną firmę rodzinną przejął Skarb Państwa i banki.

W czasie II wojny światowej hale fabryczne zakładów Scheiblera i Grohmana zajął koncern Kruppa, część budynków centrali dzierżawiły koncerny AEG i Siemens. Całość została przejęta przez III Rzeszę. W końcu wojny zakłady poważnie zdewastowano, a wcześniej zostały w znacznym stopniu ograbione przez Niemców: pozbawiono je krosien, silników i pasów transmisyjnych. Część urządzeń zniszczono celowo, utrudniając tym samym ich ponowne uruchomienie. W 1945 r. znacjonalizowane, początkowo jako Pod Zarządem Państwowym Zjednoczone Zakłady Włókiennicze Karola Scheiblera i Ludwika Grohmana, a wkrótce Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego nr 1, w 1949 r. uzyskały imię Józefa Stalina. Po 1956 r. funkcjonowały jako Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Obrońców Pokoju „Unionetex". Fabryka wielokrotnie zdobywała nagrodę Największy Eksporter do ZSRR. W latach 80. XX w. trafiało tam już tylko 6% produkcji, natomiast aż 9% wyrobów wysyłano do krajów kapitalistycznych. W tym czasie produkowano ponad 100 mln metrów tkanin oraz ponad 14 tys. ton przędzy. Zatrudniano ponad 6 tys. osób. W 1995 r. „Uniontex" przekształcono w spółkę akcyjną z udziałem Skarbu Państwa. Wydzielone Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Usługowe „Wester" wynajmowało pomieszczenia, na części jego obszaru utworzono Łódzką Specjalną Strefę Ekonomiczną. Niektóre budynki wyprzedano. Jeszcze w 2000 r. „Uniontex" S.A. zatrudniał 1200 osób. W marcu 2010 r. ostatni klient wykupił zapasy magazynowe, kończąc historię firmy, założonej w 1827 r.

Działalność społeczna: Karol Scheibler był członkiem honorowym powstałego w 1898 r. Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Majstrów Przędzalniczych, Tkackich, Wykończalniczych i Farbiarskich Fabryk miasta Łodzi. W 1889 r. był współzałożycielem i prezesem Oddziału Łódzkiego Towarzystwa Opieki nad Zwierzętami. W listopadzie 1906 r. współtworzył Związek Fabrykantów Łódzkich Przemysłu Bawełnianego, a w 1913 r. Sekcję Przemysłu Włóknistego Okręgu Łódzkiego w ramach oddziału łódzkiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Po 1892 r. ustanowił pierwsze na ziemiach polskich stanowisko dyrektora ds. robotniczych, które zajmowali wyłącznie Polacy. Służyło ono do nadzoru nad majstrami, a przypuszczalnie w jego gestii pozostawały także sprawy budownictwa socjalnego. Scheibler

zbudował liczne „familiaki" dla załogi, w których wraz z członkami rodzin zamieszkiwało do 10 tys. osób, płacąc czynsz przeciętnie o 30–50% niższy niż w budownictwie niefabrycznym. Za 150 tys. rubli zbudował też szpital fabryczny, otwarty w 1884 r. w Łodzi, w którym w 1910 r. pojawił się pierwszy aparat rentgenowski. Leczenie w nim od 1886 r. było dla pracowników bezpłatne, a z kasy zapomogowej zaczęto udzielać zasiłków chorobowych i połogowych dla kobiet. W 1888 r. Scheibler ubezpieczył od nieszczęśliwych wypadków całą sześciotysięczną załogę w Towarzystwie Asekuracyjnym „Rossija". Budował też szkoły fabryczne, założył klub pracowniczy z dużą salą koncertowo-teatralną, ochronkę dla dzieci, bibliotekę, ufundował orkiestrę oraz fabryczną straż pożarną, liczącą ponad 200 osób.

W 1892 r. wraz z Izraelem Poznańskim wysyłali depesze do rosyjskich gubernatorów piotrkowskiego i warszawskiego z prośbą o pomoc w rozpędzeniu protestów robotniczych. W wyniku przeprowadzonej w odpowiedzi na ten apel wojskowo-policyjnej interwencji zabito 100 osób i raniono 300. Podobne zajścia na prośbę przemysłowców miały miejsce w czasie rewolucji 1905 r. Wtedy też Scheibler po raz pierwszy zastosował taktykę lokautu, zwolnił nawet do 9 tys. robotników, uciekał się do takiego zabiegu kilkakrotnie. W wyniku protestów dzień pracy w zakładach skrócono do 10 godzin, do 8 godzin zmniejszony on został ustawowo dopiero w 1918 r. przez państwo polskie.

W 1895 r. wraz z Juliuszem Kunitzerem i Izraelem Poznańskim reprezentował sfery gospodarcze Łodzi w delegacji przyjętej przez cara Mikołaja II. Po wybuchu wojny rosyjsko-japońskiej w 1904 r. przekazał 10 tys. rubli na dozbrojenie armii rosyjskiej.

Scheibler wspierał budownictwo sakralne w Łodzi, zarówno wyznania katolickiego, ewangelickiego, żydowskiego, jak i prawosławnego. Współfinansował katedrę św. Stanisława Kostki oraz podarował nieruchomość pod obecną Kurię Biskupią w Łodzi. W 1907 r. podarował Warszawskiemu Towarzystwu Naukowemu 10 tys. rubli, ponadto subsydiował Teatr Polski oraz prasę polską i niemiecką w Łodzi, w tym „Dziennik Łódzki". W czasie I wojny światowej przyczynił się do rozszerzenia pomocy pieniężno-materialnej dla pracowników zakładów. Od 1924 r. był członkiem Amerykańsko-Polskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w USA.

W okresie międzywojennym był członkiem Stronnictwa Prawicy Narodowej, zasiadając w okresie 1924–1934 w komitecie redakcyjnym „Dnia Polskiego" obok Janusza Radziwiłła, Roberta Geyera i Maurycego Poznańskiego. Wymieniano go wśród darczyńców mediolańskiej La Scali. Należał do grona przyjaciół króla angielskiego Jerzego V, miał go darzyć wielką sympatią cesarz niemiecki Wilhelm II, bywał też na dworze carskim. Podejmował na balach i przyjęciach przedstawicieli władz i artystów, których szczególnie ceniła jego matka Anna. W 1901 r. byli u niej Henryk Sienkiewicz i Henryk Siemiradzki.

Rodzina: Karol Scheibler II był najstarszym synem Karola Scheiblera (1820–1881) oraz Anny z d. Werner (1835–1921), pochodzącej ze spolonizowanej w XVIII w. rodziny ziemiańskiej z Saksonii. Wernerowie zostali nobilitowani za czasów króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, a ojciec Anny był właścicielem farbiarni w Ozorkowie i Zgierzu. Karol II w 1887 r. ożenił się z Anną Julią Melanią, córką Ludwika Grohmana. Przyjął też wówczas obywatelstwo rosyjskie (do niemieckiego wrócił w 1915 r.), jego

żona zrobiła to już w 1880 r. Mieli 4 synów: Karola Wilhelma III (1888–1934), dyrektora zakładów scheiblerowskich, fabrykanta, działacza gospodarczego i społecznego, Jerzego Ludwika (1890–1961), członka zarządu firmy rodzinnej i jej rady nadzorczej, Erika Edwarda (1892–1915), por. armii niemieckiej, poległego w Rosji, Karola Egona (1901–1964), kierownika jednego z oddziałów firmy rodzinnej. Przewidywany na głównego dziedzica majątku rodzinnego, wspomniany już Karol Wilhelm III zmarł przedwcześnie w 1934 r. (rok przed ojcem). Uczęszczał do gimnazjum państwowego w Łodzi, wkrótce jednak przeniesiono go do Liceum Imperatorskiego w Carskim Siole pod Petersburgiem. Ukończył je w 1907 r. ze srebrnym medalem, uzyskując jednocześnie przydział wojskowy do elitarnej Lejbgwardii Pułku Grodzieńskiego. Następnie studiował na Politechnice w Dreźnie, ukończył ją w 1911 r. z wyróżnieniem, otrzymując tytuł inżyniera technologa. Kolejne dwa lata poświęcił na praktykę zawodową, którą odbył w najbardziej renomowanych firmach włókienniczych Liverpoolu i w Czechach oraz w kilku firmach hurtowych Bremy. Zarówno jego żona Jadwiga Paulina z Richterów (ur. 1890), jak i dzieci mieli obywatelstwo polskie.

Ojciec Karola II, Karol Scheibler I (a dla Karola Wilhelma III dziadek), założyciel polskiej gałęzi rodu, wywodził się ze starej niemieckiej rodziny wyznania ewangelicko-augsburskiego z Nadrenii. Miał wykształcenie średnie, a swoje doświadczenie zawodowe zdobywał początkowo w przędzalni należącej do kuzyna matki w Belgii. Pracował również w zakładach produkcji maszyn włókienniczych w tym kraju i przyjął tamtejsze obywatelstwo. Następnie otworzył przedstawicielstwo angielskich firm produkcji maszyn włókienniczych pod Wiedniem. Stamtąd przeniósł się do fabryki włókienniczej prowadzonej w Ozorkowie przez jego wuja, której to fabryki został wkrótce dyrektorem. Od 1852 r. zakładał kolejne, coraz większe przedsiębiorstwa w Łodzi. Na pierwsze duże przedsięwzięcie uzyskał pożyczkę z Banku Polskiego w Warszawie, popartą przez prezydenta miasta Łodzi. Następnie kredytowały go także banki niemieckie i angielskie. Szczególne kontakty biznesowe łączyły go z Berlinem. Po 1878 r. nawiązał także bliską współpracę z Crédit Lyonnais, a maszyny zaczął sprowadzać z Francji. Poza zakładami włókienniczymi zbudował gazownię i bocznicę kolejową, która łączyła zakłady z Koleją Fabryczno-Łódzką. Karol Scheibler I inwestował w najnowocześniejsze ówcześnie maszyny i nowinki techniczne, przez co stał się liderem w przemyśle bawełnianym Królestwa Polskiego. Większość maszyn i chemikaliów oraz amerykańską bawełnę sprowadzano z Liverpoolu, Bremy i Hamburga. Zyskał na globalnym deficycie bawełny wywołanym przez wojnę secesyjną, zgromadził bowiem jej zapasy wielokrotnie większe od konkurencji. W marcu 1879 r. car Aleksander II nadał mu Order Świętego Stanisława II klasy za usługi okazane Towarzystwu Opieki nad Żołnierzami Ranionymi i Chorymi. Od 1865 r. był członkiem zarządu Towarzystwa Kolei Fabryczno-Łódzkiej, której pierwszą inwestycją była linia łącząca Łódź z Koluszkami. Od 1869 r. nadzorował powołanie Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Łodzi, a od 1872 r. był w składzie jego dyrekcji. W 1871 r. stanął na czele komitetu założycielskiego Banku Handlowego w Łodzi, pełniąc od 1872 r. do śmierci funkcję prezesa rady nadzorczej. W 1875 r. był w gronie współzałożycieli Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Zasiadał również w zarządzie Szpitala Miejskiego św. Aleksandra w Łodzi i był honorowym

konsulem generalnym Austro-Węgier w Królestwie Polskim. Na rok przed śmiercią, w 1880 r. Karol Scheibler I przekształcił swoje przedsiębiorstwo w spółkę akcyjną – Towarzystwo Akcyjne Manufaktur Bawełnianych Karola Scheiblera. W rękach członków jego rodziny i kilku dalszych krewnych znalazł się pakiet 360 akcji imiennych o wartości 9 mln rubli, których nie włączano do obiegu giełdowego. Jego nazwisko zachowało się w nazwie przedsiębiorstwa do 1946 r. Pod koniec życia nabył też 100-hektarowy folwark w Łodzi, stając się tym samym ziemianinem, figurował dzięki temu w „Roczniku Towarzystwa Osad Rolniczych". Jak się przypuszcza, nie znał dobrze języka polskiego.

Rodzina posiadała wiele nieruchomości, w tym wiejski pałac rodzinny na Dolnym Śląsku w Blumenrode (Kwietno) oraz w majątku w Dambritsch (Dębicach), okazały dom mieszkalny wraz z wielkimi magazynami w Warszawie przy ul. Trębackiej 4, zwany powszechnie Domem Pani Scheiblerowej, matki Karola II.

Po II wojnie światowej większość bezpośrednich potomków rodziny osiadła w RFN, część wyemigrowała do Brazylii. Próbowali tam podejmować działalność przemysłową, jednak bez większego powodzenia. Większość z żyjących nie zna już polskiego, ale odwiedzają co jakiś czas Polskę, niektórzy pielęgnują pamięć o potędze rodu.

Pochówek: w mauzoleum rodzinnym (Kaplicy Scheiblerów) na starym cmentarzu ewangelickim w Łodzi. Zbudowano je ogromnym kosztem w 1888 r. dla jego ojca, wcześniej rozpisując na projekt kilka ogólnopolskich konkursów, które nie zostały jednak rozstrzygnięte. Ostatecznie kaplicę zaprojektowali architekci warszawscy – Edward Lilpop i Józef Pius Dziekoński. Zawiera ona wiele nawiązań do sztuki średniowiecznej, co miało podkreślać starożytne pochodzenie rodu.

Odznaczenia: W 1895 r. Karol Scheibler II został uhonorowany przez cara dziedzicznym szlachectwem oraz tytułami barona i radcy tajnego. W 1910 r. Scheiblerowie otrzymali w Darmstadt tytuł barona oraz tarcze herbowe od Ernesta Ludwika Karola Alberta Wilhelma, wielkiego księcia Hesji i Renu. Wcześniej, w 1895 r., prawdopodobnie jako przygotowanie do tego aktu, Johann Heinrich Scheibler z nadreńskiej linii rodziny wydał pracę o jej historii z drzewem genealogicznym sięgającym średniowiecza i koligacjami z Goethem.

Karol Scheibler od 1925 r. sprawował funkcję honorowego konsula Republiki Austriackiej, a od 1930 r. honorowego konsula generalnego Austrii. Odznaczony przez prezydenta Ignacego Mościckiego Złotym Krzyżem Zasługi (1930) – „za zasługi dla rozwoju polskiego przemysłu węglowego oraz dla gospodarczego i kulturalnego rozwoju Zagłębia Dąbrowskiego" – i Orderem Papieskim. Nosił tytuł szambelana papieskiego.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.28376.1; https://Wielcy.pl/nekrologia/69948; https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Scheibler_II; Bartczak 1999; *Fabryki PRL. Uniontex – historia zakładów*, https://www.fabrykiprl.pl/fabryki/uniontex/ (dostęp: 31 V 2025); *Scheibler Karol Wilhelm*, w: PSB, t. 35, 1994, s. 430; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Saturn" kopalnia węgla, kopalnia węgla kamiennego, towarzystwo Górniczo-Przemysłowe

Rola w firmie: członek zarządu (1906), prezes rady zarządzającej (1907).

Dane adresowe firmy: Czeladź – 1904–1911; adres zarządu: w Łodzi – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 5 mln rubli – 1907–1911; kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1904, 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 300 000–3 mln rubli – 1907.

Zatrudnienie: 2200 robotników – 1904; 2000–2200 robotników – 1905–1907; 2655 robotników – 1908; 2357 robotników – 1910; 2256 robotników – 1911.

Spotkani w firmie: Alfred Biedermann, Jan Brzostowski, Henryk Czeczot, S. Dawidson, Juliusz Heinzel bar., Edward Herbst, Józef Karney, Hieronim Kondratowicz, Kunitzer, Linke, Czesław Podleski, Stanisław Reicher, Wilhelm Sonne, Jan Alfons Surzycki, Z. Szczotkowski.

Firma: „Ignacy" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1904–1907).

Dane adresowe firmy: Rogoźnik – 1904, 1905–1907.

Zatrudnienie: 18 robotników – 1904, 1905–1907.

Spotkani w firmie: Edward Herbst.

Firma: Scheibler Karol towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów bawełnianych, towarzystwo akcyjne zakładów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik, członek zarządu, dyrektor (1904–1911).

Dane adresowe firmy: Łódź, Rynek Wodny 2 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 9 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 21 500 000 rubli – 1904; 15 mln rubli – 1905, 1906; 21 mln rubli – 1907–1911.

Zatrudnienie: 7300 robotników – 1904; 7000 robotników – 1905–1907, 1908; 7200 robotników – 1910; 7500 robotników – 1911.

Spotkani w firmie: Karol Bäckmann, Waldemar Bersin, Feliks Binder, Virgile de Cahours, Dandin, A. Dondain, Ferster, A. Frisch, Antoni Förster, Edward Herbst, Henryk Herbst, Leon Herbst, Emil Herzig, Ernest Jaeckel, Juliusz Kregczy, Stanisław Lipkowski, Bronisław Michelis, August Moes, Arnold Muthmann, Oskar Müller, Jarosław Pełka, Leopold Plesterer, Robert Priebsch, Paweł Riebensahm, Oskar Rinow, Franciszek Rotter, Emil Scheibler, Emil Schülde, A. Stellmacher, A. Umlauf, B. Umlauf, Edward Wagner.

Firma: Scheibler Karol towarzystwo akcyjne przędzalni bawełny, towarzystwo akcyjne zakładów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1911).

Dane adresowe firmy: pow. będziński, poczta Myszków, w. Żarki – 1904–1911, adres zarządu: m. Łódź, Rynek Wodny 2 – 1907–1911.

Zatrudnienie: 120 robotników – 1904–1911.

Spotkani w firmie: J. Hiller, M. Migulin.

Firma: Bank Handlowy w Łodzi

Rola w firmie: wiceprezes rady (1910, 1911).

Dane adresowe firmy: Łódź, ul. Średnia 16 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 5 mln rubli – 1910, 1911; 2 690 000 rubli – 1910; 2 740 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Alfred Biedermann, Wacław Dybczyński, T. Ender, Henryk Grohman, Kurt Hauk, Edward Herbst, Henryk Herbst, Edmund Hille, J. Hirszberg, Hirschberg, Juliusz Kindermann, Edward Landie, O. Mantey, E. Patz, J. Petters, J. Rychter, K. Steinert, R. Steinert, J. de Tanfani, Izydor Zand, R. Ziegler.

Firma: Szejblera K. Akc. Tow. sprzedaż towarów płóciennych

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: Warszawa, ul. Trębacka 4 – 1911.

Firma: Scheibler K., Towarzystwo Akc. oddział składu towarów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 56 – 1911.

Spotkani w firmie: J.D. Kon.

Firma: Scheibler K. Towarzystwo Akc. sklep spożywczy

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: Łódź, ul. Piotrkowska 61 i Pfaffendorf 14 (11) – 1911.

—— ❖ ——

Silberstein Mieczysław (ur. 31 III 1876 w Łodzi, zm. 13 IX 1907 w Łodzi) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Studiował w Berlinie i Heidelbergu. Ostatecznie doktoryzował się z nauk chemicznych na Uniwersytecie w Genewie.

Działalność gospodarcza: Od 1889 r. pełnił funkcję dyrektora technicznego w fabryce wełny czesankowej „Dąbrówka", należącej do jego ojca Markusa Silbersteina. Członek zarządu Towarzystwa Akcyjnego „Dąbrówka" i Towarzystwa Akcyjnego M. Silbersteina. Był współzałożycielem Drugiego Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. W trakcie strajku robotników w 1907 r. odmówił zapłaty robotnikom za czas przestoju w czasie lokautu. Został przez robotników zatrzymany, a następnie jeden z nich go zastrzelił. Informacja o zabójstwie rozeszła się szeroko, także za granicą. Surowego ukarania sprawców zamachu domagał się od gen.-gubernatora Królestwa Polskiego Gieorgija Skałona premier Rosji Piotr Stołypin. Na mocy sądu wojennego gen. Nikołaj Kaznakow rozstrzelał 7 robotników (w tym jednego ujętego w Niemczech) i jedną robotnicę uznanych za winnych śmierci Silbersteina, 700 robotników zesłano do Czelabińska lub skazano na roboty, 130 zamknięto w więzieniach.

Działalność społeczna: Mieczysław Silberstein grał na skrzypcach i interesował się sztuką starożytną. Był mecenasem malarzy, organizował plenery malarskie w majątku

matki. Po śmierci rodzina przekazała jego księgozbiór Miejskiej Bibliotece Publicznej w Łodzi.

Rodzina: Mieczysław Silberstein nie założył rodziny i nie miał potomstwa. Był synem Markusa Silbersteina i Teresy z Cohnów (1842–1914). Markus Silberstein (1833–1899) był jednym z najbogatszych łódzkich fabrykantów bawełny w XIX w. W 1878 r. uruchomił przy ul. Piotrkowskiej tkalnię mechaniczną. Na sąsiadujących działkach do 1889 r. wybudował trzy kolejne tkalnie oraz przędzalnię przy ul. Pustej. Firma Silbersteina znalazła się w gronie największych w branży wełnianej w Królestwie Polskim. Markus Silberstein był również współzałożycielem konsorcjum skupiającego łódzkich przemysłowców, które w 1897 r. zawarło z władzami lokalnymi umowę, na mocy której miało wybudować w Łodzi linie tramwajowe. Bratem Mieczysława Silbersteina był Stanisław Silberstein (1869–1942), absolwent Wyższej Szkoły Rzemieślniczej w Łodzi i Instytutu Handlowego w Antwerpii. Stanisław razem ze swoim szwagrem Maurycym Poznańskim przejął akcje Piotrkowskiej Manufaktury A. Frumkin i S-ka oraz nabył w Piotrkowie osadę młynarską Bugaj (1910/1911). Od tego momentu piotrkowskie przedsiębiorstwa stały się częścią składową łódzkiego koncernu włókienniczego Silbersteinów. Od 1919 r. Stanisław Silberstein był wiceprezesem, a po śmierci w 1937 r. Maurycego Poznańskiego prezesem obu spółek: Towarzystwa Akcyjnego Marcusa Silbersteina i Piotrkowskiej Manufaktury S.A., od stycznia 1935 r. połączonej z Towarzystwem Akcyjnym „Dąbrówka". Był właścicielem majątku ziemskiego w miejscowości Wysoka w pow. będzińskim. W 1905 r. uczestniczył w pracach Komisji ds. Samorządu Miejskiego w Królestwie Polskim, w tym też roku był członkiem delegacji łódzkich przedsiębiorców, która bezskutecznie zabiegała w Petersburgu o drugi mandat poselski do Dumy w Łodzi. W 1909 r. kandydował w Łodzi do I Dumy z ramienia Żydowskiego Komitetu Wyborczego, ale nie został wybrany. Był współzałożycielem i członkiem zarządu Banku Handlowego Wilhelma Landaua w Łodzi (1913–1914), członkiem Komitetu Giełdowego, wiceprezesem Łódzkiego Komitetu Handlu i Przemysłu, członkiem rady pierwszego łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu (1907–1909), od 1904 r. pełnił funkcję podstarszego w Zgromadzeniu Kupców Miasta Łodzi. Był współzałożycielem w 1899 r. i członkiem pierwszego zarządu Towarzystwa Doraźnej Pomocy Lekarskiej. W 1903 r. planował utworzenie Towarzystwa Szerzenia Postępu Przemysłowego im. Juliusza Kunitzera. Był działaczem Polskiej Macierzy Szkolnej (1905–1907), Towarzystwa Oświatowego „Wiedza", Towarzystwa Gry Szachowej i Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich. Wspierał finansowo Szkołę Handlową Zgromadzenia Kupców m. Łodzi i przewodniczył komitetowi budowy jej nowego gmachu. W 1902 r. ufundował nagrodę pieniężną na konkurs dramatyczny im. Henryka Sienkiewicza, zorganizowany w Łodzi. W 1903 r. był inicjatorem utworzenia Polskiego Towarzystwa Teatralnego w Łodzi, które wsparł finansowo. Kolekcjonował malarstwo, organizował plenery, przyjaźnił się z malarzami, m.in. Henrykiem Siemiradzkim. W 1908 r. zainicjował powołanie Towarzystwa Oświatowego im. Elizy Orzeszkowej w Łodzi. W 1914 r. był radnym, a po wybuchu wojny został wiceprezesem Głównego Komitetu Obywatelskiego. Swój księgozbiór w 1927 r. przekazał Miejskiej Bibliotece Publicznej w Łodzi. Od 1930 r. mieszkał we Francji, skąd zarządzał firmami w Polsce. W 1942 r.

został we Francji aresztowany, osadzony w obozie w Drancy i wysłany do obozu zagłady w Auschwitz, gdzie zginął.

Mieczysław Silberstein miał 4 siostry: Ajdlę (Adelę) (1866–1934), Chanę (Ewelinę) (1868–1939), Salomeę (Sarę) (1872–1938) i Jadwigę Janinę Dianę (1875–1945) – matkę Stefana Napierskiego i Marii Eiger-Kamińskiej. Stefan Napierski, właściwie Stefan Marek Eiger (1899–1940) był poetą i wydawcą dwumiesięcznika „Ateneum". Napierski był zwolennikiem asymilacji żydowskiej i w młodości przyjął chrzest, był żonaty z Ireną Tuwim. Rozstrzelany w Palmirach. Jego ojcem był Bolesław Eiger, przedsiębiorca, pełniący też funkcję konsula Danii, którego siostra Regina Eiger (1876–1943, zamordowana w Treblince) wyszła za Stanisława Silbersteina. Stefan Napierski miał jeszcze 2 młodszych braci: Kazimierza i Zdzisława oraz siostrę Marię Eiger-Kamińską. Kazimierz Mieczysław Eiger (1909–1987) był krytykiem sztuki, przedstawicielem dyplomatycznym rządu emigracyjnego w Londynie w Kolumbii (1946–1952). Wykładał historię sztuki na Uniwersytecie Narodowym w Kolumbii. W latach 50. był cenionym krytykiem sztuki w Kolumbii. Pochowany jako katolik, do końca życia deklarował polską narodowość i obywatelstwo. Córką Jadwigi Janiny Diany Silberstein była Maria Eiger-Kamińska (1897–1983), działaczka komunistyczna, członkini WKP(b), KPP, PPR i PZPR. W latach 1942–1943 pracowała w Centralnej Szkole Specjalnej Ministerstwa Obrony ZSRR. W 1945 r. powołana na stanowisko I sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PPR w Poznaniu. Dyrektorka Departamentu Szkolenia w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego. Po wydarzeniach grudniowych 1970 r. wystąpiła z PZPR.

Pochówek: na cmentarzu żydowskim w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.29524.1; https://wielcy.pl/nekrologia/40793; https://pl.wikipedia.org/wiki/Mieczys%C5%82aw_Silberstein; Badziak, Strzałkowski 1994; *Silberstein Mieczysław*, w: PSB, t. 37, 1996, s. 483–484; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Silberstein M. towarzystwo akcyjne fabryki wyrobów wełnianych i bawełnianych, towarzystwo akcyjne wyrobów wełnianych i bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 242/250 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 240/242 – 1905–1907; adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 240/242 i ul. Pusta 13 – 1907–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 40 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 4 mln rubli – 1904.

Spotkani w firmie: B. Eiger, M. Glücksman, Zygmunt Lichtenfeld, Stanisław M. Silberstein, Teresa Silberstein.

Firma: Silberstein M. skład chustek, towarzystwo akcyjne wyrobów wełnianych i bawełnianych, towarzystwo akcyjne wyrobów wełnianych i bawełnianych (przędzalnia wełny zgrzebnej, czesankowej i bawełny, tkalnia, farbiarnia i wykończalnia)

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911), członek zarządu (1905–1906).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 240/242 – 1905–1907; adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 240/242 i ul. Pusta 13 – 1907–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 40 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 4 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: B. Eiger, M. Glücksman, Zygmunt Lichtenfeld, I. Margulies, Maurycy Poznański, Stanisław M. Silberstein, Teresa Silberstein, A. Wardyński.

Firma: „Dąbrówka" towarzystwo akcyjne przędzalni wełnianej czesankowej, towarzystwo akcyjne przędzalni wełny czesankowej

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1906).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Łódź, ul. Piotrkowska 260 – 1905–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 40 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Samuel Apt, Bolesław Eiger, Emil Kiebbe, A. Lemoine, Zygmunt Lichtenfeld, I. Margulies, Maurycy Poznański, Stanisław M. Silberstein, Teresa Silberstein.

—— ❖ ——

Skarbiński Stanisław Marian (ur. 21 IX w 1857 w Krakowie, zm. 2 V 1925 w Grodźcu) – przedsiębiorca, inżynier górnictwa.

Wykształcenie: Uczył się w I Cesarsko-Królewskiej Wyższej Szkole Realnej w Krakowie, a także na Politechnice w Wiedniu.

Działalność gospodarcza: Od 1878 r. pracował jako inżynier konstruktor w biurze technicznym L. Zieleniewskiego w Krakowie, następnie w Fabryce Maszyn Parowych i Odlewni „Orthwein, Markowski, Karasiński S-ka" w Warszawie (1880). Od 1 VII 1880 do 1900 r. był dyrektorem naczelnym Fabryki Portland Cement w Grodźcu w Zagłębiu Dąbrowskim. Cement produkowany w tym zakładzie był znany nie tylko w Królestwie Polskim, ale także w Rosji, na Górnym Śląsku i w Galicji. W 1911 r. fabryka ta zajmowała drugie miejsce pod względem produkcji cementu w Królestwie Polskim, produkowała ponad 53 tys. ton cementu rocznie i zatrudniała 300 robotników. W latach 1886–1914 pełnił także funkcję dyrektora kopalni „Maria" (własność Stanisława Ciechanowskiego), w której wydobywano 50 tys. ton węgla rocznie i zatrudniano 320 robotników. W 1899 r. był współzałożycielem (razem ze Stanisławem Ciechanowskim) spółki akcyjnej Grodzieckie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Przemysłowych, która w latach 1899–1901 uruchomiła kopalnię węgla kamiennego „Grodziec II" (kapitał zakładowy w 1912 r. ponad 3,5 mln rubli i 13 mln zł w 1924 r.). Kopalnia ta wyróżniała się dobrymi wynikami finansowymi, nowoczesnym osprzętem specjalistycznymi i skutecznie konkurowała z niemieckimi kopalniami na Górnym Śląsku, a nawet w Zagłębiu Ruhry. Kompleks zakładu dysponował osiedlem robotniczym, szpitalem oraz szkołą dla dzieci pracowników. W 1913 r. kopalnia „Grodziec II"

zatrudniała 1250 pracowników, a wydobycie osiągnęło 480 tys. ton, co plasowało ją na drugim miejscu w Zagłębiu (w 1924 r. zatrudniała 2100 pracowników i miała 500 tys. ton wydobycia rocznie). Od 1903 r. Skarbiński był członkiem rady nadzorczej Towarzystwa Grodzieckiego oraz wielu zależnych od Towarzystwa podmiotów: Towarzystwa Akcyjnego Huty Żelaza „Puszkin", Kopalni Rudy Żelaza „Zrobisko", Towarzystwa Akcyjnego Modrzejowskich Zakładów Górniczo-Hutniczych. Od 1904 r. członek zarządu i rady nadzorczej Stowarzyszenia Dozoru Kotłów w Warszawie. Prowadził także własny tartak i fabrykę beczek w Kieleckiem.

Działalność społeczna: W 1903 r. założył Ochotniczą Straż Pożarną kopalni „Grodziec" i został jej pierwszym prezesem. Pełnił m.in. funkcję prezesa (od 1915) Rady Zjazdów Przemysłowców Górniczych i Hutniczych Królestwa Polskiego, której członkiem był od 1910 r., a także członka Rady Handlowo-Przemysłowej. W ramach pracy w Radzie zainicjował m.in. wydanie mapy geologicznej Zagłębia Dąbrowskiego oraz monografii źródłowej *Przemysł górniczy i hutniczy w Królestwie Polskim* (1918). Był przewodniczącym Prezydium Kuratorium Finansowego (wspierającego działania powstałej w 1919 r. Akademii Górniczej w Krakowie). W czasie I wojny światowej był prezesem Rady Okręgowej Władz Obywatelskich, zabiegających o utrzymanie majątku kopalń przed rabunkiem niemieckich wojsk. W latach 1914–1918 był prezesem Stowarzyszenia Techników w Sosnowcu. W 1918 r. został członkiem Rady Stanu. W 1918 r. współtworzył Związek Górników i Hutników Polskich. Od 1910 r. był przewodniczącym Rady Opiekuńczej Szkoły Handlowej (późniejszej Wyższej Szkoły Realnej, Gimnazjum Męskiego Zgromadzenia Kupców) w Będzinie. Zainicjował ufundowanie bursy dla studentów Akademii Górniczej w Krakowie. Był współorganizatorem Centralnego Związku Polskiego Przemysłu Górnictwa Handlu i Finansów („Lewiatan") i od 1919 r. jego wiceprezesem. W 1923 r. otrzymał doktorat honoris causa Akademii Górniczej. Miał wpływ na opodatkowanie kopalni w Zagłębiu w celu wybudowania domu profesorskiego i laboratorium maszynowego Akademii Górniczej. Sprawował funkcję prezesa Rady Będzińskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu i Koła Macierzy Polskiej w Grodźcu. Jego imieniem nazwano jedną z ulic w dzielnicy Krowodrza w Krakowie.

Rodzina: Był synem lekarza Feliksa Skarbińskiego oraz Wiktorii z Hanickich. Od 1882 r. jego żoną była Izabella Jadwiga Aleksandra z Żychlińskich, z którą miał córkę Jadwigę Różę Stanisławę (1883–1937) oraz syna Stanisława Mariana jun. (1886–1969), który po ukończeniu w 1905 r. Politechniki w Karlsruhe pracował u ojca, najpierw w cementowni „Grodziec", a od 1916 r. w dyrekcji Towarzystwa Grodzieckiego, które objął po jego śmierci.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1924): „w uznaniu zasług, położonych na polu rozwoju przemysłu górniczego w Rzeczypospolitej Polskiej".

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.30015.1; https://wielcy.pl/nekrologia/58264; https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Skarbi%C5%84ski; *Skarbiński Stanisław Marian*, w: PSB, t. 38, 1997, s. 31; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Grodzieckie Towarzystwo kopalni węgla i zakładów przemysłowych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1907), dyrektor zarządzający (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Będzin, w. Grodziec – 1904, 1905–1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 625 000 rubli – 1904, 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1907.

Spotkani w firmie: Stanisław Ciechanowski, Karol Deike, E. Dos, K. Kasiński, A. Martin, Herman Meyer.

Firma: „Grodziec I" kopalnia węgla, kopalnia węgla kamiennego

Rola w firmie: dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, gm. Górnicza, w. Grodziec – 1904; gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Będzin, w. Grodziec – 1905–1907; gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Ciechanowski, Bronisław Kolbe, Walerian Świrtun.

Firma: Skarbiński S. tartak i fabryka beczek

Rola w firmie: imiennik (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. kielecka, poczta Chęciny, w. Wolica – 1904, 1905–1907.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 56 600 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 56 600 rubli – 1906, 1906, 1907, 1907.

Firma: „Puszkin" towarzystwo akcyjne huty żelaznej

Rola w firmie: dyrektor (1904–1905), członek zarządu (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Puszkin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 20 – 1904, 1905–1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 2 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1904–1911; produkcja roczna: 741 683 rubli – 1904; produkcja roczna: 750 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Stanisław Gustaw Brun, Karol Deike, Gwido ks. Henckel-Donnersmarck, Henryk Marconi, Jerzy Meyer, Nahler.

Firma: „Grodziec" kopalnia kamienia wapiennego

Rola w firmie: dyrektor zarządzający (1907–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1904–1911.

Spotkani w firmie: J. Borman, J. Bortnan, Stanisław Ciechanowski, Jakub Marian Skarbiński.

Firma: „Grodziec" fabryka cementu Portland

Rola w firmie: członek zarządu (1904), dyrektor zarządzający (1908–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1911; adres pocztowy: gub. piotrkowska, pow. będziński, w. Grodziec – 1904; adres pocztowy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: J. Borman, J. Bortnan, Stanisław Ciechanowski, Jakub Marian Skarbiński.

Firma: „Puszkin" towarzystwo akcyjne huty żelaznej

Rola w firmie: członek zarządu (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Puszkin – 1911; adres fabryki: gub. piotrkowska, poczta Sosnowiec, osada Puszkin – 1905–1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 20 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 2 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 750 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Karol Deike, Gwido ks. Henckel-Donnersmarck, Henryk Marconi, Jerzy Meyer, Nahler.

Firma: „Grodziec II" kopalnie węgla kamiennego

Rola w firmie: dyrektor (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Będzin, w. Grodziec – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 2 625 000 rubli – 1907–1911.

Firma: Będzińskie Towarzystwo Wzaj. Kred., Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Budzińskie

Rola w firmie: członek rady nadzorczej (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Będzin – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał wpłacony: 75 000 rubli – 1910; kapitał wpłacony: 82 955 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: S. Ciechowski, M. Cieszkowski, N. Cukierman, B. Jasiński, J. Kozłowski, S. Królikowski, D. Rosenblum, M. Sztajer, J. Sączewski, W. Wardzichowski, S. Weinzieher, J. Wrzosek.

Firma: „Zrobisko" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: członek zarządu (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Poraj – 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Gustaw Brun, Gwido ks. Henckel-Donnersmarck, Henryk Marconi, Jerzy Meyer, Nahler, Riesenkampf.

—— ❖ ——

Steigert Gotfryd (ur. 29 I 1852 w Łodzi, zm. 4 V 1897 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Gotfryd Steigert zbudował pod koniec lat 80. XIX w. mechaniczną tkalnię i przędzalnię wyrobów bawełnianych, a wcześniej był właścicielem manufaktury bawełnianej w Łodzi. W latach 90. XIX w. fabryka zatrudniała 60 robotników, w kolejnych latach aż do I wojny światowej była rozbudowywana i unowocześniana. Obrót roczny jego fabryki przed I wojną światową wynosił przeciętnie 1,5 miliona mln rubli. Po zakończeniu Wielkiej Wojny zakłady Gotfryda

Steigerta podupadły finansowo, Steigertowie, w tym nowy właściciel Gotfryd Albert Steigert jun., musieli się ratować podnajmowaniem obiektów fabrycznych różnym firmom (m.in. zakładowi produkującemu rajtuzy, odlewni metali lekkich i mechanicznym tkalniom). Los zakładu przypieczętowała zbliżająca się w 1945 r. do Łodzi Armia Czerwona, wówczas Gotfryd Albert Steigert jun. wraz z rodziną opuścił miasto.

Rodzina: Gotfryd Steigert był synem Jakuba Steigerta (ur. 1822) i Wilhelminy Amalii z Wagnerów (1823). Był bratem Teodora Steigerta (1849–1914), przemysłowca z łódzkiej branży tekstylnej. Żoną Gotfryda Steigerta była Amalia Berta Michel (1859–1930), mieli syna Gotfryda Alberta Steigerta, który ożenił się z Małgorzatą Jadwigą Bennich, wywodzącą się z rodziny znanych w Łodzi przemysłowców branży tekstylnej.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.1272677; Pierzchała 2016; *Ulica Piotrkowska 159 – fabryka Gotfryda Steigerta*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-159 (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Steigert Gotfryd przędzalnia, farbiarnia i fabryka wyrobów bawełnianych, przędzalnia, tkalnia i farbiarnia wyrobów bawełnianych, przędzalnia, tkalnia, farbiarnia i apretura wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 159 – 1904–1910; adres fabryki: m. Łódź, ul. Nowo-Spacerowa 58 – 1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 159 – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1911; roczna produkcja: 265 000 rubli – 1904.

—— ❖ ——

Steigert Teodor (ur. 5 VIII 1849 w Łodzi, zm. 2 XII 1914 w Łodzi) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Uczył się w łódzkiej Niemiecko-Rosyjskiej Szkole Realnej. Edukację zakończył po 2 klasach. Następnie pracował w tkalni ojca, gdzie zdobywał umiejętności praktyczne.

Działalność gospodarcza: Rodzina Steigertów, rolników z Wirtembergii, została wraz z innymi kolonistami sprowadzona na początku XIX w. do założonej przez władze pruskie osady Nowosolna. Dopiero urodzony w 1822 r. Jakub Steigert przeniósł się w latach 40. XIX w. do Łodzi, gdzie przy ul. Piotrkowskiej 233 prowadził niewielką tkalnię ręczną. W 1872 r. założył tkalnię barchanów i kortu, która była obsługiwana przez kilka ręcznych warsztatów tkackich. Początkowo działalność prowadził w domu tkackim, potem rozbudował tkalnię i skład tkanin, a produkcję przestawił na wyrób tkanin wełnianych, chustek i obrusów. W 1893 r. fabryka obejmowała 50 ręcznych warsztatów tkackich obsługiwanych przez 70 pracowników (potem liczba krosien wzrosła do 85, a zatrudnionych było 90 osób). W latach 90. XIX w. wartość produkcji jego manufaktury wynosiła 180 tys. rubli. Umożliwiło mu

to zbudowanie kamienicy przy ul. Piotrkowskiej. W 1898 r. wzniósł trzypiętrową przędzalnię bawełny, wyposażoną w system wentylacyjny, ogrzewanie oraz oświetlenie zasilane z własnego generatora. Obok wybudował również kotłownię, maszynownię z maszyną parową o mocy 250 KM oraz dom mieszkalny przeznaczony dla majstrów tkackich, a także ambulatorium. W 1901 r. tkalnia miała 10 tys. wrzecion cienkoprzędnych i 1880 niciarkowych, wartość produkcji rocznej wynosiła 355 tys. rubli, a zatrudnienie przekraczało 200 pracowników. W latach 1909–1911 przędzalnia została powiększona do 15 tys. wrzecion cienkoprzędnych i 2350 niciarkowych, natomiast moc maszyny parowej zwiększona do 600 KM. Steigert uruchomił również mechaniczną tkalnię z 22 krosnami i zlikwidował warsztaty tkackie przy ul. Piotrkowskiej. Wartość rocznej produkcji wyniosła wówczas 920 tys. rubli, a zatrudnienie wynosiło ok. 600 osób. W lipcu 1914 r. przekształcił firmę w spółkę Towarzystwo Akcyjne Wyrobów Wełnianych i Bawełnianych, którego kapitał zakładowy wyniósł 1,5 mln rubli. Akcjonariuszami spółki oprócz Teodora Steigerta zostali jego żona i synowie.

Po I wojnie światowej w zakładach zrezygnowano z prowadzenia tkalni, uruchomiono jedynie przędzalnię o nazwie: Przędzalnia Bawełny „Teodor Steigert" S.A. Przez prawie cały okres międzywojenny przedsiębiorstwo borykało się z poważnymi problemami finansowymi. W trakcie II wojny światowej funkcjonowało jako Textilwerke Theodor Steigert A.G. Po II wojnie światowej zarówno fabrykę, jak wille rodzinne przejęło państwo jako mienie poniemieckie (Teodor Steigert jun. podpisał volkslistę). Funkcjonowała pod nazwą Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego nr 19, a od 1947 r. stała się częścią Państwowych Zakładów Przemysłu Bawełnianego im. PKWN. Po przeprowadzonej w 1964 r. reorganizacji stała się ponownie oddziałem, tym razem Przędzalni Bawełny im. gen. Waltera. Obecnie znajduje się tam salon meblowy firmy „Ordom".

Działalność społeczna: Teodor Steigert był podstarszym w Cechu Tkaczy, należał do Zgromadzenia Kupców Miasta Łodzi oraz Komitetu Dyskontowego łódzkiej filii Banku Państwa, ponadto był członkiem zarządów: Łódzkiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, Niemieckiego Stowarzyszenia Szkolno-Oświatowego oraz chóru przy kościele luterańskim św. Jana. Od 1903 r. był skarbnikiem łódzkiej Ochotniczej Straży Ogniowej. Wspierał finansowo Dom Sierot parafii ewangelickiej Świętej Trójcy. Działał w komisji podatkowej Łódzkiej Inspekcji Podatkowej.

Rodzina: Teodor był synem Jakuba Steigerta i Wilhelminy z Wagnerów. Ożenił się z Ernestyną z Kühnelów, mieli m.in. córkę Klarę Alwinę (ur. 1872), żonę Juliusza Kindermanna (1866–1932), fabrykanta łódzkiego, założyciela Towarzystwa Akcyjnego Bawełnianej Manufaktury Juliusza Kindermanna, synów Teodora Alberta (1874–1939) i Adolfa (1881–1923), męża Heleny Rathe, a także córki Melindę Jenny (ur. 1882) i Alicję (ur. 1896), żonę Georga Sella.

Teodor Steigert miał braci Jakoba jun. (1852–1894) i Gotfryda (1852–1914) oraz siostrę Alwinę. Innym znanym przedstawicielem rodu Steigertów był Ludwik Artur (ur. 1883), syn Jakoba Steigerta jun. Był właścicielem fabryki wyrobów wełnianych „Steigert Bracia" na początku XX w. w Łodzi. Jego żoną była Augusta Jadwiga Ziegler (ur. 1885), pochodząca ze znanej rodziny łódzkich kupców.

Po rodzinie zostało w Łodzi poza fabryką wiele budynków, w tym wille i znana Kamienica Pod Harpiami przy ul. Piotrkowskiej 90, wzniesiona w latach 1895–1896 według projektu Franciszka Chełmińskiego. Początkowo po uruchomieniu nowej fabryki mieściła się w niej siedziba zarządu przedsiębiorstwa i skład wyrobów fabrycznych. Z biegiem lat wszystkie oficyny przeznaczono na cele mieszkalne. W okresie międzywojennym na jej pierwszym piętrze, w 7 pokojach, mieściła się siedziba żydowskiej loży wolnomularskiej B'nei B'rith (Synowie Przymierza). Należeli do niej przedstawiciele inteligencji i znani fabrykanci, jak Borys Eitingon czy Oszer Kohn. Przy ul. Milionowej Teodor Steigert wybudował willę według projektu Maurycego Bornsteina dla swojego syna Adolfa. Ponieważ syn Adolfa, a wnuk Teodora, podpisał volkslistę, po wojnie państwo przejęło zarówno rezydencję, jak i całą fabrykę jako mienie poniemieckie.

Pochówek: na starym cmentarzu ewangelickim w Łodzi.

Odznaczenia: rosyjski medal Za Gorliwość (1896), noszony na Wstędze Orderu Świętego Stanisława.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.31985.1; https://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Steigert; *Teodor Steigert – historia firmy i rodziny Steigertów*, 11 IX 2023, https://baedekerlodz.blogspot.com/2023/09/teodor-steigert-historia-firmy-i.html (dostęp: 31 V 2025); Pierzchała 2016; *Ulica Piotrkowska 159 – fabryka Teodora Steigerta*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-159 (dostęp: 31 V 2025); *Steigert Teodor*, w: PSB, t. 43, 2008, s. 288; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Steigert Teodor przędzalnia i tkalnia, tkalnia wełny

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 90 – 1904; adres tkalni – m. Łódź, ul. Piotrkowska 90; adres przędzalni: m. Łódź, ul. Przędzalniana 76 – 1907, 1908; adres fabryki: m. Łódź, tkalni – ul. Piotrkowska 90 – 1905, 1906; adres przędzalni: ul. Przędzalniana 76 – 1905, 1906; adres tkalni i przędzalni: m. Łódź, ul. Przędzalniana 76 – 1910, 1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 90 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 587 300 rubli – 1904.

Firma: Steigert Teodor, Steinert Karol fabryka wyrobów bawełnianych i apretura, przędzalnia, tkalnia i drukarnia wyrobów bawełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 274 – 1904; m. Łódź, ul. Piotrkowska 276 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1905–1911; produkcja roczna: 1 875 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1907–1911.

Firma: Steigert Teodor przędzalnia i tkalnia

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: tkalni – m. Łódź, ul. Piotrkowska 90; adres przędzalni – m. Łódź, ul. Przędzalniana 76 – 1905–1907, 1908; adres fabryki: m. Łódź,

ul. Przędzalniana 76 – 1911; adres tkalni i przędzalni: m. Łódź, ul. Przędzalniana 76 – 1910; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 90 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Adolf Steigert.

—— ❖ ——

Suski Lucjan (ur. 30 VI 1865 w Warpęsach, zm. 9 IX 1950) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Lucjan Suski był właścicielem folwarku Kozłów Biskupi w ziemi sochaczewskiej. Posiadał gorzelnię, której wartość obrotu rocznego wynosiła 27 tys. rubli (1905–1911).

Działalność społeczna: Lucjan Suski był członkiem AK o ps. „Sosna", zaopatrywał w żywność zgrupowanie AK „Kampinos".

Rodzina: Rodzicami Lucjana Suskiego byli Piotr Suski (1818–1892), właściciel folwarku Giżyce w ziemi sochaczewskiej, członek Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim, oraz Antonina Skarżyńska (1831–1871). Żoną Lucjana Suskiego była Maria Olszewska (1862–1951). Mieli syna Lucjana Suskiego (1906–1957).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.196117; *Widziałem, słyszałem, zapamiętałem*, https://starysochaczew.pl/widzialem-slyszalem-zapamietalem/ (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Kozłów Biskupi", Suski Lucjan, Suski M. gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Sochaczew, w. Kozłów Biskupi – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 30 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; produkcja roczna: 16 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 27 500 rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

—— ❖ ——

Szlenkier Jan Józef (ur. 22 VI 1848 w Warszawie, zm. 6 I 1910 w Andrychowie) – fabrykant.

Wykształcenie: Odbył praktykę garbarza w zakładzie rodzinnym.

Działalność gospodarcza: Jan Józef Szlenkier w 1868 r. razem z bratem Karolem Janem założyli garbarnię „Bracia Szlenkier" w Warszawie. Zakład specjalizował się w produkcji skór podeszwowych, juchtu obuwniczego i pasów skórzanych dla przemysłu. Firma zatrudniała 150 pracowników, wytwarzała rocznie 65 tys. skór o wartości ponad milion rubli, co czyniło ją jedną z największych garbarni w Królestwie Polskim. Jan Józef Szlenkier był zastępcą sędziego Sądu Handlowego w Warszawie (1880–1887) oraz członkiem warszawskiego oddziału Towarzystwa Popierania

Rosyjskiego Przemysłu i Handlu w Petersburgu (1883). Działał we władzach Koła Przemysłowców Królestwa Polskiego (1905). W 1905 r. był zastępcą delegata Zjazdów Przedstawicieli Handlu i Przemysłu Rosji. Po konflikcie z bratem rozwiązał w 1899 r. spółkę „Bracia Szlenkier" i stał się współwłaścicielem kolejnej garbarni w Warszawie („Pfeiffer Bracia, Szlenkier i Temler"), której początki sięgają 1806 r., kiedy firmę garbarską założył Jan Gottfried Temler – osadnik z Saksonii. W 1860 r. garbarnia zatrudniała 160 robotników i specjalizowała się w produkcji skór dla galanterii oraz dla przemysłu (pasy do maszyn). Pod koniec lat 60. XIX w. zaliczała się do największych i najlepiej wyposażonych zakładów przemysłowych w Królestwie Polskim. W latach 70. XIX w. 30% produkcji trafiało na eksport, surowce sprowadzano m.in. z Rosji, Ameryki, Indii, Australii, Danii, Norwegii. Do firmy należał również skład skór oraz fabryka kleju. W 1879 r. przekształciła się w S.A. Towarzystwo Akcyjne Fabryki Garbarskiej Temler i Szwede z kapitałem 1 mln rubli i rocznym obrotem 2,5 mln rubli. W latach 80. XIX w. była największą garbarnią w Królestwie Polskim (ok. 280 robotników). Od lat 20. XX w. w zarządzie firmy zasiadał także przedstawiciel rodziny Pfeifferów. Na terenie upaństwowionego kompleksu fabrycznego garbarni „Pfeiffer Bracia, Szlenkier i Temler" w PRL działały różne zakłady, w tym m.in. Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania, Stołeczne Zakłady Wyrobów Konfekcyjnych „Apis" oraz firma obuwnicza „Syrena". W III RP kompleks budynków pofabrycznych popadł w ruinę.

Jan Józef Szlenkier był również właścicielem folwarku Wiązowna pod Warszawą, który sprzedał w 1908 r. Szymonowi Neumanowi, wycofał się następnie z życia zawodowego i osiadł w swoim majątku ziemskim w Andrychowie w Galicji.

Działalność społeczna: Jan Józef Szlenkier był kuratorem warszawskiego szpitala ewangelicko-augsburskiego, ufundował także ołtarz główny dla katolickiego kościoła parafialnego w Wiązownie. Był członkiem zarządu Ewangelicko-Augsburskiego Stowarzyszenia Opieki nad Dziećmi (1889), prezesem Przytułku dla Rzemieślników i Robotników Fabrycznych w Warszawie, w latach 1895–1898 kuratorem Sal Zarobkowych im. Staszica w Warszawie. Działając w sekcji pożyczkowej Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, wspierał finansowo m.in. Szpital Wolski i przytułek św. Anny. Razem z Sewerynem Czetwertyńskim, Zdzisławem Lubomirskim i Adamem Krasińskim założył w 1905 r. organizację konserwatywną Spójnia Narodowa.

Rodzina: Rodzicami Jana Józefa Szlenkiera byli Jan Karol Szlenkier (1811–1873), właściciel rodzinnej garbarni w Warszawie, i Anna Barbara Temler (1821–1884), córka przedsiębiorcy z branży garbarskiej. Bratem Jana Józefa Szlenkiera był Karol Jan Szlenkier (1839–1900), fabrykant z branży garbarskiej, m.in. założyciel garbarni w Berdyczowie, której produkcja przed I wojną światową pokrywała 1/5 zapotrzebowania na produkty skórzane armii rosyjskiej. W 1889 r. Karol Jan Szlenkier był współzałożycielem spółki Fabryka Firanek, Tiulu i Koronek, Szlenkier, Wydżga i Weyer, a ponadto prezesem Kasy Przemysłowców, założycielem Kasy Chorych, kasy oszczędnościowej i przyfabrycznej szkoły trzyletniej dla dzieci robotników z zakładu Szlenkierów w Warszawie. Jego córka Zofia Szlenkier w 1914 r. ufundowała szpital dziecięcy (im. Karola i Marii) przy ul. Leszno w Warszawie. Członkowie rodziny Karola Jana Szlenkiera utworzyli też Szkołę Rzemieślniczą im. Karola Szlenkiera przy

ul. Górczewskiej w Warszawie (1913). W gmachu szkoły mieścił się też Państwowy Instytut Robót Ręcznych, a w III RP to siedziba Instytutu Badań Edukacyjnych.

Żoną Jana Józefa Szlenkiera była Maria Heriadin (1851–1929), mieli 4 dzieci. Córka Anna Maria Szlenkier (1878–1900) wyszła za mąż za Teodora Wernera (1867–1919), dyrektora fabryki Towarzystwa Akcyjnego „Norblin, Buch i Werner". Syn Józef Jan Szlenkier (1879–1922) był redaktorem „Gazety Przemysłowo-Handlowej" i członkiem Komitetu Organizacyjnego Towarzystwa Przemysłowców Guberni Królestwa Polskiego.

Pochówek: na cmentarzu lokalnym w Andrychowie, następnie jego trumna została przeniesiona na Cmentarz Powązkowski w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.33664.1; https://wielcy.pl/nekrologia/43207; *Szlenkier Jan Józef*, w: PSB, t. 48, 2015, s. 364; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Pfeiffer Bracia i Temler, Pfeiffer Bracia, Szlenker i Temler garbarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Smocza 43 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 3 800 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 3 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1911; roczna produkcja: 3 800 000 rubli – 1906, 1907, 1908; roczna produkcja: 4 300 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Pfeiffer, Aleksander Temler.

—— ❖ ——

Szwede Aleksander Ludwik (ur. 4 X 1849, zm. 10 II 1920 w Warszawie) – przemysłowiec.

Wykształcenie: Absolwent Szkoły Głównej Handlowej Leopolda Kronenberga w Warszawie (druga połowa lat 60. XIX w.). Odbył też praktykę zawodową w zakładzie garbarskim „Temler i Szwede", należącym do jego ojca, Ludwika Szwede. Następnie został wysłany przez ojca za granicę w celu odbycia praktyki handlowej.

Działalność gospodarcza: W początkach kariery Aleksander Szwede z pomocą finansową ojca kierował kantorem skupu i sprzedaży maszyn przemysłowych, który został w pewnym momencie przekształcony w dom handlowy „A. Szwede i spółka" w Warszawie. W 1874 r. Aleksander Szwede razem z Maurycym Robertem Bormanem założyli spółkę „Borman i Szwede", produkującą narzędzia do przemysłu spożywczego, która w 1877 r. wybudowała fabrykę z szerokim asortymentem produkowanych urządzeń: kotły parowe, aparatura podgrzewająca wodę, zróżnicowane instalacje dla gorzelni, cukrowni, krochmalni, drożdżowni. Sprzęty produkowane w ich fabryce były wykorzystywane do 1884 r. w ponad stu gorzelniach. W 1893 r. wybudowano filie fabryki z dwoma nowymi kotlarniami miedzi i żelaza, a także podciągnięto półkilometrową bocznicę do zakładu, łączącą ją z Koleją Warszawsko-Wiedeńską. Na przełomie XIX i XX w. firma uzyskała status spółki akcyjnej (Tow. Akc. Zakładów Mechanicznych Borman, Szwede i Spółka), a ich zakład był jednym z największych w tamtych czasach w Warszawie, zatrudniał od 750 do 1000 robotników. Spółka

miała swoje przedstawicielstwa w Kijowie, Moskwie i Petersburgu, a także agentury w Łodzi i Wilnie. W 1905 r. dysponowała kapitałem zakładowym w wysokości 1,8 mln rubli i rocznym obrotem w wysokości 2 mln rubli.

Zakłady „Borman i Szwede" wytwarzały najwięcej specjalistycznej aparatury do przemysłu spożywczego w Królestwie Polskim. 60% produkcji fabryki Szwedego i Bormana trafiało na rynek rosyjski, a jej wyroby otrzymywały nagrody m.in. na targach w Paryżu (1900) i Turynie (1911). Kres prosperity położyła I wojna światowa – armia rosyjska wywiozła sprzęty fabryczne i produkty w głąb Rosji w 1915 r., dzieła zniszczenia dokończyła okupacyjna armia niemiecka. W 1918 r. spółka zaprzestała działalności. W II RP firma została reaktywowana przez syna Maurycego Roberta Bormana – Stanisława Bormana, jednak już bez udziału Aleksandra Szwede.

Działalność społeczna: Aleksander Szwede był kolekcjonerem sztuki, zwłaszcza obrazów malarzy polskich. Przyjaźnił się z Ksawerym Branickim i był częstym bywalcem w jego pałacu w Wilanowie. Prowadził działalność dobroczynną, był też zapalonym myśliwym.

Rodzina: Aleksander Szwede był synem Henryki Cerisy (1827–1898), pasierbicy Wincentego Norblina, i Ludwika Szwede (1816–1901), znanego przemysłowca warszawskiego, współwłaściciela jednej z największych garbarni w Królestwie Polskim „Temler i Szwede". Ludwik Szwede był ponadto członkiem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Fabryk Metalowych Norblin, Bracia Buch i T. Werner w Warszawie oraz założycielem browaru w Częstochowie, a także członkiem komitetu budowy Pomnika Adama Mickiewicza (1898) w Warszawie, pełnił też funkcję prezesa Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności (do 1895).

Żoną Aleksandra Szwede była Emilia Eugenia Hoch (1856–1929), mieli 4 dzieci, m.in. Ludwika Jana Szwede (1876–1913), inżyniera i wicedyrektora technicznego w zakładzie „Borman i Szwede". Ludwik Jan Szwede ukończył Instytut Technologiczny w Petersburgu, był kolekcjonerem litografii, które współcześnie wystawione są w Gabinecie Rycin i Rysunków Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości.

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-reformowanym przy ul. Żytniej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.34105.1; https://wielcy.pl/nekrologia/53326; *Szwede Aleksander Ludwik*, w: PSB, t. 49, 2014, s. 467; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Bormann, Szwede i Spółka towarzystwo akcyjne zakładów mechanicznych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908), dyrektor (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Srebrna 16 – 1911; adres pocztowy: m. Warszawa, ul. Srebrna 16 – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 800 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Maurycy Bormann, Stanisław Bormann, Ludwik Czarnowski, Lucjan Rozmanit, Ludwik Szwede.

—— ❖ ——

Szweycer Michał Teofil Adam (ur. 6 XI 1843 w Olszowej, zm. 20 I 1919 w Warszawie) – ziemianin.

Wykształcenie: Studiował prawo w Szkole Głównej w Warszawie oraz na Wydziale Prawa na Uniwersytecie w Petersburgu.

Działalność gospodarcza: Michał Szweycer był właścicielem folwarków Łask, Kuflew, Glina i Rzeczyca w pow. tomaszowskim. Pod koniec lat 70. XIX w. przejął po zmarłym ojcu klucz rzeczycki i unowocześnił gospodarkę rolną w swoich folwarkach, m.in. wprowadził płodozmian, skupił się na uprawie ziemniaka. W Rzeczycy i Glinie uruchomił gorzelnie (obrót roczny ok. 30 tys. rubli w latach 1905–1910). Po dokupieniu folwarków Lubocza i Bartoszówka klucz Rzeczyca miał 2600 ha, w tym 800 ha lasu. W 1895 r. Michał Szweycer kupił klucz Łask, z kilkunastoma wsiami i miastem (5700 ha). Skupił się tam na hodowli owiec i krów dojnych, wybudował tartak (obrót roczny ok. 20 tys. rubli w latach 1908–1911) i uruchomił kolejną gorzelnię. W 1907 r. kupił od Stanisława Lubomirskiego klucz Kuflew (6500 ha) w pow. nowomińskim, a dobra rzeczyckie i łaskie oddał pod zarząd synom. W Kuflewie uruchomił gorzelnię, zbudował tartak przy stacji Mrozy, pociągnął też 18-kilometrowy trakt kolei wąskotorowej. Kupił ponadto folwark Brudzice. Drewno ze swoich folwarków eksportował do Anglii. W majątku Łask po śmierci Michała Szweycera osiadł jego syn Janusz Szweycer, mieszkał tam do wybuchu II wojny światowej. Majątek rodzinny został skonfiskowany przez okupanta niemieckiego. Po wojnie folwarki należące do klucza łaskiego zostały znacjonalizowane, a w dworze rodzinnym Szweycerów w Ostrowie koło Łaska ulokowano szkołę gminną. W pierwszej dekadzie XXI w. dwór został wyremontowany i mieści się w nim gminny ośrodek konferencyjny.

Działalność społeczna: Michał Szweycer był uczestnikiem konspiracji zbrojnej w okresie poprzedzającym powstanie styczniowe. W wyniku dekonspiracji składu broni w majątku ojca został uwięziony w Piotrkowie. Uwolniony dzięki protekcji Marii Kalergis, niedługo potem razem z ojcem i bratem wstąpił do oddziału powstańczego kpt. Władysława Grabowskiego. Brał udział w wielu bitwach i potyczkach z wojskami rosyjskimi, m.in. pod Białobrzegami, Ossą i Milanówkiem, gdzie został ciężko ranny. Pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Rolniczego w Piotrkowie. Działał w Stowarzyszeniu Producentów Spirytusu, a także w Sekcji Rolnej Warszawskiego Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu.

Rodzina: Rodzicami Michała Szweycera byli Wincenty Kornel Feliks Szweycer (1810–1872), ziemianin, powstaniec listopadowy i styczniowy, oraz Marianna Leokadia z d. Łabęcka (1810–1882), córka Antoniego Łabęckiego (1773–1854), ziemianina, adwokata, deputowanego na Sejm w latach 1818 i 1820, potomka rodziny frankistowskiej. Kuzynem Michała Szweycera ze strony matki był Hieronim Łabęcki (1809–1862), encyklopedysta, powstaniec listopadowy, badacz historii i prawodawstwa górniczego. Hieronim Łabęcki kierował 5 kopalniami i 28 kopalniami rudy żelaza oraz kilkunastoma hutami stali i cynku w Kongresówce. Stryjem Michała Szweycera był Michał Szweycer (1808–1871), adiutant gen. Józefa Dwernickiego w czasie powstania listopadowego.

Na emigracji we Francji należał do kręgu towiańczyków, wykonał portrety fotograficzne Adama Mickiewicza i Cypriana Kamila Norwida; został rozstrzelany w czasie Komuny Paryskiej. Żoną Michała Szweycera była Eufemia Suska (1854–1937), córka Piotra Suskiego, ziemianina. Mieli 5 dzieci, m.in. syna Janusza Szweycera (1876–1959), właściciela klucza Łask, działacza Polskiej Organizacji Wojskowej, kawalera Złotego Krzyża Zasługi i Orderu Świętego Grzegorza. Wybudował on dworzec kolejowy w Łasku, ufundował budynek poczty, ofiarował place na budowę kościoła parafialnego. Po II wojnie światowej, w wieku 70 lat, obronił pracę magisterską z historii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Rzeczycy.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/le.3705.1.8; https://wielcy.pl/nekrologia/52088; *Dwór w Ostrowie*, https://lask.com.pl/asp/pliki/2024/broszura___dwor_w_ostrowie.pdf (dostęp: 31 V 2025); *Szweycer Michał Teofil Adam*, w: PSB, t. 49, 2014, s. 488; *Ostrów – dwór*, https://zabytek.pl/pl/obiekty/ostrow-dwor-270848 (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Szwejcer Michał gorzelnia i rektyfikacja, tartak

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. rawski, poczta Rawa Mazowiecka, w. Rzeczyca – 1905–1907, 1908, 1910; gub. warszawska, poczta Kałuszyn, w. Wymyśle – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 33 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Władysław Rożyński, Janusz Szwejcer.

Firma: Szwejcer Michał tartak

Rola w firmie: imiennik (1908–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Łask, w. Kolumna – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: roczna produkcja: 20 000 rubli – 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Jan Grabowski.

Firma: „Kuflew" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Mrozy, w. Kuflew – 1911.

Firma: „Rzeczyca" gorzelnia i rektyfikacja

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Rawa Mazowiecka, w. Rzeczyca – 1911.

Firma: „Wronowice" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Łask, w. Wronowice – 1911.

—— ❖ ——

Szyffer Maksymilian (ur. 19 III 1858 w Turku, zm. 16 II 1935 w Łodzi) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Fabryka Maksymiliana Szyffera, produkująca wyroby wełniane (przede wszystkim chusty i koce), rozpoczęła działalność w Łodzi w 1889 r. W kolejnym roku została przekształcona w spółkę akcyjną. Maksymilian Szyffer pełnił w niej funkcję dyrektora zarządzającego. Działał także w Towarzystwie Kredytowym miasta Łodzi. W 1912 r. budynki jego fabryki powiększono, na 300 krosnach pracowało 300 robotników, w fabryce znajdowała się przędzalnia i tkalnia wełny zgrzebnej. Wartość sprzedaży rocznej wynosiła 1,5 mln zł, z czego eksport towarów (m.in. do Anglii, Norwegii, Szwajcarii i poza Europę) przynosił przeciętnie 400 tys. zł zysku rocznie. W latach międzywojennych Maksymilian Szyffer udostępnił niektóre hale produkcyjne firmie H. Gordin i S-ka dla potrzeb tkania jedwabiu. Obecnie w budynku fabryki Szyffera mieści się siedziba austriackiego Towarzystwa Ubezpieczeń UNIQA S.A.

Działalność społeczna: Maksymilian Szyffer był działaczem Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Niesienia Pomocy Głuchoniemym „Ezras Ilmim". Był także członkiem Towarzystwa Popierania Szkół Średnich „Uczelnia", dzięki któremu powstało pierwsze polskie gimnazjum w Łodzi, a także Łódzkiego Towarzystwa Szerzenia Wiedzy Handlowej. Należał do Polskiego Towarzystwa Teatralnego. Wsparł powstały w 1902 r. przytułek dla kalek i paralityków w Łodzi.

Rodzina: Rodzicami Maksymiliana Szyffera byli Maurycy Szyffer i Estera z Fuksów. Maksymilian Szyffer był dwukrotnie żonaty. W pierwszym małżeństwie z Anielą z Maybaumów (1871–1898) miał córkę Salomeę Halinę (1896–1902).

Pochówek: na nowym cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.69568; https://wielcy.pl/nekrologia/69568; https://pl.wikipedia.org/wiki/Maksymilian_Szyffer; *Dawna fabryka Maksymiliana Schiffera. Ulica Gdańska 132*, 25 II 2017, https://baedekerlodz.blogspot.com/2017/02/dawna-fabryka-maksymiliana-schiffera.html (dostęp: 31 V 2025); *Ulica Piotrkowska 187*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-187 (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Szyffer Maksym tkalnia, przędzalnia i apretura

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska – 1904; m. Łódź, ul. Piotrkowska 102 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 100 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1911.

—— ❖ ——

Tarnowski Juliusz Stefan Józef (ur. 4 IV 1864 w Wysocku, zm. 3 X 1917 w Warszawie) – ziemianin, przedsiębiorca, działacz oświatowy, polityk.

Wykształcenie: Ukończył szkołę średnią w Krakowie, potem rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. Ukończył Politechnikę i odbył praktykę górniczą w Leoben. Po powrocie do kraju osiadł w dobrach koneckich, gdzie u boku ojca modernizował zakłady, m.in. wybudował drugi wielki piec w hucie w Stąporkowie (należącej wówczas do największych hut prywatnych).

Działalność gospodarcza: W 1893 r. na podstawie umowy notarialnej z ojcem wszedł w posiadanie dóbr w charakterze administratora (nie był bowiem poddanym rosyjskim i nie mógł zostać pełnoprawnym właścicielem majątku). Po przyjęciu obywatelstwa rosyjskiego po śmierci ojca w 1894 r. został właścicielem majątku Wielkie Końskie – liczącym wówczas 23 846 mórg gruntu, w tym 20 629 mórg lasu. Był on jednym z najbardziej uprzemysłowionych, znajdowały się tam młyny, tartaki, kamieniołomy, terpentyniarnie, kopalnie rudy żelaznej, zakłady metalowe oraz huta żelaza w Stąporkowie, która była jedną z największych tego typu w Królestwie Polskim. Produkowano w niej 4100 ton surówki rocznie i zatrudniano 800 ludzi (w 1911 r. hutę sprzedano warszawskiej firmie metalowej „Bracia Lilpop"). W latach 1899–1910 Juliusz Tarnowski był członkiem rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych i Hutniczych Królestwa Polskiego, od 1901 r. pełnił funkcję prezesa Rady Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Był też prezesem Radomskiego Towarzystwa Rolniczego. Od 1905 r. przewodniczył oddziałowi Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Radomiu, Radomskiej Spółce Rolnej oraz Towarzystwu Zachęty Hodowli Koni w Radomiu, które organizowało m.in. zawody hippiczne. Pełnił funkcję prezesa Zarządu Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Górniczo-Hutniczych i Fabryk „Stąporków" (1904–1910) oraz kopalni gliny „Rogów" (1904–1910). Posiadał także kopalnię rudy żelaznej „Końskie Wielkie" (1904–1911).

Działalność społeczna: Juliusz Tarnowski był zaangażowany w życie społeczne w mieście Końskie, m.in. był inicjatorem powstania straży ogniowej i przewodniczącym komitetu parafialnego zajmującego się przebudową i modernizacją kościoła. Poparł również utworzenie w Końskich gimnazjum. Powołał działające na zasadzie fundacji Stowarzyszenie Emerytalne Pracowników Prywatnych – dla zatrudnionych w dobrach koneckich. Był również prezesem Koneckiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Oszczędnościowo-Pożyczkowego „Spójnia". Bliski politycznie konserwatystom, był jednym z liderów ugodowego wobec Rosji Stronnictwa Polityki Realnej. Współautor memoriału do ministra spraw zagranicznych Rosji Piotra Światopełka-Mirskiego z 10 XI 1904 r., w którym z pozycji lojalistycznych domagano się zaprzestania polityki dyskryminacji Polaków przez samorządy, sądy i instytucje edukacyjne wszystkich szczebli oraz języka polskiego, jako szkodliwej również dla Imperium Rosyjskiego. W 1905 r. razem z gronem umiarkowanych konserwatystów (m.in. Sewerynem Czetwertyńskim, Tomaszem Potockim, Zdzisławem Lubomirskim) utworzył stronnictwo „Spójnia" zbliżone do SPR i Narodowej Demokracji. „Spójnia" wykupiła w 1906 r. „Gazetę Warszawską" i „Gazetę Polską". W 1906 r. „Spójnia" została

zlikwidowana, a Tarnowski powrócił do SPR. Po wybuchu I wojny światowej opowiadał się za rozwiązaniem sprawy polskiej z oparciem na Rosji. Pełnił wówczas funkcję prezesa Komitetu Obywatelskiego (1914–1915), a następnie Komitetu Ratunkowego (1915–1917) w pow. koneckim. W latach 1916–1917 był prezesem Prezydium Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Warszawie, Radomskiego Towarzystwa Rolniczego, towarzystwa emerytalnego pracowników rolnych, a także Głównego Komitetu Ratunkowego w Lublinie i Zarządu Głównego Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej. Przyczynił się do utworzenia Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Był członkiem Komisji Realizacyjnej Tymczasowej Rady Stanu.

Rodzina: Juliusz Tarnowski pochodził z rodziny arystokratycznej o dawnej metryce, skoligaconej z wieloma polskimi rodami magnacko-senatorskimi (m.in. Zamoyskimi, Radziwiłłami, Sapiehami, Potockimi, Branickimi, Wielopolskimi, Czartoryskimi). Syn Jana Dzierżysława Tarnowskiego (1835–1894) i Zofii z Zamoyskich (1839–1930), jego stryjem był Stanisław Tarnowski. Jego ojciec z ramienia konserwatystów był w latach 1867–1876 i 1881–1892 posłem do galicyjskiego Sejmu Krajowego, a w latach 1886–1890 jego marszałkiem. W latach 1869–1870, 1873–1877 i 1879–1885 był posłem do austriackiej Rady Państwa, a od 1881 r. dożywotnim członkiem Izby Panów. Juliusz Tarnowski ożenił się dwukrotnie: pierwszy raz w 1893 r. z Marią Gabrielą ze Starzeńskich (1868–1894), a po jej śmierci w 1897 r. z Anną z Branickich (1876–1953), córką Władysława Branickiego. Z drugą żoną miał 4 dzieci: Władysława (1904–1979), Juliusza Gabriela (1907–1998), Gabrielę (1903–2000), żonę Władysława Potockiego (1903–1973), oraz Stefana (1906–1943). Miał braci Zdzisława Jana Tarnowskiego (1862–1937) i Adama Amora Tarnowskiego (1866–1946) oraz siostrę Zofię Tarnowską (1869–1954), żonę Stanisława Siemieńskiego-Lewickiego. Brat Zdzisław Tarnowski był m.in. członkiem Izby Panów w Wiedniu, posłem na galicyjski Sejm Krajowy, prezesem Stronnictwa Prawicy Narodowej, członkiem Naczelnego Komitetu Narodowego, senatorem II RP II kadencji (1928–1930) z listy BBWR. W 1922 r. posiadał majątki ziemskie o powierzchni 24 800 ha, na czele z Dobrami w Dzikowie. W latach 1903–1914 był prezesem Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego. Brat Adam Amor Tarnowski był dyplomatą Austro-Węgier, m.in. ambasadorem w Bułgarii (1911–1916) i Waszyngtonie (1917).

Pochówek: najpierw w krypcie kościoła św. Aleksandra w Warszawie (1917), następnie w krypcie kościoła św. Jana Chrzciciela w Końskich (1918).

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/2.261.134; https://wielcy.pl/nekrologia/50804; https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Tarnowski_(polityk); Brzeziński 1998; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Rogów" kopalnia gliny

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1910) właściciel.

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, poczta Końskie, w. Rogów.

Firma: „Końskie Wielkie", „Końskie", Tarnowski hr. Juljusz kopalnia rudy

Rola w firmie: właściciel (1904–1907), imiennik (1908–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, poczta Końskie.

Firma: „Końskie Wielkie", „Końskie Wielkie" zakłady Stąporków", „Stąporków" huta szklana, huta żelazna, huta żelazna

Rola w firmie: właściciel (1904–1911).

Dane adresowe firmy: adres: gub. radomska, poczta Końskie, w. Stąporków – 1904, 1905, 1906; adres: gub. radomska, poczta Niekłań, w. Stąporków – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: roczna produkcja: 4100 ton surówki – 1890.

Zatrudnienie: 800 pracowników.

Spotkani w firmie: O. Bertram, Władysław Branicki, Daniel Kraushar.

Firma: „Końskie Wielkie", „Końskie Wielkie" zakłady „Stąporków", „Końskie Wielkie", Zakłady Górniczo-hutnicze „Stąporków"

Rola w firmie: właściciel (1904–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Końskie, w. Stąporków – 1905; gub. radomska, poczta Niekłań, w. Stąporków – 1906, 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Władysław Branicki, Alfred Hantke, Stanisław Karski, Stefan Knowiakowski, Józef Lilpop, Jan Poklewski-Koziełł, Ludwik Przezdziecki, R. Płużański, S.W. Surzycki, K. Szulc, Klemens Szynkiewicz, M. Święcicki.

—— ❖ ——

Tąkiel Stefan (ur. 27 III 1868 w Rykałach, zm. 1944 w Krakowie) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Stefan Tąkiel był właścicielem wielu folwarków na południowym Mazowszu, m.in. Brzostowca, Lisowa i Rykał. Głównym ośrodkiem jego działalności gospodarczej były Rykały, w skład których wchodziły dwa młyny, gorzelnia, sady i stawy rybne. Rodzina Tąkielów nabyła te dobra w 1840 r. W 1863 r. Franciszek Tąkiel ustanowił spadkobiercą swojego bratanka, Władysława Piotra Tąkiela. Folwark w 1874 r. miał powierzchnię 1051 mórg (725 mórg ornych, 229 mórg lasu). Od 1911 r. właścicielem Rykał i okalających go mniejszych folwarków był jego syn, Stefan Tąkiel, w tym czasie folwark Rykały obejmował 551 ha ziemi. Po II wojnie światowej majątek rozparcelowano, a dwór zdewastowano. W 1989 r. pałac wyremontowano na potrzeby lokalnej szkoły.

Rodzina: Tąkielowie pojawili się na ziemi grójeckiej w 1840 r. W latach 70. XIX w. rodzina zakupiła folwarki Jastrzębia Stara (472 ha) i Sielec (505 ha). Ten ostatni przejął w międzywojniu Gracjan Tąkiel, zarządzający firmą „Gracjan Tąkiel i S-ka". Do końca II wojny światowej rodzina Tąkielów utrzymała w posiadaniu rodzinnym tylko folwark Rykały. Ojcem Stefana Tąkiela był Władysław Piotr Tękiel (1839–1911), obywatel ziemski, a matką Emma Bonin Sławianowska (1846–1925). Żoną Stefana Tąkiela była Maria Teresa z d. Tąkiel (ur. 1847).

Pochówek: na cmentarzu w Przybyszewie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.218362; *Zagadka Tąkielów*, https://instytut-genealogii.com.pl/zagadka-takielow/ (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Brzostowice" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Nowe Miasto, w. Brzostowice – 1905; gub. radomska, poczta Nowe Miasto, w. Brzostowice – 1906, 1907, 1908, 1910; gub. warszawska, poczta Mogielnica, w. Brzustowiec – 1911.

Firma: „Rykały" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Mogielnica, w. Rykały – 1911.

—— ❖ ——

Temler Aleksander (ur. 4 XI 1825 w Warszawie, zm. 22 X 1917 w Warszawie) – fabrykant.

Wykształcenie: Uczył się garbarstwa w zakładzie ojca. Praktykował we francuskich i niemieckich garbarniach. Uczył się w Collège de France, gdzie słuchał m.in. wykładów Adama Mickiewicza.

Działalność gospodarcza: Historia przedsiębiorstwa Temlerów sięga 1806 r., kiedy w Warszawie firmę garbarską założył Jan Gottfried Temler – osadnik z Saksonii. W 1848 r. Aleksander Temler przejął z bratem garbarnię ojca, którą następnie przeobraził z Ludwikiem Szwede w spółkę „K.A. Temler i L. Szwede". Garbarnia była jedyną w Warszawie, która posiadała maszynę parową (moc 20 KM). W 1860 r. zatrudniała 160 robotników i specjalizowała się w produkcji skór zarówno dla galanterii, jak i dla przemysłu (pasy do maszyn). Pod koniec lat 60. XIX w. była jednym z największych i najlepiej wyposażonych zakładów przemysłowych w Królestwie Polskim. W latach 70. XIX w. 30% produkcji trafiało na eksport, surowce sprowadzano m.in. z Rosji, Ameryki, Indii, Australii, Danii, Norwegii. Do firmy należał również skład skór oraz fabryka kleju. W 1879 r. firma przekształciła się w S.A. Towarzystwo Akcyjne Fabryki Garbarskiej Temler i Szwede, z kapitałem 1 mln rubli i rocznym obrotem 2,5 mln rubli. W latach 80. XIX w. była największą garbarnią w Królestwie Polskim (ok. 280 robotników). Od lat 20. XX w. w zarządzie firmy zasiadał także przedstawiciel skoligaconej z Temlerami rodziny Pfeifferów, posiadających *de facto* 51% akcji. W latach 1867–1869 Aleksander Temler pełnił funkcję sędziego Trybunału Handlowego w Warszawie. Był jednym z założycieli i prezesem Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Warszawskich. Razem m.in. z Leopoldem Kronenbergiem założył Bank Handlowy z oddziałami w Rosji i w Niemczech. Był członkiem komitetu nadzorczego Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Warszawie. W 1875 r. był współzałożycielem fabryki „Bormann i Szwede", produkującej sprzęt dla przemysłu spożywczego (kapitał zakładowy w 1905 r. wynosił 1,8 mln rubli, roczna wartość produkcji 2 mln rubli, w zakładzie zatrudniano tysiąc robotników). Był jednym z akcjonariuszy (166 tys. rubli) S.A. Fabryk Metalowych „Norblin, Bracia Buch i Werner" (w 1914 r. wartość

produkcji wynosiła 2,1 mln rubli, zatrudniano 600 robotników). Na terenie upaństwowionego kompleksu fabrycznego Temlerów w PRL działały różne zakłady, w tym m.in. Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania, Stołeczne Zakłady Wyrobów Konfekcyjnych „Apis" oraz firma obuwnicza „Syrena". W III RP kompleks fabryczny był opuszczony.

Działalność społeczna: Przy garbarni działała kasa pożyczkowo-oszczędnościowa dla robotników, kasa przezorności dla urzędników i kasa wsparć dla wdów i starców. Temler wybudował przy ul. Gęsiej w Warszawie niskoczynszowy dom dla robotników, przy garbarni otworzono też trzyklasową szkołę dla dzieci pracowników oraz czytelnię dla okolicznych mieszkańców. W 1861 r. Temler został wybrany do Rady Miejskiej Warszawy, działał w Kolegium Kościelnym warszawskiej parafii ewangelicko-augsburskiej, był sygnatariuszem listu apelującego o wprowadzenie nabożeństw w języku polskim, obok odprawianych po niemiecku. Wspierał finansowo powstańców styczniowych (wysyłał im m.in. uprzęże końskie i siodła). Aresztowany przez władze rosyjskie i osadzony w Cytadeli Warszawskiej, zwolniony po wpłaceniu kaucji przez zaprzyjaźnionego z nim Leopolda Kronenberga. Był założycielem i sponsorem Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, z Kronenbergiem i Janem Tadeuszem Lubomirskim zakładał spółki rolnicze, zrzeszenia rzemieślnicze i kasy pożyczkowe. Wspierał finansowo ośrodki resocjalizacji dla młodzieży. Od 1881 r. należał do warszawskiej Fundacji Szkolnej Przemysłowców. Wspierał ofiary zamieszek antyżydowskich, finansował jadłodajnię „Posiłek" przy kościele ewangelicko-augsburskim w Warszawie, wybudował żłobek przy ul. Karolkowej, pomógł przy tworzeniu Przytułku dla Podupadłych Rzemieślników i Robotników Fabrycznych w Warszawie. Ofiarował 5 tys. rubli na renowację Kolumny Zygmunta na Pl. Zamkowym w Warszawie (1887).

Rodzina: Urodzony w rodzinie wyznania ewangelicko-augsburskiego, był synem Jana Gotfryda Temlera (1793–1885), przybyłego ok. 1807 r. z Saksonii do Warszawy, uczestnika powstania listopadowego, oraz katoliczki Anny Marii Franke (1797–1857). Aleksander Temler miał siostry: Annę Barbarę (1821–1884), Zuzannę Anatolinę (1827–1910), Karolinę (1829–1918), Emilię Krystynę (1833–1917), Elżbietę Annę (1840–1885) i Annę Matyldę (1841–1893). Żoną Aleksandra Temlera była Emilia Wilhelmina Granzow (1836–1925). Mieli 9 dzieci, m.in. Ludwika Feliksa Temlera (1857–1938), ziemianina, mecenasa sztuki i kolekcjonera, Józefa Temlera (1864–1944), ziemianina, dyrektora fabryki Remusów w Londynie oraz garbarni „Temler i Szwede", zabitego przez Niemców w czasie powstania warszawskiego. Syn Aleksander Ferdynand (1868–1919), filister korporacji Welecja, został dyrektorem fabryki „Bracia Pfeiffer i Temler". Córka Anna Augusta (1866–1946) wyszła za mąż za Kazimierza Ludwika Schiele, właściciela firmy „Haberbusch i Schiele Zjednoczone Browary Warszawskie". Córka Maria Emilia (1862–1956) była żoną Stanisława Leopolda Pfeiffera (1856–1929), prezesa firmy „Bracia Pfeiffer".

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.102201; https://wielcy.pl/nekrologia/50841; *Temler Aleksander*, w: PSB, t. 53, 2019, s. 122; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Pfeiffer Bracia i Temler, Pfeiffer Bracia, Szlenker i Temler garbarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Smocza 43 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 3 800 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 3 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1911; roczna produkcja: 3 800 000 rubli – 1906, 1907, 1908; roczna produkcja: 4 300 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Pfeiffer, Szlenker.

Firma: Temler i Szwede towarzystwo akcyjne fabryki garbarskiej

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Okopowa 78 – 1904, 1911; adres fabryki: m. Warszawa, ul. Okopowa 78 – 1905–1907, 1908, 1910; adres składu: m. Warszawa, ul. Bielańska 27 – 1905–1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 2 100 000 rubli – 1904–1910; przybliżony obrót roczny: 2 200 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Julian Fuchs, Henryk Karpiński, L. Szwede, Jan Henryk Temler, Jan Maurycy Temler, Józef Temler.

—— ❖ ——

Tołłoczko Julian (ur. 24 XII 1864 w Kamienicy, zm. 4 V 1922 w Warszawie) – ziemianin, przedsiębiorca, polityk.

Wykształcenie: Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Był przez krótki czas ułanem w wojsku austro-węgierskim.

Działalność gospodarcza: Julian Tołłoczko razem z członkami rodziny był udziałowcem i dyrektorem cukrowni „Łubna" w Kazimierzy Wielkiej i „Szreniawa" koło Proszowic. Od 1891 r. był już samodzielnym akcjonariuszem cukrowni. Od 1895 r. pełnił funkcję prezesa rady nadzorczej Banku Galicyjskiego dla Handlu i Przemysłu w Krakowie. Odbiorcą cukru początkowo były hurtownie w gub. kieleckiej i radomskiej oraz składy w Warszawie, Krakowie i Petersburgu. Od 1909 r. głównym odbiorcą cukru był Dom Handlowy Natansonów w Warszawie, który handlował wyrobami cukrowni Tołłoczki głównie w Rosji, ale także w Persji. Julian Tołłoczko był członkiem Mińskiego Towarzystwa Rolniczego. W 1907 r. wybrano go do zarządu Wołkowyskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu, był też członkiem zarządu i prezesem Związku Zawodowego Cukrowni Królestwa Polskiego i reprezentował polskich cukrowników na zjazdach branżowych m.in. w Kijowie i w Petersburgu. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Julian Tołłoczko został prezesem Związku Zawodowego Cukrowni byłego Królestwa Polskiego. Został też członkiem Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan"). Z poręczenia „Lewiatana" znalazł się w 1919 r. w Radzie Przemysłowo-Handlowej przy ministrze przemysłu i handlu. W Memoriale Związku Cukrowni sprzeciwiał się projektowi reformy rolnej. W 1920 r. został prezesem rady nadzorczej Towarzystwa Ubezpieczeń

„Piast". W 1921 r. współzakładał Polski Akcyjny Bank Komercyjny. Był prezesem Izby Handlowej Polsko-Węgierskiej. Od 1922 r. pełnił funkcję wiceprezesa Zarządu Polskiego Banku Kredytowego w Warszawie.

Działalność społeczna: Julian Tołłoczko na przełomie XIX i XX w. zaliczał się do grupy polskich lojalistycznych polityków, co sprawiło, że jako delegat z gub. kieleckiej uczestniczył w ceremoniale koronacji Mikołaja II (1896). Był uczestnikiem spotkań środowisk lojalistycznych zmierzających do wybudowania pomnika carycy Katarzyny II w Wilnie. Brał udział w zabiegach o reformy agrarne na Litwie i Rusi. Przed wyborami do II Dumy Państwowej w 1906 r. został prezesem polskiego Komitetu Wyborczego w Grodnie, który skupiał także środowiska ziemian rosyjskich. W 1907 r. został wybrany na stanowisko wiceprezesa Stronnictwa Krajowego Litwy i Białorusi. W czasie wyborów do III Dumy Państwowej wybrano go na prezesa polsko-rosyjskiego Komitetu Gubernialnego, jednakże porażka wyborcza Komitetu spowodowało osłabienie jego aktywności politycznej. W czasie I wojny światowej jego dwór w Werdomiczach został spalony przez wojska rosyjskie, po interwencji w Moskwie otrzymał odszkodowanie w wysokości 400 tys. rubli. W 1917 r. objął na krótko funkcję prezesa Zjednoczenia Polskiego. W 1917 r. współtworzył Stronnictwo Narodowo-Zachowawcze w Piotrogrodzie (prezesem był Aleksander Meysztowicz, Julian Tołłoczko był członkiem zarządu). Na przełomie 1917 i 1918 r. Stronnictwo weszło do Rady Porozumienia Stronnictw Państwowości Polskiej, uznającej Radę Regencyjną za „jedyny prawowity rząd polski". W czasie wojny polsko-bolszewickiej należał do inicjatorów powołania Ligii Obrony Ojczyzny. Był też znanym filantropem, m.in. fundatorem odbudowy kościoła Paulinów na Skałce w Krakowie, restauracji kościoła parafialnego w Kazimierzy Wielkiej, mecenasem Związku Artystów Scen Polskich i budowy Teatru Polskiego w Warszawie. Był członkiem Towarzystwa Bibliotek Publicznej, współtworzył Polską Macierz Szkolną. Wznosił domy mieszkalne dla pracowników cukrowni, założył szkołę dla ich dzieci oraz zorganizował teatr zakładowy. Zgromadził bibliotekę liczącą 7 tys. tomów.

Rodzina: Julian Tołłoczko był synem Edwarda Tołłoczki (1840–1910), powstańca styczniowego, ziemianina osiadłego w Galicji, oraz Marii z Marszałkowiczów (1840–1912). Miał brata Edwarda Antoniego (1867–1894) oraz siostry: Stefanię (1864–1925), żonę ziemianina Kazimierza Dziekońskiego, i Jadwigę (1865–1941), zamężną z Pawłem Tarasowiczem, ziemianinem. Żoną Juliana Tołłoczko była Emilia z Badenich (1869–1954). Mieli 3 dzieci: Juliana (1889–1904), Stanisława (1905–1986) i Cecylię (1892–1963).

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, następnie szczątki przeniesiono do kaplicy Tołłoczków w Werdomiczach.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/1.279.95; https://wielcy.pl/nekrologia/55505; https://pl.wikipedia.org/wiki/Julian_To%C5%82%C5%82oczko; *Tołłoczko Julian*, w: PSB, t. 54, 2021, s. 94; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Łubna i Szreniawa", „Łubna" towarzystwo akcyjne fabryk cukru i rafinerii, towarzystwo akcyjne fabryk cukru i rafinerii „Łubna i Szreniawa", towarzystwo akcyjne fabryki cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904), dyrektor zarządzający (1904–1908, 1910–1911), prezes (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. kielecka, pow. pińczowski, poczta Kazimierza Wielka – 1904–1910; gub. kielecka, poczta Kazimierza Wielka – 1911; adres zarządu: Julian Tołłoczko, gub. kielecka, m. Kazimierza Wielka – 1905–1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1904–1911; produkcja roczna: 817 100 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 893 466 rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 1 893 466 rubli – 1911; roczna produkcja: 817 100 rubli – 1906.

Spotkani w firmie: Hilary Bogucki, Antoni Kaliński, Alfons Kobyliński, Julian Kontrymowicz, Franciszek Kuester, T. Kuester, Edward Majewski, Selig Natanson, Stanisław Postawka, J. Tarasewicz, Fr. Tarczyński, Józef Trzebiński, Antoni Wodzicki hr. Antoni Zawiliński, Włodzimierz Zawiliński, Stanisław Żabiński.

Firma: „Szreniawa" towarzystwo akcyjne fabryk cukru i rafinerii „Łubna i Szreniawa", towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904), dyrektor zarządzający (1904–1906), prezes (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. kielecka, poczta Proszowice, osada fabr. Szreniawa – 1904–1910; gub. kielecka, poczta Proszowice, osada Szreniawa – 1911; adres zarządu: Julian Tołłoczko, gub. kielecka, m. Kazimierza Wielka – 1905, 1906; adres zarządu: gub. kielecka, Lubna w Kazimierzy Wielkiej – 1907, 1908, 1910; adres zarządu: gub. kielecka, w. Kazimierza Wielka – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy Towarzystwa Akcyjnego: 1 200 000 rubli – 1910; kapitał zakładowy: 560 000 rubli – 1905, 1906; kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1907, 1908; produkcja roczna: 706 300 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1907–1911; roczna produkcja: 706 300 rubli – 1905, 1906.

Spotkani w firmie: Hilary Bogucki, J. Jędrzejowski (Jędrzejewski), Władysław Kamiński, Władysław Koźmiński, Franciszek Kuester, Selig Natanson, Tadeusz Pileski, Ryszard Poczobutt-Odolanicki, Stanisław Postawka, Jan Sierosławski, Antoni Tomczyński, Jan Trzebiński, Antoni Wodzicki hr., Aleksander Zajączkowski, Stanisław Żabiński.

Firma: „Józefów" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Pruszków, osada Józefów – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 16 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 16 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 850 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 1 350 000 rubli – 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Edward Borkowski, Ap. Chrzanowski, Kazimierz Dorant, Jerzy Durr, Karol Hueber, Markus Kohn, W. Kołodziejski, Wiktor Kronenberg, A. Łaciński, Apolinary Machczyński, H. Mosin, Lucjan Orłowski, D. Przeworski, Maurycy Przeworski, Wincenty Przeworski, G. Stopczyński, Filip Szmidt, Ludwik Szyfer, W. Żabiński.

—— ❖ ——

Wellisch Wilhelm (ur. 7 I 1863 w Warszawie, zm. 15 XII 1911 w Warszawie) – przedsiębiorca, przemysłowiec.

Wykształcenie: Praktykował w banku Jana Blocha w Warszawie.

Działalność gospodarcza: Wilhelm Wellisch na początku XX w. był członkiem zarządów, rad oraz prezesem i wiceprezesem następujących firm w Królestwie Polskim i Rosji: Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Kotlarskich i Mechanicznych W. Fitzner i K. Gamper o obrocie rocznym w wysokości od 4 do 7 mln rubli (1906–1911), Towarzystwa Akcyjnego Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych o obrocie rocznym wysokości 2,5 mln rubli (1905–1911), Kramatorskiego Towarzystwa Metalur, cukrowni „Częstocice" o obrocie rocznym wartości 2 mln rubli (1907–1911), cukrowni „Dobrzelin" o obrocie rocznym wartości 6 mln rubli (1910–1911), cukrowni „Łanięta" o obrocie rocznym wartości 700 tys. rubli (1905–1911), cukrowni „Sanniki" o obrocie rocznym 600 tys. rubli (1907–1911), cukrowni „Ostrowy" o obrocie rocznym 1 mln 800 tys. rubli (1907–1911), cukrowni „Walentynów", Starachowickich Zakładów Górniczych i Metalurgicznych o obrocie rocznym wartości 2 mln rubli (1905–1910), Towarzystwa Warszawskiej Fabryki Wyrobów metalowych „Wulkan" o obrocie wysokości 1,5 mln rubli (1910–1911), cukrowni „Marja" o obrocie wysokości 650 tys. rubli (1907–1911). Był też członkiem rady Banku Handlowego w Warszawie, zasiadał także w Komitecie Giełdy Warszawskiej.

Działalność społeczna: Wilhelm Wellisch służył jako sędzia Sądu Handlowego w Warszawie. Był kolekcjonerem sztuki, zwłaszcza malarstwa polskiego.

Rodzina: Rodzicami Wilhelma Wellischa byli Leonard Wellisch (ur. ok. 1830) i Rozalia Wechseler (ur. ok. 1830). Żoną Wilhelma Wellischa była Anna Franciszka Toeplitz (1861–1941), córka Bonawentury Toeplitza (1831–1905), dyrektora w warszawskiej firmie „Lilpop, Rau i Loewenstein", i Reginy Konitz (1841–1922). Jej braćmi byli: Józef Leopold Toeplitz (1866–1938), dyrektor naczelny Banca Commerciale Italiana w Mediolanie, Ludwik Toeplitz (1868–1938), dyrektor BCI w Wenecji, Zygmunt Toeplitz (1864–1932), dyrektor fabryki chemicznej Solvay z siedzibami w Rosji i Królestwie Polskim oraz prezes rady fabryki włókienniczej Izraela Poznańskiego w Łodzi, i Teodor Toeplitz (1875–1937), prezes Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Małżeństwo Wellischów miało 4 dzieci: Zofię Wellisch (1889–1977), Rozalię Wellisch (1884–1967), Karola Wellischa (1887–1944), działacza Narodowej Demokracji w II RP, który pracował jako radca prawny w Ministerstwie Przemysłu i Handlu, został rozstrzelany przez Niemców w czasie II wojny światowej w Warszawie, oraz Leopolda Wellischa (1882–1972), żonatego z Jadwigą Landau (1886–1975). Leopold Wellisch ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Kijowskim, studiował

także na Uniwersytecie Paryskim i Uniwersytecie Jagiellońskim, praktykował w bankach w Londynie, Paryżu, Brukseli i Berlinie. I wojnę światową spędził w Rosji, gdzie rozwijał interesy w branży metalurgicznej i zbrojeniowej, m.in. w Kramatorsku, Donbasie, Saratowie, Petersburgu, Berdiańsku. Po wybuchu rewolucji bolszewickiej wrócił do Polski, utracił w Rosji cały majątek. W międzywojniu zarządzał fabryką produkującą amunicję „Pocisk" w Rembertowie oraz fabryką materiałów wybuchowych „Nitrat". Był współzarządzającym Sochaczewską Fabryką Jedwabiu, angażował się także w uruchomienie produkcji samolotów w fabryce na Okęciu. Był współtwórcą Fabryki Lokomotyw „Fablok" w Chrzanowie, fabryki papieru w Stryju, założył montownię aut Renault w Nałęczowie, jednocześnie był członkiem zarządów wielu cukrowni, m.in. na Wołyniu. Leopold Wellisch zarządzał wieloma hutami i kopalniami w Zagłębiu Sosnowiecko-Dąbrowskim – hutami „Staszic", „Katarzyna" i „Miłowice". W Miłowicach założył fabrykę amunicji dla WP. Konglomerat zarządzany przez Wellischa w latach 30. powiększył się o hutę „Częstochowa" i „Blachownię". Wszystkie zakłady, w których pracował, zatrudniały przed wybuchem II wojny światowej 30 tys. ludzi. Był prezesem Towarzystwa Rudy Polskiej oraz członkiem zarządu Centralnego Związku Przemysłu Górnictwa. Liczne inicjatywy gospodarcze Leopolda Wellischa były wspierane kredytami przez spokrewnionego z nim Józefa Leopolda Toeplitza, prezesa BCI w Mediolanie. Leopold Wellisch był kolekcjonerem dzieł sztuki. Podczas pobytu w Paryżu (1908–1909) odkrył nieznane nikomu dokumenty po Kamilu Cyprianie Norwidzie (poezje, listy, szkice, rysunki), które przekazał Zenonowi „Miriam" Przesmyckiemu. Wellisch sfinansował wydanie 3 tomów wyboru pism Norwida (Inedita), a następnie *Dzieł wszystkich* Norwida pod redakcją Przesmyckiego. Na podstawie korespondencji Zygmunta Krasińskiego Leopold Wellisch napisał monografię *Les amis romantiques*, którą wydał w Paryżu w 1909 r. Drugą jego książką opublikowaną we Francji była monografia poświęcona rytownikowi Feliksowi Stanisławowi Jasińskiemu (1933). W 1938 r. Wellisch wydał w Londynie monografię *Foreign Capital in Poland*. W czasie II wojny światowej organizował ewakuację dzieł sztuki z Polski na Zachód. Większa część jego kolekcji sztuki została zdeponowana w Muzeum Narodowym w Warszawie, obecnie znajduje się tam 1200 dzieł sztuki z depozytu Leopolda Wellischa (m.in. prace Feliksa Jasińskiego, grafiki Leona Wyczółkowskiego, dzieła Wojciecha Wojtkiewicza, Jana Stanisławskiego, album ekslibrisów polskich oraz prace francuskich rytowników, takich jak Léopold Flameng, Félix Bracquemond, Edmond Hédouin, Félix Vallotton, Louis Rouet, Paul Le Rat). Na emigracji Leopold Wellisch był doradcą ekonomicznym rządu RP na uchodźstwie. Zmarł w Nowym Jorku. Synem Leopolda Wellischa był Stanisław Henryk Wellisz (1925–2016), profesor ekonomii Uniwersytetu Columbia. Zajmując się naukowo gospodarką krajów rozwijających się, doradzał rządom w Nepalu, Wenezueli, był członkiem misji Banku Światowego w Iranie, Jordanii, Algierii i Jugosławii. Zasiadał w radzie Fundacji im. Stefana Batorego. W latach 1990–1991 doradzał polskiemu Ministerstwu Finansów w czasie wdrażania tzw. planu Balcerowicza. W latach 1992–1997 był profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. Odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Zasługi (1997) oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2014).

Pochówek: na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.83217; https://wielcy.pl/nekrologia/45241; L. Wellisz, *Wspomnienia i refleksje*, https://rynekisztuka.pl/2013/03/11/wspomnienia-i-refleksje-leopolda-wellisza/ (dostęp: 31 V 2025); *Czterej muszkieterowie – to oni założyli pierwszą fabrykę lokomotyw w Chrzanowie*, https://muzeum.chrzanow.pl/czterej-muszkieterowie-to-oni-zalozyli-pierwsza-fabryke-lokomotyw-w-chrzanowie/ (dostęp: 31 V 2025); *Stanisław Wellisz. Wspomnienie,* https://tep.org.pl/wp-content/uploads/Stanis%C5%82aw-Wellisz-wspomnienie_ACK.pdf (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Częstocice" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911), dyrektor zarządzający (1905–1906).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Częstocice – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 14 – 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1911; produkcja roczna: 995 400 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Henryk Bloch, Józef Buczewski, Józef Byczewski, K. Czajkowski, Karol Deike, Władysław Drecki, Karol Epstein, K. Ereth, A. Hippe, Stefan Jabłkowski, E. Janicki, Maurycy Krause, Wiktor Kronenberg, K. Liersch, S. Migdalski, K. Mijakowski, H. Müller, Henryk Natanson, Tadeusz Nowak, Szymon Rodzyn, Stefan Stempkowski, Karol Strasburger, M. Szymański, Z. Wieczorkowski, Zygmunt Wielopolski hr.

Firma: „Dobrzelin" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908), wiceprezes (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Dobrzelin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 825 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 1 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Henryk Bloch, A. Boniecki, Stanisław Boniecki, Stanisław Brandt, Józef Byczewski, H. Cieszkowski, Karol Deike, Władysław Drecki, Stefan Dziewulski, D. Faltynowski, Stanisław Grotowski, Henryk Kadzidłowski, Józef Kościelski, Maurycy Krause, Wiktor Kronenberg, L. Kronenberg, Hipolit Liciński, G. Łubieński hr., Ludwik

Łukaszewski, Franciszek Napieralski, Edward Natanson, Henryk Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Edward Palle, Ludwik Pannenko, Stanisław Pietraszkiewicz, Hipolit Porajski, Janusz Różyński, Wiktor Sołtan hr., Stefan Stempkowski, Józef Wajda, Stanisław Watraszewski, Piotr Wertheim.

Firma: „Łanięta" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ostrowy, w. Łanięta – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 21 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910; kapitał zakładowy: 1 400 000 rubli – 1904, 1905, 1911; produkcja roczna: 463 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 700 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Aleksander Barański, Józef Dębicki, Leon Grabowski, Leonard Linke, Felicjan Łaszczyński, Maksymilian Łebkowski, Naftali Mayzner, Józef Natanson, Selig (zm.) Natanson, Stanisław Watraszewski.

Firma: „Model" cukrownia, cukrownia Tow. Akc. cukrowni „Sanniki", towarzystwo akcyjne fabryki cukru, warsz. tow. fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Model – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905–1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 409 300 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 343 837 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Bąkowski, Stanisław Boniecki, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Leon Kwiatkowski, Władysław Linke, Władysław Lubiński, Edward Natanson, Józef Natanson, Józef Ordęga, Tadeusz Oyrzanowski, Stanisław Pietraszkiewicz, Stanisław Watraszewski, Piotr Wertheim, Mieczysław Więckowski.

Firma: „Ostrowy" warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1906), wiceprezes (1907, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ostrowy – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 127 900 rubli – 1904, 1905, roczna produkcja: 1 127 900 rubli – 1906; roczna produkcja: 1 800 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Karol Deike, B. Dmochowski, Józef Drzewiecki, Stefan Dziewulski, Henryk Gieschen, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Bronisław Lesser bar., Ludert, Edward Ludwig, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Ozga, Stanisław Pietraszkiewicz, Władysław Podwójcie, Józef Prosiński, Roman Stodółkiewicz, Stanisław Watraszewski, Piotr Wertheim, Wiktor Wertheim, Wiktor Xiężopolski, Gustaw Żebrowski.

Firma: „Walentynów" fabryka cukru, fabryka cukru i rafineria, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: wiceprezes (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 15 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Spotkani w firmie: Tadeusz Bierzyński, Stanisław Boniecki, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Pietraszkiewicz, Stanisław Watraszewski, Piotr Wertheim.

Firma: Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim

Rola w firmie: członek zarządu (1904), dyrektor w Warszawie (1904), prezes (1905–1907, 1910), dyrektor zarządzający (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1904; adres fabryki: gub. piotrkowska, m. Częstochowa – 1905–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowo-Sienna 2 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowo-Sienna 2 – 1905, 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, pl. Warecki, róg Moniuszki – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 800 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Józef Berlinerblau, E. Goldstein, Ludwik Hirschel, Gustaw Kohn, M. Korpulus, Stanisław Landau, J. Meyer, L. Muttermilch, Paweł Nagel, Bronisław Oderfeld, Hipolit Oderfeld, B. Oppenheim, Zdzisław Tuwan, Teodor Winkler.

Firma: „Starachowice", Starachowickich Zakładów Górniczych Tow. Akc., Starachowickie Zakłady Górnicze, Tow. Akc. N, huta żelazna

Rola w firmie: członek zarządu (1905).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. iłżecki, poczta Wierzbnik, w. Starachowice – 1904; adres biura Rady: m. Warszawa, ul. Książęca 2a – 1907, 1908; adres biura Rady: m. Warszawa, ul. Książęca – 1910, 1911; adres zakładów: gub. radomska, poczta Wierzbnik, osada Starachowice – 1905–1907, 1908, 1910; adres zakładów: gub. radomska, poczta Wierzbnik, osada Starachowice – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Książęca 2a – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 2 250 000 rubli – 1905–1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Władysław Kiślański, M. Łempicki, Henryk Marconi, Szymon Neuman, Stanisław Rotwand.

Firma: Fitzner W. & Gamper K. towarzystwo akcyjne Zakładów Kotlarskich i Mechanicznych

Rola w firmie: członek zarządu (1904), wiceprezes (1905–1907, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, m. Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza – 1904; adres: gub. piotrkowska, pow. będziński, m. Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza – 1905–1907, 1908, 1910; adres: gub. piotrkowska, m. Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza – 1910, 1911; adres pocztowy: gub. piotrkowska, m. Sosnowiec – 1904–1910; adres telegraf zarządu: Warszawa, Bepmag – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, al. Jerozolimskie 66 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Świętokrzyska 28 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 375 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 4 900 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 4–7 mln rubli – 1906–1911.

Spotkani w firmie: R. Beickert, Alfred Biedermann, H. Boethelt, Ernest Borsig, Władysław Dobrzycki, W. Fitzner, K. Gamper, H. Gamper, K. Gamper, Franciszek Gertych, H. Goebel, W. Grailich, Władysław Jechalski, A.K. Jung, A. Kurzyna, B. Liebich, J. Łepkowski, W. Maciejewski, S. Małkowski, K. Morzycki, Rajmund Müller, J. Raeusch, T. Romański, Ludwik Rossmann, S. Smoleński, F. Stepan, Jan Alfons Surzycki, M. Tepich, H. Vosberg, Józef Watten.

Firma: „Wulkan" towarzystwo Warszawskiej fabryki wyrobów metalowych, warsz. tow. fabryk wyrobów metalowych i emaliowanych, warszawskie towarzystwo fabryk wyrobów metalowych i emaliowanych

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa-Praga, ul. Namiestnikowska 2 – 1904, 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa-Praga, ul. Namiestnikowska 2 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 020 000 rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 1 300 000 rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Adolf Będowski, Stanisław Gustaw Brun, Władysław Dobrzycki, Mieczysław Marszewski, Roman Miklaszewski, Karol Musioł, Stanisław Najman, Stanisław Offert, Stanisław Wydżga.

Firma: „Marja" towarzystwo akcyjne mayznerowskich fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Kutno, w. Sójki – 1905–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 21 – 1906, 1907, 1908, 1910; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Widok 12 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1906; kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 515 000 rubli – 1907; kapitał zakładowy całego Towarzystwa: 1 400 000 rubli – 1908, 1910; kapitał zakładowy: 1 400 000 rubli – 1905; przybliżony obrót roczny: 400–450 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 600–650 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Leon Grabowski, Leopold Wilhelm Grieb, Stanisław Grzybowski, Leonard Hakowski, Michał Kwietniak, Bolesław Leśniewski, Leśniewicz, Maksymilian

Łebkowski, Naftali Mayzner, Józef Natanson, Selig (zm.) Natanson, Adam Porczyński, Stanisław Watraszewski.

Firma: Bank Handlowy w Warszawie

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. hr. Berga 7/9 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 12 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: S. Brun, A. Cholewicki, E.K. Fuchs, B. Heinrich, B. Hepner (Gepner), B. Jewrejnow, A. Keller, L. Kronenberg, Julian Lier, B. Lutostański, Zygmunt Makólski, J. Meyer, A. Michalski, Kazimierz Mierczyński, Kazimierz Natanson, K. Paprocki, F. Perl, E. Rutkowski, W. Sawicki, E. Starkman, Karol Strasburger, G. Taube bar., Piotr Wertheim, M. Wizel, St. Wojtkiewicz, E. Zieliński.

—— ❖ ——

Wertheim Piotr Aleksander Juliusz (ur. 2 II 1850, zm. 30 VI 1922 w Konstancinie) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Piotr Wertheim był bankierem warszawskim, ponadto członkiem zarządów i rad ważnych przedsiębiorstw działających zarówno w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w., jak i w II RP, m.in.: zarządu Towarzystwa Starachowickich Zakładów Górniczych, rady nadzorczej Polskiego Towarzystwa dla Przemysłu i Handlu Interpol S.A., właścicielem Domu Bankowego w Warszawie, członkiem zarządu Warszawskiego Towarzystwa Kopalń i Zakładów Hutniczych, rady Banku Handlowego w Warszawie, prezesem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Zgierskiej Manufaktury Bawełnianej. Ta ostatnia firma została założona przez Ernesta Posselta w 1886 r. w Zgierzu, od 1900 r. przedsiębiorstwo funkcjonowało jako Towarzystwo Akcyjne Zgierskiej Manufaktury Bawełnianej. W fabryce było 33 tys. wrzecion i produkowano przędzę bawełnianą. W końcu lat 20. XX w. kapitał spółki wynosił 1,8 mln zł. W 1933 r. 500 robotników prowadziło głodówkę przeciwko obniżce płac. W PRL w miejscu przedwojennej spółki powstały Zakłady Przemysłu Bawełnianego „Walter". W III RP ogłosiły one upadłość, a na terenie pofabrycznym działał zakład konfekcyjny „MAG – RYS", zatrudniający ok. 100 osób. Współcześnie obiekty pofabryczne są w stanie ruiny.

Piotr Wertheim był członkiem zarządu Towarzystwa Akcyjnego „Elektryczność". W chwili powołania spółki „Elektryczność" w Zagłębiu Dąbrowskim jej kapitał był w większości niemiecki, prezesem został Feliks Czacki, a wiceprezesem Edward Natanson, który reprezentował w firmie Bank Handlowy w Petersburgu (1896). Kapitał zakładowy Towarzystwa Akcyjnego „Elektryczność" na przełomie XIX i XX w. wynosił 1,2 mln rubli, pod koniec lat 30. XX w. szacowano go na 4 mln zł. Fabryka specjalizowała się w produkcji substancji chemicznych, działały w niej wydziały: elektrolizy soli kuchennej, sody kaustycznej, węgli sztucznych, wapna chlorowanego i karbidu. W międzywojniu powstał wydział wody utlenionej, nadboranu sodu oraz chloru ciekłego. Podczas II wojny światowej zakład działał pod niemieckim zarządem okupacyjnym jako Elektrochemische Werke AG Zombkowitz O/S i produkował

m.in. węgle sztuczne, szczotki do dynama i elektrody. Po nacjonalizacji w PRL Zakłady Tworzyw Sztucznych Ząbkowice-Erg produkowały m.in. azydek sodu, sprężony wodór, chlorofen, chlorek żelaza, nadtlenku wodoru, sodę granulowaną i masę chłodniczą. W 1972 r. otwarto nowy wydział produkujący naczynia akumulatorowe, folię termokurczliwą i pojemniki na ciała sypkie, potem narty dziecięce, folię opakowaniową, taśmy samoprzylepne. Najwyższe zatrudnienie było w 1980 r. – ok. 1500 robotników, na początku lat 90. wynosiło 884 robotników. W III RP przekształcono zakład w spółkę akcyjną, od 1996 r. ERG. W 2003 r. firma została wykupiona przez inwestorów prywatnych.

Piotr Wertheim był wiceprezesem rady Fabryki i Odlewni „Orthwein, Karasiński i S-ka", założonej w 1877 r. w Warszawie. Fabryka produkowała lokomobile, silniki gazowe i benzynowo-spirytusowe, maszyny parowe dla tartaków i młynów oraz cukrowni i olejarni. Jej wyroby trafiały do Królestwa Polskiego, Rosji i Austro-Węgier. Firma miała przedstawicielstwo w Kijowie. Na przełomie XIX i XX w. zatrudniała 500 robotników. W 1906 r. dostarczała pompy dla wodociągów warszawskich. W 1910 r. kapitał zakładowy wyniósł 900 tys. rubli. W czasie I wojny światowej fabryka została zdewastowana i okradziona. Po wojnie budynki fabryczne w Warszawie nie były wykorzystywane, firma wznowiła działalność w podwarszawskich Włochach, łącząc się z Towarzystwem Akcyjnym Walcowni „Włochy", należącym do Stanisława Sebastiana Lubomirskiego (1921). Zakład miał własną elektrownią, ciepłownię i bocznicę kolejową. Firma przestała istnieć po II wojnie światowej.

Piotr Wertheim zasiadał także w szeregu zarządów cukrowni na przełomie XIX i XX w.: „Dobrzelin" Towarzystwo Akcyjne Fabryki Cukru – 1910–1911, „Model" Fabryka Cukru – 1910–1911, „Ostrowy" Fabryka Cukru – 1904–1911, „Walentynów" Fabryka Cukru – 1904–1910 (w 1911 r. był w tej cukrowni dyrektorem). Był też prezesem Fabryki Portland-Cementu „Wysoka" (1910–1911).

Działalność społeczna: Piotr Wertheim był generalnym konsulem Persji w Polsce.

Rodzina: Dziadem Piotra Wertheima i twórcą pierwszej akumulacji kapitału rodzinnego był Aleksander Wertheim (1787–1849), założyciel Domu Bankowego w Warszawie i kolektor loterii. Aleksander Wertheim był dwukrotnie żonaty: z Filipiną Flamm (1800–1826) i Dorotą Flamm (1809–1887), z każdą z nich miał 6 dzieci. Synem z pierwszego małżeństwa był Juliusz Wertheim (1819–1901), właściciel Domu Bankowego Juliusz Wertheim w Warszawie, radca handlowy Banku Polskiego (1865–1869), członek Komitetu Giełdy Warszawskiej (1873–1876), ojciec Piotra Wertheima. Żoną Juliusza Wertheima, a matką Piotra Wertheima była Joanna Dorota Flamm (1820–1897), córka Dawida Flamma (1793–1866), ginekologa, konwertyty na luteranizm z judaizmu. Jej pierwszym mężem był Alojzy Tausig (1820–1885), mieli syna Karola Tausiga (1841–1871), pianistę i kompozytora. Żoną Piotra Wertheima była Aleksandryna Klementyna Leo (1857–1931), córka Edwarda Wiktora Leo (1828–1901), radcy prawnego Towarzystwa Drogi Żelaznej Warszawsko-Łódzkiej, adwokata Warszawskich Departamentów Rządzącego Senatu oraz redaktora „Gazety Polskiej" (1874–1897). Małżeństwo miało syna Juliusza Wertheima (1880–1928), pianistę, kompozytora i dyrygenta.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim W Warszawie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.82296; https://wielcy.pl/nekrologia/55661; *Dawna manufaktura bawełniana Ernesta Posselta w Zgierzu*, 29 IX 2020, https://baedekerlodz.blogspot.com/2020/09/dawna-manufaktura-baweniana-ernesta.html (dostęp: 31 V 2025); *Fabryka chemiczna – od elektryczności do ERG S.A.*, https://zabkowicehistoria.pl/miejsca/fabryka-chemiczna-od-elektrycznosci-do-erg-s-a/ (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Elektryczność" towarzystwo akcyjne zakładów elektrochemicznych, towarzystwo akcyjne zakładów elektro-technicznych

Rola w firmie: zastępca członka zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, w. Ząbkowice – 1904; adres: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Ząbkowice – 1905–1907, 1908, 1910; adres zakładów elektrochemicznych: gub. piotrkowska, poczta Ząbkowice – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 18 – 1905, 1906; adres zarządu: „Elektryczność" Warszawa – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Włodzimierska 18, Tow. Akc. „Elektryczność" – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 400 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1910; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Mikołaj Brauman, Feliks Czacki hr., Karol Deike, L.A. Dzięciołowski, Bronisław Herman, Józef Jaworski, Henryk Konic, Edward Natanson, Kazimierz Natanson, Tadeusz Ptaszkiewicz, Maksymilian Rappel, F. Rothe, Andrzej Rotwand, Wilhelm Schroers, Stefan Smoleński, R. Stachurski, Stacherski, Julian Strasburger, C. Suter, Ignacy Szebeko, Wacław Wóycicki.

Firma: „Dobrzelin" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Dobrzelin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905–1907; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 35 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904, 1905, 1906; kapitał zakładowy: 825 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 1 200 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1908; przybliżony obrót roczny: 6 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Stanisław Brandt, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Franciszek Napieralski, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Ludwik Pannenko, Stanisław Pietraszkiewicz, Janusz Różyński, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch.

Firma: „Model" cukrownia, cukrownia Tow. Akc. cukrowni „Sanniki", towarzystwo akcyjne fabryki cukru, warsz. tow. fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin, w. Model – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. hr. Berga 5 – 1905–1907, 1908; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 409 300 rubli – 1904, 1905; przybliżony obrót roczny: 343 837 rubli – 1906; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Bąkowski, Stanisław Boniecki, Stanisław Grotowski, L. Kronenberg, Leon Kwiatkowski, Władysław Linke, Władysław Lubiński, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Tadeusz Oyrzanowski, Stanisław Pietraszkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Mieczysław Więckowski.

Firma: „Ostrowy" warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ostrowy – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 1 127 900 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 1 127 900 rubli – 1906; roczna produkcja: 1 800 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, Karol Deike, B. Dmochowski, Józef Drzewiecki, Stefan Dziewulski, Henryk Gieschen, Stanisław Grotowski, Ludwik Himstedt, L. Kronenberg, Bronisław Lesser bar., Edward Ludwig, Ludert, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Ozga, Stanisław Pietraszkiewicz, Władysław Podwójcie, Józef Prosiński, Jakub Rosnagel, Roman Stodółkiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Wiktor Wertheim, Wiktor Xiężopolski, Gustaw Żebrowski.

Firma: „Walentynów" fabryka cukru, fabryka cukru i rafineria, warszawskie towarzystwo fabryk cukru

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910), dyrektor (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Żychlin – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 15 – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Graniczna 13 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Mazowiecka 5 – 1906–1911.

Spotkani w firmie: T. Andrzejewski, Tadeusz Bierzyński, Jakub Bogacki, Stanisław Boniecki, Stefan Dziewulski, Stanisław Grotowski, Stanisław Kalkstein, Rafał Knothe, L. Kronenberg, Bronisław Lesser bar., Karol Müller, Edward Natanson, Józef Natanson, Michał Ordęga, Stanisław Pietraszkiewicz, Henryk Porzycki, Ludwik Stankiewicz, Stanisław Watraszewski, Wilhelm Wellisch, Wiktor Wertheim.

Firma: Orthwein, Karasiński i Spółka fabryka maszyn parowych i odlewnia, towarzystwo akcyjne fabryki maszyn i odlewów

Rola w firmie: prezes (1910).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Złota 68 – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 590 000 rubli – 1904; kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 800 000 rubli – 1904–1910; przybliżony obrót roczny: 900 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Kazimierz Bojańczyk, Leon Karasiński, Edward Orthwein, Antoni Remer, Lucjan Rozmanit.

Firma: „Wysoka" fabryka portland-cementu, towarzystwo akcyjne fabryki portland-cementu

Rola w firmie: prezes (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Łazy, w. Wysoka Pilicka – 1904–1910; adres: gub. piotrkowska, poczta Łazy, w. Wysoka Pilicka – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Moniuszki 7 – 1904, 1905, 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Moniuszki 7 – 1907.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 200 000 rubli – 1904; kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1905–1907; kapitał zakładowy: 1 200 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1904, 1905–1907.

Spotkani w firmie: Bolesław Eiger, Bronisław Eiger, Henryk Konic, Ernest Leonhardt, Edward Natanson.

Firma: Warszawskie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych

Rola w firmie: członek zarządu (1907).

Dane adresowe firmy: adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński – 1905, 1906; adres kopalni: gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Granica, w. Niemce – 1907; adres zarządu: gub. piotrkowska, poczta Granica, w. Niemce – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 1 500 000 rubli – 1905–1907.

Spotkani w firmie: Stanisław Boniecki, L. Kronenberg, F. Kucharzewski, Edward Natanson, Józef Natanson, Julian Strasburger.

Firma: Zgierskiej Bawełnianej Manufaktury Tow. Akc. Zgierskiej Bawełnianej Manufaktury, Tow. Akc.

Rola w firmie: prezes (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz, ul. Zegrzańska i ul. Wysoka – 1905–1907, 1908, 1910; adres fabryki: gub. piotrkowska, m. Zgierz, ul. Zegrzańska i ul. Wysoka – 1911; adres składu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 177 – 1905, 1906, 1911; adres składu i zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 177 – 1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 300 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: V. Buckley, Walter Buckley, M. Fischer, Ernest Posselt jun., Ernest Posselt sen., Gustaw Posselt, Willy Posselt.

Firma: Bank Handlowy w Warszawie

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. hr. Berga 7/9 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 12 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: S. Brun, A. Cholewicki, E.K. Fchs, B. Heinrich, B. Hepner (Gepner), B. Jewrejnow, A. Keller, L. Kronenberg, Julian Lier, B. Lutostański, Zygmunt Makólski, J. Meyer, A. Michalski, Kazimierz Mierczyński, Kazimierz Natanson, K. Paprocki, F. Perl, E. Rutkowski, W. Sawicki, E. Starkman, Karol Strasburger, G. Taube bar., Wilhelm Wellisch, M. Wizel, St. Wojtkiewicz, E. Zieliński.

—— ❖ ——

Westen Piotr (ur. 1875 w Wiedniu, zm. 1934 w Mediaș) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: W 1907 r. Austriak Piotr Westen razem z Niemcem Fryderykiem Meisenhollem i Czechem Fryderykiem Jakubcem założyli w Olkuszu zakłady produkcji naczyń emaliowanych Akcyjne Towarzystwo Olkuskie Tłoczonych i Emaliowanych Wyrobów Westen. Piotr Westen był głównym udziałowcem spółki. W zakładach była emaliernia, odlewnia i tłocznia. W 1908 r. Piotr Westen stworzył Olkuskie Towarzystwo Akcyjne Przemysłu Żelazno-Metalowego w Olkuszu, oddział w Wolbromiu oraz Wolbrom Fabryka Wyrobów Gumowych Spółka Akcyjna w Wolbromiu, której dyrektorem został jego syn – Fritz Westen. Kapitał zakładowy przed I wojną światową wynosił 3 mln rubli. W fabryce produkowano m.in. naczynia kuchenne, emaliowane pojemniki przemysłowe, sanitarne i gospodarcze. W niektórych zakładach Westena na początku XX w. wybuchały strajki, np. w jego zakładzie w Rostowie strajkujący robotnicy chcieli go spalić w piecu fabrycznym, uratowali go polscy robotnicy. W 1919 r. zarząd nad fabryką w Olkuszu przejęły polskie władze, w 1921 r. zmieniono nazwę spółki na „Olkusz" Fabryka Naczyń Emaliowanych S.A. w Olkuszu (część akcji zatrzymało państwo polskie, pozostałe otrzymały banki i rodzina Westenów). W końcu lat 20. XX w. w zakładzie w Olkuszu pracowało ok. 2,5 tys. robotników. Zakład wytwarzał dziennie ok. 28 ton produktów, z czego 70% trafiało na eksport, m.in. do krajów nadbałtyckich, ale też poza Europę. W 1932 r. Piotr Westen opuścił Polskę, by w Siedmiogrodzie w mieście Mediaș kontynuować pracę w zbudowanej przez siebie w 1923 r. fabryce naczyń emaliowanych. Zakład w Olkuszu przejął jego syn Fritz, a zakład w Mediașu (po śmierci Piotra Westena) syn Karl Herman Westen. W czasie II wojny światowej fabryka w Olkuszu pracowała głównie na niemieckie potrzeby wojenne, po wojnie oba zakłady zostały znacjonalizowane przez komunistyczne władze w Polsce i Rumunii. Firmę olkuską w 1948 r. przekształcono w przedsiębiorstwo państwowe pod nazwą Olkuska Fabryka Naczyń Emaliowanych z siedzibą w Olkuszu. Po 1992 r. dokonano jej stopniowej prywatyzacji za pośrednictwem Narodowego Funduszu Inwestycyjnego. Obecnie jako Olkuska Fabryka Naczyń Emaliowanych „Emalia" S.A. stanowi własność rodziny Cader.

Działalność społeczna: Piotr Westen zapewniał robotnikom bezpłatne mieszkania, otrzymywali oni też kilka razy w roku bezpłatnie naczynia wyprodukowane w fabryce.

Rodzina: Ojciec Piotra Westena był fabrykantem naczyń emaliowanych, pierwszą fabrykę założył w 1858 r. w Saksonii, kolejne w 1873 r. w Knittelfeld w Austrii, w 1894 r. w Celje (ob. Słowenia), w 1895 r. na przedmieściach dzisiejszej Bratysławy oraz w 1897 r. w dzisiejszych Czeskich Budziejowicach.

Pochówek: na cmentarzu luterańskim w Mediașu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.205471; https://wielcy.pl/nekrologia/205471; https://pl.wikipedia.org/wiki/Peter_Westen; *Fotografie – historia olkuskiej emalierni*, https://emalia.eu/category/fotografie (dostęp: 31 V 2025); *Piotr Westen*, http://historycznepapiery.pl/tag/piotr-westen/ (dostęp: 31 V 2025); *Peter Westen, założyciel OFNE, będzie miał swój pomnik*, https://olkusz.naszemiasto.pl/peter-westen-zalozyciel-ofne-bedzie-mial-swoj-pomnik/ar/c3-2019966 (dostęp: 31 V 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Westen" towarzystwo akcyjne Olkuskich Zakładów Wyrobów Sztancowanych i Emaliowanych

Rola w firmie: prezes (1910–1911), kierownik techniczny (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. kielecka, m. Olkusz – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 300 000 rubli – 1910, 1911; przybliżony obrót roczny: 600 000 rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Franc. Jakubec, Karol Mauve, Fritz Meissenholl, Karol Szenberger.

—— ❖ ——

Wielopolski Władysław (ur. 10 VII 1860 w Krakowie, zm. 30 VII 1928 w Paryżu) – przedsiębiorca.

Działalność gospodarcza: Władysław Wielopolski został prezesem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Żyrardowskich w 1907 r. i pełnił tę funkcję do wybuchu I wojny światowej, kiedy to park maszynowy fabryki został wywieziony do Rosji, a następnie znacjonalizowany przez bolszewików. Zakłady lniarskie Towarzystwa w Żyrardowie na przełomie XIX i XX w. były największą tego typu fabryką w Europie. Jej powstanie w 1885 r. było jednocześnie impulsem do rozbudowy Żyrardowa. Założycielami Towarzystwa Akcyjnego byli m.in. Karol Dittrich jun., Ludwik Marcelin (mieszkający w Rosji), Piotr Garvie, Mikołaj Wątróbski, Stefan Kossuth. Kapitał nowo powołanego Towarzystwa Akcyjnego wynosił 9 mln rubli, co czyniło spółkę jedną z najbardziej dokapitalizowanych w Królestwie Polskim. W 1899 r. Karol Dittrich, dotychczasowy większościowy akcjonariusz, sprzedał swoje udziały spółce z udziałem kapitału petersburskiego i łódzkiego, a w 1905 r. wyjechał do Austrii. W 1919 r. fabryka przeszła pod zarząd państwa polskiego. W 1923 r. jej akcje nabyła od Skarbu Państwa spółka należąca do francuskiego przemysłowca Marcela Boussaca za cenę niższą od kosztów powojennej odbudowy przedsiębiorstwa przez państwo polskie. Francuski właściciel wykazywał fikcyjne straty, by uniknąć płacenia w Polsce podatków i wypłacania dywidend polskim akcjonariuszom mniejszościowym, a zyski wyprowadzał do Francji. Do 1927 r. prezesem zarządu Zakładów Żyrardowskich pozostawał były premier RP Leopold Skulski, a po jego dymisji ponownie prezesem

na krótko przed śmiercią został Władysław Wielopolski, który wówczas na stałe mieszkał w Paryżu. Francuski zarząd Zakładów w latach 20. XX w. podnosił czynsz w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej w Żyrardowie, masowo zwalniał pracowników, obniżał wynagrodzenia, likwidował świadczenia socjalne. W 1929 r. Sąd Najwyższy w Warszawie nakazał zarządowi spłatę kosztów poniesionych przez państwo polskie na odbudowę żyrardowskiej fabryki w latach 1919–1923, w konsekwencji czego Francuzi w 1930 r. zamknęli fabrykę. Władze w Warszawie wstrzymały egzekucję długu, Francuzi ponownie ją uruchomili, jednak zatrudnienie systematycznie spadało, a fabryka wykazywała straty i zadłużenie u zagranicznych wierzycieli firmy (które potem okazały się fikcyjne). W 1932 r. dyrektor Zakładów Żyrardowskich Gaston Koehler-Badin został zamordowany przez zdesperowanego byłego pracownika księgowości. Zabójstwo nagłośniło aferę żyrardowską w całej Polsce. Łączne straty w przedsiębiorstwie kontrola rządowa oszacowała na 25 mln zł, co kilkakrotnie przekraczało wartość firmy. Proces zabójcy dyrektora Zakładu stał się spektaklem oskarżenia zachodniego kapitału i jego praktyk korupcji politycznej w Polsce. Morderca, Julian Blachowski, stał się bohaterem organizacji lewicowych, ambasador sowiecki w Polsce proponował mordercy możliwość wyjazdu do ZSRR. Po ułaskawieniu Blachowskiego przez prezydenta Ignacego Mościckiego, w grudniu 1934 r. doszło do aresztowania zarządu Zakładu, a prasa i opozycja antysanacyjna wskazywała na powiązania zarządu Zakładu z politykami BBWR. Aresztowanie obywateli francuskich wywołało napięcie dyplomatyczne z Francją, która zmniejszyła kwotę pożyczki na dozbrojenie WP. Rządy obu państw wynegocjowały porozumienie w sprawie Zakładów Żyrardowskich w 1936 r., w wyniku którego państwo polskie wykupiło akcje fabryki. Ostatecznie odpowiedzialni za aferę nigdy nie zostali skazani. W związku z aferą żyrardowską samobójstwo popełnił były polityk i adwokat Aleksander Lednicki.

Władysław Wielopolski był także prezesem Towarzystwa Akcyjnego Zawiercie (1904–1911), zakładów produkujących produkty bawełniane, założonych w połowie XIX w. przez Adolfa i Bernarda Ginsbergów, berlińskich bankierów. W 1870 r. w zakładzie pracowało 3 tys. robotników. Fabryka poważnie ucierpiała finansowo w czasie Wielkiego Kryzysu, kiedy posłano na bezrobocie większą część załogi. W czasie II wojny światowej produkowała kombinezony lotnicze dla Luftwaffe. Po wojnie fabrykę znacjonalizowano. Władysław Wielopolski był również członkiem rady Warszawskiego Banku Dyskontowego.

Rodzina: Rodzicami Władysława Wielopolskiego byli Józef Wielopolski (1834–1901), ziemianin, i Marianna Tekla Colonna-Walewska (1841–1911). Żoną Władysława Walewskiego była Maria Plater-Zyberk (1857–1909), prezesowa Zakładu św. Jadwigi. Dziadem Władysława Wielopolskiego był Aleksander Wielopolski (1803–1877), XIII ordynat pińczowski, naczelnik Rządu Cywilnego, wiceprezes Rady Stanu Królestwa Kongresowego, szambelan dworu Mikołaja I Romanowa (1830). Władysław Wielopolski miał braci: Aleksandra (ur. 1861), Zygmunta Marię (1863–1919), Józefa (1867–1936) i Konrada (1870–1909) oraz siostry: Ludwikę (1864–1936), zamężną z Józefem Szembekiem, i Paulinę (1868–1910).

Pochówek: na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/lu.22335; https://wielcy.pl/nekrologia/306505; Kapuścińska-Kmiecik 2012; Nowak 2014; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Hielle i Dittrich towarzystwo akcyjne Zakładów Żyrardowskich

Rola w firmie: prezes (1907–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Ruda Guzowska, osada Żyrardów – 1904, 1905–1907; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1907, 1908, 1910; gub. warszawska, poczta Żyrardów, osada Żyrardów – 1911; gub. warszawska, poczta Żyrardów – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 9 mln rubli – 1904, 1905, 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 9 mln rubli – 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 9–10 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Ludwik Arnoldt, K. Dittrich, Th. Garvie, R. Girtner, K. Hanicki, Hanich, W. Haupt, G. Heller, Hielle, A. Husarzewski, F. Kaupa, W. Kesten, J. Kisker, A. Neumann, J. Ostrowski, Ryszard Pannewitz, J. Petters, T. Popowski, Ryszard Reichelt, A. Sonnenburg, Ernest Stellzig, J. Wątróbski, Albin Żbikowski.

Firma: „Zawiercie" towarzystwo akcyjne zakładów przędzalni bawełny, tkalni i blicharni, towarzystwo akcyjne zakładów przędzalni bawełny, tkalni, blicharni, drukarni i wyrobów jedwabniczych

Rola w firmie: prezes (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. będziński, osada Zawiercie – 1904; gub. piotrkowska, pow. będziński, poczta Zawiercie – 1905–1907, 1908, 1910; gub. piotrkowska, poczta Zawiercie – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowy Świat 7, – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Nowy Świat 7 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 3 375 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908, 1907–1911; obrót roczny: 8 mln rubli – 1911; przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 8 mln rubli – 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Maksymilian Cohn, Mieczysław Epstein, Herman Ginsberg, Izydor Ginsberg, Ludwik Ginsberg, Maks Ginsberg, Marcin Ginsberg, Wilhelm Ginsberg, Aleksander Grodzki, E. Iwanowski, Józef Landau, Maksymilian Loewenstain, Piotr Lubicz-Strzeszewski, Ignacy Maciejowski, Józef Mamelok, Józef Rumowski, Roman Rzyszczewski hr., Zygmunt Rzyszczewski hr., Ludwik Sachs, Bronisław Schultz, Ludwik Seidenman, Jakub Silberström, T. Silberström, Stanisław Steinhardt, M. Szymanowski, St. Szymański, M. Terech.

Firma: Bank Dyskontowy Warszawski, Dyskontowy Bank Warszawski

Rola w firmie: członek rady (1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Warszawa, ul. Kotzebue 8 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 4 mln rubli – 1910; kapitał akcyjny: 6 mln rubli – 1911; kapitał rezerwowy: 2 040 000 rubli – 1910; kapitał rezerwowy: 3 150 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: A. Czajewicz, E. Diehl, Mieczysław Epstein, S. Grzejewski, Paweł Heilperin, Jakub Hertz, J. Hopfenstand, Władysław Kiślański, A. Laterner, Henryk Marconi, B. Mianowski, Adolf Pertz, Herman Poznański, Karol Poznański, Maurycy Poznański, M. Rundstein, A. Szuszkowski.

—— ❖ ——

Wielopolski Zygmunt Maria Filip Ludwik Jakub (ur. 2 V 1863, zm. 17 VI 1919 w Warszawie) – ziemianin, polityk.

Wykształcenie: Studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Działalność gospodarcza: Zygmunt Wielopolski był członkiem zarządu Towarzystwa Akcyjnego Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich (1886) oraz polsko-rosyjskiego Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Maszyn w Jekaterynosławiu. Inwestował także w rozwój zakładów przemysłowych w swych dobrach: w fabrykę cukru i rafinerię w Częstocicach oraz tartak w Kuźni i młyn wodny w Ostrowcu. Od 1883 r. był członkiem Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych i Hutniczych Królestwa Polskiego.

Działalność społeczna: Kamerjunkier od 1897 r., koniuszy dworu carskiego w 1903 r. Podczas wojny rosyjsko-japońskiej w 1904 r. jeden z sygnatariuszy tzw. memoriału 23, wysuwającego postulaty tolerancji religijnej i zrównania praw narodowych Polaków w ramach Cesarstwa Rosyjskiego. Od 1905 r. prezes Stronnictwa Polityki Realnej. W 1910 r. wszedł do Rady Państwa, uzyskując w wyniku wyborów fotel wiceprezesa Koła Polskiego. Ponownie został wybrany w 1912 r. W latach 1914–1915 był prezesem Komitetu Narodowego Polskiego w Warszawie, co były początkiem jego zbliżenia z Narodową Demokracją, z którą wcześniej był skonfliktowany, będąc w obozie liberalnych realistów. Był prezesem Towarzystwa Pomocy Rodzinom Rezerwistów Polskich i Ubogiej Ludności Polskiej w Petersburgu. W odpowiedzi na deklarację wodza naczelnego wojsk rosyjskich wielkiego księcia Mikołaja Romanowa z 14 VIII 1914 r. podpisał telegram dziękczynny, głoszący m.in., że „krew synów Polski, przelana łącznie z krwią synów Rosji w walce ze wspólnym wrogiem, stanie się największą rękojmią nowego życia w pokoju i przyjaźni dwóch narodów słowiańskich". W 1915 r. opuścił ziemie polskie i osiadł w Petersburgu. Był członkiem Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Rosji (1915). W 1917 r. podróżował do Paryża i Rzymu jako członek delegacji rosyjskiego parlamentu, choć próbował reprezentować tam też sprawy polskie. W sierpniu 1917 r. wszedł do utworzonej w Rosji Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego (działała do marca 1918 r.). W nekrologu opublikowanym w „Czasie Krakowskim" 22 V 1919 r. jego aktywność w Petersburgu oceniona została jako swoisty przejaw wallenrodyzmu: „wyzyskując tradycje rodzinne i stosunki na dworze petersburskim, pracował usilnie nad paraliżowaniem wrogich nam wpływów a niejednokrotnie z dużym powodzeniem". Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przebywał w Krakowie, w środowisku dawnych proaustriackich realistów i konserwatystów, początkowo nie otrzymując zaproszeń do służby państwowej. W marcu 1919 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP zwróciło się do niego z prośbą o przewodniczenie komitetowi obywatelskiemu podejmującemu Komisję Międzysojuszniczą dla Polski z Josephem

Noulensem na czele. Nominowany na ambasadora RP w Londynie, nie objął tej funkcji, ponieważ zmarł nagle w Warszawie.

Rodzina: Zygmunt Wielopolski był synem hrabiego Józefa Wielopolskiego (1834–1901), ziemianina, i hrabiny Marianny Tekli Colonna-Walewskiej (1841–1911). Jego braćmi byli Władysław (1860–1928), Aleksander (ur. 1861), Józef (1867–1936) i Konrad (1870–1909), a siostrami Ludwika (1864–1936), zamężna z Józefem Szembekiem, i Paulina (1868–1910). Zygmunt Wielopolski był żonaty z Marią Laski (ur. 1867). Mieli 3 synów i córkę, jeden z synów zginął w 1916 r. w czasie I wojny światowej z rąk Niemców. Maria Laski była córką Władysława Laskiego (1831–1889), bankiera, syna również bankiera Aleksandra Karola Bernarda Laskiego (1796–1850) i wnuczki Szmula Zbytkowera (1727–1801), warszawskiego bankiera, Zofii Berty Tischler (1802–1870). Aleksander Karol Bernard pomagał rządowi Królestwa Kongresowego w przeprowadzeniu pożyczki wewnętrznej, za co w 1839 r. został wyróżniony dziedzicznym szlachectwem Królestwa Polskiego z herbem własnym Laski. Władysław Laski był współwłaścicielem domu bankowego działającego pod egidą S.A. Fraenkel. Jako rzeczywisty radca stanu przeniósł się do Petersburga, gdzie był dyrektorem Banku Międzynarodowego. Władysław Laski był żonaty ze Stefanią Ilińską (1841–1920).

Zygmunt Wielopolski był wnukiem hrabiego Aleksandra Wielopolskiego (1803–1877), naczelnika Rządu Cywilnego, wiceprezesa Rady Stanu Królestwa Kongresowego, szambelana dworu Mikołaja I Romanowa (1830), XIII ordynata pińczowskiego. Aleksander Wielopolski razem z Antonim Zygmuntem Helclem i Pawłem Popielem jest uważany za protoplastę ideowego stronnictwa konserwatystów krakowskich. W 1846 r. wystosował *List szlachcica polskiego do ks. Metternicha*, w którym postulował oparcie się Polski na Imperium Rosyjskim przeciw Prusom i Austrii. Przywrócił Radę Stanu Królestwa Polskiego, wprowadził reformy systemu administracji Królestwa, oczynszował chłopów i wprowadził równouprawnienie Żydów. W 1863 r. celem powstrzymania działań części szlachty zmierzających do konfrontacji z Rosją zarządził pobór do wojska rosyjskiego. Utracił zaufanie cara Aleksandra II, został zdymisjonowany i w 1863 r. opuścił Warszawę, osiadając w Dreźnie.

Pochówek: na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, w monumentalnym grobowcu zbudowanym dla rodziny teściów – Laskich i Fraenklów. Jest to pierwsza duża kaplica wzniesiona na Cmentarzu Powązkowskim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/lu.5790; https://wielcy.pl/nekrologia/52551; Stankiewicz 1974; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Częstocice" towarzystwo akcyjne fabryki cukru, towarzystwo akcyjne fabryki cukru i rafinerii

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Częstocice – 1904–1911; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41; – 1904; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 14 – 1906; adres zarządu: m. Warszawa, ul. Królewska 41 – 1907–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 500 000 rubli – 1904, 1905–1907, 1908; kapitał zakładowy: 1 mln rubli – 1911; produkcja roczna: 995 400 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Henryk Bloch, Józef Buczewski (Byczewski), K. Czajkowski, Karol Deike, Władysław Drecki, Karol Epstein, K. Ereth, A. Hippe, Stefan Jabłkowski, E. Janicki, Maurycy Krause, Wiktor Kronenberg, K. Liersch, S. Migdalski, K. Mijakowski, H. Müller, Henryk Natanson, Tadeusz Nowak, Szymon Rodzyn, Stefan Stempkowski, Karol Strasburger, M. Szymański, Wilhelm Wellisch, Z. Wieczorkowski.

Firma: Wielopolski hr. Zygmunt młyn wodny

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, m. Ostrowiec – 1904–1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 25 000 rubli – 1904–1910; produkcja roczna: 68 400 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 68 400 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: S. Przepiórka.

Firma: Wielopolski hr. Zygmunt tartak, tartak parowy

Rola w firmie: imiennik (1904–1908).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Kuźnia – 1904, 1905–1907, 1908; adres dla listów: gub. radomska, poczta Ostrowiec, Zarząd Lasów Ostrowieckich w Kuźni – 1908.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 25 000 rubli – 1905–1907; kapitał zakładowy: 30 000 rubli – 1908; produkcja roczna: 19 200 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 60 000 rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 80 000 rubli – 1908.

Spotkani w firmie: I.M. Heine, Kaz. Satkowski.

Firma: Ostrowieckich Wielkich pieców i zakładów hutniczych Tow. Akcyjne, Ostrowieckie Tow. Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Hutniczych, Ostrowieckie Wielkie Piece i Zakłady Hutnicze, Tow. Akcyjne

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Ostrowiec, w. Klimkiewiczów – 1904–1911; adres: gub. radomska, poczta Ostrowiec, osada Klimkiewiczów – 1911; adres zarządu: m. Warszawa, Aleja Ujazdowska 29 – 1904; adres zarządu: w Warszawie, Aleja Ujazdowska 29 – 1905; adres zarządu: m. Warszawa, Aleja Ujazdowska 29 – 1906; adres zarządu: m. Warszawa, al. Ujazdowska 29 – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, Aleja Ujazdowska 29 – 1907; adres zarządu: m. Warszawa, al. Ujazdowska 29 – 1908; adres zarządu: m. Warszawa, pl. św. Aleksandra 3 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, Plac Aleksandra 3 – 1910; adres zarządu: m. Warszawa, pl. św. Aleksandra 3 – 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał akcyjny: 2 mln rubli – 1907–1911, kapitał zakładowy: 2 mln rubli – 1904–1911, przybliżony obrót roczny: 7 mln rubli – 1904, przybliżony obrót roczny: 6 500 000 rubli – 1905, 1906; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: E. Agthe, S. Ankowski, M. Bekker, Leon Bernstein, G. Cramer, H. Demen, H. Dernen, F. Drzewiecki, K. Górski, Henryk Herbst, J. Hildt, J. Hube, R. Kaczyński, K. Kochanowicz, H. Komosiński, S. Kosiewicz, J. Kosiński, K. Kruszewski, Z. Kruszewski, K. Łempicki, H. Miller, H. Müller, G.O. Pastor, T. Popowski, L. Przezdziecki, S. Rosiewicz, A. Roszkowski, H. Rupé, B. Rzeczkowski, Al. Saller, I. Schilhan, A. Smitkowski, W. Szwentner, A. Tyszecki, H. Wilde, Bronisław Załęski.

—— ❖ ——

Wiener Mosze Aron (ur. 1844, zm. 10 X 1926 w Otwocku) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Działalność gospodarcza Mosze Wienera była skupiona w Zduńskiej Woli i Łodzi. W pierwszym z miast w 1869 r. kupił manufakturę włókienniczą Edwarda Hille. W latach 1892–1893 Mosze Wiener, razem ze wspólnikami, m.in. Benjaminem Wienerem, Dawidem Wienerem, Chaimem Wienerem i Salomonem Bialerem, zmechanizował zakład, zamieniając go w pełnoprawną fabrykę z tkalnią, przędzalnią wełny czesankowej, farbiarnią i wykończalnią, która w 1905 r. zatrudniała 600 robotników. W Łodzi Mosze Wiener w podobnym okresie (połowa lat 80. XIX w.) kierował fabryką wełny czesankowej, która zatrudniała 150 robotników. Na początku XX w. wzniósł nową fabrykę w Łodzi na parceli należącej wcześniej do firmy „Olszer i Szczeciński". Fabryki Mosze Wienera (w Zduńskiej Woli i Łodzi) miały roczny obrót ok. 6 mln rubli. Fabryka w Łodzi zarządzana była przez spółkę akcyjną, zatrudniała przed I wojną światową 1200 robotników (była czwartą największą fabryką w mieście pod względem zatrudnienia). Wielka Wojna przyniosła kres jej świetności. Niemcy ukradli maszyny fabryczne i zdewastowali obiekty przemysłowe. Po 1918 r. firma wpadła w spiralę długów, ostatecznie w 1927 r. spółka ogłosiła upadłość. Obiekty fabryczne w Łodzi w okresie międzywojennym były wynajmowane różnym firmom włókienniczym. Fabrykę w Zduńskiej Woli w międzywojniu kupili Samuel Getzow, Mendel Rosen i Dawid Wiślicki. W czasie II wojny światowej została ona zniszczona przez wojska niemieckie.

Działalność społeczna: Mosze Aron Wiener był członkiem łódzkiego Dozoru Bóżniczego, ortodoksyjnego stowarzyszenia Agudas Haortodoksim, a także prezesem łódzkiej Gminy Żydowskiej. Pełnił funkcję członka zarządu Towarzystwa „Machzykiej-Hadas". Finansował Łódzkie Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności.

Rodzina: Mosze Aron Wiener był synem Dawida Wienera i Ruchli z d. Landau. Żoną Mosze Wienera była Dwojra z d. Klinger.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/piotrk.76.13; *Piotrkowska 76 – kamienica Mojżesza Wienera, najlepsza cukiernia w mieście i jej goście*, 9 IX 2022, https://baedekerlodz.blogspot.com/2022/09/piotrkowska-76-kamienica-mojzesza.html (dostęp: 18 IV 2025); *Ulica Piotrkowska 76*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-76 (dostęp: 18 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Wiener M. fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1905–1907), członek zarządu (1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. kaliska, pow. sieradzki, m. Zduńska Wola – 1904; adres fabryki: gub. kaliska, pow. sieradzki, m. Zduńska Wola – 1905–1907, 1908, 1910; adres fabryki: gub. kaliska, m. Zduńska Wola – 1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 76 – 1905–1907, 1908; adres zarządu: m. Łódź, Pasaż Meyera 1 – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 715 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 2 500 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: S. Bialer, Beniamin Wiener, Chaim Wiener, Dawid Wiener, H. Wiener.

Firma: Wiener M. A. fabryka wyrobów wełnianych

Rola w firmie: imiennik (1905–1907).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 76 – 1905–1907.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1905–1907.

Firma: Wiener M. A. towarzystwo akcyjne Przemysłu wełnianego, towarzystwo akcyjne Przemyślu wełnianego

Rola w firmie: imiennik (1908, 1910–1911), członek zarządu (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 76 – 1908, 1910; adres fabryki: wyrobów wełnianych: Łódź Cegielniana 96; wyrobów czesankowych: gub. kaliska, m. Zduńska Wola – 1911; adres zarządu: m. Łódź, Pasaż Meyera 1 – 1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 3 mln rubli – 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 5 mln rubli – 1911.

Spotkani w firmie: S. Bialer, Beniamin Wiener, Chaim Wiener, Dawid Wiener, Mendel Wiener.

—— ❖ ——

Wilski Ignacy Przemysław (ur. 16 IV 1865 w Wilkowicach, zm. 20 VII 1924 w Stambule) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Był właścicielem dwóch folwarków na ziemi piotrkowskiej: Rogowa i Wielkiej Woli, gdzie posiadał gorzelnię, młyn, fabrykę wyrobów cementowych i mleczarnię. Był członkiem zarządu Polskiego Zrzeszenia Spirytusowego, a także prezesem i członkiem zarządu Spółki Producentów Krochmalu I. Wilski, K. Arkuszewski i s-ka, członkiem zarządu i dyrektorem Naczelnej Organizacji Przemysłu Gorzelń Rolniczych, członkiem zarządu i wiceprezesem Kresowego Towarzystwa Przemysłowo-Handlowego sp. akc., członkiem zarządu Spółki Akcyjnej Związek Producentów Drzewa, członkiem Syndykatu Rolniczego w Piotrkowie i Łodzi. Folwarki Wilskich zostały znacjonalizowane w komunistycznej Polsce. Na terenie folwarku w Rogowie działał PGR. Obecnie tamtejszy kompleks folwarczno-pałacowy jest w stanie ruiny.

Działalność społeczna: Ignacy Wilski ufundował ziemię pod kościół parafialny w Rogowie. Był członkiem Polskiej Macierzy Szkolnej w Rogowie.

Rodzina: Rodzicami Ignacego Przemysława był Ignacy Antoni Wilski (1834–1883) i Albina z Sokolnickich (1841–1900). Jego żoną była Zofia z Sulikowskich (1877–1952). Mieli 4 synów: Bogdana Ignacego Szczęsnego (1898–1963), Stefana „Doga" (1907–1993), powstańca warszawskiego, Ignacego (1904–1969), Zbigniewa Aleksandra (1900–1991), uczestnika wojny bolszewickiej, odznaczonego Krzyżem Walecznych, działacza Polskiego Związku Łowieckiego. Synem Zbigniewa Aleksandra był Zbigniew Wilski (1934–1995), teatrolog.

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Rogowie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Aleksander_Wilski; https://www.sejm-wielki.pl/b/psb.30680.12; https://www.sejm-wielki.pl/b/zi.1.189.a4a; https://wielcy.pl/nekrologia/57514; https://sp.rogow.eu/cms/46661/historia-oswiaty-w-rogowie (dostęp: 28 X 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Wilski Ignacy młyn, młyn walcowy

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Brzeziny, w. Rogów – 1904; gub. piotrkowska, poczta Rogów, w. Rogów – 1905, 1906, 1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 35 000 rubli – 1905, 1906, 1907, 1908, 1910; przybliżony obrót roczny: 65 000 rubli – 1905, 1906, 1907, 1908, 1910; roczna produkcja: 50 700 rubli – 1904.

Firma: Wilski Ignacy fabryka wyrobów cementowych

Rola w firmie: imiennik (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Rogów, w. Rogów – 1906, 1907, 1908, 1910; gub. piotrkowska, poczta Rogów, osada Rogów – 1911.

Firma: Wilski P. i Spółka „Rogów", Wilski P. i Spółka firma „Rogów" mleczarnia

Rola w firmie: imiennik (1906–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Rogów – 1911; adres kantoru: m. Łódź – 1906, 1907, 1908, 1910, 1911; adres mleczarni: gub. warszawska, poczta Rogów – 1906, 1907, 1908, 1910.

Firma: „Rogów" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Rogów – 1910; adres: gub. piotrkowska, poczta Rogów, w. Rogów – 1911.

Firma: „Wielka Wola" gorzelnia

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Tomaszów.

—— ❖ ——

Witwicki Jan (ur. 10 III 1844 w Krzczonowie, zm. 29 V 1908 w Kamiennej) – fabrykant

Wykształcenie: Uczył się w szkole w Paryżu, gdzie trafił po powstaniu styczniowym, w którym brał udział. Studiował także w Liège w Belgii, otrzymał dyplom Uniwersytetu w Gandawie (1869). Po powrocie do kraju odbywał praktykę w zakładach Hipolita Cegielskiego w Poznaniu. Pracował w Petersburgu (1869–1878), w Permie na Uralu był naczelnikiem warsztatów kolejowych i dyrektorem oddziału technicznego Kolei Transsyberyjskiej.

Działalność gospodarcza: Jan Witwicki wrócił do Królestwa Polskiego w 1885 r. z dużym kapitałem. Swoją działalność gospodarczą zaczął od dzierżawienia zakładów wyrobów żelaznych i odlewni (Bliżyn, Ruda Maleniecka, Mroczków w pow. koneckim). Ostatecznie w 1887 r. kupił nieczynną odlewnię (fryszerkę) w Kamiennej, w dawnym pow. iłżeckim (ob. Skarżysko-Kamienna), która miała 4 żeliwiaki na koks, maszynę parową o mocy 8 KM. Dodatkowo o atrakcyjności zakładu decydowała bocznica kolejowa uruchomiona w 1897 r. Fryszerka produkowała rury żeliwne i naczynia kuchenne. Nowy właściciel uzupełnił odlewnię o emaliernię. Firma specjalizowała się w produkcji elementach systemów ogrzewania, wodociągów, kanalizacji, naczyń kuchennych, rur żelaznych, zlewów, klozetów, podstawy do pieców i innych obiektów. Wyroby odlewni miały zbyt w Królestwie Polskim, ale i szerzej – w Imperium Rosyjskim. Odlewnia i emaliernia „Kamienna" miała przedstawicielstwa handlowe w Warszawie, Łodzi, Petersburgu, Moskwie, Kijowie, Charkowie, Jekaterynosławiu, Rostowie, Odessie, Wilnie, Homlu i Tyflisie. „Kamienna" była jedną z największych odlewni w Królestwie Polskim. Na początku XX w. roczny obrót firmy wynosił 500 tys. rubli, a zatrudnionych było 500 robotników. Obok działalności fryszerki „Kamienna" w 1897 r. Jan Witwicki stworzył Towarzystwo Akcyjne Zakładów Żelaznych i Stalowych Skarżysko. Spółka zbudowała dwa piece i konwertor do wyrobu stali. Stalownia zatrudniała ok. 600 robotników. Jan Witwicki stworzył też firmę „Neptun", produkującą cement portlandzki, był również właścicielem kopalni rud żelaza „Jan" (1904–1907) i huty żelaza „Mroczków" (1904), zasiadał także w zarządzie huty żelaza „Skarżysko". W 1906 r. firma „Skarżysko" zbankrutowała. Odlewnią „Kamienna" po śmierci Jana Witwickiego kierował jego syn Kazimierz, który jako spadkobierca objął większość udziałów firmy. W 1937 r. firma rozpoczęła produkcję emaliowanej i kwasoodpornej aparatury dla przemysłu chemicznego. W 1938 r. zatrudniała 1100 robotników. Odlewnia została znacjonalizowana po II wojnie światowej i dalej produkowała odlewy, nowe kierownictwo uruchomiło kolejne linie produkcyjne. W III RP fabryka „Kamienna" zakończyła działalność i obecnie, poza częścią zabudowań, które są siedzibą firm kupieckich, zakład jest w stanie ruiny.

Działalność społeczna: Jan Witwicki założył orkiestrę w Kamiennej, a w jego domu odbywały się publiczne koncerty, w których grał na wiolonczeli obok swojej siostry grającej na pianinie. Jan Witwicki powołany został na członka rzeczywistego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie (1884). W 1899 r. założył w Kamiennej ochotniczą straż ogniową, złożoną z pracowników odlewni. Razem

z innymi członkami rodziny założył w Kamiennej w 1907 r. Polską Macierz Szkolną. Dla dzieci robotników odlewni rodzina Witwickich założyła ochronkę. Jan Witwicki był przewodniczącym komitetu budowy kościoła w parafii św. Józefa Oblubieńca. Jego fabryka produkowała także „patriotyczne odlewy", m.in.: ażurowy żelazny krzyż – Pomnik Powstańców Styczniowych, żeliwną tablicę w obozie Langiewicza obok Wąchocka, medaliony bohaterów narodowych (Mickiewicza, Słowackiego, Kościuszki, Poniatowskiego, Kraszewskiego, Sienkiewicza).

Rodzina: Pradziad Jana Witwickiego, również Jan Witwicki, był nauczycielem w Liceum Krzemienieckim. Ojcem Jana Witwickiego był Mikołaj Witwicki. Siostrą Jana Witwickiego była Helena Witwicka (ur. 1841), pianistka, występująca m.in. w Petersburgu, prowadziła chór Lutnia w Kamiennej oraz założyła ochronkę. Pierwszą żoną Jana Witwickiego była Julia Brancew (1850–1891), z którą miał córkę Zofię (1884–1977), zamężną z Józefem Jacoby (1873–1936), inżynierem z Zakładów Przemysłowych „Modrzejów-Hantke SA" w Sosnowcu. Drugą żoną Jana Witwickiego była Helena Krauze (1864–1936), z którą miał syna Kazimierza (1888–1950), spadkobiercę majątku, właściciela odlewni „Kamienna" i folwarku Zbożenna k. Przysuchy. Kazimierz Witwicki jako uczeń 7 klasy Łódzkiej Szkoły Rękodzielniczej został wydalony ze szkoły za udział w strajku 1905 r. Brał też udział w akcjach PPS w okresie rewolucji 1905 r. Po wybuchu I wojny światowej, w sierpniu 1914 r. na terenie fabrycznym w willi Kazimierza Witwickiego nocował Józef Piłsudski, co upamiętnił żeliwny odlew wykonany w fabryce „Kamienna". Kazimierz Witwicki był naczelnikiem straży ogniowej fabryki, członkiem Komitetu Obywatelskiego w Kamiennej i radnym gminy Kamienna. W 1920 r. wstąpił ochotniczo do WP. W 1945 r. został aresztowany przez NKWD i wywieziony do Moskwy. Do Polski wrócił we wrześniu 1947 r. i niedługo potem zmarł. Poza Kazimierzem Jan Witwicki i Helena z d. Krauze mieli jeszcze syna Jana i córkę Marię Cecylię (1896–1941), która wyszła za mąż za Tadeusza Frank-Wiszniewskiego (1893–1926), ppłk. WP poległego w czasie zamachu majowego.

Pochówek: na cmentarzu w Bzinie.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.368313; https://wielcy.pl/nekrologia/41550; Kardyś, Wosiek 2013; J. Babicki, *Pionierzy przemysłu odlewniczego w Kamiennej*, 1 I 2021, https://skarzyski.eu/artykul/pionierzy-przemyslu-n1122766 (dostęp: 7 XI 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Jan" kopalnia rudy żelaznej

Rola w firmie: właściciel (1904–1907).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki – 1904; adres: gub. radomska, poczta Skarżysko, w. Łaski – 1905–1907.

Firma: „Mroczków" huta żelazna

Rola w firmie: właściciel (1904), dzierżawca (1905–1906).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, pow. konecki, poczta Skarżysko, w. Mroczków – 1904; gub. radomska, poczta Skarżysko, w. Mroczków – 1905–1907.

Firma: „Skarżysko" huta żelazna, towarzystwo akcyjne zakładów żelaznych i stalowych, towarzystwo akcyjne zakładów żelaznych i stalowych, huta żelazna

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1907).

Dane adresowe firmy: adres: gub. radomska, poczta Skarżysko – 1904–1911; adres pocztowy: gub. radomska, stacja Skarżysko – 1904.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 750 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Wojciech Dowgiałło, Stanisław Grabiński, Bohdan Krasicki hr., Julian Neuman, Władysław Rawicz, Kazimierz Rzączyński.

Firma: „Jan Witwicki", „Kamienna", „Kamienna", Witwicki Jan – „Kamienna" odlewnia i emaliernia, odlewnia żelaza i emaliernia

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911), imiennik (1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. radomska, poczta Skarżysko, w. Kamienna – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 350 000 rubli – 1904, 1905–1907; kapitał zakładowy: 400 000 rubli – 1907–1911; przybliżony obrót roczny: 320 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 300 000 rubli – 1905–1907; przybliżony obrót roczny: 500 000 rubli – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Jerzy Gaszyński, Władysław Marcinkowski, Stefan Paszkowski, Stanisław Ulatowski.

—— ❖ ——

Wojdysławski Jakub (ur. 1830) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Jakub Wojdysławski rozpoczął karierę fabrykanta tkanin (m.in. wełny zgrzebnej) od łódzkiej manufaktury z kilkoma ręcznymi krosnami w latach 80. XIX w. W połowie kolejnej dekady kupił fabrykę od Jakóba Vive i od spadkobierców Józefa Johna. Firma Jakuba Wojdysławskiego została przekształcona w 1909 r. w Towarzystwo Akcyjne Przemysłowe Jakuba Wojdysławskiego. Spółka dysponowała kapitałem w wysokości 1,5 mln rubli. W 1913 r. w fabryce spółki pracowało 350 robotników, a firmą kierowali synowie Jakuba Wojdysławskiego – Aron, Henoch i Szlama. Po I wojnie światowej firma znacząco podupadła. W 1927 r. fabryka, która wówczas należała do wnuków Jakuba Wojdysławskiego, Lejba i Majera Wojdysławskich oraz Grzegorza Lewensona, spłonęła. Współwłaściciele firmy „Bracia L. i M. Wojdysławscy" zostali skazani na 4 lata więzienia za celowe podpalenie obiektu w celu wyłudzenia odszkodowania.

Działalność społeczna: Jakub Wojdysławski był członkiem zarządu łódzkiej Gminy Żydowskiej.

Rodzina: Jakub Wojdysławski miał 3 synów, którzy zarządzali fabryką po jego śmierci: Arona (ur. 1864), Henocha (ur. 1871) i Szlamę (ur. 1880). Henoch w 1907 r. był dyrektorem technicznym w firmie „Wojdysławski Jakub przędzalnia i tkalnia wełny zgrzebnej".

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/piotrk.123.15; Łapa 2013; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Wojdysławski Jakub przędzalnia i tkalnia wełny zgrzebnej, przędzalnia, tkalnia wełny zgrzebnej i apretura

Rola w firmie: imiennik (1905–1908, 1910–1911), dyrektor handlowy (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: adres fabryki: m. Łódź, ul. Długa 117 – 1905, 1906; adres przędzalni: m. Łódź, ul. Długa 117 – 1907–1911; adres tkalni i apretury: m. Łódź, ul. Piotrkowska 212, 214, 216 – 1907, 1908; adres tkalni, apretury i farbiarni: m. Łódź, ul. Piotrkowska 212 – 1910, 1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 123 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 1 200 000 rubli – 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 2 mln rubli – 1910, 1911.

Spotkani w firmie: Gustaw Rohrer, H. Wojdysławski.

—— ❖ ——

Wolff Antoni Edward (ur. 31 XII 1869, zm. 17 VII 1939 w Skierniewicach) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Antoni Wolff był właścicielem folwarku Cielądz w pow. rawskim, gdzie miał gorzelnię, której kapitał zakładowy w 1910 r. wynosił 30 tys. rubli.

Działalność społeczna: Antoni Wolff wsparł finansowo odbudowę kościoła parafialnego w Cielądzu, zniszczonego po I wojnie światowej. Był założycielem i pierwszym prezesem straży pożarnej w Cielądzu, przekazał plac na postawienie budynku straży pożarnej. Był także fundatorem szkoły lokalnej.

Rodzina: Abraham Wolff, prapradziad Antoniego Wolffa, przybył do Polski prawdopodobnie w połowie XVIII w. na zaproszenie księcia Aleksandra Józefa Sułkowskiego. W Lesznie na dworze księcia Sułkowskiego pełnił funkcję lekarza, był także lekarzem w wojskach Rzeczypospolitej. Abraham Wolff był konwertytą z judaizmu na kalwinizm. Pradziadem Antoniego Wolffa był August Ferdynand Wolff (1768–1846), który został nobilitowany przez władze carskie w 1820 r. Dziadem Antoniego Wolffa był Karol Gustaw Wolff (1796–1874), uczestnik powstania listopadowego. Stryjem Antoniego Wolffa był Maurycy Wolff (1798–1861), lekarz wojskowy w lazarecie w Koszarach Mirowskich w czasie powstania listopadowego, ordynator Szpitala św. Ducha w Warszawie. Maurycy Wolff z małżeństwa z Wiktorią Borzęcką miał syna Konstantego Wolffa (1856–1923), rosyjskiego generała majora, dowódcę Lejb-Gwardyjskiego Pułku Kirasjerów. Karol Gustaw Wolff kupił folwark Cielądz, ufundował tam kościół parafialny. Jego żoną była Joanna Stefania Fraenkel (1805–1883), wnuczka Szmula Zbytkowera (1727–1801), warszawskiego bankiera. Ojcem Antoniego Wolffa był Andrzej Tadeusz Józef Wolff (1830–1903), właściciel Cielądza, prawnik Rady Stanu, członek konsystorza augsbursko-reformowanego, radca prawny Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, zesłaniec po powstaniu styczniowym. Matką Antoniego Wolffa była Natalia Koppe (1844–1922), córka warszawskiego aptekarza, fundatorka

oddziału zakaźnego przy Szpitalu św. Ducha w Rawie. Antoni Wolff był kawalerem, zmarł bezdzietnie.

Pochówek: na cmentarzu w Cielądzu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.83451; https://wielcy.pl/nekrologia/240566; Grochowalski 2014; *Zasłużyli sobie na coś więcej niż tylko pamięć*, https://eglos.pl/aktualnosci/item/38162-zasluzyli-sobie-na-cos-wiecej-niz-tylko-pamiec (dostęp: 28 X 2025); *Wolff Antoni Edward h. Postęp*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wolff-Antoni-Edward;3995806.html (dostęp: 28 X 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Cielądz", Wolff Antoni gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, poczta Rawa Mazowiecka, w. Cielądz – 1910, 1911.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 30 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Stefan Wajs.

—— ❖ ——

Wulfsohn Hugo (ur. 2 VIII 1837 w Libawie, zm. 9 VII 1905 w Wildungen) – przemysłowiec.

Działalność gospodarcza: Hugo Wulfsohn przybył do Łodzi z Kurlandii w 1866 r., gdzie w 1870 r. założył Dom Handlowy „Wulfsohn i Levy", w którym jego wspólnikiem został moskiewski kupiec Adolf Levy. Hugo Wulfsohn w 1887 r. razem z zięciem Maksem Kernbaumem uruchomili przędzalnię i tkalnię wełny w Łodzi. Firma „Wulfsohn H. i Kernbaum M. fabryka wyrobów wełnianych" szybko się rozwijała, dokupując kolejne obiekty fabryczne. W 1888 r. za 110 tys. rubli nabyli dawną fabrykę Kałuszynera, w której uruchomiono zakład wełniarski. Towarzystwo Akcyjne Manufaktury Wełnianej „Wulfsohn H. i Kernbaum M. fabryka wyrobów wełnianych" w latach 1892–1896 zatrudniało 160 robotników. W 1893 r. wartość produkcji wynosiła 194 tys. rubli srebrnych. Pod zarządem Maksa Kernbauma Towarzystwo Akcyjne podźwignęło się po I wojnie światowej i w 1922 r. firma zatrudniała 340 robotników, a kapitał zakładowy firmy w 1929 r. wynosił 2,7 mln zł. Hugo Wulfsohn był członkiem zarządu Banku Handlowego (od 1872) oraz członkiem Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych. W 1905 r. jego majątek wyceniano na 317 900 rubli.

Działalność społeczna: Hugo Wulfsohn był członkiem progresywnej organizacji Żydów łódzkich „Talmud Tora" i jednym z inicjatorów utworzenia Żydowskiej Szkoły Rzemieślniczej „Talmud Tora".

Rodzina: Żoną Hugona Wulfsohna była Henrietta Rukeyser (1844–1911). Ich syn Zygmunt Wulfsohn (1868–1926) był lekarzem okulistą, współpracownikiem Iwana Pawłowa w badaniach nad warunkowaniem odruchów. Doktoryzował się on na Wydziale Medycznym Uniwersytetu w Dorpacie (1895), pracował w Instytucie

Medycyny Doświadczalnej w Petersburgu, praktykował w Wiedniu i Lipsku, ostatecznie osiadł w Warszawie, gdzie pracował w Szpitalu Przemienienia Pańskiego, swoją bibliotekę przekazał Polskiemu Towarzystwu Medycyny. Został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Młynarskiej w Warszawie. Ich córka Anna Wulfsohn wyszła za mąż za Alberta Jarocińskiego (1856–1923), przemysłowca łódzkiego, członka zarządu Gminy Żydowskiej w Łodzi, członka Łódzkiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. Kolejna ich córka, Julia Wulfsohn, wyszła za mąż za Maksymiliana Kernbauma (1857–1936), fabrykanta łódzkiego, m.in. członka zarządu w Komitecie Giełdowym Łódzkim (1906), właściciela fabryki tkanin bawełnianych „Wola" w Warszawie, członka rady nadzorczej i zarządu Łódzkiego Banku Kupieckiego (1902), dyrektora fabryki chemicznej „Radocha" w Sosnowcu, członka rady Giełdy Pieniężnej w Łodzi, wiceprezesa zarządu Związku Przemysłu Włókienniczego w Polsce (1921–1927) i członka Rady Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów („Lewiatan").

Pochówek: na cmentarzu żydowskim przy ul. Brackiej w Łodzi.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/n.38709; https://wielcy.pl/nekrologia/38709; https://pl.wikipedia.org/wiki/Hugo_Wulfsohn; Pierzchała 2015; *Kim był Hugo Wulfsohn, mniej znany łódzki fabrykant?*, https://uml.lodz.pl/aktualnosci-lodzpl/artykul-lodzpl/kim-byl-hugo-wulfsohn-mniej-znany-lodzki-fabrykant-kartka-z-kalendarza-id63115/2023/7/9/ (dostęp: 22 II 2025); *Ulica Piotrkowska 78*, https://piotrkowska-nr.pl/ulica-piotrkowska-78 (dostęp: 22 II 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Wulfsohn H. i Kernbaum M., Wulfsohn Hugo fabryka wyrobów wełnianych, manufaktura wełniana

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1905–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: m. Łódź, ul. Piotrkowska 78 – 1904; adres fabryki: m. Łódź, ul. Milionowa – 1905–1911; adres zarządu: m. Łódź, ul. Piotrkowska 78 – 1905–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 633 000 rubli – 1904; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Maks Kernbaum, Herman Seideman.

—— ❖ ——

Zachert Runicki Henryk (ur. 1854, zm. 13 V 1907 w Berlinie) – fabrykant.

Działalność gospodarcza: Henryk Zachert Runicki był członkiem zarządu i dyrektorem technicznym Towarzystwa Akcyjnego Manufaktury Bawełnianej Lorentz i Krusche w Zgierzu (1904–1906). Fabrykę założyli Julian Krusche i Stanisław Lorenz w 1892 r., korzystając z budynków manufaktury sukienniczej wzniesionych przez poprzednich właścicieli (m.in. rodziny Wernerów i Steinbecków). Na przełomie XIX i XX w. była to druga największa firma włókiennicza w Zgierzu, dysponująca kapitałem zakładowym w wysokości 600 tys. rubli. Henryk Zachert Runicki był także administratorem przędzalni w Zgierzu o wartości produkcji 650 tys. rubli w 1904 r. Przędzalnia była własnością jego kuzynki Józefiny Zachert Runickiej (zm. 1924). Początek działalności

gospodarczej rodziny Zachert w Zgierzu wiąże się z 1822 r., kiedy Jan Fryderyk Zachert (1763–1847) postawił w tym mieście fabrykę sukienniczą mieszczącą przędzalnię, tkalnię z 20 warsztatami oraz postrzygalnię i suszarnię, produkującą przede wszystkim sukno dla wojska polskiego w Królestwie Kongresowym. Jan Fryderyk Zachert przybył do Zgierza ze względu na rosnącą popularność miasta wśród przedsiębiorców-sukienników na skutek tzw. umowy zgierskiej z 1821 r., ustanawiającej korzystne warunki inwestycyjne dla przedsiębiorców zakładających manufaktury w mieście. W fabryce Jana Fryderyka Zacherta pracował także jego bratanek Wilhelm Fryderyk Zachert, zajmując się sprawami zaopatrzenia i zbytu, jednak już w 1825 r. założył w Zgierzu własną przędzalnię wełny i tkalnię sukna, wyposażając je w sprowadzone z Belgii maszyny tkackie. Po powstaniu listopadowym skończyły się zamówienia rządowe na sukno dla wojska polskiego i manufaktura Jana Fryderyka Zacherta zbankrutowała. Ze względu na wprowadzone bariery celne na granicy Królestwa Polskiego z Rosją Wilhelm Fryderyk Zachert zdecydował się przenieść swoją produkcję do Supraśla, leżącego nieopodal Białegostoku, znajdującego się już w granicach Imperium Rosyjskiego. Władze rosyjskie powierzyły mu część budynków dawnego klasztoru bazylianów. Supraśl znajdował się na szlaku łączącym Warszawę z Petersburgiem, co ułatwiało zbyt towarów wyprodukowanych w manufakturze. Do nowej fabryki Wilhelm Fryderyk Zachert sprowadził także 200 robotników ze Zgierza. Koszt relokacji przedsiębiorstwa wynosił 300 tys. rubli. Granica celna między Królestwem Polskim a Rosją została zniesiona w 1851 r., co skutkowało pogorszeniem kondycji finansowej przedsiębiorstwa. Wilhelm Fryderyk Zachert zmarł w 1855 r., wcześniej ustanawiając spadkobiercą swoją żonę Józefinę Zachert, która odziedziczyła zabudowania poklasztorne i Pałac Opatów w Supraślu, dom z fabryką w Zgierzu, a także folwarki: Zegrzanek, Krzywia i Rudunków. Ponieważ Józefina Zachert rezydowała w Supraślu, administratorem firmy w Zgierzu uczyniła Henryka Zacherta, brata swojego zmarłego męża. Po śmierci Józefiny Zachert jej posiadłości trafiły do bratanków i siostrzeńców: Konstanty Zachert (1889–1961), syn Henryka, otrzymał majątek w Supraślu, a Leon Zachert (1894–1968), syn Henryka Zacherta i Karol Kleiber – folwarki Zegrzanki i Rudunki. Folwark Krzywie otrzymała krewna Józefiny Zachert – Teresa z Michałowskich Lipska. Przędzalnia bawełny pozostawała własnością rodziny Zachertów aż do II wojny światowej, natomiast część budynków fabrycznych i mieszkalnych zmieniała właścicieli. W pierwszych latach XX w. mieściła się w nich siedmioklasowa szkoła handlowa dla chłopców, później średnia szkoła kupiecka. W II RP głównymi użytkownikami budynków były Bank Przemysłowców Zgierskich i Szkoła Kupiecka, następnie Gimnazjum im. S. Staszica. Tuż po II wojnie światowej w budynku Zachertów mieściło się Technikum Włókiennicze, a później Zespół Szkół Budowlanych.

Rodzina: Rodzina Zachertów pochodziła z Leeds w Anglii. Część jej członków osiedliła się w XVII w. w Międzyrzeczu i Międzychodzie, uciekając z Anglii przed prześladowaniami religijnymi. W Polsce zajmowali się handlem suknem, m.in. Krystian Zachert, który był właścicielem domu handlowego i burmistrzem Międzyrzecza. Jan Fryderyk Zachert przed przybyciem do Zgierza założył w 1790 r. skład sukienniczy w Warszawie. Brał udział w insurekcji kościuszkowskiej, walczył w Legionach

Jana Henryka Dąbrowskiego, uczestniczył w kampanii Legionów Polskich na Santo Domingo w 1802 r. (odznaczony przez Napoleona Krzyżem Świętej Heleny). W jego domu w Zgierzu w maju 1825 r. nocował car Aleksander I, wizytujący nowe ośrodki przemysłowe w Królestwie Polskim. W 1834 r. Jan Fryderyk Zachert otrzymał Order Świętego Stanisława IV klasy za wysiłki na rzecz rozwoju przemysłu sukienniczego w Zgierzu. Był członkiem ewangelickiej rady parafialnej w Zgierzu i mistrzem cechu sukienników zgierskich. Został pochowany na cmentarzu w Kromołowie, do trumny złożono go ubranego w mundur legionisty polskiego. Żoną Jana Fryderyka Zacherta była Marianna Firmina z d. Skalińska, mieli m.in. syna Michała Ludwika, który brał udział w powstaniu listopadowym. Po upadku powstania pomagał ojcu w prowadzeniu przedsiębiorstwa. W 1839 r. przeniósł się do Kromołowa w gub. kieleckiej, gdzie zarządzał fabryką włókienniczą, w latach 1845–1846 był burmistrzem Kromołowa.

Wilhelm Fryderyk Zachert był przewodniczącym Sesji Ogólnego Zgromadzenia Rady Municypalnej Miasta Zgierza, pełnił funkcję radcy Izby Handlowej i Rękodzielniczej Województwa Mazowieckiego, radcy stanu i radcy przemysłowego, był współzałożycielem Banku Handlowego w Łodzi (1872) oraz członkiem Warszawskiego Komitetu Przemysłowego. Pełnił też funkcję marszałka sejmiku pow. zgierskiego. Otrzymał od cara przywilej dziedzicznego szlachectwa z tytułem baronowskim i herbem Ranicki. Józefina Zachert, żona Wilhelma Fryderyka Zacherta, założyła żeńską szkołę z językiem polskim w Supraślu, przyczyniła się także do uzyskania przez ośrodek praw miejskich. Ufundowała specjalny fundusz na utrzymanie szkoły, bibliotekę, wyposażenie dla katolickiego kościoła w Supraślu oraz grunt dla parafii. Henryk Zachert Ranicki, administrator majątku zgierskiego Józefiny Zachert, był synem Gustawa Chrystiana Gottlieba Zacherta Ranickiego (1790–1874) i Anny Helbing (1816–1862). Jego żoną była Zofia Kleiber (1867–1951).

Pochówek: na cmentarzu protestanckim w Supraślu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.34600; https://wielcy.pl/nekrologia/40515; Czerwińska 2016; *Historia jednego budynku. Hale pełne bawełny*, https://www.miasto.zgierz.pl/pl/content/historia-jednego-budynku-hale-pelne-bawelny (dostęp: 9 IV 2025); *Ród Zachertów*, https://www.miasto.zgierz.pl/pl/content/rod-zachertow (dostęp: 9 IV 2025); *Rodzina Zachertów – dzieje rodu fabrykantów*, https://umowazgierska.pl/rodzina-zachertow-dzieje-rodu-fabrykantow/ (dostęp: 9 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Lorentz i Krusche towarzystwo akcyjne manufaktury bawełnianej

Rola w firmie: członek zarządu (1904–1906), dyrektor techniczny (1905–1906).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz – 1904; gub. piotrkowska, m. Zgierz – 1911; adres fabryki: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz – 1905–1907, 1908, 1910; adres składu: m. Łódź, ul. Krótka 6 – 1905, 1906.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 600 000 rubli – 1904–1911; przybliżony obrót roczny: 1 mln rubli – 1904, 1905–1907, 1908; przybliżony obrót roczny: 1 500 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Julian Krusche, Stanisław Lorentz.

Firma: Zachert Henryk przędzalnia bawełny

Rola w firmie: imiennik (1904).

Dane adresowe firmy: gub. piotrkowska, pow. łódzki, m. Zgierz – 1904.

Dane finansowe firmy: roczna produkcja: 659 400 rubli – 1904.

—— ❖ ——

Zamoyski Andrzej Przemysław hr. (ur. 10 VII 1852 w Warszawie, zm. 25 VI 1927 w Podzamczu) – ziemianin.

Wykształcenie: Studiował w Wyższej Szkole Rolniczej w Dublanach pod Lwowem.

Działalność gospodarcza: Andrzej Zamoyski, najstarszy syn Stanisława Kostki Zamoyskiego mł., w 1888 r. odziedziczył folwarki Maciejowice-Podzamcze i połowę Magnuszewa na Powiślu Maciejowskim. Na Powiślu Maciejowickim Zamoyscy byli właścicielami wielu folwarków od 1792 r., w czasach największej prosperity posiadali dwa miasta i 41 wsi, jednak na przestrzeni XIX w. liczba posiadłości stopniowo się kurczyła. W 1837 r., kiedy Stanisław Kostka Zamoyski mł. otrzymał Magnuszew i Maciejowice z Podzamczem od ojca Stanisława Kostki Zamoyskiego st., folwarki te były warte 2 mln zł, ale też były zadłużone na podobną sumę. Podzamcze na początku XX w. posiadało gorzelnię i tartak, przynoszące ok. 20 tys. rubli obrotu rocznie (1904–1911). W tym okresie to jednak szkółki leśne (ponad 100 ha) były głównym źródłem dochodów, wysyłano 20 mln sadzonek plantacji rocznie do Rosji. Andrzej Zamoyski większość czasu spędzał na Spiszu, w północnych Węgrzech, gdzie posiadał zamek starostów spiskich w Starej Lubowli (razem z wsiami Rużbachów i Mniszki nad Popradem całość majątku stanowiła ok. 1800 ha). W 1914–1918 jako poddany cara był razem z żoną internowany przez władze austriackie w swym zamku w Starej Lubowli. Podzamczem pod nieobecność Andrzeja Zamoyskiego administrował jego młodszy brat Jan Florian Zamoyski i syn Franciszek Zamoyski. Andrzej Zamoyski ze Spisza do majątku w Podzamczu wrócił po zakończeniu I wojny światowej, jego dobra w Spiszu zostały częściowo rozparcelowane przez nowe władze czechosłowackie. Spadkobiercą majątku na Spiszu i w Magnuszewie został najmłodszy syn Andrzeja Zamoyskiego, Jan Kanty Zamoyski. Podzamcze przypadło Franciszkowi Zamoyskiemu. Jan Kanty Zamoyski w wyniku nadmiernych inwestycji w infrastrukturę turystyczną (zakładał m.in. hotele Strandhotel, Biały Hotel, Dom Szwajcarski) stał się niewypłacalny, a w jego majątku banki wprowadziły zarząd przymusowy. Spłacił jednak wierzytelności w 1942 r., sprzedał jednak 1/3 swojego majątku spiskiego. Jan Kanty Zamoyski działał w słowackim Banku Zbożowym, w słowackim Związku Agronomów, a także w Słowackiej Macierzy. Nieudolne zarządzanie folwarkiem Podzamcze przez Franciszka Zamoyskiego po śmierci ojca (m.in. błędne decyzje inwestycyjne w hodowlę bydła) spowodowało zadłużenie Podzamcza i wprowadzenia nadzoru nad finansami Franciszka Zamoyskiego przez radę familijną stryjów. W 1934 r. rada familijna spłaciła zobowiązania folwarku, sprzedając jednak znaczną część Podzamcza. W czasie okupacji hitlerowskiej Podzamcze znajdowało się pod nadzorem niemieckiej administracji okupacyjnej, ale rodzina Franciszka Zamoyskiego mieszkała w folwarku, opuścili Podzamcze z chwilą wkroczenia Armii Czerwonej. Po II wojnie światowej folwark znacjonalizowano, las Zamoyskich stał się częścią

Nadleśnictwa Podzamcze, szkółki leśne włączono do Państwowego Gospodarstwa Ogrodniczego w Podzamczu.

Działalność społeczna: Andrzej Zamoyski wspierał finansowo lokalną parafię w Maciejowicach. W Starej Lubowli na Spiszu założył kasę pożyczkową, sklep spółdzielczy oraz rzemieślniczą szkołę powszechną. Był kolekcjonerem spiskich poloników.

Rodzina: Dziadem Andrzeja Przemysława Zamoyskiego był XII ordynat zamojski Stanisław Kostka Franciszek Salezy Zamoyski (1775–1856), a babką księżna Zofia Czartoryska (1778–1837). Stanisław Kostka Zamoyski był wychowankiem Stanisława Staszica, prezesem Rządu Centralnego Wojskowego Tymczasowego Obojga Galicji (1809), senatorem wojewodą Księstwa Warszawskiego (1810), prezesem Senatu Królestwa Polskiego (1822–1831), członkiem Rady Ogólnej Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1830) i Rady Państwa Imperium Rosyjskiego, rzeczywistym tajnym radcą. Stanisław Kostka Zamoyski był przeciwnikiem powstania listopadowego, w 1830 r. wyjechał do Petersburga. Odznaczony Orderem Orła Białego (1812), Orderem Świętego Stanisława (1812), Wstęgą Orderu Obojga Sycylii (1810), Orderem Świętego Andrzeja Apostoła Pierwszego Powołania (1825), Orderem Świętego Aleksandra Newskiego (1825), Orderem Świętego Jana Jerozolimskiego. Wujami Andrzeja Zamoyskiego byli Andrzej Artur Zamoyski (1800–1874), szambelan dworu Mikołaja I Romanowa (1830) oraz Władysław Zamoyski (1803–1868), adiutant wielkiego księcia Konstantego (1828), pułkownik wojsk polskich w czasie powstania listopadowego, po jego klęsce przebywał na emigracji w Paryżu, gdzie w imieniu księcia Adama Jerzego Czartoryskiego kierował polityką zagraniczną Hotelu Lambert. Był oficerem armii belgijskiej, w czasie Wiosny Ludów organizował polskie oddziały we Włoszech, Hiszpanii, Portugalii, Turcji i Anglii, razem m.in. z gen. Józefem Bemem i gen. Henrykiem Dembińskim. Jego dobra w Polsce zostały skonfiskowane przez władze carskie. W czasie wojny krymskiej został gen. brygady armii tureckiej.

Rodzicami Andrzeja Zamoyskiego byli Stanisław Andrzej Kostka Zamoyski (1820–1889), członek żelechowskiego Towarzystwa Rolniczego, i Róża Potocka (1831–1890), mieli 14 dzieci. Żoną Andrzeja Zamoyskiego była księżna Karolina Maria Józefina Bourbon-Sycylijska (1856–1941). Mieli 8 dzieci. Jan Kanty Zamoyski (1900–1961) był absolwentem Szkoły Nauk Politycznych w Paryżu, walczył w wojnie polsko-bolszewickiej, żonaty z infantką hiszpańską Isabelą Alfonsą de Borbón-Dos Sicilias y Borbón (1904–1985), był przeorem polskiej prowincji Zakonu Rycerzy i Szpitalników św. Łazarza z Jerozolimy. W czasie II wojny światowej Jan Kanty Zamoyski wykorzystywał swój zamek na Spiszu jako punkt przerzutu kurierów Polskiego Państwa Podziemnego na Zachód, był także powiązany ze słowacką konspiracją antyfaszystowską. W październiku 1939 r. został aresztowany przez kolaboracyjne władze słowackie, uwolniono go jednak na skutek interwencji dyplomatycznej Hiszpanii i Włoch. Po wojnie przebywał na emigracji w Sewilli. Franciszek Zamoyski (1888–1947), ostatni właściciel Podzamcza, był żonaty z Zofią Broel-Plater (1900–1991), ich córką była Zofia Zamoyska (1925–1945), żołnierka AK, poległa w walce z wojskami niemieckimi pod Rawą Mazowiecką. Maria Zamoyska (1887–1961) była dwukrotnie zamężna, jej pierwszym mężem był Karol Radziwiłł (1874–1906), a drugim

Jan Bisping (1880–1947), aresztowany w 1939 r. przez NKWD i wywieziony na Wschód, skąd już nie wrócił. Maria Zamoyska dzięki protekcji władz włoskich opuściła Generalne Gubernatorstwo i udała się do Włoch, a potem do Francji, gdzie pozostała do śmierci. Karolina Zamoyska (1886–1968) była zamężna z Rénierem Marie de Bourbon (1883–1973), mieszkali po wojnie we Francji.

Pochówek: w krypcie rodzinnej w Podzamczu.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/lu.8403; https://wielcy.pl/nekrologia/60521; Kozaczka 2009; Nowak 2010; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Podzamcze", Zamoyski hr. Andrzej gorzelnia, tartak

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Sobolew, w. Podzamcze – 1904–1910; gub. siedlecka, pow. garwoliński, w. Podzamcze – 1911; gub. siedlecka, poczta Sobolew, w. Podzamcze – 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 17 300 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 17 300 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

—— ❖ ——

Zamoyski August Adam hr. (ur. 15 I 1856 w Różance, zm. 3 VI 1917 w Winnicy) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: August Adam Zamoyski stał się właścicielem klucza folwarków włodawskich po śmierci swojego ojca Augusta Zamoyskiego w 1889 r. Wówczas wartość tych dóbr wynosiła ok. 1,2 mln rubli. W 1871 r. dobra włodawskie miały powierzchnię 36 098 mórg (w tym 16 932 mórg lasów). W skład klucza wchodziło 19 folwarków (m.in. Różanka, Augustów, Stawki, Suszno, Koralówka, Gucin, Dobropol, Adamki, Tomaszpol, Adampol, Połód, Zosiny, Kapłonosy) oraz miasto Włodawa. W swych folwarkach August Adam Zamoyski prowadził m.in. destylację spirytusu, wartość roczna tej produkcji w latach 1906–1910 wynosiła ok. 30 tys. rubli. August Adam Zamoyski hodował konie rasy oldenburskiej, uprawiał także chmiel. Po jego śmierci dobra włodawskie przejął jego syn Konstanty Zamoyski, który z powodu zniszczeń, jakie dotknęły majątek podczas I wojny światowej, porzucił dotychczasową siedzibę rodziny w Różance i przeniósł się do leśniczówki w Adampolu. W latach 1923–1927 wzniósł pałac w Adampolu, która stała się nową siedzibą rodziny. 27–30 IX 1939 r. w pałacu mieściła się kwatera gen. dywizji Franciszka Kleeberga, dowódcy Grupy Operacyjnej „Polesie". Konstanty Zamoyski, jego żona Natalia z Lubomirskich i ich córka Krystyna w 1942 r. zostali wysiedleni z majątku włodawskiego przez okupantów niemieckich, którzy w Adampolu założyli obóz pracy. Po II wojnie światowej folwarki zostały znacjonalizowane, powstał w ich miejscu PGR Korolówka, a częściowo rozparcelowane grunty stały się własnością okolicznych chłopów. Zespół pałacowy przekazano w 1946 r. Sanatorium Przeciwgruźliczemu. Od 1997 r. w pałacu mieści się Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc.

Działalność społeczna: W 1909 r. August Adam Zamoyski wzniósł kościół katolicki w Różance. We Włodawie utworzył klub jazdy konnej, w Różance zorganizował konny tor wyścigowy.

Rodzina: Rodzicami Augusta Adama Zamoyskiego byli August Zamoyski (1811–1889), syn Stanisława Kostki Franciszka Zamoyskiego (1775–1856), XII ordynata zamojskiego, i Elfryda z d. Tyzenhauz (1825–1873), córka pułkownika artylerii wojsk napoleońskich. August Zamoyski był uczestnikiem powstania listopadowego, służył w 5 Pułku Ułanów (sfinansowanym przez rodzinę Zamoyskich), brał udział w bitwach pod Kuflewem (25 IV 1831) i pod Ostrołęką (26 V 1831). August Zamoyski finansował szkoły we wsiach w kluczu swoich folwarków. Wnukiem Augusta Zamoyskiego i kuzynem Augusta Adama Zamoyskiego był August Krasicki (1873–1946), poseł na Sejm Krajowy Galicji, porucznik w Sztabie Komendy Legionów Polskich (1914–1916), autor *Dziennika z kampanii rosyjskiej* (wyd. 1934). Żoną Augusta Adama Zamoyskiego była Róża Maria Elżbieta z d. Zamoyska (1862–1952), córka Stanisława Andrzeja Kostki Zamoyskiego (1820–1889). Mieli 4 dzieci. Ich córka Zofia Zamoyska (ur. 1885) była żoną Władysława Sobańskiego (1877–1943), członka Komitetu Narodowego Polskiego (1914–1917) w Warszawie i Piotrogrodzie, członka Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Rosji (1915), współzałożyciela Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu. Władysław Sobański w II RP pracował w dyplomacji, był komandorem Orderu Legii Honorowej. Ich kolejna córka Maria Zamoyska (1886–1944) wyszła za mąż za Józefa Żółtowskiego (1875–1954). Syn Konstanty Zamoyski (1894–1954), właściciel majątku włodawskiego, ożenił się z Natalią z d. Lubomirską (1895–1985). Małżeństwo i ich potomstwo po II wojnie przebywało na emigracji w USA. Ostatnia córka Augusta Adama Zamoyskiego, Róża Zamoyska (1896–1931) wyszła za mąż za Tomasza Komierowskiego (1885–1939).

Pochówek: na cmentarzu w Winnicy.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/lu.8341; https://wielcy.pl/nekrologia/50566; https://pl.wikipedia.org/wiki/August_Zamoyski_%281811%E2%80%931889%29; Czyż 2010; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Różanka", Zamoyski hr. August gorzelnia i rektyfikacja

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, pow. włodawski, gm. Włodawa, w. Rożanka – 1904–1910; adres: gub. siedlecka, poczta Włodawa, w. Rożanka – 1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 18 100 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 18 000 rubli – 1906–1910.

Firma: „Kapłonosy", Zamoyski hr. August gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. siedlecka, poczta Włodawa, w. Kapłonosy – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 15 100 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 15 100 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

—— ❖ ——

Zamoyski Maurycy Klemens (ur. 30 VII 1871 w Warszawie, zm. 5 V 1939 w Klemensowie) – ziemianin, polityk, dyplomata.

Wykształcenie: Studiował w Stuttgarcie, gdzie nawiązał kontakty z malarzami, m.in. Wojciechem Kossakiem, Józefem Chełmońskim, Leonem Wyczółkowskim.

Działalność gospodarcza: Maurycy Zamoyski był XV ordynatem na Zamościu. W 1922 r. posiadał największy majątek ziemski wśród wszystkich obywateli ziemskich II RP (o powierzchni 190 900 ha). Tytułem porównania: w połowie XIX w. obszar ordynacji wynosił 373 723 ha, na jej terenie znajdowało się 9 miast, 291 wsi, 116 folwarków, mieszkało tam 107 764 osób. Z kolei przed I wojną światową ordynacja Zamoyskich składała się z 3 kluczy ziemskich (godziszowskiego – 11 464 ha, księżopolskiego – 13 072 ha, zwierzynieckiego – 20 323 ha) oraz administracji michałowskiej. W skład tych kluczy wchodziło 156 folwarków. W 1914 r. w ordynacji było 36 młynów, 15 leśnictw, 14 cegielni, 3 browary, 2 tartaki, cukrownie, 3 wapienniki, fabryki wyrobów drzewnych, wyłuszczarnia nasion, klinkiernia i liczne kamieniołomy. Ordynacja miała własną kolej wąskotorową. I wojna światowa zadała poważny cios majątkowi Maurycego Zamoyskiego – folwarki podupadły, dobytek został częściowo splądrowany przez okupacyjne wojska, ale co najważniejsze, rewolucja bolszewicka doprowadziła do nieodwracalnej utraty kapitału ordynacji zdeponowanego w bankach rosyjskich. Ponadto skutkiem działań wojsk bolszewickich w czasie wojny 1920 r. była dewastacja dóbr. Ogółem straty Maurycego Zamoyskiego w latach 1914–1921 oceniono na 8,5 mln rubli.

W 1922 r. Maurycy Zamoyski wydzierżawił trzy klucze folwarków (godziszowski, księżopolski, zwierzyniecki), sam administrował kluczem michałowskim (1529 ha) oraz folwarkami w Zwierzyńcu (139 ha) i Floriance (123 ha). Najważniejszym sektorem gospodarki ordynacji było leśnictwo i przetwórstwo drewna (143 620 ha lasów). W II RP ordynacja mierzyła się ze strukturalnymi problemami – koniecznością uregulowania sprawy serwitutów, jej dochody stale się zmniejszały, rosło też zadłużenie majątku. W celu uporania się z tymi problemami Zamoyski systematycznie wyprzedawał grunty i lasy, w rezultacie w połowie lat 30. XX w. ordynacja skurczyła się do 61 tys. ha i opierała swoje dochody przede wszystkim na gospodarce leśnej. W 1939 r., w momencie śmierci Maurycego Zamoyskiego, ordynacja liczyła 56 199 ha lasów, dwa klucze ziemskie: michałowski (1484 ha) i zwierzyniecki (3242 ha) oraz dwa folwarki: Zwierzyniec (104 ha) i Floriankę (54 ha), szkółkę ogrodniczą, cegielnie, 3 tartaki, 3 młyny, wapienniki, browar, cukrownię, fabrykę wyrobów drzewnych, klinkiernię, kopalnię kamienia, kopalnię piasku i wyłuszczarnię nasion. Ordynacja wypracowywała w tamtym okresie 2 mln zł zysku rocznie.

W czasie II wojny światowej nadzór nad ordynacją przejęły niemieckie władze okupacyjne, syn Maurycego Zamoyskiego, XVI ordynat, Jan Tomasz Zamoyski, został odsunięty od wpływu na majątek. Okupant przeprowadził pewną modernizację folwarków, np. wprowadził mechanizację prac polowych, ale rabunkowo eksploatował lasy ordynacji.

Istnienie ordynacji zakończył dekret PKWN z 6 IX 1944 r. o reformie rolnej. W wyniku parcelacji folwarków 1208 rodzin otrzymało 2764 ha ziemi. Resztę ziemi

przeznaczono dla PGR, a 54 889 ha lasów państwo przejęło na mocy dekretu PKWN z 12 XII 1944 r. o nacjonalizacji lasów.

Działalność społeczna: Maurycy Zamoyski był ważną postacią polskiego obozu lojalistów. W 1906 r. został wybrany do I Dumy. Był sygnatariuszem lojalistycznego listu do wodza naczelnego wojsk rosyjskich wielkiego księcia Mikołaja Romanowa z 1914 r. Jednocześnie był członkiem polskiego ruchu narodowego, poczynając od Ligi Narodowej (od 1905). Poparł strajk młodzieży w 1905 r., został jednym z założycieli Polskiej Macierzy Szkolnej. W jego rezydencji w Pałacu Błękitnym w Warszawie narodowi demokraci wybrali w listopadzie 1905 r. delegację, która miała złożyć premierowi Rosji Sergiejowi Wittemu memoriał w sprawie reform w Królestwie Polskim. Dzięki środkom finansowym Zamoyskiego narodowcy wykupili dziennik „Goniec Poranny i Wieczorny", którego misję zdefiniowano jako ograniczanie wpływów socjalistów. Maurycy Zamoyski był członkiem Towarzystwa Tajnego Nauczania w Warszawie oraz prezesem (1907–1919) komitetu budowy Pomnika Fryderyka Chopina w Warszawie, wsparł również budowę Pomnika Adama Mickiewicza. Współfinansował budowę galerii „Zachęta", w 1908 r. spłacił zadłużenie Filharmonii Narodowej w wysokości 27 tys. rubli i był następnie jej stałym mecenasem. Był współtwórcą (razem z ojcem) biblioteki ordynacji Zamoyskich w Warszawie (w latach 30. posiadała ponad 100 tys. tomów i 9 tys. rękopisów). W czasie I wojny światowej był członkiem powstałego w 1915 r. z inicjatywy Erazma Plitza, a kierowanego przez Henryka Sienkiewicza i Ignacego Paderewskiego Szwajcarskiego Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce. Otrzymał też propozycję wejścia do Rady Regencyjnej, której nie przyjął. Był członkiem Komitetu Narodowego Polskiego, a w 1918 r. wszedł w skład Komitetu Narodowego Polski w Paryżu i delegacji polskiej na konferencję paryską, zakończoną podpisaniem traktatu wersalskiego. W 1920 r. na pokrycie kosztów dostaw broni dla Polski przekazał ordynację rządowi francuskiemu jako zastaw. Był ambasadorem RP w Paryżu w latach 1919–1924, przez 7 miesięcy od 19 I 1924 r. sprawował urząd ministra spraw zagranicznych RP. Był kandydatem Narodowej Demokracji i kontrkandydatem Gabriela Narutowicza na urząd Prezydenta RP w wyborach 1922 r. (w pierwszej turze otrzymał największą liczbę głosów). Był wiceprezesem Towarzystwa Dobroczynności oraz Towarzystwa Opieki nad Chorymi, prowadził szeroką działalność społeczną.

Rodzina: Maurycy Zamoyski pochodził z arystokratycznej rodziny dygnitarsko-senatorskiej herbu Jelita. Był synem Tomasza Franciszka Zamoyskiego (1832–1889), XIV ordynata na Zamościu, i Marii Anny Natalii Potockiej. Maurycy Zamoyski ożenił się z Marią Sapieżanką, córką ks. Jana Sapiehy i Seweryny z Uruskich. Jego synem był Jan Tomasz Zamoyski (1912–2002) – ostatni, XVI ordynat na Zamościu (1939–1944), żołnierz AK, członek konspiracyjnej organizacji „Uprawa", senator III RP i marszałek senior Senatu II kadencji, prezes Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego (1991–1998), kawaler Orderu Orła Białego. Podczas pacyfikacji przez Niemców Zamojszczyzny wraz z żoną Różą Zamoyską (z d. Żółtowską) (1913–1976) uratowali z hitlerowskiego obozu w Zwierzyńcu 460 porwanych dzieci. Dla 1500 chorych dzieci utworzył 4 szpitale. W okresie stalinizmu więziony w Kielcach i Wronkach. Wyszedł na wolność w połowie 1956 r. W PRL pracował jako dziennikarz w czasopiśmie „Rynki Zagraniczne"

oraz był kierownikiem biura przedstawicielstwa w Polsce linii lotniczych Swissair. Utworzył w 1987 r. Muzeum Sztuki Sakralnej Fundacji Rodziny Zamoyskich przy zamojskiej kolegiacie. Został pochowany w krypcie rodowej w katedrze w Zamościu.

Synem Jana Tomasza Zamoyskiego i wnukiem Maurycego Zamoyskiego jest Marcin Zamoyski (ur. 1947), prezydent Zamościa (1990–1992, 2002–2014), wojewoda zamojski (1992–1994) i przewodniczący Rady Miejskiej Zamościa (1994–1998). W 1995 r. w wyniku przetargu nabył dawny PGR w Michałowie (520 ha), był to folwark wchodzący przed wojną w skład ordynacji. Marcin Zamoyski jest odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2011), Złotym Krzyżem Zasługi (2008).

Pochówek: w podziemiach kolegiaty zamojskiej, w grobowcu rodzinnym.

Odznaczenia: Wielka Wstęga Orderu Odrodzenia Polski (1923), Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu, Order Odrodzenia Polski (1922), francuski Wielki Oficer Orderu Legii Honorowej, duński Krzyż Wielki Orderu Danebroga (1924), holenderski Krzyż Wielki Orderu Oranje-Nassau, Włoski Krzyż Wielki Orderu Korony.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/lu.8362; https://wielcy.pl/nekrologia/74533; https://pl.wikipedia.org/wiki/Maurycy_Zamoyski; Ajewski 2010; Czubara 1989; Janicka 2000; *Zamoyski Maurycy Klemens*, w: PSB, t. 14, 1978, s. 626–628; dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Sól", Zamoyski hr. Maurycy Ordynat gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Biłgoraj, w. Sól – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 8300 rubli – 1904; roczna produkcja: 8300 rubli – 1906, 1907, 1908; roczna produkcja: 16 000 rubli – 1910.

Spotkani w firmie: Stefan Grodzicki, Józef Kielczewski.

Firma: „Klemensów" fabryka cukru, fabryka cukru i rafineria

Rola w firmie: właściciel (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Szczebrzeszyn, w. Klemensów – 1904; gub. lubelska, poczta Szczebrzeszyn, w. Bodaczów – 1905; gub. lubelska, poczta Szczebrzeszyn, w. Klemensów – 1906–1911; adres zarządu: gub. lubelska, m. Zwierzyniec – 1905–1907, 1908, 1911; adres zarządu głównego: gub. lubelska, m. Zwierzyniec – 1910.

Dane finansowe firmy: kapitał zakładowy: 965 996 rubli – 1905–1911; przybliżony obrót roczny: 980 000 rubli – 1905–1911.

Spotkani w firmie: Karol Czarnowski, Władysław Domini, Jan Górnicki, Alfons Iwanowski, Bolesław Kiliński, Otton Kubicki, Stefan Mystkowski, Michał Niemirowski, Stefan Skawiński, H. Wawelberg, Julian Wyszyński, Władysław Żeleźniak, A. Żelisławski.

Firma: Zamoyski hr. Maurycy Ordynat tartak i gontarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, m. Zwierzyniec – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 35 000 rubli – 1904–1910; przybliżony obrót roczny: 100 000 rubli – 1911.

Spotkani w firmie: Karol Czarnowski, Otton Kubicki, Stanisław Paprocki, Seweryn Więcek.

Firma: Zamoyski hr. Maurycy Ordynat, Zamoyski hr. Maurycy, Ordynat koszykarnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, pow. zamojski, m. Zwierzyniec – 1904, 1905, 1906; gub. lubelska, pow. zamojski, w. Zwierzyniec – 1907, 1908, 1910.

Dane finansowe firmy: przybliżony obrót roczny: 600–700 rubli – 1905–1907, 1908, 1910.

Spotkani w firmie: Stanisław Moskalewski, Władysław Pruffer.

Firma: Zamoyski hr. Maurycy Ordynat, Zamoyski Hr. Maurycy, Ordynat łuszczarnia nasion leśnych

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, m. Zwierzyniec – 1904–1911.

Spotkani w firmie: Władysław Brli Her, Karol Czarnowski, Franciszek Fejfer-Stankowski, Władysław Pruffer, Józef Stankiewicz.

Firma: Fabryka Wyrobów Drzewnych Ordynacji Zamoyskiej

Rola w firmie: właściciel (1908, 1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, m. Zwierzyniec – 1907–1911.

Spotkani w firmie: Karol Czarnowski, Stanisław Gaszczyński, Piotr Karpiński, Filip Pecq, Czesław Śmieciuszewski, Juliusz Tuliszkowski.

Firma: „Zofijanka" kopalnia kamienia wapiennego

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Janów, w. Zofijanka – 1911.

Firma: „Ruda" kopalnia gliny

Rola w firmie: właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Janów, w. Ruda – 1911.

Firma: Zamoyski hr. M. browar

Rola w firmie: imiennik (1911).

Dane adresowe firmy: gub. lubelska, poczta Izbica, osada Tarnogóra – 1911.

—— ❖ ——

Zieliński Bolesław (ur. 1875, zm. 10 IV 1937) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Bolesław Zieliński był właścicielem folwarku Gradowo w ziemi sochaczewskiej, gdzie posiadał gorzelnię. Produkcja spirytusu przyniosła

obroty roczne w wysokości 27 500 rubli (1906–1910). Był także współtwórcą Mleczarni związkowej ziemian sochaczewskich (1902), która była jedną z największych mleczarni przełomu XIX i XX w. w Królestwie Polskim. Wniósł udział do mleczarni w wysokości 20 tys. rubli. W latach 1929–1933 administratorem folwarku Gradowo był Ryszard Manteuffel-Szoge, profesor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Folwark został zdewastowany w 1945 r. przez wojska sowieckie. W 1960 r. dwór w Gradowie przekazano w użytkowanie Polskiemu Związkowi Łowieckiemu. W III RP w dworze znajduje się siedziba Ośrodka Hodowli Zwierzyny Polskiego Związku Łowieckiego.

Działalność społeczna: Bolesław Zieliński był generałem, należał też do Związku Ziemian.

Rodzina: Rodzicami Bolesława Zielińskiego byli Juliusz Zieliński (1840–1879) i Wiktoria Kretkowska (1851–1922). Bolesław Zieliński miał 3 siostry. Aniela Zielińska (1871–1943) była zamężną z Leonem bar. Manteufflem-Szoege (1865–1951), prawnikiem, mieli synów: Leona Manteuffla-Szoege (1904–1973), chirurga, twórcę polskiej szkoły chirurgii klatki piersiowej i serca, Tadeusza Manteuffla-Szoege (1902–1970), historyka, współtwórcę i pierwszego dyrektora Instytutu Historii PAN, oraz Edwarda Manteuffla-Szoege (1908–1940), artystę malarza, zamordowanego w Katyniu. Maria Zielińska (1872–1931) była zamężna z Henrykiem bar. Manteufflem-Szoege (1867–1918), a Tekla Zielińska (1877–1928) – z Antonim Skarżyńskim (1865–1943). Żoną Bolesława Zielińskiego była Maria Helena Zielińska.

Pochówek: na cmentarzu parafialnym w Kozłowie Biskupim.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/zi.3.153.probant; https://wielcy.pl/nekrologia/72129; *Wystawa w Sochaczewie ciąg dalszy*, https://starysochaczew.pl/wystawa-cd/ (dostęp: 23 IV 2025); *Dwór w Kozłowie Biskupim*, https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-243920 (dostęp: 23 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: „Gradowe", Zieliński Bolesław gorzelnia i rektyfikacja

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. warszawska, poczta Sochaczew, w. Gradów – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 18 900 rubli – 1904; produkcja roczna: 27 500 rubli – 1905; roczna produkcja: 27 500 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

—— ❖ ——

Zieliński Władysław Apolinary (ur. 1860, zm. 26 IV 1929 w Skępem) – ziemianin.

Działalność gospodarcza: Władysław Zieliński był właścicielem folwarku Skępe w ziemi płockiej, gdzie miał gorzelnię, młyn i tartak. Łączna wartość produkcji folwarku wynosiła ok. 100 tys. rubli (1904–1911). Do folwarku docierała kolei wąskotorowa. Po II wojnie światowej folwark znacjonalizowano, działała tam gorzelnia należąca do PGR w Wiosce, posiadająca oddziały w Karnkowie, Grochowalsku, Wielgiech, Okalewie. Gorzelnie produkowały do 100 tys. litrów spirytusu, po modernizacji

w latach 80. XX w. wolumen produkcji wynosił nawet milion litrów. W III RP kompleks gorzelniczy zlikwidowano. Folwark w Skępem jest obecnie w stanie ruiny.

Rodzina: Dziadem Władysława Zielińskiego był Norbert Zieliński (1768–1834), uczestnik insurekcji kościuszkowskiej, członek Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej, a babką Kazimiera Zielińska (1783–1834). Rodzicami Władysława Zielińskiego byli Gustaw Zieliński (1809–1881) i Aniela Remocka (1829–1870). Gustaw Zieliński był właścicielem folwarku Skępe, poetą romantycznym (autorem powieści poetyckiej *Kirgiz*, wydanej w 1842 r.), uczestnikiem powstania listopadowego i zesłańcem syberyjskim. Na zesłaniu przebywał Tobolsku i Iszymiu, gdzie nawiązał kontakty z filomatami i dekabrystami. Po powrocie z zesłania w 1842 r. zarządzał folwarkiem Skępe. Był współredaktorem „Biblioteki Warszawskiej" i jednym z autorów haseł do *Encyklopedii powszechnej* Orgelbranda. Był przeciwnikiem powstania styczniowego. Zgromadził księgozbiór liczący ponad 20 tys. woluminów, który obecnie jest przechowywany w Bibliotece Towarzystwa Naukowego im. Zielińskich w Płocku.

Władysław Zieliński miał 10 rodzeństwa. Jego żoną była Maria Wodzyńska (1881–1967). Mieli 5 dzieci: Maurycego Zielińskiego (1903–1931), ułana, Stanisława Władysława Zielińskiego (1905–1941), pilota Polskich Sił Powietrznych w Wielkiej Brytanii (306 dywizjon myśliwski RAF), zestrzelonego nad Brestem we Francji, Marię Anielę Zielińską (1906–1981), zamężną z Jerzym Mielżyńskim (1900–1973), Marię Zielińską (1909–1985), zamężną z Włodzimierzem ks. Puzyną (1894–1961), mjr. Polskich Sił Powietrznych w Wielkiej Brytanii, oraz Maksymiliana Zielińskiego (1910–1910).

Pochówek: na cmentarzu w Skępem.

Odnośniki i wybrane źródła: https://www.sejm-wielki.pl/b/sw.14054; https://wielcy.pl/nekrologia/62646; Kuczyński 2012; *Skępe | Dom Ogrodnika*, https://most-themost.pl/nasz-zabytek-kujawsko-pomorskie-2023/skepe-dom-ogrodnika/ (dostęp: 24 IV 2025); *Nieczynna gorzelnia rolnicza w Wiosce*, https://spirits.com.pl/nieczynna-gorzelnia-rolnicza-w-wiosce/ (dostęp: 24 IV 2025); dane z ksiąg adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim.

Firma: Zieliński Władysław gorzelnia

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910), właściciel (1911).

Dane adresowe firmy: gub. płocka, poczta Skempe – 1904–1910; adres: gub. płocka, poczta Skempe, osada Skempe – 1911.

Dane finansowe firmy: roczna produkcja: 45 100 rubli – 1904, 1905–1907; roczna produkcja: 45 000 rubli – 1908, 1910.

Firma: Zieliński Władysław firma „Huta" tartak

Rola w firmie: imiennik (1904–1908, 1910–1911).

Dane adresowe firmy: gub. płocka, poczta Skempe – 1904–1911.

Dane finansowe firmy: produkcja roczna: 41 200 rubli – 1904, 1905; roczna produkcja: 41 200 rubli – 1906, 1907, 1908, 1910.

CZĘŚĆ 4

Lista członków elity ekonomicznej przedsiębiorców przemysłowych opracowana na bazie danych z książ adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim

Listę wyłoniono, posługując się miarą sumarycznej wartości produkcji we wszystkich przedsiębiorstwach, w których wymieniani byli dani przedsiębiorcy na stanowiskach dyrektorów generalnych, imienników lub właścicieli spółek wymienionych w naszej bazie. Wartości przypisane osobie dla poszczególnych przedsiębiorstw obliczano proporcjonalnie do przybliżonych szacunków ich udziałów. Szacunki te oparto na liczbie wzmianek o danej osobie w różnych rolach w rejestrach ksiąg adresowych dotyczących poszczególnych firm. Lista obejmuje alfabetycznie uporządkowane nazwiska 1297 przedsiębiorców, w przypadku których wartość tak oszacowanej sumarycznej produkcji rocznej przedsiębiorstw, z którymi byli związani, wyniosła 60 tys. rubli lub więcej. Łącznie takich przedsiębiorców jest w bazie 1357, jednak dla niektórych dane okazały się zbyt skąpe. Bardziej szczegółowy opis zastosowanej procedury opracowania danej listy przedstawiono w rozdziale 2.3. Przypomnijmy, że nasza baza danych nie obejmuje sektorów usług ani finansów, ograniczając się do burżuazji przemysłowej Królestwa Polskiego. Na liście pojawiają się jednak niektórzy przedstawiciele elity finansowej, co wynika z ich powiązań z przedsiębiorstwami produkcyjnymi.

Dla każdej osoby podano jej nazwisko i imię (ew. inicjały), rok urodzenia i śmierci oraz miejsca urodzenia i pochówku. Następnie zamieszczono uproszczoną listę przedsiębiorstw, w jakich wymieniana była dana osoba, wraz z latami, typem przedsiębiorstwa, gubernią i pełnionymi przez nią funkcjami. W przypadku pojawiania się kilku wersji podobnych nazw przedsiębiorstw podawano dla uproszczenia jedną, najbardziej charakterystyczną. Uproszczono też listę funkcji, wybierając dla ról zarządczych tylko jedną, najbardziej znaczącą (np. prezes), a „imienników" utożsamiono z „właścicielami".

Abel Fryderyk * 1849 Nowosolna

- 1904–1906 – **Abel F.** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]
- 1911 – **Bornstein A.** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel

Abel Jan

- 1905–1908 – **Abel Jan i Spółka** młyn parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Abel Teodor Fryderyk * ok. 1874
- 1905–1906 – **Abel F.** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – dyrektor handlowy
- 1911 – **Abel Teodor** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Abramowicz Fajga
- 1904 – **Abramowicz Fajga** fabryka wag – gub. warszawska – właściciel

Ader Iz.
- 1904–1911 – **Ader Iz.** fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

Adler Józef L.
- 1905–1911 – **Adler Józef L.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Adler N.
- 1904–1911 – **Tencer M. i Adler N.** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Adler Samuel
- 1904–1911 – **Adler Samuel** garbarnia – gub. radomska – właściciel [także: zarządzający działem handlowym]

Ajman I.
- 1906–1908 – **Ajman I.** fabryka obuwia dziecinnego – gub. warszawska – właściciel

Akst Emanuel
- 1904–1907 – **Akst Emanuel** zakład blacharsko-architektoniczny – gub. warszawska – właściciel

Allart Leon
- 1904–1911 – **Allart Leon i Spółka** generalna kompania przemysłu przędzalnianego – gub. piotrkowska – właściciel

Alter Mendel
- 1906–1910 – **Alter M. i Kestenberg H.** fabryka świec – gub. warszawska – właściciel

Ambrożewicz Władysław * ok. 1849 † 1926 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904 – **„Gerlach i Pulst"** fabryka maszyn – gub. warszawska – członek zarządu
- 1905–1911 – **Ambrożewicz Wł.** odlewnia żelaza i metali – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik]
- 1910–1911 – **„Bliżyn"** zakłady górniczo-hutnicze – gub. radomska – dyrektor zarządzający

Amsterdam Adolf
- 1907–1911 – **Amsterdam Adolf** fabryka pluszu – gub. piotrkowska – właściciel

Anczewski F.
- 1904–1911 – **Anczewski F.** fabryka cukrów – gub. warszawska – właściciel

Anderszewski Józef Paweł * 1849 Warszawa † 1916 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Rektyfikacja Warszawska** – gub. warszawska – dyrektor i kierownik [także: właściciel]

Andlauer (Schürr) Helena Benigna * 1851 Łanięta † 1926 ‡ Czerwin
- 1904–1911 – **„Gucin"** fabryka cukru – gub. łomżyńska – właściciel

Anstadt K. Karol* ok. 1838 † 1892 ‡ Łódź, cm. ewangelicki
- 1904–1911 – **Anstadt K. Spadkodawca** browar parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Anstadt Rudolf
- 1905–1911 – **Anstadt Rudolf** przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Arendarz Szymon
- 1906 – **Arendarz Szymon** fabryka guzików – gub. warszawska – właściciel

Ariet (Arlet) August
- 1904 – **Arlet August** tkalnia wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. kaliska – właściciel
- 1905–1911 – **Ariet August** tkalnia wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. kaliska – właściciel

Arkuszewski Marian Antoni Arkuszewski * 1871 † 1941
- 1911 – **„Chruściechów"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Arkuszewski Stanisław * 1857 Pustelnik † 1913
- 1911 – **„Michałów"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Arnhold Edward
- 1905–1907 – **Gazowe zakłady w Łodzi** – gub. piotrkowska – prezes rady nadzorczej

Aronowicz B., A.
- 1904–1911 – **Aronowicz B.** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Aronowicz B.** skład łóżek żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Aronsohn Artur
- 1905–1911 –**Steinman S. i Aronsohn A.** tkalnia wełny czesankowej – gub. piotrkowska – właściciel

Asterblum Leopold * ok. 1865 † 1925
- 1907–1911 – **Asterblum Leopold** fabryka wyrobów kamgarnowych – gub. piotrkowska – właściciel

Asterblum Ludwik
- 1904–1911 – **Teichfeld i Asterblum** włocławska fabryka fajansu – gub. warszawska – właściciel

Auerbach Markus
- 1910–1911 – **Auerbach Markus** fabryka kleju i krochmalu – gub. piotrkowska – właściciel

Augspach Ad.
- 1904–1911 – **Augspach A.** fabryka sukna (tkalnia) – gub. piotrkowska – właściciel

Aurich Alban
- 1905–1911 – **Aurich Alban** fabryka pończoch i rękawiczek – gub. piotrkowska – właściciel

Bachrach M.
- 1905–1911 – **Rabinowicz i Bachrach** wykończalnia i farbiarnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Baczyński J.
- 1911 – **„Zalesie"** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Baird Edward Dawid * ok. 1848 † 1908 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904 – **Wolska Odlewnia Żelaza i Emaljernia.** – gub. warszawska – właściciel

Bajeri K.
- 1904 – **Bajeri K. & Wolf W.** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Baliński Felicjan * ok. 1862 † 1912 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1905–1911 – **Baliński F.** biuro techniczne – gub. warszawska – właściciel

Balle (Balie) Józef
- 1904–1911 – **Balle Józef** fabryka tasiem gumowych do obuwia – gub. piotrkowska – właściciel

Barciński Salomon * 1850 Nieszawa † 1902 ‡ Łódź, nowy cm. żydowski
- 1904–1911 – **Barciński S. i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych– gub. piotrkowska – właściciel

Bardziński M.
- 1911 – **„Stary Zaborów"** gorzelnia i rektyfikacja – gub. warszawska – właściciel

Bartke Karol * ok. 1851 † 1921 ‡ Tomaszów, cm. ewangelicki
- 1904–1911 – **Bartke Karol** tkalnia wełny, apretura i farbiarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Bartkiewicz Stanisław Kalikst * ok. 1837 † 1914 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1908 – **„Valetudo"** parowa fabryka waty i fabryka środków opatrunkowych – gub. warszawska – właściciel

Bartmariski (Bartmański) Stefan
- 1904–1911 – **Norblin J., Bartmański S. i Spółka** zakłady kamieniarskie – gub. warszawska – właściciel

Baruch Zelik
- 1905–1911 – **Baruch i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Bauerertz Józef * 1841 † 1915
- 1904–1907 – **„Adolf" i „Hanna"** kopalnie węgla brunatnego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Bauerertz Bracia** fabryka maszyn, odlewnia stali i żelaza – gub. piotrkowska – właściciel

Bauerertz Jerzy
- 1904–1911 – **Bauerertz Bracia** fabryka maszyn, odlewnia stali i żelaza – gub. piotrkowska – właściciel

Baumflek Dawid † 1909 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Baumflek Dawid** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Bechtold Herman
- 1905–1911 – **Bechtold i Seiler** farbiarnia przędzy wełnianej i bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

Beeck (Beck) Wilhelm
- 1904–1911 – **Beeck Wilhelm** fabryka wyrobów półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Behrmann Edward
- 1905–1911 – **Behrmann Edward** fabryka kołnierzyków, mankietów i gorsów – gub. warszawska – właściciel

Bennich Karol August * 1842 Łódź † 1905
- 1904–1911 – **Bennich Karol** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Berek Abr.
- 1904–1911 – **Berek Abr.** fabryka wyrobów trykotowych – gub. warszawska – właściciel

Bereziński (Bercziński) Jan
- 1905–1906 – **Klippel Adolf i Spółka** fabryka mebli – gub. warszawska – dyrektor techniczny
- 1907–1911 – **Bereziński Jan i Spółka** fabryka mebli – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor techniczny i administracyjny]

Berman S.
- 1904–1910 – **Berman S., Fridgut B. & Co. firma „Britania" [także: Berman S. i Szpigiel M. firma „Britania"]** parowa fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Berman S.** fabryka listew do ram i tapet – gub. warszawska – właściciel

Bernstein Henryk
- 1905–1910 – **„Okrzeja"** kopalnia torfu – gub. siedlecka – właściciel
- 1905–1910 – **„Okrzeja"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Bernstein Meir H. * ok. 1858 † 1938
- 1906–1911 – **Tow. „Technograf"** zakłady drukarsko-litograficzne oraz introligatornia. Oddział litografii na blasze i pudełek blaszanych – gub. warszawska – właściciel

Bernstein Maksymilian Izrael Markus * ok. 1871
- 1904–1911 – **„Wola Okrzejska"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1905–1910 – **„Okrzeja"** kopalnia torfu – gub. siedlecka – właściciel

Bernsztein (Bernstein) M.
- 1904–1910 – **Bernsztein M.** fabryka sortowania i oczyszczania szczeciny – gub. suwalska – właściciel

Bernsztein (Bernstein) Salomon * ok. 1837 † 1921 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1905 – **Bernsztein Salomon** młyn parowy i piekarnia – gub. warszawska – właściciel

Bersohn (Berson) Edward * ok. 1868 † 1938 ‡ Boglewice
- 1904 – **„Czersk"** fabryka cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Łyszkowice"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – członek zarządu

- 1904–1911 – **„Michałów"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – członek zarządu
- 1911 – **„Boglewice"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Bersohn Jan 1829 † 1913 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej

- 1904–1908 – **„Michałów"** fabryka cukru – gub. warszawska – dyrektor zarządzający
- 1904–1910 – **Bersohn Jan** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1910 – **„Hermanów"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Czersk"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – prezes
- 1904–1911 – **„Łyszkowice"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Wawelberg H., Dom bankowy** – gub. warszawska – właściciel

Bevensee Karol (senior) * ok. 1847 † 1914 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej

- 1905–1906 – **Bevensee Bracia** tartak parowy, zakłady ciesielskie i fabryka – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Bialer Eliasz, Tobiasz * 1850 † 1931

- 1904 – **Bialer Tobias** fabryka tasiem i sznurów – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Bialer Tobias** fabryka tasiemek – gub. piotrkowska – właściciel

Biederman Alfred * 1866 Łódź † 1936

- 1904–1907 – **„Saturn"** Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe, kopalnia węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu [także: wiceprezes rady zarządzającej]
- 1904–1911 – **Biederman A.** przędzalnia i tkalnia bawełny, farbiarnia wełny i bawełny, wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Łódzkich kolei elektrycznych, Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – prezes [także: prezes rady zarządzającej]
- 1904–1911 – **Fitzner W. & Gamper K.** zakłady kotlarskie i Mechaniczne – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1905–1906 – **Biederman A.** fabryka waty sztucznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Łodzi** – gub. piotrkowska – członek zarządu

Biederman K.

- 1904 – **Biederman K.** przędzalnia, tkalnia i farbiarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Biederman Robert Ludwig Karl * 1836 Zduńska Wola † 1899 ‡ Łódź, stary cm. ewangelicki przy ul. Ogrodowej

- 1904–1910 – **Biederman Robert** browar – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Biedermann R.** przędzalnia i tkalnia bawełny, farbiarnia wełny i bawełny, wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Bielski W.

- 1904–1911 – **Bielski W.** fabryka szczotek– gub. warszawska – właściciel

Bieńkowski Wojciech * ok. 1836 † 1905 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski

- 1904–1911 – **Bieńkowski W. i Synowie** fabryka wyrobów stalowych – gub. warszawska – właściciel

Bierkowski K.
- 1904–1911 – **Bierkowski K.** fabryka wyrobów srebrnych – gub. warszawska – właściciel

Biernacki Wacław Jan * 1870 Szczygły † 1942
- 1911 – **„Wólka Domaszewska"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Billich Julian Liboriusz * ok. 1854 † 1918 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Billing i Billich** biuro instalacyjno-techniczne – gub. warszawska – właściciel

Birnbaum Edward * ok. 1857 † 1906 ‡ Łódź, nowy cm. żydowski
- 1905–1911 – **Hirszberg i Birnbaum** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Birnbaum Henryk
- 1904 – **Birnbaum Henryk** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **Hirszberg i Birnbaum** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Birnbaum Izydor * ok. 1834 † 1912
- 1904–1911 – **Birnbaum I. i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Birnbaum Józef * 1867 † 1932 ‡ Nicea
- 1904–1911 – **„Strem" dawniej „Strzemieszyce"** zakłady chemiczne – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Birsztejn (Birstein, Birnstein) Kalman
- 1905–1911 – **Serejski i Birstein** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor handlowy]

Bitschan Paweł * ok. 1886 † 1929 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Bitschan P.** fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – właściciel

Blacherowicz B.
- 1904–1911 – **Blacherowicz B.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Blechman M.
- 1904–1910 – **„Piaski"** młyn – gub. lubelska – właściciel

Bleckmann (Bleckman) Emil
- 1904–1908 – **Weber, Daehne i Spółka** fabryka wag i pilników – gub. warszawska – właściciel

Bloch Henryk Jan * 1866 † 1938 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1905 – **„Częstocice"** fabryka cukru – gub. radomska – członek zarządu
- 1904–1905 – **„Dobrzelin"** fabryka cukru – gub. warszawska – prezes

Bobrowski J.
- 1911 – **„Grabica"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Bodker Jakub
- 1904–1911 – **„Jakor"** fabryka cukrów i czekolady – gub. warszawska – właściciel

Bogowolski Józef * ok. 1861 † 1911 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1905 – **Zjednoczeni Inżynierowie i Budowniczowie** biuro budowlane – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik techniczny]

Bogusławski Władysław * ok. 1851 † 1929 ‡ Częstochowa, cm. św. Rocha
- 1911 – **„Wielkowiecko"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Bohne Ryszard
- 1904–1911 – **Bohne R. i Spółka** suszarnia korzeni cykoriowych – gub. warszawska – właściciel

Bojańczyk Leon * ok. 1846 † 1907 ‡ Włocławek
- 1904–1911 – **Bojańczyk Leon** cegielnia – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Bojańczyk Leon** tartak – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Bojańczyk Leon** przedsiębiorstwo budowlano-murarskie – gub. warszawska – właściciel

Bojańczyk Wincenty Albert * 1850 Włocławek † 1926 ‡ Włocławek, cm. komunalny
- 1904–1911 – **Bojańczyk Wincenty** włocławski browar i słodownia – gub. warszawska – właściciel
- 1907–1910 – **Bojańczyk W.** fabryka słodu – gub. warszawska – właściciel

Bonacossa Józef
- 1904–1908 – **Włóknistych Wyrobów Rusko-Włoskie Tow. Akc.** – gub. warszawska – wiceprezes

Bonacossa Primo
- 1904–1911 – **Włóknistych Wyrobów Rosyjsko-Włoskie Tow. Akc.** – gub. warszawska – wiceprezes

Boniecki M.
- 1911 – **„Stryków"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Boniecki Stanisław Adam * 1870 Żydowo † 1943
- 1905–1911 – **„Tomczyce"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Borkowski (I.) Jan Jacek
- 1904–1911 – **Borkowski Jan** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Borman Ewald
- 1904–1911 – **Winkler, Gaertner i Bormann** fabryka rękawiczek trykotowych i pończoch – gub. piotrkowska – właściciel

Bormann Maurycy Robert * 1845 Warszawa † 1913 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Bormann, Szwede i Spółka** zakłady mechaniczne – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Bornstein D.
- 1904 – **Rubin H. i Bornstein D.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Bornstein D.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **Tomaszowskie Kupieckie Towarzystwo Wzaj. Kredytu** – gub. piotrkowska – członek rady

Bornstein Sussman
- 1904–1911 – **Bornstein Sussman** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Bornstein (Bernstein) Feliks
- 1905–1911 – **Bornstein Feliks** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Bornstein, Bernstein Ignacy
- 1904–1911 – **Bornstein Ignacy** farbiarnia wełny, przędzy czesankowej i materiałów wełnianych; fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Bornstein (Bernstein) Samuel
- 1911 – **Bernstein Samuel** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Borsig Ernest
- 1904–1911 – **Fitzner W. & Gamper K.** zakłady kotlarskie i Mechaniczne – gub. piotrkowska – prezes

Borst Adolf G. * ok. 1827 † 1894 ‡ Zgierz
- 1904–1911 – **Borst A. G.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Borstein (Bornstein) F.
- 1904 – **Bornstein F.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Branicki hr. Ksawery Władysław * 1864 Paryż † 1926 ‡ Warszawa, kościół św. Anny w Wilanowie
- 1904–1911 – **Branicki hr. Ksawery** wilanowski browar – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Wilanów"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Brass Herman
- 1904–1911 – **Brass Wilhelm i Synowie** farbiarnia przędzy bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

Brass Otton
- 1904–1911 – **Brass Wilhelm i Synowie** farbiarnia przędzy bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

Brass Wilhelm
- 1904–1911 – **Brass Wilhelm i Synowie** farbiarnia przędzy bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

Brauliński Fr.
- 1905–1911 – **Szpan F. obecnie Brauliński** browar – gub. piotrkowska – właściciel

Brauman Ludwik Roman * 1857 Warszawa, par. św. Barbary † 1931 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Brauman, Ćwirko i Spółka** warszawska fabryka białej blachy i wyrobów blaszanych – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Bredschneider Bruno Bronisław * ok. 1850 † 1911 ‡ Zgierz
- 1904–1911 – **Bredschneider B. i Spółka** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Breszel I.
- 1905–1908 – **Breszel I.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Briggs E. Alfred * 1856 † 1925 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Briggs E. Bracia i Spółka** przędzalnia wełny – gub. warszawska – właściciel

Brochis N. Józef * ok. 1874 † 1914 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Brochis N. J. i Syn** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Broel-Plater hr. Henryk Marian * 1876 Niekłań, pow. konecki † 1913 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1908 – **„Bliżyn"** zakłady górniczo-hutnicze – gub. radomska [także: lubelska] – właściciel

Broel-Plater hr. Józef Augustyn * 1874 Niekłań, pow. konecki † 1944
- 1904 – **„Furmanów"** huta żelazna – gub. radomska – właściciel
- 1904–1907 – **„Niekłań"** kopalnia rudy żelaznej i ochry – gub. radomska – właściciel
- 1905–1910 – **„Niekłań"** cegielnia – gub. radomska – właściciel
- 1905–1911 – **„Niekłań"** zakłady górnicze, huta żelazna – gub. radomska – właściciel
- 1908–1911 – **„Plater hr. Józef"** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel

Broel-Plater hr. Kazimierz Plater * 1855
- 1911 – **„Hruszniew"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Broel-Plater hr. Konstanty * 1873 Niekłań † 1927 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904 – **Bliżyńska** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel
- 1904 – **„Pawłów"** huta żelazna – gub. radomska – właściciel
- 1904–1910 – **„Koszorów" [także: „Komorów"]** kopalnia piaskowca – gub. radomska – właściciel
- 1904–1910 – **„Rusinów"** kopalnia gliny ogniotrwałej – gub. radomska – właściciel
- 1904–1910 – **„Stefanków"** kopalnia gliny ogniotrwałej – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Chlewiska"** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Chlewiska"** huta żelazna – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Chlewiska"** cegielnia – gub. radomska – właściciel

Broel-Plater hr. Zygmunt Stefan * 1870 Jurków, pow. kościański † 1934 ‡ Białaczów
- 1904–1911 – **„Białaczew"** gorzelnia i rektyfikacja – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Petrykozy"** młyn – gub. radomska – właściciel
- 1907–1908 – **Warszawskiej Fabryki Lamp Elektrycznych Tow. Akc.** – gub. warszawska – zastępca członka zarządu
- 1911 – **„Wąglany"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Brokowski Kaz.
- 1911 – **Brokowski K.** magazyn konfekcji – gub. warszawska – właściciel

Brühl Stanisław
- 1905–1908 – **Brühl Stanisław** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Brün (Bnin) Teodor
- 1904–1911 – **Brün T. i Spółka** fabryka tabaczna – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Bruner I. S.
- 1904–1911 – **„Imperial”** fabryka koniaku i likierów – gub. warszawska – właściciel

Brünner Aleksander
- 1904–1911 – **Bracia Brünner, Hugo Schneider i R. Ditmar** fabryka lamp – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Brykier (Bryker) P.
- 1907–1911 – **Bryker P.** parowa fabryka wyrobów drzewnych – gub. warszawska – właściciel

Budny Ignacy J. Bonawentura * 1818 Zgorzałów † 1917
- 1904–1911 – **„Rejowiec”** fabryka cukru – gub. lubelska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Buff L.(Ł.)
- 1910–1911 – **Buff Ł.** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Bukiet A.
- 1904 – **Bukiet A.** fabryka chustek, kamgarnów i towarów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Bukiet Dawid
- 1905–1911 – **Bukiet Bracia** tkalnia i wykończalnia tkanin wełnianych zgrzebnych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor]

Bułka Sz.
- 1908–1911 – **Szajnik i Bułka** fabryka haftów i tiulu – gub. kaliska – właściciel

Bürgel (Bilrgel) Aleksander
- 1905–1911 – **Bürgel Aleksander** fabryka maszyn i przyborów tkackich – gub. piotrkowska – właściciel

Buyno Franciszek Józef
- 1911 – **„Broszków”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Bystydzieński Stefan
- 1911 – **Bystydzieński, Sopoćko i Spółka, dawniej Włodarkiewicz i Sieklucki** fabryka maszyn i warsztaty kotlarskie – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Cahan S.
- 1904–1911 – **Cahan i Lange** przędzalnia i fabryka wełny sztucznej – gub. piotrkowska – właściciel

Cassirer I.
- 1904–1911 – **Cassirer I. i M.** fabryka celulozy – gub. warszawska – właściciel

Cassirer M.
- 1904–1911 – **Cassirer I. i M.** fabryka celulozy – gub. warszawska – właściciel

Chajęcki St.
- 1911 – **„Ułanowice”** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Charzyński Aleksander
- 1904–1910 – **„Zielona”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Chlebowski Cz.
- 1910–1911 – **Chlebowski Cz.** przedsiębiorstwo robót budowlanych – gub. piotrkowska – właściciel

Chmielewski L.
- 1904–1911 – **Chmielewski L.** fabryka i skład zegarów ściennych – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel

Chochoł P.
- 1904–1911 – **„Topór"** przedsiębiorstwo budowlane – gub. piotrkowska – właściciel

Chojnowski Br.
- 1904 – **Chojnowski Br.** odlewnia – gub. piotrkowska – właściciel

Chojnowski L.
- 1911 – **„Lachowo"** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Chowańczak Arpad * 1863 † 1949 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Chowańczak Arpad** pracownia wyrobów futrzanych – gub. warszawska – właściciel

Ciechanowski Stanisław Jan * 1845 Warszawa † 1927 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1905 – **„Grodziec"** browar parowy – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1907 – **Grodzieckie Towarzystwo kopalni węgla i zakładów przemysłowych** kopalnie węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Grodziec"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Grodziec I"** kopalnie węgla kamiennego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Grodziec"** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – właściciel

Ciechanów Maurycy
- 1905–1911 – **Ciechanów M.** fabryka piór strusich i fantazyjnych i kwiatów sztucznych – gub. warszawska – właściciel

Ciemniewski (Ciemniewska) J.
- 1911 – **„Kiełbów"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Cieślikowski Władysław
- 1904–1911 – **Cieślikowscy Bracia** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Ciszewski (Cieślewski, Cieszewski) Józef
- 1904–1906 – **Cieszewski Józef i Spółka firma „Henryków"** parowe zakłady cegielniane – gub. warszawska – właściciel

Cohn Jakub
- 1905–1911 – **Cohn Jakub** tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Cohn Maksymilian * ok. 1860 † 1922 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **„Strem" dawniej „Strzemieszyce"** zakłady chemiczne – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]
- 1904–1911 – **„Zawiercie"** zakłady przędzalni bawełny, tkalni, blicharni, drukarni i wyrobów jedwabniczych – gub. piotrkowska – członek zarządu

Cukier Ludwik
- 1904–1911 – **Cukier Ludwik** fabryka wyrobów wełnianych i szewiotowych – gub. piotrkowska – właściciel

Cygielstreich Maurycy (syn)
- 1904–1906 – **Cygielstreich M.** parowa fabryka lamp, wyrobów brązowych i metalowych – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik]

Czacki hr. Feliks Szczęsny * 1841 Poryck, pow. włodzimierski † 1909 ‡ Poryck
- 1904–1908 – **„Elektryczność"** zakłady elektro-techniczne– gub. piotrkowska – prezes
- 1905–1907 – **Sosnowieckie Towarzystwo kopalń węgla i zakładów hutniczych** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1905–1908 – **Warszawskie Towarzystwo Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu** – gub. warszawska – członek zarządu

Czajewicz Marian * ok. 1864 † 1916 ‡ Zawiercie
- 1904 – **Weizen S. i Czajewicz M.** fabryka tkanin kolorowych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1910 – **Weizen S. i Czajewicz M.** towarzystwo manufaktury bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

Czamański Herman * ok. 1871 † 1911 ‡ Monachium
- 1904–1911 – **Czamański Leopold i Spółka** nowa włocławska fabryka fajansu – gub. warszawska – dyrektor handlowy
- 1910–1911 – **Ż. From i Spółka firma „Keramos"** włocławska fabryka fajansu – gub. warszawska – właściciel

Czamański Leopold
- 1904–1911 – **Czamański Leopold i Spółka** nowa włocławska fabryka fajansu – gub. warszawska – właściciel

Czamański Samuel * 1829 † 1910
- 1904–1911 – **Czamański Samuel Tow. Akc.** fabryka wstążek jedwabnych, półjedwabnych i tasiemek plecionych – gub. piotrkowska – właściciel [także: prezes]
- 1910–1911 – **Czamański Samuel** farbiarnia i pralnia przędzy i wełny– gub. piotrkowska – właściciel

Czarnowski Kazimierz * 1835 Warszawa, par. św. Andrzeja † 1912 ‡ Kroczewo
- 1904–1910 – **Czarnowski Kazimierz** gorzelnia i rektyfikacja – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Czarnowski Kazimierz** browar – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Czarnowski Kazimierz** młyn parowy – gub. warszawska – właściciel

Czerski Józef
- 1910–1911 – **Czerski Józef** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Ćwirko Feliks Władysław * ok. 1838 † 1915
- 1904 – **Godycki-Ćwirko Feliks i Spółka firma „Union"** fabryka gilz myśliwskich – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1906 – **„Łódź"** browar – gub. piotrkowska – dyrektor

- 1904–1911 – **Brauman, Ćwirko i Spółka** warszawska fabryka białej blachy i wyrobów blaszanych – gub. warszawska – członek zarządu [także: właściciel]

Daab Adolf * 1872 † 1924 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej

- 1904 – **Martens F. i Daab A.** fabryka wyrobów stolarsko-budowlanych i tarlaka parowego – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Martens Fr. i Daab Ad. zakłady przemysłowo-budowlane** zakłady przemysłowo-budowlane [także: tartak parowy] – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Martens Fr. i Daab Ad.** zakłady przemysłowo-budowlane – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu III-cie Warszawskie Towarzystwo** – gub. warszawska – prezes

Daehne Paweł

- 1904–1908 – **Weber, Daehne i Spółka** fabryka wag i pilników – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Damski Al.

- 1904–1908 – **Damski Al.** farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Dangel bar. Stanisław Zygmunt * 1854 Chojne † 1923 ‡ Nowe, ziemia kutnowska

- 1908–1911 – **„Wojciechów"** fabryka mebli giętych – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1911 – **„Skłuty"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Danziger M.

- 1905–1907 – **„Kaszewice"** odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel [także: zarządzający]
- 1905–1907 – **„Kaszewice"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel [także: zarządzający]
- 1905–1907 – **„Kaszewice"** tartak parowy – gub. piotrkowska – właściciel [także: zarządzający]
- 1905–1910 – **„Kaszewice"** zakłady przemysłowe, młyn wodny – gub. piotrkowska – właściciel [także: zarządzający]

Daube Adolf * 1867 Łódź, par. ewangelicka św. Trójcy † 1937

- 1904–1911 – **Daube Adolf** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Deichsel Adolf

- 1904–1911 – **Deichsel A.; Deichsel Adolf** fabryka lin stalowych – gub. piotrkowska – właściciel

Deike Karol * 1845 † 1906 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej

- 1904–1906 – **Grodzieckie Towarzystwo kopalni węgla i zakładów przemysłowych** kopalnie węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1906 – **„Puszkin"** huta żelazna – gub. piotrkowska [także: kielecka] – dyrektor [także: wiceprezes]

- 1904–1906 – **„Elektryczność”** zakłady elektro-techniczne – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1906 – **„Leśmierz”** fabryka cukru i rafinerii – gub. kaliska – członek zarządu
- 1904–1906 – **Mirkowska fabryka papieru** – gub. warszawska – członek zarządu
- 1905–1906 – **„Puszkin”** huta żelazna – gub. piotrkowska – wiceprezes
- 1906 – **„Częstocice”** fabryka cukru i rafinerii – gub. radomska – członek zarządu
- 1906 – **„Dobrzelin”** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – członek zarządu
- 1906 – **„Ostrowy”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu

Deloff August
- 1904–1911 – **Deloff August i Spółka** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Dembiński hr. Stefan Józef * 1869 Kraków † 1934 ‡ Borkowice
- 1904 – **Przysuchska** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel
- 1905–1907 – **„Borkowice”** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel
- 1905–1907 – **„Topornia”** huta żelazna – gub. radomska – właściciel
- 1905–1910 – **„Borkowice”** cegielnia – gub. radomska – właściciel
- 1906 – **„Ruszkowice”** Stowarzyszenie mleczarskie – gub. radomska – dyrektor zarządzający

Demen H.
- 1904 – **Hielle i Dittrich** zakłady żyrardowskie – gub. warszawska – wiceprezes
- 1904–1911 – **Ostrowieckie Tow. Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Hutniczych** – gub. radomska i lubelska – członek zarządu

Desurmont Paweł
- 1904–1911 – **Desurmont Paul, Motte & Co.** przędzalnia i farbiarnia przędzy czesankowej – gub. piotrkowska – właściciel

Deutschman Amelia
- 1904–1911 – **Deutschman Amelja** garbarnia – gub. kaliska [także: kielecka, piotrkowska] – właściciel
- 1905–1911 – **Deutschman A.** młyn parowy – gub. kaliska [także: piotrkowska] – właściciel

Dębski Antoni
- 1911 – **„Przybojewo”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Dębska (Dębska Rykowska) Paulina * 1858 Rycice † 1923 ‡ Krzynowłoga Wielka
- 1911 – **„Rycice”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Didier L.
- 1904–1911 – **Didier L.** fabryka cerat – gub. warszawska – właściciel

Dietel Henryk (Heinrich) * 1839 Greiz † 1911 ‡ Sosnowiec, cm. wyznaniowy
- 1904–1906 – **Sosnowieckie Fabryki Rur i żelaza** – gub. piotrkowska – członek zarządu

- 1904–1911 – **Dittel Henryk** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Ditmar R.

- 1904–1911 – **Bracia Brünner, Hugo Schneider i R. Ditmar** fabryka lamp – gub. warszawska – właściciel

Dittrich Karol * ok. 1854 † 1918

- 1904–1911 – **Hielle i Dittrich** zakłady żyrardowskie – gub. warszawska – właściciel

Długacz A.

- 1904–1911 – **Długacz A.** fabryka zegarów – gub. warszawska – właściciel

Dłużewski Karol

- 1911 – **„Wierzbica"** cegielnia – gub. warszawska – właściciel

Dobranicki Henoch † 1930

- 1904–1911 – **Dobraniccy J. i H. Bracia** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Dobranicki Józef † 1926

- 1904–1911 – **Dobraniccy J. i H. Bracia** przędzalnia bawełny i tkalnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Dobrzyński Natan * ok. 1839 † 1896

- 1904–1910 – **Dobrzyński Natan firma „Berta"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 –**Dobrzyński Natan firma „Berta"** zakład wapienny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910 – **„Rudniki"** sześć pieców wapiennych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Budniki"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Rudniki"** pięć pieców wapiennych – gub. piotrkowska – właściciel

Domanowicz Ludwik

- 1907–1911 – **Domanowicz L. i Gilles Artur** przędzalnia wigoniu – gub. piotrkowska – właściciel [także: kierownik handlowy]

Domański Emilian

- 1904–1911 – **Domańscy bracia Emiljan i Władysław** garbarnia – gub. lubelska – właściciel

Domański Stanisław * 1867 Wysoka † 1944

- 1911 – **„Wysoka"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Domański Władysław * ok. 1853 † 1902 ‡ Lublin

- 1904–1911 – **Domańscy bracia Emiljan i Władysław** garbarnia – gub. lubelska – właściciel

Domaszewski Stanisław Andrzej

- 1904–1911 – **„Krzywowola"** fabryka krochmalu [także: fabryka cukru gronowego i syropu] – gub. lubelska – właściciel

Döryng August Engelbert * 1865 Łódź, par. ewangelicka św. Trójcy

- 1904 – **Döryng Paweł i August Bracia** fabryka chustek i towarów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Döring Bracia** tkalnia i przędzalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Döryng (Döring) Paweł Aleksander * 1863 † 1909 ‡ Łódź, cm. ewangelicko-augsburski
- 1904 – **Döryng Paweł i August Bracia** fabryka chustek i towarów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Döring Bracia** tkalnia i przędzalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Dowbór Edmund
- 1905–1911 – **Dowbór Edmund** fabryka ceramiczna – gub. radomska – właściciel

Dratt K.
- 1904–1911 – **Dratt K.** fabryka maszyn rolniczych – gub. lubelska [także: kielecka] – właściciel
- 1908–1911 – **Dratt K.** młyn parowy – gub. lubelska – właściciel

Dreszer Juliusz
- 1904–1911 – **Dreszer Juliusz** pracownia elektromechaniczna i skład materiałów elektrotechnicznych – gub. radomska – właściciel

Drozdowski W.
- 1904–1911 – **Drozdowski W.** wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Drucki-Lubecki ks. Aleksander Medard * 1827 Warszawa † 1908 ‡ Czerlana
- 1904–1907 – **Drucki-Lubecki ks.** cegielnia – gub. radomska – właściciel
- 1904–1907 – **„Skarbka"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. radomska – właściciel
- 1904–1907 – **„Ćmielów"** fabryka ceramiczna – gub. radomska – właściciel

Drucki-Lubecki ks. Aleksander * 1861 † 1926 ‡ Bałtów
- 1908–1910 – **„Skarbka"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. radomska – właściciel
- 1908–1911 – **„Ćmielów"** fabryka ceramiczna – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **Drucki-Lubecki ks. Aleksander** cegielnia – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **„Bałtów"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **„Ruda Kościelna"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Dubrowin Sz. G.
- 1910–1911 – **Dubrowin Sz. G.** fabryka grzebieni celuloidowych – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Düring (Döring)
- 1905 – **Döring Bracia** tkalnia i przędzalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Dutschman Paweł
- 1908–1911 – **Deutschman A.** młyn parowy – gub. kaliska – właściciel
- 1908–1911 – **Deutschman A.** garbarnia – gub. kaliska [także: piotrkowska] – właściciel

Dutschman (Deutschman) Teodor
- 1908–1911 – **Deutschman A.** młyn parowy – gub. kaliska – właściciel
- 1908–1911 – **Deutschman A.** garbarnia – gub. kaliska [także: piotrkowska] – właściciel

Dydyński W.
- 1906–1911 – **Dydyński W.** zakład ślusarski – gub. warszawska – właściciel

Dydyński Wincenty
- 1908–1910 – **Riess K. i W. Dydyński** ołtarzewska fabryka odlewów i wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Dymmek (Dymek) Stanisław Józef * ok. 1867 † 1921 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Dymmek Stanisław** parowa fabryka mebli – gub. warszawska – właściciel

Dziewanowski Ignacy Kazimierz * 1879 † 1942
- 1911 – **„Grodkowo"** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Dziewulski Jan Aleksander * ok. 1867 † 1911 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Dziewulski i Lange** zakłady ceramiczne – gub. radomska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Ebert Feliks * 1871 † 1942 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Topór"** przedsiębiorstwo budowlane – gub. piotrkowska – właściciel

Ehrlich Juliusz * ok. 1841 † 1900 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **„Kadzielnia"** zakłady wapienne – gub. kielecka – właściciel
- 1905–1911 – **„Kadzielnia"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. kielecka i piotrkowska – właściciel

Eichenwald Aleksander
- 1906–1911 – **Eichenwald A.** włocławska fabryka elektrotechniczna – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik]

Eichler Władysław
- 1904 – **Eichler Władysław** młyn parowy – gub. siedlecka – właściciel
- 1904–1911 – **Eychler Władysław** młyn – gub. siedlecka – właściciel

Eiger Jakub
- 1904–1907 – **„Ryszard"** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1910 – **„Wysoka Pilica"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel

Eiger Juliusz * ok. 1862 † 1923 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1907 – **„Wysoka"** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]
- 1905–1910 – **Feinkind M. S.** fabryka firanek i wyrobów koronkowych – gub. warszawska – prezes
- 1908–1911 – **„Soczewka"** fabryka papieru – gub. warszawska – członek zarządu

Eiger Moszek (Mozes)
- 1904–1911 – **Sirkis i Eiger** tkalnia mechaniczna– gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Eisenberg Jakub
- 1905–1910 – **Eisenberg Jakub** fabryka haftów – gub. kaliska – właściciel

Eisenbraun Cezar * 1858 † 1933
- 1905–1911 – **Eisenbraun F.** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel

Eisenbraun Fryderyk August * 1822 Darmstadt, Hesja, Niemcy † 1902
- 1904–1911 – **Eisenbraun F.** tkalnia parowa – gub. piotrkowska – właściciel

Eisenbraun Gustaw * 1857 † 1945
- 1905–1911 – **Eisenbraun F.** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel

Eisert Emil * 1872 Łódź † 1939
- 1905–1906 – **Eisert Karol** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor handlowy]
- 1907–1911 – **Eisert Emil i Spółka dawniej Rudolf Keller** fabryka wstążek i koronek – gub. piotrkowska – właściciel

Eisert Karol Rajmund * 1865 Łódź † 1938
- 1904–1911 – **Kröning Karol i Spółka** przędzalnia i tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1910 – **Eisert Karol** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **Szulc Karol** fabryka wyrobów bawełnianych i kołder – gub. piotrkowska – dzierżawca

Eisert Karol * 1845 Łódź † 1890
- 1904–1911 – **Eisert Karol** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Eisert Karol Spadkodawca** tkalnia i przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Eitingon N.
- 1905–1910 – **Eitingon N. i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Eizman (Eizmun) F.
- 1910–1911 – **Lewin i Eizman** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Emde (Hiller) Amelia * 1860 Łódź
- 1904–1911 – **Emde A. i Spółka** farbiarnia i wykończalnia wełny i bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Ender Karol Edward * 1840 † 1914
- 1904–1911 – **Krusche i Ender** fabryki wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Ender Teodor * 1860 Pabianice † 1921
- 1904–1911 – **Ender Teodor** cegielnia parowa – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Ender Teodor** przędzalnia bawełny i tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Pabjanickie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu** – gub. piotrkowska – prezes rady

Engel Max
- 1905–1911 – **Engel Max** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel

Epstein Mieczysław * 1833 † 1914 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1910 – **„Hermanów"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – dyrektor zarządzający
- 1904–1911 – **„Konstancja"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – dyrektor zarządzający

- 1904–1911 – **„Łyszkowice”** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – prezes
- 1904–1911 – **„Zawiercie”** zakłady przędzalni bawełny, tkalni, blicharni, drukarni i wyrobów jedwabniczych – gub. piotrkowska – wiceprezes
- 1911 – **Bank Dyskontowy Warszawski** – gub. warszawska – prezes rady

Epstein Sz.

- 1904–1908 – **Epstein Sz.** tkalnia wyrobów wełnianych – gub. kaliska – właściciel

Epstein Szalem

- 1905–1911 – **Epstein Szalem** fabryka wyrobów wełnianych [także: fabryka wyrobów kamgarnowych] – gub. piotrkowska – właściciel

Erbe Ernest

- 1904–1911 – **Erbe Ernest** fabryka wyrobów żelaznych – gub. piotrkowska – właściciel

Erlich (Ehrich) M.

- 1904–1910 – **„Piaski”** młyn – gub. lubelska – właściciel

Etkind B.

- 1905–1911 – **Etkind B.** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Ewest Aleksander

- 1907–1911 – **„Wrzosowa”** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1907–1911 – **„Wrzosowa”** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – właściciel

Fabian Adolf

- 1904–1905 – **Fabjan (Fabian) Albert** warszawska fabryka tasiem gumowych i sznurków – gub. warszawska – właściciel

Fafius Adolf

- 1908 – **Maciejowski Stefan i Spółka** fabryka wyrobów z drzewa – gub. piotrkowska – kierownik i właściciel
- 1910–1911 – **Fafius Adolf** fabryka fornirów rozwijanych i wyrobów z drzewa – gub. piotrkowska – właściciel

Faust Herman

- 1904–1911 – **Faust H.** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Feder Henryk

- 1904–1911 – **Feder Henr.** przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Feige S.

- 1904–1910 – **Feige S.** fabryka świec – gub. piotrkowska – właściciel

Feinkind M. S.

- 1904–1910 – **Feinkind M. S.** fabryka firanek i wyrobów koronkowych – gub. warszawska – właściciel

Feist Aleksander Józef * 1825 Warszawa, par. św. Andrzeja † 1911 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski

- 1904–1911 – **Feist Aleksander** fabryka szczotek i pędzli – gub. warszawska – właściciel

Feldman A.
- 1911 – **Feldman A.** fabryka pudełek tekturowych – gub. warszawska – właściciel

Felman Ch.
- 1904–1911 – **Felman Ch. i Spółka** tkalnia wełny – gub. kaliska – właściciel

Felman (Feldman) Chaim
- 1905–1911 – **Felman Ch. i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Fial Juliusz * 1855 Łódź † 1908
- 1904–1911 – **Fial J. i Synowie** fabryka portier i materii meblowych wełnianych i jedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Fial Juljusz** fabryka pluszu i wykończalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Fibigier Arnold
- 1904–1911 – **Fibigier Arnold** fabryka fortepianów – gub. warszawska [także: kaliska] – właściciel

Fiedler Adolf Gotlob
- 1905–1911 – **Nietsche Ferd. [także: Gotlob Fiedler Adolf Spadkodawca]** fabryka sukna – gub. kaliska – właściciel

Fijał Wilhelm
- 1904 – **Fijał Wilhelm** fabryka pluszu – gub. piotrkowska – właściciel

Fijałkowski Jan Michał * 1865 Warszawa, par. św. Jana (katedra) † 1904 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1905 – **Zjednoczeni Inżynierowie i Budowniczowie** biuro budowlane – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik techniczny]

Filewicz Władysław Bronisław
- 1911 – **„Janów”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Finster Teodor * 1872 Łódź, par. ewangelicka św. Trójcy
- 1904–1911 – **Finster Teodor** Łódzka manufaktura pluszowa – gub. piotrkowska – właściciel

Fischer Edward
- 1905–1910 – **Fischer i Lücker** tkalnia wyrobów jedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel

Fischer Th.
- 1911 – **Fischer Th.** tkalnia i przędzalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Fitzner Wilhelm * 1833 † 1905
- 1904–1911 – **Fitzner W. & Gamper K.** zakłady kotlarskie i Mechaniczne – gub. piotrkowska – właściciel

Flatt H. F.
- 1904–1908 – **Flatt H. F.** parowa fabryka cukrów – gub. warszawska – właściciel

Florjanowicz Z.
- 1905–1910 – **Floryanowicz i Spółka firma „Florus”** fabryka ceramiczna – gub. radomska – właściciel [także: kierownik techniczny]

Flötz Rudolf
- 1905–1911 – **„Flötz Rudolf"** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – właściciel

Forster Bernard
- 1904 – **Wolska Odlewnia Żelaza i Emaljernia** – gub. warszawska – właściciel

Fraenkel Feliks
- 1904–1911 – **Fraenkel Feliks** fabryka haftów – gub. kaliska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Fraenkel Józef I. * ok. 1853 † 1904 ‡ Łódź, nowy cm. żydowski
- 1905–1911 – **Fraenkel Józef I.** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel

Fraget Józef * 1797 La Ferté Sous Jouarre † 1867 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Fraget J.** fabryka wyrobów srebrnych i platerowanych – gub. warszawska – właściciel

Franaszek Jan Rufin * 1884 Warszawa, par. św. Antoniego † 1921 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Franaszek J.** fabryka obić papierowych i papierów kolorowych – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]

Franaszek Jan, Józef * 1840 † 1916 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Franaszek J.** fabryka obić papierowych i papierów kolorowych – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]

Franaszek Stanisław Józef * 1872 Warszawa, par. św. Antoniego † 1933 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Franaszek J.** fabryka obić papierowych i papierów kolorowych – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]

Frankowski Roman Erazm * 1842 Warszawa † 1911 ‡ Huszlew
- 1904–1910 – **Frankowski Roman** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Kobylany"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Freidenberg Ber
- 1905–1911 – **Freidenberg Ber**: tkalnia, przędzalnia, farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Freidenberg M.
- 1904 – **Freidenberg M.** fabryka wyrobów bawełnianych i wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Freitag Alfons
- 1904–1908 – **Peiser G. [także: Seiser G.]** wykończalnia i farbiarnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Frendzel Jakub A. * 1853 † 1934
- 1910–1911 – **„Fornarina" dawniej Gustaw Stuermer** fabryka mydeł i perfum – gub. warszawska – właściciel

Frenkel (Frenkei) J.
- 1904 – **Frenkei J.** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Freund (Frennd) A.
- 1904 – **Freund A.** tkalnia wełny – gub. kaliska – właściciel

Friedberg Majer * ok. 1855 † 1912 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1908 – **Friedberg M.** fabryka kapeluszy słomkowych i filcowych – gub. warszawska – właściciel

Friedberg (Finkelstein) Ignacy
- 1910–1911 – **„Friedberg"** fabryka kapeluszy słomkowych i filcowych – gub. warszawska – właściciel

Friedberg (Fridberg) Henryk
- 1910–1911 – **„Friedberg"** fabryka kapeluszy słomkowych i filcowych – gub. warszawska – właściciel

Friedland J.
- 1906–1911 – **Silberbaum L. i Spółka** fabryka wyrobów lakierowanych z papier mâché – gub. warszawska – właściciel

Friedland M.
- 1906–1911 – **Silberbaum L. i Spółka** fabryka wyrobów lakierowanych z papier mâché – gub. warszawska – właściciel

Friedman B.
- 1911 – **Friedman B. i Spółka** przędzalnia i tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Friedman B. I. (J.)
- 1904–1911 – **Friedman B. I.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Friedman Hersz
- 1904–1911 – **Friedman H.** fabryka wyrobów introligatorsko-galanteryjnych – gub. warszawska – właściciel

Friedman K.
- 1905–1907 – **Friedman K. firma „Kośminek"** fabryka odlewów żelaznych – gub. lubelska – właściciel

Frischberg I. S.
- 1905–1911 – **Frischberg I. S.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Frischberg M.
- 1905–1910 – **Frischberg M.** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Fröhlich (Froehlich) Władysław
- 1904–1907 – **Fröhlich Władysław** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Front Naftal * ok. 1851 † 1925 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Front Naftal firma „Cyklop"** fabryka emaliowanych naczyń kuchennych – gub. warszawska – właściciel

Fruziński Bernard * 1866 Warszawa, par. św. Jana (katedra) † 1922 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Fruziński Jan** fabryka kakao, czekolady i cukrów – gub. warszawska – właściciel

Frydgut B.
- 1910 – **Frydgut B. i Spółka** fabryka wyrobów metalowych galanteryjnych – gub. warszawska – właściciel

Frydman (Frychman) L.
- 1904–1906 – **Frydman L.** fabryka ubiorów męskich – gub. warszawska – właściciel

Fuchs Edward
- 1904–1911 – **Fuchs i Romocki** fabryka portier, serwet i kap – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Fuchs Henryk
- 1904 – **Fuchs Henryk** fabryka chustek wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Fuchs J.
- 1904–1911 –**Fuchs J. obecnie Wacław Oppenheim i Spółka** dystylarnia parowa – gub. warszawska – właściciel

Fudakowski Kazimierz Florian * 1831 Śwityńce † 1901 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1906 – **Fudakowski Kazimierz** huta szklana – gub. lubelska – właściciel
- 1904–1907 – **„Kaczorki"** tartak parowy – gub. lubelska – właściciel
- 1907–1911 – **Schröter H. i Milenband M. firma „Krasnobród"** huta szklana – gub. lubelska – właściciel

Fürstenberg Stanisław * ok. 1855 † 1911 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **„Salvator"** browar parowy – gub. warszawska – właściciel

Fürstenwald Oskar Emil * 1858 Kutno † 1913 ‡ Tomaszów Mazowiecki
- 1905–1910 – **Fürstenwald Bracia i Simon** farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Kupieckie Towarzystwo w Tomaszowie** – gub. piotrkowska – członek rady
- 1911 – **Fürstenwald O.** farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Fux Henryk * ok. 1857 † 1922 ‡ Łódź, nowy cm. żydowski
- 1905–1906 – **Fux Henryk** fabryka chustek wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **Fux Henryk** tkalnia i przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Gable (Gablé) Władysław * ok. 1866 † 1929 ‡ Raszyn
- 1905 – **Gable Władysław** fabryka powozów i bryczek – gub. warszawska – właściciel

Gabler W.
- 1905–1910 – **Gabler W. i Spółka** biuro techniczno-handlowe – gub. piotrkowska – właściciel

Gaede Jan
- 1905–1911 – **Gaede Jan i Schloenvoigt** fabryka sukna – gub. lubelska – właściciel

Gampe Józef * 1835 Czechy † 1912
- 1904–1905 – **Gampe J. i Albrecht J.** fabryka kortów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1907–1911 – **Gampe J. i Albrecht J.** fabryka wyrobów bawełnianych– gub. piotrkowska – właściciel

Gamper Konrad * 1846 kanton Thurgau † 1899 ‡ Sosnowiec, cm. ewangelicki
- 1904–1911 – **Fitzner W. & Gamper K.** zakłady kotlarskie i Mechaniczne – gub. piotrkowska – właściciel

Gąsiorowski Józef * 1869 Cybulin † 1928 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Gąsiorowski Józef** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Gebethner Wilhelm
- 1904–1911 – **Gebethner Wilhelm** fabryka mebli giętych – gub. warszawska – właściciel

Gebhard E.
- 1905–1911 – **Łódzka Fabryka wyrobów jedwabnych** – gub. piotrkowska – właściciel

Gebhard O.
- 1905–1911 – **Łódzka Fabryka wyrobów jedwabnych** – gub. piotrkowska – właściciel

Geisler Edward Tadeusz * 1884 Warszawa † 1966
- 1911 – **Geisler Bracia** fabryka maszyn i odlewnia żelaza – gub. warszawska – właściciel

Geisler Izydor * ok. 1848 † 1922
- 1906–1911 – **Geisler Izydor firma „Paulina"** huta szklana – gub. piotrkowska – właściciel

Geisler Karol Ludwik * 1848 Zgierz † 1933 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Geisler Bracia** fabryka maszyn i odlewnia żelaza – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych od nieszczęśliwych wypadków** – gub. warszawska – wiceprezes

Gelb Sz.
- 1908–1911 – **Gelb Sz.** fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

Geldner Ferdynand
- 1904–1911 – **Geldner Ferdynand** tkalnia i przędzalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Geneli Stefan Albin * ok. 1862 † 1929 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Geneli Stefan dawniej Ł. Mokiejewski** fabryka wódek i likierów – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Geneli Stefan** skład win – gub. warszawska – właściciel

Gerlicz Aleksander * ok. 1837 † 1907 ‡ Stara Wieś, gub. siedlecka
- 1905–1911 – **Gerlicz Aleksander firma „Golicynów"** huta szklana – gub. siedlecka – właściciel
- 1905–1911 – **„Stara Wieś"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Geyer Emil Adam * 1848 Łódź † 1910
- 1904–1910 – **Geyer Ludwik** zakłady bawełniane – gub. piotrkowska – prezes

Geyer Gustaw Adolf * 1844 Łódź † 1893
- 1904–1911 – **Geyer Gustaw** fabryka koronek – gub. piotrkowska – właściciel

Geyer (Weil) Helena Gustawowa * 1855 Skęczniewo † 1935
- 1904–1911 – **Geyer Gustaw** fabryka koronek – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Geyer Ludwik** zakłady bawełniane – gub. piotrkowska – członek zarządu

Geyer Ludwik * 1805 Berlin † 1869
- 1904–1911 – **Geyer L. Tow. Akc.** zakłady bawełniane – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910 – **Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni, Tow. Akc.** – gub. kaliska

Gielicki K.
- 1904–1911 – **Gielicki K.** fabryka powroźnicza, skład wyrobów powroźniczych – gub. warszawska – właściciel

Giller Franciszek
- 1911 – **Giller Franciszek** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Gilles Artur
- 1907–1911 – **Domanowicz Ludwik, dawniej Domanowicz L. i Gilles A.** przędzalnia wigoniu – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Gillewicz Władysław
- 1905–1910 – **Gillewicz Władysław** dwa młyny wodne – gub. siedlecka – właściciel

Ginsberg K. Herman * ok. 1868 † 1933
- 1904–1905 – **Ginsberg K., Kohn L. i Markusfeld J.** młyny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1906 – **Fabryka papieru i młyny w Częstochowie dawniej K. Ginsberg i Kohn** fabryka papieru – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Warta"** przędzalnia i tkalnia juty – gub. piotrkowska – właściciel
- 1907–1911 – **Orgelbranda S. Synowie** odlewnia czcionek, drukarnia i litografia – gub. warszawska – członek zarządu
- 1907–1911 – **„Strem" dawniej „Strzemieszyce"** zakłady chemiczne – gub. piotrkowska
- 1908–1911 – **„Zawiercie"** zakłady przędzalni bawełny, tkalni, blicharni, drukarni i wyrobów jedwabniczych – gub. piotrkowska – dyrektor

Girbardt
- 1904–1911 – **Leonhardt, Woelker i Girbardt** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Gliński Edward
- 1905–1911 – **Gliński Edward** fabryka szuwaksu i puszek blaszanych – gub. warszawska – właściciel

Glücksmann (Glücksman) B. A.
- 1905–1911 – **Glücksmann B. A.** Łódzki przemysł lniany – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel

Głowacki Tomasz
- 1904–1911 – **Głowacki Tomasz firma „Jadwigów”** cegielnia – gub. radomska – właściciel
- 1905–1911 – **Głowacki Tomasz firma „Jadwigów”** kopalnia gliny ogniotrwałej – gub. radomska – właściciel

Głuchowski Paweł
- 1904–1908 – **Głuchowski P.** nadwiślański młyn parowy i piekarnia – gub. warszawska – właściciel

Godlewska (Krzymuska) Zofia * 1866 Zagrodnica † 1937 ‡ Luszyn
- 1911 – **„Luszyn”** – gub. warszawska – właściciel

Godlewski Teodor
- 1904–1911 – **Godlewski T. i Spółka** biuro instalacyjno-techniczne i warsztaty – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]

Goeppert Karol
- 1904–1911 – **Goeppert Karol** fabryka kapeluszy – gub. piotrkowska – właściciel

Goldammer Fryderyk Otto * ok. 1848
- 1904–1911 – **Goldammer Otto** fabryka maszyn i odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Goldberg H. A.
- 1911 – **Goldberg H. A.** fabryka wyrobów skórzano-galanteryjnych – gub. warszawska – właściciel

Goldberg J.
- 1911 – **Wołk M. i Goldberg J.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Goldberg L.
- 1904–1911 – **Goldberg L.** browar parowy i słodownia – gub. suwalska – właściciel

Golde Izrael Beniamin * 1845 † 1905
- 1904–1907 – **Golde Benjamin i Spółka** włocławska fabryka fajansu – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **D. Reich i Spółka dawniej B. Golde i Spółka** fabryka tektury smołowcowej, asfaltu i wyrobów cementowych – gub. warszawska – właściciel

Goldflam Leon S.
- 1904–1911 – **Goldflam Leon S.** fabryka chemiczna i mielarnia minerałów – gub. warszawska – właściciel

Goldhar (Goldhaar) M.
- 1904–1910 – **Goldhaar M.** młyn parowy – gub. kielecka – właściciel

Goldman Adolf
- 1904–1911 – **Goldman Adolf** drukarnia – gub. kielecka – właściciel

Goldman Leon * ok. 1851 † 1914
- 1905–1911 – **„Progress”** fabryka tabaczna – gub. warszawska – właściciel

Goldman W.
- 1904 – **Goldman W.** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Goldstein E.
- 1904–1911 – **Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim** – gub. piotrkowska – właściciel

Goldstein I.
- 1910–1911 – **Goldstein I.** fabryka białoskórnicza – gub. warszawska – właściciel

Gołowiński (Głowiński) Bernard
- 1904–1911 – **Głowiński B. i Haber E.** tartak i fabryka wyrobów stolarskich, posadzki – gub. lubelska – właściciel

Gombrowicz M. A.
- 1904–1910 – **Gombrowicz M. A.** młyn – gub. radomska – właściciel

Gorbow S. M.
- 1904–1906 – **Gorbow S. M.** manufaktura pończoszniczo-trykotowa – gub. warszawska – właściciel

Gordin G. P.
- 1907–1908 – **Gordin G. P. i Spółka** fabryka pluszu – gub. piotrkowska – właściciel

Gostyński Władysław * 1849 Lutobórz, Kujawy † 1935 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Gostyński Wł. i Spółka** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Gottheil (Gotheil) A. H.
- 1905–1911 – **Gottheil A. H.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Górecki St.
- 1911 – **„Staroźreby”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Górny Herman
- 1911 – **Górny Herman** dom handlowy i fabryka haftów – gub. kaliska – właściciel

Górska (Komar) Zofja * 1869 † 1916
- 1906–1911 – **„Ceranów”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Górski Antoni Górski * 1869 Wola Pękoszewska † 1938 ‡ Jeruzal
- 1911 – **Górski A.** tartak – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Wola Pękoszewska”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Zawady”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Górski Franciszek
- 1904–1905 – **Górski Franciszek** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Górski Ludwik * 1818 Końskie † 1908 ‡ Ceranów
- 1904–1910 – **Górski Ludwik** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Górski P.
- 1904–1911 – **Górski P. i Morawski E.** fabryka krochmalu – gub. warszawska – właściciel

Grabiński Stanisław Jan * 1858 Bielawy † 1940 ‡ Bielawy, kaplica Grabińskich
- 1904–1911 – **„Skarżysko”** zakłady żelazne i stalowe – gub. radomska [także: lubelska] – prezes

Grabowski Stanisław * ok. 1852 † 1918 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Grabowski St. i Spółka dawniej Bracia Lessel** fabryka mebli giętych i różnych wyrobów drzewnych – gub. lubelska [także: kielecka] – właściciel

Grabowski W.
- 1911 – **„Setrapie"** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Gradstein B.
- 1905–1911 – **Gradstein B.** fabryka wyrobów wełnianych, dom komisowy – gub. piotrkowska – właściciel

Granzow Kazimierz * 1832 Warszawa † 1912 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Granzow Kazimierz** zakłady cegielniane – gub. warszawska – właściciel

Grawe Mojżesz (Mozes) H.
- 1905–1911 – **Guralski W. i Grawe M. H.** manufaktura pluszowa – gub. piotrkowska – właściciel

Greenwood F.
- 1904–1911 – **Greenwood F.** fabryka maszyn i odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel

Greilich Adolf
- 1904–1911 – **Greilich Adolf** fabryka pończoch – gub. piotrkowska – właściciel

Grobicki Aleksander * 1858 † 1931 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1910 – **Grobicki A.** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Kredytowe Ziemskie Towarzystwo. Dyrekcja Szczegółowa** – gub. warszawska – radca Dyrekcji
- 1911 – **„Wilków"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Grobicki Stefan Piotr * 1861 Radom † 1940 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1911 – **„Ślepowola"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Grochowski Roman * ok. 1830 † 1902
- 1911 – **„Przytuły"** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Grochowski St.
- 1911 – **„Drogoszewo"** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Grohman Henryk Karol * 1862 Łódź † 1939 ‡ Łódź
- 1904–1911 – **Grohman H.** przędzalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Grohmann L.** zakłady przemysłowe – gub. piotrkowska – dyrektor zarządzający
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Łodzi** – gub. piotrkowska – członek rady

Grohman Leon Edmund * 1878 Łódź † 1937
- 1904–1911 – **Grohmann L.** zakłady przemysłowe – gub. piotrkowska – członek zarządu [także: dyrektor techniczny]

Grossman Jan * 1851 † 1924 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **„Warta"** przędzalnia i tkalnia juty – gub. piotrkowska – właściciel

Grossmann (Grossman) Jan
- 1904–1911 – **Grossmannowie Jan i Stanisław** fabryka guzików kokosowych i z masy perłowej – gub. piotrkowska – właściciel

Grossmann Stanisław * ok. 1853 † 1910 ‡ Częstochowa
- 1904–1910 – **Grossmannowie Jan i Stanisław** fabryka guzików kokosowych i z masy perłowej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Częstochowska Fabryka Kapeluszy** – gub. piotrkowska – właściciel

Grudziński R.
- 1904–1911 – **Grudziński R. i Spółka** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Grünbaum J.
- 1905–1910 – **Wiesel i Grünbaum** fabryka wstążek– gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor]

Gruner Henryk
- 1905–1910 – **Gruner Henryk** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Grünfeld I.
- 1905–1911 – **Skowron E. i Grünfeld I.** fabryka wyrobów trykotowych – gub. kaliska – właściciel [także: dyrektor]

Gryglewicz A.
- 1911 – **„Głuszyn"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Grynszpan Herman
- 1907–1911 – **Grynszpan Herman** biuro techniczne – gub. warszawska – właściciel

Gryziński (Gruczyński) Józef
- 1910–1911 – **Rau A. i Gryziński J.** fabryka maszyn i aparatów gorzelniczych i kotlarnia – gub. lubelska – właściciel

Grzanek H.
- 1906–1911 – **Grzanek H.** fabryka mydła i topielnia łoju – gub. warszawska – właściciel

Grzybowska (Grabska) Pelagia * 1826 † 1902 ‡ Słubice
- 1911 – **„Słubice"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Guralski Wolf
- 1905–1908 – **Guralski W. i Grawe M. H.** fabryka pluszu – gub. piotrkowska – właściciel

Guse Robert
- 1904–1911 – **Guse Robert** fabryka pluszu – gub. piotrkowska – właściciel

Gutman A.
- 1904 – **Gutman A.** fabryka kamgarnów – gub. piotrkowska – właściciel

Gutstadt H. L.
- 1905–1911 – **Gutstadt H. L.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Guttman S.
- 1905–1911 – **Guttman S.** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Gwiździński Teodor
- 1904–1911 – **Gwiździński Teodor i Spółka** fabryka armatur – gub. warszawska – właściciel

Haass (Haase) B.
- 1904 – **Haase B.** parowa fabryka mydła i świec – gub. piotrkowska – właściciel

Haebler bar. Emil Karol * Saksonia
- 1904–1906 – **Haebler Emil** fabryka przędzy bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Ruskie Towarzystwo Bezimienne Przemysłowe i Handlowe dawnych przedsiębiorstw Emila Haeblera, Huty Szklane „Kara" i „Hortensja" (dawn. „Anna")** – gub. piotrkowska – właściciel

Haeusler Gottlieb
- 1905–1906 – **Krause, Haeusler i Spółka** zjednoczone cegielnie – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]

Halpern Jakub * ok. 1833 † 1901 ‡ Tomaszów Mazowiecki, cm. żydowski
- 1904–1911 – **Halpern Jakub Spadkodawca** fabryka sukna (tkalnia i przędzalnia) – gub. piotrkowska – właściciel

Halpern M.
- 1904 – **Halpern M.** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Halpern Mojżesz Ch.
- 1905–1911 – **Halpern M. Ch.** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel

Hamburger Adolf
- 1910–1911 – **„Fornarina" dawniej Gustaw Stuermer** fabryka mydeł i perfum – gub. warszawska – właściciel

Hamburger M.
- 1905–1911 – **Hamburger i Hocherman** fabryka zabawek – gub. piotrkowska – właściciel

Hampl Jan
- 1904–1911 – **Hampl Jan i Spółka** fabryka maszyn i wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Handke J.
- 1908–1911 – **Handke J. i Spółka** fabryka haftów – gub. kaliska – właściciel

Henckel-Donnersmarck Gwido * 1830 Wrocław † 1916
- 1904–1911 – **„Puszkin"** huta żelazna – gub. piotrkowska [także: kielecka] – prezes
- 1905–1911 – **„Puszkin"** huta żelazna – gub. piotrkowska – prezes
- 1911 – **„Zrobisko"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – prezes

Hans Józef
- 1904–1911 – **Hans Józef** przedsiębiorstwo budowlane – gub. piotrkowska – właściciel

Hantke Bernard Ludwik * 1826 Warszawa † 1900 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- 1904 – **„Anna"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Bolesław"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Konopiska"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Marja"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **Mejtligowska** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Piotr"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Stanisław"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Wincenty"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Władysław" i „Aleksander"** kopalnie rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Hantke B. firma „Huta Częstochowa"** towarzystwo Zakładów Metalowych – gub. piotrkowska [także: kielecka] – właściciel
- 1904–1911 – **Hantke B.** zakłady metalowe – gub. warszawska – właściciel
- 1905–1907 – **Hantke B.** towarzystwo Zakładów Metalowych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908 – **„Konopiska"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908 – **„Łojki"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908 – **„Walenty"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Dolina"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Helena"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Juljusz"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Marcelin"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Piotr"** kopalnie rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Stanisław"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **„Klepaczka"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Häntschel Edward (junior)
- 1905–1906 – **Hantschel Ed. junior** dom handlowo-przemysłowy – gub. piotrkowska – właściciel

Häntschel Edward * 1841 Zgierz † 1899
- 1905–1906 – **Hantschel Ed. junior** dom handlowo-przemysłowy – gub. piotrkowska – właściciel

Hartig (Härtig) August Karol * 1841 Prusy
- 1904 – **Hartig A.** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Härtig August** farbiarnia i wykończalnia wełny i bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Hartwig Oskar * ok. 1860 † 1929 ‡ Warszawa, Cm. Bródnowski
- 1904–1911 – **Łęgiewski, Hartwig i Spółka** fabryka maszyn młyńskich i kamieni francuskich – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik]

Hassfeld Leon S.
- 1904–1911 – **Hassfeld Leon S. firma „Natalin"** zakłady przemysłowe – gub. piotrkowska – właściciel

Heiler J.
- 1904 – **Heiler J. firma „Paulina"** huta szklana – gub. piotrkowska – właściciel

Heiman Edward * 1856 Kleczew † 1933 ‡ Łódź
- 1904–1911 – **Heiman Edward i Kernbaum Maks firma „Wola"** przędzalnia bawełny i farbiarnia – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Hejman Edward** skład wełny i bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Heinzel Juliusz * 1834 Łódź † 1895 ‡ Łódź, cm. katolicki
- 1904–1911 – **Heinzel i Kunitzer** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Heinzel bar. Juliusz Teodor * 1861 Łódź † 1922
- 1904–1907 – **„Saturn"** Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe, kopalnia węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1910 – **Heinzel i Kunitzer** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1911 – **Heinzel Juljusz** towarzystwo przemysłowe [także: zakłady przemysłowe] – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Heinzel bar. Ludwik Henryk * 1863 Łódź † 1925 ‡ Łódź, cm. rzymskokatolicki
- 1904–1910 – **Heinzel i Kunitzer** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – członek zarządu [także: właściciel]
- 1904–1911 – **Heinzel Juljusz** zakłady przemysłowe – gub. piotrkowska – członek zarządu

Hekselmann (Hekselman) D.
- 1906–1907 – **Hekselman D. i Spółka** fabryka rowerów i części rowerowych – gub. warszawska – właściciel

Hellwig Władysław
- 1904–1911 – **Hellwig W. i Głombiowski Sz.** młyn wodno-gazowy; młyn parowy – gub. warszawska – właściciel

Hempel I., J.
- 1911 – **„Chęciny"** trzy piece wapienne – gub. kielecka – właściciel

Hempel Stefan * 1873 † 1937 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Hempel Wład. i Stef. Bracia** fabryka wyrobów srebrnych – gub. warszawska – właściciel

Hempel Władysław * ok. 1872 † 1944 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Hempel Wład. i Stef. Bracia** fabryka wyrobów srebrnych – gub. warszawska – właściciel

Hempel (Hempe) Joachim Michał * 1858 Warszawa † 1944
- 1904–1911 – **Hempel Joachim inż. [także: Hempel Joachim, inż]** piece gazowe, wapienne i kamieniołomy marmuru i wapieni, młyny do mielenia

wapna palonego i wapienia na nawóz sztuczny dla rolnictwa – gub. kielecka – właściciel
- 1904–1911 – **„Siedlce" i „Wolica"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. kielecka – właściciel
- 1905–1911 – **Hempel Joachim** kopalnie i fabryka gipsu – gub. kielecka – właściciel

Henig Ludwik
- 1904 – **Henig Ludwik** fabryka wyrobów metalowych – gub. piotrkowska – właściciel

Henig Markus * ok. 1843 † 1919
- 1904–1911 – **Henig Markus i Spółka** fabryka galanterii metalowej – gub. piotrkowska – właściciel

Henneberg Karol
- 1905–1911 – **Rekiert Roman i Spółka, dawniej K. Henneberg** zakłady mleczarskie – gub. warszawska – właściciel

Hentschel (Henschel) Ed.
- 1904 – **Hentschel Ed.** fabryka chustek i kortów – gub. piotrkowska – właściciel

Hepner Wolf L.
- 1907–1911 – **Hepner Wolf L.** grajewska fabryka tasiem gumowych – gub. łomżyńska – właściciel

Herbst Edward August * 1844 Radom † 1921 ‡ Sopot
- 1904–1905 – **Hielle i Dittrich** zakłady żyrardowskie – gub. warszawska – prezes
- 1904–1907 – **„Saturn"** Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe, kopalnia węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1907 – **„Ignacy"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1910 – **Herbst Edward** fabryka krochmalu – gub. kaliska – właściciel
- 1904–1911 – **„Leśmierz"** fabryka cukru i rafinerii – gub. kaliska – prezes
- 1904–1911 – **Scheibler Karol** zakłady bawełniane – gub. piotrkowska – prezes
- 1904–1911 – **Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni, Tow. Akc.** – gub. kaliska – prezes
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Łodzi** – gub. piotrkowska – prezes rady

Hermanowski Jan
- 1904–1908 – **Hermanowski Jan** młyn parowy – gub. warszawska – właściciel

Herniczek Stanisław * 1863 Jedlanka, par. Krzyżanowice † 1944
- 1904–1911 – **„Prendocin"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Herse Adam Stefan * 1850 Radłowo † 1915 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Herse Bogusław** pracownia ubiorów damskich – gub. warszawska – właściciel

Herse Bogusław * 1839 † 1880 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Herse Bogusław** pracownia ubiorów damskich – gub. warszawska – właściciel

Herse Bogusław Władysław * 1872 Warszawa † 1943 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Herse Bogusław** pracownia ubiorów damskich – gub. warszawska – właściciel

Herse Ferdynand Robert * 1845 Chrostów † 1905 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1906 – **Herse Bogusław** pracownia ubiorów damskich – gub. warszawska – właściciel

Herszberg B.
- 1910–1911 – **Herszberg B. i Spółka** fabryka termometrów – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Herszberg B.** fabryka wyrobów drzewnych – gub. warszawska – właściciel

Hertz Jakub * 1846 Warszawa † 1929
- 1904–1911 – **Poznański I. K.** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – prezes
- 1910–1911 – **Bank Dyskontowy Warszawski** – gub. warszawska – członek rady [także: członek zarządu]

Herzman E.
- 1904 – **Herżman E.** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Herzman E.
- 1905–1911 – **Herzman E.** fabryka wózków i welocypedów dziecinnych oraz foteli dla chorych – gub. warszawska – właściciel

Hess Wilhelm
- 1904–1911 – **Hess Wilhelm** fabryka wag – gub. lubelska – właściciel

Hessler O.
- 1904 – **Hessler O. i Spółka** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Heyman (Heiman) M.
- 1904–1908 – **Heiman M.** huta szklana – gub. kielecka – właściciel

Hielle Karol † 1871
- 1904–1911 – **Hielle i Dittrich** zakłady żyrardowskie – gub. warszawska – właściciel

Hiluser (Hauser) Otto
- 1904–1907 – **Mader Kr. Fr. dawniej Otto Hauser** fabryka maszyn i warsztaty mechaniczne – gub. warszawska – właściciel

Hinterhoff (Hinterhof) Leon
- 1906–1911 – **„Leon"** fabryka bielizny męskiej i damskiej – gub. warszawska – właściciel

Hinze (Hintze) Edward
- 1904–1908 – **Hintze Ed.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Hirszberg Emil Emanuel * 1872 Łódź † 1939
- 1904 – **Hirszberg i Wilczyński** fabryka wyrobów trykotowych i chustek – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Hirszberg i Wilczyński** fabryka wyrobów trykotowych i chustek fantazyjnych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

- 1905–1911 – **Hirszberg Jakub i Wilczyński** przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – dyrektor

Hirszberg (Hirschberg) Henryk
- 1904–1911 – **Hirszberg i Birnbaum** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Hirszberg Jakub
- 1905–1911 – **Hirszberg Jakub i Wilczyński** przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Hirszowicz I. J.
- 1904–1908 – **Hirszowicz I.** fabryka plakatów – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor handlowy]

Hirszowicz Józef L. * ok. 1855 † 1930
- 1910–1911 – **Hirszowicz J. L.** fabryka plakatów – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor handlowy]

Hochberg M.
- 1905–1911 – **„Słowianin"** fabryka odlewów i emaliernia – gub. radomska [także: lubelska] – właściciel

Hocherman H.
- 1905–1911 – **Hamburger i Hocherman** fabryka zabawek – gub. piotrkowska – właściciel

Hoffmann (Hoffman) Emil Ryszard
- 1910–1911 – **Hoffmann Emil Ryszard** przędzalnia wełny zgrzebnej i wigoniu – gub. piotrkowska – właściciel

Hoffmann (Hoffman) Jakub
- 1904–1911 – **Hoffman Jakub** fabryka chustek wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Hoffmann (Hoffman) Juliusz
- 1904–1911 – **Hoffmann Juliusz** fabryka maszyn i odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel

Hoffrichter Karol * 1866 † 1933
- 1904–1911 – **Hoffrichter Karol** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Holcberger J.
- 1910–1911 – **Holcberger J. i S-wie** warszawska Fabryka wyrobów włóknistych – gub. warszawska – właściciel

Holder-Egger Teodor * ok. 1853 † 1929 ‡ Korytnica
- 1911 – **„Korytnica"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Holstein-Gottorp, wielki książę Romanow Michał Aleksandrowicz * 1878 Sankt Petersburg † 1918
- 1904–1906 – **„Wręczyca"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Blachownia"** huta żelazna, sztancownia i emaliernia – gub. piotrkowska [także: kielecka] – właściciel
- 1904–1911 – **„Blachownia"** odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel

Holzschner Adolf
- 1911 – **Holzschner Adolf** mechaniczna tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Hordliczka Antoni
- 1904–1911 – **Hordliczka Antoni** grodziska fabryka tektur – gub. warszawska – właściciel

Horn Albert Henryk * ok. 1870
- 1904–1911 – **Horn A.** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Horn Aleksander Robert * ok. 1878 † 1939 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1906–1910 – **Horn A.** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Horn (Gaszczyńska) Eugenia Olimpia * ok. 1875
- 1908–1910 – **Horn A.** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Horn Gustaw * 1868 † 1938 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Horn I.** parowa fabryka ciesielska – gub. warszawska – właściciel
- 1905–1911 – **Rogóyski, Bracia Horn, Rupiewicz** biuro architektoniczno-budowlane i zakłady stolarsko-ciesielskie – gub. warszawska – właściciel

Horn I., J.
- 1904–1911 – **Horn I.** parowa fabryka ciesielska – gub. warszawska – właściciel

Horn Maksymilian * 1866 † 1918 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Horn I.** parowa fabryka ciesielska – gub. warszawska – właściciel
- 1905–1911 – **Rogóyski, Bracia Horn, Rupiewicz** biuro architektoniczno-budowlane i zakłady stolarsko-ciesielskie – gub. warszawska – właściciel

Horold (Herold) Wilhelm
- 1904–1905 – **Herold Wilhelm** garbarnia – gub. warszawska – właściciel
- 905–1908 – **Lubieński Stanisław** mleczarnia – gub. siedlecka – właściciel

Horoch Władysław * 1829 Kornica † 1906 ‡ Biała Podlaska
- 1905–1906 – **Stodolscy R. i L. i Horoch W.** biuro melioracji rolnych – gub. warszawska – właściciel

Hüffer August
- 1904–1906 – **Hüffer August** zakłady elektro-techniczne – gub. piotrkowska – właściciel

Humnicki Ignacy Humnicki * 1861 Lubania
- 1911 – **„Łysów"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Rusków"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Imroth Edward
- 1904–1911 – **Imroth Edward i Spółka** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Iwanowski K.
- 1910–1911 – **Iwanowski K.** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Iżycka (Dachowska) Leonia Antonina * 1862 Leśkowa, Kijowszczyzna † 1929 ‡ Olesno
- 1911 – **„Zatory"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Jabłoński D.
- 1910–1911 – **Jabłoński i Spółka** fabryka artykułów elektrotechnicznych – gub. warszawska – właściciel

Jackowska (Gostomska) Jadwiga * ok. 1877 Michałowice
- 1911 – **„Borowe"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Gostomia"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Jackowski Stefan
- 1904–1910 – **Jackowski Stefan** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Jacobson Tadeusz * ok. 1861 † 1934 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1911 – **„Bujały"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Jaeger Ryszard
- 1904–1911 – **Jaeger i Ziegler** fabryka wstążek gumowych i tasiem – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]

Janasz Aleksander Jan * 1850 Płochocin, pow. błoński † 1930 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1911 – **„Dańków"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Janasz Daniel
- 1905–1911 – **Warszawska Mleczarnia Parowa** – gub. warszawska – właściciel

Jankiewicz (Jankielewicz) Leon B.
- 1904–1911 – **Jankiewicz L. B.** fabryka kawy palonej – gub. warszawska – właściciel

Jarisch A.
- 1908–1911 – **Jarisch A.** tkalnia mechaniczna wyrobów lnianych i bawełnianych – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel

Jarisch Florian * 1852 Łódź † 1917
- 1904–1911 – **Jarisch F.** fabryka wyrobów lnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Jarociński Zygmunt * 1824 Łask † 1909 ‡ Łódź, nowy cm. żydowski
- 1904–1908 – **Gazowe zakłady w Łodzi** – gub. piotrkowska – prezes
- 1904–1911 – **Jarociński Zygmunt Spadkodawca** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Łódzkie** – gub. piotrkowska – prezes rady
- 1911 – **Jarociński Zygmunt** skład towarów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Jaroński Wiktor * 1870 Kielce † 1931 ‡ Kielce, stary cmentarz
- 1906–1911 – **Kieleckie** fabryka nawozów sztucznych i innych przetworów chemicznych – gub. kielecka – członek zarządu [także: prezes]

Jasiński Michał
- 1908–1911 – **Jasiński Michał i Spółka** biuro techniczno-handlowe. Artykuły hodowlane – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Jasiński Michał i Spółka** skład maszyn i przyborów mleczarskich – gub. warszawska – właściciel

Jaworowski Stanisław
- 1905–1911 – **„Załuski”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Jaworowski Tomasz
- 1904 – **Jaworowski Tomasz** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Jaworowski (Jawordsyski) Stanisław * ok. 1876 † 1922 ‡ Kroczew
- 1911 – **„Trębki”** gorzelnia i rektyfikacja – gub. warszawska – właściciel

Jensz Franciszek
- 1904 – **Jensz Franciszka** browar – gub. lubelska – właściciel

Jermułowicz Stanisław * ok. 1856 † 1918 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Jermułowicz i Bergman** drukarnia, litografia i fabryka wyrobów papierowych – gub. piotrkowska – właściciel

Jeżewski August * ok. 1860 † 1931 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1910 – **„Skrwilno”** kopalnia torfu – gub. płocka – właściciel
- 1904–1910 – **„Skrwilno”** cegielnia, sączkarnia – gub. płocka – właściciel
- 1904–1911 – **„Skrwilno”** tartak parowy i fabryka wyrobów budowlano-stolarskich – gub. płocka – właściciel
- 1904–1911 – **„Skrwilno”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel
- 1908–1911 – **„Skrwilno”** mleczarnia – gub. płocka – właściciel

Jeżewski Kazimierz
- 1904–1905 – **Zjednoczeni Inżynierowie i Budowniczowie** biuro budowlane – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik handlowy]

John Adolf Gustaw * 1871 Łódź † 1924
- 1905–1907 – **Seiler i John** tkalnia i wykończalnia – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor handlowy]
- 1908–1911 – **John J. Tow. Akc.** fabryka transmisji, maszyn i odlewów żelaznych – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Przemysłowców Łódzkich** – gub. piotrkowska – członek rady

Jung Seweryn
- 1904–1911 – **Jung Seweryn** browar parowy – gub. warszawska – właściciel

Jüngster (Inster, Ingster) M. L.
- 1904–1911 – **Jüngster M. i Spółka** cegielnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Jüngster M. L. i Rejssman Z.** tartak parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Kadler Henryk
- 1904–1911 – **Kadler Henryk** wykończalnia tkanin bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kahan A.
- 1910–1911 – **Kahan A.** fabryka bielizny, parasoli i gorsetów – gub. warszawska – właściciel

Kahan Dawid, K., M.
- 1905–1906 – **Kahan Dawid K.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kahan Z. B.
- 1910–1911 – **Kahan Z. B.** fabryka szelek – gub. warszawska – właściciel

Kahn A.
- 1911 – **Łódzka Fabryka Wyrobów Metalowych** fabryka maszyn i aparatów dla przemysłu włóknistego – gub. piotrkowska – właściciel

Kaiserbrecht Ludwik * ok. 1852 † 1913 ‡ Radogoszcz
- 1904–1911 – **Kaiserbrecht Ludwik** apretura i farbiarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Kalewski J.
- 1910–1911 – **Kalewski J.** fabryka cukierków – gub. warszawska – właściciel

Kalii (Kahl) Stefan
- 1904–1911 – **Kahl Stefan** fabryka wyrobów pończoszniczych – gub. warszawska – właściciel

Kalinowski Gabriel Hilary * 1840 † 1898 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Noblesse" [także: Kalinowski i Przepiórkowski]** fabryka papierosów i tytoniu – gub. warszawska – właściciel

Kalisz Marek
- 1904–1911 – **Kalisz Marek** fabryka elektrotechniczna – gub. warszawska – właściciel

Kalle Wilhelm
- 1904–1906 – **Kalle i Spółka** fabryka chemiczna – gub. warszawska – właściciel

Kalle Wilhelm Ferdynand
- 1904–1906 – **Kalle i Spółka** fabryka chemiczna – gub. warszawska – właściciel

Kałusowski L.
- 1904 – **Kałusowski L. i Spółka** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Kamber Sz.
- 1904–1911 – **Kamber i Blumenthal** fabryka maszyn rolniczych i odlewnia żelaza – gub. suwalska – właściciel

Kammerer Jan * ok. 1830 † 1907
- 1904–1906 – **Kammerer J.** parowa fabryka stolarska – gub. piotrkowska – właściciel

Kandaki W. A.
- 1905–1907 – **„Flötz Rudolf"** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – właściciel

Karasiński Leon Franciszek * 1851 † 1911 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Orthwein, Karasiński i Spółka** fabryka maszyn parowych i odlewnia – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektorzy, kierownik techniczny]

Karczewski (Karczewska, Kosińska) Elżbieta Karolina * ok. 1875 Grzegorzew
- 1911 – **„Czamanin"** gorzelnia i rektyfikacja – gub. warszawska – właściciel

Karmański Jan Michał * ok. 1862 † 1930 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Karmański i Spółka** towarzystwo parowej fabryki mebli i wyrobów stolarskich – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik techniczny]
- 1906–1908 – **Karmański Jan i Spółka** fabryka farb – gub. warszawska – właściciel

Karnkowski Ignacy * 1858 Oleszno † 1928 ‡ Karnkowo
- 1904–1911 – **„Karnkowo”** gorzelnia i rektyfikacja – gub. płocka – właściciel

Karpiński Henryk Teodor * 1873 Warszawa † 1960
- 1904 – **Temler i Szwede** fabryka garbarska – gub. warszawska – dyrektor
- 1906–1911 – **Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni, Tow. Akc.** – gub. kaliska – dyrektor zarządzający
- 1908–1911 – **„Valetudo”** parowa fabryka waty higroskopijnej i środków opatrunkowych – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Łęczyckie** – gub. kaliska – członek rady

Karpiński Stanisław Sebastian * 1871 † 1912 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1907–1911 – **„Wytyczno”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1908–1911 – **Karpiński Stanisław** młyn – gub. siedlecka – właściciel

Karsch Edward
- 1911 – **Karsch Edward** browar parowy – gub. kielecka – właściciel

Karsch Mieczysław * ok. 1880 † 1919 ‡ Radom, cm. ewangelicko-augsburski
- 1906–1911 – **Karsch M. i Pfeffer S.** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Karsch Teodor
- 1904–1910 – **Karsch Teodor** browar parowy – gub. kielecka – właściciel

Karsch Teodor Romuald (junior) * ok. 1867 † 1937 ‡ Łódź
- 1904–1911 – **Karsch Teodor Jr** garbarnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Łódzkich Kupców i Przemysłowców** – gub. piotrkowska – prezes rady

Karski Józef * 1832 Wyszmontów † 1904 ‡ Ożarów
- 1904–1910 – **Karski Józef** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Karski Włodzimierz Stanisław * 1865 Włostów † 1940
- 1904 – **„Zyznów”** kamieniołomy – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Juljanów”** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Karstens Maurycy * 1857 Warszawa † 1938 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Karstens Maurycy** przedsiębiorstwo robót budowlanych i zakłady ciesielskie i stolarskie – gub. warszawska – właściciel

Karszo-Siedlewski Władysław
- 1904–1911 – **Sznajder K.** dystylarnia – gub. warszawska – właściciel

Karwaciński Jan * ok. 1857
- 1904–1906 – **Deichsel A. i Spółka** fabryka lin stalowych – gub. piotrkowska – właściciel

Karwowski Aleksander
- 1904–1911 – **Zakrzewski inżynier & Karwowski** biuro techniczne i fabryka betonowa – gub. lubelska – właściciel [także: kierownik]

Kasprzykiewicz Feliks Bronisław * 1841 † 1915 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904 – **Kasprzykiewicz Feliks** fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – właściciel

- 1904–1911 – **Kasprzykiewicz F.** drukarnia i litografia – gub. warszawska – właściciel

Kaszub Kalman
- 1905–1911 – **Kaszub Kalman** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Katz Ludwik
- 1904 – **Rappaport i Leśkiewicz dawniej Ludwik Katz** fabryka produktów chemicznych i przetworów asfaltowych – gub. piotrkowska – właściciel

Kaufman Josek
- 1906–1908 – **Kaufman J.** garbarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Kayser (Kaiser) T.
- 1904–1911 – **Kayser T.** fabryka kotłów parowych – gub. warszawska – właściciel

Kebsch Adolf
- 1910–1911 – **Kebsch Adolf** fabryka wyrobów dzianych – gub. piotrkowska – właściciel

Keilich Gustaw
- 1904–1911 – **Keilich Gustaw** browar – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Keilich Gustaw** fabryka octu – gub. piotrkowska – właściciel

Keller Rudolf
- 1904–1911 – **Eisert Emil i Spółka dawniej Rudolf Keller** fabryka koronek, wstążek i tasiem – gub. piotrkowska – właściciel
- 1906–1910 – **Feinkind M. S.** fabryka firanek i wyrobów koronkowych – gub. warszawska – członek zarządu

Kempner Ignacy
- 1906–1910 – **Kempner Bracia** fabryka win – gub. warszawska – właściciel

Kernbaum (Maks) Maksymilian * 1857 Warszawa † 1936
- 1904–1911 – **Heiman Edward i Kernbaum Maks firma „Wola”** przędzalnia bawełny i farbiarnia – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Wulfsohn H. i Kernbaum M.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Bank Kupiecki Łódzki** – gub. piotrkowska – członek rady

Kestenberg Jakub
- 1904–1911 – **Kestenberg Jakub** przędzalnia, tkalnia i farbiarnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kestenbrrg (Kestenberg) Jezajasz
- 1908–1911 – **Kestenberg J.** tkalnia mechaniczna i skręcalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Kielisiński (Kielesiński) Mikołaj
- 1904–1911 – **„Kilo”** fabryka siatek gazo-żarowych – gub. warszawska – właściciel

Kierst Edward
- 1904–1911 – **Kierst, Meyer i Schoen** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Kietliński Wacław
- 1905–1911 – **Kietliński W.** fabryka zabawek – gub. warszawska – właściciel

Kijewski Jan Chryzostom * 1800 † 1891 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Kijewski, Scholtze i Spółka** fabryki chemiczne i huta szklana – gub. warszawska – właściciel

Kijok (Kijek) W.
- 1904–1911 – **Kijok W. i Spółka** browar i fabryka sztucznego lodu – gub. warszawska – właściciel

Kinderman Franciszek * 1837 Łódź † 1915
- 1904–1911 – **Kinderman Fr.** fabryka chustek i kortów wełnianych (przędzalnia i tkalnia) – gub. piotrkowska – właściciel

Kindermann Juliusz Robert * 1866 Łódź † 1932
- 1904–1911 – **Kindermann Juljusz** fabryka wyrobów bawełnianych (tkalnia) – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Łodzi** – gub. piotrkowska – członek rady

Kindler Jan * ok. 1877 † 1935 ‡ Kalisz, cm. miejski
- 1908–1911 – **Kindler Jan** fabryka mydła – gub. piotrkowska [także: kaliska] – właściciel

Kindler Rudolf Karol * 1819 Stawiszyn pod Kaliszem † 1891 ‡ Pabianice
- 1904–1911 – **Kindler R.** fabryka wyrobów półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kinzler Henryk
- 1910–1911 – **Kinzler Henryk** apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Kirszbraun (Kirszbraum) S.
- 1906–1907 – **Hekselman D. i Spółka** fabryka rowerów i części rowerowych – gub. warszawska – właściciel

Kisielnicki Kazimierz * 1854 Korzeniste † 1928 ‡ Poryte
- 1904–1910 – **Kisielniccy Kazimierz i Stanisław** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel
- 1904–1910 – **„Rakowo-Most"** młyn wodny – gub. łomżyńska – właściciel
- 1904–1911 – **„Korzeniste"** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel
- 1910–1911 – **„Snop"** warszawskie Towarzystwo Wzajemnego Ubezpieczenia Ruchomości Rolnych – gub. warszawska – członek rady

Kisielnicki Stanisław
- 1904–1910 – **Kisielniccy Kazimierz i Stanisław** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Kiślański Władysław Teodor * 1841 Ochotnik † 1926 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Lilpop, Rau & Loewenstein"** towarzystwo przemysłowe zakładów mechanicznych – gub. warszawska – prezes
- 1905–1910 – **Starachowickich Zakładów Górniczych Tow. Akc.** – gub. radomska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Bank Dyskontowy Warszawski** – gub. warszawska – członek zarządu

Kiślański Władysław Marian (junior) * 1868 † 1924 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- ○ 1904–1911 – **Łowickie Tow. Przetworów Chemicznych i Nawozów Sztucznych** – gub. warszawska – prezes

Klassen (Klaassen) M.
- ○ 1904–1905 – **Klaassen M.** warszawska fabryka kapsli metalowych i wyrobów z ołowiu – gub. warszawska – właściciel

Klauke A.
- ○ 1905–1911 – **Klauke C.** włocławska fabryka drutu – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik]

Klauke E.
- ○ 1904–1911 – **Klauke C.** włocławska fabryka drutu – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Klauke (Kiauke) C.
- ○ 1904–1911 – **Klauke C.** włocławska fabryka drutu – gub. warszawska – właściciel

Klecki Josel
- ○ 1905–1911 – **Kleccy Bracia** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kleinman Artur
- ○ 1910–1911 – **„Britannia"** fabryka sanitarnych sztajngutowych wyrobów – gub. warszawska – właściciel

Kleniewski Jan * 1845 Ciołkowo † 1918
- ○ 1904–1906 – **Kleniewski Jan firma „Łaziska"** gorzelnia i rektyfikacja – gub. lubelska – właściciel
- ○ 1904–1910 – **Kleniewski Jan, Dobra Kluczkowice** sortownia i siarkownia chmielu – gub. warszawska [także: lubelska, piotrkowska] – właściciel
- ○ 1904–1911 – **Kleniewski Jan firma „Kluczkowice"** browar – gub. lubelska – właściciel
- ○ 1904–1911 – **Kleniewski Jan** tartak parowy – gub. lubelska – właściciel
- ○ 1904–1911 – **Kleniewski Jan** fabryka koszyków – gub. lubelska – właściciel
- ○ 1904–1911 – **„Zagłoba"** fabryka cukru – gub. lubelska – właściciel [także: zarządzający]
- ○ 1907–1910 – **Kleniewski Jan firma „Kluczkowice"** słodownia – gub. lubelska – właściciel
- ○ 1907–1911 – **Kleniewscy Jan i Witold** cegielnia – gub. lubelska – właściciel
- ○ 1907–1911 – **Kleniewski Jan** piekarnia – gub. lubelska – właściciel

Klepacki Władysław
- ○ 1904–1911 – **Klepacki Władysław [także: Klepacki Władysław inż.]** fabryka wyrobów z gliny ogniotrwałej – gub. radomska – właściciel

Klepfisz (Klepfisch) Szlama
- ○ 1904–1911 – **Klepfisch & Co.** fabryka maszyn młynarskich – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik]

Klueger H.
- 1910–1911 – **„Fornarina" dawniej Gustaw Stuermer** fabryka mydeł i perfum – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik handlowy]

Kochanowicz Ignacy
- 1904–1911 – **Kochanowicz Ignacy** fabryka maszyn i narzędzi rolniczych i odlewnia żelaza – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]

Kohn Feliks † 1906
- 1904–1906 – **Kohn Jakub i Józef** fabryka mebli giętych – gub. piotrkowska – prezes [także: dyrektor]

Kohn Jakub
- 1906–1911 – **Kohn Bracia** fabryka bielizny męskiej i kołnierzy damskich – gub. warszawska – właściciel

Kohn Jakub, Jan, Julian, Juljusz
- 1904–1911 – **Kohn Jakub i Józef** fabryka mebli giętych – gub. piotrkowska – właściciel [także: prezes]

Kohn Johann † 1922
- 1906–1911 – **Kohn Johann i Co.** fabryka mebli giętych – gub. radomska – właściciel

Kohn Józef
- 1904–1911 – **Kohn Jakub i Józef** fabryka mebli giętych – gub. piotrkowska – właściciel

Kohn Leopold * ok. 1841 † 1901 ‡ Częstochowa, cm. żydowski
- 1904–1911 – **Fabryka papieru i młyny w Częstochowie dawniej K. Ginsberg i Kohn** fabryka papieru – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Warta"** przędzalnia i tkalnia juty – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905 – **Ginsberg K., Kohn L. i Markusfeld J.** 2 młyny wodne – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Bank Państwa** oddział w Częstochowie – gub. piotrkowska – Komitet dyskontowy, obywatele miasta

Kohn Markus * ok. 1837 † 1921
- 1904–1911 – **Kohn Markus** towarzystwo przemysłowe wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel [także: prezes]
- 1905–1908 – **Kohn Markus i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych i bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1906–1911 – **„Józefów"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – członek zarządu

Kohn Wilhelm * 1835 † 1912 ‡ Częstochowa, cm. żydowski
- 1904–1910 – **Kohn W. i Oderfeld** fabryka papieru kolorowego oraz zakłady drukarsko-litograficzne – gub. piotrkowska – właściciel

Kołzaków (Kołzakow) Jakub
- 1904–1910 – **Kołzakow Jakub** gorzelnia i rektyfikacja – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1910 – **Kołzakow Jakub** młyn parowy walcowy – gub. warszawska – właściciel

Kon Adolf
- 1905–1911 –**Kon Adolf i Chącinski** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kon Michał
- 1905–1911 – **Kon Michał** przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

König Karol
- 1904–1911 – **Wahlmann G. R. dawniej König Karol** farbiarnia przędzy bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

König (Konig) Ferdynand
- 1904–1911 – **König Ferdynand** farbiarnia bawełny i wełny – gub. piotrkowska – właściciel

König (Konig) Max
- 1904–1911 – **König Alfred dawniej König Max** farbiarnia wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Konrad Paweł Gustaw * 1841 † 1905 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Konrad, Jarnuszkiewicz i Spółka** fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Kopciowski A. B.
- 1905–1911 – **Kopciowski A. B.** tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Kopczyński Walenty
- 1910–1911 – **Kopczyński Walenty** piekarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Kopelman J.
- 1904 – **Kopelman J. i S-wie** fabryka słodu – gub. lubelska – właściciel

Körner Teodor
- 1904–1906 – **Körner Teodor** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Kornowski Henryk, R. * ok. 1859 † 1909 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1910 – **Kornowski Henryk i Spółka inżynierowie** biuro techniczne i fabryka wyrobów miedziano-kotlarskich – gub. warszawska – właściciel

Kort M.
- 1904–1911 – **Kort M.** fabryka sztucznych liści i kwiatów – gub. warszawska – właściciel

Korwin-Szlubowski Bronisław Feliks * 1855 † 1939
- 1911 – **„Marynin"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Olszewnica"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Kosiński Edward Lucjan * 1859 † 1924 ‡ Radom, cm. rzymskokatolicki (św. Wacława)
- 1904–1911 – **Kosiński E.** biuro budowlane – gub. radomska – właściciel

Kościelski Józef Teodor * 1845 Służew † 1911
- 1905–1908 – **„Dobrzelin"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – prezes

Kott Heiman
- 1910–1911 – **Kott Heiman** fabryka grzebieni rogowych – gub. warszawska – właściciel

Kowalski J.
- 1908–1911 – **Kowalski J.** browar i fabryka słodu – gub. kaliska – właściciel

Kozłowski Wacław Wiktoryn A. * 1850 Czaplinek, pow. czerski † 1908 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Kozłowski W. A.** fabryka chemiczna – gub. warszawska – właściciel

Krajewski D.
- 1904–1908 – **Serkowski J.** fabryka lamp i brązów – gub. warszawska – właściciel

Krakowski M.
- 1905–1911 – **Krakowski M.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Krannich Paweł
- 1904–1908 – **Krannich Paw.** tkalnia i przędzalnia jedwabiu – gub. piotrkowska – właściciel

Krasińska hr. (Pusłowska) Marta Maria * 1859 † 1943 ‡ Montrésor
- 1911 – **„Paulinów"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Krasiński hr. Edward * 1870 Radziejowice † 1940
- 1911 – **„Radziejowice"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Krassowski (Krasnowski) Ludwik Leon * ok. 1839 † 1902 ‡ Sosnowica, cm. parafialny
- 1904–1911 – **Krassowski Ludwik Spadkodawca [także: „Piesia Wola"]** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Kraupe Stanisław * ok. 1861 † 1939 ‡ Sosnowiec, cm. parafialny
- 1904–1911 – **Kowalewski A. i Kraupe St. inż.** sosnowiecka fabryka armatur i odlewnia brązów fosforowych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor]

Krause A.
- 1904–1907 – **„Papiernia"** młyn wodno-parowy – gub. lubelska – właściciel

Krause H.
- 1904–1907 – **„Papiernia"** młyn wodno-parowy – gub. lubelska – właściciel

Krause Michał
- 1904–1911 – **Krause M. i Spółka** parowa i mechaniczna fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

Krause Otton
- 1911 – **Noworokickie parowe cegielnia i młyn** – gub. piotrkowska – właściciel

Krause (Krausa) Otto
- 1905–1906 – **Krause, Haeusler i Spółka** zjednoczone cegielnie – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]

Krauze (Krausse, Krause) J. A.
- 1904–1911 – **Krausse J. A.** fabryka wyrobów chemicznych – gub. warszawska – właściciel

Krell G.
- 1904–1911 – **Krell & Co. [także: Morozow S. T., Krell i Ottmann]** Tow. Akc. Zjednoczonych Fabryk Chemicznych – gub. warszawska – właściciel

Kretschmer Karol
- 1904–1911 – **Kretschmer Karol** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kretschmer O.
- 1904–1911 – **Kretschmer Karol** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kretschmer (Kreschmer) B.
- 1907–1911 – **Kretschmer Karol** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kreutzborg (Kreutzberg) Ignacy * ok. 1872 † 1907 ‡ Częstochowa
- 1904–1911 – **Kreutzberg Ignacy** tkalnia wyrobów bawełnianych i fabryka nici – gub. piotrkowska – właściciel

Kriegel Edmund
- 1904–1911 – **Kriegel, Würfel & Co. dawniej Kreusler i Spółka** fabryka kapeluszy – gub. warszawska – właściciel

Kronenberg (Kronenbenk) Leopold Julian * 1849 Warszawa † 1937 ‡ Brzezie
- 1904 – **„Feliks"** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1907 – **Mirkowska fabryka papieru** – gub. warszawska – członek zarządu
- 1905–1907 – **Warszawskie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1906–1911 – **„Ostrowy"** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – prezes
- 1910–1911 – **„Dobrzelin"** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – prezes
- 1910–1911 – **„Model"** cukrownia – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Walentynów"** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – prezes
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Warszawie** – gub. warszawska – prezes rady
- 1910–1911 – **Kredytowe Towarzystwo Miasta Warszawy** – gub. warszawska – prezes Komitetu Nadzorczego
- 1910–1911 – **Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeń od Ognia** – gub. warszawska – prezes
- 1911 – **„Brzezie"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Kronenblum (Kronenblnm) S.
- 1904–1911 – **Kronenblum S.** fabryka maszyn rolniczych – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **Kronenblum S.** odlewnia żelaza – gub. radomska – właściciel

Kröning Karol * 1864 Łódź
- 1904–1911 – **Kröning Karol i Spółka** przędzalnia i tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Kronman (Kroninan) G.
- 1905–1906 – **Kronman G.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kropiwnicki Alfons Stanisław * 1837 Warszawa † 1909 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1908 – **Kropiwnicki Stanisław i Spółka** młyn parowy i piekarnia – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]
- 1910–1911 – **Pierwsza Warszawska Piekarnia Mechaniczna. Kropiwnicki i Spółka** – gub. warszawska – właściciel

Krotoszyński Sz.
- 1904–1911 – **Krotoszyński Sz.** fabryka wyrobów wełnianych (tkalnia) – gub. piotrkowska – właściciel

Krusche Bruno Feliks * 1872 Pabianice † 1939 ‡ Pabianice
- 1904–1911 – **Krusche i Ender** manufaktura bawełniana – gub. piotrkowska – właściciel

Krusche Julian * 1866 † 1926 ‡ Zgierz, cm. ewangelicki
- 1904–1911 – **Lorentz i Krusche** manufaktura bawełniana – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor handlowy]
- 1904–1911 – **Borst A. G.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – dyrektorzy
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo w Zgierzu** – gub. piotrkowska – członek zarządu

Kryps (Krins) Karol
- 1904–1908 – **Krins Karol** młyn i piekarnia [także: młyn parowy i piekarnia] – gub. piotrkowska – właściciel [także: prezes]

Kuczewski Stanisław * 1879 Krzyczew
- 1911 – **„Krzyczew"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Kuczyński Alojzy Kwiryn * 1865 † 1938 ‡ Lublin, cm. przy ul. Lipowej
- 1904–1911 – **Kuczyński A. inż.** specjalna fabryka kutych imadeł i pomp – gub. lubelska – właściciel
- 1907–1911 – **Kuczyński A. inż.-mech.** biuro techniczno-handlowe – gub. lubelska – właściciel
- 1910 – **Kasa Pożyczkowa Przemysłowców Lubelskich** – gub. lubelska – prezes

Kujawski Stefan * ok. 1863 † 1907 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Krausse J. A.** fabryka farb i lakierów – gub. warszawska – właściciel

Kunig Juliusz
- 1904–1911 – **Kunig J. A. i Spółka** fabryka haftów ręcznych i parowych oraz koronek tiulowych i gipiurowych – gub. kaliska – właściciel [także: dyrektor]

Kunitzer Juliusz Karol * 1843 Przedbórz † 1905
- 1904–1905 – **Łódzkiej Manufaktury Nici Tow. Akc.** przędzalnia i fabryka nici – gub. piotrkowska – prezes
- 1904–1906 – **„Saturn"** Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1911 – **Heinzel i Kunitzer** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Kuntz Wacław
- 1904–1911 – **Kunc Wacław** browar i słodownia browar – gub. suwalska – właściciel

Kuntze Adolf
- 1905–1910 – **Rappaport i Leśkiewicz dawniej Ludwik Katz** fabryka przetworów chemicznych i asfaltowych – gub. piotrkowska – właściciel

Künzl (Kuenzl) Jan
- 1904–1911 – **Künzl Jan** fabryka przyrządów do ogrzewania centralnego i kanalizacji – gub. piotrkowska – właściciel [także: kierownik techniczny]
- 1905–1911 – **Künzl Jan** biuro techniczne – gub. piotrkowska – właściciel

Kupferberg R.
- 1908–1911 – **Kupferberg R.** fabryka łóżek żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Kurlandzki M.
- 1910–1911 – **Kurlandzki M.** fabryka kapeluszy – gub. warszawska – właściciel

Küster Karol
- 1905–1911 – **Küster i Spółka** przędzalnia – gub. piotrkowska – dyrektor handlowy [także: właściciel]

Küster Paweł
- 1905–1911 – **Küster i Spółka** przędzalnia – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor]

Kustin Maurycy
- 1905–1911 – **Kustin Maurycy** fabryka wyrobów wełnianych, półwełnianych i bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Kuszell (Kuszel) Wacław Kazimierz * 1870 † 1944
- 1911 – **„Kąkolnica"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Przytoczno"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Kutner M.
- 1904–1908 – **Kutner M.** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Kutner M.
- 1904–1908 – **Kutner M. Spadkodawca** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Lachowski Isidore
- 1910–1911 – **Lachowski Isidore** fabryka piór strusich i boa – gub. warszawska – właściciel

Lachs H.
- 1904–1911 – **Lachs H. i Spółka firma „Iris"** parowa fabryka perfum i kosmetyków – gub. warszawska – właściciel

Lamprecht Paweł Gustaw * ok. 1844 † 1907
- 1904 – **Lamprecht Paweł G.** fabryka gilz przędzalnianych i torebek papierowych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Lamprecht Paweł G.** fabryka papieru i tektury – gub. piotrkowska – właściciel

Lanckoroński hr. Karol Antoni * 1848 Wiedeń † 1933 ‡ Hietzing
- 1904–1910 – **Lanckoroński hr. Karol** młyn parowo-wodny – gub. kielecka – właściciel

Landau F. I.
- 1904–1911 – **Landau F.** fabryka przędzy bawełnianej, tasiemek i sznurków – gub. piotrkowska – właściciel

Landau Seweryn
- 1904–1911 – **Landau Seweryn** fabryka grzebieni celuloidowych – gub. piotrkowska – właściciel

Landau Stanisław * ok. 1862 † 1932
- 1904–1911 – **Landau S. i Weile K.** fabryka wyrobów wełnianych i bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Landau W.
- 1904–1907 – **„Ryszard"** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1910 – **„Wysoka Pilica"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel

Landau Wilhelm S.
- 1904–1907 – **„Wysoka"** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]

Lande (Lamie) Zygfryd
- 1905–1906 – **Lande Zygfryd** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Lando A.
- 1905–1911 – **„Hawanna"** fabryka tabaczna – gub. warszawska – właściciel

Landsberg Aleksander * ok. 1858 † 1923 ‡ Tomaszów Mazowiecki
- 1904–1911 – **Landsberg H.** fabryka sukna i kortów – gub. piotrkowska –prezes

Landsberg Hilary * ok. 1833 † 1898
- 1904–1911 – **Landsberg H.** fabryka sukna i kortów – gub. piotrkowska – właściciel

Landsberg Leopold
- 1905–1911 – **Landsberg Leopold** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Lange Artur
- 1904–1911 – **Cahan i Lange** przędzalnia i fabryka wełny sztucznej – gub. piotrkowska – właściciel

Lange Fryderyk
- 1904–1911 – **Lange Bracia** fabryka maszyn – gub. piotrkowska – właściciel

Lange Gustaw Wilhelm
- 1904–1911 – **Lange Bracia** fabryka maszyn – gub. piotrkowska – właściciel

Lange Juliusz
- 1904–1911 – **Lange Juljusz** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel

Lange Rudolf
- 1910 – **Lange Rudolf** browar – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910 – **Lange Rudolf** słodownia – gub. warszawska – właściciel

Lange Władysław * ok. 1872 † 1918
- 1904–1911 – **Dziewulski i Lange** zakłady ceramiczne – gub. radomska – właściciel [także: dyrektor techniczny w Opocznie]

Langsman (Langsam) M.
- 1904–1911 – **Langsam M.** fabryka cholewek i obuwia – gub. warszawska – właściciel

Laśkiewicz Teofil Emeryk * 1869 Skierniewice † 1925 ‡ Lublin
- 1904–1911 – **Plage E. i Laśkiewicz T.** zakłady mechaniczne – gub. lubelska – właściciel
- 1911 – **Plage E. i Laśkiewicz T.** rektyfikacja – gub. lubelska – właściciel

Lebensohn L. A.
- 1905–1911 – **Lebensohn L. A.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Lebensold (de Lebensold) H. B. E.
- 1904–1911 – **Lebensold H. B.** fabryka blachy białej – gub. warszawska – właściciel

Leichter M.
- 1905–1911 – **Leichter M.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Lejzerowicz S.
- 1910–1911 – **Lejzerowicz S.** fabryka odzieży nieprzemakalnej – gub. warszawska – właściciel

Leman Gustaw
- 1904–1911 – **Leman Gustaw** fabryka przędzy wełnianej i półwełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

Leonhardt Ernest * 1840 Heinichen, Saksonia † 1917
- 1904–1911 – **Leonhardt, Woelker i Girbardt** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]
- 1904–1911 – **„Ogrodzieniec"** fabryka portland-cementu – gub. kielecka – członek zarządu
- 1908–1911 – **„Wysoka"** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Bank Kupiecki Łódzki** – gub. piotrkowska – członek zarządu

Leppert Władysław Rajmund * 1848 Łążek, pow. żuromiński † 1920 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Karpiński W. i Leppert W.** fabryka farb i lakierów [także: fabryka farb, lakierów, pokostów etc.] – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik]
- 1904–1911 – **Łowickie Tow. Przetworów Chemicznych i Nawozów Sztucznych** – gub. warszawska – zastępca członka zarządu

Leski Bronisław
- 1904–1906 – **Łódzka Fabryka Kleju dawniej Tow. Akc. Leski, Starkman i Spółka** – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Leśkiewicz Kazimierz
- 1904–1908 – **Łuszczewski Władysław i Spółka** towarzystwo fabryki wyrobów terakotowych – gub. warszawska – członek zarządu

Lewi S.
- 1905–1911 – **Lewi S.** pracownia ubiorów damskich – gub. warszawska – właściciel

Lewi Zygmunt
- 1905–1906 – **Lewi Zygmunt** fabryka wyrobów wełnianych i bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Lewin A. L.
- 1904–1911 – **Lewin A. L.** fabryka ceramiczna – gub. radomska – właściciel

Lewin L.
- 1910–1911 – **Lewin i Eizmun** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Lewm (Lewin) Hirsch M.
- 1905–1911 – **Lewin Hirsch M.** fabryka wyrobów wełnianych i półjedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel

Lewy (Levy) Herman
- 1905–1910 – **„Okrzeja"** kopalnia torfu – gub. siedlecka – właściciel
- 1905–1910 – **„Okrzeja"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Lewy (Levy) Herman
- 1905–1911 – **Levy Herman firma „Dąbrowa"** huta szklana – gub. siedlecka – właściciel

Lewy (Lewi) Dawid
- 1904–1911 – **Lewy obecnie A. Strassmann i Spółka** warszawska pralnia parowa – gub. warszawska – właściciel

Lilienstern E., F.
- 1905–1911 – **Brün T. i Spółka** fabryka tabaczna – gub. warszawska – właściciel

Lilpop Stanisław Lilpop * 1817 Warszawa † 1866 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Lilpop, Rau & Loewenstein"** towarzystwo przemysłowe zakładów mechanicznych – gub. warszawska – właściciel

Lindeuheim (Lindenheim) Chaim H.
- 1906–1910 – **Lindenheim H.** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Lipczyński Leon * ok. 1851 † 1923 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1911 – **„Kolano"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Lipschitz Rachmil
- 1905–1911 – **Lipschitz R.** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Lipszyc R.
- 1904 – **Lipszyc R.** fabryka wyrobów trykotowych – gub. piotrkowska – właściciel

Lissner Józef
- 1904–1911 – **Lissner Józef** fabryka wyrobów bawełnianych i kortów – gub. piotrkowska – właściciel

Lissowski (Lisowski) Teodor Ksawery * ok. 1856 † 1933 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- ○ 1904–1911 – **Anczewski F.** fabryka cukrów – gub. warszawska – właściciel

Loewenstein Seweryn Jakub Lenval * 1833 † 1895 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- ○ 1904–1911 – **„Lilpop, Rau & Loewenstein"** towarzystwo przemysłowe zakładów mechanicznych – gub. warszawska – właściciel

Loewenstein Jakub
- ○ 1906–1908 – **„Ostrówek"** odlewnia żelaza, warsztaty mechaniczne i emaliernia – gub. siedlecka – dyrektor techniczny

Loewenstein (Lewenstein) Ludwik * ok. 1848 † 1919 ‡ Stoczek
- ○ 1906–1911 – **„Ostrówek"** odlewnia żelaza, warsztaty mechaniczne i emaliernia – gub. siedlecka – właściciel

Lorentz Franciszek J.
- ○ 1904–1910 – **Lorentz F. J.** browar parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Lorentz Stanisław † 1920
- ○ 1904–1911 – **Lorentz i Krusche** manufaktura bawełniana – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]
- ○ 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo w Zgierzu** – gub. piotrkowska – członek rady

Lourié (Lourie) Aleksander
- ○ 1905–1911 – **Lourie i Spółka** fabryka wstążek, nici i przędzy – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Lourié (Lourie) Izaak
- ○ 1905–1911 – **Lourie i Spółka** fabryka nici i przędzy – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor handlowy]

Lourié (Lourie) L.
- ○ 1905–1911 – **Lourie L.** biuro techniczno-handlowe – gub. piotrkowska – właściciel

Lubert Józef * ok. 1868 † 1931 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- ○ 1904–1911 – **Lubert Bracia** fabryka wyrobów ślusarskich – gub. warszawska – właściciel

Lubicz-Strzeszewski Piotr Paweł * 1859 Dąbrówka † 1938 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- ○ 1904–1906 – **„Zawiercie"** zakłady przędzalni bawełny, tkalni i blicharni – gub. piotrkowska – dyrektor techniczny i zarządzający
- ○ 1904–1911 – **„Nierada"** kopalnia węgla brunatnego – gub. piotrkowska – właściciel

Lubomirski ks. Zdzisław * 1865 Niżny Nowogród † 1943 ‡ cm. w Belsku Dużym, pow. grójecki
- ○ 1911 – **„Stara Wieś"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Lubomirski ks. Stanisław Sebastian * 1875 Kraków † 1932 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- ○ 1904–1911 – **Lubomirski ks. Stanisław** tartak – gub. warszawska – właściciel

- 1906–1910 – **Krajowy Dom Zleceń dla Handlu, Przemysłu i Rolnictwa [także: Krajowy Dom Bankowy]** – gub. warszawska – właściciel
- 1907–1911 – **Sperling Juljusz** specjalna fabryka wag – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu III-cie Warszawskie Towarzystwo** – gub. warszawska – prezes rady
- 1911 – **Perlin R., Dr.** fabryka przetworów chemicznych i asfaltowych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Kruszyna"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Luboszyc H.
- 1907–1911 – **Luboszyc H.** fabryka wyrobów skórzano-galanteryjnych – gub. warszawska – właściciel

Lücker Eugeniusz
- 1905–1910 – **Fischer i Lücker** tkalnia wyrobów jedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel

Luedtke Henryk
- 1904–1910 – **„Wałach"** młyn parowy – gub. kaliska – właściciel

Lurie A.
- 1904 – **Lurie A.** fabryka pończoch i rękawiczek – gub. piotrkowska – właściciel

Lürkens (Luerkens) Wilhelm * 1853 Burgscheid † 1920
- 1904–1911 – **Lürkens Wilhelm** fabryka trykotaży – gub. piotrkowska – właściciel

Lutosławski Franciszek Dyonizy * 1830 † 1891
- 1904–1911 – **Lutosławskiego Fr. Synowie** browar drozdowski – gub. łomżyńska – właściciel
- 1905–1911 – **Lutosławskiego Fr. S-wie** tartak – gub. łomżyńska – właściciel
- 1908–1911 – **Lutosławskiego Fr. Synowie i Spółka** młyn – gub. łomżyńska – właściciel

Lutosławski Stanisław Kostka * ok. 1864 † 1937
- 1904–1907 – **Lutosławskiego Fr. Synowie** drozdowski browar – gub. łomżyńska – właściciel [także dyrektor]
- 1911 – **„Drozdowo"** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Luxenburg Maksymilian * ok. 1863 † 1925 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1906 – **Maliszewscy Bracia i Spółka [także: Luxenburg Maksymilian]** zakłady mechaniczne – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych od nieszczęśliwych wypadków** – gub. warszawska – członek zarządu [także: dyrektor]
- 1911 – **Luksemburg M.** dom agenturowy – gub. warszawska – właściciel

Łabęcki Mieczysław Józef * 1845 † 1902 ‡ Lublin
- 1904–1911 – **Wolski M. i Spółka** fabryka maszyn rolniczych i odlewnia żelaza – gub. lubelska [także: kielecka] – właściciel

Łapiński Tadeusz Dominik * ok. 1852 Warszawa, par. św. Krzyża † 1910 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1910–1911 – **Piekarnia Nowa „A. Ł."** – gub. warszawska – właściciel

Łącki Bronisław Lucjan * 1847 Warszawa † 1908 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Łącki Bronisław** fabryka tektury pod smołowiec i kartonu szwedzkiego – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Łącki Br. firma „Belweder"** cegielnia – gub. warszawska – właściciel

Łęgiewski Gustaw * ok. 1869 † 1921 ‡ Warszawa, Cm. Bródnowski
- 1904–1911 – **Łęgiewski, Hartwig i Spółka** fabryka maszyn młyńskich i kamieni francuskich – gub. warszawska – właściciel

Łoskowski Wincenty Ferrariusz * 1849 † 1926 ‡ Żdżary
- 1904–1910 – **Łoskowski Wincenty** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Łoskowski Wincenty** fabryka krochmalu kartoflanego [także: fabryka krochmalu] – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910 – **Łoskowski Wincenty** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Żdżary"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Łuba (Luba) Jan
- 1905–1911 – **Luba Jan i Spółka** biuro techniczno-handlowe – gub. piotrkowska – właściciel

Łubieński hr. Stanisław * 1852 Dobrzelin † 1930
- 1904–1910 – **„Łukowe"** fabryka cukru – gub. łomżyńska – właściciel
- 1904–1911 – **„Ruchna"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1904–1911 – **„Ciechanów"** fabryka cukru – gub. płocka – członek zarządu

Łuczyński Ignacy
- 1911 – **Łuczyński Ignacy** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Łuniewski Adam Mikołaj * 1868 Wieniawa, Radomskie † 1941
- 1904–1911 – **„Wieniawa"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel
- 1910–1911 – **Kredytowe Ziemskie Towarzystwo w gub. Królestwa Polskiego. Dyrekcja Główna** – gub. warszawska – prezes Dyrekcji Głównej

Machlejd Karol * 1837 Mory † 1906 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Machlejd Karol** browar parowy i słodownia – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Machlejd Karol** browar i słodownia – gub. płocka – właściciel

Maciejowski Stefan
- 1904–1908 – **Maciejowski Stefan i Spółka** fabryka wyrobów z drzewa – gub. piotrkowska – właściciel

Maczewski Oskar
- 1904–1910 – **Maczewski Oskar** browar – gub. piotrkowska – właściciel

Mader Kr. Fr.
- 1905–1907 – **Mader Kr. Fr. dawniej Otto Hauser** fabryka maszyn i warsztaty mechaniczne – gub. warszawska – właściciel

Maisner I. D.
- 1904–1911 – **Maisner I. D.** fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

- 1910–1911 – **Kredytowe Towarzystwo Miasta Kalisza** – gub. kaliska – prezes Komitetu Nadzorczego

Maisner Maurycy
- 1907–1911 – **Maisner I. D.** fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

Maisner Salomon (Samuel) * ok. 1872 † 1918
- 1907–1911 – **Maisner I. D.** fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

Majbaum L.
- 1904 – **Majbaum L.** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Majewski H.
- 1904–1911 – **Warszawskie Laboratorium Chemiczne** – gub. warszawska – właściciel

Makower G. G.
- 1904–1911 – **Makower G. G.** parowa fabryka haftów – gub. kaliska – właściciel

Makowski Aleksander * 1860 Gdańsk † 1907
- 1904–1908 – **Warszawskie Towarzystwo Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu** – gub. warszawska – dyrektor zarządzający
- 1904–1910 – **Makowski Aleksander** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Małachowski Maksymilian Kasper * ok. 1843 Petersburg † 1905 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904 – **Małachowski M.** cegielnia i fabryka dachówek – gub. warszawska – właściciel

Manasse Zygmunt
- 1904–1911 – **Manasse Zygmunt** fabryka dekstryny z krochmalu – gub. piotrkowska – właściciel

Margulies Julian
- 1911 – **Margulies Juljan dr** farbiarnia i blicharnia słomy, łyka, jedwabiu i wstążek półjedwabnych – gub. warszawska – właściciel

Margulies Maurycy
- 1904–1911 – **Margulies M.** fabryka maszyn i narzędzi rolniczych – gub. płocka [także: warszawska] – właściciel [także: kierownik]

Markowicz Z. M.
- 1911 – **Markowicz Z. M.** fabryka rękawiczek – gub. warszawska – właściciel

Markus Gerson
- 1904 – **Markus G. i Spółka** fabryka dywanów i portier – gub. warszawska – właściciel

Markusfeld Henryk Ludwik * 1853 Częstochowa † 1921
- 1904–1910 – **Markusfeldowie H. i I.** fabryka papierów kolorowych, obić i tektury – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Częstochowska Fabryka kleju i żelatyny** – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Warta"** przędzalnia i tkalnia juty – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Częstochowska Fabryka Kapeluszy** – gub. piotrkowska – właściciel

- 1906–1911 – **Fabryka papieru i młyny w Częstochowie dawniej K. Ginsberg i Kohn** – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Kredytowe Towarzystwo Miasta Częstochowy** – gub. piotrkowska – członek Dyrekcji [także: dyrektor]
- 1911 – **Częstochowska Fabryka Papierów Kolorowych i Tapet Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – prezes

Markusfeld Józef * 1870 Częstochowa † 1942

- 1904–1905 – **Ginsberg H., Cohn L. i Markusfeld J.** młyny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1910 – **Markusfeldowie H. i I.** fabryka papierów kolorowych, obić i tektury – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Częstochowska Fabryka kleju i żelatyny** – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Fabryka papieru i młyny w Częstochowie dawniej K. Ginsberg i Kohn** fabryka papieru – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **Częstochowska Fabryka Papierów Kolorowych i Tapet Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – dyrektor zarządzający

Mars Romuald

- 1906–1907 – **Kieleckie** fabryka nawozów sztucznych i innych przetworów chemicznych – gub. kielecka – prezes

Marschel Karol

- 1905–1911 – **Marschel Karol** fabryka pierników i piekarnia – gub. kaliska – właściciel

Marszel (Marschel) Bronisław * ok. 1875 † 1913 ‡ Kokanin

- 1905–1911 – **Marschel Karol** fabryka pierników i piekarnia – gub. kaliska – właściciel
- 1911 – **Marszel Bronisław** piekarnia parowa – gub. kaliska – właściciel

Martens Fryderyk * 1839 Szlezwik-Holsztyn, część należąca do Danii † 1899 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej

- 1904–1911 – **Martens Fr. i Daab Adolf** zakłady przemysłowo-budowlane [także: tartak parowy] – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **„Fr. Martens & Adolf Daab"** zakłady przemysłowo-budowlane – gub. piotrkowska – właściciel

Matz Fryderyk

- 1905–1911 – **Matz Fryderyk [także: Matz Bracia]** fabryka pluszu – gub. piotrkowska – właściciel

Mauwe (Mauve) Ludwik

- 1904 – **„Hrabia Renard"** browar parowy – gub. piotrkowska – dyrektor
- 1904–1908 – **„Hrabia Renard"** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – dyrektor
- 1904–1911 – **Mauve Ludwik** tartak – gub. kielecka – właściciel
- 1904–1911 – **„Klucze"** fabryka portland-cementu – gub. kielecka – dyrektor
- 1904–1911 – **„Hrabia Renard"** cegielnia parowa – gub. piotrkowska – dyrektor zarządzający

- 1904–1911 – **„Klucze”** fabryka papieru – gub. kielecka [także: piotrkowska] – właściciel
- 1907–1911 – **„Hrabia Renard”** walcownia rur – gub. piotrkowska – dyrektor zarządzający
- 1908–1911 – **„Andrzej II”** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – dyrektor

Max Teofil * ok. 1864
- 1904–1910 – **Max R. i Spółka** farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Max (Mas) Rajnhold
- 1904–1910 – **Max R. i Spółka** farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Maybaum Leopold
- 1905–1911 – **Maybaum Leopold** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Mayzner M.
- 1904–1905 – **Mayzner M.** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Mayzner Naftali * ok. 1827 † 1897 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904 – **„Sójki”** mayznerowska fabryka cukru – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **„Izabelin”** mayznerowska fabryka cukru – gub. płocka – właściciel
- 1904–1911 – **„Łanięta”** mayznerowska fabryka cukru – gub. warszawska – właściciel
- 1905–1911 – **„Marja”** mayznerowska fabryka cukru – gub. warszawska – właściciel

Mazaraki Aleksander * 1887 † 1986
- 1911 – **„Żeromin”** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Mączki A.
- 1904–1911 – **Grudziński R. i Spółka** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Meillassoux
- 1904–1911 – **Motte, Meillassoux, Caulliez & Delaoutre** czesalnia, farbiarnia i przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Meitlis Moritz
- 1908–1911 – **Sosnowiecka Fabryka Szkła – Moritz Meitlis** – gub. piotrkowska – właściciel

Mendelson (Mendelsohn) Zygmunt
- 1905–1911 – **Landau Seweryn** fabryka grzebieni celuloidowych – gub. piotrkowska – właściciel

Meyer Emilia
- 1904–1911 – **Meyer F. Spadkodawca** dystylarnia i miodosytnia – gub. piotrkowska – właściciel

Meyer F.
- 1904–1911 – **Meyer F. Spadkodawca** dystylarnia i miodosytnia – gub. piotrkowska – właściciel

- 1910 – **Meyer F. Spadkodawca** miodosytnia – gub. piotrkowska – właściciel

Meyer Jerzy * 1855 Warszawa † 1941 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Puszkin"** huta żelazna – gub. piotrkowska [także: kielecka] – dyrektor
- 1905–1911 – **„Puszkin"** huta żelazna – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1908 – **Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Warszawie** – gub. warszawska – członek rady
- 1911 – **„Zrobisko"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – wiceprezes

Meyer Ludwik Wilhelm * 1841 Wrocław † 1911
- 1904 – **Meyer L.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1910 – **Meyer Ludwik** cegielnia – gub. piotrkowska – właściciel

Meyer Paweł
- 1904–1911 – **Kierst, Meyer i Schoen** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Meyerhold (Meyergold) Jan * ok. 1860 † 1929
- 1904–1907 – **„Ludwika"** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Meyerhold & Co.** parowa fabryka lin drucianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Poręba"** Górnicze towarzystwo odlewów żelaznych emaliowanych, warsztatów mechanicznych i kopalń węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Meyerhold W. & Co.** dom ekspedycyjno-komisowy – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Środula"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel

Michalski Adam * 1850 † 1923 ‡ Borowno
- 1904–1910 – **Michalski Adam** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Reszke Jan [także: „Borowno"]** gorzelnia – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1911 – **„Skrzydlew"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Mierzyńska G.
- 1911 – **„Opole"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Miklaszewski Józef Edward * 1843 † 1918 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Miklaszewski, Muszyński, Pękosławski i Spółka dawniej Brunon Tyszka** fabryka mechaniczna – gub. warszawska – właściciel

Miks Oskar
- 1904–1911 – **Miks O.** fabryka nici [także: przędzalnia wełny] – gub. piotrkowska – właściciel

Milsztein (Milstein) L. N.
- 1907–1911 – **Milsztein L. N.** fabryka futrzanej, fantazyjnej konfekcji – gub. warszawska – właściciel

Mincewicz Antoni * ok. 1865 † 1938 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1910–1911 – **Mincewicz Antoni** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Mintz Mendel
- 1911 – **Mintz Mendel** odlewnia żelaza, warsztaty mechaniczne i fabryka maszyn rolniczych – gub. warszawska – właściciel

Mizam J.
- 1904 – **„Helena”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Moes Aleksander Juliusz * 1856 Wierbka † 1928 ‡ Pilica
- 1904–1911 – **Moes C. A.** fabryki papieru, waty drzewnej i tektur – gub. kielecka [także: piotrkowska] – właściciel

Moes Chrystian August * 1810 Montjoie k. Akwizgranu † 1872 ‡ Choroszcz
- 1904–1911 – **Moes C. A.** fabryki papieru, waty drzewnej i tektur – gub. kielecka [także: piotrkowska] – właściciel

Mogk Jan
- 1904–1911 – **Mogk Jan** farbiarnia jedwabiu – gub. piotrkowska – właściciel

Mokiejewski Adam Jan * 1852 Warszawa, par. św. Jana (katedra) † 1921 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Rzuców”** zakłady przemysłowe – gub. radomska [także: lubelska] – właściciel

Mokiejewski Ł.
- 1905–1911 – **Geneli Stefan dawniej Ł. Mokiejewski** fabryka wódek i likierów – gub. warszawska – właściciel

Monossohn Izaak
- 1906 – **Monossohn I. i Spółka** fabryka obuwia galanteryjnego ręcznego – gub. warszawska – właściciel

Morawski E.
- 1904–1911 – **Górski P. i Morawski E.** fabryka krochmalu – gub. warszawska – właściciel

Morawski J.
- 1911 – **„Smoszewo”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Moritz Wacław
- 1904–1911 – **Moritz Wacław** fabryka maszyn rolniczych i odlewnia żelaza – gub. lubelska [także: kielecka] – właściciel [także: dyrektor zarządzający]
- 1911 – **Moritz Wacław** odlewnia żelaza – gub. lubelska – właściciel

Morozow S. T.
- 1906–1911 – **Morozow S. T., Krell i Ottmann** Tow. Akc. Zjednoczonych Fabryk Chemicznych – gub. warszawska – właściciel

Motte
- 1904–1911 – **Motte, Meillassoux, Caulliez & Delaoutre** czesalnia, farbiarnia i przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Mozeson, Mosessohn S.
- 1910–1911 – **Mosessohn S. i Syn** fabryka bielizny – gub. warszawska – właściciel

Mroziński Aleksander Feliks * ok. 1851 Warszawa, par. św. Jana (katedra) † 1919 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1905–1911 – **Mroziński Aleksander** zakład blacharski – gub. warszawska – właściciel

Mühsam Hugo * 1856 † 1930 ‡ Włocławek, cm. ewangelicki
- 1904–1911 – **Mühsam H.** fabryka maszyn i narzędzi rolniczych oraz odlewnia żelaza – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Włocławskie** – gub. warszawska – członek rady

Müke (Mitke) H.
- 1904–1911 – **Mitke H.** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Müller Fryderyk
- 1911 – **Muller Fr.** fabryka pończoch i skarpetek – gub. piotrkowska – właściciel

Muller Juliusz
- 1911 – **Muller Juljusz** tkalnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Müller Karol
- 1904–1911 – **Müller Karol** fabryka wyrobów miedzianych i metalowych – gub. warszawska – właściciel

Müller Lebrecht
- 1904–1911 – **Müller Lebrecht Spadkodawca** bielnik, farbiarnia, apretura i fabryka pluszu – gub. piotrkowska – właściciel

Muller Wilhelm, Ludwik
- 1911 – **Muller Bracia** tkalnia pluszu i welwetu – gub. kaliska – właściciel

Müller (Muller) Aleksander
- 1904–1911 – **Roland Sam. i Muller A.** fabryka dywanów – gub. piotrkowska – właściciel

Müller (Muller) Herman
- 1904–1911 – **Müller Herman i Seidel August** fabryka maszyn – gub. piotrkowska – właściciel

Münsterman (Milnsterman) E.
- 1904–1911 – **Münsterman E.** odlewnia metali – gub. piotrkowska – właściciel

Muszyński Bernard Franciszek * 1862 Warszawa, par. św. Krzyża † 1944 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Miklaszewski, Muszyński, Pękosławski i Spółka dawniej Brunon Tyszka** fabryka mechaniczna – gub. warszawska – właściciel

Mystkowski Kazimierz * 1871 Ciszewo, pow. chodzieski † 1935 ‡ Kalisz, cm. miejski
- 1904–1911 – **Mystkowski Kazimierz** zakłady przemysłowo-spożywcze oraz parowa fabryka pierników i biszkoptów – gub. warszawska [także: kaliska] – właściciel

Napieralski Julian
- 1904–1911 – **Napieralski Juljan** farbiarnia i apretura wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Natanson Edward Selig * 1861 Warszawa † 1940 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904 – **„Feliks”** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Elektryczność”** zakłady elektro-techniczne – gub. piotrkowska –prezes
- 1904–1911 – **„Model”** fabryka cukru – gub. warszawska – dyrektor zarządzający
- 1904–1911 – **„Sanniki”** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – dyrektor zarządzający
- 1904–1911 – **Mirkowska fabryka papieru Tow. Akc.** – gub. warszawska – dyrektor zarządzający
- 1905 – **„Izabelin”** mayznerowska fabryka cukru – gub. płocka – członek zarządu
- 1905 – **„Marja”** mayznerowska fabryka cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1905–1907 – **Warszawskie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1908–1911 – **„Wysoka”** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1908–1911 – **„Siderosten”** fabryka chemiczna – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **„Dobrzelin”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Ostrowy”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Walentynów”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – dyrektor

Neftalin I., J.
- 1905–1911 – **Neftalin I.** tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Nelken A.
- 1904 – **Nelken A.** gorzelnia – gub. kaliska – właściciel

Nelken E.
- 1905–1910 – **Nelken E.** gorzelnia i rektyfikacja – gub. kaliska – właściciel [także: członek zarządu]
- 1905–1910 – **Nelken E.** młyn parowy – gub. kaliska – właściciel

Nelken Jakub
- 1905–1911 – **Nelken Jakub i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Nepros Edward * 1870 Warszawa † 1928 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Puls Fryderyk** fabryka perfum – gub. warszawska – członek zarządu [także: prezes]

Neufeld Josek
- 1904–1911 – **Neufeld Josek** fabryka mebli żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Neufeld M. W.
- 1905–1906 – **Neufeld M. W.** fabryka wyrobów półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Neugebauer A.
- 1904–1911 – **Sosnowiecka Fabryka Smarów i Rafinerja Żywicy Piwowarskiej dawniej A. Neugebauer** – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1910 – **Dziubas i Finkelstein dawniej A. Neugebauer** fabryka mydła – gub. piotrkowska – właściciel

Neugoldberg Dawid
- 1905–1911 – **Neugoldberg Dawid i Spółka** przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Neuman Szymon * 1855 † 1927 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **„Lilpop, Rau & Loewenstein"** towarzystwo przemysłowe zakładów mechanicznych – gub. warszawska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Warta"** przędzalnia i tkalnia juty – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1910 – **Starachowickich Zakładów Górniczych Tow. Akc.** – gub. radomska – członek zarządu

Neyman (Heyman) M.
- 1905–1907 – **„Kaszewice"** odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1907 – **„Kaszewice"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1907 – **„Kaszewice"** zakład przemysłowy, młyn wodny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1907 – **„Kaszewice"** tartak parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Niemyski L.
- 1904–1911 – **Niemyski L.** fabryka białoskórnicza – gub. warszawska – właściciel

Nitsche Adolf
- 1904–1911 – **Zeh i Nitsche** fabryka szpulek drewnianych i kół pasowych – gub. piotrkowska – właściciel

Nitsche (Nietsche) Ferdynand
- 1904–1906 – **Nietsche Ferd.** fabryka sukna – gub. kaliska – właściciel

Nitzsche (Nitsche) Paweł
- 1908–1911 – **Fiedlera Adolfa Gotloba Następca** fabryka sukna – gub. kaliska – właściciel

Norblin Józef Wincenty Kacper * 1859 † 1927 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Norblin J., Bartmański S. i Spółka** mechaniczne zakłady kamieniarskie – gub. warszawska – właściciel

Norblin Ludwik Wincenty * 1836 † 1914 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- 1904–1911 – **„Norblin, Bracia Buch i T. Werner"** fabryki metalowe – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]
- 1911 – **Norblin, Bracia Buch i T. Werner, Tow. Akc.** skład wyrobów srebrnych i metal – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Norblin, Bracia Buch i T. Werner, Tow. Akc.** skład wyrobów srebrnych i platerów – gub. piotrkowska – właściciel

Noskowski Piotr Ferdynand * 1845 Warszawa † 1928 ‡ Worów, cm. parafialny
- 1910–1911 – **„Mała Wieś"** fabryka cukru i rafineria – gub. płocka – właściciel

Nowak (Novak) Jarosław
- 1905–1911 – **Timme A. [także: Nowak Jarosław i Cingroś Wacław]** mechaniczna fabryka kamieniarsko-rzeźbiarska – gub. lubelska – kierownik [także: właściciel]

Nowca Władysław * 1846 Warszawa † 1924
- 1904–1911 – **„Brześć Kujawski"** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – prezes
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Włocławskie** – gub. warszawska – prezes rady

Nowicki Kazimierz
- 1905–1911 – **Nowicki Kazimierz** przedsiębiorstwo robót budowlanych – gub. piotrkowska – właściciel

Oderfeld Abraham Adolf * 1834 † 1917
- 1904–1910 – **Kohn W. i Oderfeld** fabryka papieru kolorowego oraz zakłady drukarsko-litograficzne – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Kohn W. i Oderfeld** drukarnia i litografia – gub. piotrkowska – właściciel

Oderfeld Bronisław * ok. 1864 † 1914
- 1904–1911 – **Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim** – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor w Warszawie, dyrektor techniczny]

Offierski A.
- 1904–1910 – **Offierski A. inż.** laboratorium chemiczne – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1910 – **Offierski A. inż.** fabryka musztardy, octu i konserw – gub. warszawska – właściciel

Ogonowski A.
- 1910–1911 – **Ogonowski A.** fabryka listew i ram – gub. warszawska – właściciel

Okęcki Stefan * ok. 1886 Nowy Dwór † 1953
- 1911 – **„Nowy Dwór"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Oleszyński Józef
- 1906–1910 – **Schmidt Piotr dawniej Oleszyński Józef** pracownia obuwia – gub. warszawska – właściciel

Olędzki A.
- 1905–1911 – **Olędzki A. i Spółka** fabryka wyrobów z marmuru i piaskowca – gub. kielecka [także: kaliska] – właściciel

Olszewski Bronisław
- 1904–1911 – **Olszewski Bronisław** pracownia ubiorów damskich – gub. warszawska – właściciel

Oppenheim Aron * ok. 1854 † 1910 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Oppenheim Bracia i Regirer firma „Lubna" [także: „Łubna"]** cegielnia – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik handlowy]

Oppenheim Ber * ok. 1852 † 1922 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim** – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Radocha"** fabryka chemiczna – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Sosnowieckie** – gub. piotrkowska – członek rady

Oppenheim Wacław
- 1906–1911 – **Fuchs J. obecnie Wacław Oppenheim i Spółka** dystylarnia parowa – gub. warszawska – właściciel

Ordęga Michał Euzebiusz * 1862 † 1927 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1906–1911 – **„Wągrodno"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1906–1911 – **„Dobrzelin"** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Model"** cukrownia – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Ostrowy"** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Walentynów"** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu [także: dyrektor]

Orgelbrand Samuel * 1810 Warszawa † 1868 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Orgelbranda S. Synów Tow. Akc.** odlewnia czcionek, drukarnia i litografia – gub. warszawska – właściciel

Orthwein Edward Florentyn * ok. 1848 † 1896 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Orthwein, Karasiński i Spółka** fabryka maszyn parowych i odlewnia – gub. warszawska – właściciel [także: zastępca członka zarządu]

Osser Adam * 1863 Warszawa † 1932 ‡ Łódź, nowy cm. żydowski
- 1904 – **Feinkind M. S.** fabryka firanek i wyrobów koronkowych – gub. warszawska – dyrektor
- 1905–1911 – **Osser Adam** przędzalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Ossowski P.
- 1904 – **Ossowski P.** lubelska fabryka maszyn – gub. lubelska – właściciel

Ostrowska hr. (Kuczyńska) Ludwika * 1839 Warszawa † 1906 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1911 – **„Bartków"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Jartypory"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Woźniki"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Ośniałbwski (Ośniałowski) Gustaw * 1871 † 1933
- 1911 – **„Chocimów"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Oxner (Omer) Karol * ok. 1861 † 1933 ‡ Grabów, nad Prosną
- 1904–1911 – **Oxner K.** tartak parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Pałaszewski Franciszek
- 1906–1910 – **Schoeneich i Pałaszewski inżynierowie** łódzkie biuro konstrukcyjno-techniczne – gub. piotrkowska – właściciel

Pański Eliasz * 1852 Piotrków Trybunalski † 1920 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Pański E.** Łódzka fabryka papieru i tektury – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor]

Patschke Maks Karol Wilhelm * ok. 1858 † 1925 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1907 – **Patschke M.** fabryka wódek – gub. warszawska – właściciel
- 1908–1911 – **Fuchs J. obecnie Wacław Oppenheim i Spółka** dystylarnia parowa – gub. warszawska – właściciel

Patschke Stanisław Edward * 1871 Niechcice † 1917 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Patschke Stanisław i Spółka dawniej K. Swietlicki** fabryka maszyn i biuro techniczne – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Patzer Kazimierz Władysław * 1877 Brzeziny † 1944 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1907 – **Steinhagen i Wünsche** parowa fabryka cykorii, kawy i suszarnia – gub. warszawska – Biuro sprzedaży
- 1910–1911 – **Patzer Kazimierz inż. elektrotechnik** biuro urządzeń elektrycznych – gub. warszawska – właściciel

Pechnik Samuel * ok. 1868 † 1932 ‡ Łódź, nowy cm. żydowski
- 1904–1911 – **Pechnik Samuel** fabryka sukna, tkalnia wełny czesankowej – gub. piotrkowska – właściciel

Pecold Karol
- 1904–1907 – **Pecold Karol** fabryka kapeluszy wełnianych – gub. warszawska – właściciel

Peltzer
- 1904–1906 – **Peltzer i S-wie** odlewnia żelaza i emaliernia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1910 – **Peltzer i S-wie** garbarnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1910 – **Peltzer i S-wie** przędzalnia wełny czesankowej – gub. piotrkowska – właściciel

Perl A.
- 1904–1910 – **„Opoczno”** kopalnia kamienia wapiennego – gub. radomska – właściciel

Perlin Rafał
- 1911 – **Perlin R., Dr.** fabryka przetworów chemicznych i asfaltowych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor i dzierżawca]

Peschel O.
- 1904 – **Peschel O. i Pinkas A.** fabryka kortów i szewiotów – gub. piotrkowska – właściciel

Petersilge Jan Mikołaj * 1830 Drezno † 1905 ‡ Łódź, stary cm. ewangelicki przy ul. Ogrodowej
- 1904–1910 – **Petersilge J.** drukarnia, litografia i introligatornia – gub. piotrkowska – właściciel

Petsch Bernard (Bronisław) Józef * 1840 † 1905 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Petsch B.** fabryka elektrotechniczna – gub. warszawska – właściciel

Petsch Wacław Julian * ok. 1872 Warszawa, par. św. Barbary
- 1904–1911 – **Petsch B.** fabryka elektrotechniczna – gub. warszawska – właściciel

Petters Jakub * ok. 1858
- 1904–1911 – **Kolei Elektryczna Łódzka, Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1907–1911 – **Hielle i Dittrich** zakłady żyrardowskie – gub. warszawska – wiceprezes
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Łodzi** – gub. piotrkowska – członek zarządu

Pfeffer Mojżesz
- 1904–1905 – **Pfeffer M. i Spółka firma „Prędocinek"** fabryka mebli giętych – gub. radomska – właściciel

Pfeiffer Stanisław Leopold * 1856 † 1929 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Pfeiffer Bracia, Szlenker i Temler** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Pfennig (Pfeimig) Alfred
- 1911 – **Pfennig Alfred** fabryka tasiem – gub. piotrkowska – właściciel

Piaskowski Jan Nepomucen * ok. 1858 † 1934 ‡ Żelechów
- 1911 – **„Zadybie"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Picard E.
- 1905–1910 – **„Marywil"** fabryka płytek ceramicznych – gub. radomska – prezes

Pickelny M. T.
- 1905–1911 – **Pickelny M. T.** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Piechowski Kajetan
- 1904–1911 – **„Liberadź"** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Piekarski Andrzej * 1859 † 1929 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Piekarski A.** fabryka krawatów męskich i damskich – gub. warszawska – właściciel

Piekarski J. O.
- 1910–1911 – **Piekarski J. O.** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Piesch Moritz (Maurycy) * 1849 † 1908
- 1904–1911 – **Piesch Moritz** farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Pilicer I. M.
- 1905–1911 – **Pilicer I. M.** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Pines
- 1904–1910 – **Pines Br. i Hirsz** fabryka drutu i gwoździ – gub. warszawska – właściciel

Pinezewski (Pinczewski) A.
- 1904–1911 – **Pinczewski A.** fabryka lalek i zabawek – gub. piotrkowska [także: kaliska] – właściciel

Pinkas A.
- 1904 – **Peschel O. i Pinkas A.** fabryka kortów i szewiotów – gub. piotrkowska – właściciel

Piskorski Wacław * 1852 Warszawa † 1928 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Piskorski W.** fabryka białoskórnicza – gub. warszawska – właściciel

Plage Emil * 1869 Lublin, Imperium Rosyjskie † 1909 ‡ Lublin
- 1904–1911 – **Plage E. i Laśkiewicz T.** zakłady mechaniczne – gub. lubelska – właściciel
- 1911 – **Plage E. i Laśkiewicz T.** rektyfikacja – gub. lubelska – właściciel

Plater hr. Edward Cezar * 1871 Niekłań, pow. konecki † 1958
- 1906–1911 – **„Osuchów"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Plater hr. (Tyszkiewicz) Joanna Janina * 1877 Waka † 1928 ‡ Osuchów
- 1904–1905 – **Plater hr. Joanna** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Plater-Zyberk hr. Stanisław * 1875 Passy k. Błonia pod Warszawą † 1911 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1906–1911 – **„Zakanale"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1910–1911 – **„Konstantynów"** zarząd dóbr, fabryka dachówek felcowych i drenów – gub. siedlecka – właściciel

Plater-Zyberk hr. Tadeusz Michał * 1843 Wiejsieje † 1918 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Wojcieszków"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Plater-Zyberk hr. Zofja
- 1904–1905 – **Plater-Zyberg hr. Zofja** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Plewiński J.
- 1911 – **„Majdan Stulno"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Plichal Leon
- 1904 – **Plichal Leon** farbiarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Ploetz Ryszard
- 1910–1911 – **Ploetz Ryszard i Spółka** towarzystwo fabryki wyrobów kosmetycznych i perfumeryjnych – gub. warszawska – właściciel

Płodowski K.
- 1905–1907 – **„Jakób"** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel

Płoński Marek * ok. 1869 † 1938
- 1907–1911 – **„Asfalt"** fabryka asfaltu i tektury ogniotrwałej do krycia dachów – gub. warszawska – właściciel

Podbielski Kazimierz † 1927
- 1911 – **Podbielski Kazimierz** browar – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Bojanówka"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Pokład Ignacy
- 1908 – **„Pokład Ignacy”** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – właściciel

Polakiewicz Falk * ok. 1838 † 1899 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1906–1911 – **Polakiewicz Bracia** fabryka tabaczna – gub. warszawska – właściciel

Polakiewicz Wolf * ok. 1833 † 1899 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Polakiewicz Bracia** fabryka tabaczna – gub. warszawska – właściciel

Poleski Michał Antoni * 1839 Rokitno Szlacheckie † 1917 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1907 – **„Ludwika”** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel

Popiel Jan
- 1911 – **„Popów”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Popławski Ludomir † 1918
- 1904–1911 – **Krausse J. A.** fabryka farb i lakierów – gub. warszawska – właściciel

Potocki hr. Andrzej Kazimierz * 1861 Kraków † 1908
- 1904–1911 – **„Międzyrzec”** gorzelnia i rektyfikacja – gub. siedlecka – właściciel
- 1904–1911 – **hr. Potocki Andrzej Spadkodawca** tartak – gub. siedlecka – właściciel

Potocki hr. Jakub * 1863 Brzeżany † 1934
- 1904–1911 – **„Miastków”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Potulicki hr. Henryk Józef * 1888 Józefów † 1931 ‡ Słomczyn
- 1911 – **„Obory”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Posner Adolf
- 1906–1910 – **Posner Adolf** fabryka wyrobów szmuklerskich i konfekcji damskiej – gub. warszawska – właściciel

Posselt Ernest (senior) † 1907
- 1904–1905 – **Włóknistych Wyrobów Rusko-Włoskie Tow. Akc.** – gub. warszawska – prezes
- 1905–1906 – **Zgierskiej Bawełnianej Manufaktury Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – członek zarządu

Posselt Willy
- 1907–1911 – **Zgierskiej Bawełnianej Manufaktury Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Włóknistych Wyrobów Rosyjsko-Włoskie Tow. Akc.** – gub. warszawska – prezes

Powirskier I.
- 1905–1911 – **Powirskier I.** tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Poznański Izrael K. * 1833 Aleksandrów Łódzki † 1900
- 1904–1910 – **Poznańskiego I. K. Zakłady przemysłowe „Nieznanowice”** fabryka krochmalu, fabryka beczek, mleczarnia parowa, maślarnia parowa – gub. kielecka – właściciel

- 1904–1911 – **Poznańskiego J. K. Zakłady Przemysłowe „Nieznanowice”** tartak– gub. kielecka – właściciel
- 1904–1911 – **Poznański I. K.** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Poznański Ignacy Izaak * 1852 Warszawa † 1908
- 1904–1907 – **Poznański I. K.** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – prezes

Poznański M. M.
- 1905–1911 – **Poznański M. M. i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Poznański Samuel
- 1904–1906 – **Poznański Samuel** fabryka wyrobów trykotowych – gub. piotrkowska – właściciel

Prauss Ignacy
- 1904–1911 – **Prauss Bracia** biuro techniczno-handlowe – gub. kielecka – właściciel

Prądzyński Bolesław Franciszek * 1873 Osiek † 1933 ‡ Osiek, cm. parafialny
- 1911 – **„Sumin”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Pretzel Franciszek
- 1905–1911 – **Pretzel Franciszek i Spółka** fabryka wyrobów skórzanych – gub. piotrkowska – właściciel

Pringsheim Ernest
- 1905–1907 – **Sosnowiecka Fabryka Szkła** – gub. piotrkowska – właściciel

Prizer Wilhelm
- 1904–1905 – **Prizer Wilhelm** fabryka wyrobów jedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel

Proner Stanisław
- 1906–1911 – **„Stanisław”** fabryka wyrobów skórzano-galanteryjnych – gub. warszawska – właściciel

Proszower Izaak M. * ok. 1864 † 1925 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Proszower I. M. & Spółka** fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – właściciel

Prussak Abram * 1832 Łódź † 1884
- 1904–1911 – **Prussak A.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Prussak Jakub
- 1905–1911 – **Prussak A.** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel

Prussak Maurycy A.
- 1905–1911 – **Prussak Maurycy A.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Prussak Meyer
- 1905–1911 – **Prussak A.** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel

Prussak Michał
- 1905–1911 – **Prussak A.** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel

Prussak (Prusak) Dawid * 1845 † 1909
- 1904–1911 – **Prussak Dawid** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Prusse Karol
- 1904–1911 – **Prusse Karol i Spółka** fabryka pudełek tekturowych – gub. piotrkowska – właściciel

Pruszkowski Stanisław
- 1908–1911 – **„Progress" [także: Pruszkowski Stanisław i Spółka]** fabryka cukrów – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający i kierownik techniczny]

Prużański A. M.
- 1904–1911 – **Prużański A. M.** fabryka kajetów szkolnych i notesów – gub. warszawska – właściciel

Przezdziecki hr. Stefan Józef * 1879 Warszawa † 1932 ‡ Warszawa
- 1911 – **„Policzna"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Przysuskier M.
- 1910–1911 – **Przysuskier M.** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Przytycki A. M.
- 1905–1910 – **Przytycki A. M. i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska [także: kaliska] – właściciel

Puls Fryderyk
- 1904–1911 – **Puls Fryderyk** fabryka perfum – gub. warszawska – właściciel

Pułaski Aleksander * 1868 † 1910 ‡ Babsk
- 1908–1911 – **Lubiatów"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Puzyna ks. Maria Aleksandra * 1877 Ostromeczew † 1931 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1911 – **„Łomna"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Raabe Hersz Ber * ok. 1841 † 1907 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Raabe H. B.** tartak i fabryka sztyftów drewnianych i kopyt do obuwia – gub. piotrkowska [także: siedlecka] – właściciel
- 1905–1911 – **Raabe H. B.** tartak parowy – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **Raabe H. B.** dom handlowy – gub. warszawska – właściciel

Rabinowicz Michał
- 1904–1911 –**Rabinowicz Michał i Rosental** fabryka tasiem i sznurów – gub. piotrkowska – właściciel

Radke Robert
- 1911 – **Radke Robert i Spółka** farbiarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Radziszewski Henryk Aleksander * 1873 Bruksela † 1923 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1906 – **Radziszewski Henryk** warszawska fabryka nawozów sztucznych – gub. warszawska – właściciel
- 1905–1907 – **Orgelbranda S. synowie [także: Orgelbranda S. Synowie]** odlewnia czcionek, drukarnia i litografia – gub. warszawska – członek zarządu

- 1906 – **Krajowy Dom Zleceń dla Handlu, Przemysłu i Rolnictwa** – gub. warszawska – właściciel

Radziwiłł ks. Maciej Mikołaj * 1873 Zegrze † 1920 ‡ Rytwiany, klasztor pokamedulski
- 1904–1910 – **Radziwiłł ks. Maciej** młyn wodny amerykański – gub. radomska – właściciel
- 1904–1910 – **Staszewska kopalnia kamienia wapiennego** kopalnia kamienia wapiennego – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Rytwiany"** rytwiański zakład cegielniano-kaflany – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **Radziwiłł ks. Maciej** tartak – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Rytwiany"** kopalnia gliny – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Rytwiany"** fabryka cukru i rafineria – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **Radziwiłł ks. Maciej** młyn – gub. kielecka – właściciel
- 1911 – **Radziwiłł ks. M.** młyn – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **Oględowska kopalnia kamienia wapiennego** – gub. kielecka – właściciel
- 1911 – **„Rytwiany"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Radziwiłł ks. (Potocka) Róża Maria * 1878 Krzeszowice † 1931 ‡ Rytwiany, klasztor pokamedulski
- 1904–1911 – **„Rytwiany"** fabryka cukru i rafineria – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **„Rytwiany"** kopalnia gliny – gub. radomska – właściciel
- 1911 – **„Rytwiany"** zakład cegielniano-kaflany – gub. radomska – właściciel

Radziwiłłowa ks. (Krasińska) Jadwiga * 1842 Warszawa † 1913 ‡ Rzym, Campo Verano
- 1904–1911 – **„Wola Kiełpińska"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Ramisch Edward * 1847 Łódź † 1906
- 1904–1911 – **Ramisch E.** przędzalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Ramisz Franciszek * 1856 Łódź † 1932 ‡ Łódź, stary cm. katolicki przy ul. Ogrodowej
- 1904–1911 – **Ramisz Franciszek** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Przemysłowców Łódzkich** – gub. piotrkowska – członek rady

Ranke Ludwik Karol * 1848 Okup Mały, Łask
- 1904 – **Ranke L.** fabryka chustek i trykotów – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **Ranke Ludwik** przędzalnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Ranke Ludwik** tkalnia i przędzalnia wełny zgrzebnej, farbiarnia i wykończalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Rappaport Leon † 1920
- 1904–1910 – **Rappaport i Leśkiewicz dawniej Ludwik Katz** fabryka przetworów chemicznych i asfaltowych – gub. piotrkowska – właściciel [także: kierownik techniczny, dyrektor]

Rathe Ferdynand Karol * 1849 Sieradz † 1892
- 1905–1908 – **Rathe Ferdynand i Hugo** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel

- 1911 – **Rathe Ferdynand Spadkodawca** fabryka sukna i chustek – gub. piotrkowska – właściciel

Rathe Karol Henryk Hugo * ok. 1857

- 1905–1908 – **Rathe Ferdynand i Hugo** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Rau Wilhelm Ellis * 1825 Moguncja † 1899 ‡ Frankfurt nad Menem

- 1904–1911 – **„Lilpop, Rau & Loewenstein"** towarzystwo przemysłowe zakładów mechanicznych – gub. warszawska – właściciel

Rau A.

- 1910–1911 – **Rau A. i Gryziński J.** fabryka maszyn i aparatów gorzelniczych i kotlarnia – gub. lubelska – właściciel

Rauch Antoni Jan * ok. 1858 † 1928 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej

- 1904–1911 – **Rauch Antoni** fabryka smarów – gub. warszawska – właściciel

Rawicz Władysław * 1863

- 1904 – **„Labor"** fabryka wyrobów żelaznych i emalierni – gub. warszawska – wiceprezes
- 1904 – **Budowy i prowadzenia hotelów w Warszawie Tow. Akc** – gub. warszawska – członek zarządu
- 1904–1905 – **„Skarżysko"** zakłady żelazne i stalowe – gub. radomska – członek zarządu

Rechterman I.

- 1905–1911 – **Rechterman I.** tartak parowy i warsztaty stolarskie – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo w Noworadomsku** – gub. piotrkowska – dyrektor

Redel M.

- 1904–1911 – **Redel M.** fabryka wyrobów cementowych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **Redel M.** fabryka pulweryzatorów i maszyn rolniczych – gub. piotrkowska – właściciel

Rehne Jan † 1923

- 1904–1911 – **Rehne Jan** fabryka drutu i łańcuchów, warsztaty mechaniczne – gub. piotrkowska – właściciel

Reich S.

- 1904–1911 – **Reich S. i Spółka** huta szklana – gub. piotrkowska – właściciel

Reicher Bernard

- 1904–1911 – **Reicher N. i B.** fabryka wstążek i obuwia filcowego – gub. warszawska – właściciel

Reicher Natan * ok. 1859 † 1928 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej

- 1904–1911 – **Reicher N. i B.** fabryka wstążek i obuwia filcowego – gub. warszawska – właściciel

Reicher Stanisław * ok. 1866 † 1932
- 1905–1911 – **Reicher Stanisław i Spółka** fabryka wyrobów dzierzganych – gub. piotrkowska – właściciel

Reichmann (Reichman) Aleksander * ok. 1859 † 1915
- 1905–1911 – **Reichmann Aleksander** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Reinsche A.
- 1904–1906 – **„Karola"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Reisman I.
- 1908–1911 – **Reisman I. i Spółka** mechaniczna pracownia obuwia – gub. kaliska – właściciel

Rejchman Stanisław Adolf * 1881 † 1937 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- 1910–1911 – **Rejchman Stanisław inż.** fabryka elektrotechniczna – gub. warszawska – właściciel

Rejchmann (Reichman) Aleksander
- 1904 – **Rejchmann Aleksander** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Rejman Władysław * ok. 1879 Warszawa, par. św. Andrzeja
- 1904–1911 – **Rejman W.** przedsiębiorstwo robót inżynierskich – gub. warszawska – właściciel

Reklewski Wincenty Sebastian * 1876 † 1939
- 1911 – **„Kowalkowice"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Renard hr. Jan Maria * 1829 † 1874
- 1904 – **„Sielce"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1908 – **„Hrabia Renard"** browar parowy – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Hrabia Renard" i „Wilhelmina"** kopalnie węgla kamiennego – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Hrabia Renard"** cegielnia parowa – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Hrabia Renard"** młyn parowy i piekarnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1907–1911 – **„Hrabia Renard"** walcownia rur – gub. piotrkowska – właściciel

Repphan Emil Karol * 1848 Kalisz † 1931
- 1904–1908 – **Repphan bracia** fabryka sukna – gub. kaliska – właściciel
- 1904–1911 – **„Zbiersk"** fabryka cukru i rafinerii – gub. kaliska – członek zarządu [także: dyrektor zarządzający]

Resiger Robert * 1861 Łódź † 1943
- 1904–1911 – **Resiger R.** drukarnia, litografia i introligatornia – gub. piotrkowska – właściciel

Reszke Jan
- 1904–1910 – **Reszke Jan** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Reych Antoni Erazm * 1862 † 1924 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Reycha E. Synowie** browar – gub. warszawska – właściciel

Reych Edward Józef * 1833 Warszawa † 1886 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Reycha E. Synowie** browar – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Reych E. i S-wie** restauracja – gub. warszawska – właściciel

Reych Jan * 1860 † 1933 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Reycha E. Synowie** browar – gub. warszawska – właściciel

Reych Józef Paweł * 1857 Warszawa, par. św. Krzyża † 1920 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Reycha E. Synowie** browar – gub. warszawska – właściciel

Ricenberg Ch.
- 1906–1911 – **Ricenberg Ch.** fabryka maszyn do wyrobu gilz do papierosów – gub. warszawska – właściciel

Richter
- 1904 – **Richter Bracia** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Richter Józef * 1819 Filipow, obwód Sluknov, Czechy † 1898 ‡ Czeska Lipa
- 1905–1911 – **Richter Józef** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel

Richter Reinhold Rajnold * 1855 † 1930
- 1905–1911 – **Richter Józef** manufaktura wełniana – gub. piotrkowska – właściciel

Richter Zygmunt * 1844 Sławuty, gub. wołyńska † 1921 ‡ Łódź, stary cm. katolicki przy ul. Ogrodowej
- 1904 – **Łódzkich kolei elektrycznych, Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1911 – **Richter Zygmunt** przędzalnia wełny i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Riesenkampf (Riesenkampff) Antoni * ok. 1848 † 1919 ‡ Petersburg
- 1904 – **„Koszelew”** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904 – **„Paryż”** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1907 – **„Leokadja”** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **„Huta Bankowa”** huta żelazna – gub. piotrkowska [także: kielecka] – właściciel
- 1904–1911 – **„Huta Bankowa”** – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1907 – **Riesenkampf A. E.** kopalnie rud żelaznych „Rudniki i Poczesna” [także: kopalnie rud żelaznych i kamieniołomy „Zrobiska” i „Młynek”] – gub. piotrkowska – właściciel
- 1907 – **Riesenkampf A. E.** kopalnia rud żelaznych i kamieniołomy „Rudniki”, „Włosowiec”, „Niwy” – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908 – **„Włodowice”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908 – **„Zrobiska”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Młynek”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Zrobisko”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Riesenkampf A.
- 1904 – **„Poczesna”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Riesenkampf A. E.
- 1904 – **„Rudniki”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Riesenkampf A. S.
- 1904–1906 – **„Pilawa”** kopalnia rudy żelaznej – gub. kaliska – właściciel
- 1904–1906 – **„Stanisław”** kopalnia rudy żelaznej – gub. kaliska – właściciel

Riess Ksawery
- 1907–1910 – **K. i W. Dydyński, Ołtarzewska fabryka odlewów i wyrobów żelaznych** odlewnia żelaza i warsztaty mechaniczne – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Ring Szymon
- 1905–1911 – **Ring Szymon** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Rogoziński Henryk * ok. 1839 † 1911
- 1907–1911 – **Rogoziński H. i Spółka** warszawska fabryka papieru – gub. warszawska – właściciel

Rogóyski (Rogoyski) Bronisław Wawrzyniec * 1861 Głodno, pow. puławski † 1921 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Rogóyski, Bracia Horn, Rupiewicz** biuro architektoniczno-budowlane i zakłady stolarsko-ciesielskie – gub. warszawska – właściciel

Roland Samuel
- 1904–1911 – **Roland Sam. i Muller A.** fabryka dywanów – gub. piotrkowska – właściciel

Romocki Edmund
- 1904–1911 – **Fuchs i Romocki** fabryka portier, serwet i kap – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Ronikier hr. Adam Feliks * 1881 Warszawa † 1952
- 1907–1910 – **Ronikier hr. Adam i Marchwicki Zdzisław** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1907–1911 – **Majewski St. i Spółka** fabryka ołówków – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Ronikier hr. Adam firma „Ząbki”** cegielnia parowa – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Ryki”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Ronikier hr. Wiktor
- 1904–1908 – **Ronikier hr. Wiktor Spadkodawca firma „Ząbki”** cegielnia parowa – gub. warszawska – właściciel

Rosen Sz. Br.
- 1905–1911 – **Rosen Sz. Br.** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Rosenblatt J.
- 1904 – **Rosenblatt J.** farbiarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Rosenblatt Szaja * 1841 Łódź † 1921 ‡ Łódź
- 1904–1911 – **Rosenblatt S.** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Rosenblatt (Rosenblat) Józef
- 1905–1911 – **Rosenblatt Józef** farbiarnia luźnej wełny, bawełny i jedwabiu – gub. piotrkowska – właściciel

Rosenblum S.
- 1907–1911 – **Rosenblum S.** fabryka wyrobów półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Rosenfeld N.
- 1904–1908 – **Rosenfeld N.** fabryka zegarków kieszonkowych – gub. kaliska – właściciel

Rosenstrauch A.
- 1905–1906 – **Rosenstrauch A.** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Rosenthal Dawid
- 1904–1911 – **Rosenthal Dawid** fabryka wstążek jedwabnych, tasiem, sznurków i przędzy glansowanej – gub. piotrkowska – właściciel

Rosenthal Juliusz
- 1905–1911 – **Rosenthal Juljusz** tkalnia i przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Rosner Hugo
- 1905 – **Rosner H.** kręcalnia jedwabiu – gub. warszawska – właściciel

Rosset B. L.
- 1911 – **Schweikert W., Tow. Akc.** skład wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Rotenberg Ch.
- 1904–1911 – **Süssman S., Rotenberg Sz. Spadkodawca i Rotenberg Ch.** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Rothbard Józef
- 1904–1911 – **Rothbard Józef** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Rotszyld Aleksander
- 1905–1911 – **Rotszyld A.** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel

Rousseau
- 1907–1911 – **Allart, Rousseau i Spółka dawniej Leon Allart i Spółka** generalna kompania przemysłu przędzalnianego – gub. piotrkowska – właściciel

Rozenblum (Rosenblum) Gustaw Ernest * 1866 † 1928 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1908–1911 – **„Soczewka"** fabryka papieru – gub. warszawska – prezes

Rozenthal (Rosenthal, Rosental) Adolf
- 1904–1911 – **Rosenthal Adolf** fabryka mebli i wyrobów galanteryjnych – gub. piotrkowska – właściciel

Rubin Ch., H.
- 1904 – **Rubin H.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1908 – **Rubin H. i Bornstein D.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Rubin Ch.** przędzalnia, tkalnia i wykończalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Rubinstein M.
- 1910–1911 – **„Rubinstein”** odlewnia – gub. radomska – właściciel

Rubinstein Mendel
- 1904–1911 – **Rubinstein Maksymilian firma „Wiedeń”** fabryka mebli giętych – gub. warszawska – właściciel

Rudzki Konstanty Adam Rudzki * 1820 † 1899 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Rudzki K. i Spółka** fabryka machin i odlewów – gub. warszawska – właściciel

Rulikowski Edward Władysław * 1867 † 1936
- 1905–1911 – **„Ustrzerz”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1910–1911 – **„Branica”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Rumel Antoni
- 1905–1908 – **Rumel A. inżynier i Spółka** przedsiębiorstwo robót budowlanych i urządzeń technicznych – gub. warszawska – właściciel

Rupiewicz Ignacy Marian * ok. 1865 † 1927 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Rogóyski, Horn, Rupiewicz** biuro architektoniczno-budowlane i zakłady stolarsko-ciesielskie – gub. warszawska – właściciel

Rykosiński J. N.
- 1910–1911 – **Rykosiński J. N.** fabryka makaronów i chałwy – gub. warszawska – właściciel

Ryziewicz L. Ł.
- 1904–1907 – **„Bzów”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Sachs Henryk
- 1904–1910 – **Sachs Henryk** częstochowska fabryka chemiczna – gub. piotrkowska – właściciel

Sachs M. R.
- 1904–1911 – **„Zakrzówek”** fabryka cukru – gub. lubelska – właściciel

Sackheim Ch. S., H. S.
- 1905–1911 – **Sackheim H. S.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Saenger Robert * 1842 † 1879 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Saenger Rob.** fabryka papieru – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910 – **Saenger R.** fabryka papieru – gub. warszawska – właściciel

Salomonowicz M.
- 1904–1911 – **Salomonowicz M.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Salzman Józef
- 1904 – **Salzman Józef** fabryka środków opatrunkowych – gub. warszawska – właściciel

Salzman Maurycy
- 1904–1906 – **Salzman Maurycy** warszawska fabryka koronek i tiulu – gub. warszawska – właściciel

Samsonowski Józef
- 1904–1911 – **Samsonowski Józef** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Sarna Mojżesz S.
- 1904–1911 – **Sarna M. S.** fabryka maszyn rolniczych i odlewnia żelaza – gub. płocka – właściciel
- 1911 – **Sarna M. S.** odlewnia żelaza – gub. lubelska – właściciel

Sarnowski (Czarnowski) J.
- 1911 – **„Kroczewo"** gorzelnia i rektyfikacja – gub. warszawska – właściciel

Saski Juliusz * ok. 1848 † 1918
- 1904–1911 – **Saski Juljusz** browar parowy i słodowni – gub. radomska – właściciel
- 1907–1910 – **Saski J.** słodownia – gub. radomska – właściciel

Sawicki Jakub W. * 1852 † 1921 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Sawicki J. W.** huta szklana – gub. warszawska – właściciel

Schapiro J. M.
- 1905–1911 – **Schapiro J. M.** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Scheerschmidt (Schecrschmidt) Gustaw
- 1905–1911 – **Pretzel Franciszek i Spółka** fabryka wyrobów skórzanych – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Scheibler Karol Wilhelm * 1862 Łódź † 1935 ‡ Łódź, stary cm. ewangelicki przy ul. Ogrodowej
- 1904–1907 – **„Saturn"** Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe, kopalnia węgla – gub. piotrkowska – prezes rady zarządzającej
- 1904–1907 – **„Ignacy"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Scheibler Karol** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel [także: prezes]
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Łodzi** – gub. piotrkowska – wiceprezes rady
- 1911 – **Scheibler K. Tow. Akc.** sklep spożywczy – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **Szejblera K. Akc. Tow.** sprzedaż towarów płóciennych – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Scheibler K., Tow. Akc.** oddział składu towarów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Schein Ch.
- 1904–1906 – **Schein M. i Ch. Bracia** fabryka śrub żelaznych i metalowych – gub. kielecka – właściciel

Schein M.
- 1904–1911 – **Schein M. i Ch. Bracia** fabryka gwoździ, drutu, śrub wszelkiego rodzaju, łańcuchów i szplintów – gub. kielecka – właściciel

Schein S.
- 1904–1908 – **Schein S.** fabryka drutu i gwoździ – gub. kielecka – właściciel

Schenker Adolf
- 1907–1911 – **Schenker Adolf** fabryka wyrobów kamgarnowych i wełnianych – gub. kaliska [także: piotrkowska] – właściciel

Scheps Józef
- 1904–1911 – **Scheps Józef** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Scheps Sucher
- 1905–1911 – **Scheps S. i Spółka** tkalnia wełny – gub. kaliska – właściciel

Scher W.
- 1904 – **Scher W.** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Schiffers, Schifers Andrzej Bolesław
- 1904–1911 – **Schiffers A. B. & Co** fabryka wyrobów platerowanych – gub. warszawska – właściciel

Schlee (Schiee) Herman
- 1904–1911 – **Schlee Herman** fabryka kapeluszy – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]

Schloenvoigt (Schloenvogt) Henryk
- 1904–1911 – **Schloenvogt Henryk** fabryka rękawiczek – gub. warszawska – właściciel

Schlösser Henryk Wilhelm * 1829 Ozorków, pow. łęczycki † 1884 ‡ Ozorków, cm. ewangelicki
- 1904–1911 – **Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni, Tow. Akc.** – gub. kaliska – właściciel

Schlössingk (Schlösingk) Benno
- 1905–1911 – **Sosnowiecka Fabryka Szkła – Moritz Meitlis** – gub. piotrkowska – właściciel

Schmeider Ludwik Franciszek
- 1904 – **Schmeider Fr.** fabryka wyrobów wełnianych (tkalnia) – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Schmieder Ludwik i Syn** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Schmeller (Schindler) Karol
- 1905–1911 – **Schmeller Karol** farbiarnia – gub. piotrkowska – właściciel

Schmidt Adolf Jan * ok. 1861
- 1905–1911 – **Emde & Co.** farbiarnia i wykończalnia wełny i bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Schmidt Artur
- 1904–1911 – **Schmidt R. & A. Bracia** fabryka wyrobów żelaznych kuto-prasowanych – gub. warszawska – właściciel

Schmidt Edmund * ok. 1869 † 1934 ‡ Łowicz
- 1905–1911 – **Łowicka Fabryka Nici** – gub. warszawska – właściciel

Schmidt Ferdynand
- 1904–1910 – **Schmidt i Weyrauch** fabryka wstążek – gub. piotrkowska – właściciel

Schmidt Max
- 1910 – **Schmidt Max** fabryka wstążek jedwabnych i półjedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel

Schmidt R.
- 1904 – **Schmidt R.** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Schmidt R.
- 1904–1911 – **Schmidt R. & A. Bracia** fabryka wyrobów żelaznych kuto-prasowanych – gub. warszawska – właściciel

Schmidt Ryszard
- 1905–1908 – **Schmidt Ryszard** wykończalnia i farbiarnia tkanin wełnianych. – gub. piotrkowska – właściciel

Schmidt Wilhelm
- 1904–1911 – **Schmidt Wilhelm** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Schmitz Małgorzata
- 1904–1911 – **Schmitz i van Endert** fabryka wyrobów jedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel

Schmölzer (Schmolzer) August
- 1904 – **Schmolzer August** fabryka przędzy wigoniowej – gub. piotrkowska – właściciel

Schneider Albert
- 1904–1911 – **Schneider Bracia** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Schneider Aleksander * ok. 1862 † 1932 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Schneider Bogumił** zakłady cegielniane i fabryka dachówek – gub. warszawska – dyrektor

Schneider Bogumił * ok. 1830 † 1895 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Schneider Bogumił** zakłady cegielniane i fabryka dachówek – gub. warszawska – właściciel

Schneider Hugo
- 1904–1911 – **Bracia Brünner, Hugo Schneider i R. Ditmar** fabryka lamp – gub. warszawska – właściciel

Scholz (Scholtz) Rudolf
- 1904–1911 – **Scholz R. i Farwerk T.** fabryka wyrobów piecowych, terakotowych i papy – gub. piotrkowska – właściciel

Schönberg (Schoenberg) Mikołaj
- 1904–1911 – **„Wąchock"** fabryka maszyn młyńskich, turbin i odlewnia żelaza – gub. radomska – właściciel

Schönfeld, Schoenfeld H. D.
- 1908–1911 – **Schönfeld H. D.** fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

Schreer Gustaw Adolf * 1855 Zgierz † 1920
- 1904–1911 – **Schreer Gustaw** przędzalnia wigoniu – gub. piotrkowska – właściciel

Schröter H.
- 1908–1911 – **Schröter H. i Spółka** huta szklana – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik handlowy]

Schrötter A.
- 1904–1908 – **Schrötter A.** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Schrötter M.
- 1904 – **Schrötter M.** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Schultz Karol
- 1904 – **Schultz Karol** browar – gub. warszawska – właściciel

Schultz Rudolf
- 1904–1911 – **Schultz Rudolf** fabryka pończoch – gub. piotrkowska – właściciel

Schürr Aleksander Alfons
- 1904–1910 – **„Łukowe"** fabryka cukru – gub. łomżyńska – właściciel

Schwartzschultz Edm.
- 1904–1911 – **Schwartzschultz Edm.** przędzalnia wełny i wigoniu – gub. piotrkowska – właściciel

Schwarz Edmund Gustaw
- 1905–1911 – **Barciński S. i Spółka** przemysł wełniany – gub. piotrkowska – właściciel

Schweikert Fryderyk Wilhelm * 1837 Pabianice
- 1904–1911 – **Schweikert W., Tow. Akc.** fabryka dywanów; skład wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Schweikert Waldemar
- 1907–1911 – **Schweikert Waldemar** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Seidel August
- 1904–1911 – **Müller Herman i Seidel August** fabryka maszyn – gub. piotrkowska – właściciel

Seiler Albin
- 1905–1911 – **Bechtold i Seiler** farbiarnia przędzy wełnianej i bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor]

Seiler Teodor
- 1905–1911 – **Seiler i John [także: Seiler Theodor]** tkalnia i wykończalnia – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Sejdemann (Sejdeman, Seideman) M.
- 1904–1911 – **Sejdemann M.** fabryka ekwipaży – gub. warszawska – właściciel

Sercarz Dawid
- 1904–1911 – **Sercarz D.** browar parowy i słodownia – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]
- 1907–1910 – **Sercarz D.** słodownia – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel

Serejski Jakub
- 1905–1911 – **Serejski i Birstein** tkalnia; skład towarów tkackich – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor techniczny]

Serkowski Jan * 1831 † 1910 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Serkowski J.** fabryka lamp i brązów – gub. warszawska – właściciel

Siarkiewicz Konstanty * 1858 Warszawa, par. św. Andrzeja † 1926 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Siarkiewicz K.** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Lipiński L. i Siarkiewicz K.** młyn parowy – gub. warszawska – właściciel

Sigał U.
- 1904–1908 – **Sigał U. firma „Ruda Opalin"** huta szklana – gub. lubelska – właściciel

Sikorski Stanisław
- 1904–1911 – **Sikorski Stanisław** fabryka pokostu i smarów – gub. warszawska – właściciel

Silberbaum L.
- 1904–1911 – **Silberbaum L. i Spółka** fabryka wyrobów lakierowanych z papier mâché – gub. warszawska – właściciel

Silberfaden H.
- 1904–1910 – **Silberfaden H. firma „Bristol"** browar – gub. warszawska – właściciel

Silbermintz A.
- 1906–1911 – **Silbermintz A.** fabryka krawatów – gub. warszawska – właściciel

Silberstein I., Jakub
- 1904–1911 – **Silberstein J. i Grilak J.** tartak, skład węgla – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Silberstein I. i Spółka** tartak parowy i fabryka beczek – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1911 – **Silberstein I. i Spółka** fabryka skrzyń – gub. piotrkowska – właściciel

Silberstein Mieczysław * 1876 Łódź † 1907
- 1904–1911 – **Silberstein M.** fabryka wyrobów wełnianych i bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]
- 1904–1911 – **Silberstein M. Tow. Akc.** tkalnia wyrobów bawełnianych – gub. kaliska – właściciel
- 1905–1906 – **„Dąbrówka"** przędzalnia wełny czesankowej – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1905–1911 – **Silberstein M.** fabryka wyrobów wełnianych i bawełnianych (przędzalnia wełny zgrzebnej, czesankowej i bawełny, tkalnia, farbiarnia i wykończalnia) – gub. piotrkowska – właściciel [także: członek zarządu]

Silsersztein (Silberstein) H. M.
- 1911 – **Silsersztein H. M.** fabryka grzebieni – gub. warszawska – właściciel

Sirkis Salomon
- 1904–1911 – **Sirkis i Eiger** tkalnia mechaniczna – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor handlowy]

Siudak Stanisław
- 1904 – **Siudak Stanisław i Spółka** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Skarbiński Stanisław Marian * 1857 Kraków † 1925 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1907 – **Skarbiński Stanisław** tartak i fabryka beczek– gub. kielecka – właściciel
- 1904–1907 – **Grodzieckie Towarzystwo kopalni węgla i zakładów przemysłowych** kopalnie węgla – gub. piotrkowska – dyrektor zarządzający
- 1904–1911 – **„Grodziec I"** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – dyrektor
- 1904–1911 – **„Puszkin"** huta żelazna – gub. piotrkowska [także: kielecka] – dyrektor
- 1904–1911 – **„Grodziec"** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – dyrektor zarządzający
- 1905–1911 – **„Puszkin"** huta żelazna – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1907–1910 – **„Grodziec"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – dyrektor zarządzający
- 1908–1911 – **„Grodziec II"** kopalnie węgla kamiennego – gub. piotrkowska – dyrektor
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Budzińskie** – gub. piotrkowska – członek rady
- 1911 – **„Zrobisko"** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – członek zarządu

Skarżyński Kazimierz * 1860 † 1939 ‡ Wyszków
- 1904–1911 – **„Rybienko"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Skarżyński Ryszard Jan * ok. 1861 † 1930 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1911 – **„Szynczyce"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Skibiński Józef * 1840 † 1915 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Białogon"** zakłady mechaniczne i odlewnia żelaza – gub. kielecka – właściciel zakładu

Skoczyński Leon
- 1905–1911 – **Skoczyński Leon** zakład ciesielski – gub. warszawska – właściciel

Skowron E.
- 1905–1911 – **Skowron E., Grünfeld I. & Spółka** fabryka wyrobów trykotowych – gub. kaliska – właściciel [także: kierownik handlowy]

Sliosberg Beniamin
- 1907–1911 – **Sliosberg Beniamin** sprzedaż piór strusich i fantazyjnych – gub. warszawska – właściciel

Sobański Władysław * 1877 Sumówka † 1943
- 1904–1911 – **„Przezdziatka"** gorzelnia – gub. siedlecka [także: lubelska] – właściciel
- 1904–1911 – **Sobański Władysław** browar – gub. siedlecka – właściciel

Sobański hr. Feliks Hilary * 1833 Ładyżyn † 1913
- 1904–1907 – **„Guzów"** fabryka cukru i rafineria – gub. warszawska – właściciel

Sobański hr. Kazimierz Maria* 1859 Wasylówka, gub. chersońska, Podole † 1909 ‡ Wiskitki
- 1908–1911 – **„Guzów"** fabryka cukru i rafineria – gub. warszawska – właściciel

Sobolewski Michał Norbert * 1867 † 1922 ‡ Biała Podlaska
- 1911 – **„Zalesie"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Sobolewski Witold
- 1910–1911 – **Sobolewski Witold i Spółka** fabryka cukrów – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik techniczny]

Solecki J.
- 1904–1911 – **Solecki J.** garbarnia i fabryka pasów – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Solecki J.** fabryka pasów – gub. warszawska – właściciel

Sołowiejczyk P.
- 1905–1911 – **Sołowiejczyk P.** fabryka i skład wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Sommer A.
- 1904–1911 – **„Sokołowo"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Somya Karol † 1917
- 1905–1911 – **Somya Karol** biuro techniczno-handlowe – gub. piotrkowska – właściciel

Sonnenberg Stanisław
- 1904–1907 – **„Ludwików"** fabryka cukru – gub. lubelska – właściciel
- 1904–1908 – **„Mała Wieś"** fabryka cukru i rafineria – gub. płocka – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Sopoćko Bronisław
- 1911 – **Bystydzieński, Sopoćko i Spółka, dawniej Włodarkiewicz i Sieklucki** fabryka maszyn i warsztaty kotlarskie – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik handlowy]

Sowadski Julian
- 1908–1911 – **Sowadski Juljan i Spółka** garbarnia – gub. kaliska [także: piotrkowska] – właściciel

Sowadzki (Sowadski) Józef, Juljusz
- 1904–1907 – **Sowadski Juljusz** garbarnia – gub. kaliska [także: kielecka] – właściciel

Sperling Juliusz
- 1904–1911 – **Sperling Juljusz** fabryka wag i eksploatacja wynalazków Olekiewicza – gub. warszawska – właściciel

Spielfogel M.
- 1911 – **„Wola Krysztoporska"** fabryka farb – gub. piotrkowska – właściciel

Spielfogiel Józef
- 1904 – **Spielfogiel Józef** fabryka wódek – gub. piotrkowska – właściciel

Spigiel (Szpigiel) Paweł * ok. 1860 † 1932 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- 1908 – **Warszawska fabryka tasiem gumowych, Paweł Szpigiel i Spółka** – gub. warszawska – właściciel

Staniszewski Seweryn
- 1904–1911 – **Staniszewski Seweryn** warszawska fabryka trumien metalowych – gub. warszawska – właściciel

Starke O.
- 1904–1908 – **Starke O.** tkalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Starkman Maurycy
- 1904–1907 – **Łódzka Fabryka Kleju dawniej Tow. Akc. Leski, Starkman i Spółka** – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor]

Starża-Majewski Julian * ok. 1861 † 1914 ‡ Rawa
- 1904–1911 – **„Konopnica"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Majewski-Starża Juljan** młyn wodny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Majewski-Starża Juljan** tartak parowy – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Wzajemnego Kredytu Towarzystwo Rawskie** – gub. piotrkowska – członek rady

Steigert Gotfryd (Gottfried) * 1852 Łódź, par. ewangelicka św. Trójcy
- 1904–1911 – **Steigert Gotfryd** przędzalnia, tkalnia i farbiarnia wyrobów bawełnianych; przędzalnia, tkalnia, farbiarnia i apretura wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Steigert Jakub
- 1904–1911 – **Steigert Jakub** przędzalnia wełny i bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Steigert Teodor * 1849 Łódź † 1914 ‡ Łódź, stary cm. ewangelicki przy ul. Ogrodowej
- 1904 – **Steigert Teodor** fabryka wyrobów bawełnianych i apretura – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Steigert Teodor** przędzalnia i tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Steinert Emil Adolf * 1880
- 1905–1911 – **Steinert Karol** przędzalnia, tkalnia i drukarnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Steinert Karol Bernhardt * 1862 † 1923
- 1905–1911 – **Steinert Karol** przędzalnia, tkalnia i drukarnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Steinert Karol Bogumił * 1808 Chemnitz, Saksonia † 1865 ‡ Łódź, stary cm. ewangelicki przy ul. Ogrodowej
- 1905–1911 – **Steinert Karol** przędzalnia, tkalnia i drukarnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Steinert Robert Paweł * 1879 † 1917
- 1905–1911 – **Steinert Karol** przędzalnia, tkalnia i drukarnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Steinert Ryszard Karol * 1864
- 1905–1911 – **Steinert Karol** przędzalnia, tkalnia i drukarnia wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Steinhagen Artur * 1858 Inowłódz † 1907 ‡ Częstochowa, cm. św. Rocha
- 1904–1907 – **Steinhagen, Wehr i Spółka** fabryka papieru – gub. piotrkowska – właściciel
- 1906–1907 – **Bernstein Koloman** fabryka słodu i kawy słodowej – gub. kielecka – właściciel

Steinhagen Henryk Konrad * 1872 Małusy Wielkie, pow. częstochowski † 1969 ‡ Włocławek
- 1907–1911 – **Steinhagen, Wehr i Spółka** fabryka papieru – gub. piotrkowska – dyrektor [także: właściciel]

Steinman Leon
- 1911 – **Steinmann Leon** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Steinman (Steimnan) S.
- 1904–1910 – **Steinman S.** fabryka sukna, tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Stephanus Edmund * ok. 1853
- 1904–1910 – **Stephanus Edmund** fabryka aparatów farbiarskich i armatur, odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel

Stochelski Maciej * ok. 1830 † 1900 ‡ Gołonóg
- 1904–1907 – **„Antoni"** kopalnia węgla – gub. piotrkowska – właściciel

Stodolski Leon Mieczysław
- 1905–1911 – **Stodolscy R. i L. i Horoch W.** biuro melioracji – gub. warszawska – właściciel

Stodolski Rajmund
- 1905–1906 – **Stodolscy R. i L. i Horoch W.** biuro melioracji rolnych – gub. warszawska – właściciel

Stückgold Bronisław
- 1906–1910 – **Stückgold Bronisław inż.** fabryka pończoch, warsztat mechaniczny – gub. warszawska – właściciel

Stuermer Gustaw * ok. 1855 † 1910 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1908 – **Stuermer Gustaw** fabryka mydeł i perfum – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **„Fornarina" dawniej Gustaw Stuermer** fabryka mydeł i perfum – gub. warszawska – właściciel

Stüldt Jan † 1903
- 1905–1911 – **Stüldt Jan** wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Sukiennik D.
- 1910–1911 – **Sukiennik D.** fabryka galanterii metalowej – gub. warszawska – właściciel [także: kierownik handlowy]

Sułkoński P.
- 1904–1911 – **Sułkoński P.** fabryka mebli galanteryjnych – gub. warszawska – właściciel

Sułowski Gustaw Tomasz * 1869 Rylsk Duży † 1944
- 1911 – **„Mały Rylsk”** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Rylsk”** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Surzycki Jan Alfons * 1850 Maciejowice, pow. garwoliński † 1915 ‡ Lublin
- 1904–1907 – **Hantke B. firma „Huta Częstochowa”** zakłady metalowe – gub. piotrkowska – kierownik [także: dyrektor techniczny]
- 1904–1911 – **Fitzner W. & Gamper K.** zakłady kotlarskie i mechaniczne – gub. piotrkowska – wiceprezes
- 1906–1911 – **„Saturn”** Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe – gub. piotrkowska – dyrektor

Suski Lucjan * 1865 Warpęsy † 1950
- 1905–1911 – **„Kozłów Biskupi”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Suski M.
- 1904 – **Suski M.** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Sutin M.
- 1910 – **Sutin M.** fabryka wyrobów skórzano-galanteryjnych – gub. warszawska – właściciel

Swatek Ferdynand
- 1904–1911 – **Swatek Ferdynand** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Sygał U.
- 1910–1911 – **Sygał U.** fabryka szkła – gub. lubelska – właściciel

Szabuniewicz Edward Konstanty * ok. 1868 † 1922 ‡ Antonowo
- 1904–1911 – **„Antonów”** gorzelnia – gub. suwalska – właściciel
- 1907–1911 – **Szabuniewicz Edward** browar – gub. suwalska – właściciel

Szaja Herman
- 1905–1911 – **Szaja Herman** fabryka galanterii metalowej – gub. piotrkowska – właściciel

Szajnik H.
- 1908–1911 – **Szajnik i Bułka** fabryka haftów i koronek – gub. kaliska – właściciel

Szancer H.
- 1904 – **Szancer H.** młyn parowy i piekarnia – gub. warszawska – właściciel

Szczepański Wincenty
- 1908–1911 – **Szczepański Wincenty konces. majster murarski** przedsiębiorstwo robót budowlanych – gub. lubelska – właściciel

Szczerbiński Zdzisław * 1856 Warszawa, par. św. Krzyża † 1925 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Warszawskie Tow. Akc. fabryki mebli stylowych dawniej Z. Szczerbiński i K. Trenerowski** – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Szeliński Marian * 1855 † 1925 ‡ Biała Podlaska
- 1904–1910 – **Szeliski Marjan** gorzelnia – gub. siedlecka [także: suwalska] – właściciel
- 1911 – **„Worgule”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Szempliński Mikołaj Piotr * 1844 Biała, Mazowieckie † 1921
- 1911 – **„Mazowsze”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Szerer B.
- 1904–1906 – **Szerer B.** tkalnia wyrobów wełnianych – gub. kaliska – właściciel

Szerszewski (Szerszenowski) M. A.
- 1905–1906 – **Szerszenowski M. A.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Szlamowicz E.
- 1904–1911 – **Szlamowicz E.** fabryka wstążek jedwabnych i półjedwabnych – gub. piotrkowska – właściciel

Szlenker Jan Józef * 1848 Warszawa † 1910 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1910 – **Pfeiffer Bracia, Szlenker i Temler** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Szmulowicz Jakub
- 1905–1911 – **Lange i Szmulowicz** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Sznajder I., J.
- 1908–1911 – **Sznajder I.** tkalnia wyrobów bawełnianych – gub. kaliska – właściciel

Sznajder K.
- 1904–1911 – **Sznajder K.** dystylarnia – gub. warszawska – właściciel

Sznajder O.
- 1904–1907 – **Sznajder O.** tkalnia wyrobów bawełnianych – gub. kaliska – właściciel

Szot (Szet) S.
- 1904–1906 – **Szet S. i Spółka** fabryka wyrobów wełnianych – gub. kaliska – właściciel

Szpekulant Jakub
- 1910–1911 – **Szpekulant Jakub** fabryka guzików metalowych i z masy perłowej – gub. warszawska – właściciel

Szpetkowski Józef * 1849 Kozirogłek † 1914 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Szpetkowski J. i Spółka** zakład wyrobów artystyczno-kościelnych – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **Szpetkowski J.** sprzedaż pościeli – gub. warszawska – właściciel

Szreder Adolf
- 1904–1911 – **Imroth Edward i Spółka** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Sztraum M.
- 1904–1911 – **„Progress”** fabryka tytoniu– gub. warszawska – właściciel

Sztremerowa (Gzowska) Julia * 1847 Studzianna † 1924 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1911 – **„Petrykozy”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Szulc Karol † 1908 ‡ Nieszawa
- 1905–1911 – **Szulc Karol „Karolówka”** browar – gub. warszawska – właściciel

Szulc Paweł
- 1911 – **Szulc Paweł** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Szwede Ludwik * 1816 † 1901 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Temler i Szwede** fabryka garbarska – gub. warszawska – właściciel

Szwede Aleksander Ludwik * 1849 † 1920 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- 1904–1911 – **Bormann, Szwede i Spółka** zakłady mechaniczne – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Szwede Kazimierz Jan * 1866 † 1932 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- 1904–1911 – **Szwede K.** browar parowy i słodownia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1907–1910 – **Szwede K.** słodownia – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel
- 1907–1911 – **„Norblin, Bracia Buch i T. Werner"** fabryki metalowe – gub. warszawska – członek zarządu

Szwejcer (Szweycer) Michał Teofil * 1843 Olszowa † 1919 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1905–1911 – **Szwejcer Michał** gorzelnia i rektyfikacja [także: tartak] – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel
- 1908–1911 – **Szweicer Michał** tartak – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Kuflew"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Rzeczyca"** gorzelnia i rektyfikacja – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Wronowice"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Szyffer Maksym (Maksymilian) * 1858 Turek † 1935 ‡ Łódź
- 1904–1911 – **Szyffer Maksym** przędzalnia wełny zgrzebnej, tkalnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Ślewiński Kajetan Konstanty * 1827 Białynin, pow. sochaczewski † 1915 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1910 – **Ślewiński Kajetan** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Domaniewice"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Światopełk-Czetwertyńska ks. Maria Wanda * 1853 Warszawa † 1931 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Rudzieniec"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1904–1911 – **„Milanów"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Światopełk-Czetwertyński ks. Seweryn Franciszek * 1873 Warszawa † 1945 ‡ Edynburg, Szkocja
- 1911 – **„Suchowola"** gorzelnia i rektyfikacja – gub. siedlecka – właściciel

Światopełk-Czetwertyński ks. Seweryn
- 1904–1910 – **Czetwertyński-Światopełk ks. Seweryn** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1905–1911 – **Czetwertyński-Światopełk ks. Seweryn** maślarnia – gub. siedlecka – właściciel

- 1908–1910 – **Czetwertyński-Światopełk ks. Seweryn** rektyfikacja – gub. siedlecka – właściciel
- 1908–1911 – **Czetwertyński-Światopełk ks. Seweryn** tartak – gub. siedlecka – właściciel

Światopełk-Czetwertyński ks. Włodzimierz Ludwik * 1837 Woronczyn † 1918 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski

- 1907–1910 – **Czetwertyński-Światopełk ks. Włodzimierz** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Światopełk-Mirski ks. Czesław * 1862 Woroniec † 1920 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski

- 1904–1911 – **„Woroniec"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Świeżyński K.

- 1904–1911 – **Świerzyński Kazimierz; „Wilczyce"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Tallen-Wilczewski Leonard Mateusz * 1857 † 1933 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski

- 1907–1911 – **Rzeźni Miejskich w Rosji Tow. Akc.** fabryka chemiczna – gub. piotrkowska – prezes
- 1910–1911 – **Celnych Agentur Wydział Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej** – gub. warszawska – naczelnik

Tanfani Józef (Giuseppe) Wincenty

- 1904–1908 – **Heinzel Juljusz** towarzystwo przemysłowe – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1904–1911 – **Heinzel i Kunitzer** fabryka wyrobów bawełnianych – gub. piotrkowska – prezes
- 1904–1911 – **Łódzkiej Manufaktury Nici Tow. Akc.** przędzalnia i fabryka nici – gub. piotrkowska – członek zarządu

Targoński Józef Targoński

- 1911 – **„Mosty"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Tarnowska J.

- 1911 – **„Żukówek"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Tarnowski hr. Juliusz Stefan * 1864 Wysock † 1917 ‡ Końskie

- 1904–1910 – **„Rogów"** kopalnia gliny – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Końskie Wielkie"** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **„Końskie Wielkie" zakłady „Stąporków"** huta szklana; zakłady górniczo-hutnicze i fabryki, huta żelazna – gub. radomska – właściciel

Tąkiel (Takiel) Stefan* 1868 Przybyszew † 1944 ‡ Przybyszew

- 1911 – **„Brzostowice"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Rykały"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Teichfeld Jakub * 1823 † 1905 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej

- 1904–1911 – **Teichfeld Jakub** fabryka wyrobów fajansowych – gub. warszawska – właściciel

Teichfeld Józef * ok. 1842 † 1919

- 1904–1911 – **Teichfeld i Asterblum** włocławska fabryka fajansu – gub. warszawska – właściciel

Teichfeld O.
- 1904–1906 – **Teichfeld O.** fabryka szpulek przędzalnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Teitelbaum Icek Majer
- 1905–1908 – **Weinritter i Teitelbaum** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Teitelbaum Bracia** tkalnia i przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Teitelbaum Jochene
- 1910–1911 – **Teitelbaum Bracia** tkalnia i przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Temler Aleksander Ferdynand * 1825 Warszawa † 1917 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Pfeiffer Bracia, Szlenker i Temler** garbarnia – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Temler i Szwede** fabryka garbarska – gub. warszawska – właściciel

Tencer M.
- 1904–1911 – **Tencer M. i Adler N.** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Tenenbaum M.
- 1904–1907 – **„Parczew-Białaczów"** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel

Tenenbaum (Tenenbanm) P.
- 1904–1907 – **„Parczew-Białaczów"** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel

Teschemacher Friedrich Wilhelm
- 1904–1911 – **Teschemacher Friedrich Wilhelm i Syn obecnie Antoni Kuk** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Teschemacher Wilhelm
- 1905–1908 – **Teschemacher Fried. Wm. Syn** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Thieneumann (Thienemann) O.
- 1904 – **Thienemann O.** fabryka waty wełnianej i środków opatrunkowych – gub. piotrkowska – właściciel

Thies Konstantyn * 1847 † 1905 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Thies K.** fabryka bombonierek i litografia – gub. warszawska – właściciel

Thonet K.
- 1904–1911 – **Thonet Bracia** fabryka i skład mebli giętych – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel

Tietzen Teodor * 1852 Pabianice † 1939
- 1910–1911 – **Tietzen Teodor** fabryka wyrobów trykotowych i pończoch – gub. piotrkowska – właściciel

Tołłoczko Julian Witold * 1864 Kamienica † 1922 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1908 – **„Józefów”** fabryka cukru i rafinerii – gub. warszawska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Łubna i Szreniawa”** fabryka cukru i rafineria – gub. kielecka –prezes
- 1904–1911 – **„Szreniawa”** fabryka cukru [także: fabryka cukru i rafinerii; fabryka cukru i rafineria] – gub. kielecka – członek zarządu [także: dyrektor zarządzający, prezes]

Trembiński Henryk
- 1908–1910 – **Trembiński Henryk** fabryka obuwia i kremów – gub. warszawska – właściciel

Trembiński Stanisław
- 1906–1907 – **Trembiński Stanisław** fabryka obuwia – gub. warszawska – właściciel

Trenerowski Kazimierz † 1940 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1908 – **Warszawskie Tow. Akc. fabryki mebli stylowych dawniej Z. Szczerbiński i K. Trenerowski** – gub. warszawska – właściciel

Trębicki Stanisław * ok. 1869 † 1932 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1905 – **Troetzer Józef** fabryka maszyn, kotlarnia i odlewnia – gub. warszawska – kierownik techniczny
- 1906–1911 – **Trębicki Stanisław i Spółka** fabryka maszyn – gub. warszawska – właściciel

Troetzer Józef * 1866 Warszawa † 1937 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Troetzer Józef i Spółka** fabryka maszyn, odlewnia i kotlarnia – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor]

Tusk W.
- 1911 – **Tusk W.** mechaniczna i parowa fabryka haftów i pończoch – gub. kaliska – właściciel

Twarowski Cz.
- 1904–1910 – **Twarowski Cz.** fabryka cukierków – gub. warszawska – właściciel

Twarowski Stanisław
- 1910 – **Twarowski Stanisław** krajowa fabryka czekolady i cukierków – gub. warszawska – właściciel

Tworkowski W. J.
- 1906–1911 – **Tworkowski W. J.** fabryka wyrobów stolarskich budowlanych – gub. warszawska – właściciel

Tykociner Aleksander † 1933
- 1904–1905 – **Rosenblatt S.** fabryka wyrobów bawełnianych i apretura – gub. piotrkowska – kandydat na członka zarządu
- 1905–1911 – **Tykociner A.** tkalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Tykociner E.
- 1904 – **Tykociner E.** fabryka chustek wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Tykociner I.
- 1904–1911 – **Freund M. dawniej Tykociner** fabryka wódek – gub. piotrkowska [także: kaliska] – właściciel

Tykociner M.
- 1905–1906 – **Tykociner M. i Spółka** przędzalnia i szarparnia – gub. piotrkowska – właściciel

Tyktin A.
- 1904–1910 – **„Opoczno"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. radomska – właściciel

Tyktin A.
- 1904–1910 – **Tyktin A.** zakłady wapienne – gub. radomska – właściciel
- 1910–1911 – **„Opoczno"** cztery piece wapienne – gub. radomska – właściciel

Ujazdowski Stanisław
- 1905 – **Ujazdowski Stanisław i Spółka** cegielnia – gub. warszawska – właściciel

Ulrich, Ullrich Wilibald
- 1905–1910 – **Ullrich Wilibald dawniej Kuehn i Ulric** biuro techniczne, fabryka maszyn, kotlarnia i fabryka artykułów technicznych – gub. piotrkowska – właściciel

Varnhagen Jules (senior)
- 1904–1911 – **Varnhagen Jules** fabryka tasiem – gub. warszawska – właściciel

Vorwerk W.
- 1904–1911 – **Schoen Wilhelm dawniej Vorwerk W.** farbiarnia bawełny i wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Wachs B.
- 1905–1911 – **Wachs B.** tkalnia ręczna i przędzalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1910–1911 – **Bank Kupiecki Łódzki** – gub. piotrkowska – członek zarządu

Wagner A.
- 1905–1911 – **Wagner A.** tartak parowy i fabryka skrzyń – gub. piotrkowska – właściciel

Wagner Henryk
- 1904–1911 – **Wagner Henryk** fabryka maszyn i przyborów tkackich – gub. piotrkowska – właściciel

Wagner L.
- 1904 – **Wagner L.** farbiarnia i apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Wagner Ludwik
- 1905–1911 – **Wagner Ludwik** farbiarnia i wykończalnia tkanin wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Wahl Alfred
- 1910–1911 – **Wahl Alfred** przedsiębiorstwo robót budowlanych – gub. warszawska – właściciel

Wajg I.
- 1904–1907 – **„Józef"** kopalnia rudy żelaznej – gub. kaliska – właściciel

Waks B.
- 1904 – **Waks B.** fabryka chustek wełnianych (tkalnia) – gub. piotrkowska – właściciel

Wakszlak (Waksszlak) D.
- 1907–1910 – **„Szydłowiec"** huta szklana – gub. radomska – właściciel

Walicki Tadeusz * 1865 † 1919
- 1910–1911 – **Kredytowe Ziemskie Towarzystwo** dyrekcja szczegółowa – gub. piotrkowska – radca dyrekcji
- 1911 – **„Krześlew"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Waliński Czesław
- 1911 – **„Sokola Góra"** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Warchiwker B.
- 1911 – **Warchiwker B.** tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Warchiwker Jakub
- 1905–1911 – **Warchiwker Jakub** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Warchiwker Tobiasz
- 1905–1910 – **Warchiwker Tobiasz** tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Warszawski A. M.
- 1905–1911 – **Warszawski A. M.** fabryka wyrobów wełnianych i półwełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Warszawski Stanisław
- 1907–1910 – **Warszawski Stanisław** tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Wasilewski Konrad
- 1904–1911 – **Wasilewski K. i Spółka** fabryka piór stalowych – gub. warszawska – właściciel

Wawelberg Hipolit * 1844 Warszawa † 1901 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1910 – **„Cielce"** fabryka cukru – gub. kaliska – właściciel
- 1906–1910 – **„Klemensów"** fabryka cukru i rafineria – gub. lubelska – Biuro sprzedaży
- 1910–1911 – **Wawelberg H., Dom bankowy** – gub. warszawska – właściciel

Wegner Henryk
- 1904–1911 – **Wegner Henryk** Łódzka fabryka silników (motorów) – gub. piotrkowska – właściciel

Wehr Aleksander Jan * ok. 1849
- 1904–1911 – **Kretschmer Karol** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Wehr Ludwik Jan * 1829 † 1920 ‡ Łask
- 1904–1911 – **Steinhagen, Wehr i Spółka** fabryka papieru – gub. piotrkowska – właściciel

Weigle Wilhelm Johann Friedrich * 1839 † 1911 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Weigle Wilhelm F.** garbarnia – gub. warszawska – właściciel

Weigt Stanisław
- 1910–1911 – **Weigt Stanisław i S-ka** odlewnia żelaza i fabryka maszyn formierskich – gub. piotrkowska – właściciel [także: kierownik techniczny]

Weile Karol
- 1904–1911 – **Landau S. i Weile K.** przędzalnia wełny zgrzebnej, tkalnia, farbiarnia, wykończalnia i fabryka filcu; skład wyrobów tkackich – gub. piotrkowska – właściciel

Weinberg Stanisław
- 1904–1911 – **Weinberg Stanisław i Spółka** fabryka bielizny papierowej i grzebieni celuloidowych – gub. piotrkowska – właściciel

Weinberg U.
- 1910–1911 – **Weinberg U.** fabryka haftów i rolet ozdobnych – gub. warszawska – właściciel

Weincier H.
- 1905–1911 – **Weincier H.** przedsiębiorstwo robót budowlanych, drogowych i ziemnych – gub. piotrkowska – właściciel

Weissbrem W.
- 1904–1911 – **Weissbrem W.** fabryka sznurków jedwabnych i półjedwabnych oraz tasiemek – gub. warszawska – właściciel

Weizen S.
- 1904 – **Weizen S. i Czajewicz M.** fabryka tkanin kolorowych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1905–1910 – **Weizen S. i Czajewicz M.** towarzystwo manufaktury bawełnianej – gub. piotrkowska – właściciel

Wellisch Wilhelm * 1863 † 1911 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Fitzner W. & Gamper K.** zakłady kotlarskie i mechaniczne – gub. piotrkowska – członek zarządu [także: wiceprezes]
- 1904–1911 – **„Wulkan"** warszawskie towarzystwo fabryk wyrobów metalowych i emaliowanych – gub. warszawska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Częstocice"** fabryka cukru i rafinerii – gub. radomska – dyrektor zarządzający
- 1904–1911 – **„Dobrzelin"** fabryka cukru i rafinerii; warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – wiceprezes
- 1904–1911 – **Częstochowskich Zakładów Jutowych i Konopnych Tow. Akc., dawniej Bracia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim** – gub. piotrkowska – członek zarządu [także: dyrektor w Warszawie, prezes]
- 1905 – **Starachowickich Zakładów Górniczych Tow. Akc.** – gub. radomska – członek zarządu
- 1906–1911 – **„Ostrowy"** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – wiceprezes

- 1910–1911 – **„Model”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Walentynów”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – wiceprezes
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Warszawie** – gub. warszawska – członek rady
- 1911 – **„Łanięta”** mayznerowska fabryka cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1911 – **„Marja”** mayznerowska fabryka cukru – gub. warszawska – członek zarządu

Wellman M.

- 1904–1906 – **Wellman M.** fabryka pluszu i tkalnia – gub. piotrkowska – właściciel

Werner August Teodor * 1836 Warszawa, par. ewangelicko-augsburska † 1902 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej

- 1904–1911 – **Norblin, Bracia Buch i T. Werner** fabryki metalowe; skład wyrobów srebrnych i metal – gub. warszawska [także: piotrkowska] – właściciel

Werner (Werher) Edmund Karol * 1848 † 1926 ‡ Seroczyn

- 1904–1911 – **Werner Edmund [także: „Seroczyn”]** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1910–1911 – **Nadświdrzańska Mleczarnia** – gub. warszawska – właściciel

Wertheim Piotr Aleksander * 1850 † 1922 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski

- 1904–1911 – **„Elektryczność”** zakłady elektro-techniczne – gub. piotrkowska – zastępca członka zarządu
- 1904–1911 – **„Ostrowy”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Walentynów”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – dyrektor
- 1905–1911 – **Zgierskiej Bawełnianej Manufaktury Tow. Akc.** – gub. piotrkowska – prezes
- 1907 – **Warszawskie Towarzystwo Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych** – gub. piotrkowska – członek zarządu
- 1910 – **Orthwein, Karasiński i Spółka** fabryka maszyn i odlewów – gub. warszawska – prezes
- 1910–1911 – **„Wysoka”** fabryka portland-cementu – gub. piotrkowska – prezes
- 1910–1911 – **„Dobrzelin”** warszawskie towarzystwo fabryk cukru – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **„Model”** cukrownia – gub. warszawska – członek zarządu
- 1910–1911 – **Bank Handlowy w Warszawie** – gub. warszawska – członek rady

Wertschitzki Gustaw

- 1904–1911 – **Wertschitzki Gustaw** apretura – gub. piotrkowska – właściciel

Westen Piotr * ok. 1874 † 1934

- 1910–1911 – **„Westen”** zakłady wyrobów sztancowanych i emaliowanych – gub. kielecka – prezes [także: kierownik techniczny]

Weszicki Marcin
- 1904–1911 – **Weszicki M.** fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – właściciel

Wever (Weber) Ernest * ok. 1852
- 1904–1911 – **Wever Ernest** fabryka tasiem, sznurków i koronek – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1911 – **Wever Ernest** fabryka tasiemek – gub. piotrkowska – właściciel

Weyer, Wajer W.
- 1904–1911 – **Weyer W. i Braendli P. firma „Helvetia"** fabryka haftów – gub. kaliska – właściciel

Weyland Dawid W.
- 1905–1911 – **Weyland Dawid** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Weyrauch Robert
- 1905–1911 – **Schmidt i Weyrauch [także: Weyrauch Robert i Synowie]** fabryka wstążek – gub. piotrkowska – właściciel

Węsierski Wincenty
- 1904–1910 – **Węsierski Wincenty Spadkodawca** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Wężyk Władysław * 1886 Sokołów † 1951
- 1904–1911 – **Wężyk Władysław [także: „Bełdów"]** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1907–1911 – **Wężyk Władysław** tartak parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Wicke Emil
- 1904–1911 – **Wicke Emil** fabryka tasiem gumowych do obuwia; fabryka tasiem gumowych – gub. piotrkowska – właściciel

Widerakiewicz Stanisław Adam * ok. 1870
- 1911 – **„Przyłęk"** gorzelnia – gub. radomska – właściciel

Wielburski N.
- 1904–1907 – **Wielburski N.** fabryka kapeluszy – gub. warszawska – właściciel

Wielopolski hr. Władysław * 1860 Kraków † 1928 ‡ Kraków, Cm. Rakowicki
- 1904–1911 – **„Zawiercie"** zakłady przędzalni bawełny, tkalni, blicharni, drukarni i wyrobów jedwabniczych – gub. piotrkowska – prezes
- 1907–1911 – **Hielle i Dittrich** zakłady żyrardowskie – gub. warszawska – prezes
- 1910–1911 – **Bank Dyskontowy Warszawski** – gub. warszawska – członek rady

Wielopolski hr. Zygmunt Maria * 1863 Warszawa † 1919 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1908 – **Wielopolski hr. Zygmunt** tartak parowy – gub. radomska – właściciel
- 1904–1910 – **Wielopolski hr. Zygmunt** młyn wodny – gub. radomska – właściciel
- 1904–1911 – **Ostrowieckie Wielkie Piece i Zakłady Hutnicze** – gub. radomska [także: lubelska] – członek zarządu

- 1904–1911 – **„Częstocice”** fabryka cukru i rafinerii – gub. radomska – członek zarządu

Wiener Moszek Aron * 1844 † 1926
- 1904–1911 – **Wiener M. A.** towarzystwo przemysłu wełnianego – gub. kaliska [także: piotrkowska] – właściciel [także: członek zarządu]

Wiener S.
- 1904–1906 – **Wiener S.** młyn parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Wierzbicki Bolesław Marian * ok. 1870 † 1923 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Wierzbicki B. i Spółka** zakład foto-chemigraficzny – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor zarządzający]

Wiesel L
- 1905–1910 – **Wiesel i Grünbaum** mechaniczna fabryka wstążek – gub. piotrkowska – właściciel

Wiesel Maurycy
- 1904–1911 – **Wiesel Maurycy** fabryka krochmalu – gub. warszawska – właściciel

Wigura Kazimierz
- 1904–1911 – **Godlewski T. i Spółka** biuro instalacyjno-techniczne i warsztaty – gub. warszawska – właściciel, członek zarządu

Wikenhagen Fryderyk
- 1904–1906 – **Wikenhagen Fryderyk** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Wikenhagen, Franciszek * ok. 1839 † 1910 ‡ Radom
- 1907–1911 – **Wickenhagen Franciszek** garbarnia – gub. radomska – właściciel

Wildt Ryszard * 1838 † 1908 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Tow. Wildt i Spółka dawniej Wildt Ryszard** fabryka mydeł toaletowych i perfum – gub. warszawska – właściciel [także: członek zarządu]

Wilski Ignacy Przemysław * 1865 Wilkowice † 1924 ‡ Rogów
- 1904–1910 – **Wilski Ignacy** młyn walcowy – gub. piotrkowska – właściciel
- 1906–1911 – **Wilski Ignacy** fabryka wyrobów cementowych – gub. piotrkowska – właściciel
- 1906–1911 – **Wilski P. i Spółka „Rogów”** mleczarnia – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Rogów”** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1911 – **„Wielka Wola”** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Winawer Edward * ok. 1860 † 1920 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1905–1911 – **Winawer Edward** biuro instalacyjno-techniczne – gub. warszawska – właściciel

Windzberg (Windsberg) M.
- 1904–1911 – **Windzberg M. i Spółka** przędzalnia bawełny i wigoniu; skład win – gub. piotrkowska [także: warszawska] – właściciel

Wiślicki Jankiel (I.) Chaim
- 1904–1911 – **Wiślicki Ch. I.** przędzalnia i tkalnia wełny zgrzebnej – gub. piotrkowska – właściciel

Witkind J.
- 1911 – **Witkind J.** sprzedaż wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Witmotte-Delloye Charles
- 1904–1906 – **„Labor"** fabryka wyrobów żelaznych i emalierni – gub. warszawska – prezes

Wittenberg I.
- 1904 – **Wittenberg I.** fabryka nici i kwiatów sztucznych – gub. warszawska – właściciel
- 1905–1911 – **Wittenberg I.** fabryka liści i kwiatów sztucznych – gub. warszawska – właściciel

Wittenberg H.
- 1906–1911 – **Wittenberg H.** fabryka koronek i tiulu – gub. kaliska [także: warszawska] – właściciel

Witwicki Jan * 1844 † 1908 ‡ Bzin
- 1904–1906 – **„Mroczków"** huta żelazna – gub. radomska – właściciel [także: dzierżawca]
- 1904–1907 – **„Jan"** kopalnia rudy żelaznej – gub. radomska – właściciel
- 1904–1907 – **„Skarżysko"** zakłady żelazne i stalowe – gub. radomska [także: lubelska] – członek zarządu
- 1904–1911 – **„Jan Witwicki", „Kamienna"** odlewnia żelaza i emaliernia – gub. radomska [także: lubelska] – właściciel

Wizbek Stanisław
- 1905–1911 – **Mieszkowski F. [także: Wizbek St]** odlewnia żelaza zwyczajnego i lano-kutego warsztaty mechaniczne – gub. piotrkowska – właściciel [także: kierownik techniczny, kierownik handlowy]

Włodarkiewicz Eustachy * ok. 1860 † 1919 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1910 – **Włodarkiewicz i Sieklucki** fabryka maszyn, kotlarnia i warsztaty mechaniczne – gub. warszawska – właściciel

Włodkowski A.
- 1911 – **Włodkowski A. i Spółka** magazyn bławatny i konfekcji damskiej – gub. warszawska – właściciel

Woelker
- 1904–1911 – **Leonhardt, Woelker i Girbardt** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Wojciechowski Gustaw
- 1904–1911 – **Wojciechowski G.** biuro instalacyjno-techniczne – gub. warszawska – właściciel

Wojczyński Tadeusz * 1867 † 1923 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **„Poryte-Jabłoń"** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Wojdysławski A. J.
- 1904 – **Wojdysławski A. J.** fabryka wyrobów wełnianych (przędzalnia) – gub. piotrkowska – właściciel

Wojdysławski I.
- 1911 – **Wojdysławski I.** tkalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel

Wojdysławski Jakub
- 1905–1911 – **Wojdysławski Jakub** przędzalnia, tkalnia wełny zgrzebnej i apretura – gub. piotrkowska – właściciel [także: dyrektor handlowy]

Wolanowski Majer * ok. 1843 † 1900 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Warszawskich Fabryk Śrub i Drutu dawniej M. Wolanowski, Tow. Akc** – gub. warszawska – właściciel

Wolf W.
- 1904 – **Bajeri K. & Wolf W.** przędzalnia wełny – gub. piotrkowska – właściciel

Wolff Antoni Edward * 1869 † 1939 ‡ Cielądz k. Rawy Mazowieckiej
- 1910–1911 – **Wolff Antoni [także: „Cielądz"]** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel

Wolfsohn W. I. (J.)
- 1904–1911 – **Wolfsohn i Tenenblatt** fabryka wstążek jedwabnych i półjedwabnych – gub. warszawska – właściciel

Wolski Mieczysław * ok. 1844 † 1904 ‡ Lublin
- 1904–1911 – **Wolski M. i Spółka** fabryka maszyn rolniczych i odlewnia żelaza – gub. lubelska [także: kielecka] – właściciel
- 1911 – **Wolski M. i Spółka** odlewnia żelaza – gub. lubelska – właściciel

Wołk M.
- 1911 – **Wołk M. i Goldberg J.** fabryka sukna – gub. piotrkowska – właściciel

Woyczyński (Woyczynski) Tadeusz
- 1905–1910 – **Woyczyński Tadeusz** gorzelnia – gub. łomżyńska – właściciel

Wróblewski Jan Leon * ok. 1855 † 1924 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Wróblewski Jan** parowa fabryka pierników, czekolady i świec woskowych – gub. warszawska – właściciel

Wrzosek J. S.
- 1908 – **„Andrzej I"** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – dzierżawca
- 1908–1911 – **„Andrzej III"** kopalnia węgla kamiennego – gub. piotrkowska – dzierżawca [także: właściciel, kierownik handlowy]

Wulfsohn Hugo * 1837 Libawa, Kurlandia (Łotwa) † 1905
- 1904–1911 – **Wulfsohn H. i Kernbaum M.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Würfel Artur * ok. 1873 † 1907
- 1904–1911 – **Kriegel, Würfel & Co. dawniej Kreusler i Spółka** fabryka kapeluszy – gub. warszawska – właściciel

Wutke Karol
- 1905–1911 – **Wutke Karol** parowa fabryka mebli – gub. piotrkowska – właściciel

Wyss Henryk
- 1904–1905 – **Wyss Henryk i Spółka** warsztaty mechaniczne – gub. piotrkowska – właściciel

- 1904–1911 – **Wyss Henryk i Spółka** fabryka wyrobów z drzewa – gub. piotrkowska – właściciel

Wyszewiański L. † 1901 ‡ Łódź
- 1904–1911 – **Wyszewiański L.** tkalnia wełny czesankowej – gub. piotrkowska – właściciel

Zabiełło Jan
- 1905–1910 – **Zabiełło Jan** słodownia – gub. radomska – właściciel
- 1905–1911 – **Zabiełło Jan** browar i słodownia – gub. radomska – właściciel

Zabłocki Karol * 1831 † 1896 ‡ Rybno
- 1911 – **„Rybno"** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Zabłocki Stanisław * 1863 † 1923 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Domański W. i Zabłocki S.** fabryka listew – gub. warszawska – właściciel

Zabokrzecki Julian * 1856 † 1928 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Zabokrzecki J. i Spółka** biuro techniczne [także: dom handlowy i biuro techniczne] – gub. warszawska – właściciel
- 1907–1910 – **Zabokrzecki J. i Spółka** kopalnie marmuru i kamienia wapiennego – gub. kielecka – właściciel
- 1910–1911 – **„Sitkówka"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. kielecka – właściciel

Zachert bar. Henryk * 1854 † 1907 ‡ Zgierz, cm. par. ewangelicko-augsburskiej
- 1904 – **Zachert Henryk** przędzalnia bawełny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1904–1906 – **Lorentz i Krusche** manufaktura bawełniana – gub. piotrkowska – członek zarządu [także: dyrektor techniczny]

Zagajski A.
- 1904–1911 – **„Wietrznia"** kopalnia kamienia wapiennego – gub. kielecka – właściciel
- 1911 – **„Wietrznia"** piec wapienny – gub. kielecka – właściciel

Zagórny Franciszek
- 1911 – **Zagórny Franciszek** zakład stolarsko-meblowy – gub. warszawska – właściciel

Zakrzewski Marian
- 1904–1911 – **Zakrzewski inżynier & Karwowski; Zakrzewski inż. i Karwowski** biuro techniczne i fabryka betonowa – gub. lubelska – właściciel

Zalewska (Piotrowska) Antonina * 1850 † 1936
- 1904–1911 – **Zalewska Antonina; „Antopol"** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1905–1911 – **Zalewska Antonina** mleczarnia – gub. siedlecka – właściciel

Zalewski Bohdan
- 1906–1910 – **Zalewski Bohdan** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Załęski Michał * ok. 1832 † 1915 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Załęski Michał** fabryka wyrobów żelaznych – gub. warszawska – właściciel

Zambrzycki Adam Adolf * 1850 † 1928 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Zambrzycki Adolf [także: „Kupiętyn”]** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Zambrzycki Zygmunt Wincenty * ok. 1850 † 1925 ‡ Zambski
- 1911 – **„Gostków”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Zamoyski hr. ordynat Maurycy Klemens * 1871 Warszawa † 1939
- 1904–1910 – **Zamoyski hr. Maurycy, Ordynat** koszykarnia – gub. lubelska – właściciel
- 1904–1911 – **„Sól”** gorzelnia – gub. lubelska – właściciel
- 1904–1911 – **Zamoyski hr. Maurycy Ordynat** tartak i gontarnia – gub. lubelska – właściciel
- 1904–1911 – **Zamoyski Hr. Maurycy, Ordynat** łuszczarnia nasion leśnych – gub. piotrkowska [także: siedlecka, lubelska] – właściciel
- 1904–1911 – **„Klemensów”** fabryka cukru – gub. lubelska – właściciel
- 1908–1911 – **Fabryka Wyrobów Drzewnych Ordynacji Zamoyskiej** – gub. lubelska – właściciel
- 1911 – **Zamoyski hr. M.** browar – gub. lubelska – właściciel
- 1911 – **„Zofijanka”** kopalnia kamienia wapiennego – gub. lubelska – właściciel
- 1911 – **„Ruda”** kopalnia gliny – gub. lubelska – właściciel

Zamoyski hr. Andrzej August Przemysław * 1852 Warszawa † 1927
- 1904–1911 – **„Podzamcze”** gorzelnia [także: tartak] – gub. siedlecka – właściciel

Zamoyski hr. August Adam * 1856 Różanka, pow. włodawski † 1917
- 1904–1911 – **„Różanka”** gorzelnia i rektyfikacja – gub. siedlecka – właściciel
- 1904–1911 – **„Kapłonosy”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel

Zamoyski hr. Tomasz
- 1905–1908 – **Warszawska Fabryka Wełny Sztucznej** – gub. warszawska – właściciel

Zamoyski hr. Zdzisław * 1842 Warszawa † 1925 ‡ Jadów
- 1904–1911 – **„Łochów”** gorzelnia i rektyfikacja – gub. siedlecka – właściciel
- 1904–1911 – **„Kołodziąż”** gorzelnia – gub. siedlecka – właściciel
- 1911 – **„Szewnica”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Zarako-Zarakowski F.
- 1911 – **„Poręczki”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Zawadzki Adam Marian * 1874 Warszawa, par. Przemienienia Pańskiego † 1938 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1910 – **Zawadzki Adam** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel
- 1904–1911 – **Zawadzki Adam** browar i słodownia – gub. warszawska – właściciel
- 1906–1910 – **Zawadzki Adam** słodownia – gub. warszawska – właściciel
- 1911 – **„Kutno”** gorzelnia – gub. warszawska – właściciel

Zawadzki Jan Stanisław * ok. 1850 † 1929 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1906 – **Zawadzki Jan** fabryka narzędzi rolniczych – gub. radomska – właściciel
- 1907–1911 – **Zawadzki Jan i Spółka** fabryka narzędzi rolniczych – gub. warszawska – właściciel

Zawistowski Adolf
- 1904–1911 – **Zawistowski Adolf** warszawska fabryka lamp naftowo-żarowych – gub. warszawska – właściciel

Zawistowski Józef Antoni * 1851 Ostrów Mazowiecka † 1927 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Cukierników Warszawskich Blikle, Zawistowski, Górski i Spółka** fabryka czekolady, kakao i cukrów – gub. warszawska – właściciel

Zbrożek Jan
- 1904–1910 – **Zbrożek J. i Spółka** polska fabryka cukrów i czekolady – gub. warszawska – właściciel

Zeh Antoni
- 1904–1911 – **Zeh i Nitsche** fabryka szpulek drewnianych i kół pasowych – gub. piotrkowska – właściciel

Zemach M. Ch.
- 1905–1911 – **Zemach M. Ch.** fabryka wyrobów wełnianych – gub. piotrkowska – właściciel

Ziegler Adolf Robert * 1852 Warszawa † 1923 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej
- 1905–1910 – **Ziegler Robert** zakład puszkarski – gub. warszawska – właściciel

Ziegler Ryszard Otton * 1854 † 1907 ‡ Warszawa, cm. ewangelicko-augsburski przy ul. Młynarskiej
- 1904–1911 – **Jaeger i Ziegler** fabryka wstążek gumowych i tasiem – gub. warszawska – właściciel

Zieliński Bolesław * 1875 † 1937 ‡ Kozłów Biskupi
- 1904–1911 – **Zieliński Bolesław [także: „Gradowe”]** gorzelnia i rektyfikacja – gub. warszawska – właściciel

Zieliński Konstanty Włodzimierz * 1862 Skępe † 1920 ‡ Skępe, grobowiec Zielińskich
- 1911 – **„Srebrna”** gorzelnia – gub. płocka – właściciel

Zieliński Stefan Julian * 1850 Warszawa † 1933 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Rohn, Zieliński i Spółka** fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – członek zarządu [także: właściciel]
- 1907–1911 – **„Ciechanów”** fabryka cukru – gub. płocka – członek zarządu

Zieliński Władysław Apolinary * ok. 1860 † 1929 ‡ Skępe
- 1904–1911 – **Zieliński Władysław [także: „Skempe”]** gorzelnia – gub. piotrkowska [także: płocka] – właściciel
- 1904–1911 – **Zieliński Władysław firma „Huta”** tartak – gub. płocka – właściciel

Ziętek A.
- 1911 – **„Pod Srodułą”** kopalnia kamienia wapiennego – gub. piotrkowska – właściciel

Zuckerwaar (Zuckerwar) Jakub * ok. 1859 † 1921 ‡ Warszawa, cm. żydowski przy ul. Okopowej
- 1904–1911 – **Weber, Dehne i Spółka** fabryka wag i pilników – gub. warszawska – właściciel [także: dyrektor handlowy, dyrektor zarządzający]

Zyss Walenty
- 1908–1911 – **„Kostrzyna”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Przystań”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Wawrzyniec”** kopalnia rudy żelaznej – gub. piotrkowska – właściciel

Żakowski Edward
- 1908–1911 – **„Kaszewice”** odlewnia żelaza – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Kaszewice”** gorzelnia – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Kaszewice”** zakłady przemysłowe, młyn wodny – gub. piotrkowska – właściciel
- 1908–1911 – **„Kaszewice”** tartak parowy – gub. piotrkowska – właściciel

Żarnower Aron
- 1910–1911 – **Żarnower Aron** fabryka bielizny – gub. warszawska – właściciel

Żbikowski (Zbikowski) Albin Jan * 1859 † 1927 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1905 – **Schloesserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni, Tow. Akc.** – gub. kaliska – dyrektor zarządzający
- 1904–1911 – **Zbikowski A.** fabryka wyrobów wełnianych dzianych – gub. warszawska – właściciel
- 1907–1911 – **Hielle i Dittrich** zakłady żyrardowskie – gub. warszawska – dyrektor

Żerański Stanisław * 1851 † 1925 ‡ Warszawa, Cm. Powązkowski
- 1904–1911 – **Żerański Stanisław** fabryka wyrobów metalowych – gub. warszawska – właściciel
- 1910–1911 – **Stodolski R., inżynier i Spółka firma „Aurora”** gazowe aparaty – gub. warszawska – właściciel

Żukowski K.
- 1904–1911 – **Żukowski K.** fabryka wyrobów żelaznych – gub. piotrkowska – właściciel

Żyrkowiecki M.
- 1910 – **„Tatary”** dwa piece wapienne – gub. lubelska – właściciel

Spis skrótów

AK – Armia Krajowa
BBWR – Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
BCI – Banca Commerciale Italiana
KGB – Komitet Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR (Komitiet gosudarstwiennoj biezopasnosti pri Sowietie Ministrow SSSR)
KPP – Komunistyczna Partia Polski
KSS KOR – Komitet Samoobrony Społecznej KOR
NKWD – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR (Narodnyj komissariat wnutriennich dieł SSSR)
NSDAP – Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotnicza (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)
PAN – Polska Akademia Nauk
PCK – Polski Czerwony Krzyż
PGR – Państwowe Gospodarstwo Rolne
PiS – Prawo i Sprawiedliwość
PKB – produkt krajowy brutto
PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PPR – Polska Partia Robotnicza
PPS – Polska Partia Socjalistyczna
PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
PRON – Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego
PSB – *Polski słownik biograficzny*
PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RAF – Royal Air Force
RFN – Republika Federalna Niemiec
RGO – Rada Główna Opiekuńcza
RONA – Rosyjska Wyzwoleńcza Armia Ludowa (Russkaja oswoboditiel´naja narodnaja armija)
RP – Rzeczpospolita Polska
SB – Służba Bezpieczeństwa
SD – Służba Bezpieczeństwa Reichsführera SS (Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS)
SPR – Stronnictwo Polityki Realnej
SS – Sztafety Ochronne NSDAP (Die Schutzstaffel der NSDAP)
TKN – Towarzystwo Kursów Naukowych

UB – Urząd Bezpieczeństwa
USA – United States of America
WKP(b) – Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików)
WP – Wojsko Polskie
ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZWZ – Związek Walki Zbrojnej

Spis tabel i rycin

Tabela 1. Zatrudnienie w największych przedsiębiorstwach według branż – udział poszczególnych regionów (z wyłączeniem transportu i usług, pominięto regiony bez przedsiębiorstw w wybranych branżach) 50

Tabela 2. Wielkość i kompletność danych w rejestrach księgi adresowej 71

Tabela 3. Wielkość i kompletność danych w rocznych sprawozdaniach przedsiębiorstw 71

Tabela 4. 14 przedsiębiorstw zatrudniających najwięcej pracowników (3000 lub więcej) w Królestwie Polskim w 1911 r. 73

Tabela 5. Zatrudnienie, wartość produkcji i koncentracja według branż 74

Tabela 6. Zatrudnienie, wartość produkcji i koncentracja według guberni 76

Tabela 7. 142 przedsiębiorstwa zatrudniające najwięcej pracowników w Królestwie Polskim w 1911 r. 77

Tabela 8. Lista 100 przemysłowców posiadających firmy o najwyższych dochodach, wartości dla 1911 lub ostatniego roku sprawozdawanego 88

Tabela 9. Wielkość grup osób z bazy KINGPOL_INDUSTRY zidentyfikowanych w bazie wielcy.pl 101

Tabela 10. Obecność przedsiębiorców i ich przodków w bazach danych – liczby bezwzględne i odsetki (w grupie 737 osób zidentyfikowanych i obecnych w bazie wielcy.pl oraz zmarłych nie wcześniej niż w 1904 r.) 103

Tabela 11. Wskaźnik dochodów (top 100) oparty na kryterium wartości produkcji przedsiębiorstw związanych z daną osobą, przypisanej proporcjonalnie 104

Tabela 12. Ranking (top 30) według współczynnika szlacheckości 112

Tabela 13. Wskaźnik widoczności przedsiębiorców i ich przodków (top 30) 114

Tabela 14. Wskaźnik przodków obecnych w bazie wielcy.pl (top 30) 116

Tabela 15. Pochowani na cmentarzach Warszawy i Łodzi (ze zbioru 557 osób o znanym miejscu pochówku) 118

Ryc. 1. Bezwzględna liczba firm z określonymi adresami pocztowymi wymienionych w *Księgach adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem* (1905–1911) . . 48

Literatura

Abraham Gary A., 1991, *Max Weber: Modernist Anti-Pluralism and the Polish Question*, „New German Critique" 53: 33–66.

Adamczyk Aneta, 2017, *Pabianice. Przewodnik po historii i kulturze miasta*, Pabianice: Muzeum Miasta Pabianice.

Agnblad Jonas, Erik Berglöf, Peter Högfeldt i Helena Svancar, 2001, *Ownership and Control in Sweden. Strong Owners, Weak Minorities, and Social Control*, w: Fabrizio Barca i Marco Becht (red.), *The Control of Corporate Europe*, Oxford: Oxford University Press, s. 228–258.

Ajewski Konrad, 2010, *Pałac Błękitny w Warszawie jako przykład mecenatu Maurycego Zamoyskiego*, „Niepodległość i Pamięć" 17(1): 39–55.

Ajnenkiel Andrzej, Anna Dunin-Wąsowicz, Mirosław Ciunowicz i Antoni Mączak, 1981, *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. 1–2, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Alfani Guido, 2025, *Jak bogowie pośród ludzi. Historia bogaczy na Zachodzie*, tłum. Władysław Jeżewski, Warszawa: Wielka Litera.

Badziak Kazimierz, 1977, *Instytucje finansowo-kredytowe w Łodzi do I wojny światowej*, „Rocznik Łódzki" 22: 92–106.

Badziak Kazimierz, 1979. *Przemysł włókienniczy Królestwa Polskiego w latach 1900–1918*, Łódź: Uniwersytet Łódzki.

Badziak Kazimierz, 1991, *Great Capitalist Fortunes in the Polish Lands before 1939 (The Case of the Poznański Family)*, „Polin. Studies in Polish Jewry" 6: 57–87.

Badziak Kazimierz, 1992, *Obraz burżuazji w Pabianicach. Baruchowie*, „Pabianiciana" 1: 87–103.

Badziak Kazimierz, 1997, *Juliusz Kunitzer – symbol Łodzi wielonarodowościowej i wielkoprzemysłowej*, w: Paweł Samuś (red.), *Polacy, Niemcy, Żydzi w Łodzi w XIX–XX w. Sąsiedzi dalecy i bliscy*, Kurowice–Łódź: Ibidem, Klinika Książki, s. 192–228.

Badziak Kazimierz i Justyna Badziak, 2017, *Pitawal łódzki. Głośne procesy karne od początku XX w. do wybuchu II wojny światowej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Badziak Kazimierz i Jacek Strzałkowski, 1994, *Silbersteinowie, Lichtenfeldowie, Birnbaumowie, Poznańscy, Eigerowie*, Łódź: Muzeum Pałac Poznańskich.

Banach Witold, 2018, *Radziwiłłowie: burzliwe losy słynnego rodu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Barbasiewicz Maria, 2013, *Ludzie interesu w przedwojennej Polsce: przedsiębiorcy, filantropi, kapitaliści*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bartczak Mirosław, 1999, *Scheiblerowie. Historia rodu*, Łódź: Wydawnictwo Literatura.

Bazylow Ludwik, 1984, *Polacy w Petersburgu*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Bąbiak Grzegorz Paweł, 2010, *Sobie, ojczyźnie czy potomności… Wybrane problemy mecenatu kulturalnego elit na ziemiach polskich w XIX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton.

Beckert Jens, 2007, *Inherited Wealth*, Princeton: Princeton University Press.

Behr Valentin, 2021, *Powojenna historiografia polska jako pole walki. Studium z socjologii wiedzy i polityki*, tłum. Jadwiga Lembas, Przemysław Szczur, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Berbelska Dorota i Magdalena Michalska-Szałacka, 2019, *Herbstowie. Historia fabrykantów*, Łódź–Sopot: Muzeum Pałac Herbsta, Muzeum Sopotu.

Berend Ivan T., 2003, *History Derailed. Central and Eastern Europe in the 'Long' 19th Century*, Berkeley–Los Angeles: University of California Press.

Binek-Zajda Anna, Stefania Lazar i Iwona Szaleniec, 2016, *Kopalnia i osiedle robotnicze „Saturn". Historia, architektura, ludzie*, Czeladź: Towarzystwo Powszechne „Czeladź" i Muzeum „Saturn".

Blackbourn David i Geoff Eley, 1984, *The Peculiarities of German History. Bourgeois Society and Politics in Nineteenth-century Germany*, Oxford: Oxford University Press.

Bonisławski Ryszard, 2012, *Pałac farbiarza*, „Kalejdoskop" 10: 45.

Bonisławski Ryszard, 2020, *Łódzkie fabryki w nowej roli*, w: *Kronika Miasta Łodzi. 200 lat Łodzi przemysłowej*, Łódź: Urząd Miasta Łodzi, s. 157–173.

Bourdieu Pierre, 2012, *Sur l'État. Cours au Collège de France (1989–1992)*, Paris: Éditions Raisons d'agir, Éditions Seuil.

Bourdieu Pierre i Loïc J.D. Wacquant, 1993, *From Ruling Class to Field of Power. An Interview with Pierre Bourdieu on La Noblesse d'État*, „Theory, Culture & Society" 10: 19–44.

Brzeziński Marcin, 1998, *Koneckie rody magnackie*, w: Marian Wikiera (red.), *Końskie. Zarys dziejów*, Końskie: Drukarnia Marek Czech, s. 226–233.

Brzoza Czesław i Kamil Stepan, 2001, *Posłowie polscy w parlamencie rosyjskim 1906–1917. Słownik biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

Budrewicz Olgierd, 1970, *Klan MacLeodów i rodzina Machlejdów*, „Stolica" 8: 12–13.

Budziarek Marek, 2000, *Łodzianie*, Łódź: Wydawnictwo Literatura.

Bukowski Maciej, Piotr Koryś, Cecylia Leszczyńska i Maciej Tymiński, 2017, *Rozwój regionalny ziem polskich pod zaborami. Porównanie poziomu produktu brutto per capita na dzisiejszych terenach Polski na przełomie XIX i XX w. (wyniki pierwszych estymacji)*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych" 78: 163–198.

Bukowski Maciej, Piotr Koryś, Cecylia Leszczyńska, Maciej Tymiński i Nikolaus Wolf, 2018, *Wzrost gospodarczy ziem polskich w okresie pierwszej globalizacji (1870–1910)*, „Ekonomista" 2: 127–155.

Bukowski Maciej, Piotr Koryś, Cecylia Leszczyńska, Maciej Tymiński i Nikolaus Wolf, 2019, *Urbanization and GDP per capita: New Data and Results for the Polish Lands, 1790–1910*, „Historical Methods. A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History" 52: 213–227.

Bukowski Paweł i Filip Novokmet, 2021, *Between Communism and Capitalism: Long-Term Inequality in Poland, 1892–2015*, „Journal of Economic Growth" 26: 187–239.

Caruso Amerigo, 2023, *Noble-Bourgeois Elites in an Age of Revolutions, c. 1790–1850*, „The Historical Journal" 66: 1034–1052.

Charle Christophe, 1994, *A Social History of France in the Nineteenth Century*, tłum. z fr. Miriam Kochan, Oxford: Berg Publishers.

Chwalba Andrzej, 1999, *Polacy w służbie Moskali*, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Clark Samuel, 1984, *Nobility, Bourgeoisie and the Industrial Revolution in Belgium*, „Past & Present" 105: 140–175.

Cousin Bruno i Sébastien Chauvin, 2021, *Is there a Global Super-Bourgeoisie?*, „Sociology Compass" 15: e12883.

Cousin Bruno, Shamus Khan i Ashley Mears, 2018, *Theoretical and Methodological Pathways for Research on Elites*, „Socio-Economic Review" 16: 225–249.

Czerwińska Justyna, 2016, *Zabudowania przemysłowe i rezydencjonalne Zgierza*, praca magisterska, Uniwersytet Łódzki, Katedra Historii Sztuki.

Czubara Krzysztof, 1989, *Maurycy Klemens Zamoyski*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny" 1: 22–27.
Czyż Piotr A., 2010, *Właściciele Różanki w XIX wieku*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny" 8: 37–49, https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/radzynski-rocznik-humanistyczny/2010-tom-8/radzynski_rocznik_humanistyczny-r2010-t8-s37-49.pdf (dostęp: 12 IV 2025).
Daab Adolf, 1996, *W Warszawie i na Krymie,* Warszawa: Semper.
Dankiewicz Filip i Marcin Mochocki, 2025, *Podręczniki szkolne jako nośniki (nie)pamięci o polskiej burżuazji*, praca seminaryjna napisana pod kierunkiem T. Zaryckiego, Warszawa: Wydział Socjologii UW.
Dankowska Maria, 2006, *Grohmanowie – ze skromnego domu do okazałych willi*, „Kultura i Biznes" 31(VIII–IX): 7.
Danowska Ewa, 2015, *Dzieje rodziny Czackich na Wołyniu do XVIII wieku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski" 6(2): 11–26, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-912f15f1-1cf6-4e03-adfd-be7d436d819f (dostęp: 4 II 2025).
Davidson Neil, 2012, *How Revolutionary Were the Bourgeois Revolutions?*, Chicago: Haymarket Books.
Dejung Christof, David Motadel i Jürgen Osterhammel, 2019a, *The Global Bourgeoisie. The Rise of the Middle Classes in the Age of Empire*, Princeton: Princeton University Press.
Dejung Christof, David Motadel i Jürgen Osterhammel, 2019b, *Worlds of the Bourgeoisie*, w: Christof Dejung, David Motadel i Jürgen Osterhammel (red.), *The Global Bourgeoisie. The Rise of the Middle Classes in the Age of Empire*, Princeton: Princeton University Press, s. 1–42.
Denord Francois, Mikael Palme i Bertrand Réau, 2020, *Researching Elites and Power: Theory, Methods, Analyses*, Cham: Springer.
Dietz Sarah, 2013, *Bradford Mills at Marki, Poland: 'A Second Edition of Saltaire'*, „Saltaire Village History Archive", https://saltairevillage.info/saltaire_history_0043_Bradford_Mills_at_Marki_by_Sarah_Dietz.pdf (dostęp: 6 XI 2025).
Dietz Sarah, 2016, *British Entrepreneurship in Poland. A Case Study of Bradford Mills at Marki near Warsaw, 1883–1939*, London: Routledge.
Dietz Sarah, 2020, *Entrepreneurship in the Age of Empire. Colonialism, Collaboration and Exploitation*, London: Routledge.
Díez-Minguela Alfonso, Rafael González-Val, Julio Martinez-Galarraga, M. Teresa Sanchis i Daniel A. Tirado, 2020, *The Long-Term Relationship Between Economic Development and Regional Inequality: South-West Europe, 1860–2010*, „Papers in Regional Science" 99: 479–508.
Dzierzbicka Katarzyna, 2018, *120. rocznica odsłonięcia pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie*, „Stolica. Warszawski Magazyn Ilustrowany" 11–12: 32–36.
Dziuba Dariusz Tadeusz, 2006, *Giełdy i ich archetypy na ziemiach polskich*, Warszawa: Difin.
Eisenbach Artur, 1965, *Struktura społeczna Królestwa w świetle schematów fiskalnych*, w: Witold Kula (red.), *Społeczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 22–64.
Epsztein Tadeusz, 2010, *Ziemianie bez ziemi. Byli właściciele ziemscy w PRL. Od reformy rolnej do III RP*, w: Andrzej Nowak (red.), *Ofiary imperium. Imperia jako ofiary: 44 spojrzenia*, Warszawa: IPN, IH PAN, s. 529–542.
Felice Emanuele, 2011, *Regional Value Added in Italy, 1891–2001, and the Foundation of a Long-Term Picture*, „The Economic History Review" 64: 929–950.
Fellman Susanna, 2014, *Prosopographic Studies of Business Leaders for Understanding Industrial and Corporate Change*, „Business History" 56: 5–21.
Ferguson Niall, 2016a, *Dom Rothschildów*, t. 1: *Prorocy finansów 1879–1848*, tłum. Katarzyna Bażyńska-Chojnacka i Piotr Chojnacki, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
Ferguson Niall, 2016b, *Dom Rothschildów*, t. 2: *Bankierzy świata 1949–1999*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
Fleck Hans-Georg, 1993, *Wprowadzenie*, w: Ryszard Kołodziejczyk i Roman Benedykciuk (red.), *Tradycje liberalne w Polsce: sympozjum historyczne, Konstancin-Jeziorna, 17–19 XI 1992*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, s. I–III.

Fowler Bridget, 2007, *The Obituary as Collective Memory*, London: Routledge.
Frontczak Beata, 2021, *Niepublikowane archiwalia dotyczące Fabryki Fajansu, Porcelany i Naczyń Kamiennych w Ćmielowie oraz naczynia z ćmielowskich serwisów porcelanowych Druckich-Lubeckich w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Opuscula Musealia" 28: 23–56.
Gąsowski Tomasz, 1999, *From Austeria to the Manor. Jewish Landowners in Autonomous Galicia*, „Polin. Studies in Polish Jewry" 12: *Focusing on Galicia: Jews, Poles and Ukrainians 1772–1918*, s. 120–136.
Gellner Ernest, 2018, *Economic Interpretation of History*, w: *The New Palgrave Dictionary of Economics*, London: Palgrave Macmillan UK, s. 3352–3359.
Gerschenkron Alexander, 1962, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Harvard: Harvard University Press.
Gerschenkron Alexander, 1965, *Agrarian Policies and Industrialization: Russia, 1861–1914*, „Cambridge Economic History of Europe" 6: 706–800.
Gilding Michael, 2005, *Families and Fortunes. Accumulation, Management Succession and Inheritance in Wealthy Families*, „Journal of Sociology" 41: 29–45.
Glucksberg Luna i Roger Burrows, 2016, *Family Offices and the Contemporary Infrastructures of Dynastic Wealth*, „Sociologica" 2: 1–23.
Godlewski Jan, 2009, *Przemysł cukrowniczy w Królestwie Polskim 1870–1914*, Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku.
Goldsmith Raymond William, 1961, *The Economic Growth of Tsarist Russia 1860–1913*, „Economic Development and Cultural Change" 9: 441–475.
Good David F. i Tongshu Ma, 1999, *The Economic Growth of Central and Eastern Europe in Comparative Perspective, 1870–1989*, „European Review of Economic History" 3: 103–137.
Gospodarczyk Marta, 2024, *Polish Peasant in Poland. Peasants in the Narratives of Polish Nation-Building*, w: Marta Bucholc (red.), *Established-Outsiders Relations in Poland: Reconfiguring Elias and Scotson*, Cham: Springer International Publishing, s. 83–107.
Gramsci Antonio, 1961, *Pisma wybrane*, t. 1–2, tłum. Barbara Sieroszewska, Warszawa: Książka i Wiedza.
Gregg Amanda G., 2020, *Factory Productivity and the Concession System of Incorporation in Late Imperial Russia, 1894–1908*, „American Economic Review" 110: 401–427.
Gregory Paul R., 2004, *Russian National Income, 1885–1913*, Cambridge: Cambridge University Press.
Grochowalski Wojciech, 2014, *Antoni Wolff h. Postęp – ostatni dziedzic Cielądza [1869–1939]*, „Notatnik Rawski" 17: 35–42.
Grochulska Barbara i Witold Pruss, 1983, *Z dziejów rzemiosła warszawskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Gronczewska Anna, 2009, *Rodzina Grohmanów tworzyła potęgę Łodzi*, „Polska. Dziennik Łódzki. Magazyn Rodzinny" 17 X, s. 2.
Gronczewska Anna 2013, *Historia jednej fabryki, czyli od rodu Finsterów do „Dywilanu"*, „Dziennik Łódzki" 28 IX 2014, https://dzienniklodzki.pl/historia-jednej-fabryki-czyli-od-rodu-finsterow-do-dywilanu/ar/3581823 (dostęp: 17 V 2025).
Grosfeld Irena i Ekaterina Zhuravskaya, 2015, *Cultural vs. Economic Legacies of Empires. Evidence from the Partition of Poland*, „Journal of Comparative Economics" 43: 55–75.
Gruszczyńska Marianna, 2019, *Nowca Władysław*, w: Stanisław Kunikowski (red.), *Włocławski słownik biograficzny*, t. 8, Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe, s. 122–124.
Grzegorczyk Arkadiusz (red.), 2010, *Ilustrowana encyklopedia historii Łodzi. Poznaj dzieje swojego miasta*, z. 5: *Druga połowa XIX wieku. Czasy wielkiego kapitału*, Łódź: Urząd Miasta Łodzi.
Hart Keith, 2022, *Self in the World. Connecting Life's Extremes*, New York–Oxford: Berghahn Books.
Hensel Joanna, 1974, *Mecenat finansjery warszawskiej w zakresie plastyki w drugiej połowie XIX wieku*, w: Ryszard Kołodziejczyk (red.), *Dzieje burżuazji w Polsce. Studia i materiały*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 31–100.

Hensel Joanna, 1979, *Burżuazja warszawska drugiej połowy XIX w. w świetle akt notarialnych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Hobsbawm Eric J., 1992, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press.
Hobsbawm Eric J., 2014, *Wiek kapitału: 1848–1875*, tłum. Marcin Starnawski, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
Hofmann Andreas R., 2004, *The Biedermanns in the 1905 Revolution. A Case Study in Entrepreneurs' Responses to Social Turmoil in Łódź*, „Slavonic and East European Review" 82: 27–49.
Ihnatowicz Ireneusz, 1956, *Z badań nad kapitałem obcym w przemyśle łódzkim w latach 1860–1880*, „Kwartalnik Historyczny" 63: 246–254.
Ihnatowicz Ireneusz, 1965, *Przemysł łódzki w latach 1860–1900*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
Ihnatowicz Ireneusz, 1972, *Burżuazja warszawska*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Jabłkowski Feliks, 2005, *Dom Towarowy Bracia Jabłkowscy: romans ekonomiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Iskry.
James Harold, 2006, *Family Capitalism: Wendels, Haniels, Falcks, and the Continental European Model*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
James Harold, 2012, *Krupp: A History of the Legendary German Firm*, Princeton: Princeton University Press.
Janicka Joanna, 2000, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, Lublin: Norbertinum.
Janowski Maciej, 1998, *Polska myśl liberalna do 1918 roku*, Kraków: Znak, Fundacja im. Stefana Batorego.
Jaros Jerzy, 1984, *Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich*, Katowice: Śląski Instytut Naukowy.
Jasiecki Krzysztof, 2010, *O nieznanych, z reguły nie badanych kręgach bogactwa*, w: Maria Jarosz (red.), *Polacy równi i równiejsi*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, s. 71–118.
Jaszczuk Andrzej, 1993, *Liberalny pozytywizm w Królestwie Polskim i w Petersburgu 1870–1905 r.*, w: Ryszard Kołodziejczyk i Roman Benedykciuk (red.), *Tradycje liberalne w Polsce: sympozjum historyczne, Konstancin-Jeziorna, 17–19 XI 1992*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, s. 27–37.
Jaszczuk Andrzej, 1999, *Liberalna Atlantyda. Główne nurty liberalizmu polskiego 1870–1939 r.*, Warszawa: KB.
Jaworski Piotr, 2015, *Towarzystwa muzyczne w Królestwie Polskim (1870–1914)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 81: 91–107.
Jedlicki Jerzy, 1988, *Jakiej cywilizacji Polacy potrzebują. Studia z dziejów idei i wyobraźni XIX wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Jezierski Andrzej, 1967, *Handel zagraniczny Królestwa Polskiego, 1815–1914*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Jezierski Andrzej i Cecylia Leszczyńska, 2003, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa: Key Text Wydawnictwo.
Jeziorański Leon (red.), 1904, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1904*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.
Jeziorański Leon (red.), 1905, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1905*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.
Jeziorański Leon (red.), 1906, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1906*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.
Jeziorański Leon (red.), 1907, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1907*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.
Jeziorański Leon (red.), 1908, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1908*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.

Jeziorański Leon (red.), 1910, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1909*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.
Jeziorański Leon (red.), 1911a, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1910*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.
Jeziorański Leon (red.), 1911b, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1911*, Warszawa: Stowarzyszenie Techników.
Jodłowski Antoni, 1993, *Pałac w Konstantynowie*, Biała Podlaska: Muzeum Okręgowe w Białej Podlaskiej.
Kacprzak Dariusz, 2012, *Pamięć fabrykanckiej Atlantydy*, „Herito. Dziedzictwo, Kultura, Współczesność" 8(3): 204–219, https://www.academia.edu/2066419/Pami%C4%99%C4%87_fabrykanckiej_Atlantydy_Remembering_an_industrialist_s_Atlantis (dostęp: 20 III 2026).
Kacprzak Dariusz, 2015, *Kolekcje ziemi obiecanej. Zbiory artystyczne łódzkiej burżuazji wielkoprzemysłowej w latach 1880–1939*, Warszawa: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, https://www.nim.gov.pl/files/publications/14/Kolekcje%20Ziemi%20Obiecanej%20internet.pdf (dostęp: 20 III 2026).
Kahan Arcadius, 1967, *Government Policies and the Industrialization of Russia*, „The Journal of Economic History" 27: 460–477.
Kałuda Edward, 2008, *August Haertig: z domku tkacza do pałacu*, „Przegląd Włókienniczy – Włókno, Odzież, Skóra" 3: 15–16.
Kamiński Tadeusz M., 1990, *Koncepcje polityczne Józefa Kościelskiego*, w: Sławomir Kalembka (red.), *Studia z dziejów polskiej myśli politycznej. Polska myśl polityczna w dzielnicy pruskiej w XIX w.*, Toruń: UMK, s. 143–147.
Kapuścińska-Kmiecik Natalia, 2012, *Świat dziecka ziemiańskiego. Antologia źródeł,* Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Kardyś Piotr i Bartosz Wosiek, 2013, *Księga kar pieniężnych Odlewni Żelaza i Emalierni „Kamienna" – Jan Witwicki*, „Z Dziejów Regionu i Miasta. Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej" 4: 169–176.
Kay Carolyn Helen, 2002, *Art and the German Bourgeoisie. Alfred Lichtwark and Modern Painting in Hamburg, 1886–1914*, Toronto: University of Toronto Press.
Kazimierski Józef, 1993, *Hielle i Diettrichowie oraz ich rola w rozwoju Żyrardowa (1857–1918)*, w: R. Kołodziejczyk (red.), *Image przedsiębiorcy gospodarczego w Polsce w XIX i XX wieku*, Warszawa: Instytut Historii PAN, s. 161–166.
Kempa Andrzej i Marek Szukalak, 2001, *Żydzi dawnej Łodzi. Słownik biograficzny*, Łódź: Oficyna Bibliofilów.
Kieniewicz Stefan, 1971, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Kita Jarosław, 2015, *Banks in Łódź and Their Pre-1918 Activities*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku" 15: 23–37.
Klein Alexander, Max-Stephan Schulze i Tamás Vonyó, 2017, *How Peripheral Was the Periphery? Industrialization in East Central Europe since 1870*, w: Kevin H. O'Rourke i Jeffrey G. Williamson (red.), *The Spread of Modern Industry to the Periphery since 1871*, Oxford University Press, s. 63–90.
Klemantowicz Dariusz, 1998, *Aktywność gospodarcza Jana i Kazimierza Arkuszewskich jako przedstawicieli kapitału polskiego na terenie Łodzi i Królestwa Polskiego do roku 1914*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 63: 115–135.
Klemantowicz Dariusz, 2009, *Wojciech Kossak a burżuazja łódzka*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku" 6: 123–130.
Klemantowicz Dariusz, 2010, *Aktywność ziemian w przemyśle powiatu sieradzkiego przed I wojną światową*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku" 8: 261–273, https://repozytorium.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/12144/19-261_273-Klemantowicz.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 16 IX 2026).
Kochanowicz Jacek, 2006a, *Backwardness and Modernization. Poland and Eastern Europe in the 16th–20th Centuries*, Aldershot (Burlington): Ashgate.

Kochanowicz Jacek, 2006b, *Polish Kingdom. Periphery as a Leader. Paper Prepared for the XIV International Economic History Congress in Helsinki, Finland, August 21–25, 2006*, w zbiorach autorów.

Kochanowicz Jacek, 2014, *The Curse of Discontinuity. Poland's Economy in a Global Context, 1820–2000*, „Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte / Economic History Yearbook" 55: 129–148.

Kochanowicz Jacek, 2016, *A Periphery at the Centre of Attention. Economic History Poland*, w: Francesco Boldizzoni i Pat Hudson (red.), *Routledge Handbook of Global Economic History*, London: Routledge, s. 214–229.

Kołodziejczyk Arkadiusz, 1999, *Maria Holder-Eggerowa (1875–1941). Z dziejów obozu narodowego na Podlasiu*. „Szkice Podlaskie" 7: 193–205, https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/szkice-podlaskie/1999-tom-7/szkice_podlaskie-r1999-t7-s193-205.pdf (dostęp: 6 XI 2025).

Kołodziejczyk Ryszard, 1957, *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kołodziejczyk Ryszard, 1961, *Bohaterowie nieromantyczni. O pionierach kapitalizmu w Królestwie Polskim*, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Kołodziejczyk Ryszard, 1974, *Dzieje burżuazji w Polsce*, t. 1: *Studia i materiały*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Kołodziejczyk Ryszard, 1979a, *Burżuazja polska w XIX i XX wieku*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Kołodziejczyk Ryszard, 1979b, *Miasta, mieszczaństwo, burżuazja w Polsce w XIX w. Szkice i rozprawy historyczne*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kołodziejczyk Ryszard, 1980, *Dzieje burżuazji w Polsce*, t. 2: *Studia i materiały*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Kołodziejczyk Ryszard, 1983a, *Dzieje burżuazji w Polsce*, t. 3: *Studia i materiały*, Wrocław: Ossolineum.

Kołodziejczyk Ryszard, 1983b, *Jan Bloch (1836–1902). Szkic do portretu „króla polskich kolei"*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Kołodziejczyk Ryszard, 1993, *Image przedsiębiorcy gospodarczego w Polsce w XIX i XX wieku*, Warszawa: Instytut Historii PAN.

Kołodziejczyk Ryszard i Roman Benedykciuk (red.), 1993, *Tradycje liberalne w Polsce: sympozjum historyczne, Konstancin-Jeziorna, 17–19 XI 1992*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Kołodziejczyk Ryszard i Ryszard Gradowski, 1974, *Zarys dziejów kapitalizmu w Polsce*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Korom Philipp, 2020, *The Prestige Elite in Sociology. Toward a Collective Biography of the Most Cited Scholars (1970–2010)*, „The Sociological Quarterly" 61: 128–163.

Korom Philipp, Mark Lutter i Jens Beckert, 2015, *The Enduring Importance of Family Wealth. Evidence from the "Forbes 400", 1982 to 2013*, „MPIfG Discussion Paper" 15/8, https://hdl.handle.net/10419/125443 (dostęp: 20 III 2026).

Koryś Piotr, 2018, *Poland From Partitions to EU Accession. A Modern Economic History, 1772–2004*, Cham: Palgrave Macmillan / Springer.

Koryś Piotr, 2025, *Pożegnanie z pańszczyzną. Historia gospodarcza Polski od rozbiorów do dziś*, Warszawa: Wydawnictwo WEI.

Koryś Piotr i Maciej Grabski, 2024, *Wojna światów? Wpływ transformacji systemowej na kariery elit związków zawodowych OPZZ i NSZZ „Solidarność" z lat 1980–1986: ujęcie prozopograficzne*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych" 86: 195–221.

Koryś Piotr i Maciej Tymiński, 2018, *Economic Growth on the Periphery. Estimates of GDP per capita of the Congress Kingdom of Poland (for Years 1870–1912)*, „Working Papers of Faculty of Economic Sciences of University of Warsaw" 2(261), http://doi.org.10.26405/WP/WNE/2018/261/002 (dostęp: 20 III 2026).

Koryś Piotr i Maciej Tymiński, 2021, *Economic Growth on the Periphery. Estimates of GDP per capita of the Congress Kingdom of Poland (for Years 1870–1912)*, „European Review of Economic History" 26(2): 284–301.

Koryś Piotr i Marcin Wroński, 2025, *The Impact of Railway on the Regional Economic Development and Social Mobility in the Congress Kingdom of Poland*, „Working Papers of Faculty of Economic Sciences of University of Warsaw" 7(470), https://www.wne.uw.edu.pl/application/files/4217/4229/6453/WNE_WP470.pdf (dostęp: 20 III 2026).

Kostrowicka Irena, Zbigniew Landau i Jerzy Tomaszewski, 1964, *Zarys historii gospodarczej Polski XIX i XX wieku*, cz. 1, Warszawa: Szkoła Główna Planowania i Statystyki.

Kostrowicka Irena, Zbigniew Landau i Jerzy Tomaszewski, 1984, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, wyd. 4 uzup., Warszawa: Książka i Wiedza.

Koszutski Stanisław, 1905, *Rozwój ekonomiczny Królestwa Polskiego w ostatniem trzydziestoleciu, 1870–1900 r.*, Warszawa: Księgarnia Naukowa.

Kowalska-Glikman Stefania, 1979, *Prawda i legenda o Janie i Wincentym Norblinach*, „Przegląd Historyczny" 70(1): 99–106.

Kozaczka Marian, 2009, *Poczet ordynatów zamoyskich*, Lublin: Norbertinum.

Koziorowski Leszek, 2017, *Katalog spółek akcyjnych Polski międzywojennej i akcji emitowanych przez te spółki*, Warszawa: nakładem autora.

Krasucki Michał, 2010, *Warszawskie dziedzictwo postindustrialne*, Warszawa: Fundacja Hereditas, https://varsavianista.pl/ksiazki/warszawskie_dziedzictwo_postindustrialne.pdf (dostęp: 19 III 2025).

Krzemiński Tomasz i Aneta Niewęgłowska, 2021, *Zrozumieć przeszłość 3: Podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres rozszerzony*, Warszawa: Nowa Era.

Kubiak Władysław, 2011, *Kronenberg Leopold Julian*, w: Stanisław Kunikowski (red.), *Włocławski słownik biograficzny*, t. 6, Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe, s. 61–64.

Kuczyński Ernest (red.), 2012, *Administracja ziemi dobrzyńskiej w latach 1918–1939*, Włocławek: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku.

Kula Witold, 1955, *Kształtowanie się kapitalizmu w Polsce*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kulikov Volodymyr, 2017, *The Hundred Largest Employers in the Russian Empire, circa 1913*, „The Business History Review" 91: 735–765.

Kulikov Volodymyr i Martin Kragh, 2019, *Big Business in the Russian Empire. A European Perspective*, „Business History" 61(2): 299–321.

Kusiński Jacek, Bonisławski Ryszard, Janik Maciej, 2009, *Księga fabryk Łodzi*, Łódź: Wydawnictwo Jacek Kusiński.

Kuźko Wanda, 2000, *Biedermannowie. Dzieje rodziny i fortuny 1730–1945*, Łódź: Literatura.

Landau Zbigniew, 1971, *Oligarchia finansowa Drugiej Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczny" 61: 75–92.

Landau Zbigniew i Jerzy Tomaszewski, 1968, *Anonimowi władcy. Z dziejów kapitału obcego w Polsce (1918–1939)*, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Landau Zbigniew i Jerzy Tomaszewski, 1995, *Bank Handlowy w Warszawie S.A. Zarys dziejów 1870–1995*, Warszawa: Muza.

Landau-Czajka Anna, 2006, *Syn będzie Lech... Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN.

Landes David S., 2000, *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są tak bogaci, a inni tak ubodzy*, tłum. Hanna Jankowska, Warszawa: Muza.

Leszczyńska Cecylia, 2023, *Miejsce banków w rozwoju gospodarczym ziem polskich w latach 1870–1913*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences" 2(27): 37–75.

Leszczyński Adam, 2020, *Ludowa historia Polski*, Warszawa: Wydawnictwo WAB.

Leśniewska J. Ewa, 1989, *Sukcesy sportowe łęczyńskiej stajni wyścigowej Henryka Blocha*, „Merkuriusz Łęczyński" 4: 10–13.

Leśniewska J. Ewa, 2020, *Jan Gotlieb Bloch (1836–1902) i dzieje rodu*, Krosno: Wydawnictwo Ruthenus – Rafał Barski.

Lubinski Christina, Jeffrey Fear i Paloma Fernández Pérez, 2013, *Family Multinationals. Entrepreneurship, Governance, and Pathways to Internationalization*, London: Routledge.

Luxemburg Rosa, 1898, *Die Industrielle Entwicklung Polens*, Leipzig: Duncker & Humblot.
Lychakov Nikita, 2024, *Corporations and partnerships. Factory productivity in late Imperial Russia*, „Explorations in Economic History" 94, https://doi.org/10.1016/j.eeh.2024.101621 (dostęp: 20 III 2026).
Lychakov Nikita, Dmitrii Saprykin i Nadia Vanteeva, 2022, *Comparative Labour Productivity in British and Russian Manufacturing, circa 1908*, „Economic History of Developing Regions" 37: 170–200.
Łapa Małgorzata, 2013, *Gmina Starozakonnych Miasta Łodzi w latach I wojny światowej*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku" 11: 45–65.
Łazor Jerzy, 2024, *The Political Economy of Interwar Foreign Investment. Economic Nationalism and French Capital in Poland, 1918–1939*, London: Routledge.
Łoza Stanisław, 1932–1935, *Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach*, t. 1–3, Warszawa: Wydawnictwo i Druk Zakładów Graficznych Galewski i Dau.
Magnin Eric i Nikolay Nenovsky, 2022, *Diversity of Capitalism in Central and Eastern Europe. Dependent Economies and Monetary Regimes*, Cham: Palgrave Macmillan.
Majewska Aleksandra, Barbara Majewska-Luft i Zdzisław Zaborski, 2016, *Historia Fabryki Ołówków St. Majewski w Pruszkowie 1889–1948*, Pruszków: Książnica Pruszkowska im. Henryka Sienkiewicza.
Małkowska-Bieniek Ewa, 2019, *Wspólnicy i rywale. Koleje życia Kronenbergów i Blochów*, Warszawa: Wydawnictwo CM.
Markwart Zbigniew, 2012, *Polityka realna. Zarys działalności i programu stronnictwa petersburskich realistów (1859–1906)*, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej.
Markwart Zbigniew, 2019, *Erazm Piltz o wojnach i ich skutkach dla sytuacji Polski*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio G (Ius)" 66: 139–166.
Marzec Wiktor, 2013, *The 1905–1907 Revolution in the Kingdom of Poland. Articulation of Political Subjectivities among Workers*, „Contention. The Multidisciplinary Journal of Social Protest" 1: 53–72.
Matuszewski Mariusz, 2015, *Konstanty Broel-Plater (1872–1927). Biografia i wybór pism*, Końskie: Wydawnictwo Arslibris.
Mayer Arno J., 1981, *The Persistence of the Old Regime. Europe to the Great War*, New York: Pantheon Books.
McCloskey Deirdre N., 2017, *Burżuazyjna godność. Dlaczego ekonomia nie potrafi wyjaśnić współczesnego świata*, tłum. Jan Lewiński i Marcin Zieliński, Wrocław: Instytut Ludwiga von Misesa.
McKay John P., 2015, *Pioneers for Profit. Foreign Entrepreneurship and Russian Industrialization, 1885–1913*, Chicago: University of Chicago Press.
Mieses Mateusz, 1991, *Z rodu żydowskiego. Zasłużone rodziny polskie krwi niegdyś żydowskiej*, Warszawa: Wema.
Minakowski Marek Jerzy, 2019, *House of Networks. The Polish-Lithuanian Senate (1569–1795) as Parliamentary Representation of the National Social Network (of Women?)*, „Przeszłość Demograficzna Polski" 41: 33–56.
Missalowa Gryzelda, 1975, *Studia nad powstaniem łódzkiego okręgu przemysłowego: 1815–1870*, t. 3: *Burżuazja*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.
Missalowa Gryzelda i Janina Schoenbrenner, 1952, *Historia Polski*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
Misztal Stanisław, 1970, *Przemiany w strukturze przestrzennej przemysłu na ziemiach polskich w latach 1860–1965*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Mokyr Joel, 2010, *The Enlightened Economy. An Economic History of Britain 1700–1850*, New Haven: Yale University Press.
Morawski Wojciech, 1998, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa: Muza.
Morawski Wojciech, 2010, *Dzieje gospodarcze Polski*, Warszawa: Difin.
Muszyński Zygmunt R., 2003, *Wacław Kazimierz Kuszell*, „Wiadomości Ziemiańskie" 14–15: 23.

Nagy Zsófia, 2017, *Remembering Lives, Changing Regimes. An Analysis of Hungarian Obituaries (1961–2000)*, „Memory Studies" 12(2): 1–18.
Nałęcz Daria, 1994, *Sen o władzy. Inteligencja wobec niepodległości*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
Nejman Elżbieta Halina, 2022, *Rodziny ziemiańskie i ich majątki w okolicach Szadku*, „Biuletyn Szadkowski" 12: 171–190, https://czasopisma.uni.lodz.pl/biuletynszadkowski/article/download/15287/14835/37133 (dostęp: 6 XI 2025).
North Douglass Cecil, 1990, *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
Nowak Mariusz, 2010, *Dzieje rodu hrabiów Zamoyskich (gałąź na Podzamczu i Maciejowicach) – zarys problemu*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego" 2: 61–77, https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/rocznik-lubelskiego-towarzystwa-genealogicznego/2010-tom-2/rocznik_lubelskiego_towarzystwa_genealogicznego-r2010-t2-s61-77.pdf (6 XI 2025).
Nowak Mariusz, 2014, *Dzieje przecławickiej linii hrabiów Wielopolskich w XIX–XX wieku – zarys problemu*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego" 6: 125–152.
Olejniczak Tomasz, Anna Pikos i Rafał Staszek vel Staszewski, 2024, *Polskie monografie przedsiębiorstw i historie korporacyjne z perspektywy analizy gatunkowej oraz historiografii*, „Dzieje Najnowsze" 56: 5–44.
Owen Thomas C., 2006, *RUSCORP: A Database of Corporations in the Russian Empire, 1700–1914*, „Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor]" 2006-01-12, https://doi.org/10.3886/ICPSR09142.v3 (dostęp: 20 III 2026).
Pak Susie J., 2013, *Gentlemen Bankers. The World of JP Morgan*, Cambridge (MA): Harvard University Press.
Pieczewski Andrzej, 2019, *Samodzierżawie a rozwój gospodarczy Królestwa Polskiego w ujęciu Jana Gottlieba Blocha*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Pierzchała Wiesław, 2013a, *Szaja Rosenblatt – łódzki potentat bez pałaców*, „Dziennik Łódzki" 31 III, https://dzienniklodzki.pl/szaja-rosenblatt-lodzki-potentat-bez-palacow/ar/794040 (dostęp: 31 V 2025).
Pierzchała Wiesław, 2013b, *Wezuwiusz w pałacu Haertiga przy Piotrkowskiej w Łodzi*, „Dziennik Łódzki" 5 V, https://dzienniklodzki.pl/wezuwiusz-w-palacu-haertiga-przy-piotrkowskiej-w-lodzi/ar/885268 (dostęp: 5 V 2025).
Pierzchała Wiesław, 2015, *Drugie życie łódzkiej fabryki Hugona Wulfsohna*, „Dziennik Łódzki" 26 XII, https://dzienniklodzki.pl/drugie-zycie-lodzkiej-fabryki-hugona-wulfsohna/ar/c3-9227363 (dostęp: 22 II 2025).
Pierzchała Wiesław, 2016, *Zapomniany krajobraz. Łódź, którą możecie tylko pamiętać*, „Dziennik Łódzki" 1 II, https://dzienniklodzki.pl/zapomniany-krajobraz-lodz-ktora-mozecie-tylko-pamietac/ar/9349422 (dostęp: 31 V 2025).
Pietrzak-Pawłowska Irena, 1967, *Zakłady przemysłowe w Polsce XIX i XX wieku. Studia i materiały*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
Piketty Thomas, 2015, *Kapitał w XXI wieku*, tłum. Andrzej Bilik, Warszawa: Krytyka Polityczna.
Pilarska Martyna Elżbieta, 2019, *Zapomniane dziedzictwo – szlakiem siemianowickich ewangelików*, „Turystyka Kulturowa" 6: 45–60.
Pipes Richard, 2022, *Rosja carów*, tłum. Władysław Jeżewski, Warszawa: Bellona.
Porter-Szűcs Brian, 2011, *Gdy nacjonalizm zaczął nienawidzić. Wyobrażenia nowoczesnej polityki w dziewiętnastowiecznej Polsce*, tłum. Agnieszka Nowakowska, Sejny: Pogranicze.
Poulantzas Nicos Ar, 1978, *State, Power, Socialism*, London: NLB.
Proksa Michał i Monika Zub, 2017, *Ewangelickie kościoły w Tomaszowie Mazowieckim. Próba analizy przestrzenno-użytkowej i architektonicznej*, „Czasopismo Inżynierii Lądowej, Środowiska i Architektury" 64(3/II): 277–290.
Pruss Witold, 1977, *Rozwój przemysłu warszawskiego w latach 1864–1914*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
PSB: *Polski słownik biograficzny*, t. 1–56, Kraków–Warszawa–Wrocław 1935–2025.

Pustuła Zbigniew, 1968, *Początki kapitału monopolistycznego w przemyśle hutniczo-metalowym Królestwa Polskiego (1882–1900)*, Warszawa: PWN.
Puś Wiesław, 1984, *Przemysł Królestwa Polskiego w latach 1870–1914. Problemy struktury i koncentracji*, Łódź: Uniwersytet Łódzki.
Puś Wiesław, 1997, *Rozwój przemysłu w Królestwie Polskim 1870–1913*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Puś Wiesław, 2001, *Żydzi w Łodzi w latach zaborów 1793–1914*, wyd. 2, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Puś Wiesław, 2010, *Industrializacja ziem polskich w historiografii a problem udziału ziemiaństwa w tym procesie w XIX i na początku XX w.*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku" 7: 7–19.
Puś Wiesław, 2013, *Statystyka przemysłu Królestwa Polskiego w latach 1879–1913. Materiały źródłowe*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Puś Wiesław, 2018, *Przemysł w majątkach ziemiańskich Królestwa Polskiego w latach 1879–1913*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy.
Puś Wiesław i Stanisław Liszewski (red.), 1991, *Dzieje Żydów w Łodzi, 1820–1944. Wybrane problemy*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Pytlas Stefan, 1992, *Wielka burżuazja przemysłowa Łodzi do 1914 r.*, „Acta Universitatis Lodziensis: Folia Historica" 47: 23–33.
Pytlas Stefan, 1994, *Łódzka burżuazja przemysłowa w latach 1864–1914*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Radzik Tadeusz, Adam A. Witusik i Jan Ziółek (red.), 1996, *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo UMCS, https://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/20989/Slownik_biograficzny_miasta_Lublina_T2.pdf (dostęp: 22 II 2025).
Radziwiłł Maciej i Aleksander Kaczorowski, 2025, *Radziwiłł: Aleksander Kaczorowski rozmawia z Maciejem Radziwiłłem*, Warszawa: Iskry.
Rauszer Michał, 2021, *What Nation? Peasants, Memory and National Identity in Poland*, „Nations and Nationalism" 27(2): 467–481.
Reychman Kazimierz, 1936, *Szkice genealogiczne. Serja I*, Warszawa: F. Hoesick.
Rokkan Stein, 1980, *Territories, Centres, and Peripheries. Toward a Geoethnic-Geoeconomic-Geopolitical Model of Differentiation within Western Europe*, w: Jean Gottmann (red.), *Centre and Periphery. Spatial Variations in Politics*, Beverly Hills–London: Sage, s. 163–204.
Rolf Malte, 2016, *Rządy imperialne w Kraju Nadwiślańskim. Królestwo Polskie i cesarstwo rosyjskie (1864–1915)*, tłum. Wojciech Włoskowicz, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
Rosołowski Marcin, Andrzej Krajewski, Arkadiusz Bińczyk i Wojciech Kwilecki, 2018, *Poczet przedsiębiorców polskich: od Piastów do 1939 roku*, Warszawa: Magam.
Rostkowski Zbigniew, 2006, *Dobra starowiejskie w latach rządów Sergiusza i Marii z hr. Jezierskich książąt Golicynów (1839–1878)*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego" 12: 72–99.
Rynkowska Anna, 1970, *Ulica Piotrkowska*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.
Rzeczycka Monika i Izabela Trzcińska (red.), 2013, *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939*, t. 1: *Teozofia i antropozofia*, Gdańsk–Sopot: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
Schirmer Marcin K., 2019, *Słynne rody. Wybitni polscy przemysłowcy, artyści, politycy i naukowcy*, Warszawa: Sport i Turystyka.
Scriptor [Erazm Plitz], 1903, *Nasze stronnictwa skrajne*, Kraków.
Sernyonov Alexander, 2012, *Russian Liberalism and the Problem of Imperial Diversity*, w: Matthew P. Fitzpatrick (red.), *Liberal Imperialism in Europe*, New York: Palgrave Macmillan US, s. 67–89.
Sętowski Juliusz, 2004, *Markusfeldowie. Wizerunek rodu częstochowskich przemysłowców, filantropów i społeczników*, w: Jerzy Mizgalski (red.), *Żydzi częstochowianie. Współistnienie, holocaust, pamięć*, Częstochowa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 227–230.

Shepelev Leonid, 1973, *Akcjioniernyje Kompanii w Rossii*, Leningrad: Nauka.
Siennicka Mariola, 1998, *Rodzina burżuazji warszawskiej i jej obyczaj*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.
Siermiński Michał, 2015, *Dziedzictwo luksemburgizmu a kwestia niepodległości Polski*, „Nowa Krytyka. Czasopismo Filozoficzne" 34: 83–102.
Skarga Barbara, 1964, *Narodziny pozytywizmu polskiego, 1831–1864*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Skodlarski Janusz i Andrzej Pieczewski, 2014, *Rola Żydów w życiu gospodarczym ziem polskich*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Skrzydło Leszek, 1999, *Rody fabrykanckie*, Łódź: Oficyna Bibliofilów.
Skrzydło Leszek, 2007, *Rody nie tylko fabrykanckie*, Łódź: Oficyna Bibliofilów.
Smoczyński Rafał i Tomasz Zarycki, 2017, *Totem inteligencki. Arystokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
Smoczyński Rafał i Tomasz Zarycki, 2021, *The Extended Family. Descendants of Nobility in Post-communist Poland*, „Communist and Post-Communist Studies" 54: 157–175.
Sosnowska Anna, 2004, *Zrozumieć zacofanie. Spory historyków o Europę Wschodnią, 1947–1994*, Warszawa: Trio.
Sosnowska Joanna, 2012, *German Education in Łódź before 1914 – the Organization, Structure, and the Directions of Development*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy" 2018, 3–4: 59–82.
Sowa Jan, 2011, *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*, Kraków: Universitas.
Srzednicki Czesław, 2007, *Początki polskiego przemysłu cementowego – Jan i Stanisław Ciechanowscy*, „Cement, Wapno, Beton" 5: 211–217.
Stankiewicz Zygmunt, 1974, *Zygmunt Wielopolski w okresie popowstaniowym. Z dziejów ugody*, „Kwartalnik Historyczny" 81: 267–287.
Stefański Krzysztof, 2009, *Ludzie, którzy zbudowali Łódź. Leksykon architektów i budowniczych miasta (do 1939 r.)*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy.
Stefański Krzysztof, 2014, *Wielkie rody fabrykanckie Łodzi i ich rola w ukształtowaniu oblicza miasta*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy.
Steinhagen Maria Eliza, 2003, *Kruschowie. Historia rodu*, Łódź: Wydawnictwo Literatura.
Stern Philip J., 2023, *Empire, Incorporated. The Corporations that Built British Colonialism*, Cambridge: Harvard University Press.
Surman Jan, 2018, *Universities in Imperial Austria 1848–1918. A Social History of a Multilingual Space*, West Lafayette: Purdue University Press.
Szacki Jerzy, 1994, *Liberalizm po komunizmie*, Kraków: Znak, Fundacja im. Stefana Batorego.
Szram Antoni, 1998, *Inicjatywy budowlane I.K. Poznańskiego jako wyraz mecenatu artystycznego łódzkiego przemysłowca*, Łódź: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego.
Szumski Jakub i Tomasz Zarycki, 2026, *The First "Unmodern" Nation. Germany and Poland's Imperial Exclusion from Modernity*, „European Journal of Social Theory" 2: 271–294.
Szwarc Andrzej, 1996, *Od Wielopolskiego do stronnictwa polityki realnej. Zwolennicy ugody z Rosją, ich poglądy i próby działalności politycznej (1864–1905)*, Warszawa: Warszawska Oficyna Wydawnicza Gryf.
Szymański Marcin Jakub i Błażej Torański, 2016, *Fabrykanci. Burzliwe dzieje łódzkich bogaczy*, Warszawa: Zona Zero.
Tarasiewicz Kordian, 1971, *Kawa po warszawsku. Dzieje firmy „Pluton"*, Warszawa: Gospodarczy Instytut Wydawniczy.
Tisch Daria i Emma Ischinsky, 2023, *Top Wealth and Its Historical Origins. Identifying Entrenched Fortunes by Linking Rich Lists over 100 Years*, „Socius" 9: 23780231231192774.
Trojanowski Stanisław, 1938, *Henryk Jan Bloch. Notatka biograficzna*, „Hejnał" 6: 333–335.
Turnau Irena, 1983, *Polskie skórnictwo*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
Wallerstein Immanuel, 1988, *The Bourgeois(ie) as Concept and Reality*, „New Left Review" 167: 91–106.

Wallerstein Immanuel, 2007, *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, tłum. Katarzyna Gawlicz, Marcin Starnawski, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.

Warchała Michał, 2017, *Liberalism in Poland. Past Experiences – Present Challenges*, w: Marcin Moskalewicz i Wojciech Przybylski (red.), *Understanding Central Europe*, London: Routledge, s. 274–282.

Weber Max, 1994, *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*, tłum. Jan Miziński, Lublin: Wydawnictwo Test.

Wojniłowicz Jerzy, 2003, *Landsberg Aleksander (Abram Lejb)*, w: *Tomaszowski słownik biograficzny*, t. 5, Tomaszów Mazowiecki: Koło Polskiego Towarzystwa Historycznego, Archiwum Państwowe i Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim, s. 22–23.

Wolf Nikolaus, 2008, *Local Comparative Advantage. Agriculture and Economic Development in Poland, 1870–1973*, w: Pedro Lains i Vicente Pinilla (red.), *Agriculture and Economic Development in Europe Since 1870*, London: Routledge, s. 255–285.

Woźniak-Koch Milena, 2024, *Kolekcja i tożsamość. Kolekcjonerstwo warszawskiej burżuazji i inteligencji pochodzenia żydowskiego jako wyraz identyfikacji kulturowo-narodowej (1880–1939)*, Gdańsk: Słowo / obraz terytoria.

Wright Erik Olin, 1982, *Class Boundaries and Contradictory Class Locations*, w: Anthony Giddens i David Held (red.), *Classes, Power, and Conflict. Classical and Contemporary Debate*, Berkeley: University of California Press, s. 112–129.

Wróbel Szymon, 2022, *The Bourgeoisie as Humanity or Inter-Class*, w: Piotr Kulas, Andrzej Waśkiewicz i Stanisław Krawczyk (red.), *Understanding Recognition. Conceptual and Empirical Studies*, London: Routledge, s. 51–64.

Wroński Marcin, 2022, *Wealth Inequality in Interwar Poland*, „Economic History of Developing Regions": 1–40.

Wroński Marcin, 2026, *Bilans niepodległości. Gospodarka II Rzeczypospolitej*, Warszawa: Wydawnictwo PWN.

Wylegała Anna, 2021, *Był dwór, nie ma dworu. Reforma rolna w Polsce*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Zahra Tara, 2023, *Against the World. Anti-Globalism and Mass Politics between the World Wars*, New York: WW Norton & Company.

Zarubin Przemysław, 2025, *Żydowscy przedsiębiorcy w Krakowie i jego okolicach w dobie autonomicznej (1867–1914)*, Kraków: Wydawnictwo Austeria.

Zarycki Tomasz, 2013, *Aleksander Lednicki i los jego środowiska Polonii w Rosji na przełomie XIX i XX wieku jako zwierciadło przemian polskiego pola władzy*, „Sprawy Narodowościowe" 42: 67–83.

Zarycki Tomasz, 2014, *Ideologies of Eastness in Central and Eastern Europe*, London: Routledge.

Zarycki Tomasz, Rafał Smoczyński i Tomasz Warczok, 2022, *Cultural Citizenship without State. Historical Roots of the Modern Polish Citizenship Model*, „Theory and Society" 51: 269–301.

Zarycki Tomasz i Tomasz Warczok, 2014, *Hegemonia inteligencka. Kapitał kulturowy we współczesnym polskim polu władzy – perspektywa „długiego trwania"*, „Kultura i Społeczeństwo" 4: 27–49.

Zhuravskaya Ekaterina, Sergei Guriev i Andrei Markevich, 2024, *New Russian Economic History*, „Journal of Economic Literature" 62: 47–114.

Zysiak Agata, 2021, *"Good" and "Bad" Workers and the Collapse of the Expected Life Course. The Postwar Working Class in Detroit (USA) and Łódź (Poland), 1940s–1980s.*, „East European Politics & Societies" 35: 3–25.

Zysiak Agata, Kamil Śmiechowski, Kamil Piskała, Wiktor Marzec, Kaja Kaźmierska i Jacek Burski, 2018, *From Cotton and Smoke: Łódź – Industrial City and Discourses of Asynchronous Modernity 1897–1994*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Żor Andrzej, 2011, *Kronenberg. Dzieje fortuny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Indeks osób*

A
Abel Fryderyk 131, 132, 395
Abel Jan 395
Abel Teodor 132, 396
Abraham Gary A. 46
Abramowicz Fajga 396
Acemoglu Daron 16
Adamczyk Aneta 178
Ader Iz. 396
Adler J.L. 396
Adler N. 396
Adler Samuel 396
Agnblad Jonas 120
Agthe E. 299, 374
Ajewski Konrad 391
Ajman I. 396
Ajnenkiel Andrzej 54
Akst Emanuel 396
Albrecht Dorota 174
Albrecht Fryderyk 133
Albrecht Juliusz 133, 189, 190
Albrecht Karol Juliusz 133
Albrecht Leon 133, 174, 189
Albrecht Ludwik 91, 109, 131, 133, 189
Aleksander I Romanow 384
Aleksander II Romanow 328, 372
Aleksander III Romanow 247, 285, 311, 318
Alfani Guido 20
Allart Leon 28, 88, 95, 396
Alter Mendel 396
Ambrożewicz W. 396
Amsterdam Adolf 396
Anczewski F. 396
Anderszewski Józef Paweł 396
Andlauer Schürr Helena Benigna 396
Andrzejewski T. 365
Ankowski W. 284
Anstadt Karol 397
Anstadt Rudolf 397
Anstadt Zenon 147, 313

* Indeks obejmuje nazwiska wszystkich osób wymienionych w monografii. W przypadku postaci o tym samym nazwisku i zbliżonych imionach (np. członków rodziny, przodków i potomków) zastosowano dodatkowe uściślenia – tam, gdzie było to możliwe, podano drugie, trzecie lub czwarte imię, aby umożliwić poprawne rozróżnienie. Jeśli dokumenty nie dostarczały jednoznacznych danych pozwalających na identyfikację konkretnej osoby (zwłaszcza w przypadku pełniących określone funkcje w przedsiębiorstwach), indeks odnotowuje jedynie pierwsze imię. W takich sytuacjach ostateczna identyfikacja danej osoby należy do czytelnika, który powinien ją wywieść z kontekstu, w jakim nazwisko pojawia się w książce. W odniesieniu do kobiet tam, gdzie było to możliwe, zastosowano ich nazwiska panieńskie – ułatwia to identyfikację i odróżnienie od mężów. W niektórych przypadkach, zwłaszcza w odniesieniu do osób wymienionych w księgach adresowych przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim, w źródłach występują wyłącznie same nazwiska, bez podania imion. Indeks oddaje ten stan rzeczy – nazwiska te pojawiają się w nim w takiej samej postaci, w jakiej zostały odnotowane w dokumentach.

Antoniewski F. 288
Apanowicz C. 289
Appel J. 168
Apt Samuel 304, 334
Arendarz Szymon 397
Ariet (Arlet) August 397
Arkuszewski Marian Antoni 397
Arkuszewski Stanisław 397
Arnhold Edward 223, 397
Arnoldt L. 170, 299, 370
Aronowicz B. 397
Aronsohn Artur 397
Ascher J. 223
Asterblum Leopold 397
Auerbach Markus 397
Augspach Ad. 397
Aurich Alban 397
Ausspitz L. 179
Avenarius B. 255

B
Babicki Aleksander 41
Bachórz Mieczysław 141, 182
Bachrach Jerzy 267
Bachrach M. 398
Bäckmann Karol 170, 215, 330
Baczyński J. 398
Badziak Justyna 248
Badziak Kazimierz 26, 248, 303, 333
Baird Edward Dawid 398
Bajeri K. 398
Baliński F. 398
Balle (Balie) Józef 398
Banach Witold 307
Barański A. 279, 359
Barbanell A. 142
Barbasiewicz Maria 24
Barciński Salomon 398
Bardziński M. 398
Bardzki A. 243
Bartczak Mirosław 26
Bartke G. 189
Bartke Karol 90, 108, 131, 134, 398
Bartkiewicz Stanisław Kalikst 398
Bartmański S. 398
Baruch August (Aron) 136
Baruch Dawid (Tadeusz) 136, 137
Baruch Icek (Izydor, Izaak) 131, 135, 136
Baruch Majer 135, 136
Baruch Maksymilian 136
Baruch Zelig 136, 398
Baszkiewicz S. 260
Bauerertz Jerzy 398
Bauerertz Józef 398
Bauman Jan 141, 182
Bauman Salomon 139
Baumflek Dawid 398
Baumritter Józef 139
Bayer 132
Bazylow Ludwik 32
Bąbiak Grzegorz Paweł 33
Bądzyńska Maria 220
Bąkowski Henryk 140
Bąkowski Stanisław 241, 274, 279, 359, 365
Bechtold Herman 398
Beckert Jens 14, 21
Beeck Wilhelm 399
Behr Valentin 22
Behrmann Edward 399
Beickert R. 147, 187, 361
Bekker Marian 299, 312, 374
Bem Józef 386
Bemski Izydor 201, 266
Benedykciuk Roman 44
Bennich August 137
Bennich Emil 137, 138
Bennich Gustaw 137, 138
Bennich Karol 28, 34, 88, 89, 131, 137, 138, 399
Bennich Oskar 137
Bennich Reinhardt 137, 138, 226, 255, 310
Berbelska Dorota 26, 214
Berek Abr. 399
Berend Ivan T. 51
Bereziński (Bercziński) Jan 399
Berg Aleksander 238
Berg Fiodor 238
Berglöf Erik 120
Berlinerblau Józef 289, 360
Berlinerblau Marceli 223
Berman S. 399
Bernstein (Bornstein) Feliks 402
Bernstein (Bornstein) Sussman 402
Bernstein D. 189
Bernstein F. 189
Bernstein Henryk 399
Bernstein Ignacy 141, 403
Bernstein Maksymilian 399
Bernstein Maksymilian Izrael Markus 399
Bernstein Salomon 399
Bersin Waldemar 215, 330
Bersohn Edward 140, 141, 182, 399
Bersohn Jan 89, 107, 131, 138–141, 182, 400
Bersohn Ludwika 139, 272

Bersohn Mathias 139–141, 182
Bersohn Michał 138, 140, 141
Bersohn Paulina 139
Bersohn Rebeka 139
Bersohn Zygmunt 139
Bert Rozalia 323
Bertram O. 350
Beutler Ludwika 133
Bevensee Karol 91, 109, 131, 142, 400
Bevensee Teodor 142
Będowski Adolf 361
Bialer Eliasz 400
Bialer S. 375
Bialer Tobiasz 184, 400
Biedermann Alfred 90, 108, 131, 142–145, 187, 207, 212, 214, 216, 228, 247, 248, 268, 313, 330, 331, 361, 400
Biedermann Bruno 143–145
Biedermann Helmut Hans 144, 145
Biedermann K. 400
Biedermann Luiza 145
Biedermann Marta 143, 144
Biedermann Paweł 146, 310
Biedermann Robert 143–145, 256, 313, 400
Biedermann Rolf Alfred 144, 145
Biedrzycki Edward 316
Bieleszowa Jadwiga 175
Bielski Adolf 284
Bielski Czesław 231
Bielski W. 400
Bielszowski J. 223
Bien Wanda 188
Bieńkowski Wojciech 400
Bierkowski K. 401
Biernacki Wacław Jan 401
Bierzyński Tadeusz 242, 275, 281, 360, 365
Billich Julian Liboriusz 401
Binard A. 229
Binder F. 215, 330
Binek-Zajda Anna 146
Bińczyk Arkadiusz 24
Birnbaum Edward 401
Birnbaum Henryk 401
Birnbaum Izydor 401
Birnbaum Józef 199, 401
Birsztejn Kalman 401
Bisping Jan 387
Bitschan Paweł 401
Blacherowicz B. 401
Blachowski Julian 369
Blackbourn David 35
Blechman M. 401
Bleckmann (Bleckman) Emil 401
Bloch Aleksandra) Emilia 149
Bloch Henryk 89, 96, 107, 110, 131, 147, 148, 237, 358, 373, 401
Bloch Jan (Jan Gottlieb) 26, 31, 32, 68, 110, 148–150, 236, 238
Bloch Janina Maria 150
Bloch Maria Katarzyna 149, 236
Blum K. 226, 255
Blumenthal Maurycy 261
Blunck Jan Herman 131, 151
Błaszkowski L. 243
Błeszyńska Teodora 220
Błeszyński F. 317
Bobrowski J. 401
Bodker Jakub 401
Bodo Eugeniusz 210
Boerner Edward 256
Boethelt H. 147, 187, 361
Boetticher Julian 214
Boetticher Władysław 197, 214, 215
Bogacki Jakub 365
Bogowolski Józef 401
Bogucki Hilary 355
Bogusławski Władysław 402
Bohne Ryszard 402
Bojańczyk Kazimierz 366
Bojańczyk Leon 402
Bojańczyk Wincenty Albert 402
Bonacossa Józef 402
Bonacossa Primo 402
Boniecki Adam 102, 150, 237, 358
Boniecki M. 402
Boniecki Stanisław 113, 241, 242, 274–276, 279–282, 358–360, 364–366, 402
Bonisławski Ryszard 131
Borkowski Edward 234, 356
Borkowski Jan Jacek 402
Borman Ewald 402
Borman J. 158, 254, 276, 336, 337
Borman Maurycy Robert 89, 107, 151, 152, 343, 344, 402
Borman Ryszard 152
Borman Stanisław 153, 344
Borman Stanisław Fryderyk 152
Bornstein (Bernstein) Feliks 403
Bornstein D. 189, 402
Bornstein Ignacy 403
Bornstein Maurycy 340
Bornstein Samuel 403
Borowski Hipolit 231
Borsig Ernest 147, 187, 361, 403

Borst Adolf G. 244, 245, 255, 403
Borst Edward 245
Borst Juliusz 245, 257
Bortnan J. 336, 337
Borzęcka Wiktoria 380
Bourdieu Pierre 15, 16, 36, 37, 104
Boussac Marcel 368
Bracquemond Félix 357
Brandt Józef 285
Brandt Stanisław 150, 237, 241, 274, 279, 358, 364
Branicka Anna 349
Branicki Ksawery 114, 118, 344, 403
Branicki Władysław 349, 350
Brasow Jurij 319
Brass Herman 403
Brass Otton 403
Brass Wilhelm 403
Braudel F. 21
Brauliński Fr. 403
Brauman Ludwik Roman 273, 403
Brauman Mikołaj 160, 273, 364
Bredschneider Bruno Bronisław 403
Breszel I. 403
Briggs E. Alfred 88, 106, 108, 131, 153, 154, 403
Briggs Edward 153
Briggs John 153, 154, 204
Brincenhoff E. 196, 226, 255
Brinckenhoff Edm. 226
Brochis N. Józef 404
Broel-Plater Henryk 404
Broel-Plater Józef Augustyn 404
Broel-Plater Kazimierz Konstanty 155, 404
Broel-Plater Konstanty 89, 107, 114–116, 118, 131, 154–156, 404
Broel-Plater Leon 172
Broel-Plater Zofia 386
Broel-Plater Zygmunt Stefan 404
Brokowski Kaz[imierz] 404
Broniewski Bohdan 190, 191, 260
Broniewski Mieczysław 190, 191
Broniewski Stanisław 308
Broniewski Zygmunt 191
Brühl Stanisław 404
Brün (Bnin) Teodor 404
Brun Stanisław 152, 243, 317, 336, 337, 361, 362, 367
Brun Stefan 152
Bruner I.S. 405
Brünner Aleksander 405
Brykier (Bryker) P. 405
Brzeziński Franciszek 140
Brzeziński Marcin 349
Brzostowski Jan 146, 212, 214, 248, 330
Brzoza Czesław 41, 131, 241, 288
Buch 286, 287
Buchholtz Jan 150
Buchholtz Maria Eryka 195
Buckley Viktor 212, 249, 366
Buckley Walter 366
Buczewski Józef 358, 373
Budny Antoni 255
Budny Ignacy 90, 108, 405
Budrewicz Olgierd 263
Budziarek Marek 26, 131
Budziszewski Józef 214
Budzyner S. 221
Buff Ł. 405
Bukiet A. 405
Bukiet Dawid 405
Bukowski Maciej 56, 59
Bukowski Paweł 55
Bułakowski (Bujakowski) Władysław 214
Bułka Sz. 405
Bürgel (Bilrgel) Aleksander 405
Burrows Roger 120
Burski Jacek 26, 65
Burtan Stanisław 170
Butler L. 204
Buyno Franciszek Józef 405
Byczewski Józef 150, 237, 358
Bystydzieński Stefan 405
Byszewska Janina 240

C

Cahan S. 405
Cahours de Virgile 215, 330
Caruso Amerigo 97
Cassirer I. 405
Cassirer M. 405
Cegielski Hipolit 23
Cerisy Henryka Joanna 286, 344
Chajęcki St. 405
Charle Christophe 40
Charzyński Aleksander 405
Chauvin Sébastien 21
Chazanowicz L. 199
Chełmicki Adrian 113
Chełmiński Franciszek 340
Chełmoński Józef 389
Chlebowski Bronisław 287, 288
Chlebowski Cz. 406
Chmielewski L. 406

Chmurski J. 266
Chochoł P. 406
Chojnowski Br. 406
Chojnowski L. 406
Cholewicki A. 243, 362, 367
Chowańczak Arpad 406
Chrościcki Antoni 231
Chrzanowski Ap. 234, 356
Chrzanowski L. 203
Chwalba Andrzej 12
Chwalborski Gustaw 310
Cichocka Wanda 252
Ciechanowicz Józef 284
Ciechanowska Maria Róża Paulina 157
Ciechanowski Jan Jakub 157
Ciechanowski Jan Maria Włodzimierz 157
Ciechanowski Stanisław Jan 157, 158, 335–337, 406
Ciechanów Maurycy 406
Ciechowski S. 337
Ciemniewski (Ciemniewska) J. 406
Cieszkowski August 23, 218
Cieszkowski H. 237, 358
Cieszkowski M. 337
Cieślikowski Władysław 406
Ciszewska Maria 202
Ciszewski (Cieślewski, Cieszewski) Józef 406
Citroën Andre 283
Citroën Jeanne 283
Ciunowicz Mirosław 54
Clark Samuel 40
Clement Amelia 219
Cohn Jakub 406
Cohn Maksymilian 183, 199, 200, 370, 406
Coquerill John 247
Cousin Bruno 15, 21
Cramer G. 299, 374
Cukier Ludwik 407
Cukierman N. 337
Cundel J. 146
Cybulski Kazimierz 141, 170, 182
Cygielstreich Maurycy 407
Cyprysiński Antoni 260
Czacka Elżbieta Róża 159
Czacka Pelagia 159
Czacki Feliks 112, 117, 131, 159, 271, 273, 362, 364, 407
Czacki Stanisław 159
Czacki Tadeusz 159
Czacki Wiktor 159
Czacki Włodzimierz 159
Czajewicz A. 183, 218, 243, 304, 371
Czajewicz Marian 407
Czajkowski K. 150, 358, 373
Czajkowski Karol 284
Czakowski E. 243
Czamańska Balbina 161
Czamańska Julia 160, 161
Czamańska Roza 161
Czamański Aleksander 161
Czamański Herman 407
Czamański Leopold 407
Czamański Natan 160, 161
Czamański Samuel 91, 110, 131, 160, 161, 407
Czarnecki Kazimierz 260
Czarnota T. 234
Czarnowska Zofia 162
Czarnowski Józef 162
Czarnowski Józef Wiktor 162
Czarnowski Józef Zygmunt 162
Czarnowski Kazimierz Bronisław 131, 162, 391, 392, 407
Czarnowski Ludwik 153, 344
Czartoryska Anna 307
Czartoryska Zofia 386
Czartoryski Adam Jerzy 386
Czartoryski Jan Roman 172
Czechowski A. 243
Czeczot H. 146, 212, 214, 248, 330
Czekalska Stanisława Zyta 194
Czerski Józef 407
Czerwińska Justyna 384
Czetwertyńska-Światopełk Maria z d. Uruska 90, 108, 111
Czetwertyński Seweryn 112, 115, 117, 342, 348, 485
Czetwertyński Włodzimierz 113, 486
Czubara Krzysztof 391
Czuhajewski K. 260
Czyż Piotr A. 388

Ć
Ćwirko Feliks Władysław 407

D
Daab Adolf 89, 107, 131, 162, 163, 267, 268, 408
Daab Johann Sebastian 163
Dachowska Leonia 109, 111, 431
Daehne Paweł 408
Damski Al. 408
Dangel Stanisław Zygmunt 408
Dankiewicz Filip 23, 24

Dankowska Maria 207
Danowska Ewa 159
Dantine Franciszek 134
Danziger M. 408
Danziger S. 250, 255
Darski Walenty 324
Daszewski Michał 218, 303
Daszyński Ignacy 210
Datiner Izydor 322
Daube Adolf jun. 131, 164, 165, 408
Daube Klara 165
Daube Paweł Oskar 164, 165
Daube Ryszard Gottfried 164, 165
Davidson Neil 14, 39
Dawidson S. 146, 214, 330
Dąbrowski A. 234
Dąbrowski Franciszek 260
Dąbrowski Jan Henryk 384
Dąbrowski R. 234
Dąbrowski Roman 231
Deichsel Adolf 408
Deike Karol 158, 160, 214, 237, 241, 242, 273, 276, 280, 281, 336, 337, 358, 359, 364, 365, 373, 408
Dejung Christof 24, 40, 46, 47
Deloff August 409
Delplace G. 229
Dembiński Henryk 386
Dembiński Stefan 113, 117
Demby Kazimierz 279
Demen H. 299, 374, 409
Denord Francois 15
Dernen H. 170, 215, 299, 374
Desurmont Paweł 409
Deutschman Amelia 409
Dębicki Józef 279, 359
Dębiec J. 134
Dębski Antoni 409
Dębska (Dębska, Rykowska) Paulina 409
Dickstein Samuel 200, 243
Didier L. 409
Diehl E. 183, 218, 304, 371
Dietel Alfrid Richard 167
Dietel Anna 167
Dietel Boris Eduard 167
Dietel Clara Julia 167
Dietel Franz 167
Dietel Gottlob 167
Dietel Guido 167
Dietel Gustaw 167
Dietel Heinrich Georg 167
Dietel Heinrich Gottlob sen. 167
Dietel Heinrich (Henryk) 88, 106, 131, 165–168, 409
Dietel Maria 167
Dietel Roman 166, 167
Dietel Władimir Gottlob 167
Dietz Sarah 68, 289
Díez-Minguela Alfonso 57
Ditmar R. 410
Dittrich Anna 169
Dittrich Elżbieta 169
Dittrich Joanna 169
Dittrich Karol 88, 106, 131, 168, 169, 299, 368, 370, 410
Dittrich Teresa 169
Długacz A. 410
Długoszewski S. 257
Długoszowski S. 245
Dłużewski Karol 410
Dmochowski B. 241, 280, 359, 365
Dmochowski Stefan 160
Dmochowski Władysław 140
Dmowski Roman 155, 230, 239
Dobranicki Henoch 410
Dobranicki Józef 410
Dobrowolski Gustaw 260
Dobrucki F. 266
Dobrzański K. 236
Dobrzycki Władysław 147, 187, 361
Dobrzyński Natan 410
Domanowicz Ludwik 410
Domański Emilian 322, 410
Domański Stanisław 410
Domański Władysław 410
Domaszewski Stanisław Andrzej 410
Domel (Demel) Bolesław 199
Domini Władysław 391
Dondain (Dandin) A. 215, 330
Dorant Kazimierz 356
Döryng August Engelbert 410
Döryng (Döring) Paweł Aleksander 411
Dos E. 158, 336
Dowbor-Muśnicki J. 240
Dowbór Edmund 411
Dowgiałło Wojciech 379
Dratt K. 411
Drecki Władysław 150, 237, 358, 373
Dressler Zuzanna Maria 209
Dreszer Juliusz 411
Drozdowski W. 411
Drucka-Lubecka Aleksandra Maria 172
Drucka-Lubecka Jadwiga 172
Drucka-Lubecka Maria 170, 172

Drucki-Lubecki Aleksander 131, 170–172, 411
Drucki-Lubecki Aleksander Medard Franciszek 170, 172, 411
Drucki-Lubecki Bogdan Marian 172
Drucki-Lubecki Franciszek Ksawery 170–172
Drutowski Maurycy 323
Drzewiecki F. 299, 374
Drzewiecki Józef 241, 280, 359, 365
Drzewiecki Piotr 147, 187, 242, 276, 281, 298
Dubrowin Sz.G. 411
Dunin-Wąsowicz Anna 54
Dunin-Wąsowicz Krzysztof 306
Düring (Döring) 411
Durr Jerzy 234, 356
Dutschman (Deutschman) Teodor 411
Dutschman Paweł 411
Dwernicki Józef 345
Dybczyński Wacław 147, 207, 216, 228, 331
Dydyński W. 412
Dylion J. 250
Dymmek (Dymek) Stanisław Józef 412
Dynowski Henryk 276, 281
Dzieduszycki Aleksander 157
Dziekoński J. 243
Dziekoński Józef Pius 329
Dziekoński Kazimierz 354
Dzierzbicka Katarzyna 35
Dziewanowski Ignacy Kazimierz 412
Dziewulski Jan Aleksander 412
Dziewulski Stanisław 241, 242, 274, 275, 279–281, 358–360, 364, 365
Dzięciołowski L.A. 160, 273, 364
Dziuba Dariusz Tadeusz 94

E

Ebert Feliks 412
Ehrentraut Adolf 179
Ehrlich Juliusz 412
Eichenwald Aleksander 412
Eichler Adolf 311
Eichler Władysław 412
Eiger Bolesław 254, 276, 304, 333, 334, 366
Eiger Bronisław 254, 366
Eiger Jakub 412
Eiger Juliusz 412
Eiger Kazimierz Mieczysław 333
Eiger Moszek (Mozes) 412
Eiger Regina 333
Eiger Zdzisława 333
Eisenbach Artur 26
Eisenberg Czesław 312
Eisenberg Jakub 412
Eisenbraun Cezar 412
Eisenbraun Fryderyk August 413
Eisenbraun Gustaw 413
Eisert Emil 110, 174, 175, 189, 413
Eisert Harry 174
Eisert Karol 88, 106, 131, 174, 175, 413
Eisert Karol Rajmund 173, 174, 413
Eisert Maria 133
Eisert Marta 174
Eisert Olga 174
Eisert Torben Karol 174
Eitingon Borys 312, 340
Eitingon N. 413
Eitingon Naum 312
Eizman (Eizmun) F. 413
Elbel Adolf 134, 293
Elbel Elżbieta 294
Elbel Zofia 294
Eley Geoff 35
Emde (Hiller) Amelia 413
Emeryk Feliks 231
Emich Michał 141, 182
Ender Irena 177, 178
Ender Karol 88, 106, 111, 131, 177, 178, 413
Ender Teodor 89, 106, 131, 147, 176–178, 207, 216, 228, 331, 413
Engel Max 413
Engeman Edmund Kasper 151
Engeman Irena Julia Paulina 151
Epstein Adam 181
Epstein Herman 180, 181
Epstein Jakub 180, 181
Epstein Jan 181
Epstein Józef 181
Epstein Karol 182, 358, 373
Epstein Leon 181, 269
Epstein Mieczysław 90, 108, 115, 131, 141, 179, 180, 181, 183, 200, 218, 304, 370, 371, 413
Epstein Natalia 272
Epstein Szalem 414
Epstein Wilhelmina 181
Epsztein Tadeusz 9
Erbe Ernest 414
Ereth K. 150, 358, 373
Erfurt Juliusz 199, 201, 266
Erlich (Ehrich) M. 414
Ernst A. 245, 257
Etkind B. 414
Eurle Rozalia Katarzyna 262
Ewest Aleksander 414

F
Fabian Adolf 414
Fabjanowski Wacław 273, 278
Fafius Adolf 414
Falkowski Władysław 140
Faltynowski D. 150, 237, 358
Fałat Julian 236, 285, 290, 323
Familier L. 142
Faust Herman 414
Fear Jeffrey 14
Feder Henryk 414
Feder Laura 175, 227
Feder Maria Małgorzata 174
Feige S. 414
Feinkind M.S. 291, 414
Feist Aleksander Józef 414
Fejfer-Stankowski Franciszek 392
Feldman A. 415
Felice Emanuele 58
Fellman Susanna 67
Felman (Feldman) Chaim 415
Ferguson Niall 14
Fernández Pérez Paloma 14
Ferrenbach H. 255
Fial Juliusz 109, 183, 415
Fibigier Arnold 415
Ficeues (Ficenes) J. 266
Fiedler Adolf Gotlob 415
Fiedler O. 179
Fijał Wilhelm 415
Fijałkowski Jan Michał 415
Filewicz Władysław Bronisław 415
Filipowicz Zygmunt 324
Findeisen T. 289
Finke de Finkenthal Konstancja 190
Finster Ferdynand 183, 184
Finster Fryderyk 184
Finster Reinhold 184
Finster Teodor 131, 183–185, 415
Fischer Edward 415
Fischer M. 226, 255, 366
Fischer Th. 415
Fiszer J. 266
Fiszer Teodor 266
Fitzner Richard 185, 186
Fitzner Wilhelm 89, 107, 131, 147, 185, 186, 361, 415
Flameng Léopold 357
Flamm Dawid 363
Flamm Dorota 363
Flamm Filipina 363
Flamm Joanna Dorota 363
Flatt H.F. 415
Fleck Hans-Georg 45
Florjanowicz Z. 415
Flötz Rudolf 416
Förster (Ferster) Antoni 215, 330
Forster Bernard 416
Förster H. 189
Fowler Bridget 120
Fraenkel Antoni 282
Fraenkel Feliks 416
Fraenkel Joanna Stefania 380
Fraenkel Józef I. 416
Fraget Józef 416
Franaszek Jan 416
Franaszek Jan Rufin 416
Franaszek Stanisław Józef 416
Frank Hans 320, 321
Frank Krystyna 132
Franke Anna Maria 352
Frankowska Frieda 145
Frankowski Bronisław 145
Frankowski Roman Erazm 416
Frank-Wiszniewski Tadeusz 378
Frassati Luciana 258
Freidenberg Ber 416
Freidenberg M. 416
Freitag Alfons 416
Frendzel Jakub A. 416
Frenkel (Frenkei) J. 416
Freund (Frennd) A. 416
Friedberg (Finkelstein) Ignacy 417
Friedberg (Fridberg) Henryk 417
Friedberg Majer 417
Friede H. 266
Friedland J. 417
Friedland M. 417
Friedman B. 417
Friedman B.I. (J.) 417
Friedman Hersz 417
Friedman K. 417
Friedrich Michał 141, 182
Frind August 169
Frisch A. 215, 330
Frischberg I.S. 417
Frischberg M. 417
Fritze A. 254
Froelich Stanisław 292
Fröhlich (Froehlich) Władysław 417
Fronczkowski M. 188
Front Naftal 417
Frontczak Beata 172
Fruziński Bernard 417

Frydgut B. 417
Frydlender Ludwik 266
Frydman (Frychman) L. 418
Fryszland Hipolit 141
Fuchs Andrzej 179
Fuchs E.K. 243, 362, 367
Fuchs Edward 418
Fuchs J. 418
Fuchs Julian 353
Fudakowski Kazimierz Florian 418
Fukier Jadwiga Ludwika 286
Fukier Teofil 286
Fuks (Fuchs, Fux) Henryk 90, 108, 131, 187, 418
Fulde Edwin 179
Fürstenberg Stanisław 418
Fürstenwald Fryderyk 188
Fürstenwald Oskar 91, 109, 131, 188, 418

G
Gaberle Władysław 215
Gable (Gablé) Władysław 418
Gabler W. 418
Gabowski L. 243
Gaede Jan 418
Galos A. 237
Gampe Józef 91, 109, 131, 133, 189, 418
Gampe Karol 133, 189
Gamper Konrad 147, 185, 187, 361, 419
Garbińska Maria 157
Gartner 170, 299
Garvie Piotr 368
Garvie Th. 170, 215, 299, 370
Gaszczyńska Olimpia Eugenia 219
Gaszczyński Stanisław 392
Gaszczyński Wacław 220
Gaszyński Jerzy 379
Gawroński Jan 258
Gawroński Jaś 258
Gąsiorowski Emil 214
Gąsiorowski Józef 419
Gąsowski Tomasz 32
Gebethner Wilhelm 419
Gebhard E. 419
Gebhard O. 419
Geblens J. 229
Gehlig Karol 214
Gehlig Otton 165, 212
Gehlig Paula 212
Gehlig Paula Anna Ludwika Elfrieda 165
Geisler Edward Tadeusz 419
Geisler Izydor 419
Geisler Karol Ludwik 419
Gelb Sz. 419
Geldner Ferdynand 419
Gellens J. 229
Gellner Ernest 18
Geneli Stefan Albin 419
Gentile-Farinola F. 248
Gerhardt Gustaw 168
Gerhardt Józef 182
Gerlicz Aleksander 90, 108, 131, 190, 191, 419
Gerlicz Jan 191
Gerlicz Róża 191
Gerlicz Seweryn 191
Gerlicz Teofil 190
Gerlicz Zofia 190
German Juliusz 278
German Zofia 278
Gerschenkron Alexander 51
Gerson Wojciech 34
Gertych Franciszek 147, 187, 361
Getzow Samuel 374
Geyer 28, 62, 95, 196, 221
Geyer Anna Emilia 211
Geyer Emil Adam 106, 191, 196, 419
Geyer Eugeniusz 131, 192–194, 196, 215
Geyer Gustaw 194, 420
Geyer Gustaw Adolf 174, 194, 419
Geyer Gustaw Wilhelm 192, 194
Geyer Helena 196
Geyer Karol Władysław 195, 196
Geyer Ludwik 73, 78, 192–194, 196, 215, 301, 420
Geyer Ludwik Ferdynand 174, 192
Geyer Maria Helena 173, 174
Geyer Mariusz 196
Geyer Robert 192, 194, 195, 301, 327
Geyer Ryszard 196
Geyer Stanisław 193
Gębarski Władysław 312
Gibiński Zbigniew 260
Gielicki K. 420
Gieschen Henryk 241, 280, 359, 365
Gilding Michael 120
Giller Franciszek 420
Gilles Artur 420
Gillewicz Władysław 420
Ginsberg Adolf 369
Ginsberg Bernard 193, 194, 369
Ginsberg Herman 131, 183, 197, 198, 201, 264, 266, 283, 370
Ginsberg Izydor 183, 370

Ginsberg K. 266
Ginsberg K. Herman 420
Ginsberg Leonia 198
Ginsberg Ludwik 183, 200, 370
Ginsberg Maks 183, 200, 370
Ginsberg Marcin 183, 200, 370
Ginsberg Róża 198
Ginsberg Stanisław 323
Ginsberg Wilhelm 183, 198, 200, 370
Girbardt H. 253, 254, 420
Girtner R. 170, 299, 370
Gliksman Rejsla 136
Gliński Edward 420
Gloger Zygmunt 218
Glücksberg Eleonora 180
Glucksberg Luna 120
Glücksmann (Glücksman) B.A. 420
Głowacki Tomasz 421
Główczyński 232
Głuchowski Paweł 421
Gnęb Wilhelm 281
Gockowski 308
Godlewska (Krzymuska) Zofia 421
Godlewski Jan 94, 141
Godlewski Teodor 421
Godziejewski Edmund 203
Goebel H. 147, 187, 361
Goeppert Karol 421
Goethe Johann Wolfgang von 329
Goldammer Fryderyk Otto 421
Goldberg H.A. 421
Goldberg J. 421
Goldberg L. 421
Golde Izrael Beniamin 421
Goldfeder Adolf 222, 308
Goldfeder Fanny 221, 222, 290
Goldfeder Maksymilian 221, 222, 282, 290, 291
Goldfeder Maria Zuzanna 283
Goldfeder Regina 290
Goldfeder Regina Eugenia 222
Goldfeder Stanisław 282, 283
Goldfeder Stefania 222, 291
Goldflam Leon S. 421
Goldhar (Goldhaar) M. 421
Goldman Adolf 421
Goldman Leon 421
Goldman W. 421
Goldsmith Raymond William 51
Goldstein E. 289, 360, 422
Goldstein I. 422
Gołędzinowski Tomasz 312
Gołowiński (Głowiński) Bernard 422
Gombrowicz M.A. 422
González Val Rafael 57
Good David F. 56
Gorbow S.M. 422
Gorczakow Piotr 314
Gordin G.P. 422
Gosiewski Władysław 271
Gospodarczyk Marta 9
Gostomska Jadwiga 131, 201, 432
Gostomski Adolf 201
Gostyński Franciszek 202
Gostyński H. 203
Gostyński Kazimierz 202
Gostyński Stanisław 202, 203
Gostyński Władysław 90, 107, 131, 201, 202, 422
Gottheil (Gotheil) A.H. 422
Górecki St. 422
Górnicki Jan 391
Górnikiewicz A. 289
Górny Herman 422
Górska (Komar) Z. 422
Górski Antoni 422
Górski Franciszek 422
Górski K. 299, 374
Górski Ludwik 160, 422
Górski P. 243, 422
Górski Stanisław 115
Górski Teodor 312
Grabiński Stanisław 379, 422
Grabowski Emil 201
Grabowski Jan 346
Grabowski Leon 141, 182, 243, 273, 276, 278–281, 359, 361
Grabowski Stanisław 423
Grabowski W. 423
Grabowski Władysław 345
Grabski Stanisław 67, 72
Gradowski Ryszard 23
Gradstein B. 423
Gradstein M. 266
Grailich W. 147, 187, 361
Gramsci Antonio 19, 20
Granzow Casimiro Florencio 204
Granzow Emilia Wilhelmina 352
Granzow Ferdynand 204
Granzow Flora 204
Granzow Kazimierz 131, 203, 204, 423
Granzow Stanisław 204
Granzow Władysław 204
Grawe Mojżesz 423
Greenwood F. 423

Gregg Amanda G. 52
Gregory Paul R. 49, 52
Greilich Adolf 423
Grentza Bolesław 308
Grieb Leopold Wilhelm 281, 361
Grobicki Aleksander 91, 109, 111, 423
Grobicki Stefan Piotr 423
Grochowalski E. 260
Grochowalski Wojciech 381
Grochowska Maria Marcella 298
Grochowski Roman 423
Grochowski St. 423
Grochowski Stefan 308
Grochulska Barbara 54, 56
Grodzicki Stefan 391
Grodzki Aleksander 183, 200, 370
Grohman Alfred 205–207
Grohman Anna 206
Grohman Elza Ludwika 213
Grohman Henryk 89, 106, 114, 115, 131, 147, 195, 204–207, 216, 228, 331, 423
Grohman Jerzy 121, 206
Grohman Karol 205–207
Grohman Karol Emanuel 213
Grohman Leon 205–207, 423
Grohman Ludwik 205, 206, 326, 327
Gronczewska Anna 185, 207
Gros Józef 317
Grosfeld Irena 56
Gross Teresa 234
Grossman Jan 197, 199, 264, 266, 283, 423
Grossmann Stanisław 266, 424
Grotowski Stanisław 150, 237, 241, 242, 274, 275, 279–281, 358–360, 364, 365
Grudziński R. 424
Grünbaum J. 424
Gruner Henryk 424
Grünfeld I. 424
Gruschwitz A. 170, 215
Gruszczyńska Marianna 288
Gryglewicz A. 424
Grynszpan Herman 424
Gryziński (Gruczyński) Józef 424
Grzanek H. 424
Grzegorczyk Arkadiusz
Grzejewski S. 183, 218, 304, 371
Grzybowska (Grabska) Pelagia 424
Grzybowski L. 274, 279
Grzybowski Stanisław 275, 280, 281, 361
Gubriel B. 289
Guralski Wolf 424
Gurbski Ludwik 231
Guriev S. 51, 52
Gurtzman Al. 275, 280
Guse Robert 424
Gutgold Chaim 187
Gutman A. 424
Gutstadt H.L 424
Guttman S. 425
Gwiździński Teodor 425

H

Haack Julian 170, 215
Haass (Haase) B. 425
Haberbusch Błażej 261
Hadrian T. 179
Haebler Achim 208
Haebler Armin 208
Haebler Emil 95, 96, 131, 207, 208, 425
Haentschel Matylda 144
Haeusler Gottlieb 425
Hakowski Leonard 276, 281, 361
Halpern Jakub 425
Halpern M. 425
Halpern Mojżesz Ch. 425
Hamburger Adolf 425
Hamburger M. 425
Hammerschmidt Rudolf 212, 249
Hammerschmidt W. 212, 249
Hampl Jan 425
Handke J. 425
Handtke 146
Hanich 299, 370
Hanicka Wiktoria 335
Hanicki K. 170, 299, 370
Hans 179
Hans Józef 426
Hantke Alfred 350
Hantke Bernard Ludwik 426
Häntschel Edward 245, 246, 268, 426
Hantschel Ludwik 212
Hanysz F.W. 164, 268
Hardliczka Ignacy 245
Hart Keith 39
Hartig (Härtig) August Karol 209, 426
Hartig Herman 210
Hartig Jan Gotfryd 209
Hartwig Oskar 427
Hassfeld Leon S. 427
Hasterman Jerzy 141, 182
Hattowska Maria 316
Hauk Kurt 147, 207, 216, 228, 331
Haupt W. 170, 215, 299, 370
Haus J. 179

Hauser R. 255
Hay A. 245
Hédouin Edmond 357
Heiler J. 427
Heilperin Paweł 183, 218, 304, 371
Heiman Edward 224, 225, 427
Heiman S.B. 266
Heine I.M. 373
Heinrich B. 243, 362, 367
Heintze Albert 179
Heinzel Adolf 211
Heinzel Anna 212
Heinzel Emilia 211, 248
Heinzel Juliusz 28, 88, 96, 104, 131, 146, 196, 212, 214, 246, 248, 330, 427
Heinzel Juliusz Józef 210, 211
Heinzel Juliusz Teodor 210, 211, 427
Heinzel Ludwik 88, 106, 212, 249, 427
Heinzel Ludwik Henryk 211, 427
Heinzel Maria 211
Heinzel Olga 196
Heinzel Roman Cezary Ludwik 211
Hekselmann (Hekselman) D. 427
Helbig Antonina 152
Helbing Anna 384
Heller G. 170, 299, 370
Hellman Józef 288
Hellwig Władysław 427
Hempel (Hempe) Joachim Michał 427
Hempel I. 427
Hempel Stefan 427
Hempel Władysław 427
Henckel-Donnersmarck Gwido 317, 318, 337, 425
Henig Ludwik 428
Henig Markus 428
Henisz Stefan 197, 215
Henneberg Karol 428
Hensel Joanna 25, 29–31, 33
Hentschel E. 245, 246, 268
Hepner (Gepner) B. 243, 362, 367
Hepner Wolf L. 428
Herbert Zbigniew 237
Herbst Adolf 212
Herbst Edward 62, 88, 104, 111, 131, 146, 147, 170, 197, 207, 212–214, 216, 228, 248, 330, 331, 428
Herbst Henryk 147, 207, 215, 216, 228, 299, 330, 331, 374
Herbst Karol 212, 215
Herbst Leon 213, 215, 330
Herbst Maksymilian 312
Heriadin Maria 343
Herling-Grudziński Gustaw 237
Herman Bronisław 160, 273, 364
Herman I. 243
Herman J. 243
Hermanowski Jan 428
Herniczek Stanisław 428
Herse Adam Stefan 428
Herse Bogusław 428
Herse Bogusław Władysław 429
Herse Ferdynand Robert 429
Herszberg B. 429
Hertz Aidla 290
Hertz Anna 217, 221
Hertz Jakub 88, 105, 131, 183, 216, 217, 221, 303, 304, 371, 429
Hertz Karol 217
Hertz Leon 216, 217
Hertz Leonia 301, 302
Hertz Maurycy 217, 218, 303
Hertz Mojżesz 217, 301
Hertz Paweł 201, 223, 266
Hertzberg Stanisław 212
Herzig Emil 215, 330
Herzman E. 429
Hess Wilhelm 429
Hessler O. 429
Heyman (Heiman) M. 429
Hielle Karol 96, 168, 169, 299, 370, 429
Hildt J. 299, 374
Hille Edmund 147, 207, 216, 228, 331
Hille K. 179
Hille Ludwik 179
Hiller J. 330
Hiluser (Hauser) Otto 429
Himmelfarb Jakub 164
Himstedt Ludwik 365
Hinterhoff (Hinterhof) Leon 429
Hinze (Hintze) Edward 429
Hippe A. 150, 358, 373
Hirschberg 147
Hirschel Ludwik 289, 360
Hirszband B. 142
Hirszberg (Hirschberg) Henryk 430
Hirszberg Beata 217
Hirszberg Emil Emanuel 429
Hirszberg J. 147, 207, 216, 228, 331
Hirszberg Jakub 430
Hirszbergowa Janina 252
Hirszowicz I.J. 430
Hirszowicz Józef L. 430
Hirszowski E. 203

Hobsbawm Eric J. 21, 35
Hoch Emil 245
Hochberg M. 430
Hocherman H. 430
Hoese Herman 209
Hoffer Albert 146
Hoffman J. 245, 257
Hoffmann (Hoffman) Adolf 245
Hoffmann (Hoffman) Emil Ryszard 430
Hoffmann (Hoffman) I. 245
Hoffmann (Hoffman) Jakub 310, 430
Hoffmann (Hoffman) Juliusz 430
Hoffmann Roman 245
Hoffrichter Joanna 189
Hoffrichter Karol 91, 110, 189, 430
Hoffrichter Zygmunt 189
Hofmann A. 41
Högfeldt Peter 120
Holcberger J. 430
Holder-Egger Teodor 131, 218, 430
Holstein-Gottorp Michał 117, 317, 430
Holzschner Adolf 431
Holzschuher Wilhelmina Matylda 227
Hołyński Jan 149
Hołyński Ksawery 149
Hopfenstand (Hopfendstand) J. 183, 218, 304, 371
Hordliczka Antoni 431
Hordliczka Ignacy 257
Horn Albert 89, 131, 219, 431
Horn Aleksander Robert 431
Horn Eugenia 220
Horn Gustaw 431
Horn I. 431
Horn J. 431
Horn Jan Chrystian 219
Horn Maksymilian 431
Hornung J. 228
Horoch Władysław 431
Horold (Herold) Wilhelm 431
Hube J. 299, 374
Hueber Karol 234, 356
Hüffer August 431
Hugo B. 146
Hugo E. 146
Huldschinsky Oskar 168
Hulka-Laskowski Paweł 169
Humnicka Anna 220
Humnicka Helena 220
Humnicka Marianna 220
Humnicki Ignacy 90, 109, 131, 220, 431
Humnicki Stefan 220
Humnicki Zygmunt 220
Husarzewski A. 170, 299, 370
Hütman Beniaminowi 134
Hutten-Czapska Leopoldyna 259

I

Ihnatowicz Ireneusz 22, 25, 26, 33, 34, 61, 62
Ilińska Stefania 372
Imeretyński Aleksander Konstatynowicz 311
Imroth Edward 431
Ischinsky Emma 93
Iwanowski Alfons 391
Iwanowski E. 183, 370
Iwanowski K. 431
Iwański Władysław 231
Iżycka Leonia Antonina z d. Dachowska 91, 109, 111, 431

J

Jabłkowski Feliks 189
Jabłkowski Stefan 27, 150, 358, 373
Jabłoński D. 432
Jäckel Karolina 132
Jackowska (Gostomska) Jadwiga 91, 110, 432
Jackowska Janina 229
Jackowska Maria 201
Jackowski Bolesław 201
Jackowski Bronisław 140
Jackowski Ed. 231
Jackowski Stefan 432
Jacobson Tadeusz 432
Jacoby Józef 378
Jaeckel Ernest 215, 330
Jaeger Ryszard 432
Jakubec F. 368
Jakubowicz S. 225
James Harold 14
Janasz Aleksander Jan 432
Janasz Daniel 432
Janicka Joanna 391
Janicki E. 358, 373
Janik Maciej 131
Janiszewski O. 243
Jankiewicz (Jankielewicz) Leon B. 432
Jankowski Stanisław 260
Jankowski W. 275, 280
Jankowski Władysław 231
Janowska Maria 298
Janowski Maciej 42
Janssen Albert Eduard 295
Janssen Elisabeth Victoire 295
Jantzen Edward 260

Jarblum H. 323
Jarisch A. 432
Jarisch Florian 432
Jarisch Juliusz 165
Jarnuszkiewicz S. 202, 289
Jarnuszkiewicz Włodzimierz 249
Jarocińska Anna 222
Jarocińska Berta 221
Jarocińska Maria 230
Jarocińska Mina 221, 290
Jarocińska Rozalia 323
Jarociński Adam 256
Jarociński Albert 221–223, 290, 382
Jarociński Jerzy Waldemar 222, 291
Jarociński S. 140, 147, 221, 222, 290, 313
Jarociński Zygmunt 62, 88, 106, 131, 220–222, 323, 432
Jaroński Wiktor 432
Jaros Jerzy 131
Jarosiński Adam 256
Jasiecki Krzysztof 93
Jasińska Paulina Marianna Klara 157
Jasiński B. 337
Jasiński Feliks Stanisław 357
Jasiński Michał 432
Jaszczuk Andrzej 35, 42, 45, 130
Jaworowski (Jawordsyski) S. 433
Jaworowski Stanisław 433
Jaworowski Tomasz 433
Jaworski Józef 160, 273, 364
Jaworski Piotr 172
Jechalski Władysław 147, 187, 361
Jedlicki Jerzy 43, 55
Jelski Ludwik 134
Jensz Franciszek 433
Jermułowicz Stanisław 433
Jerzy V Windsor 327
Jewniewicz Tadeusz 260
Jewrejnow B. 243, 362, 367
Jezierski Andrzej 62–64
Jezierski Jan Nepomucen 171
Jezierski Władysław 295
Jeziorański Franciszek 242, 276, 281
Jeziorański Leon 67, 71, 73, 74
Jeżewski August 433
Jeżewski Kazimierz 433
Jędrzejowski (Jędrzejewski) J. 355
Jodłowski Antoni 296
John Adolf 310
John Adolf Gustaw 433
John Halina 178
John Józef 173, 379
Jóźwiak K. 316
Jung A.K. 147, 187, 361
Jung Emila 267
Jung Juliusz 217
Jung Karol 267
Jung Seweryn 433
Jüngster (Inster, Ingster) M.L. 433
Jurkowski Konstanty 214

K
Kacprzak Dariusz 33, 35, 130, 175, 196
Kaczorowski Aleksander 307
Kaczyński R. 299, 374
Kaden Henryk 310
Kadler Henryk 433
Kadzidłowski Henryk 150, 237, 358
Kahan Arcadius 433
Kahan D. 433
Kahan K. 433
Kahan M. 433
Kahan Z.B. 434
Kahn A. 434
Kaiserbrecht Ludwik 434
Kaiserstein D. 234
Kakowski Aleksander 257
Kalabiński S. 181
Kalergis Maria 345
Kalewski J. 434
Kalii (Kahl) Stefan 434
Kalinowski Gabriel Hilary 434
Kalinowski Stanisław 231, 232
Kaliński Antoni 355
Kalisiewicz W. 236
Kalisz Marek 434
Kalkstein Stanisław 365
Kalle Wilhelm 434
Kalle Wilhelm Ferdynand 434
Kałuda Edward 209
Kałusowski L. 434
Kamber Sz. 434
Kamedulski Wincenty 141
Kamiński Tadeusz M. 237
Kamiński Władysław 182, 355
Kammerer Jan 434
Kamocka Jadwiga 201
Kamocki Franciszek 185
Kandaki W.A. 434
Kaniewski H. 245, 257
Kapuścińska-Kmiecik Natalia 370
Karasiński Leon Franciszek 366, 434
Karczewski (Karczewska, Kosińska) Elżbieta Karolina 434

Kardyś Piotr 378
Karłowicz Jan 218
Karmański Jan Michał 434
Karney Józef 146, 212, 214, 248, 330
Karnkowski A. 289
Karnkowski Ignacy 435
Karpiński Henryk 197, 215, 353, 435
Karpiński Piotr 392
Karpiński Stanisław Sebastian 435
Karpowicz Stanisław 307
Karsch Edward 435
Karsch Mieczysław 435
Karsch Teodor 435
Karsch Teodor Romuald 435
Karska Elżbieta 306
Karski Józef 435
Karski Michał Szymon 295
Karski Stanisław 350
Karstens Maurycy 435
Karszo-Siedlewski Władysław 435
Karwaciński Jan 435
Karwowski Aleksander 435
Kasiński K. 336
Kasprowicz Jan 149, 236, 237
Kasprzykiewicz Feliks Bronisław 435
Kaszub Kalman 436
Katz Ludwik 436
Kaufman Anna 136
Kaufman Josek 436
Kaupa F. 170, 299, 370
Kawiński Władysław 275, 280
Kay Carolyn Helen 36
Kayser (Kaiser) T. 436
Kazimierski Józef 169
Kaźmierska Kaja 26, 65
Kebsch Adolf 436
Keilich Gustaw 436
Keiserbrecht Alfred 145
Keiserstein D. 233
Keller A. 243, 362, 367
Keller Rudolf 436
Kempa Andrzej 130
Kempiński Stanisław 323
Kempner Bronisława 278
Kempner Ignacy 436
Kernbaum Maks 91, 109, 131, 223–225, 255, 381, 382, 436
Kernbaum Mieczysław 224
Kernbaum Mirosław 224, 225
Kernbaum Stanisław 224
Kernbaum Stefania 224
Kesten W. 170, 299, 370
Kestenberg Jakub 436
Kestenbrrg (Kestenberg) Jezajasz 436
Khan Shamus 15
Kiebbe Emil 304, 334
Kielczewski Józef 391
Kielisiński (Kielesiński) Mikołaj 436
Kiełczewski M. 289
Kiełkiewicz W. 162
Kieniewicz Stefan 24
Kierst Edward 436
Kietliński Wacław 437
Kijewski Jan Chryzostom 437
Kijok (Kijek) W. 437
Kiliński Bolesław 391
Kinderman Franciszek 88, 105, 437
Kindermann Arnold 178
Kindermann Eugeniusz 227
Kindermann Franciszek 227
Kindermann Gustaw Adolf 227
Kindermann Juliusz 107, 131, 147, 197, 207, 216, 227, 331, 339, 437
Kindermann Juliusz Artur 227
Kindermann Klara Alwina 227
Kindermann Leopold Rudolf 175, 227
Kindermann Lidia 227
Kindler Jan 437
Kindler Oskar 179, 226, 255
Kindler Rudolf 96, 173, 437
Kinzler Henryk 437
Kirszbraun (Kirszbraum) S. 437
Kisielnicki Kazimierz 437
Kisielnicki Stanisław 437
Kisker J. 170, 299, 370
Kister (Küster) Józef 175
Kiślańska Janina 229
Kiślański Karol 229
Kiślański Władysław Marian 89, 107, 228, 229, 438
Kiślański Władysław Teodor 89, 107, 183, 218, 229, 284, 304, 360, 371, 437
Kita Jarosław 26
Kittel Leon 214
Klassen (Klaassen) M. 438
Klauke A. 438
Klauke C. 438
Klauke E. 438
Klawe Jan Henryk 261
Klawe Wacław 193
Klecki Josel 438
Kleczewski K. 260
Kleczyński K. 256
Kleeberg Franciszka 387

Kleiber Karol 383
Kleiber Zofia 384
Klein Alexander 126
Kleinman Artur 438
Kleitz Alfons 260
Klemantowicz Dariusz 26, 33
Kleniewska-Halinę 230
Kleniewski Franciszek 230
Kleniewski Jan 90, 108, 111, 131, 229, 438
Kleniewski Przemysław 230
Kleniewski Witold 230, 231, 232
Kleniewski Władysław 229
Klepacki Władysław 438
Klepfisz (Klepfisch) Szlama 438
Kleyff Władysław 251, 253
Klinger Dwojra 374
Klueger H. 439
Kłobski Ludomir 232
Knittel Rozalia Anna 163
Knothe Helena Emilia 178
Knothe Rafał 365
Knowiakowski Stefan 350
Knoyyiakowski Stefan 319
Kobalczyk Andrzej 188
Kobyliński Alfons 355
Koc H. 260
Kochanowicz Ignacy 439
Kochanowicz Jacek 39, 50, 51, 97
Kochanowicz K. 299, 374
Kochanowski Jan 287
Koczalski H. 266
Koehler-Badin Gaston 369
Koetz Emilia 186
Kohn E. 266
Kohn Feliks 439
Kohn Florentyna 282
Kohn Gustaw 289, 360
Kohn J. 439
Kohn Jakub 439
Kohn Jan 439
Kohn Johann 131, 232, 233, 439
Kohn Józef 439
Kohn Julian 439
Kohn Juljusz 439
Kohn L. 199, 200, 201, 264, 266, 283
Kohn Leopold 197, 199, 201, 264, 266, 439
Kohn Ludwik 197, 199, 264
Kohn Markus 88, 95, 105, 131, 189, 233, 234, 356, 439
Kohn Oszer 340
Kohn Paweł Jan 233
Kohn Rozalia 198
Kohn Samuel 233, 234
Kohn Wilhelm 439
Kolbe Bronisław 158, 336
Kolberg Henryk 284
Kołodziejczyk Arkadiusz 98
Kołodziejczyk Ryszard 22, 24, 26, 30, 44, 98, 131
Kołodziejski W. 234, 356
Kołzaków (Kołzakow) Jakub 439
Komierowski Tomasz 388
Komorowski Aleksander 276, 280, 281
Komosiński H. 299, 374
Kon Adolf 440
Kon Michał 440
Kon Z. 226, 255
Konarzewski Zbigniew 278
Kondratowicz Hieronim 146, 212, 214, 248, 330
Konic Henryk 160, 254, 273, 276, 364, 366
König (Konig) Max 440
König Ferdynand 440
König Karol 440
Konitz Regina 356
Konopski Narcyz 141
Konrad E. 202
Konrad Paweł Gustaw 440
Kontrymowicz Julian 355
Kopciowski A.B. 440
Kopczyński Walenty 440
Kopelman J. 440
Koppe Natalia 380
Koral Benedykt 251, 253
Korkosiński Mieczysław 288
Körner Teodor 440
Kornowski H.R. 440
Korom Philipp 14, 46
Korpulus M. 289, 360
Kort M. 440
Korwin-Szlubowski Bronisław Feliks 440
Koryś Piotr 26, 49, 50, 52, 54–57, 59, 67
Kosiewicz S. 299, 374
Kosińska Cecylia 235
Kosińska Emilia 235
Kosińska Jadwiga 235
Kosińska Janina 235
Kosińska Maria 235
Kosiński Edward 91, 109, 131, 235, 440
Kosiński Ferdynand Ignacy 235
Kosiński J. 299, 374
Kosiński Jerzy 235
Kosowicz Zygmunt 215
Kossak Wojciech 33, 389

Kossuth Stefan 368
Kostanecki Kazimierz 150
Kostrowicka Irena 31, 59, 60
Koszutski Stanisław 61
Kościelski August 236
Kościelski Józef 88, 106, 110, 111, 149, 150, 236, 237, 358, 440
Kościelski Władysław 149, 237
Kościelski Władysław August 149, 236, 237
Kotłubaj Henryk 164
Kotsis Aleksander 285
Kott Heiman 440
Kowalska-Glikman Stefania 286
Kowalski J. 441
Kowalski Marceli 141, 231
Kowalski Tadeusz 214, 234
Kozaczka Marian 387
Kozarska Maria 162
Kozarzewski Zbigniew 273, 278
Kozieł-Poklewski Alfons 314–316
Kozieł-Poklewski Alfons Aleksander 316
Kozieł-Poklewski Wincenty 315, 316
Kozietulski Z. 141, 182
Koziorowski Leszek 94
Kozłowski J. 199, 337
Kozłowski K. 337
Kozłowski Wacław Wiktoryn 441
Koźmiński L. 146
Koźmiński Władysław 355
Kragh Martin 46, 52, 58, 62
Krajewski Andrzej 24
Krajewski D. 441
Krakowski M. 441
Kramsta Christiana Gustawa von 166
Krannich Paweł 441
Krasicki August 388
Krasicki Bohdan 379
Krasińska (Pusłowska) Marta Maria 441
Krasińska Jadwiga 108, 112, 115, 116, 305
Krasiński Adam 102, 112–114, 116, 342
Krasiński Edward 113, 117, 441
Krasiński Ludwik 238
Krasiński Zygmunt 357
Krasoń Rafał 208
Krassowski (Krasnowski) Ludwik Leon 441
Krasucki Michał 204
Kraupe Stanisław 441
Krause A. 441
Krause H. 441
Krause Maurycy 150, 237, 358, 373
Krause Michał 441
Krause Otton 441
Krause Paulina Maria 184
Kraushar Aleksander 139, 140, 141
Kraushar Daniel 350
Krauze (Krausse, Krause) J.A. 441
Krauze Helena 378
Kregczy Juliusz 215, 330
Krell G. 441
Kretkowska Wiktoria 393
Kretkowski I. 289
Kretkowski L. 289
Kretschmer (Kreschmer) B. 442
Kretschmer Karol 442
Kretschmer O. 442
Kreutzborg (Kreutzberg) Ignacy 442
Kriegel Edmund 442
Kronenberg Emilia Julia 148, 150
Kronenberg Henryk Andrzej 148
Kronenberg Leopold 24, 26, 31, 32, 60, 61, 89, 95, 106, 111, 114, 148, 180, 271, 274–276, 279–282, 351, 352, 358–360, 362, 364–367, 442
Kronenberg Leopold Julian 34, 237–241, 287, 442
Kronenberg Leopold Stanisław 238–240
Kronenberg Maria Helena 148
Kronenberg Maria Róża 31, 239, 240
Kronenberg Rozalia Maria 239, 240
Kronenberg Stanisław Leopold 239, 240
Kronenberg Tekla 239
Kronenberg Wiktor 150, 237, 356, 358, 373
Kronenberg Władysław Edward 239
Kronenberg Wojciech 240
Kronenblum (Kronenblnm) S. 442
Kröning Karol 176, 442
Kronman (Kroninan) G. 442
Kropiwnicki Alfons Stanisław 90, 108, 111, 443
Krotoszyński Sz. 443
Królikowski S. 337
Krusche B. 176
Krusche Bruno Feliks 88, 105, 443
Krusche Herman 176
Krusche Jan 244
Krusche Julian 90, 109, 131, 243, 244, 255–257, 382, 384, 443
Krusche Karol Benjamin 244
Krusche Leon 196
Krusche Maria 178
Krusche Maria Augusta 244
Krusche O. 179
Krusche Stefan 244
Krusche Witold 244
Kruszewski K. 299, 374

Kruszewski Wacław 260
Kruszewski Z. 299, 374
Kruszyński Jakub 199
Kruszyński Stanisław 141, 182
Kryps (Krins) Karol 443
Krysiński Wacław 164
Krzemiński Tomasz 24
Krzymuski Czesław 214
Krzyżanowski Adam 72
Kubiak Władysław 241
Kubicki Otton 391, 392
Kucharski Bolesław 231
Kucharzewski F. 242, 275, 276, 281, 282, 366
Kucharzewski Jan 205
Kuczewski Stanisław 443
Kuczyńska (Ostrowska) Ludwika 89, 107, 11, 460
Kuczyński Alojzy Kwiryn 443
Kuczyński Ernest 394
Kuderski Jan Wiktor 141, 182
Kuester Franciszek 355
Kuester Leon 182
Kuester T. 355
Kugler Stefan 308
Kuhlmann Franciszek 176
Kujawski Stefan 443
Kula Witold 63
Kulikov Volodymyr 47, 49, 50, 52, 58, 63, 72
Kumaniecki Kazimierz 72
Kunig Juliusz 443
Kunitzer Agnieszka 248
Kunitzer Herman 247
Kunitzer Jakub 247
Kunitzer Juliusz 62, 88, 95, 96, 104, 106, 111, 131, 143, 146, 211, 214, 245–248, 268, 327, 330, 443
Kuntz Wacław 444
Kuntze Adolf 243, 444
Künzl (Kuenzl) Jan 444
Kupferberg R. 444
Kurdelski Deweryn 164
Kurlandzki M. 444
Kurzyna A. 147, 187, 361
Kusiński Jacek 131
Kustanowicz M. 260
Küster Karol 444
Küster Paweł 444
Kustin Maurycy 444
Kuszell (Kuszel) Wacław 90, 109, 111, 131, 249, 444
Kuszell Ignacy Jan 249
Kuszell Kazimierz Teodor 249
Kuszell Stefan 249
Kuśnierczyk A. 198
Kutner M. 444
Kutnowski Stanisław 231
Kuźko Wanda 145, 146
Kwapiński Leon 214
Kwaśniewski Aleksander 258
Kwaśniewski F. 266
Kwiatkowski Leon 241, 274, 279, 359, 365
Kwiatkowski Ludwik 203
Kwiatkowski Wł. 273, 278
Kwietniak Józef 275, 276, 280, 281
Kwietniak Michał 276, 281, 361
Kwilecki Kazimierz 115
Kwilecki Wojciech 24

L

Lachowski Isidore 444
Lachs H. 444
Lambert Leonida 180
Lamprecht Paweł Gustaw 444
Lanckoroński Karol Antoni 445
Landau Ch. 250
Landau F.I. 445
Landau Jadwiga 253, 356
Landau Jan 309
Landau Józef 183, 200, 370
Landau Leopold 226, 255
Landau Maurycy 309
Landau Rozalia 234
Landau Ruchla 374
Landau Seweryn 445
Landau Stanisław 90, 109, 131, 250, 289, 360, 445
Landau W. 445
Landau Wilhelm S. 189, 251, 253, 445
Landau Zbigniew 26, 31, 56, 59, 60, 64, 66, 91, 97, 128, 272
Landau-Czajka Anna 36
Lande (Lamie) Zygfryd 445
Landes David S. 18
Landie Edward 147, 207, 216, 228, 331
Lando A. 445
Landsberg Aleksander 131, 251, 252, 445
Landsberg Eleonora 252
Landsberg Feliks 189, 251, 252, 253
Landsberg Hanna 253
Landsberg Henryk 253
Landsberg Hilary 131, 251, 252, 445
Landsberg Leopold 252, 445
Landsberg Marcel 252
Landsberg Władysław 252

Lange Artur 445
Lange Fryderyk 445
Lange Gustaw Wilhelm 445
Lange Juliusz 445
Lange Rudolf 445
Lange Władysław 446
Langsman (Langsam) M. 446
Laska Maria 314
Laski Aleksander Karol Bernard 372
Laski Maria 372
Laski Władysław 372
Lasocka Maria 230
Laśkiewicz Teofil Emeryk 446
Laterner A. 183, 218, 304, 371
Laube Adolf 133, 189
Lazar Stefania 146
Lebensohn L.A. 446
Lebensold H.B.E. de 446
Lednicki Aleksander 40, 257, 369
Ledóchowska Zofia 159
Legis Adolf 215
Leichter M. 446
Lejzerowicz S. 446
Leman Gustaw 446
Lemoine A. 304, 334
Leo Aleksandryna Klementyna 363
Leo Edward Wiktor 363
Leo Ernestyna Rozalia 239
Leonhardt Ernest 89, 107, 131, 226, 253, 254, 276, 366, 446
Leonhardt Fryderyk 254
Lepecki Leopold 232
Leppert Władysław Rajmund 229, 446
Le Rat Paul 357
Leska Anna 278
Leski Bronisław 446
Leski Kazimierz 278
Leski Krzysztof 278
Lessing Otto 144
Leszcz Izrael 232
Leszczyńska Cecylia 56, 59, 60, 63, 64
Leszczyński Adam 9
Leśkiewicz Kazimierz 321, 447
Leśniewska J. Ewa 26, 150
Leśniewski (Leśniewicz) Bolesław 281, 361
Leupolt Eleonora 176
Leupolt Joanna Krystiana 178
Levy Adolf 381
Levy Herman 141
Levy Maria 139
Lewandowski Marian 284
Lewenson Grzegorz 379
Lewi S. 447
Lewi Zygmunt 447
Lewin A.L. 447
Lewin L. 447
Lewiński I. 289
Lewiński Zygmunt 218, 303
Lewm (Lewin) Hirsch M. 447
Lewy (Levi) Dawid 447
Lewy (Levy) Herman 447
Lhonneux L. de 229
Libicki S. 243
Lichtenfeld Zygmunt 304, 333, 334
Liciński Hipolit 150, 237, 358
Liebich B. 147, 187, 361
Liebich Wilhelm 308
Lier Julian 203, 243, 362, 367
Liersch K. 150, 358, 373
Lilienstern E. 447
Lilienstern Stanisław 273, 278
Lilpop Edward 153, 214, 215, 329
Lilpop Józef 350
Lilpop Stanisław 447
Lindeuheim (Lindenheim) Chaim H. 447
Linke 146, 330
Linke Leonard 279, 359
Linke Władysław 241, 274, 279, 359, 365
Lipczyński Leon 447
Lipkowski Stanisław 215, 330
Lipschitz Rachmil 447
Lipszyc R. 447
Lissner Józef 447
Lissowski (Lisowski) Teodor Ksawery 448
Liszewski S. 26
Liszkowski Adam 308
Loewenstam Maksymilian 183, 200, 370
Loewenstein (Lewenstein) Ludwik 448
Loewenstein 284
Loewenstein J. 448
Loewenstein Leon 148
Loewenstein Seweryn Jakub Lenval 448
Lorentz Adelma Ida 145, 256
Lorentz Aleksander 256
Lorentz Andrzej 256
Lorentz Elżbieta 256
Lorentz Franciszek J. 448
Lorentz Gustaw 256
Lorentz Hanna 256
Lorentz Jerzy 256
Lorentz Julita 256
Lorentz Konstanty 256
Lorentz Stanisław 91, 109, 131, 145, 243–245, 255, 256, 382, 384, 448

Lorentz Stefania 256
Lorentz Tadeusz 256
Lorentz Zofia 256
Lorentz Zygmunt 256
Lourié (Lourie) Aleksander 448
Lourié (Lourie) Izaak 448
Lourié (Lourie) L. 448
Lourie Lejzor 246
Lubert Józef 448
Lubicz-Sawicka Iwona 283
Lubicz-Strzeszewski Piotr Paweł 183, 370, 448
Lubinski Christina 14
Lubiński Władysław 241, 273, 274, 279, 359, 365
Lubomirska Dorota 258
Lubomirska Helena 258
Lubomirska Julia Maria 258
Lubomirska Natalia 388
Lubomirska Róża 306
Lubomirska Zofia Maria Albertyna 220
Lubomirski Eugeniusz 112, 117, 258
Lubomirski Jan Tadeusz 258, 352
Lubomirski Jerzy Sebastian 258
Lubomirski Józef Karol 258
Lubomirski Konstanty 258
Lubomirski Stanisław 102, 111, 112, 115, 116, 164, 258, 345, 448
Lubomirski Stanisław Herakliusz 258
Lubomirski Stanisław Sebastian 300, 363, 448
Lubomirski Zdzisław 102, 111, 112, 116, 117, 126, 131, 243, 257–259, 298, 342, 348, 448
Luboszyc H. 449
Lücker Eugeniusz 449
Ludert Edward 241, 280, 359, 365
Ludwig Edward 241, 280, 359, 365
Luedtke Henryk 449
Lukenbach Nowosław 212, 249
Luksemburg Róża 53, 61
Lurie A. 449
Lürkens (Luerkens) Wilhelm 449
Lutomski Józef 288
Lutosławski Franciszek 449
Lutosławski Stanisław Kostka 449
Lutostański B. 243, 362, 367
Lutter Mark 14
Luxemburg Maksymilian 449
Luxemburg Rosa 53
Lychakov Nikita 52

Ł

Łaciński A. 234, 356
Łada S. 312
Łapa Małgorzata 380
Łapiński Tadeusz Dominik 450
Łaszczyński Felicjan 312, 359
Łazar 126
Łazarek Józef 214
Łazor Jerzy 126
Łącki Bronisław Lucjan 450
Łebkowski Maksymilian 260, 278, 281, 288, 359, 361, 362
Łempicka Róża 190
Łempicki K. 299, 374
Łempicki Konstanty 190
Łempicki M. 284, 360
Łepkowski J. 147, 187, 361
Łęgiewski Gustaw 450
Łoskowski Wincenty Ferrariusz 91, 110, 111, 450
Łoza Stanisław 130, 286
Łuba (Luba) Jan 450
Łubieńska Maria Aniela 259
Łubieńska Maria Eugenia 193
Łubieńska Maria Władysława 259
Łubieńska Zofia 259
Łubieński Gustaw 150, 259, 358
Łubieński Jerzy 259
Łubieński Leon 259
Łubieński Stanisław 90, 108, 110, 131, 259, 450
Łubieński Władysław 259
Łubieński Zenon 193
Łuczyński Ignacy 450
Łukaszewski Ludwik 237, 358, 359
Łuniewski Adam Mikołaj 450
Łuniewski Tymoteusz 218
Łuszczak O. 147
Łyszkowski Adam 308

M

Ma Tongshu 56
Machczyński Apolinary 356
Machlejd Artur Ludwik 262
Machlejd Edward 262
Machlejd Henryk 262, 263
Machlejd Jan Jakub 262
Machlejd Jerzy 263
Machlejd Józef Karol Gustaw 263
Machlejd Julian (Juliusz) 262
Machlejd Karol 90, 108, 131, 151, 261–263, 450
Machlejd Karol Ryszard 262
Machlejd Ryszard 263
Maciejewski W. 147, 187, 361

Maciejowski Ignacy 183, 200, 370
Maciejowski S. 450
Maczek Stanisław 217
Maczewski Oswald 212, 450
Mader Kr. Fr. 450
Magnin Eric 53
Maisner I.D. 450
Maisner Maurycy 451
Maisner Salomon (Samuel) 451
Majbaum L. 451
Majer Walery 196
Majewska Aleksandra 27
Majewska-Luft Barbara 27
Majewski Edward 355
Majewski H. 451
Majewski Hilary 206
Majewski Stanisław Jan 321
Majmon Henryk 251, 253
Makower G.G. 451
Makowski Aleksander 160, 451
Makólski Zygmunt 243, 362, 367
Małachowski 196
Małachowski Maksymilian Kasper 451
Małczyński Karol 214
Małkowska-Bieniek Ewa 24
Małkowski S. 147, 187, 361
Mamelok Józef 183, 200, 370
Mamroth Ludwik 220
Manasse Zygmunt 451
Manduk A. 243
Mann Tomasz 270
Mannaberg Franciszka 208
Mannaberg Zygfryd 208
Manteuffel-Szoge Edward 393
Manteuffel-Szoge Henryk 393
Manteuffel-Szoge Leon 393
Manteuffel-Szoge Ryszard 393
Manteuffel-Szoge Tadeusz 393
Mantey O. 147, 207, 216, 228, 331
Mańkowski Stanisław 112
Marcellin Ludwik 368
Marchwicki Zdzisław 322
Marcinkowski Władysław 379
Marconi Henryk 183, 218, 284, 304, 317, 336, 337, 360, 371
Marconi Władysław 34, 243
Marczewski L. 243
Margulies I. 161, 304, 334
Margulies Julian 451
Margulies Ludwik 212, 249
Margulies Maurycy 451
Margulies S. 189
Markevich A. 51, 52
Markiewicz Stanisław 141, 182
Markowicz Z.M. 451
Markowski Tadeusz 196
Markus G. 451
Markusfeld Adolf 265
Markusfeld Dora 265
Markusfeld Henryk 89, 106, 131, 197, 199, 201, 264, 265, 283, 451
Markusfeld Józef 199–201, 264–267, 452
Markusfeld Karol 265
Markusfeld Mieczysław 265
Markwart Zbigniew 42, 43
Marmol F. del 229
Mars Romuald 452
Marschel Karol 452
Marszałkowicz Maria 354
Marszel (Marschel) Bronisław 452
Marszewski Mieczysław 361
Martens Adolf 164, 268
Martens Edward 164, 267, 268
Martens Fryderyk 163, 164, 267, 452
Martens Gustaw 267
Martens Karol Henryk 267
Martens Maksymilian 164, 268
Martens Stefan 267
Martin A. 158, 336
Martinez Galarraga Julio 57
Martynkowski L. 236
Marzec Wiktor 9, 26, 65
Matejko Jan 174, 285, 323
Matuszewski Mariusz 156
Matykiewicz Antoni 182
Matz Fryderyk 452
Mauwe (Mauve) Ludwik 452
Max (Mas) Rajnhold 453
Max R. 245, 257
Max Teofil 245, 257, 453
May Amelia 277
May Józefa 277
Maybaum Aniela 347
Maybaum Leopold 453
Mayer Arno J. 36
Mayzner Felicja 323
Mayzner M. 453
Mayzner Naftali 273, 276, 278–281, 359, 361, 362, 453
Mazaraki Aleksander 453
Mączak Antoni 54
Mączki A. 453
McCloskey Deirdre 18, 19
McKay John P. 63

Mears Ashley 15
Meillassoux 453
Meisenhol Fryderyk 367
Meissenholl F. 368
Meitlis Moritz 453
Mendelson (Mendelsohn) Zygmunt 453
Merbold Zohanna Wilhelmina 167
Merz Alfred 251, 253
Merzowa Helena 252
Meyer Agnieszka Mina 246, 268
Meyer Emilia 453
Meyer F. 453
Meyer Herman 158, 319, 336
Meyer J. 243, 289, 360, 362, 367
Meyer Jerzy 317, 337, 454
Meyer Ludwik 28, 62, 105, 131, 144, 246, 268, 454
Meyer Paweł 454
Meyer Zofia 268
Meyerhold (Meyergold) Jan 454
Meysztowicz Aleksander 354
Mianowski B. 183, 218, 304, 371
Miączyńska Janina 270
Michalska-Szałacka Magdalena 26, 214
Michalski A. 243, 362, 367, 454
Michałowska Lipska Teresa 383
Michel Amalia Berta 338
Michel E. 189
Michelis Bronisław 215, 330
Mickiewicz Adam 346, 351
Miecznikowski Aleksander 231
Mielżyński Jerzy 394
Mierczyński Kazimierz 203, 243, 362, 367
Mierzyńska G. 454
Mieses Mateusz 130
Migdalski S. 150, 358, 373
Migulin M. 330
Mijakowski K. 150, 231, 358, 373
Miklaszewski Józef Edward 454
Miklaszewski Roman 361
Mikołaj I Romanow 369, 372, 386
Mikołaj II Romanow 34, 143, 247, 311, 318, 354
Miks Oskar 454
Miller H. 374
Milsztein (Milstein) L.N. 454
Minakowska Maria J. (także jako Minakowski Marek) 87
Minc Hilary 282
Mincer Aleksander 308
Mincewicz Antoni 455
Mintz Mendel 455
Missalowa Gryzelda 23, 26, 62
Miszewski Władysław 172
Misztal Stanisław 54
Mizam J. 455
Mizerski Karol 276, 281
Młodzianowski Jan 204
Młot-Fijałkowski Czesława 163
Mochocki Marcin 23, 24
Modzelewski Julian 273, 278
Moes Aleksander 131, 269, 270, 455
Moes Aleksander Juliusz 455
Moes Chrystian August 269–271, 455
Moes Fryderyk 270
Moes Jerzy Aleksander 270
Moes Władysław 270
Mogilnicki K. 223
Mogk Jan 455
Mokiejewski Adam Jan 455
Mokiejewski Ł. 455
Mokyr Joel 18, 19
Molga Feliks 141, 182
Monossohn Izaak 455
Montalto Wanda de 240
Morawski E. 455
Morawski J. 455
Morawski Kazimierz 258
Morawski Tadeusz 257, 258
Morawski Wojciech 37, 39, 60, 130
Morawski Zdzisław 258
Moritz Wacław 455
Morozow S.T. 455
Morzycki Feliks 203
Morzycki K. 147, 187, 361
Mosin H. 234, 356
Moskalewski Stanisław 392
Moszyński J. 203
Mościcki Ignacy 329, 369
Motadel David 24, 40, 46, 47
Motte 455
Mozeson (Mosessohn) S. 455
Możdżyński G. 203
Mroczek Jerzy 214
Mroziński Aleksander Feliks 456
Mrożek Sławomir 237
Muchanow Sergiusz 238
Mühsam (Muhsam) Hugo 289, 456
Müke (Mitke) H. 456
Muller A. 456
Müller Fryderyk 456
Müller H. 150, 299, 358, 373, 374
Muller H. 456
Muller Juliusz 456

Müller Karol 365, 456
Muller Lebrecht 456
Müller Oskar 215, 330
Müller Rajmund 147, 187, 361
Muller W.L. 456
Münsterman (Milnsterman) E. 456
Musioł Karol 361
Muszkat A. 201, 266
Muszyński Bernard Franciszek 456
Muszyński Zygmunt R. 249
Muthmann Arnold 215, 330
Muttermilch L. 289, 360
Mycielska Elżbieta 324
Mystkowski Kazimierz 456
Mystkowski Stefan 391

N
Nagel Paweł 289, 360
Nagy Zsófia 120
Nahler 317, 336, 337
Najman Stanisław 361
Nałęcz Daria 11
Napieralski Franciszek 150, 237, 241, 274, 359, 364
Napieralski Julian 456
Napierski Stefan 333
Narutowicz Gabriel 390
Natanson Andrzej Eryk 277
Natanson Aniela 272
Natanson Antoni Eryk 277
Natanson Bronisław Eryk 277
Natanson Bronisława 278
Natanson Edward 114, 131, 160, 241, 242, 254, 271, 272, 278–281, 298, 359, 360, 362, 364–366, 457
Natanson Henryk 151, 237, 238, 277, 278, 358, 359, 373
Natanson Jakub 238, 271, 277
Natanson Jan 278
Natanson Józef 241, 242, 273–278, 359, 360, 362, 364–366
Natanson Kazimierz 34, 160, 243, 273–275, 277, 279, 280, 362, 364, 367
Natanson Kazimierz Eryk 278
Natanson Leontyna 277
Natanson Ludwik 272
Natanson Ludwik Karol 272
Natanson Maria 272, 277
Natanson Michał 275, 279, 280
Natanson Michał Eryk 277
Natanson Róża 272
Natanson Samuel 272, 277
Natanson Selig 276, 279, 281, 355, 359, 362
Natanson Stanisław 200, 229, 242, 271, 272, 274–277, 279–281
Natanson Stefan 277
Natanson Władysław 271, 272
Natanson Władysław Eryk 277
Natanson Zofia 278
Natanson-Leski Juliusz 278
Nathan Zygmunt 168
Naumann Friedrich 45
Neftalin I. 457
Nejman Elżbieta Halina 162
Nejman L. 266
Nelken A. 457
Nelken E. 457
Nelken Jakub 457
Nelkenbaum Julian 223
Nenovsky Nikolay 53
Nepros Edward 457
Neufeld Josek 457
Neufeld M.W. 457
Neufeld Maurycy 264
Neugebauer A. 458
Neugoldberg Dawid 458
Neuman Jakub Aleksander 283
Neuman Janina 282, 283
Neuman Julian 379
Neuman Konstanty 283
Neuman Maria Zuzanna 283
Neuman Szymon 131, 199, 266, 282, 342, 360, 458
Neuman Tadeusz 282, 283
Neuman U. 289
Neuman Wanda 282, 283
Neumann A. 170, 299, 370
Niekant Ludwik 182
Niemira Antoni 317
Niemirowski Michał 391
Niemyski L. 458
Nienartowicz Z. 178
Niewęgłowska Aneta 24
Niewęgłowski S. 231
Nitsche (Nietsche) Ferdynand 458
Nitzsche (Nitsche) Paweł 458
Nizo Feliks de 278
Norblin Aleksander Jan Konstanty 285
Norblin de La Gourdaine Jan Piotr 285
Norblin de la Gourdaine Stefan Juliusz 286
Norblin Józef Wincenty Kacper 458
Norblin Ludwik 115, 284–286, 458
Norblin Wincenty 284–286, 344
North Douglass C. 16, 19

Norwid Cyprian Kamil 346, 357
Noskowski Piotr Ferdynand 458
Noulens Joseph 371, 372
Novokmet Filip 55
Nowak Jarosław 459
Nowak Mariusz 370, 387
Nowak Tadeusz 150, 358, 373
Nowca Stanisław 288
Nowca Tadeusz Henryk 288
Nowca Władysław 88, 94, 106, 131, 287, 288, 459
Nowicki Ignacy 182
Nowicki Kazimierz 459
Nowicki Władysław 260
Nowolecki Kazimierz Stanisław 203

O
Oderfeld Abraham Adolf 459
Oderfeld Adam 289
Oderfeld Bronisław 91, 110, 131, 289, 360, 459
Oderfeld Hipolit 289, 360
Oderfeld Leon (Lewek) 289
Odrobiński Mieczysław 308
Offert Stanisław 361
Offierski A. 459
Ogonowski A. 459
Okęcki Stefan 459
Okoński Apolinary 260
Olejniczak Tomasz 8, 24, 27, 34
Oleszyński Józef 459
Olędzki A. 459
Olszewska Maria 341
Olszewski Adam 141
Olszewski Bronisław 459
Oppenheim Aron 459
Oppenheim Ber 91, 109, 289, 360, 460
Oppenheim Wacław 460
Oppersdorff Jadwiga von 172
Ordęga Józef 359
Ordęga Michał 149, 237, 241, 242, 274, 275, 279–281, 359, 360, 364, 365, 460
Orgelbrand Hipolit 200
Orgelbrand S. 200
Orgelbrand Samuel 460
Orłowski Lucjan 234, 356
Ornatowski R. 151
Orsetti Aleksander 31, 240
Orsetti Maria 259
Orsetti Róża Maria 249
Orthwein Edward Florentyn 366, 460
Orzechowski Edmund 275, 280
Osser Adam 88, 105, 131, 221, 289–291, 460
Osser Fela 290
Osser Felicja 303
Osser Janusz 290
Osser Stefan 290, 291
Osser Szlama 290
Ossowski P. 460
Osterhammel Jürgen 24, 40, 47
Ostrowska Ludwika z d. Kuczyńska 89, 107, 111, 460
Ostrowski Antoni 134
Ostrowski J. 170, 370
Ostrowski Józef 257
Ośniałbwski (Ośniałowski) Gustaw 460
Owen Thomas C. 92
Owidzki Alojzy 141
Oxner (Omer) Karol 460
Oyrzanowski Tadeusz 241, 274, 279, 359, 365
Ozga St. 242, 274, 280, 288, 359, 365

P
Pacuła Władysław 231
Paderewski Ignacy 205, 390
Pak Susie J. 20
Palle Edward 151, 237, 359
Palme Mikael 15
Pałaszewski Franciszek 461
Pannenko Ludwik 151, 237, 241, 274, 279, 359, 364
Pannewitz Ryszard 170, 299, 370
Pański Eliasz 461
Paprocki K. 243, 362, 367
Paprocki Stanisław 392
Paramonow Mikołaj 249
Pastor G.O. 229, 299, 374
Paszkiewicz Teofila 288
Paszkowski Stefan 379
Paszkowski W. 141, 198, 203
Patschke Maks Karol Wilhelm 461
Patschke Stanisław Edward 461
Patz E. 147, 207, 216, 228, 331
Patzer Kazimierz Władysław 461
Pawlikiewicz B. 142
Pawłow Iwan 381
Pawłowski Maksymilian 141, 182
Pączkiewicz K. 179
Pechnik Samuel 461
Pecold Karol 461
Pecq Filip 392
Peltzer 461
Pełczyński Ksawery 275, 280
Pełczyński Paweł 274, 279, 288

Pełka Jarosław 215, 248, 330
Peretz Adolf 183, 218, 291, 304, 371
Perl A. 461
Perl F. 243, 362, 367
Perlin Rafał 461
Pertz A. 371
Peschel O. 461
Petersilge Jan Mikołaj 462
Petsch Wacław Julian 462
Petters J. 147, 170, 207, 216, 228, 299, 313, 331, 370, 462
Petzold Paweł 179
Pfabe Sobiesław 197, 215
Pfeffer Mojżesz 232, 462
Pfeiffer Jan Chrystian 292, 293
Pfeiffer Jan Henryk 292
Pfeiffer Jan Walter 292, 293
Pfeiffer Józef 292
Pfeiffer Józef Mieczysław 293
Pfeiffer Ludwik 271
Pfeiffer Maria Emilia 293
Pfeiffer Mieczysław 292
Pfeiffer Natalia 293
Pfeiffer Stanisław 88, 106, 131, 292, 343, 353
Pfeiffer Stanisław Aleksander 293
Pfeiffer Stanisław Fryderyk 292, 293
Pfeiffer Stanisław Leopold 292, 293, 352, 462
Pfeiffer Tadeusz 292
Pfeiffer Walter 292
Pfeiffer Władysław 292
Pfeiffer Władysław Ignacy 292, 293
Pfennig (Pfeimig) Alfred 462
Piasecki Władysław 278
Piaskowski Abram Ajzyk 187
Piaskowski Jan Nepomucen 462
Picard E. 462
Pickelny M.T. 462
Piechowski Kajetan 462
Pieczewski Andrzej 8, 26, 68
Piekarski Andrzej 462
Piekarski J.O. 462
Pieńkowski Władysław 29
Pierzchała Wiesław 209, 323, 340, 382
Piesch Karol 294
Piesch Maurycy 89, 108, 131, 293, 294, 462
Pietraszkiewicz Stanisław 151, 164, 237, 241, 242, 274, 275, 279, 280, 359, 364, 365
Pietrzak-Pawłowska Irena 54, 56, 156
Pietrzykowski K. 266
Piketty Thomas 17, 21
Pikos Anna 27
Pilarska Martyna Elżbieta 186
Pileski Tadeusz 355
Pilicer I.M. 462
Piłsudski Józef 126, 257, 378
Pines Br. 463
Pinezewski (Pinczewski) A. 463
Pinkas A. 463
Pinkas P. 323
Piotrowski Michał 138, 161, 209
Pipes Richard 51
Piskała Kamil 26, 65
Piskorski Wacław 463
Plage Emil 463
Plater (Tyszkiewicz) Joanna Janina 463
Plater Edward Cezar 115, 463
Plater Emilia 155
Plater Henryk 115, 118
Plater Józef 115
Plater Stanisław 112, 117
Plater Zygmunt 115, 118
Plater-Zyberk Adela Elżbieta Ignacja 295
Plater-Zyberk Elżbieta Maria Zofia 295
Plater-Zyberk Jadwiga 321
Plater-Zyberk Kazimierz Bartłomiej 297
Plater-Zyberk Ludwika Teodora 297
Plater-Zyberk Maria 296, 297, 369
Plater-Zyberk Stanisław 115, 131, 294–296, 463
Plater-Zyberk Tadeusz 91, 110, 111, 131, 295–297, 463
Plater-Zyberk Tadeusz Feliks Benedykt 295
Plater-Zyberk Tadeusz Michał 295, 463
Plater-Zyberk Wanda Maria Antonina 295
Plater-Zyberk Zofia 295, 297, 463
Plemiannikow Aleksy 314, 316, 317
Plesterer Leopold 215, 330
Pleszczyński Ludwik 191
Plewiński J. 463
Plichal Leon 463
Plitz Erazm 42, 43, 205, 390
Ploetz Ryszard 463
Płasznowski L. 243
Płodowski K. 463
Płoński Marek 463
Płużański R. 350
Poboch Michał 191
Poczobutt-Odolanicki Ryszard 355
Podbielski Kazimierz 463
Podleski Czesław 146, 212, 214, 248, 330
Podwójcie Władysław 242, 280, 359, 365
Poklewski-Koziełł Jan 350
Pokład Ignacy 464

Polakiewicz Falk 464
Polakiewicz Maria 323
Polakiewicz Wolf 464
Polanyi Karl 20
Poleski Michał Antoni 464
Popiel Ignacy 112
Popiel Jan 464
Popiel Paweł 372
Popiel Zofia 306
Popławski Ludomir 464
Popowski Roman 298
Popowski Tadeusz 131, 170, 297, 298, 370, 374
Porajski Hipolit 151, 237, 359
Porczyński Adam 281, 362
Porter-Szűcs Brian 42
Porzycki Henryk 365
Posner Adolf 464
Possart F. 182
Possart Stefan 275, 280
Posselt Ernest 153, 362, 366, 464
Posselt Gustaw 366
Posselt Willy 366, 464
Postawka Stanisław 355
Potkański Aleksander 232
Potocka Maria Anna Natalia 390
Potocka Radziwiłłowa Róża 111, 112, 114, 116, 306, 386, 467
Potocki Andrzej 114, 306, 464
Potocki August 114
Potocki Jakub 117, 464
Potocki Tomasz 113, 348
Potocki Władysław 243, 349
Potulicki Antoni 113, 115, 116
Potulicki Henryk 113, 117, 464
Potworowski Maksymilian 283
Poulantzas Nicos 20
Powarow Jan 163
Powichrowski W. 243
Powirskier I. 464
Poznańska Anna 217
Poznańska Irena 301
Poznańska Leokadia 301
Poznańska Zofia 301
Poznański Aleksander 199, 266, 283
Poznański Alfred 217, 303
Poznański Herman 183, 218, 303, 304, 371
Poznański Ignacy 91, 96, 105, 131, 216–218, 302, 303, 465
Poznański Izrael K. 27, 28, 33, 62, 96, 217, 218, 301–304, 327, 356, 464
Poznański Karol 183, 218, 303, 304, 371
Poznański M.M. 465
Poznański Maurycy 107, 131, 183, 195, 218, 233, 271, 299, 300, 302, 303, 327, 332, 334, 371
Poznański Maurycy Ignacy 302
Poznański Samuel 465
Prauss Ignacy 465
Prądzyński Bolesław Franciszek 465
Preibisz Jan 140
Pretzel Franciszek 465
Preyss Oskar 168
Priebsch Robert 215, 330
Pringsheim Ernest 465
Prizer Wilhelm 465
Proksa Michał 188
Proner Stanisław 465
Prosiński Józef 242, 275, 280, 288, 359, 365
Proszower Izaak M. 465
Pruffer (Prüffer) J. 243
Pruffer Władysław 392
Prus Bolesław (Aleksander Głowacki) 10, 218, 240, 287
Pruski Adam 274, 279
Pruss Witold 26, 54, 56
Prussak Abram 173, 465
Prussak Dawid 466
Prussak Jakub 465
Prussak Maurycy 465
Prussak Meyer 465
Prussak Michał 465
Prusse Karol 466
Pruszkowski Stanisław 466
Prużański A.M. 466
Przanowska Walentyna 249
Przanowski Stefan 285
Przedpełski 196
Przepiórka S. 373
Przesmycki Edward 141, 182
Przesmycki Zenon 357
Przetaczyński Lucjan 276, 281
Przeworski D. 234, 356
Przeworski Jakub 233, 234
Przeworski Maurycy 234, 356
Przeworski Wincenty 234, 356
Przezdziecka Maria 211
Przezdziecki Bolesław 308
Przezdziecki Jan 214
Przezdziecki Ludwik 299, 350, 374
Przezdziecki Stefan 114, 116, 466
Przysuskier M. 466
Przytycki A.M. 466
Psarski Czesław 172

Psarski Władysław 308
Ptaszkiewicz Kazimierz 160
Ptaszkiewicz Tadeusz 273, 364
Puls Fryderyk 466
Pułaski Aleksander 466
Purr A. 146
Pustuła Zbigniew 286
Puś Wiesław 26, 32, 51, 56–58, 60, 61, 63, 64, 68, 93, 131
Puzyna Maria Aleksandra 466
Puzyna Włodzimierz 394
Pytlas Stefan 26, 28, 29, 33, 41, 62–65, 95, 96, 99, 130

R
Raabe Hersz Ber 466
Rabinowicz Michał 466
Raczyński Karol 114
Radke Robert 466
Radwański Stanisław 215
Radzik Tadeusz 202
Radzińska Cecylia 235
Radziszewski Henryk Aleksander 200, 466
Radziwiłł Albert 307
Radziwiłł Anna 305, 306
Radziwiłł Artur 306
Radziwiłł Dominik 305, 306
Radziwiłł F.P. 306
Radziwiłł Jan Maciej 306
Radziwiłł Konstanty 305, 307
Radziwiłł Konstanty Mikołaj Józef 306
Radziwiłł Krzysztof Mikołaj 305, 306
Radziwiłł Maciej 306
Radziwiłł Maciej Mikołaj Jakub 34, 90, 109–114, 116, 131, 304–307, 467
Radziwiłł Maria 306
Radziwiłł Mikołaj Józef 305
Radziwiłł Róża 306–308, 467
Radziwiłł Zofia Maria 306
Radziwiłłowa Jadwiga z d. Korwin-Krasińska 90, 108, 110, 467
Radziwiłłowa Róża z d. Potocka 111, 112, 114, 116, 306, 386, 467
Raeusch J. 147, 187, 361
Ramisch Artur 309
Ramisch Cezary 309
Ramisch Edward 110, 309, 467
Ramisch Franciszek 90, 108, 131, 308–310, 467
Ramisch Gertruda 309
Ramisch Jan 309
Ramisch Margeritta 309
Ramisch Szarlotta 309
Ramisch Zygmunt 309
Ranke Ludwik Karol 467
Rappaport Leon 223, 467
Rappel Maksymilian 273, 364
Rathe Ferdynand Karol 467
Rathe Helena 339
Rathe Karol Henryk Hugo 468
Rau A. 468
Rau Wilhelm Ellis 468
Raubal A. 142
Rauch Antoni Jan 164, 468
Rauszer Michał 9
Rautman Henryk 260
Rawicz Władysław 379, 468
Réau Bertrand 15
Rechterman I. 468
Redel M. 468
Rehne Jan 468
Reich S. 468
Reichelt Joanna 209
Reichelt Ryszard 170, 299, 370
Reicher Bernard 468
Reicher Natan 468
Reicher Stanisław 146, 212, 214, 248, 330, 469
Reichmann (Reichman) Aleksander 469
Reingewirtz Rudolf 251, 253
Reinsche A. 469
Reisman I. 469
Rejchman Stanisław Adolf 469
Rejchmann (Reichman) Aleksander 469
Rejman Władysław 469
Reklewski Wincenty Sebastian 469
Remani Z. 182
Rembieliński Rajmund 23
Remer Antoni 366
Remocka Aniela 394
Renard Jan Maria 469
Repphan August 311
Repphan Benjamin 310, 311
Repphan Dorota 311
Repphan Emil Karol 131, 310–312, 469
Repphan Fryderyka 311
Repphan Jan 310, 311
Repphan Paweł 311, 312
Repphan Wilhelm 311
Repphan Wilhelmina 311
Resiger Robert 469
Reszke Jan 469
Reszke Józefina 240
Reul Miriam 256
Reutern Michaił 238

Reych Antoni Erazm 469
Reych Edward Józef 470
Reych Jan 470
Reych Józef Paweł 470
Reychman Kazimierz 130, 181, 278
Reymont Władysław 10
Ricenberg Ch. 470
Richter Alfred 313
Richter Gustaw 313
Richter Helena Zofia 313
Richter Józef 145, 312, 313, 470
Richter Paula 145
Richter Reinhold 108, 470
Richter Wiera 313
Richter Zygmunt 131, 147, 312, 313, 470
Riebensahm Paweł 215, 330
Riesenkampff Alfons 314
Riesenkampff Angelika Anna 314
Riesenkampffa była Anna Antonina z d. Kozieł--Poklewska 314, 315
Riesenkampff (Riesenkampf) Antoni 109, 131, 314, 337, 470
Riesenkampff Antoni Alfons 314
Riesenkampff Georg Gustav von 314
Riesenkampff Jadwiga von 314
Riesenkampff Lidia 314
Riess Ksawery 471
Ring Szymon 245, 257, 471
Rinow Oskar 215, 330
Robakowski (Bobakowski) J. 179
Rodzyn Szymon 150, 182, 358, 373
Rogowiec (Rogowicz) Jan 231
Rogoziński Henryk 471
Rogóyski (Rogoyski) Bronisław Wawrzyniec 471
Rohrer Gustaw 380
Rokkan Stein 53
Roland Samuel 471
Rolf Malte 33
Romanow Maria Fiodorowna 318
Romanow Michał 116, 131, 317–319, 430
Romanowicz E. 266
Romanus Julia 267
Romański T. 147, 187, 361
Romocki Edmund 471
Ronikier Adam 91, 110, 111, 131, 319, 320, 321, 471
Ronikier Aniela 321
Ronikier Edward 321
Ronikier Henryk 321
Ronikier Janusz 321
Ronikier Stefan 321
Ronikier Wiktor 321, 471
Rosen Mendel 374
Rosen Sz.B. 471
Rosenbaum Leopold 160, 161
Rosenblatt Aron Józef 323
Rosenblatt Dawid 323
Rosenblatt Felicja 323
Rosenblatt J. 471
Rosenblatt Józef 323, 472
Rosenblatt Maks 323
Rosenblatt Salomea 323
Rosenblatt Salomon Majer 323
Rosenblatt Szaja 88, 104, 111, 131, 322, 323, 471
Rosenblum D. 337
Rosenblum Gustaw Ernest 90, 108, 472
Rosenblum S. 472
Rosenfeld N. 472
Rosenstock-Rostocki Maurycy 139
Rosenstrauch A. 472
Rosenthal Dawid 472
Rosenthal Juliusz 472
Rosiewicz S. 299, 374
Rosiewicz Zygmunt 215
Rosner Hugo 472
Rosner Teodor 242, 276, 281
Rosołowski Marcin 24
Rosset A. 316
Rosset B.L. 472
Rossmann Ludwik 147, 187, 361
Rostkowski Stanisław 160
Rostkowski Zbigniew 191
Roszkiewicz Stanisław 260
Roszkowski A. 299, 374
Rotenberg Ch. 472
Rothbard Józef 472
Rothe F. 273, 364
Rotmil Paweł 141
Rotszyld Aleksander 472
Rotter Franciszek 215, 330
Rotwand Andrzej 142, 273, 364
Rotwand L. 142
Rotwand Stanisław 34, 95, 140, 142, 243, 271, 284, 360
Rouet Louis 357
Rousseau 472
Rozenblum (Rosenblum) Gustaw Ernest 472
Rozental D. 218, 303
Rozenthal (Rosenthal, Rosental) Adolf 472
Rozmanit Lucjan 153, 293, 344, 366
Rożyński Władysław 346
Różyński Janusz 237, 241, 274, 279, 359, 364

Rubin Ch.H. 472
Rubinstein Artur 252
Rubinstein M. 473
Rubinstein Mendel 473
Rudowski Wł. 141
Rudziński (Budziński) R. 179
Rudzki Konstanty Adam 473
Rukeyser Henrietta 381
Rulikowska Stefania 323, 324
Rulikowski Edward 324
Rulikowski Edward Eugeniusz 324
Rulikowski Edward Władysław 90, 108, 111, 131, 323, 324, 473
Rulikowski Ludwik 324
Rundo H. 200
Rundo Z. 200
Rundstein M. 183, 218, 304, 371
Ruszkowski K. 197, 215
Ruszkowski S. 200
Rutkowski E. 243, 362, 367
Rutkowski J. 256
Rymarkiewicz M. 172
Rynkowska Anna 133
Rzączyński Kazimierz 379
Rząśnicki Adolf 160
Rzeczkowski B. 299, 374
Rzeczycka Monika 150

S

Sachs Henryk 223, 473
Sachs Ludwik 183, 370
Sachs M.R. 473
Sackheim Ch.S. 473
Saenger Robert 473
Saller Al. 299, 374
Salomonowicz M. 473
Salzman Józef 473
Salzman Maurycy 473
Samsonowski Józef 474
Sanchis M. Teresa 57
Sanne Paweł 310
Sapieha Maria 390
Sapieha Pelagia 159
Sapieha Teresa 172
Saprykin Dmitrii 52
Sarna Mojżesz S. 474
Sarnowski (Czarnowski) J. 474
Saski Juliusz 474
Satkowski Kaz. 373
Sawicki Jakub W. 474
Sawicki W. 243, 362, 367
Sawiczewski Bolesław 288
Sączewski J. 337
Schapiro J.M. 474
Schatke Wanda 309
Scheerschmidt (Schecrschmidt) Gustaw 474
Scheibler A. 207
Scheibler Anna 325, 327
Scheibler Emil 215, 330
Scheibler Erik Edward 328
Scheibler Jerzy Ludwik 328
Scheibler Johann Heinrich 329
Scheibler Karol 27, 28, 64, 65, 88, 95, 96, 102, 104, 110, 111, 113, 131, 143, 146, 147, 193, 195, 205, 206, 210, 212, 214–216, 228, 248, 301, 324–331, 474
Scheibler Karol Egon 328
Scheibler Matylda Zofia 212, 213
Schein Ch. 474
Schein M. 474
Schein S. 474
Schelkopf Wilhelmina 309
Schenker A. 189, 475
Scheps Józef 475
Scheps Sucher 475
Scher W. 475
Schiele Kazimierz Ludwik 352
Schiele Konstanty 261
Schifers Andrzej Bolesław 475
Schilhan I. 299, 374
Schimmel Franciszek 212
Schindhelm Hans 320
Schirmer Marcin K. 131
Schlee (Schiee) Herman 475
Schlief Karol 134
Schloenvoigt (Schloenvogt) Henryk 475
Schloesser 197
Schlösser Henryk Wilhelm 475
Schlössingk (Schlösingk) Benno 475
Schmeider Ludwik Franciszek 475
Schmeller (Schindler) Karol 475
Schmidt Adolf Jan 475
Schmidt Artur 475
Schmidt Edmund 475
Schmidt Ferdynand 475
Schmidt Max 476
Schmidt R. 476
Schmidt Wilhelm 476
Schmitz Małgorzata 476
Schmölzer (Schmolzer) August 476
Schneider Albert 476
Schneider Aleksander 476
Schneider Bogumił 476
Schneider Hugo 476

Schoenbrenner Janina 23
Schoenfeld Emil 197, 203, 214, 215
Schoenfeld H.D. 476
Scholtz Carl 311
Scholz (Scholtz) Rudolf 476
Schönberg (Schoenberg) Mikołaj 476
Schonfeld Emil 197
Schreer Gustaw Adolf 476
Schroers Wilhelm 160, 273, 364
Schröter H. 477
Schrötter A. 477
Schrötter M. 477
Schülde E. 215, 330
Schultz Bronisław 183, 200, 370
Schultz Karol 477
Schultz Rudolf 477
Schulze August 269
Schulze Max-Stephan 126
Schürr Aleksander Alfons 260, 477
Schürr Władysław 260
Schussler Ludwik 311
Schussler Wenanta Anna 311
Schwartzschultz Edm. 477
Schwarz Edmund Gustaw 477
Schweikert Fryderyk Wilhelm 96, 477
Schweikert L. 179, 254
Schweikert Waldemar 477
Schweitzer A. 158
Scipio del Campo Teresa 170
Seidel August 477
Seidenman Herman 225, 226, 382
Seidenman Ludwik 183, 200, 370
Seiler Albin 477
Seiler Rudolf 141, 182
Seiler Teodor 477
Sejdemann (Sejdeman, Seideman) M. 477
Sell Georg 339
Sercarz Dawid 477
Serejski Jakub 477
Serkowski Jan 478
Sernyonov Alexander 40
Severin Alfons 293
Seybert Robert 245
Sęczys Elżbieta 102
Sętowski Juliusz 265
Shepelev Leonid 52
Siarkiewicz Konstanty 478
Sieber Julianna 312
Siebert M. 146
Sielecki Tadeusz 298
Siemieński-Lewicki Stanisław 349
Siemiradzki Henryk 285, 327, 332
Sienkiewicz Henryk 34, 149, 205, 236, 247, 259, 287, 327, 378, 390
Siennicka Mariola 26
Siermiński Michał 52
Sierosławski Jan 355
Sievers Adolf 212
Sigał U. 478
Sikorski Stanisław 478
Sikorski Władysław 157
Silberbaum L. 478
Silberfaden H. 478
Silbermintz A. 478
Silberstein Adela 333
Silberstein Ewelina 333
Silberstein I. 478
Silberstein J. 478
Silberstein Jadwiga Janina Diana 333
Silberstein Markus 62, 301, 303, 331, 332
Silberstein Mieczysław 88, 105, 131, 304, 331–333, 478
Silberstein Salomea 333
Silberstein Stanisław 147, 223, 300, 304, 332–334
Silberstein Teresa 304, 333, 334
Silbersztein (Silberstein, Silsersztein) H.M. 478
Siłkowski S. 260
Simon 188
Sirkis Salomon 478
Siudak Stanisław 479
Siwecki Stefan 141
Skarbińska Jadwiga Róża Stanisława 335
Skarbiński Feliks 335
Skarbiński Jakub Marian 158, 336, 337
Skarbiński Stanisław 131, 158, 317, 335, 479
Skarbiński Stanisław Marian 334, 335, 479
Skarga Barbara 35
Skarżyńska Antonina 341
Skarżyńska Maria 180
Skarżyński Antoni 393
Skarżyński Kazimierz 479
Skarżyński Ryszard Jan 479
Skawiński Stefan 391
Skibińska Helena 209
Skibiński Aleksander 156
Skibiński Józef 479
Skiwski Jan 200
Skłodowska-Curie Maria 224, 225
Skoczyński Leon 479
Skodlarski Janusz 26
Skowron E. 479
Skórzyński Jan 306

Skórzyński Piotr 306
Skórzyński Zygmunt 306
Skrobański S. 243
Skrzydło Leszek 121, 130, 131
Skulski Gustaw 260
Skulski Leopold 368
Sliosberg Beniamin 479
Słoński Franciszek 141
Słoński Kazimierz 141, 182
Słowikowski M. 234
Służewski 196
Smitkowski A. 299, 374
Smoczyński Rafał 7, 10, 11
Smoleński Stefan 147, 160, 187, 273, 361, 364
Sobańska Barbara 270
Sobański Feliks 114, 479
Sobański Kazimierz 112, 115, 118, 480
Sobański Władysław 388, 479
Sobertin Zygmunt 197, 215
Sobocki Stanisław 276, 281
Sobolewski Michał Norbert 480
Sobolewski Witold 480
Sokolnicka Albina 376
Sokołowski Marian 288
Solecki J. 480
Sołowiejczyk P. 480
Sołtan Wiktor 151, 359
Sommer A. 480
Sommer Karol 261
Somya Karol 480
Sonne Wilhelm 146, 212, 214, 248, 330
Sonnenberg A. 170, 299, 370
Sonnenberg Stanisław 480
Sopoćko Bronisław 480
Sosnkowski Kazimierz 320
Sosnowska Anna 51
Sosnowska Joanna 189
Sowa Jan 31
Sowadski Julian 480
Sowadzki (Sowadski) Józef 480
Spała Adam 171
Sperling Juliusz 480
Spielfogel M. 480
Spielfogiel Józef 480
Spiess Ludwik 164, 199
Spigiel (Szpigiel) Paweł 480
Spodar Dagmara 324
Sroka Antoni 97
Srzednicki Czesław 158
Stachurski R. 273, 364
Stamirowski Jerzy 271
Stanisław August Poniatowski 327
Stanisławski Jan 357
Staniszewski Seweryn 481
Stankiewicz Józef 392
Stankiewicz Ludwik 365
Stankiewicz Zygmunt 372
Starke O. 481
Starkman E. 243, 362, 367
Starkman Maurycy 481
Starzewski Rudolf 305
Starża-Majewski Julian 481
Staszek vel Staszewski Rafał 27
Staszic Stanisław 23, 386
Stattler Stefan 284
Steczkowski Jan Kanty 190
Stefan Batory 252
Stefańska Henryka 252
Stefański Krzysztof 26, 131
Stegmann Adolf 144
Stegmann Luiza Julia 144
Steigert Adolf 339, 340, 341
Steigert Alwina 339
Steigert Gotfryd 131, 337–339, 481
Steigert Gotfryd Albert 338
Steigert Jakub 338, 339, 481
Steigert Ludwik Artur 339
Steigert Teodor 89, 107, 111, 131, 227, 338–340, 481
Steigert Teodor Albert 339
Stein Christiana Fryderyka 254
Steinert Emil Adolf 481
Steinert K. 147, 207, 216, 228, 331
Steinert Karol Bernhardt 481
Steinert Karol Bogumił 481
Steinert R. 147, 207, 216, 228, 331
Steinert Robert Paweł 481
Steinert Ryszard Karol 481
Steinhagen Artur 482
Steinhagen Henryk Konrad 482
Steinhagen Maria Eliza 26
Steinhardt Stanisław 183, 200, 370
Steinkeller Piotr 23
Steinman (Steimnan) S. 482
Steinman Leon 482
Stellmacher A. 215, 330
Stellzig Ernest 170, 299, 370
Stempkowski Stefan 237, 358, 359, 373
Stenzel Adolf 146
Stepan F. 147, 187, 361
Stepan Kamil 41, 131, 241, 288
Stephanus Edmund 482
Stern Philip J. 21
Stern Sébastien 21

Stochelski Maciej 482
Stodolski Leon Mieczysław 482
Stodolski Rajmund 482
Stodółkiewicz Roman 242, 275, 280, 359, 365
Stoltz Władysław 215
Stołypin Piotr 331
Stopczyński G. 234, 356
Strasburger Edward 72
Strasburger Julian 160, 242, 273, 275, 276, 281, 282, 364, 366
Strasburger Karol 150, 243, 358, 362, 367, 373
Strasburger Z. 242, 275, 276, 281, 282
Strauss Wanda 209
Streich Fryderyka 184
Strohmeyer Cecylia 286
Strzałkowski Jacek 303, 333
Strzaszewski Lubicz P. 183
Strzeszewski Stanisław 317
Stückgold Bronisław 482
Stuermer Gustaw 482
Stüldt Jan 482
Stypułkowski Feliks 260
Suchański Władysław 260
Sukiennik D. 482
Sulikowska Zofia 376
Sułkoński P. 482
Sułkowski Aleksander Józef 380
Sułkowski Tadeusz 298
Sułowski Gustaw Tomasz 483
Surman Jan 42
Surzycki Jan Alfons 146, 147, 187, 212, 214, 248, 330, 361, 483
Surzycki S.W. 350
Suska Eufemia 346
Suski Lucjan 131, 341, 483
Suski M. 483
Suski Piotr 341, 346
Suter C. 160, 273, 364
Sutin M. 483
Suworow Alexander 171
Svancar Helena 120
Swatek Ferdynand 245, 257, 483
Sygał U. 483
Syrkiewicz Marianna 301
Szabuniewicz Edward Konstanty 483
Szachowski Eugeniusz 141, 182
Szacki Jerzy 45
Szaja Herman 483
Szajnik H. 483
Szaleniec Iwona 146
Szancer H. 483
Szaniawski F. 266
Szaraniec F. 308
Szarapow Siergiej 216
Szattenstein Leon 164
Szczepański Wincenty 483
Szczerbiński Zdzisław 483
Szcześnicki Wojciech 260
Szczotkowski Z. 146, 214, 330
Szebeko Ignacy 160, 273, 364
Szebko Z. 142
Szeliński Marian 483
Szembek Józef 369, 372
Szemetyłło Jan 278
Szemiot Maria 172
Szempliński Mikołaj Piotr 484
Szenberger Karol 368
Szeptycki Aleksander 112, 115
Szeremietjewska Natalia 318, 319
Szerer B. 484
Szerszewski (Szerszenowski) M.A. 484
Szlamowicz E. 484
Szlenker 224, 353
Szlenkier Jan Józef 89, 106, 131, 292, 341–343, 484
Szlenkier Jan Karol 342
Szlenkier Karol Jan 341, 342
Szlenkier Zofia 342
Szlubowski Bronisław 109, 111
Szmidt Filip 356
Szmulowicz Jakub 484
Sznajder I. 484
Sznajder J. 484
Sznajder K. 484
Sznajder O. 484
Szot (Szet) S. 484
Szpakowski Ed. 140
Szpekulant Jakub 484
Szpetkowski Józef 484
Szram Antoni 33
Szreder Adolf 484
Szretter Maria 219
Sztajer M. 337
Sztraum M. 484
Sztremerowa (Gzowska) Julia 484
Szukalak Marek 130
Szulc Adolf 247
Szulc K. 350
Szulc Karol 176, 484
Szulc Paweł 485
Szumski Jakub 15
Szuszkowski A. 183, 218, 304, 371
Szwarc Andrzej 42

Szwede Aleksander Ludwik 89, 107, 131, 151, 153, 343, 485
Szwede Kazimierz 286, 485
Szwede Ludwik 153, 286, 343, 344, 351, 353, 485
Szwejcer (Szweycer) Michał Teofil 89, 107, 111, 131, 345, 346, 485
Szwentner W. 299, 374
Szweycer Janusz 345, 346
Szweycer Wincenty Kornel Feliks 345
Szybalski Zygmunt 231
Szyfer L. 234, 356
Szyffer Maksymilian 90, 107, 131, 347, 485
Szyffer Maurycy 347
Szyffer Salomea Halina 347
Szyfman Arnold 320
Szyman Ch. 139
Szymanowski M. 183, 370
Szymański K. 245, 257
Szymański Konstanty 141
Szymański M. 358, 373
Szymański Marcin Jakub 146
Szymański S. 183, 200, 370
Szynkiewicz Klemens 350

Ś

Śmiechowski Kamil 26, 65
Śmieciuszewski Czesław 392
Światopełk-Czetwertyńska Maria Wanda 485
Światopełk-Czetwertyński Seweryn Franciszek 91, 109, 485
Światopełk-Czetwertyński Włodzimierz Ludwik 486
Światopełk-Mirski Czesław 486
Światopełk-Mirski Piotr 348
Świderski Leopold 293
Świderski Zdzisław 141
Świerczewski Czesław 223
Świerczyński Piotr 141
Świetlicki K. 203
Świeżyński K. 486
Święcicki M. 350
Świętochowski Aleksander 240, 243, 287
Świrski Stefan 308
Świrtun Walerian 158, 336
Świstun Walerian 336

T

Tabęcki Michał 243, 273, 278, 279, 281
Taczanowska Agnieszka 229
Taczanowski J. 141, 182
Talaga Szymon 8
Tallen-Wilczewski Leonard Mateusz 486
Tanfani E. 212, 249
Tanfani Giuseppe 28, 211, 486
Tanfani J. 147, 207, 212, 216, 228, 248, 249, 486, 331
Tarasewicz J. 355
Tarasiewicz Kordian 27
Tarasowicz Paweł 354
Tarczyński Fr. 355
Targoński Józef 486
Tarnowska Gabriela 349
Tarnowska J. 486
Tarnowska Zofia 349
Tarnowski Adam Amor 349
Tarnowski Hieronim 155
Tarnowski Jan Dzierżysław 349
Tarnowski Juliusz 113, 114, 116, 131, 348, 349, 486
Tarnowski Juliusz Gabriel 349
Tarnowski Stanisław 349
Tarnowski Stefan 349
Tarnowski Władysław 349
Tarnowski Zdzisław 305
Tarnowski Zdzisław Jan 349
Taube G. 240, 243, 362, 367
Tausig Alojzy 363
Tausig Karol 363
Tąkiel Franciszek 350
Tąkiel Gracjan 350
Tąkiel Stefan 89, 107, 111, 131, 350, 486
Tąkiel Władysław Piotr 350
Teichert-Stawicka Julianna Maria 262
Teichfeld Jakub 486
Teichfeld Józef 486
Teichfeld O. 487
Teitelbaum Icek Majer 487
Teitelbaum Jochene 487
Temler A.M. 352
Temler Aleksander 88, 105, 131, 238, 293, 351, 352, 487
Temler Aleksander Ferdynand 352, 487
Temler Anna Augusta 352
Temler Anna Barbara 342, 352
Temler Elżbieta Anna 352
Temler Emilia Krystyna 352
Temler Jan 164, 293
Temler Jan Gottfried 351, 352
Temler Jan Henryk 353
Temler Jan Maurycy 353
Temler Józef 352, 353
Temler Karolina 352
Temler Ludwik Feliks 352

Temler Maria Emilia 352
Temler Zuzanna Anatolina 293, 352
Tencer M. 487
Tenenbaum (Tenenbanm) P. 487
Tenenbaum M. 487
Tepich M. 147, 187, 361
Teschemacher Friedrich Wilhelm 487
Teschemacher Wilhelm 487
Thieneumann (Thienemann) O. 487
Thies Konstantyn 487
Thonet K. 487
Thonnes Jan 284
Thun Róża 155
Thun Zdzisław de 273, 278
Tietz Charlott 192
Tietzen Teodor 227, 487
Tirado Daniel A. 57
Tisch Daria 93
Tischler Marianna 189
Toeplitz Anna Franciszka 356
Toeplitz Bonawentura 284, 356
Toeplitz Henryk 238
Toeplitz Józef Leopold 126, 356, 357
Toeplitz Ludwik 356
Toeplitz Teodor 356
Toeplitz Zygmunt 356
Tofflerowa Julia 252
Tołłoczko Cecylia 354
Tołłoczko Edward 354
Tołłoczko Edward Antoni 354
Tołłoczko Julian 88, 106, 131, 234, 353, 354, 488
Tołłoczko Julian Witold 488
Tołłoczko Stanisław 354
Tołłoczko Stefania 354
Tomaszewski Jerzy 26, 31, 56, 59, 60, 64, 66, 128
Tomczyk I. 266
Tomczyński Antoni 355
Tönnies Ferdinand 15
Torański Błażej 146
Trautmann Otto 212
Treliński Mieczysław 288
Trembiński Henryk 488
Trembiński Stanisław 488
Trenerowski Kazimierz 488
Trentovius Aleksander 223
Trepka Stefan 231
Trębacz Maurycy 323
Trębicki Stanisław 488
Troetzer Józef 488
Trojanowski Stanisław 150
Trojecki F. 291
Troppauer A. 158
Troschel Edward 293
Trzcińska Izabela 150
Trzciński Jan 197, 215
Trzebiński Jan 355
Trzebiński Józef 355
Tugeman Wilhelm 310
Tulinius Stefania 256
Tuliszkowski Juliusz 392
Turnau Irena 219
Tusk W. 488
Tussowy Jan 214
Tuwan Zdzisław 289, 360
Twarowski Cz. 488
Twarowski Stanisław 488
Tworkowski W.J. 488
Tykociner Aleksander 323, 488
Tykociner E. 488
Tykociner I. 489
Tykociner M. 489
Tykocinerowa S. 323
Tyktin A. 489
Tymiński Maciej 26, 49, 56, 59
Tyszecki A. 299, 374
Tyszkiewicz E. 295
Tyszkiewicz Samuel 256
Tyszkiewicz-Łohojska Elżbieta Maria 295
Tyzenhauz Elfryda 388

U

Ujazdowski Stanisław 489
Ulatowski Stanisław 379
Ulrich (Ullrich) Wilibald 489
Ulrich Krystyna 262
Ulrich Wanda 262
Umlauf A. 215, 330
Umlauf B. 215, 330
Uruska (Czetwertyńska) Maria 90, 108, 111
Uruska Seweryna 390
Urzykowski T. 154

V

Vallotton Félix 357
Vanteeva Nadia 52
Vive Jakób 379
Vogt F. 228
Vonyó Tamás 126

W

Wachowski Władysław 288
Wachs B. 226, 255, 489

Wacquant Loïc J.D. 15
Wagner A. 489
Wagner Edward 215, 330
Wagner Henryk 489
Wagner L. 489
Wagner Wilhelmina Amalia 338, 339
Wahl Alfred 489
Wajda Andrzej 136
Wajda Józef 151, 237, 359
Wajg I. 490
Wajnreb Z. 323
Wajs Stefan 381
Waks B. 490
Wakszlak (Waksszlak) D. 490
Walewska Maria 211
Walewski Wincenty 211
Walicki Tadeusz 490
Waliński Czesław 490
Wallerstein Immanuel 17, 20, 21
Waltraszewski Stanisław 214
Wałujew Piotr 238
Warchała Michał 46
Warchiwker B. 490
Warchiwker Jakub 490
Warchiwker Tobiasz 490
Warczok Tomasz 11
Wardyński A. 304, 334
Wardzichowski W. 337
Warszawski A.M. 490
Warszawski Stanisław 490
Wasiak J. 291
Wasilewski Konrad 490
Wasilewski St. 296
Wasiutyński W. 316
Wasserman S. 189
Watraszewski Stanisław 241, 242, 274, 275, 279–281, 288, 359, 360, 362, 364, 365
Watten Józef 147, 187, 361
Wawelberg Hipolit 34, 95, 139, 140, 142, 391, 490
Wawelberg Michał 139, 142
Wawelberg Wacław 139
Ważko Wacław 140
Wątróbski J. 170, 370
Wątróbski Mikołaj 368
Weber Max 15, 18, 46
Wedel Eleonora 154
Wedel Emil 154
Wegner Henryk 490
Wegner Józef 164
Wehr Aleksander Jan 490
Wehr Ludwik Jan 490
Wehr Wacław 312
Weigle Wilhelm Johann Friedrich 491
Weigt Karol 312
Weigt Stanisław 491
Weigt Teodor 312
Weil Emil 196
Weil Helena 194
Weil Magdalena 195
Weil Olga Joanna 196
Weil Władysław 196
Weile Karol 197, 215, 250, 255, 491
Weinberg Stanisław 491
Weinberg U. 491
Weincier H. 491
Weinreb Felicja 272, 277
Weinzieher S. 337
Weisbrott Henrietta Maria 311
Weiss M.S. 189
Weissbrem W. 491
Weizen S. 491
Wekstein Julian 255
Wellisch Franciszka 356
Wellisch Karol 356
Wellisch Leopold 356, 357
Wellisch Rozalia 356
Wellisch Wilhelm 88, 105, 131, 147, 150, 151, 187, 237, 241–243, 274, 275, 279–281, 284, 289, 356, 364, 365, 367, 373, 491
Wellisz Stanisław 357, 358
Wellman M. 492
Werner (Werher) Edmund Karol 492
Werner Adolf 197, 215
Werner August Teodor 492
Werner Bronisław 215, 286
Werner H. 147
Werner Leon 221
Werner Teodor 284–287, 343
Wertheim Aleksander 363
Wertheim Juliusz 238, 363
Wertheim Piotr 89, 107, 131, 160, 241–243, 254, 273–276, 279–282, 359, 360, 362, 363, 492
Wertheim Piotr Aleksander Juliusz 362, 492
Wertheim Wiktor 242, 280, 359, 365
Westen Fritz 367
Westen Karl Herman 367
Westen Piotr 131, 367, 368, 492
Weszicki Marcin 493
Wewer E. 226, 255
Weyer (Wajer) Ernest 493
Weyland Dawid W. 493
Weyrauch Robert 493
Węcławowicz Wanda 321

Węsierski Wincenty 493
Wężyk Władysław 493
Whitehead Charles (Karol) 153, 154
Whitehead Jerzy (George) 154
Whitehead T. 291
Wicke Emil 493
Widerakiewicz Stanisław Adam 493
Wiechowski Władysław 231
Wieczorkowski Jan 273, 278
Wieczorkowski Z. 358, 373
Wielburski N. 493
Wielopolska Ludwika 369, 372
Wielopolska Paulina 369, 372
Wielopolski Aleksander 369, 372
Wielopolski Józef 314, 369, 372
Wielopolski Konrad 369, 372
Wielopolski Władysław 90, 108, 110, 113, 117, 131, 170, 183, 200, 218, 299, 304, 368, 369, 372, 493
Wielopolski Zygmunt Maria 369
Wielopolski Zygmunt Maria Filip Ludwik Jakub 113, 117, 131, 150, 299, 314, 358, 371, 372, 493
Wiener Chaim 374, 375
Wiener Dawid 374, 375
Wiener H. 375
Wiener Mendel 375
Wiener Mosze 106, 131, 374, 494
Wiener S. 494
Wierzbicki Andrzej 298, 300
Wierzbicki Bolesław Marian 494
Wiesel L. 494
Wiesel Maurycy 494
Więcek Seweryn 392
Więckowski Mieczysław 241, 274, 279, 288, 359, 365
Wigura Kazimierz 494
Wikenhagen Franciszek 494
Wikenhagen Fryderyk 494
Wilczyńska Wanda 235
Wilczyński Maks 223
Wilde H. 299, 374
Wildt Ryszard 494
Wilhelm II Hohenzollern 327
Wilkowicz Anna Zuzanna 293
Wilski Ignacy 131, 376, 494
Wilski Ignacy Antoni 376
Wilski Ignacy Przemysław 375, 376, 494
Wilski Stefan 376
Wilski Zbigniew 376
Wilski Zbigniew Aleksander 376
Winawer Edward 160, 161, 494
Windzberg (Windsberg) M. 494
Winkler Emilia 311
Winkler Teodor 289, 360
Winsche M. 212, 249
Wiślicki Dawid 374
Wiślicki Jankiel (I.) Chaim 494
Wiśniewski Władysław 203
Witkacy (Stanisław Ignacy Witkiewicz) 205
Witkind J. 495
Witkowski Józef 147, 313
Witmotte-Delloye Ch. 495
Witold-Aleksandrowicz Z. 295, 297
Witos Wincenty 285
Wittenberg H. 495
Wittenberg I. 495
Witusik Adam A. 202
Witwicka Helena 378
Witwicka Maria Cecylia 378
Witwicka Zofia 378
Witwicki Jan 131, 377, 378, 495
Witwicki Kazimierz 377, 378
Witwicki Mikołaj 378
Wizbek Stanisław 495
Wizel M. 243, 362, 367
Włodarkiewicz Eustachy 495
Włodarski B. 266
Włodkowski A. 495
Wodzicki Antoni 355
Wodzyńska Maria 394
Woelker W. 253, 254, 495
Wojciechowicz Jan 232
Wojciechowski Gustaw 495
Wojciechowski K. 243
Wojczyński Tadeusz 495
Wojdysławski Aron 379
Wojdysławski A. 495
Wojdysławski A.J. 495
Wojdysławski Henoch 379
Wojdysławski I. 496
Wojdysławski Jakub 62, 132, 379, 496
Wojdysławski Lejb 379
Wojdysławski Majer 379
Wojdysławski Szlama 379
Wojniłowicz Jerzy 251
Wojtkiewicz M. 243, 362, 367
Wojtkiewicz Wojciech 357
Wolanowski I. 291
Wolanowski Majer 496
Wolf K. 146
Wolf Nikolaus 56
Wolf W. 496
Wolff Abraham 380

Wolff Andrzej Tadeusz Józef 380
Wolff Antoni Edward 91, 109, 111, 132, 380, 381, 496
Wolff August Ferdynand 380
Wolff Karol Gustaw 380
Wolff Konstanty 380
Wolff Maurycy 380
Wolff Wiktor 380
Wolfsohn W.I. (J.) 496
Wolicki Konstanty 31
Wollmer Juliusz 212, 249
Wolski Mieczysław 496
Wołk M. 496
Woroniecki Michał 160, 321
Wortman Jan 276, 281
Wortman Maurycy 273, 276, 278–281
Wosiek Bartosz 378
Woyczyński (Woyczynski) Tadeusz 496
Woźniak-Koch Milena 33, 35, 37
Woźniakowska Maria 155
Wóycicki Wacław 160, 273, 364
Wright Erik Olin 20
Wroński Marcin 55, 126
Wróbel Szymon 11
Wróblewski Jan Leon 496
Wróblewski Piotr 312
Wrzosek J. 337, 496
Wulfsohn Anna 222, 382
Wulfsohn Hugo 91, 110, 132, 222, 224, 226, 381, 382, 496
Wulfsohn Julia 224, 382
Wulfsohn Zygmunt 381
Wünsche Fritz 179
Wünsche Maksymilian 212, 249
Würfel Artur 496
Wutge Anna 186
Wutke Karol 496
Wuttke Fritz 310
Wyczółkowski Leon 236, 357, 389
Wydżga Stanisław 361
Wyganowski Jan 272
Wylegała Anna 9
Wyss Henryk 496
Wyszewiański L. 497
Wyszyński Julian 391

X

Xiężopolski Wiktor 242, 275, 280, 359, 365

Z

Zabiełło Jan 497
Zabłocki Karol 497
Zabłocki Stanisław 497
Zabokrzecki Julian 497
Zaborski Bogdan 263
Zaborski Józef 321
Zaborski Zdzisław 27
Zacharewicz Bolesław 296
Zachert Henryk 91, 110, 132, 244, 245, 255, 256, 382–384, 497
Zachert Jan Fryderyk 383, 384
Zachert Józefina 384
Zachert Konstanty 383
Zachert Krystian 383
Zachert Leon 244, 255, 383
Zachert Michał Ludwik 384
Zachert Wilhelm Fryderyk 383, 384
Zackert Julianna 133
Zagajski A. 497
Zagleniczny Jan 274, 279, 288
Zagleniczny Stefan 141, 182
Zagórny Franciszek 497
Zagrzejewski Kazimierz 308
Zahra Tara 126
Zajączkowski Aleksander 355
Zakrzewski Marian 497
Zalewska (Piotrowska) Antonina 497
Zalewski Bohdan 497
Załęski Bronisław 299, 374
Załęski Michał 497
Zambrzycki Adam Adolf 498
Zambrzycki Zygmunt Wincenty 498
Zamoyska Isabela Alfonsa de Borbón 386
Zamoyska Karolina 387
Zamoyska Krystyna 387
Zamoyska Maria 258, 386–388
Zamoyska Róża 388, 390
Zamoyska Róża Maria Elżbieta 388
Zamoyska Zofia 349, 386, 388
Zamoyski Andrzej 112, 117, 132, 385, 388, 498
Zamoyski Andrzej August Przemysław 132, 385, 386, 498
Zamoyski Artur 386
Zamoyski August 89, 107, 110, 113, 114, 117, 387
Zamoyski August Adam 132, 387, 388, 498
Zamoyski Franciszek 385, 386
Zamoyski Jan 385, 386
Zamoyski Jan Florian 385
Zamoyski Józef 31, 238
Zamoyski Karol 31, 240
Zamoyski Konstanty 387, 388
Zamoyski Marcin 391

Zamoyski Maurycy 89, 107, 110, 113–115, 132, 389–391, 498
Zamoyski Stanisław Andrzej Kostka 386, 388
Zamoyski Stanisław Kostka 385, 386, 388
Zamoyski Tomasz 389–391, 498
Zamoyski Władysław 386
Zamoyski Zdzisław 112, 115, 116, 498
Zand Izydor 147, 207, 216, 228, 331
Zarako-Zarakowski F. 498
Zarubin Przemysław 13
Zarycki Tomasz 9, 10, 11, 15, 35, 40
Zawada K. 266
Zawadziński Ludwik 141, 182
Zawadzki Adam Marian 498
Zawadzki Aleksander 314
Zawadzki Jan Stanisław 498
Zawiliński Antoni 355
Zawiliński Włodzimierz 355
Zawistowski Adolf 499
Zawistowski Józef Antoni 499
Zboiński Mieczysław 214
Zborowski M. 266
Zbrożek Jan 499
Zbytkower Szmul 372, 380
Zdzieszyński Konstanty 140
Zegrzda Władysław 288
Zeh Antoni 499
Zemach M.Ch. 499
Zeyberth Robert 245
Zglenicki Witold 34
Zhuravskaya Ekaterina 50, 52, 56
Ziegler Adolf Robert 499
Ziegler Augusta Jadwiga 339
Ziegler R. 147, 207, 216, 228, 331
Ziegler Ryszard Otton 499
Zielińska Aniela 393
Zielińska Kazimiera 394
Zielińska Maria 393, 394
Zielińska Maria Aniela 394
Zielińska Tekla 393
Zieliński Bolesław 131, 392, 393, 499
Zieliński E. 243, 362, 367
Zieliński Gustaw 394
Zieliński Józef 260
Zieliński Juliusz 393
Zieliński Konstanty Włodzimierz 499
Zieliński Maksymilian 394
Zieliński Maurycy 394
Zieliński Norbert 394
Zieliński Stanisław 140, 394
Zieliński Stefan Julian 260, 499
Zieliński Władysław 90, 108, 111, 131, 393, 394, 499
Zielonka-Chlebowska Maria 288
Ziętek A. 499
Zimmerman Aleksander von 168
Zimmermann Bolesław 312
Ziółek Jan 202
Znaniecki F. 260
Zub Monika 188
Zuckerwaar (Zuckerwar) Jakub 499
Zygmunt II August 252
Zysiak Agata 9, 26, 65
Zyss Walenty 500

Ż

Żabiński Stanisław 355
Żabiński W. 234, 356
Żakowski Edward 500
Żarnower Aron 500
Żbikowski (Zbikowski) Albin Jan 170, 215, 299, 370, 500
Żebrowski Wacław 242, 275, 280, 359, 365
Żeleźniak Władysław 391
Żelisławski A. 391
Żerański Stanisław 500
Żmijewski Wacław 141
Żor Andrzej 26, 61, 241
Żółtowska Maria 306
Żółtowski Edward 117
Żółtowski Józef 388
Żórawski Wacław 214, 260
Żórawski Władysław 214, 260
Żukowski K. 500
Żurowska Maria 172
Żwirko Franciszek 210
Żychlińska Izabella Jadwiga Aleksandra 335
Żyrkowiecki M. 500

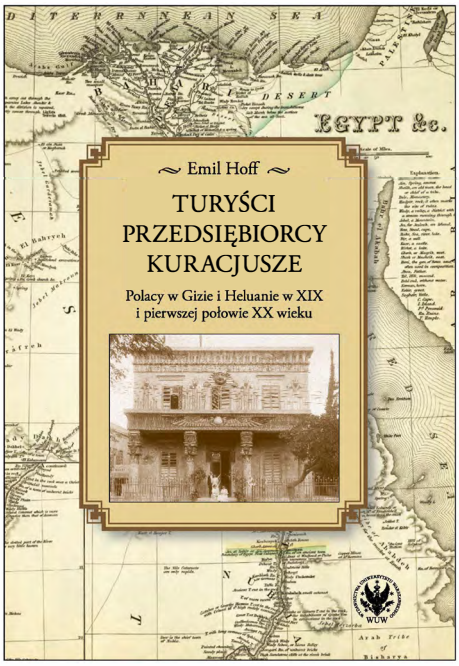

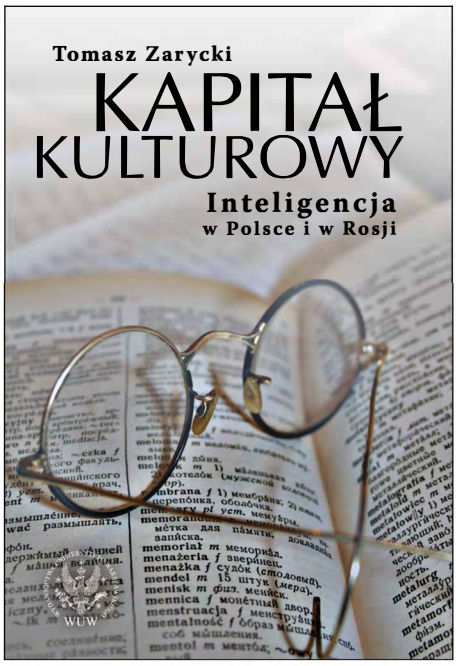

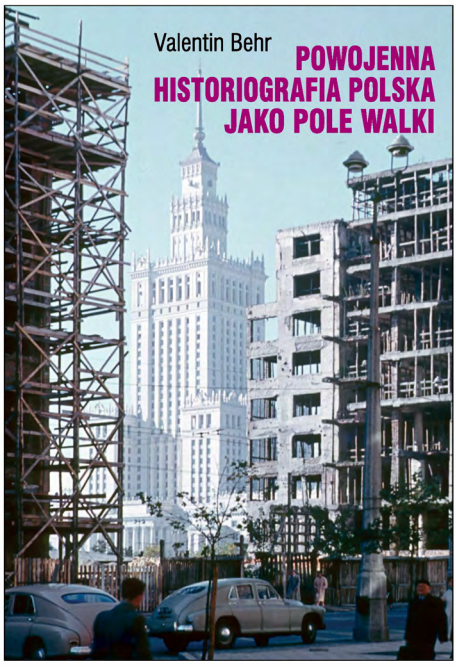

WYDAWNICTWA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO
WUW

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Smyczkowa 5/7, 02-678 Warszawa
tel. 22 55 31 333
www.wuw.pl

Książka poświęcona jest burżuazji Królestwa Polskiego (Kongresówki) pierwszych lat XX w. (do wybuchu I wojny światowej), ze szczególnym uwzględnieniem właścicieli przedsiębiorstw przemysłowych. Na podstawie wydawanych wówczas ksiąg adresowych przemysłu opracowano indeks zamożniejszych przedsiębiorców Królestwa, a także bazę danych na ich temat, która dostępna jest w powiązanym z książką zbiorze złożonym w repozytorium internetowym. Analiza została poszerzona o dane biograficzne ponad stu wybranych przemysłowców i informacje o ich rodzinach, uwzględniające szerszy kontekst czasowy i przestrzenny. Pozwoliło to na stworzenie zbiorowego, prozopograficznego portretu tej grupy, która osiągnęła w tym czasie apogeum swojego rozwoju na ziemiach polskich. Był to bowiem okres maksymalnego poziomu zarówno akumulacji i koncentracji przez polską elitę kapitału ekonomicznego, jak i jej wpływów na kulturę i politykę. Portret ten poprzedzono obszernym wprowadzeniem lokującym burżuazję polską epoki na tle europejskim i socjologiczną analizą znaczenia burżuazji w procesach modernizacji.

www.wuw.pl

ISBN 978-83-235-7217-6

9 788323 572176

70 LAT WUW